The Asiatic Society Of Bombay
THIS MANUSCRIPT HAS BEEN ADOPTED FOR
MICROFILMING BY :-
SHREE. P. H. KARANI
Date 17.10.2008

5
1939

140758

अथनतीपाठप्रारंभः

LIBRARY OF THE BOMBAY BRANCH

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

सं०त०१

१

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ ॥ प्र य आरुः शितिपृष्ठस्य धासेरा मातरा विविशुः सप्त वाणीः ॥ परिक्षिता पितरा सं चरेते प्र सर्स्राते दीर्घ-
मायुः प्रयक्षे ॥ दिवक्षसो धेनवो वृष्णो अश्वा देवीरा तस्थौ मधुमद्वहंतीः ॥ ऋतस्य त्वा सदसि क्षेमयंतं पर्येका चरति वर्तनिं गौः ॥ आ
सीमरोहत्सुयमा भवंतीः पतिश्चिकित्वान्रयिविद्रयीणां ॥ प्र नीलपृष्ठो अतसस्य धासेस्ता अवासयत्पुरुधप्रतीकः ॥ महि त्वाष्ट्रमू-
र्जयंतीरजुर्यं स्तभूयमानं वहतो वहंति ॥ व्यंगेभिर्दिद्युतानः सधस्थ एकामिव रोदसी आ विवेश ॥ जानंति वृष्णो अरुषस्य शेवमु-
त ब्रध्नस्य शासने रणंति ॥ दिवोरुचः सुरुचो रोचमाना इळा येषां गण्या माहिना गीः ॥ १ ॥ उतो पितृभ्यां प्रविदानु घोषं महो मह-
द्भ्यामनयंत शूषं ॥ उक्षा ह यत्र परि धानमक्तोरनु स्वं धाम जरितुर्ववक्ष ॥ अध्वर्युभिः पंचभिः सप्त विप्राः प्रियं रक्षंते निहितं पदं वेः ॥
प्रांचो मदंत्युक्षणो अजुर्या देवा देवानामनु हि व्रता गुः ॥ दैव्या होतारा प्रथमा न्यृंजे सप्त पृक्षासः स्वधया मदंति ॥ ऋतं शंसंत ऋत-
मित्त आहुरनु व्रतं व्रतपा दीध्यानाः ॥ वृषायंते महे अत्याय पूर्वीर्वृष्णे चित्राय रश्मयः सुयामाः ॥ देव होतर्मंद्रतरश्चिकित्वान्म-
हो देवान्रोदसी एह वक्षि ॥ पृक्षप्रयजो द्रविणः सुवाचः सुकेतव उषसो रेवदूषुः ॥ उतो चिदग्ने महिना पृथिव्याः कृतं चिदे-
नः सं महे दशस्य ॥ इळामग्ने० स्यान्नः सू० ॥ २ ॥ अंजंति त्वामध्वरे देवयंतो वनस्पते मधुना दैव्येन ॥ यदूर्ध्वस्तिष्ठा द्रविणेह
धत्ताद्यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे ॥ समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्ताद्ब्रह्म वन्वानो अजरं सुवीरं ॥ आरे अस्मदमतिं बाधमान उच्छ्र-
यस्व महते सौभगाय ॥ उच्छ्रयस्व वनस्पते वर्ष्मन्पृथिव्या अधि ॥ सुमिती मीयमानो वर्चो धा यज्ञवाहसे ॥ युवा सुवासाः परिवी-
त आगात्स उ श्रेयान्भवति जायमानः ॥ तं धीरासः कवय उन्नयंति स्वाध्यो मनसा देवयंतः ॥ जातो जायते सुदिनत्वे अह्नां स-
मर्य आ विदथे वर्धमानः ॥ पुनंति धीरा अपसो मनीषा देवया विप्र उदियर्ति वाचं ॥ ३ ॥ यान्वो नरो देवयंतो निमिम्युर्वनस्पते
स्वधितिर्वा ततक्ष ॥ ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः प्रजावदस्मे दिधिषंतु रत्नं ॥ ये वृक्णासो अधि क्षमि निमितासो यतस्रुचः ॥ ते नो
व्यंतु वार्यं देवत्रा क्षेत्रसाधसः ॥ आदित्या रुद्रा वसवः सुनीथा द्यावाक्षामा पृथिवी अंतरिक्षं ॥ सजोषसो यज्ञमवंतु देवा ऊ-
र्ध्वं कृण्वंत्वध्वरस्य केतुं ॥ हंसा इव श्रेणिशो यतानाः शुक्रा वसानाः स्वरवो न आगुः ॥ उन्नीयमानाः कविभिः पुरस्ताद्देवा दे-
वानामपि यंति पाथः ॥ शृंगाणीवेच्छृंगिणां सं ददृश्रे चषालवंतः स्वरवः पृथिव्यां ॥ वाघद्भिर्वा विहवे श्रोषमाणा अस्माँ अवंतु पृ-
तनाज्येषु ॥ वनस्पते शतवल्शो वि रोह सहस्रवल्शा वि वयं रुहेम ॥ यं त्वामयं स्वधितिस्तेजमानः प्रणिनाय महते सौभगाय
॥ ४ ॥ सखायस्त्वा ववृमहे देवं मर्तास ऊतये ॥ अपां नपातं सुभगं सुदीदितिं सुप्रतूर्तिमनेहसं ॥ कायमानो वना त्वं यन्मा-
तॄरजगन्नपः ॥ न तत्ते अग्ने प्रमृषे निवर्तनं यद्दूरे सन्निहाभवः ॥ अति तृष्टं ववक्षिथाथैव सुमना असि ॥ प्रप्रान्ये यंति प-

राम

१

र्यन्य आसते येषां सख्ये असि श्रितः ॥ ईयिवांसमति स्रिधः शश्वतीरति सश्चतः ॥ अन्वीमविंदन्निचिरासो अद्रुहोऽप्सु सिंहमि-
व श्रितं ॥ ससृवांसमिव त्मनाग्निमित्था तिरोहितं ॥ ऐनं नयन्मातरिश्वा परावतो देवेभ्यो मथितं परि ॥ ५ ॥ तं त्वा मर्ता अगृभ्ण-
त देवेभ्यो हव्यवाहन ॥ विश्वान्यद्यज्ञाँ अभिपासि मानुष तव क्रत्वा यविष्ठ्य ॥ तद्भद्रं तव दंसना पाकाय चिच्छदयति ॥ त्वां यदग्ने प-
शवः समासते समिद्धमपिशर्वरे ॥ आ जुहोता स्वध्वरं शीरं पावकशोचिषं ॥ आशुं दूतमजिरं प्रत्नमीड्यं श्रुष्टी देवं सपर्यत ॥ त्री-
णि शता त्री सहस्राण्यग्निं त्रिंशच्च देवा नव चासपर्यन् ॥ औक्षन्घृतैरस्तृणन्बर्हिरस्मा आदिद्धोतारं न्यसादयंत ॥ ६ ॥ त्वामग्ने
मनीषिणः सम्राजं चर्षणीनां ॥ देवं मर्तास इंधते समध्वरे ॥ त्वां यज्ञेष्वृत्विजमग्ने होतारमीळते ॥ गोपा ऋतस्य दीदिहि स्वे दमे ॥
स घा यस्ते ददाशति समिधा जातवेदसे ॥ सो अग्ने धत्ते सुवीर्यं स पुष्यति ॥ स केतुरध्वराणामग्निर्देवेभिरा गमत् ॥ अंजानः स-
प्त होतृभिर्हविष्मते ॥ प्र होत्रे पूर्व्यं वचोऽग्नये भरता बृहत् ॥ विपां ज्योतींषि बिभ्रते न वेधसे ॥ ७ ॥ अग्निं वर्धंतु नो गिरो यतो
जायत उक्थ्यः ॥ महे वाजाय द्रविणाय दर्शतः ॥ अग्ने यजिष्ठो अध्वरे देवान्देवयते यज ॥ होता मंद्रो वि राजस्यति स्रिधः ॥ स
नः पावक दीदिहि द्युमदस्मे सुवीर्यं ॥ भवा स्तोतृभ्यो अंतमः स्वस्तये ॥ तं त्वा विप्रा विपन्यवो जागृवांसः समिंधते ॥ हव्यवा-
हममर्त्यं सहोवृधं ॥ ८ ॥ अग्निर्होता पुरोहितोऽध्वरस्य विचर्षणिः ॥ स वेद यज्ञमानुषक् ॥ स हव्यवाळमर्त्य उशिग्दूत-
श्चनोहितः ॥ अग्निर्धिया समृण्वति ॥ अग्निर्धिया स चेतति केतुर्यज्ञस्य पूर्व्यः ॥ अर्थं ह्यस्य तरणि ॥ अग्निं सूनुं सनश्रुतं
सहसो जातवेदसं ॥ वह्निं देवा अकृण्वत ॥ अदाभ्यः पुरएता विशामग्निर्मानुषीणां ॥ तूर्णी रथः सदा नवः ॥ ९ ॥ साह्वान्वि-
श्वा अभियुजः क्रतुर्देवानाममृक्तः ॥ अग्निस्तुविश्रवस्तमः ॥ अभि प्रयांसि वाहसा दाश्वाँ अश्नोति मर्त्यः ॥ क्षयं पावक-
शोचिषः ॥ परि विश्वानि सुधिताग्नेरश्याम मन्मभिः ॥ विप्रासो जातवेदसः ॥ अग्ने विश्वानि वार्या वाजेषु सनिषामहे ॥ त्वे
देवास एरिरे ॥ १० ॥ इंद्राग्नी आ गतं सुतं गीर्भिर्नभो वरेण्यं ॥ अस्य पातं धियेषिता ॥ इंद्राग्नी जरितुः सचा यज्ञो जिगा-
ति चेतनः ॥ अया पातमिमं सुतं ॥ इंद्रमग्निं कविच्छदा यज्ञस्य जूत्या वृणे ॥ ता सोमस्येह तृंपतां ॥ तोशा वृत्रहणा हुवे सजित्वा-
नापराजिता ॥ इंद्राग्नी वाजसातमा ॥ प्र वामर्चंत्युक्थिनो नीथाविदो जरितारः ॥ इंद्राग्नी इष आ वृणे ॥ ११ ॥ इंद्राग्नी नवतिं
पुरो दासपत्नीरधूनुतं ॥ साकमेकेन कर्मणा ॥ इंद्राग्नी अपसस्पर्युप प्र यंति धीतयः ॥ ऋतस्य पथ्या अनु ॥ इंद्राग्नी तविषा-
णि वां सधस्थानि प्रयांसि च ॥ युवोरप्तूर्यं हितं ॥ इंद्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूषथः ॥ तद्वां चेति प्र वीर्यं ॥ १२ ॥ प्र वो
देवायाग्नये बर्हिष्ठमर्चास्मै ॥ गमद्देवेभिरा स नो यजिष्ठो बर्हिरा सदत् ॥ ऋतावा यस्य रोदसी दक्षं सचंत ऊतयः ॥ हविष्मंतस्त-

मीळ्हुषे नं सनिष्यंतो वसे ॥ स त्वं न विश्वेषां सयज्ञानाम वाहि षः ॥ अग्निं वीतुवस्य तद्दाता यो वनिता मघं ॥ सनः शर्माणि वी
तये ग्निर्यच्छतु शंतमा ॥ यतो नः प्रुष्णवद्वसु दिवि क्षितिभ्यो अप्स्वा ॥ दीदिवांसमपूर्व्यं वस्वीभिरस्य धीतिभिः ॥ ऋक्वाणो अ
ग्निमिंधते होतारं विश्पतिं विशां ॥ उत नो ब्रह्मन्नविष उक्थेषु देवहूतमः ॥ शं नः शोचा मरुद्वृधो ग्ने सहस्रसातमः ॥ उत नो रास्व
सहस्रवज्जातवत्पुष्टिमद्वसु ॥ द्युमदग्ने सुवीर्यं वर्षिष्ठमनुपक्षितं ॥ आ हि ते तां द्राविर्वान्यस्य सहो यज्ञा कवितमः स वेधाः
॥ विप्रः हृदः सद्म सनुत्रो अर्चिः शोचिष्केशा रयिं पात्रो अजस्रं ॥ अयामि तेन मत्युतिं नृपस्य केतावस्तभ्नं वर्तते सह
सः ॥ विद्वां आ वक्षि विदुषो नि षत्सि मध्य आ बर्हिरूतये यजत्र ॥ द्रवतां त उषसा वाजयंती अग्ने वातस्य पथ्याभिरच्छ ॥ यत्
सीमंजंति पूर्व्यं हविर्भिरा वंधुरेव तस्थतुर्दुरोणे ॥ मित्रश्च तुभ्यं वरुणः सहस्वोऽग्ने विश्वे मरुतः सुम्नमर्चन् ॥ यच्छोचिषा स
हसस्पुत्र तिष्ठा अभि क्षितीः प्रथयन्सूर्यो नॄन् ॥ वयं ते अद्य ररिमा हि काममुत्तानहस्ता नमसोपसद्य ॥ यजिष्ठेन मनसा य
क्षि देवानस्रेधता मन्मना विप्रो अग्ने ॥ त्वद्धि पुत्र सहसो वि पूर्वीर्देवस्य यंत्यूतयो वि वाजाः ॥ त्वं देहि सहस्रिणं रयिं नोऽद्रोघे
ण वचसा सत्यमग्ने ॥ तुभ्यं दक्ष कविक्रतो यानीमा देव मर्तासो अध्वरे अकर्म ॥ त्वं विश्वस्य सुरथस्य बोधि सर्वं तदग्ने अम
तस्वदेह ॥ १५ ॥ त्विषा जेमास्य पुनरा ता ते वानो वा अभि त्वहि पारतसस्य मीवाः ॥ सुशर्मणो बृहतः शर्मणि स्यामग्ने रहं सह
सस्य यजीतौ ॥ त्वं नो अस्या उषसो व्युष्टौ त्वं सूर उदिते बोधि गोपाः ॥ जन्मेव नित्यं तनयं जुषस्व स्तोमं मे अग्ने तन्वा सुजात ॥
तं नु सांद्र पुरुत पूर्वी च्युत्या सम्मे भक्तु यो विभाहि ॥ यतो न पि नृपणं वातरं वधीमो राय उशिजो यविष्ठ ॥ अपो न हो
अग्ने रयभो मेदीदि पुरोशश्च मेभो मा संभि गीवान् ॥ यत्र स्व नेना यथ मस्य पायो मो तने दो वृहतः सप्पपाते ॥ अच्छिद्रा
शर्म जरितः पुरूणि देवां अच्छा दीद्यानः सुमेधाः ॥ स तो नमस्वि रभि वसिष्ठ अग्ने नु तं रोदसी नः सुमेके ॥ प्र पीप यद्वृषभ जि
न्व वाजान् ग्नेत्वं रोदसी नः सुदोघे ॥ देवेभिर्देव सुरुचा रुचानो मा नो मर्तस्य दुर्मतिः परि ष्ठात् ॥ इळामग्ने स्यान ॥ १६ ॥ अ
ग्ने ग्निः सुषेधः स्वरो महः सौभगस्य ॥ राय ईशे स्वपत्यस्य गोमत ईशे वृत्रहथानां ॥ इमं नरो मरुतः सश्चता वृधं य
स्मिन्रायः शेवृधासः ॥ अभि ये संति पृतनासु दूढ्यो विश्वाहा शत्रुमादभुः ॥ स त्वं नो रायः शिशीहि मीढ्वो अग्ने सु
वीर्यस्य ॥ तुविद्युम्न वर्षिष्ठस्य प्रजावतोऽनमीवस्य शुष्मिणः ॥ चक्रिर्यो विश्वा भुवनाभि सासहिश्चक्रिर्देवेष्वा दुवः ॥
आ देवेषु यतत आ सुवीर्य आ शंस उत नृणां ॥ मा नो अग्नेऽमतये मावीरतायै रीरधः ॥ मागोतायै सहसस्पुत्र मा

निदेऽप द्वेषांस्या कृधि ॥ शग्धि वाजस्य सुभग प्रजावतोऽग्ने बृहतो अध्वरे ॥ सं राया भूयसा सृज मयोभुना तुविद्युम्न यशस्व
ता ॥ १८ ॥ समिध्यमानः प्रथमानु धर्मा समक्तुभिरज्यते विश्ववारः ॥ शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः सुयज्ञो अग्निर्यज
थाय देवान् ॥ यथा यजो होत्रमग्ने पृथिव्या यथा दिवो जातवेदश्चिकित्वान् ॥ एवानेन हविषा यक्षि देवान्मनुष्वद्यज्ञं प्रति
रेममद्य ॥ त्रीण्यायूंषि तव जातवेदस्तिस्र आजानीरुषसस्ते अग्ने ॥ ताभिर्देवानामवो यक्षि विद्वानथा भव यजमानाय
शंयोः ॥ अग्निं सुदीतिं सुदृशं गृणंतो नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः ॥ त्वां दूतमरतिं हव्यवाहं देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिं ॥ य
स्त्वद्धोता पूर्वो अग्ने यजीयान्द्विता च सत्ता स्वधया च शंभुः ॥ तस्यानु धर्म प्र यजा चिकित्वोऽथा नो धा अध्वरं देववीतौ ॥ १७ ॥
भवा नो अग्ने सुमना उपेतौ सखेव सख्ये पितरेव साधुः ॥ पुरुद्रुहो हि क्षितयो जनानां प्रति प्रतीचीर्दहतादरातीः ॥ त
पो ष्वग्ने अंतरां अमित्रान्तपा शंसमररुषः परस्य ॥ तपो वसो चिकितानो अचित्तान्वि ते तिष्ठंतामजरा अयासः ॥ इध्मेना
ग्न इच्छमानो घृतेन जुहोमि हव्यं तरसे बलाय ॥ यावदीशे ब्रह्मणा वंदमान इमां धियं शतसेयाय देवीं ॥ उच्छोचिषा सह
सस्पुत्र स्तुतो बृहद्वयः शशमानेषु धेहि ॥ रेवदग्ने विश्वामित्रेषु शं योर्मर्मृज्मा ते तन्वं भूरि कृत्वः ॥ कृधि रत्नं सुसनि
तर्धनानां स घेदग्ने भवसि यत्समिद्धः ॥ स्तोतुर्दुरोणे सुभगस्य रेवत्सृप्रा करस्ना दधिषे वपूंषि ॥ १८ ॥ अग्निर्होता
गृहपतिः स राजा विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः ॥ देवानामुत यो मर्त्यानां यजिष्ठः स प्र यजतामृतावा ॥ स ते अग्ने हविष्म
तीमियर्म्यच्छा सुद्युम्नां रातिनीं घृताचीं ॥ प्रदक्षिणिद्देवतातिमुराणः सं रातिभिर्वसुभिर्यज्ञमश्रेत् ॥ स तेजीयसा मनसा
त्वोत उत शिक्ष स्वपत्यस्य शिक्षोः ॥ अग्ने रायो नृतमस्य प्रभूतौ भूयाम ते सुष्टुतयश्च वस्वः ॥ भूरीणि हि त्वे दधिरे अनी
काग्ने देवस्य यज्यवो जनासः ॥ स आ वह देवतातिं यविष्ठ शर्धो यदद्य दिव्यं यजासि ॥ यत्त्वा होतारमनजन्मियेधे निषाद
यंतो यजथाय देवाः ॥ स त्वं नो अग्नेऽवितेह बोध्यधि श्रवांसि धेहि नस्तनूषु ॥ १९ ॥ अग्निमुषसमश्विना दधिक्रां व्यु
ष्टिषु हवते वह्निरुक्थैः ॥ सुज्योतिषो नः शृण्वंतु देवाः सजोषसो अध्वरं वावशानाः ॥ अग्ने त्री ते वाजिना त्री षधस्था ति
स्रस्ते जिह्वा ऋतजात पूर्वीः ॥ तिस्र उ ते तन्वो देववातास्ताभिर्नः पाहि गिरो अप्रयुच्छन् ॥ अग्ने भूरीणि तव जातवेदो
देव स्वधावोऽमृतस्य नाम ॥ याश्च माया मायिनां विश्वमिन्व त्वे पूर्वीः संदधुः पृष्टबंधो ॥ अग्निर्नेता भग इव क्षितीनां

मं०ऋ०१
२

दैवीनां देव ऋतुपा ऋतावा ॥ स वृत्रहा सनयो विश्ववेदाः पर्षद्विश्वाति दुरिता गृणन्तं ॥ दधिक्रामग्निमुषसं च देवीं बृहस्पतिं सवि
तारं च देवं ॥ अश्विना मित्रावरुणा भगं च वसून्रुद्रां आदित्यां इह हुवे ॥ २० ॥ इमं नो यज्ञममृतेषु धेहीमा हव्या जातवेदो जु
षस्व ॥ स्तोकानामग्ने मेदसो घृतस्य होतः प्राशान प्रथमो निषद्य ॥ घृतवन्तः पावक ते स्तोकाः श्चोतन्ति मेदसः ॥ स्वधर्मन्देववीत
ये श्रेष्ठं नो धेहि वार्यं ॥ तुभ्यं स्तोका घृतश्चुतोऽग्ने विप्राय सन्त्य ॥ ऋषिः श्रेष्ठः समिध्यसे यज्ञस्य प्राविता भव ॥ तुभ्यं श्चोतन्त्यध्रि
गो शचीवः स्तोकासो अग्ने मेदसो घृतस्य ॥ कविशस्तो बृहता भानुनागा हव्या जुषस्व मेधिर ॥ ओजिष्ठं ते मध्यतो मेद उद्भृ
तं प्र ते वयं ददामहे ॥ श्चोतन्ति ते वसो स्तोका अधि त्वचि प्रति तान्देवशो विहि ॥ २१ ॥ अयं सो अग्निर्यस्मिन्त्सोममिन्द्रः सुतं द
धे जठरे वावशानः ॥ सहस्रिणं वाजमत्यं न सप्तिं ससवान्त्सन्त्स्तूयसे जातवेदः ॥ अग्ने यत्ते दिवि वर्चः पृथिव्यां यदोषधी
ष्वप्स्वा यजत्र ॥ येनान्तरिक्षमुर्वाततन्थ त्वेषः स भानुरर्णवो नृचक्षाः ॥ अग्ने दिवो अर्णमच्छा जिगास्यच्छा देवाँ ऊचिषे धिष्ण्या
ये ॥ या रोचने परस्तात्सूर्यस्य याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त आपः ॥ पुरीष्यासो अग्नयः प्रावणेभिः सजोषसः ॥ जुषन्तां यज्ञमद्रुहोऽन
मीवा इषो महीः ॥ इळा० ॥ २२ ॥ निर्मथितः सुधित आ सधस्थे युवा कविरध्वरस्य प्रणेता ॥ जूर्यत्स्वग्निरजरो वने
ष्वत्रा दधे अमृतं जातवेदाः ॥ अमन्थिष्टां भारता रेवदग्निं देवश्रवा देववातः सुदक्षं ॥ अग्ने वि पश्य बृहताभि रायेषां नो नेता भव
तादनु द्यून् ॥ दश क्षिपः पूर्व्यं सीमजीजनन्त्सुजातं मातृषु प्रियं ॥ अग्निं स्तुहि दैववातं देवश्रवो यो जनानामसद्वशी ॥ नि त्वा
दधे वर आ पृथिव्या इळायास्पदे सुदिनत्वे अह्नां ॥ दृषद्वत्यां मानुष आपयायां सरस्वत्यां रेवदग्ने दिदीहि ॥ इळा० ॥
॥ २३ ॥ अग्ने सहस्व पृतना अभिमातीरपास्य ॥ दुष्टरस्तरन्नरातीर्वर्चो धा यज्ञवाहसे ॥ अग्न इळा समिध्यसे वीतिहो
त्रो अमर्त्यः ॥ जुषस्व सू नो अध्वरं ॥ अग्ने द्युम्नेन जागृवे सहसः सूनवाहुत ॥ एदं बर्हिः सदो मम ॥ अग्ने विश्वेभिरग्निभि
र्देवेभिर्महया गिरः ॥ यज्ञेषु य उ चायवः ॥ अग्ने दा दाशुषे रयिं वीरवन्तं परीणसं ॥ शिशीहि नः सूनुमतः ॥ २४ ॥ अग्ने दि
वः सूनुरसि प्रचेतास्तना पृथिव्या उत विश्ववेदाः ॥ ऋधग्देवाँ इह यजा चिकित्वः ॥ अग्निः सनोति वीर्याणि विद्वान्त्सनोति वा राम
जममृताय भूषन् ॥ स नो देवाँ एह वहा पुरुक्षो ॥ अग्निर्द्यावापृथिवी विश्वजन्ये आ भाति देवी अमृते अमूरः ॥ क्षयन्वाजैः पुरु २
श्चन्द्रो नमोभिः ॥ अग्न इन्द्रश्च दाशुषो दुरोणे सुतावतो यज्ञमिहोप यातं ॥ अमर्धन्ता सोमपेयाय देवा ॥ अग्ने अपां समिध्य
से दुरोणे नित्यः सूनो सहसो जातवेदः ॥ सधस्थानि महयमान ऊती ॥ २५ ॥ वैश्वानरं मनसाग्निं निचाय्या हविष्मन्तो अ

नुषत्यं स्वर्विदं ॥ सुदानुं देवं रथिरं वसूयवो गीर्भी रण्वं कुशिकासो हवामहे ॥ तं शुभ्रमग्निमवसे हवामहे वैश्वानरं मातरि
श्वानमुक्थ्यं ॥ बृहस्पतिं मनुषो देवतातये विप्रं श्रोतारमतिथिं रघुष्यदं ॥ अश्वो न क्रन्दञ्जनिभिः समिध्यते वैश्वानरः 11/1939
कुशिकेभिर्युगेयुगे ॥ स नो अग्निः सुवीर्यं स्वश्व्यं दधातु रत्नममृतेषु जागृविः ॥ प्र यन्तु वाजास्तविषीभिरग्नयः शुभे सं
मिश्लाः पृषतीरयुक्षत ॥ बृहदुक्षो मरुतो विश्ववेदसः प्र वेपयन्ति पर्वतां अदाभ्याः ॥ अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टय
आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयं ॥ ते स्वानिनो रुद्रिया वर्षनिर्णिजः सिंहा न हेषक्रतवः सुदानवः ॥ २६ ॥ व्रातंव्रातं गणंग
णं सुशस्तिभिरग्नेर्भामं मरुतामोज ईमहे ॥ पृषदश्वासो अनवभ्रराधसो गन्तारो यज्ञं विदथेषु धीराः ॥ अग्निरस्मि ज
न्मना जातवेदा घृतं मे चक्षुरमृतं म आसन् ॥ अर्कस्त्रिधातू रजसो विमानोऽजस्रो घर्मो हविरस्मि नाम ॥ त्रिभिः पवित्रै
रपुपोद्ध्यर्कं हृदा मतिं ज्योतिरनु प्रजानन् ॥ वर्षिष्ठं रत्नमकृत स्वधाभिरादिद्द्यावापृथिवी पर्यपश्यत् ॥ शतधारमु
त्समक्षीयमाणं विपश्चितं पितरं वक्त्वानां ॥ मेळिं मदन्तं पित्रोरुपस्थे तं रोदसी पिपृतं सत्यवाचं ॥ २७ ॥ प्र वो वाजा
अभिद्यवो हविष्मन्तो घृताच्या ॥ देवाञ्जिगाति सुम्नयुः ॥ ईळे अग्निं विपश्चितं गिरा यज्ञस्य साधनं ॥ श्रुष्टीवानं धि
तावानं ॥ अग्ने शकेम ते वयं यमं देवस्य वाजिनः ॥ अति द्वेषांसि तरेम ॥ समिध्यमानो अध्वरेऽग्निः पावक ईड्यः ॥ शो
चिष्केशस्तमीमहे ॥ पृथुपाजा अमर्त्यो घृतनिर्णिक्स्वाहुतः ॥ अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाट् ॥ २८ ॥ तं सबाधो यतस्रु
च इत्था धिया यज्ञवन्तः ॥ आ चक्रुरग्निमूतये ॥ होता देवो अमर्त्यः पुरस्तादेति मायया ॥ विदथानि प्रचोदयन् ॥ वाजी
वाजेषु धीयतेऽध्वरेषु प्र णीयते ॥ विप्रो यज्ञस्य साधनः ॥ धिया चक्रे वरेण्यो भूतानां गर्भमा दधे ॥ दक्षस्य पितरं तना ॥
नि त्वा दधे वरेण्यं दक्षस्येळा सहस्कृत ॥ अग्ने सुदीतिमुशिजं ॥ २९ ॥ अग्निं यन्तुरमप्तुरमृतस्य योगे वनुषः ॥ वि
प्रा वाजैः समिन्धते ॥ ऊर्जो नपातमध्वरे दीदिवांसमुप द्यवि ॥ अग्निमीळे कविक्रतुं ॥ ईळेन्यो नमस्यस्तिरस्तमांसि द
र्शतः ॥ समग्निरिध्यते वृषा ॥ वृषो अग्निः समिध्यतेऽश्वो न देववाहनः ॥ तं हविष्मन्त ईळते ॥ वृषणं त्वा वयं वृषन्वृ
षणः समिधीमहि ॥ अग्ने दीद्यतं बृहत् ॥ ३० ॥ अग्ने जुषस्व नो हविः पुरोळाशं जातवेदः ॥ प्रातःसावे धियावसो ॥

पुरोळा अग्ने पचतस्तुभ्यं वा घा परिष्कृतः ॥ तं जुषस्व यविष्ठ्य ॥ अग्ने वीहि पुरोळाशमाहुतं तिरोअह्न्यं ॥ सहसः सूनुरस्य
ध्वरे हितः ॥ माध्यंदिने सवने जातवेदः पुरोळाशमिह कवे जुषस्व ॥ अग्ने यह्वस्य तव भागधेयं न प्र मिनन्ति विदथेषु धीराः ॥
अग्ने तृतीये सवने हि कानिषः पुरोळाशं सहसः सूनवाहुतं ॥ अथा देवेष्वध्वरं विपन्यया धा रत्नवन्तममृतेषु जागृविं ॥ अ
ग्ने वृधान आहुतिं पुरोळाशं जातवेदः ॥ जुषस्व तिरोअह्न्यं ॥ ३२ ॥ अस्तीदमधिमन्थनमस्ति प्रजननं कृतं ॥ एतां विश्प
त्नीमा भराग्निं मन्थाम पूर्वथा ॥ अरण्योर्निहितो जातवेदा गर्भ इव सुधितो गर्भिणीषु ॥ दिवेदिव ईड्यो जागृवद्भिर्हविष्म
द्भिर्मनुष्येभिरग्निः ॥ उत्तानायामव भरा चिकित्वान्त्सद्यः प्रवीता वृषणं जजान ॥ अरुषस्तूपो रुशदस्य पाज इळायास्पुत्रो
वयुनेऽजनिष्ट ॥ इळायास्त्वा पदे वयं नाभा पृथिव्या अधि ॥ जातवेदो नि धीमह्यग्ने हव्याय वोळ्हवे ॥ मन्थता नरः कविमद्वयं
तं प्रचेतसममृतं सुप्रतीकं ॥ यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरस्तादग्निं नरो जनयता सुशेवं ॥ ३३ ॥ यदी मन्थन्ति बाहुभिर्वि रो
चतेऽश्वो न वाज्यरुषो वनेष्वा ॥ चित्रो न यामन्नश्विनोरनिवृतः परि वृणक्त्यश्मनस्तृणा दहन् ॥ जातो अग्नी रोचते चेकितानो
वाजी विप्रः कविशस्तः सुदानुः ॥ यं देवास ईड्यं विश्वविदं हव्यवाहमदधुरध्वरेषु ॥ सीद होतः स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया
यज्ञं सुकृतस्य योनौ ॥ देवावीर्देवान्हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः ॥ कृणोत धूमं वृषणं सखायोऽस्रेधन्त इतन
वाजमच्छ ॥ अयमग्निः पृतनाषाट् सुवीरो येन देवासो असहन्त दस्यून् ॥ अयं ते योनिरृत्वियो यतो जातो अरोचथाः ॥ तं
जानन्नग्न आ सीदाथा नो वर्धया गिरः ॥ ३४ ॥ तनूनपादुच्यते गर्भ आसुरो नराशंसो भवति यद्विजायते ॥ मातरिश्वा यदमि
मीत मातरि वातस्य सर्गो अभवत्सरीमणि ॥ सुनिर्मथा निर्मथितः सुनिधा निहितः कविः ॥ अग्ने स्वध्वरा कृणु देवान्
देवयते यज ॥ अजीजनन्नमृतं मर्त्यासोऽस्रेमाणं तरणिं वीळुजम्भं ॥ दश स्वसारो अग्रुवः समीचीः पुमांसं जातमभि सं रभं
ते ॥ प्र सप्तहोता सनकादरोचत मातुरुपस्थे यदशोचदूधनि ॥ न नि मिषति सुरणो दिवेदिवे यदसुरस्य जठरादजायत
॥ अमित्रायुधो मरुतामिव प्रयाः प्रथमजा ब्रह्मणो विश्वमिद्विदुः ॥ द्युम्नवद्ब्रह्म कुशिकास एरिर एकएको दमे अग्निं
समीधिरे ॥ यदद्य त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन्होतश्चिकित्वोऽवृणीमहीह ॥ ध्रुवमया ध्रुवमुताशमिष्ठाः प्रजानन्विद्वाँ उप याहि
सोमं ॥ ३५ ॥ इति तृतीयाष्टके प्रथमोध्यायः ॥ ॥ ॐ ॥ इच्छन्ति त्वा सोम्यासः सखायः सुन्वन्ति सोमं दधति प्रयां
सि ॥ तितिक्षन्ते अभिशस्तिं जनानामिन्द्र त्वदा कश्चन हि प्रकेतः ॥ न ते दूरे परमा चिद्रजांस्या तु प्र याहि हरिवो हरिभ्यां ॥ स्थिरा

य वृष्णे सवना कृतेमा युक्ता ग्रावाणः समिधाने अग्नौ ॥ इन्द्रः सुशिप्रो मघवा तरुत्रो महाव्रातस्तुविकूर्मिर्ऋघावान् ॥ यदुग्रो धा
बाधितो मर्त्येषु क्व त्या ते वृषभ वीर्याणि ॥ त्वं हि ष्मा च्यावयन्नच्युतान्येको वृत्रा चरसि जिघ्नमानः ॥ तव द्यावापृथिवी पर्वतासोऽनु
व्रताय निमितेव तस्थुः ॥ उताभये पुरुहूत श्रवोभिरेको दृळ्हमवदो वृत्रहा सन् ॥ इमे चिदिन्द्र रोदसी अपारे यत्संगृभ्णा मघवन्का
शिरित्ते ॥ १ ॥ प्र सू त इन्द्र प्रवता हरिभ्यां प्र ते वज्रः प्रमृणन्नेतु शत्रून् ॥ जहि प्रतीचो अनूचः पराचो विश्वं सत्यं कृणुहि विष्ट
मस्तु ॥ यस्मै धायुरदधा मर्त्यायाभक्तं चिद्भजते गेह्यं सः ॥ भद्रा त इन्द्र सुमतिर्घृताची सहस्रदाना पुरुहूत रातिः ॥ सहदा
नुं पुरुहूत क्षियन्तमहस्तमिन्द्र सं पिणक्कुणारुं ॥ अभि वृत्रं वर्धमानं पियारुमपादमिन्द्र तवसा जघन्थ ॥ नि सामनामिषिरामि
न्द्र भूमिं महीमपारां सदने ससत्थ ॥ अस्तभ्नाद्द्यां वृषभो अन्तरिक्षमर्षन्त्वापस्त्वयेह प्रसूताः ॥ अलातृणो वल इन्द्र व्रजो गोः पुरा
हन्तोर्भयमानो व्यार ॥ सुगान्पथो अकृणोन्निरजे गाः प्रावन्वाणीः पुरुहूतं धमन्तीः ॥ २ ॥ एको द्वे वसुमती समीची इन्द्र
आ पप्रौ पृथिवीमुत द्यां ॥ उतान्तरिक्षादभि नः समीक इषो रथीः सयुजः शूर वाजान् ॥ दिशः सूर्यो न मिनाति प्रदिष्टा दिवेदिवे
हर्यश्वप्रसूताः ॥ सं यदानळध्वन आदिदश्वैर्विमोचनं कृणुते तत्त्वस्य ॥ दिदृक्षन्त उषसो यामन्नक्तोर्विवस्वत्या महि चित्रम
नीकं ॥ विश्वे जानन्ति महिना यदागादिन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि ॥ महि ज्योतिर्निहितं वक्षणास्वामा पक्वं चरति बिभ्रती गौः ॥
विश्वं स्वाद्म संभृतमुस्रियायां यत्सीमिन्द्रो अदधाद्भोजनाय ॥ इन्द्र दृह्य यामकोशा अभूवन्यज्ञाय शिक्ष गृणते सखिभ्यः ॥ दु
र्मायवो दुरेवा मर्त्यासो निषङ्गिणो रिपवो हन्त्वासः ॥ ३ ॥ सं घोषः शृण्वेऽवमैरमित्रैर्जही न्येष्वशनिं तपिष्ठां ॥ वृश्च एमधस्ता
द्वि रुजा सहस्व जहि रक्षो मघवन्रन्धयस्व ॥ उद्वृह रक्षः सहमूलमिन्द्र वृश्चा मध्यं प्रत्यग्रं शृणीहि ॥ आ कीवतः सललूकं चकर्थ
ब्रह्मद्विषे तपुषिं हेतिमस्य ॥ स्वस्तये वाजिभिश्च प्रणेतः सं यन्महीरिष आसत्सि पूर्वीः ॥ रायो वन्तारो बृहतः स्यामा
स्मे अस्तु भग इन्द्र प्रजावान् ॥ आ नो भर भगमिन्द्र द्युमन्तं नि ते देष्णस्य धीमहि प्ररेके ॥ ऊर्व इव पप्रथे कामो अस्मे तमा पृ
ण वसुपते वसूनां ॥ इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैश्चन्द्रवता राधसा पप्रथश्च ॥ स्वर्यवो मतिभिस्तुभ्यं विप्रा इन्द्राय वाहः कुशिका
सो अक्रन् ॥ आ नो गोत्रा दर्दृहि गोपते गाः समस्मभ्यं सनयो यन्तु वाजाः ॥ दिवक्षा असि वृषभ सत्यशुष्मोऽस्मभ्यं सु मघवन्बो
धि गोदाः ॥ शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ॥ शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानां
॥ ४ ॥ शासद्वह्निर्दुहितुर्नप्त्यं गाद्विद्वाँ ऋतस्य दीधितिं सपर्यन् ॥ पिता यत्र दुहितुः सेकमृञ्जन्सं शग्म्येन मनसा दधन्वे ॥
न जामये तान्वो रिक्थमारैक्चकार गर्भं सनितुर्निधानं ॥ यदी मातरो जनयन्त वह्निमन्यः कर्ता सुकृतोरन्य ऋन्धन् ॥ अ

मं०३०२

ग्निर्जज्ञे जुह्वा३ रेजमानो महस्पुत्राँ अरुषस्य प्रयक्षे ॥ महान्गर्भो मह्या जातमेषां मही प्रवृद्धर्यश्वस्य यज्ञैः ॥ अभि जैत्रीरसचंत स्पृ
धानं महि ज्योतिस्तमसो निरजानन् ॥ तं जानतीः प्रत्युदायन्नुषासः पतिर्गवामभवदेक इंद्रः ॥ वीळौ सतीरभि धीरा अतृंदन्प्राचाहि
न्वन्मनसा सप्त विप्राः ॥ विश्वामविंदन्पथ्यामृतस्य प्रजानन्नित्ता नमसा विवेश ॥ ५ ॥ विदद्यदी सरमा रुग्णमद्रेर्महि पाथः पूर्व्यं
सध्र्यक्कः ॥ अग्रं नयत्सुपद्यक्षराणामच्छा रवं प्रथमा जानती गात् ॥ अगच्छदु विप्रतमः सखीयन्नसूदयत्सुकृते गर्भमद्रिः ॥
ससान मर्यो युवभिर्मखस्यन्नथाभवदंगिराः सद्यो अर्चन् ॥ सतः सतः प्रतिमानं पुरोभूर्विश्वा वेद जनिमा हंति शुष्णं ॥ प्र णो दिवः
पदवीर्गव्युरर्चन्सखा सखीँरमुंचन्निरवद्यात् ॥ नि गव्यता मनसा सेदुरर्कैः कृण्वानासो अमृतत्वाय गातुं ॥ इदं चिन्नु सदनं भूर्ये
षां येन मासाँ असिषासन्नृतेन ॥ संपश्यमाना अमदन्नभि स्वं पयः प्रत्नस्य रेतसो दुघानाः ॥ वि रोदसी अतपद्घोष एषां जाते
निष्ठामदधुर्गोषु वीरान् ॥ ६ ॥ स जातेभिर्वृत्रहा सेदु हव्यैरुदुस्रिया असृजदिंद्रो अर्कैः ॥ उरूच्यस्मै घृतवद्भरंती मधु स्वा
द्म दुदुहे जेन्या गौः ॥ पित्रे चिच्चक्रुः सदनं समस्मै महि त्विषीमत्सुकृतो वि हि ख्यन् ॥ विष्कभ्नंतः स्कंभनेना जनित्री आसीना ऊर्ध्वं
रभसं वि मिन्वन् ॥ मही यदि धिषणा शिश्नथे धात्सद्योवृधं विभ्वं१ रोदस्योः ॥ गिरो यस्मिन्ननवद्याः समीचीर्विश्वा इंद्राय तविषी
रनुत्ताः ॥ मह्या ते सख्यं वश्मि शक्तीरा वृत्रघ्ने नियुतो यंति पूर्वीः ॥ महि स्तोत्रमव आगन्म सूरेरस्माकं सु मघवन्बोधि गोपाः ॥ महि
क्षेत्रं पुरु श्चंद्रं विविद्वानादित्सखिभ्यश्चरथं समैरत् ॥ इंद्रो नृभिरजनद्दीद्यानः साकं सूर्यमुषसं गातुमग्निं ॥ ७ ॥ अपश्चिदे
ष विभ्वो३ दमूनाः प्र सध्रीचीरसृजद्विश्वश्चंद्राः ॥ मध्वः पुनानाः कविभिः पवित्रैर्द्युभिर्हिन्वंत्यक्तुभिर्धनुत्रीः ॥ अनु कृष्णे वसुधि
ती जिहाते उभे सूर्यस्य मंहना यजत्रे ॥ परि यत्ते महिमानं वृजध्यै सखाय इंद्र काम्या ऋजिप्याः ॥ पतिर्भव वृत्रहन्सूनृतानां गि
रां विश्वायुर्वृषभो वयोधाः ॥ आ नो गहि सख्येभिः शिवेभिर्महान्महीभिरूतिभिः सरण्यन् ॥ तमंगिरस्वन्नमसा सपर्यन्नव्यं कृणो
मि सन्यसे पुराजां ॥ द्रुहो वि याहि बहुला अदेवीः स्वश्च नो मघवन्सातये धाः ॥ मिहः पावकाः प्रतता अभूवन्स्वस्ति नः पि
पृहि पारमासां ॥ इंद्र त्वं रथिरः पाहि नो रिषो मक्षूमक्षू कृणुहि गोजितो नः ॥ अदेदिष्ट वृत्रहा गोपतिर्गा अंतः कृष्णाँ अरु
षैर्धामभिर्गात् ॥ प्र सूनृता दिशमान ऋतेन दुरश्च विश्वा अवृणोदप स्वाः ॥ शुनं० ॥ शृण्वंत० ॥ ८ ॥ इंद्र सोमं सोमपते

पिबेमं माध्यंदिनं सवनं चारु यत्ते ॥ प्रप्रुथ्या शिप्रे मघवन्नृजीषिन्विमुच्या हरी इह मादयस्व ॥ गवाशिरं मंथिनमिंद्र शुक्रं पिबा सोमं ररिमा ते म
दाय ॥ ब्रह्मकृता मारुतेना गणेन सजोषा रुद्रैस्तृपदा वृषस्व ॥ ये ते शुष्मं ये तविषीमवर्धन्नर्चंत इंद्र मरुतस्त ओजः ॥ माध्यंदिने सवने वज्र
हस्त पिबा रुद्रेभिः सगणः सुशिप्र ॥ त इन्न्वस्य मधुमद्विविप्र इंद्रस्य शर्धो मरुतो य आसन् ॥ येभिर्वृत्रस्येषितो विवेदामर्मणो मन्यमानस्य मर्म ॥
मनुष्वदिंद्र सवनं जुषाणः पिबा सोमं शश्वते वीर्याय ॥ स आ ववृत्स्व हर्यश्व यज्ञैः सरण्युभिरपो अर्णा सिसर्षि ॥ ९ ॥ त्वमपो यद्ध वृत्रं जघन्वाँ
अत्याँ इव प्रासृजः सर्तवाजौ ॥ शयानमिंद्र चरता वधेन वव्रिवांसं परि देवीरदेवं ॥ यजाम इन्नमसा वृद्धमिंद्रं बृहंतमृष्वमजरं युवानं ॥ यस्य प्रि
ये ममतुर्यज्ञियस्य न रोदसी महिमानं ममाते ॥ इंद्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि व्रतानि देवा न मिनंति विश्वे ॥ दाधार यः पृथिवीं द्यामुतेमां जजान
सूर्यमुषसं सुदंसाः ॥ अद्रोघ सत्यं तव तन्महित्वं सद्यो यज्जातो अपिबो ह सोमं ॥ न द्याव इंद्र तवसस्त ओजो नाहा न मासाः शरदो वरंत ॥ त्वं सद्यो
अपिबो जात इंद्र मदाय सोमं परमे व्योमन् ॥ यद्ध द्यावापृथिवी आविवेशीरथाभवः पूर्व्यः कारुधायाः ॥ १० ॥ अहन्नहिं परिशयानमर्ण ओजा
यमानं तुविजात तव्यान् ॥ न ते महित्वमनु भूदध द्यौर्यदन्यया स्फिग्या३ क्षामवस्थाः ॥ यज्ञो हि त इंद्र वर्धनो भूदुत प्रियः सुतसोमो मियेधः ॥ यज्ञेन
यज्ञमव यज्ञियः सन्यज्ञस्ते वज्रमहिहत्य आवत् ॥ यज्ञेनेंद्रमवसा चक्रे अर्वागैनं सुम्नाय नव्यसे ववृत्यां ॥ यः स्तोमेभिर्वावृधे पूर्व्येभिर्यो मध्यमेभि
रुत नूतनेभिः ॥ विवेष यन्मा धिषणा जजान स्तवै पुरा पार्यादिंद्रमह्नः ॥ अंहसो यत्र पीपरद्यथा नो नावेव यांतमुभये हवंते ॥ आपूर्णो अस्य कल
शः स्वाहा सेक्तेव कोशं सिसिचे पिबध्यै ॥ समु प्रिया आववृत्रन्मदाय प्रदक्षिणिदभि सोमास इंद्रं ॥ न त्वा गभीरः पुरुहूत सिंधुर्नाद्रयः परि षंतो वरंत ॥
इत्था सखिभ्य इषितो यदिंद्रा दृळ्हं चिदरुजो गव्यमूर्वं ॥ शुनंहु० ॥ शृण्वंतमुग्र० ॥ ११ ॥ प्र पर्वतानामुशती उपस्थादश्वे इव विषिते हासमाने ॥ गा
वेव शुभ्रे मातरा रिहाणे विपाट्छुतुद्री पयसा जवेते ॥ इंद्रेषिते प्रसवं भिक्षमाणे अच्छा समुद्रं रथ्येव याथः ॥ समाराणे ऊर्मिभिः पिन्वमाने
अन्या वामन्यामप्येति शुभ्रे ॥ अच्छा सिंधुं मातृतमामयासं विपाशमुर्वीं सुभगामगन्म ॥ वत्समिव मातरा संरिहाणे समानं योनिमनु संच
रंती ॥ एना वयं पयसा पिन्वमाना अनु योनिं देवकृतं चरंतीः ॥ न वर्तवे प्रसवः सर्गतक्तः किंयुर्विप्रो नद्यो जोहवीति ॥ रमध्वं मे वचसे सोम्या
य ऋतावरीरुप मुहूर्तमेवैः ॥ प्र सिंधुमच्छा बृहती मनीषावस्युरह्वे कुशिकस्य सूनुः ॥ १२ ॥ इंद्रो अस्माँ अरदद्वज्रबाहुरपाहन्वृत्रं परिधिं
नदीनां ॥ देवोऽनयत्सविता सुपाणिस्तस्य वयं प्रसवे याम उर्वीः ॥ प्रवाच्यं शश्वधा वीर्यं१ तदिंद्रस्य कर्म यदहिं विवृश्चत् ॥ वि वज्रेण परिषदो
जघानायन्नापोऽयनमिच्छमानाः ॥ एतद्वचो जरितर्मापि मृष्ठा आ यत्ते घोषानुत्तरा युगानि ॥ उक्थेषु कारो प्रति नो जुषस्व मा नो नि कः पुरुष
त्रा नमस्ते ॥ ओ षु स्वसारः कारवे शृणोत ययौ वो दूरादनसा रथेन ॥ नि षू नमध्वं भवता सुपारा अधोअक्षाः सिंधवः स्रोत्याभिः ॥ आ ते का

15/1939

ऋ. सं.
८

रोम्रक्षे वेव चोभिपुरायदुरारतसारथेन ॥ निर्तेनैसेपी ब्याने वुसेघामपी वें येकृन्योराभ्रूचैतैं ॥ १२ ॥ यदंगत्वा भरताः संतरेयुर्गव्यन् ग्राम
इषितइंद्रजूतः ॥ [illegible] ॥ मर्तारि पुर्भतागव्यन्तः सम[illegible] ॥ प्रापिन्व[illegible]
[illegible] ॥ इंद्रं [illegible] ॥ मा दु[illegible] मनुमारता ॥ १४ ॥ इंद्रः पूर्भि
[illegible] ॥ म[illegible] निमियमिवो
[illegible] ॥ इंद्रो [illegible] ॥ अह
[illegible] ॥ [illegible] तुमझाम
[illegible] ॥ [illegible] ॥ १५ ॥ म
[illegible] ॥ [illegible] देवेभ्यः
[illegible] ॥ स
[illegible]
[illegible] ॥ पु
[illegible] ॥ १६ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ अत्यायो
[illegible] ॥ १७ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ यौ अस्मा
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १८ ॥ इमाम्[illegible]
[illegible]

न [illegible] ॥ इंद्रो [illegible]
[illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ इंद्रो [illegible]
[illegible] १० [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible]
॥ [illegible] ॥ २० ॥ [illegible] ॥ इंद्र [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ २१ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ अ
[illegible]
[illegible] ॥ २२ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

17
1939

ःश्रु[illegible] गमना सूरिवीर आतं॥ २३॥ त्रीणि राजाना विदथे पुरूणि परि विश्वानि भूषथः सदांसि॥ अपश्यमत्र मनसा जगन्वान्व्रते गंधर्वाँ अपि वायुकेशान्॥ तदिन्न्वस्य वृषभस्य धेनोरा नामभिर्मिमते सक्म्यं गोः॥ अन्यदन्यदसुर्यं वसाना नि मायिनो ममिरे रूपमस्मिन्॥ तदिन्न्वस्य सवितुर्नकिर्मे हिरण्ययीममतिं यामशिश्रेत्॥ आ सुष्टुती रोदसी विश्वमिन्वे अपीव योषा जनिमानि वव्रे॥ युवं प्रत्नस्य साधथो महो यद्दैवी स्वस्तिः परि णः स्यातं॥ गोपाजिह्वस्य तस्थुषो विरूपा विश्वे पश्यंति मायिनः कृतानि॥ शुनं०॥ शुनं०॥ २४॥ इंद्रं मतिर्हृद आ वच्यमानाच्छा पतिं स्तोमतष्टा जिगाति॥ या जागृविर्विदथे शस्यमानेंद्र यत्ते जायते विद्धि तस्य॥ दिवश्चिदा पूर्व्या जायमाना वि जागृविर्विदथे शस्यमाना॥ भद्रा वस्त्राण्यर्जुना वसाना सेयमस्मे सनजा पित्र्या धीः॥ यमा चिदत्र यमसूरसूत जिह्वाया अग्रं पतदा ह्यस्थात्॥ वपूंषि जाता मिथुना सचेते तमोहना तपुषो बुध्न एता॥ नकिरेषां निंदिता मर्त्येषु ये अस्माकं पितरो गोषु योधाः॥ इंद्र एषां दृंहिता माहिनावानुद्गोत्राणि ससृजे दंसनावान्॥ सखा ह यत्र सखिभिर्नवग्वैरभिज्ञ्वा सत्वभिर्गा अनुग्मन्॥ सत्यं तदिंद्रो दशभिर्दशग्वैः सूर्यं विवेद तमसि क्षियंतं॥ २५॥ इंद्रो मधु संभृतमुस्रियायां पद्वद्विवेद शफवन्नमे गोः॥ गुहा हितं गुह्यं गूळ्हमप्सु हस्ते दधे दक्षिणे दक्षिणावान्॥ ज्योतिर्वृणीत तमसो विजानन्नारे स्याम दुरितादभीके॥ इमा गिरः सोमपाः सोमवृद्ध जुषस्वेंद्र पुरुतमस्य कारोः॥ ज्योतिर्यज्ञाय रोदसी अनु ष्यादारे स्याम दुरितस्य भूरेः॥ भूरि चिद्धि तुजतो मर्त्यस्य सुपारासो वसवो बर्हणावत्॥ शुनं०॥ शुनं०॥ २६॥ इति [illegible] द्वितीयोध्यायः॥ ॐ इंद्र त्वा वृषभं वयं सुते सोमे हवामहे॥ स पाहि मध्वो अंधसः॥ इंद्र क्रतुविदं सुतं सोमं हर्य पुरुष्टुत॥ पिबा वृषस्व तातृपिं॥ इंद्र प्र णो धितावानं यज्ञं विश्वेभिर्देवेभिः॥ तिर स्तवान विश्पते॥ इंद्र सोमाः सुता इमे तव प्र यंति सत्पते॥ क्षयं चंद्रास इंदवः॥ दधिष्वा जठरे सुतं सोममिंद्र वरेण्यं॥ तव द्युक्षास इंदवः॥ १॥ गिर्वणः पाहि नः सुतं मधोर्धाराभिरज्यसे॥ इंद्र त्वादातमिद्यशः॥ अभि द्युम्नानि वनिन इंद्रं सचंते अक्षिता॥ पीत्वी सोमस्य वावृधे॥ अर्वावतो न आ गहि परावतश्च वृत्रहन्॥ इमा जुषस्व नो गिरः॥ यदंतरा परावतमर्वावतं च हूयसे॥ इंद्रेह तत आ गहि॥ २॥ आ तू न इंद्र मद्र्यग्घुवानः सोमपीतये॥ हरिभ्यां याह्यद्रिवः॥ सत्तो होता न ऋत्वियस्तिस्तिरे बर्हिरानुषक्॥ अयुज्रन्प्रातरद्रयः॥ इमा ब्रह्म ब्रह्मवाहः क्रियंत आ बर्हिः सीद॥ वीहि शूर पुरोळाशं॥ रारंधि सवनेषु ण एषु स्तोमेषु वृत्रहन्॥ उक्थेष्विंद्र गिर्वणः॥ मतयः सोमपामुरुं रिहंति शवसस्पतिं॥ इंद्रं वत्सं न मातरः॥ ३॥ स मंदस्वा ह्यंधसो राधसे तन्वा महे॥ न स्तोतारं निदे करः॥ वयमिंद्र त्वायवो हविष्मंतो जरामहे॥ उत त्वमस्मयुर्वसो॥ मारे अस्मद्वि मुमुचो हरिप्रियार्वाङ् याहि॥ इंद्र स्वधावो मत्स्वेह॥ अर्वांचं त्वा सुखे रथे वहतामिंद्र केशिना॥ घृतस्नू बर्हिरासदे॥ ४॥ उप नः सुतमा गहि सोममिंद्र गवाशिरं॥ हरिभ्यां यस्ते अस्मयुः॥ तमिंद्र मदमा गहि बर्हिःष्ठां ग्रा

राम २

19/1939

वभिः सुतं॥ कुविन्न्वस्य तृष्णवः॥ इंद्रमित्था गिरो ममाच्छागुरिषिता इतः॥ आवृते सोमपीतये॥ इंद्रं सोमस्य पीतये स्तोमैरिह हवामहे॥ उक्थेभिः कुविदागमत्॥ इंद्र सोमाः सुता इमे तान्दधिष्व शतक्रतो॥ जठरे वाजिनीवसो॥ ५॥ विद्मा हि त्वा धनंजयं वाजेषु दधृषं कवे॥ अधा ते सुम्नमीमहे॥ इममिंद्र गवाशिरं यवाशिरं च नः पिब॥ आगत्या वृषभिः सुतं॥ तुभ्येदिंद्र स्व ओक्ये सोमं चोदामि पीतये॥ एष रारंतु ते हृदि॥ त्वां सुतस्य पीतये प्रत्नमिंद्र हवामहे॥ कुशिकासो अवस्यवः॥ ६॥ आ याह्यर्वाङुप वंधुरेष्ठास्तवेदनु प्रदिवः सोमपेयं॥ प्रिया सखाया वि मुचोप बर्हिस्त्वामिमे हव्यवाहो हवंते॥ आ याहि पूर्वीरति चर्षणीराँ अर्य आशिष उप नो हरिभ्यां॥ इमा हि त्वा मतय स्तोमतष्टा इंद्र हवंते सख्यं जुषाणाः॥ आ नो यज्ञं नमोवृधं सजोषा इंद्र देव हरिभिर्याहि तूयं॥ अहं हि त्वा मतिभिर्जोहवीमि घृतप्रयाः सधमादे मधूनां॥ आ च त्वामेता वृषणा वहातो हरी सखाया सुधुरा स्वंगा॥ धानावदिंद्रः सवनं जुषाणः सखा सख्युः शृणवद्वंदनानि॥ कुविन्मा गोपां करसे जनस्य कुविद्राजानं मघवन्नृजीषिन्॥ कुविन्म ऋषिं पपिवांसं सुतस्य कुविन्मे वस्वो अमृतस्य शिक्षाः॥ आ त्वा बृहंतो हरयो युजाना अर्वागिंद्र सधमादो वहंतु॥ प्र ये द्विता दिव ऋंजंत्याताः सुसंमृष्टासो वृषभस्य मूराः॥ इंद्र पिब वृषधूतस्य वृष्ण आ यं ते श्येन उशते जभार॥ यस्य मदे च्यावयसि प्र कृष्टीर्यस्य मदे अप गोत्रा ववर्थ॥ शुनं०॥ शुनं०॥ ७॥ अयं ते अस्तु हर्यतः सोम आ हरिभिः सुतः॥ जुषाण इंद्र हरिभिर्न आ गह्या तिष्ठ हरितं रथं॥ हर्यन्नुषसमर्चयः सूर्यं हर्यन्नरोचयः॥ विद्वाँश्चिकित्वान्हर्यश्व वर्धस इंद्र विश्वा अभि श्रियः॥ द्यामिंद्रो हरिधायसं पृथिवीं हरिवर्पसं॥ अधारयद्धरितोर्भूरि भोजनं ययोरंतर्हरिश्चरत्॥ जज्ञानो हरितो वृषा विश्वमा भाति रोचनं॥ हर्यश्वो हरितं धत्त आयुधमा वज्रं बाह्वोर्हरिं॥ इंद्रो हर्यंतमर्जुनं वज्रं शुक्रैरभीवृतं॥ अपावृणोद्धरिभिरद्रिभिः सुतमुद्गा हरिभिराजत॥ ८॥ आ मंद्रैरिंद्र हरिभिर्याहि मयूररोमभिः॥ मा त्वा के चिन्नि यमन्विं न पाशिनोऽति धन्वेव ताँ इहि॥ वृत्रखादो वलंरुजः पुरां दर्मो अपामजः॥ स्थाता रथस्य हर्योरभिस्वर इंद्रो दृळ्हा चिदारुजः॥ गंभीराँ उदधीँरिव क्रतुं पुष्यसि गा इव॥ प्र सुगोपा यवसं धेनवो यथा ह्रदं कुल्या इवाशत॥ आ नस्तुजं रयिं भरांशं न प्रतिजानते॥ वृक्षं पक्वं फलमंकीव धूनुहींद्र संपारणं वसु॥ स्वयुरिंद्र स्वराळसि स्मद्दिष्टिः स्वयशस्तरः॥ स वावृधान ओजसा पुरुष्टुत भवा नः सुश्रवस्तमः॥ ९॥ युध्मस्य ते वृषभस्य स्वराज उग्रस्य यूनः स्थविरस्य घृष्वेः॥ अजूर्यतो वज्रिणो वीर्याणींद्र श्रुतस्य महतो महानि॥ महाँ असि महिष वृष्ण्येभिर्धनस्पृदुग्र सहमानो अन्यान्॥ एको विश्वस्य भुवनस्य राजा स योधया च क्षयया च जनान्॥ प्र मात्राभी रिरिचे रोच

मं०म०३
८

मानः प्रदेवेभिर्विश्वतो अप्रतीतः॥ प्रमज्मना दिव इन्द्रः पृथिव्याः प्रोरोर्महो अन्तरिक्षादृजीषी॥ उरुं गभीरं जनुषाभ्युग्रं विश्वव्यचसमव
तं मतीनां॥ इन्द्रं सोमासः प्रदिवि सुतासः समुद्रं न स्रवत आ विशन्ति॥ यं सोममिन्द्र पृथिवीद्यावा गर्भं न माता बिभृतस्त्वाया॥ तं ते हिन्व
न्ति तमु ते मृजन्त्यध्वर्यवो वृषभ पातवा उ॥ १०॥ मरुत्वाँ इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधं मदाय॥ आसिञ्चस्व जठरे मध्व ऊर्मिं त्वं
राजासि प्रदिवः सुतानां॥ सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहा शूर विद्वान्॥ जहि शत्रूँरप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि
विश्वतो नः॥ उत ऋतुभिरृतुपाः पाहि सोममिन्द्र देवेभिः सखिभिः सुतं नः॥ याँ आभजो मरुतो ये त्वान्वहन्वृत्रमदधुस्तुभ्यमोजः॥
ये त्वाहिहत्ये मघवन्नवर्धन्ये शाम्बरे हरिवो ये गविष्टौ॥ ये त्वा नूनमनुमदन्ति विप्राः पिबेन्द्र सोमं सगणो मरुद्भिः॥ मरुत्वन्तं वृषभं वा
वृधानमकवारिं दिव्यं शासमिन्द्रं॥ विश्वासाहमवसे नूतनायोग्रं सहोदामिह तं हुवेम॥ ११॥ सद्यो ह जातो वृषभः कनीनः प्रभर्तु
मावदन्धसः सुतस्य॥ साधोः पिब प्रतिकामं यथा ते रसाशिरः प्रथमं सोम्यस्य॥ यज्जायथास्तदहरस्य कामेंऽशोः पीयूषमपिबो गि
रिष्ठां॥ तं ते माता परि योषा जनित्री महः पितुर्दम आसिञ्चदग्रे॥ उपस्थाय मातरमन्नमैट्ट तिग्ममपश्यदभि सोममूधः॥ प्रयाव
यन्नचरद्गृत्सो अन्यान्महानि चक्रे पुरुधप्रतीकः॥ उग्रस्तुराषाळभिभूत्योजा यथावशं तन्वं चक्र एषः॥ त्वष्टारमिन्द्रो जनुषाभि
भूया मुष्णात्सोममपिबच्चमूषु॥ शुनं०॥ शुनं०॥ १२॥ शंसा महामिन्द्रं यस्मिन्विश्वा आ कृष्टयः सोमपाः काममव्यन्॥ यं सुक्र
तुं धिषणे विभ्वतष्टं घनं वृत्राणां जनयन्त देवाः॥ यं नु नकिः पृतनासु स्वराजं द्विता तरति नृतमं हरिष्ठां॥ इनतमः सत्वभिर्यो ह शूषैः
पृथुज्रया अमिनादायुर्दस्योः॥ सहावा पृत्सु तरणिर्नार्वा व्यानशी रोदसी मेहनावान्॥ भगो न कारे हव्यो मतीनां पितेव चारुः सु
हवो वयोधाः॥ धर्ता दिवो रजसस्पृष्ट ऊर्ध्वो रथो न वायुर्वसुभिर्नियुत्वान्॥ क्षपां वस्ता जनिता सूर्यस्य विभक्ता भागं धिषणेव वा
जं॥ शुनं०॥ शुनं०॥ १३॥ इन्द्रः स्वाहा पिबतु यस्य सोम आगत्या तुम्रो वृषभो मरुत्वान्॥ ओरुव्यचाः पृणतामेभिरन्नैरास्य ह
विस्तन्वः काममृध्याः॥ आ ते सपर्यू जवसे युनज्मि ययोरनु प्रदिवः श्रुष्टिमावः॥ इह त्वा धेयुर्हरयः सुशिप्र पिबा त्वस्य सुषु
तस्य चारोः॥ गोभिर्मिमिक्षुं दधिरे सुपारमिन्द्रं ज्यैष्ठ्याय धायसे गृणानाः॥ मन्दानः सोमं पपिवाँ ऋजीषिन्त्समस्मभ्यं पुरुधा गा इष
ण्य॥ इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैश्चन्द्रवता राधसा पप्रथश्च॥ स्वर्यवो मतिभिस्तुभ्यं विप्रा इन्द्राय वाहः कुशिकासो अक्रन्॥
शुनं०॥ शुनं०॥ १४॥ चर्षणीधृतं मघवानमुक्थ्यमिन्द्रं गिरो बृहतीरभ्यनूषत॥ वावृधानं पुरुहूतं सुवृक्तिभिरमर्त्यं जरमा
णं दिवेदिवे॥ शतक्रतुमर्णवं शाकिनं नरं गिरो म इन्द्रमुप यन्ति विश्वतः॥ वाजसनिं पूर्भिदं तूर्णिमप्तुरं धामसाचमभिषाचं
स्वर्विदं॥ आकरे वसोर्जरिता पनस्यतेऽनेहसः स्तुभ इन्द्रो दुवस्यति॥ विवस्वतः सदन आ हि पिप्रिये सत्रासाहमभिमातिहनं

राम
८

स्तुहि॥ नृणामु त्वा नृतमं गीर्भिरुक्थैरभि प्र वीरमर्चता सबाधः॥ सं सहसे पुरुमायो जिहीते नमो अस्य प्रदिव एक ईशे॥ पू
र्वीरस्य निष्षिधो मर्त्येषु पुरू वसूनि पृथिवी बिभर्ति॥ इन्द्राय द्याव ओषधीरुतापो रयिं रक्षन्ति जीरयो वनानि॥ १५॥ तुभ्यं
ब्रह्माणि गिर इन्द्र तुभ्यं सत्रा दधिरे हरिवो जुषस्व॥ बोध्यापिरवसो नूतनस्य सखे वसो जरितृभ्यो वयो धाः॥ इन्द्र मरुत्व
इह पाहि सोमं यथा शार्याते अपिबः सुतस्य॥ तव प्रणीती तव शूर शर्मन्ना विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः॥ स वावशान इह पाहि
सोमं मरुद्भिरिन्द्र सखिभिः सुतं नः॥ जातं यत्त्वा परि देवा अभूषन्महे भराय पुरुहूत विश्वे॥ अप्तूर्ये मरुत आपिरेषोऽमन्दन्निन्द्र
मनु दातिवाराः॥ तेभिः साकं पिबतु वृत्रखादः सुतं सोमं दाशुषः स्वे सधस्थे॥ इदं ह्यन्वोजसा सुतं राधानां पते॥ पिबा त्वस्य
गिर्वणः॥ यस्ते अनु स्वधामसत्सुते नि यच्छ तन्वं॥ स त्वा ममत्तु सोम्यं॥ प्र ते अश्नोतु कुक्ष्योः प्रेन्द्र ब्रह्मणा शिरः॥ प्र बाहू शूर
राधसे॥ १६॥ धानावन्तं करम्भिणमपूपवन्तमुक्थिनं॥ इन्द्र प्रातर्जुषस्व नः॥ पुरोळाशं पचत्यं जुषस्वेन्द्रा गुरस्व च॥ तुभ्यं
हव्यानि सिस्रते॥ पुरोळाशं च नो घसो जोषयासे गिरश्च नः॥ वधूयुरिव योषणां॥ पुरोळाशं सनश्रुत प्रातःसावे जु
षस्व नः॥ इन्द्र क्रतुर्हि ते बृहन्॥ माध्यंदिनस्य सवनस्य धानाः पुरोळाशमिन्द्र कृष्वेह चारुं॥ प्र यत्स्तोता जरिता तूर्ण्यर्थो
वृषायमाण उप गीर्भिरीट्टे॥ १७॥ तृतीये धानाः सवने पुरुष्टुत पुरोळाशमाहुतं मामहस्व नः॥ ऋभुमन्तं वाजवन्तं त्वा कवे प्रयस्वन्त उप
शिक्षेम धीतिभिः॥ पूषण्वते ते चकृमा करम्भं हरिवते हर्यश्वाय धानाः॥ अपूपमद्धि सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहा शूर विद्वा
न्॥ प्रति धाना भरत तूयमस्मै पुरोळाशं वीरतमाय नृणां॥ दिवेदिवे सदृशीरिन्द्र तुभ्यं वर्धन्तु त्वा सोमपेयाय धृष्णो॥ १८॥
इन्द्रापर्वता बृहता रथेन वामीरिष आ वहतं सुवीराः॥ वीतं हव्यान्यध्वरेषु देवा वर्धेथां गीर्भिरिळया मदन्ता॥ तिष्ठा सु कं
मघवन्मा परा गाः सोमस्य नु त्वा सुषुतस्य यक्षि॥ पितुर्न पुत्रः सिचमा रभे त इन्द्र स्वादिष्ठया गिरा शचीवः॥ शंसावाध्वर्यो प्रति
मे गृणीहीन्द्राय वाहः कृणवाव जुष्टं॥ एदं बर्हिर्यजमानस्य सीदाथा च भूदुक्थमिन्द्राय शस्तं॥ जाया इदस्तं मघवन्त्सेदु योनिस्तदि
त्त्वा युक्ता हरयो वहन्तु॥ यदा कदा च सुनवाम सोममग्निष्ट्वा दूतो धन्वात्यच्छ॥ परा याहि मघवन्ना च याहीन्द्र भ्रातरुभयत्रा
ते अर्थं॥ यत्रा रथस्य बृहतो निधानं विमोचनं वाजिनो रासभस्य॥ १९॥ अपाः सोममस्तमिन्द्र प्र याहि कल्याणीर्जाया सुर
णं गृहे ते॥ यत्रा० दक्षिणावत्॥ इमे भोजा अङ्गिरसो विरूपा दिवस्पुत्रासो असुरस्य वीराः॥ विश्वामित्राय ददतो मघानि
सहस्रसावे प्र तिरन्त आयुः॥ रूपंरूपं मघवा बोभवीति मायाः कृण्वानस्तन्वं परि स्वां॥ त्रिर्यद्दिवः परि मुहूर्तमागात्स्वै

21/1939

मं०३०
२

र्मंत्रैरनृतुपा ऋतावा ॥ महाँ ऋषिर्देवजा देवजूतोऽस्तभ्नात्सिंधुमर्णवं नृचक्षाः ॥ विश्वामित्रो यदवहत्सुदासमप्रियायत कु
शिकेभिरिंद्रः ॥ हंसा इव कृणुथ श्लोकमद्रिभिर्मदंतो गीर्भिरध्वरे सुते सचा ॥ देवेभिर्विप्रा ऋषयो नृचक्षसो वि पिब
ध्वं कुशिकाः सोम्यं मधु ॥ २० ॥ उप प्रेत कुशिकाश्चेतयध्वमश्वं राये प्र मुंचता सुदासः ॥ राजा वृत्रं जंघनत्प्रागपागुद
गथा यजाते वर आ पृथिव्याः ॥ य इमे रोदसी उभे अहमिंद्रमतुष्टवं ॥ विश्वामित्रस्य रक्षति ब्रह्मेदं भारतं जनं ॥ विश्वा
मित्रा अरासत ब्रह्मेंद्राय वज्रिणे ॥ करदिन्नः सुराधसः ॥ किं ते कृण्वंति कीकटेषु गावो नाशिरं दुह्रे न तपंति घर्मं ॥
आ नो भर प्रमगंदस्य वेदो नैचाशाखं मघवन्रंधया नः ॥ ससर्परीरमतिं बाधमाना बृहन्मिमाय जमदग्निदत्ता ॥ आ सू
र्यस्य दुहिता ततान श्रवो देवेष्वमृतमजुर्यं ॥ २१ ॥ ससर्परीरभरत्तूयमेभ्योऽधि श्रवः पांचजन्यासु कृष्टिषु ॥ सा प
क्ष्या नव्यमायुर्दधाना यां मे पलस्तिजमदग्नयो ददुः ॥ स्थिरौ गावौ भवतां वीळुरक्षो मेषा वि वर्हि मा युगं वि शारि ॥
इंद्रः पातल्ये ददतां शरीतोररिष्टनेमे अभि नः सचस्व ॥ बलं धेहि तनूषु नो बलमिंद्रानळुत्सु नः ॥ बलं तोकाय तन
याय जीवसे त्वं हि बलदा असि ॥ अभि व्ययस्व खदिरस्य सारमोजो धेहि स्पंदने शिंशपायां ॥ अक्ष वीळो वीळित
वीळयस्व मा यामादस्मादव जीहिपो नः ॥ अयमस्मान्वनस्पतिर्मा च हा मा च रीरिषत् ॥ स्वस्त्या गृहेभ्य आवसा आ विमो
चनात् ॥ २२ ॥ इंद्रोतिभिर्बहुलाभिर्नो अद्य यावच्छ्रेष्ठाभिर्मघवन्छूर जिन्व ॥ यो नो द्वेष्ट्यधरः सस्पदीष्ट यमु द्विष्म
स्तमु प्राणो जहातु ॥ परशुं चिद्वि तपति शिंबलं चिद्वि वृश्चति ॥ उखा चिदिंद्र येषंती प्रयस्ता फेनमस्यति ॥ न सायकस्य
चिकिते जनासो लोधं नयंति पशु मन्यमानाः ॥ नावाजिनं वाजिना हासयंति न गर्दभं पुरो अश्वान्नयंति ॥ इम इंद्र भरत
स्य पुत्रा अपपित्वं चिकितुर्न प्रपित्वं ॥ हिन्वंत्यश्वमरणं न नित्यं ज्यावाजं परि णयंत्याजौ ॥ २३ ॥ इमं महे विदथ्याय शू
षं शश्वत्कृत्व ईड्याय प्र जभ्रुः ॥ शृणोतु नो दम्येभिरनीकैः शृणोत्वग्निर्दिव्यैरजस्रः ॥ महि महे दिवे अर्चा पृथिव्यै कामो
म इच्छंचरति प्रजानन् ॥ ययोर्ह स्तोमे विदथेषु देवाः सपर्यवो मादयंते सचायोः ॥ युवोर्ऋतं रोदसी सत्यमस्तु महे षु णः
सुविताय प्र भूतं ॥ इदं दिवे नमो अग्ने पृथिव्यै सपर्यामि प्रयसा यामि रत्नं ॥ उतो हि वां पूर्व्या आविविद्र ऋतावरी रोद
सी सत्यवाचः ॥ नरश्चिद्वां समिथे शूरसातौ ववंदिरे पृथिवि वेविदानाः ॥ को अद्धा वेद क इह प्र वोचद्देवाँ अच्छा पथ्या
३ का समेति ॥ ददृश्र एषामवमा सदांसि परेषु या गुह्येषु व्रतेषु ॥ २४ ॥ कविर्नृचक्षा अभि षीमचष्ट ऋतस्य

राम
९

ना विघृते मदंती ॥ नाना चक्राते सदनं यथा वेः समानेन क्रतुना संविदाने ॥ समान्या वियुते दूरेअंते ध्रुवे पदे तस्थतुर्जा
गरूके ॥ उत स्वसारा युवती भवंती आदु ब्रुवाते मिथुनानि नाम ॥ विश्वेदेते जनिमा सं विविक्तो महो देवान्बिभ्रती न व्यथेते
॥ एजद्ध्रुवं पत्यते विश्वमेकं चरत्पतत्रि विषुणं वि जातं ॥ सना पुराणमध्येम्यारान्महः पितुर्जनितुर्जामि तन्नः ॥ देवासो य
त्र पनितार एवैरुरौ पथि व्युते तस्थुरंतः ॥ इमं स्तोमं रोदसी प्र ब्रवीम्यृदूदराः शृणवन्नग्निजिह्वाः ॥ मित्रः सम्राजो वरुणो यु
वान आदित्यासः कवयः पप्रथानाः ॥ २५ ॥ हिरण्यपाणिः सविता सुजिह्वस्त्रिरा दिवो विदथे पत्यमानः ॥ देवेषु च सवि
तः श्लोकमश्रेरादस्मभ्यमा सुव सर्वतातिं ॥ सुकृत्सुपाणिः स्ववाँ ऋतावा देवस्त्वष्टावसे तानि नो धात् ॥ पूषण्वंत ऋभवो
मादयध्वमूर्ध्वग्रावाणो अध्वरमतष्ट ॥ विद्युद्रथा मरुत ऋष्टिमंतो दिवो मर्या ऋतजाता अयासः ॥ सरस्वती शृणवन्यज्ञि
यासो धाता रयिं सहवीरं तुरासः ॥ विष्णुं स्तोमासः पुरुदस्ममर्का भगस्येव कारिणो यामनि ग्मन् ॥ उरुक्रमः ककुहो यस्य
पूर्वीर्न मर्धंति युवतयो जनित्रीः ॥ इंद्रो विश्वैर्वीर्यैः पत्यमान उभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा ॥ पुरंदरो वृत्रहा धृष्णुषेणः
संगृभ्या न आ भरा भूरि पश्वः ॥ २६ ॥ नासत्या मे पितरा बंधुपृच्छा सजात्यमश्विनोश्चारु नाम ॥ युवं हि स्थो रयिदौ नो
रयीणां दात्रं रक्षेथे अकवैरदब्धा ॥ महत्तद्वः कवयश्चारु नाम यद्ध देवा भवथ विश्व इंद्रे ॥ सख ऋभुभिः पुरुहूत प्रि
येभिरिमां धियं सातये तक्षता नः ॥ अर्यमा णो अदितिर्यज्ञियासोऽदब्धानि वरुणस्य व्रतानि ॥ युयोत नो अनपत्या
नि गंतोः प्रजावान्नः पशुमाँ अस्तु गातुः ॥ देवानां दूतः पुरुध प्रसूतोऽनागान्नो वोचतु सर्वताता ॥ शृणोतु नः पृथिवी द्यौ
रुतापः सूर्यो नक्षत्रैरुर्वंतरिक्षं ॥ शृण्वंतु नो वृषणः पर्वतासो ध्रुवक्षेमास इळया मदंतः ॥ आदित्यैर्नो अदितिः शृणोतु
यच्छंतु नो मरुतः शर्म भद्रं ॥ सदा सुगः पितुमाँ अस्तु पंथा मध्वा देवा ओषधीः सं पिपृक्त ॥ भगो मे अग्ने सख्ये न मृध्या उ
द्रायो अश्यां सदनं पुरुक्षोः ॥ स्वदस्व हव्या समिषो दिदीह्यस्मद्र्यक्सं मिमीहि श्रवांसि ॥ विश्वाँ अग्ने पृत्सु तांजेषि श
त्रूनहा विश्वा सुमना दीदिही नः ॥ २७ ॥ उषसः पूर्वा अध यद्व्यूषुर्महद्वि जज्ञे अक्षरं पदे गोः ॥ व्रता देवानामुप नु प्रभू
षन्महद्देवानामसुरत्वमेकं ॥ मो षू णो अत्र जुहुरंत देवा मा पूर्वे अग्ने पितरः पदज्ञाः ॥ पुराण्योः सद्मनोः केतुरंतर्मह०
॥ वि मे पुरुत्रा पतयंति कामाः शम्यच्छा दीद्ये पूर्व्याणि ॥ समिद्धे अग्नावृतमिद्वदेम मह० ॥ समानो राजा विभृतः पुरुत्रा श
ये शयासु प्रयुतो वनानु ॥ अन्या वत्सं भरति क्षेति माता मह० ॥ आक्षित्पूर्वास्वपरा अनूरुत्सद्यो जातासु तरुणीष्वंतः ॥

23/1939

सं०म०२
९०

[illegible] ॥ २८ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २९ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ३० ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ३१ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३२ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

राम
९०

25/1939

[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ३ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ४ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

सं० तृ० ४
१२

[illegible]

राम
१२

27
1937

[illegible]

सं०८४
१२

[illegible] ॥ आदित्य [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १७ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १८ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १९ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १९ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] रघु. १२

[illegible]

29/1939

[illegible]
[illegible] ॥ १९ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २० ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २१ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २२ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]

सं० १७०४
१२

[illegible]

॥ २५ ॥ [illegible]

[illegible] रामः १२

[illegible]

31
1939

[illegible]

सं०टी०

२४

[illegible]

राम्.
२४

33
1939

[illegible]

[illegible]

राम
९८

[illegible]

35
1939

सं०१८०८
१८

[illegible]

पत्र
१८

37
1939

[illegible]

सं०मू०८
१.१

[illegible]

राम्
१७

39
1939

[illegible]

सं० [illegible] ।
[illegible]

[illegible] अस्माद्रक्षो [illegible] नामिकर्ना बाहू ॥ [illegible] सोमपवंतिं [illegible] यस्त्वामस्तु [illegible] ॥ [illegible] यस्या
[illegible] पुरुस्तो ॥ १८ ॥ [illegible] उत्तरीण [illegible] अस्मिन्हवने ॥ [illegible] यथा [illegible] ॥ स [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ यत्र [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ १९ ॥ यत्रानम [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ अयाहू [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ २० ॥ [illegible] ॥ स
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] अभिवंदनं ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] सह [illegible]
[illegible] ॥ अभि [illegible] ॥ २१ ॥ [illegible] ॥ [illegible] आभजत ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ २२ ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] समानं [illegible] गोपतिः ॥ यस्ते
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ २३ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ शतभंवा
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ अभद्वि [illegible] राम० १८
[illegible] ॥ २४ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ २५ ॥ [illegible] ॥ [illegible] 41/1939
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २६ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ अस्मा अस्मा
[illegible] ॥ [illegible] ॥ २७ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ २८
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ य
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ अस्मा
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ २९ ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ भूरि
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ ३० ॥ ॥
[illegible] ॥ ॥ ॐ प्र कृता [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ १ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

सं०म०१

१२

[illegible] ॥ वानेंद्रि[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ आ
[illegible] ॥ ३ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ समीपस्तः [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ४ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ५ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ६ ॥ [illegible]

राम
१२

[illegible] ॥ ७ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ८ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ९ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १० ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ११ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १२ ॥ [illegible]

43
1439

सं॰मू॰ १
२०

तमु ष्टवाम दिवस्पृथिव्या उत चर्किराम ॥ उच्छंतीर्मामुषसः सूदयंत्वति विश्वानि दुरितानि पर्षन् ॥ महश्चर्कर्म्यर्वतः क्रतुप्रा द-
धिक्राव्णः पुरुवारस्य वृष्णः ॥ यं पूरुभ्यो दीदिवांसं नाग्निं ददथुर्मित्रावरुणा ततुरिं ॥ यो अश्वस्य दधिक्राव्णो अकारीत्स-
मिद्धे अग्ना उषसो व्युष्टौ ॥ अनागसं तमदितिः कृणोतु स मित्रेण वरुणेना सजोषाः ॥ दधिक्राव्ण इष ऊर्जो महो यदमन्महि
मरुतां नाम भद्रं ॥ स्वस्तये वरुणं मित्रमग्निं हवामह इंद्रं वज्रिणं ॥ इंद्रमिवेदुभये वि ह्वयंत उदीराणा यज्ञमुपप्रयंतः ॥ दधि-
क्रामु सूदनं मर्त्याय ददथुर्मित्रावरुणा नो अश्वं ॥ दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः ॥ सुरभि नो मुखा करत्प्र ण आ-
यूंषि तारिषत् ॥ १३ ॥ दधिक्राव्ण इदु नु चर्किराम विश्वा इन्मामुषसः सूदयंतु ॥ अपामग्नेरुषसः सूर्यस्य बृहस्पतेरांगिरसस्य
जिष्णोः ॥ सत्वा भरिषो गविषो दुवन्यसच्छ्रवस्यादिष उषसस्तुरण्यसत् ॥ सत्यो द्रवो द्रवरः पतंगरो दधिक्रावेषमूर्जं स्वर्जनत् ॥
उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः पर्णं न वेरनु वाति प्रगर्धिनः ॥ श्येनस्येव ध्रजतो अंकसं परि दधिक्राव्णः सहोर्जा तरित्रतः ॥ उत
स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां बद्धो अपिकक्ष आसनि ॥ क्रतुं दधिक्रा अनु संतवीत्वत्पथामंकांस्यन्वापनीफणत् ॥ हंसः
शुचिषद्वसुरंतरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् ॥ नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं ॥ १४ ॥ इं-
द्रा को वां वरुणा सुम्नमाप स्तोमो हविष्माँ अमृतो न होता ॥ यो वां हृदि क्रतुमाँ अस्मदुक्तः पस्पर्शदिंद्रावरुणा नमस्वान् ॥ इंद्रा
ह यो वरुणा चक्र आपी देवौ मर्तः सख्याय प्रयस्वान् ॥ स हंति वृत्रा समिथेषु शत्रूनवोभिर्वा महद्भिः स प्र शृण्वे ॥ इंद्रा ह रत्नं वरुणा
धेष्ठेत्था नृभ्यः शशमानेभ्यस्ता ॥ यदी सखाया सख्याय सोमैः सुतेभिः सुप्रयसा मादयैते ॥ इंद्रा युवं वरुणा दिद्युमस्मिन्नोजि-
ष्ठमुग्रा नि वधिष्टं वज्रं ॥ यो नो दुरेवो वृकतिर्दभीतिस्तस्मिन्मिमाथामभिभूत्योजः ॥ इंद्रा युवं वरुणा भूतमस्या धियः प्रेतारा
वृषभेव धेनोः ॥ सा नो दुहीयद्यवसेव गत्वी सहस्रधारा पयसा मही गौः ॥ १५ ॥ तोके हिते तनय उर्वरासु सूरो दृशीके वृषणश्च पौं-
स्ये ॥ इंद्रा नो अत्र वरुणा स्यातामवोभिर्दस्मा परितक्म्यायां ॥ युवामिद्ध्यवसे पूर्व्याय परि प्रभूती गविषः स्वापी ॥ वृणीमहे सख्या-
य प्रियाय शूरा मंहिष्ठा पितरेव शंभू ॥ ता वां धियोऽवसे वाजयंतीराजिं न जग्मुर्युवयूः सुदानू ॥ श्रिये न गाव उप सोममस्थुरिंद्रं गिरो वरुणं मे
मनीषाः ॥ इमा इंद्रं वरुणं मे मनीषा अग्मन्नुप द्रविणमिच्छमानाः ॥ उपेमस्थुर्जोष्टार इव वस्वो रघ्वीरिव श्रवसो भिक्षमाणाः ॥ अश्व्य-
स्य त्मना रथ्यस्य पुष्टेर्नित्यस्य रायः पतयः स्याम ॥ ता चक्राणा ऊतिभिर्नव्यसीभिरस्मत्रा रायो नियुतः सचंतां ॥ आ नो बृहंता बृहती-
भिरूती इंद्र यातं वरुण वाजसातौ ॥ यद्दिद्यवः पृतनासु प्रक्रीळान्तस्य वां स्याम सनितार आजेः ॥ १६ ॥ मम द्विता राष्ट्रं क्षत्रि-
यस्य विश्वायोर्विश्वे अमृता यथा नः ॥ क्रतुं सचंते वरुणस्य देवा राजामि कृष्टेरुपमस्य वव्रेः ॥ अहं राजा वरुणो मह्यं तान्यसुर्या-

शम्
२०

णि प्रथमा धारयंत ॥ क्रतुं० ॥ अहमिंद्रो वरुणस्ते महित्वोर्वी गभीरे रजसी सुमेके ॥ त्वष्टेव विश्वा भुवनानि विद्वान्त्समैरयं रोदसी धारयं च
॥ अहमपो अपिन्वमुक्षमाणा धारयं दिवं सदन ऋतस्य ॥ ऋतेन पुत्रो अदितेरृतावोत त्रिधातु प्रथयद्वि भूम ॥ मां नरः स्वश्वा वाजयं-
तो मां वृताः समरणे हवंते ॥ कृणोम्याजिं मघवाहमिंद्र इयर्मि रेणुमभिभूत्योजाः ॥ अहं ता विश्वा चकरं नकिर्मा दैव्यं सहो वरते अप्र-
तीतं ॥ यन्मा सोमासो ममदन्यदुक्थोभे भयेते रजसी अपारे ॥ विदुष्टे विश्वा भुवनानि तस्य ता प्र ब्रवीषि वरुणाय वेधः ॥ त्वं वृत्रा-
णि शृण्विषे जघन्वान्त्वं वृताँ अरिणा इंद्र सिंधून् ॥ अस्माकमत्र पितरस्त आसन्त्सप्त ऋषयो दौर्गहे बध्यमाने ॥ त आयजंत त्रस-
दस्युमस्या इंद्रं न वृत्रतुरमर्धदेवं ॥ पुरुकुत्सानी हि वामदाशद्धव्येभिरिंद्रावरुणा नमोभिः ॥ अथा राजानं त्रसदस्युमस्या वृत्रह-
णं ददथुरर्धदेवं ॥ राया वयं ससवांसो मदेम हव्येन देवा यवसेन गावः ॥ तां धेनुमिंद्रावरुणा युवं नो विश्वाहा धत्तमनपस्फुरंतीं ॥ १८
॥ क उ श्रवत्कतमो यज्ञियानां वंदारु देवः कतमो जुषाते ॥ कस्येमां देवीममृतेषु प्रेष्ठां हृदि श्रेषाम सुष्टुतिं सुहव्यां ॥ को मृळाति
कतम आगमिष्ठो देवानामु कतमः शंभविष्ठः ॥ रथं कमाहुर्द्रवदश्वमाशुं यं सूर्यस्य दुहितावृणीत ॥ मक्षू हि ष्मा गच्छथ ईवतो
द्यूनिंद्रो न शक्तिं परितक्म्यायां ॥ दिव आजाता दिव्या सुपर्णा कया शचीनां भवथः शचिष्ठा ॥ का वां भूदुपमातिः कया न आ-
श्विना गमथो हूयमाना ॥ को वां महश्चित्त्यजसो अभीक उरुष्यतं माध्वी दस्रा न ऊती ॥ उरु वां रथः परि नक्षति द्यामा यत्समुद्रा-
दभि वर्तते वां ॥ मध्वा माध्वी मधु वां प्रुषायन्यत्सीं वां पृक्षो भुरजंत पक्वाः ॥ सिंधुर्ह वां रसया सिंचदश्वान्घृणा वयोऽरुषासः
परि ग्मन् ॥ तदू षु वामजिरं चेति यानं येन पती भवथः सूर्यायाः ॥ इहेह यद्वां समना पपृक्षे सेयमस्मे सुमतिर्वाजरत्ना ॥ उरुष्य-
तं जरितारं युवं ह श्रितः कामो नासत्या युवद्रिक् ॥ १९ ॥ तं वां रथं वयमद्या हुवेम पृथुज्रयमश्विना संगतिं गोः ॥ यः सूर्यां वह-
ति वंधुरायुर्गिर्वाहसं पुरुतमं वसूयुं ॥ युवं श्रियमश्विना देवता तां दिवो नपाता वनथः शचीभिः ॥ युवोर्वपुरभि पृक्षः सचंते
वहंति यत्ककुहासो रथे वां ॥ को वामद्या करते रातहव्य ऊतये वा सुतपेयाय वार्कैः ॥ ऋतस्य वा वनुषे पूर्व्याय नमो येमानो अ-
श्विना ववर्तत् ॥ हिरण्ययेन पुरुभू रथेनेमं यज्ञं नासत्योप यातं ॥ पिबाथ इन्मधुनः सोम्यस्य दधथो रत्नं विधते जनाय ॥ आ
नो यातं दिवो अच्छा पृथिव्या हिरण्ययेन सुवृता रथेन ॥ मा वामन्ये नि यमन्देवयंतः सं यद्ददे नाभिः पूर्व्या वां ॥ नू नो रयिं पुरुवीरं बृहंतं
दस्रा मिमाथामुभयेष्वस्मे ॥ नरो यद्वामश्विना स्तोममावन्त्सधस्तुतिमाजमीळ्हासो अग्मन् ॥ इहेह यद्वां ॥ २० ॥ एष स्य भानुरुदि-
यर्ति युज्यते रथः परिज्मा दिवो अस्य सानवि ॥ पृक्षासो अस्मिन्मिथुना अधि त्रयो दृतिस्तुरीयो मधुनो वि रप्शते ॥ उद्वां पृक्षासो म-
धुमंत ईरते रथा अश्वास उषसो व्युष्टिषु ॥ अपोर्णुवंतस्तम आ परीवृतं स्वर्ण शुक्रं तन्वंत आ रजः ॥ मध्वः पिबतं मधुपेभिरास-
भिरुत प्रियं मधुने युंजाथां रथं ॥ आ वर्तनिं मधुना जिन्वथस्पथो दृतिं वहेथे मधुमंतमश्विना ॥ हंसासो ये वां मधुमंतो अस्रिधो

45/1939
॥२७॥

ऋं०अ०७
२१

हिरण्यपर्णा उहुव उषर्बुधः॥ उदप्रुतो मन्दिनो मन्दिनिस्पृशो मध्वो न मक्षः सवनानि गच्छथः॥ स्वध्वरासो मधुमन्तो अग्नय उस्रा
जरन्ते प्रति वस्तोरश्विना॥ यन्निक्तहस्तस्तरणिर्विचक्षणः सोमं सुषाव मधुमन्तमद्रिभिः॥ आकेनिपासो अहभिर्दविध्वतः स्वर्ण
शुक्रं तन्वन्त आ रजः॥ सूरश्चिदश्वान्युयुजान ईयते विश्वाँ अनु स्वधया चेतथस्पथः॥ प्र वामवोचमश्विना धियंधा रथः स्व
श्वो अजरो यो अस्ति॥ येन सद्यः परि रजांसि याथो हविष्मन्तं तरणिं भोजमच्छ॥ २१॥ अग्रं पिबा मधूनां सुतं वायो दिविष्टिषु॥
त्वं हि पूर्वपा असि॥ शतेना नो अभिष्टिभिर्नियुत्वाँ इन्द्रसारथिः॥ वायो सुतस्य तृम्पतम्॥ आ वां सहस्रं हरय इन्द्रवायू अभि प्रयः॥ वह
न्तु सोमपीतये॥ रथं हिरण्यवन्धुरमिन्द्रवायू स्वध्वरम्॥ आ हि स्थाथो दिविस्पृशम्॥ रथेन पृथुपाजसा दाश्वांसमुप गच्छतम्॥ इन्द्रवा
यू इहा गतम्॥ इन्द्रवायू अयं सुतस्तं देवेभिः सजोषसा॥ पिबतं दाशुषो गृहे॥ इह प्रयाणमस्तु वामिन्द्रवायू विमोचनम्॥ इह
वां सोमपीतये॥ २२॥ वायो शुक्रो अयामि ते मध्वो अग्रं दिविष्टिषु॥ आ याहि सोमपीतये स्पार्हो देव नियुत्वता॥ इन्द्रश्च
वायवेषां सोमानां पीतिमर्हथः॥ युवां हि यन्तीन्दवो निम्नमापो न सध्र्यक्॥ वायविन्द्रश्च शुष्मिणा सरथं शवसस्पती॥ नियु
त्वन्ता न ऊतय आ यातं सोमपीतये॥ या वां सन्ति पुरुस्पृहो नियुतो दाशुषे नरा॥ अस्मे ता यज्ञवाहसेन्द्रवायू नि यच्छतम्॥ २३॥ विहि
होत्रा अवीता विपो न रायो अर्यः॥ वायवा चन्द्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये॥ निर्युवाणो अशस्तीर्नियुत्वाँ इन्द्रसारथिः॥ वा
यो०॥ अनु कृष्णे वसुधिती येमाते विश्वपेशसा॥ वायो०॥ वहन्तु त्वा मनोयुजो युक्तासो नवतिर्नव॥ वायो०॥ वायो शतं हरीणां
युवस्व पोष्याणाम्॥ उत वा ते सहस्रिणो रथ आ यातु पाजसा॥ २४॥ इदं वामास्ये हविः प्रियमिन्द्राबृहस्पती॥ उक्थं म
दश्च शस्यते॥ अयं वां परि षिच्यते सोम इन्द्राबृहस्पती॥ चारुर्मदाय पीतये॥ आ न इन्द्राबृहस्पती गृहमिन्द्रश्च गच्छ
तम्॥ सोमपा सोमपीतये॥ अस्मे इन्द्राबृहस्पती रयिं धत्तं शतग्विनम्॥ अश्वावन्तं सहस्रिणम्॥ इन्द्राबृहस्पती वयं सुते गीर्भिर्हवा
महे॥ अस्य सोमस्य पीतये॥ सोममिन्द्राबृहस्पती पिबतं दाशुषो गृहे॥ मादयेथां तदोकसा॥ २५॥ यस्तस्तम्भ सह मुले
सा वि ज्मो अन्तान्बृहस्पतिस्त्रिषधस्थो रवेण॥ तं प्रत्नास ऋषयो दीध्यानाः पुरो विप्रा दधिरे मन्द्रजिह्वम्॥ धुनेतयः
सुप्रकेतं मदन्तो बृहस्पते अभि ये नस्ततस्रे॥ पृषन्तं सृप्रमदब्धमूर्वं बृहस्पते रक्षतादस्य योनिम्॥ बृहस्पते या परमा राम
परावदत आ त ऋतस्पृशो नि षेदुः॥ तुभ्यं खाता अवता अद्रिदुग्धा मध्वः श्चोतन्त्यभितो विरप्शम्॥ बृहस्पतिः प्रथमं २१
जायमानो महो ज्योतिषः परमे व्योमन्॥ सप्तास्यस्तुविजातो रवेण वि सप्तरश्मिरधमत्तमांसि॥ स सुष्टुभा स ऋक्वता
गणेन वलं रुरोज फलिगं रवेण॥ बृहस्पतिरुस्रिया हव्यसूदः कनिक्रदद्वावशतीरुदाजत्॥ २६॥ एवा पित्रे विश्वदे

वाय वृष्णे यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः॥ बृहस्पते सुप्रजा वीरवन्तो वयं स्याम पतयो रयीणाम्॥ स इद्राजा प्रतिजन्यानि विश्वा शुष्मेण त
स्थावभि वीर्येण॥ बृहस्पतिं यः सुभृतं बिभर्ति वल्गूयति वन्दते पूर्वभाजम्॥ स इत्क्षेति सुधित ओकसि स्वे तस्मा इळा पिन्वते वि
श्वदानीम्॥ तस्मै विशः स्वयमेवा नमन्ते यस्मिन्ब्रह्मा राजनि पूर्व एति॥ अप्रतीतो जयति सं धनानि प्रतिजन्यान्युत या सजन्या॥ अव
स्यवे यो वरिवः कृणोति ब्रह्मणे राजा तमवन्ति देवाः॥ इन्द्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पतेऽस्मिन्यज्ञे मन्दसाना वृषण्वसू॥ आ वां विश
न्त्विन्दवः स्वाभुवोऽस्मे रयिं सर्ववीरं नि यच्छतम्॥ बृहस्पत इन्द्र वर्धतं नः सचा सा वां सुमतिर्भूत्वस्मे॥ अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्जजस्त
मर्यो वनुषामरातीः॥ २७॥ ७ इति तृतीयाष्टके सप्तमोऽध्यायः॥ ॥ ॐ इदमु त्यत्पुरुतमं पुरस्ताज्ज्योतिस्तमसो वयुनावि
दस्थात्॥ नूनं दिवो दुहितरो विभातीर्गातुं कृणवन्नुषसो जनाय॥ अस्थुरु चित्रा उषसः पुरस्तान्मिता इव स्वरवोऽध्वरेषु॥ व्यू व्रज
स्य तमसो द्वारोच्छन्तीरव्रञ्छुचयः पावकाः॥ उच्छन्तीरद्य चितयन्त भोजान्राधोदेयायोषसो मघोनीः॥ अचित्रे अन्तः पणयः स
सन्त्वबुध्यमानास्तमसो विमध्ये॥ कुविन्स देवीः सनयो नवो वा यामो बभूयादुषसो वो अद्य॥ येना नवग्वे अङ्गिरे दशग्वे
सप्तास्ये रेवती रेवदूष॥ यूयं हि देवीरृतयुग्भिरश्वैः परिप्रयाथ भुवनानि सद्यः॥ प्रबोधयन्तीरुषसः ससन्तं द्विपाच्चतु
ष्पाच्चरथाय जीवम्॥ १॥ क्व स्विदासां कतमा पुराणी यया विधाना विदधुरृभूणाम्॥ शुभं यच्छुभ्रा उषसश्चरन्ति न वि ज्ञायन्ते सदृशीरजुर्याः॥
ता घा ता भद्रा उषसः पुरासुरभिष्टिद्युम्ना ऋतजातसत्याः॥ यास्वीजानः शशमान उक्थैः स्तुवञ्छंसन्द्रविणं सद्य आप॥ ता आ चरन्ति समना
पुरस्तात्समानतः समना पप्रथानाः॥ ऋतस्य देवीः सदसो बुधाना गवां न सर्गा उषसो जरन्ते॥ ता इन्न्वेव समना समानीरमीतवर्णा उष
सश्चरन्ति॥ गूहन्तीरभ्वमसितं रुशद्भिः शुक्रास्तनूभिः शुचयो रुचानाः॥ रयिं दिवो दुहितरो विभातीः प्रजावन्तं यच्छतास्मासु देवीः॥
स्योनादा वः प्रतिबुध्यमानाः सुवीर्यस्य पतयः स्याम॥ तद्वो दिवो दुहितरो विभातीरुप ब्रुव उषसो यज्ञकेतुः॥ वयं स्याम यशसो जनेषु
तद्द्यौश्च धत्तां पृथिवी च देवी॥ २॥ प्रति ष्या सूनरी जनी व्युच्छन्ती परि स्वसुः॥ दिवो अदर्शि दुहिता॥ अश्वेव चित्रारुषी माता गवामृता
वरी॥ सखाभूदश्विनोरुषाः॥ उत सखास्यश्विनोरुत माता गवामसि॥ उतोषो वस्व ईशिषे॥ यावयद्द्वेषसं त्वा चिकित्वित्सूनृतावरि
॥ प्रति स्तोमैरभुत्स्महि॥ प्रति भद्रा अदृक्षत गवां सर्गा न रश्मयः॥ ओषा अप्रा उरु ज्रयः॥ आपप्रुषी विभावरि व्यावर्ज्योतिषा तमः
॥ उषो अनु स्वधामव॥ आ द्यां तनोषि रश्मिभिरान्तरिक्षमुरु प्रियम्॥ उषः शुक्रेण शोचिषा॥ ३॥ तद्देवस्य सवितुर्वार्यं महद्वृणी
महे असुरस्य प्रचेतसः॥ छर्दिर्येन दाशुषे यच्छति त्मना तन्नो महाँ उदयान्देवो अक्तुभिः॥ दिवो धर्ता भुवनस्य प्रजापतिः पिशङ्गं
द्रापिं प्रति मुञ्चते कविः॥ विचक्षणः प्रथयन्नापृणन्नुर्वजीजनत्सविता सुम्नमुक्थ्यम्॥ आप्रा रजांसि दिव्यानि पार्थिवा श्लोकं देवः

47/1939

ऋं० ऋ० ५
२२

[illegible]

राम
२२

49
1939

[illegible]

अं०१ सू०८

२२

[illegible]

राम

२३

57
1939

[illegible]

सं०२०८ विशे ददाति विश्वचर्षणिः ॥ अग्नी राये स्वाभुवं स प्रीतो याति वार्यमिषं ॥ आ ते अग्न इधीमहि द्युमन्तं देवाजरं ॥ यद्ध स्या ते पनी-
॥२४॥ यसी समिद्दीदयति द्यवीषं ॥ आ ते अग्न ऋचा हविः शुक्रस्य शोचिषस्पते ॥ सुश्चन्द्र दस्म विश्पते हव्यवाट् तुभ्यं हूयत इषं ॥२२॥
प्रो त्ये अग्नयोऽग्निषु विश्वं पुष्यन्ति वार्यं ॥ ते हिन्विरे त इन्विरे त इषण्यन्त्यानुषगिषं ॥ तव त्ये अग्ने अर्चयो महि व्राधन्त वाजिनः ॥
ये पत्वभिः शफानां व्रजा भुरन्त गोनामिषं ॥ नवा नो अग्न आ भर स्तोतृभ्यः सुक्षितीरिषः ॥ ते स्याम य आनृचुस्त्वादूतासो
दमेदम इषं ॥ उभे सुश्चन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष आसनि ॥ उतो न उत्पुपूर्या उक्थेषु शवसस्पत इषं ॥ एवाँ अग्निमजुर्यमु
र्गीर्भिर्यज्ञेभिरानुषक् ॥ दधदस्मे सुवीर्यमुत त्यदाश्वश्व्यमिषं ॥ २३ ॥ सखायः सं वः सम्यञ्चमिषं स्तोमं चाग्नये ॥ वर्षिष्ठाय
क्षितीनामूर्जो नप्त्रे सहस्वते ॥ कुत्रा चिद्यस्य समृतौ रण्वा नरो नृषदने ॥ अर्हन्तश्चिद्यमिन्धते संजनयन्ति जन्तवः ॥ सं यदिषो
वनामहे सं हव्या मानुषाणां ॥ उत द्युम्नस्य शवस ऋतस्य रश्मिमा ददे ॥ स स्मा कृणोति केतुमा नक्तं चिद्दूर आ सते ॥ पाव-
को यद्वनस्पतीन्प्र स्मा मिनात्यजरः ॥ अव स्म यस्य वेषणे स्वेदं पथिषु जुह्वति ॥ अभीमह स्वजेन्यं भूमा पृष्ठेव रुरुहुः ॥२४॥
यं मर्त्यः पुरुस्पृहं विदद्विश्वस्य धायसे ॥ प्र स्वादनं पितूनामस्ततातिं चिदायवे ॥ स हि ष्मा धन्वाक्षितं दाता न दात्या पशुः
॥ हिरिश्मश्रुः शुचिदन्नृभुरनिभृष्टतविषिः ॥ शुचिः ष्म यस्मा अत्रिवत्प्र स्वधितीव रीयते ॥ सुषूरसूत माता क्राणा यदा-
नशे भगं ॥ आ यस्ते सर्पिरासुतेऽग्ने शमस्ति धायसे ॥ ऐषु द्युम्नमुत श्रव आ चित्तं मर्त्येषु धाः ॥ इति चिन्मन्युमध्रिजस्त्वादा-
तमा पशुं ददे ॥ आदग्ने अपृणतोऽत्रिः सासह्याद्दस्यूनिषः सासह्यान्नॄन् ॥ २५ ॥ त्वामग्न ऋतायवः समीधिरे प्रत्नं प्रत्नास
ऊतये सहस्कृत ॥ पुरुश्चन्द्रं यजतं विश्वधायसं दमूनसं गृहपतिं वरेण्यं ॥ त्वामग्ने अतिथिं पूर्व्यं विशः शोचिष्केशं गृहप-
तिं नि षेदिरे ॥ बृहत्केतुं पुरुरूपं धनस्पृतं सुशर्माणं स्ववसं जरद्विषं ॥ त्वामग्ने मानुषीरीळते विशो होत्राविदं विविचिं रत्नधा-
तमं ॥ गुहा सन्तं सुभग विश्वदर्शतं तुविष्वणसं सुयजं घृतश्रियं ॥ त्वामग्ने धर्णसिं विश्वधा वयं गीर्भिर्गृणन्तो नमसोप सेदि-
म ॥ स नो जुषस्व समिधानो अङ्गिरो देवो मर्तस्य यशसा सुदीतिभिः ॥ त्वमग्ने पुरुरूपो विशेविशे वयो दधासि प्रत्नथा पुरुष्टुत ॥ पु- ॥साम॥
रूण्यन्ना सहसा वि राजसि त्विषिः सा ते तित्विषाणस्य नाधृषे ॥ त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ्य देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहनं ॥ उरुज्र- ॥२४॥
यसं घृतयोनिमाहुतं त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्मति ॥ त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतैः सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे ॥ स
वावृधान ओषधीभिरुक्षितोऽभि ज्रयांसि पार्थिवा वि तिष्ठसे ॥ २६ ॥ ८ ॥ इति तृतीयाष्टकः समाप्तः ॥
॥ ॥ हरि ॥ ॥ राम ॥ ॥ श्रीसांबसदाशिवाय नमः ॥

अथ तृतीयाष्टकऋग्वेदभाष्यप्रारंभः ग्रंथसंख्या १२०८

श्रीगणेशाय नमः श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ वागीशाद्याः सुमनसः सर्वार्थानामुपक्रमे ॥ यन्नत्वा कृतकृत्याः स्युस्तं नमामि ॥ गजाननं ॥
॥१॥ यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्यो ऽखिलं जगत् निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥२॥ सोमस्येत्यनुवाके द्वादशसूक्तानि ॥ कानि
तत्र सोमस्य आरुमित्यस्य काद्वात्रिंशसममसूक्तं मंडलद्रष्टा विश्वामित्र ऋषिः अनुक्तत्वात् त्रिष्टुप् मंडलादि परिभाषया अग्निर्देवता प्रातर
नुवाके आश्विनशस्त्रे च त्रैष्टुभे सूक्ते सोमस्य मा इति विनियोगः उक्तः तत्रेदं द्वितीयं सूक्तं तस्मिन्नियं सूक्ते प्रथमा ऋच
आरुक्षनिश्चितानि रक्षस्य नीलवृषस्य धाम सर्वस्य धारयितुः अग्नेर्यज्ञमयः प्रारुः प्रकर्षेणारोहंति तेरक्षमय मानसा मानसी द्यावा
पृथिव्यौ आविविशुः सर्वतः प्रविष्टाः समसर्पणस्वभावाः वा णीः वननीयानदिष्ट्वा विविशुः परिक्षितापमितावर्तमानो पितरः
पितरौ द्यावापृथिव्यौ येनेनाग्निनामंत्रेणेनेम सम्यक् व्यवहरन् । तथा प्रयसे प्रकर्षेण यसुं दीर्घमायुः अग्नेश्रवंतीवनं प्रभृतमन्नं
वा प्रसर्पानि प्रसारयन् संपारयन्नत्यर्थ प्रयो यावापृथिव्यौ प्रयसे प्रकर्षेण सननं यसुं यजमानस्य दीर्घमायुः संपारयन् प्रनि
पानेनावरन् तस्य छंदसि एव मिनाश्रेनिः आदिमित्यनेन संबंधः आरुः रुहगतौ लड् मिरूपं यदृत्तयोगात् निघातः प्रत्ययस्वरः शि
निरवृक्ष्य ... अध्यक्ष मत्स्यांनोनोदात्तः त्रिनिर्मितावृद्रुग्नौ लक्ष समरितिउत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । धामि दुधाञ् धारणपोषयोः
मेदृशनेवान् मात्कर्मणि औणादिकः मनिः प्रत्ययस्वरः मातरा नस्तने रन्तु रस्तन्द्रोन्तपोत्समा तृपिन्नाख्यात् ड् हिन्द् दनित्त्वंज्ञंनत्वे
ननिघातत्वादेनोदात्तः क्ष्नोरितिगुणः ऋषाकलुगितिकृषो दोरन्त्रा विविशुः विश्राप्रवेश्रने लिटिश्रसंयोगात् लिङ्किदिति किङ्क्रावा
द्गुणाभावः निघातः समस्त कृगतौ स्वचस्त्रभ्यां नुट्वेतिसर्पे विधीयमानः कृन्निलुङ् आगमश्च वाहुलकादेतस्यापि भवति ऋका
रस्याकारश्च नितेपिवादेयेनानोदात्तत्वं परिक्षिताः क्षि निवासगत्योः क्षिवेति क्रिप् पितालुगपारिसमासः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्व
रत्वं कृषाकलुगितिकृषोदात्तः वर्तेनवर्ग निभक्षणयो संपूर्वाद्वरत समस्त स्तृतीयायुक्ता दित्यात्मनेपदं सर्तीति । स्टगतौ
अस्यसंतर्भावितण्यर्थः रेकश्चात् ईट् निप्रत्ययसंज्ञा निघातः आयुः इण्गतौ उसिन्नित्यनुवृत्तौ एते णिचित्युसिणन् णित्वा
द्वृद्धिः नित्वात्प्रद्युदात्तः प्रयसे यज्ञेरेवपृजासंगतिकरणदानेषु इत्यस्मात्तुमर्थे सेन् प्रत्ययः प्रादिसमासः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं कृ

मेर्नेनप्रत्ययस्य संज्ञायां अन्यथा वा स्पृ ... कपदविकपोलुकः अथद्वितीया दिवस्सद इति नन्दकमानो वर्धितुरस्ये अभ्या वाहन
कृपोऽदिना दिवस्सः दिवं व्याप्य वर्तमाना धेनवः अग्नेः श्रीणा यि श्रोभवंति सोमसंधि मधुमत् माधुर्यं पितसुदकं वहंती
देवी दानवल्लि नदीरानसेंग आपि वर्तमाना मामानीत्यर्थः गोत्रा देवा अभ्यालिक वाक् वाचीमाध्यमिकां वाचमितिनैरुक्ता
स्त्व भिधानादेभ्यागो अस्ति रुक विभावा कृत्नस्यारक मदसि स्थाने अंतरिक्षेमयं तं रसिसेममा वासमिर्थं तं वर्ते नित्वालाः प्रव
र्तयंते वाक्यं प्रतं यमिवारतिश्रवं न दिवस्सः अस्य आप्तीव ततिदिवं वस्नि प्राप्नुवंति अस्तुन्नित्यसुन् प्रत्ययः लोपो व्योर्वलि
इति कलोपः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं धेनवः तुमित्यनुवृत्तौ धेट्टस्वो नितु प्रत्ययः इकारस्य गुणः प्रत्ययस्वरः रुजः रुपसेचने कृनि
न्युष्टनसी राशीत्यादिनाकृ निन कित्वात्गुणाभावः नित्वादाद्युदात्तः अभ्या अग्रु व्याप्तौ अश्निरुविलटिकनीत्यादिना कृन्नित्वा
दाद्युदात्तः न मैनानि मिच्चनौत्सर्गिलुङि पिदिति वर्तमाने लिट् आत औणलट्योकारः निघातः मधुमत् मिदित्यनुवृत्तौ फलिपा
टिनमिमनिजनिभ्यः आदिनामनेक प्रत्ययः नलं नियोगेन नकारस्य धकारः नित्वादाद्युदात्तः वायुमण्डस्य द्वितीयैकवचनांतस्य
वाया विनिवामारेश अनुदात्तश्च क्षेमयंतं क्षि निवासगत्यो अर्तिस्तुसुहुसृधृक्षीत्यादिना मन् क्षेममासनङ् छतं रूप आ
मनः व्याप्ति विस्वारवन्नि वर्तीतं भरुत्वार्धधातुक योर्दीर्घ इति दीर्घत्वं चनं छंदस्य पुत्रस्येति प्रतिषिध्यते वा च श्रिवादंतोदात्तः
नरंतावन प्रत्ययः शप् पित्वादनुदात्ततं च तु श्वसार्वधातुकस्वरेण तयोः स्व वा समैकादेश एकादेश उदात्तेनोदात्त इत्ये
कदेश उदात्त अभस्नु प्रारसुदात उदात्तादनुदात्तेन प्रत्ययः स्वरितत्वं इण्गतौ इण्भीकापाके त्यादिना कन्तद् तादाप नित्स्व
रः वर्तमिदत्तु वर्तने अन्तर्भावितण्यर्थः रलेभ्ये सनि गुणः व्यत्ययेनात्मनेपदं गृ गौ गमल गतौ गमेङ्इति डोप्रत्ययः डित्वाट्टिलो
पः गोतो णिदिति णित्वाद्वृद्धिः प्रत्ययस्वरः अथतृतीया अतीमहृ इति रयीणां रयिवत्धनानां मध्ये विशिष्ट धनस्य
लभयितानि विज्ञातज्ञानवान् ननि अक्षवनां पतिरस्ति सीं सर्वतः सुयमाः सुखेन नियंतुं शक्या भवंती यावाडवा ओरोहत आ
रोहयति प्रनीलपृष्ठः पुरुधप्रतीकः बहुधा विक्षिप्तांगः सोऽग्निः अनमस्य नतगमनस्य धासे पोषणार्थ नाऽत्रवा प्रावासयन्

55
1939

वे॰भा॰नृ॰

२

गर्त्तैर्जयासयनिवसनिवासिनञ्मेपनीनेसमनतगमनंपोषयितुंवाक्यमित्यर्थः मीधारयोनुदात्ताइत्यनुदात्तः अरोहन्रुहधातुभी
वेलिङिरूपंनिपातनः सुक्षमा। यमुत्परमेञभ्रमाञ्मयार्यै इंद्रः रूपदृमित्यत्र कदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं पविः पारक्षणे पातेर्डविरि
तिडविः दित्वादिलोपः प्रत्ययस्वरः पिपि त्वात किनञ्जनेष्ठ रूपं रयिवित् मिहूलाभक्तिपुरार्थाणांनामन्यतरस्यामितिविभक्तेरुदा
त्तत्वं नीलपृष्ठः नीलशब्दोपरपादित्वादायुदात्तः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं अनलसस्य अनसातत्यगमनेइत्यस्मात्स्यविचमिान
निपतिभ्यइतिअसमन्नित्यय अवास्तयन अभिचिन्वासहेतुमनीतिलिणलुङ्लङ्स्वरितस्याडागमः निडनिडइति निघातः पुरुध
प्रतीकः पुरुशब्द इदमुसंख्यावाचीसंख्यायाविधार्थे घेनिधाप्रत्ययः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ह्रस्वः छांदसः अथचतुर्थ
मस्मिताइमिति उनेयंतोरवलंबलिनलुर्वस्य वहत यहनपानयः महिमहान्तं ता इंत्वः कलं अब्रुवंतरयितुमनर्हस्तभ
यमानं लोकानां स्तंभनंधारणमिच्छंतमग्निंस्तहानि धारयंति सधस्थे अपांसमीपंअगेभिववयवैर्दितानः रीयमानः सन्नूअ
स्मिः सेदमीयायाच्छिवैःस्याविज्ञाप्रतिरवानरोदस्याइंदत्तः एकामिवयथापुमानेकांस्त्रियंप्राविशति तद्वत्वाइत्यत्रएपरपद
मित्यर्थंनस्वाभित्सममित्यणु प्रत्ययस्वरः स्तभयमानं स्तभस्तंभनं नमिच्छंतंकण्ठआत्मनः क्यच् अकृत्सार्वधातुयोरितिदीर्घ
स्तायमानैर्येनआतरवकर्यानत्वादनेकहबनेतोलभार्वधातुकयोरितिदीर्घ स्वरणानुदात्तत्वेकृतेक्यजन्ताधातुः स्वर
शिष्यते वर्गेषु पुरुलंवेरसीनिभिसंस्पादइभावः बहुवचनेग्रलोरित्यत्वं रितुनानः पुनरितोछंदसिलिङ्गस्यकानजादेश
शिर्यचनंहलादिः शेषेरूपेपुइत्यस्याभ्यासस्यपृतिस्याधाः संप्रसारणमितिसंप्रसारणंसंप्रसारणत्वेनिपूर्वरूपत्वं चित्वादं
तोदात्तः एकामिवदेवनविभासलोपः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वंचेनिवचनात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरः विवेश विशप्रवेशनेइत्यस्मा
लिड्रूपं निघातः अवपंचमी ज्ञानेनिरस्तइतिरस्तः कामानांवर्षितुःअरुषस्यरुषाहिंसकाः तद्रहितस्यज्ञाज्ञुरान्हि
त्येनरोचमानस्येत्यर्थः तथापिषस्याग्नेःश्रेयंआश्रयविषयंसकलंजुराजानातिउतअपिचज्ञानंतस्तभ ग्रस्यमहतोग्नेःज्ञा
मनेधाताचांमर्यशनारणंविरमंतेयथावमंत्रःअस्यत्रपसरुभयासः वनेहविष्मंतउशिजोयेचमर्ताइति अपिचे येषांमनु

२

यागांअपिविषयमाहिनामहतीउत्नागीः स्तुतिरूपावाकगण्यागणनीयापृत्यानेदिवोरुच श्लोकस्यरोचकाः सुरुचाः
शेषाभनदीघयः रोचमानादेदीप्यमानाभवंतिजानंति शावपोधनेरूपादिः तस्यज्ञाजनोर्जनिज्ञादेशः प्रत्ययः स्वरः अरुषस्य
रुषरीषहिंसार्थाः रोषणलोकेतिरूपाहिंसकाः इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः नञ्तत्पुरुषस्यासावरूपः नञसुभ्यामित्युत्तरपदांतोदात्तत्वं वे
वंश्राद्ध संवरणज्ञाभ्यांबाधितिपक्लनिस्वरः आतनेत्रासुअनुविधेअ अस्माकंवित्यत्रइलितीनिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं
रणांति निघातः दिवोरुच स्यादि लोअम्मा विपदस्सुरूपकलिपक्लमितिषष्ठ्याअलुक्कदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वंसुरुचः बहु
व्रीहौनञसुभ्यामित्युत्तरपदांतोदात्तत्वंइतआईइत्सुतौश्च छांदसः यथावाकुरातु पृचकं तत्वामित्वादनुदात्तत्वेधातुःस्वरः ग
च्याइउमव्याने स्वार्थण्यंनादचोयत्इतोनावइत्युदात्तत्वंमाहिनामहेविनण्चेनिडनणपित्वाडुपधाल्हुषिः व्यत्ययेनाद्युदात्तः
गोम्नाचेअमा कृिपन्नइस्याताविनीतांववारूपधायाइतिदीर्घः प्रातिपदिकस्वरः॥ ॥इतिन्दनीयस्यप्रथमेप्रथमोवर्गः
॥ ॥नमित्रत्नंकपच्ची इवोपित्रभ्यामितिउतोअपिचमरुद्भ्यामरुतोमरुद्भ्यांपितृभ्यांद्यावापृथिवीभ्यांप्रविदाप्रवे
दनेनअनुघोषंअनुघुष्यमाणंश्रयंसुरवंशक्तमितिसुरवनामसुपाठात मरुवंयजमानोअग्निमनयंत अग्निंप्रापितवंतः सो
ग्नियंत्रयतमानेपुइत्यादलुलादनेनारकस्यामकाणांकाः अतुरान्दोरात्रिमाचंद्रशर्वरीअनुमितिनामसुपाठात अन्य
निमिच्यंतनीक्षणनगरस्यामिनिष्यूतनस्वनस्वा रात्रेःपरिधानंपरिगोधारकंस्वमात्मीयंधामतेजःतरितुःस्तोतुःस्तुतिश्रव
णार्थंअनुवदवस्यद्यमीपयहनिस्वलुसनिक्तिनंकमेवोत्यर्थः उतोन्बोदितिप्रत्ययसंज्ञाएवमादित्वादंतोदात्तः घोषंघुषिशब्देअ
स्मात्कर्मणिप्रापणेइत्यस्यरूपनिपातःउक्षाउक्षसेचने स्वसुःस्वनिस्यानाकनिन्प्रत्ययांतत्वेनउक्षन्त्राश्नो निपातितः
व्यत्ययेनांतोदात्तः इवादित्वादनुदात्तः पत्रलिर्तीनिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं अंको अंजूव्यक्तिगतिभक्षणेषित्यस्मात्त्यांजर्दि
भाः कृतिनिकुः किवादिरितात्मनिलोपः प्रत्ययस्वरः यवसवहमापणेछंदसिलुङ्लङ्लिट्इतिवर्तमानेलिट्सकारःछांदसः वि
पाणलोरस्त्र लितीनिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं अषमनमी अध्वर्युभिरितिउक्थ्यान्तवर्गव्यतिरिक्ताद्वादशर्त्विजोभवति तत्रस

57/1934

वे॰भा॰व॰

२

मघवद्भ्यः पंचभिर्धर्वत्तिनैः पंचभिरश्वर्यभिः सहस्रमविशामि धाविनोहोत्रकाः वेर्गमनस्वभावस्याग्नेः प्रियं निहितं
मादयन्तीमसमदं परदानेपालयंति गौंन्‌ सोमयामाश्वीयाऽऽकवागच्छंतः अनुर्वाऽश्रयितु मन्त्रा वयाउक्षणः सोमस्येमेमेक्षा
सदन्‌ मालाविमरंविद्‌ यांति मिंन नैरवीरवानीयनात्‌ गनियङ्गानस्तुयुः अन्वगच्छंतु हिन मिद्धेत्वये प्रसादाद्विलक्षणा
सर्ववीरवायज्ञानल श्रवनद्रलर्वः रखंतेरक्षपालनेयज्ञस्येनात्मनेपरं निघातः निहितं तु धाञ्‌ धारणपोषणयोरित्यस्यकर्म
ण्यानिष्ठायां दधातेर्हिरिति हिरादेशः गतिरनंतरइतिगते क्तप्रत्ययस्वरत्वं वेः न वी कांतिगत्यादिष्वादिः नृसार्वधातुकार्धधातुक
योरितिगुणः डित्त्वेत्यादि निपूर्वकत्वस्वरत्वं गौः अभिगंतो बलाविविद्धर्मपरप्रकृतिस्वरत्वं मदंति मदिहर्षेनिघातः गुःइगणगता
नित्यभावानुभूतं इगोगालुर्मे विगोष्ठा अनुद्विविश्रीरर्कमादेशः बहुलं छंदसी सडभावः हिन्नाव्ययोगाभ्यां निहन्यते अ
धात्मा देवाहितवंशनिर्देवान्‌ देवीदेवनाद्यसौ हानाराहोत्रौ हेम्नविधारकौ प्रथमाप्रथमौ सुस्वोऽइमंचासुंवा विन्यूंवेक्र
नविदामसापनकर्मेतिवाक्यः मंग्रहदृष्टा विश्वामित्रोऽहंमसाधयामि सवरक्षामःसप्तहोत्रकाः स्वधयासोमेनमदंतिहृष्टं
तिकृ नरलोत्रं गासंतोग्रनपाः मनस्मयज्ञकर्मणोरक्षितारः दीध्यानाः दीप्यमानास्तेहोत्रकाः अनुप्रनयज्ञकर्मणिकृत्तमिन्त्र
ममवाम्निमात्‌ः धरति कांक्षिमकांक्षिवर्जनेनिपूर्वोयंधातुः प्रसाधानेवर्ततेनिघातः स्वधयास्वंलोकयज्ञमानस्यदधातिवि
दधातिस्वधासोमः अनोनुपसर्गेकइतिक्तः सद्‌नरपदप्रकृतिस्वरत्वं धाञ्‌ः मृऽमृष्यकायांवाचिरस्यम्यलदिभुवः पूर्वानामादि
नभावि भुवइति अन्वादेशः भुवभावादेशाः निघातः दीध्यानः दीधीङ्‌दीप्तिदेवनयोरित्यस्मात्‌ शानच्‌ तस्यचित्वाद्ंतोदात्तत्वे प्रा
प्तेऽभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं अयमन्नौ उत्पादनात्‌ इतिदेवरीप्यस्तान होतः देवानामाहूतः अथ्येमेहेमहतोऽभ्यायसर्वा
नषनिक्रमयवर्तमानायविभागनानाविधवर्णायमहत्ववित्रायदेवेभ्यावापायपूज्यायवरेण्यामानांवर्णिन्नेतुभ्यंत्वदर्थपूर्वी
प्रभूताः मृषामाः अग्नेत्राये नविस्त्रावस्मप सर्वतोव्याप्ताज्वालारक्षायंतेवृषवांचरंतिसेचकाइवभवंतिहोताराज्ज्वालाभिः
मग्निमभिदुरस्वामोध्यान्यपमःप्रभ्रुतीनिहतीनि नन्नप्रसपंनीतिज्वालानांरथत्वं यद्वापष्ठ्यार्थेचतुर्थीतथाचमहतोत्य

स्याविद्यमानस्यैतेपेर्वरुवो॥ १ ॥ रक्षसोदेवचवरंनिवस्तुस्वारनहाराषर्वन्यवराचरंनित्यर्थः अपिचमंद्रतरः यज्ञमानस्यमादयितृ
तमः चिकित्वान्‌ ज्ञानोपेतः महांमहः महतः पूज्यानुवदन्‌ आनुदेवान्‌ रोदसीद्यावापृथिव्योश्चएहइहवेदिकेस्मिन्कर्मणिआव
हित्वावह उपायंतेउपमावरित्यनुवर्तोकर्तुः मृयः सलोपश्चेतिक्यप्‌ अकृत्सार्वधातुकयोरितिदीर्घः पादादित्वादनिघातःधा
तुस्वरः महे अकारतकारयोर्लोपः छांदसः बृहन्महतोरितिविभक्तेरुदात्तत्वं पूर्वी पृपालनपूरणयोरित्यस्मात्‌ कुरित्यनुवर्ते
कृभिरित्यादिनाक्लीवायां किप्रत्ययः किन्नाकृतः प्रतिपेधेउदेशःअपूर्वस्येत्युत्वं उरणपरः नस्मादेतोगुणवचनादितिङीष्य
वादेशाकेतोहलिचेतिदीर्घः रक्षमयः अकूलयामोभश्चेवनेसर्वत्रगादितिनिदित्यनुवर्तौ अन्नोरच्चेतिमिप्रत्ययः ऋगादेशश्च
प्रत्ययस्वरः केवाम्‌ यमनंयामः भावेधञ्‌ बहुलंयोनरुत्तमस्वामित्युत्तरपदांतोदात्तत्वं देवभ्यःपार्श्वितिपर्युदासात्वा थिकमां
पूर्वांतत्वं दानहृवेस्वाजीलिकत्यन्‌ बहुलं छंदसीतिसंप्रसारणं अपारादिश्राम्नित्रितत्वान्निघातः मंद्रतरः माङ्‌दिसुत्या
दिषुस्मान्यितविवृंवीत्यादिनारक्‌ इदित्वान्नुमतरपःपित्वादनुदात्तत्वेरकप्रत्ययस्वरः वक्षिवह प्रापणइत्यस्यबहुलं छंदसीतिश
पोलुक्‌ मत्वकृत्वपत्वानिनिघातः अथत्रयी रक्षप्रयत्नइदिद्रविणः द्रवतिमतंगच्छतीतिद्रविणःशब्देनाभिधीयते

द्रविण मतनगमनस्वभावेहेअग्नेरक्षप्रयत्नः रक्षाविह्विलक्षणान्यन्यानिप्रकर्षेणयपुप्रक्रम्यतेयात्रूपःसुताः रक्ष
प्रयत्नःसुपावः पालनस्तुवाकाश्विभवाबाघायामांनाः सकेतवः वयमांमनुष्याणांचग्रहेक्षप्रदाता एवंविधातुषसःदेवतुअ
स्माकं धनयुक्तंयथाभवतितथाकुरु अत्तातउतोविकअपिचहेअग्नेरक्षव्याः विस्तीर्णज्वालायामहिनामहत्वेनकृतंसंपा
दितंवित्तयन्किंचिवन्नःप्राण्युपचानादिलक्षणंपापंमेहेमहतेयज्ञमानायमह्यंमरर्थेमंद्रास्यसंस्कृण्णरक्षप्रयत्नः अन्ये
भ्योपिद्वयंतद्रमिकर्मण्यपिनिष रक्षाप्रकृतादधिकृताभवतीत्युक्तंबहुव्रीहितात्सर्वपरप्रकृतिस्वरत्वं द्रविण द्रुगतावित्यस्मादु
दविभ्यामिनन्निनीतानन्नमस्य गुणावादेशौ मंसुत्रौ मोलोपाभावः छांदसः आमंत्रितत्वान्निघातः रक्षावः नञ्‌सुभ्यामित्युत्तर
पदांतोदात्तत्वंरेवत्‌ रयिमतोबहुलंछंदसीतिसंप्रसारणं परपूर्वत्वेगुणःऊपःउभ्रदृदे दहार्थोप्ययंधातुरत्रप्रकाशनेवर्त

59/1939

वेभा०१०

४

नेष्टसीलुइतिवर्तमानेलिट् उभिरूपंनिपात: पृथिव्या: प्रथप्रथीख्यातेइत्यस्मात्प्रथे: पिवन्संप्रसारणंचेति पिवन्प्रत्यय: नत्सं
नियोगेनन धातो: संप्रसारणं विङ्कितिशादिभ्यश्चेतिङीप प्रत्ययस्वरेणांतोदात्त: उदात्तयणोहल्पूर्वादितिविभक्तेरुदात्तत्वं दक्ष
स्यविधान: अपेकारत्वा इक्षमंपदइति हेअग्नेपुरुदंसं अस्य दंस:कर्मनइतिकर्मनामसु पाठितत्वात्दंसशब्द: कर्मवाची पुरू
णि पदूनिकर्माणियस्या: मानोवहूकर्माणंगो: सनं गवादिफल: संपादयित्रीं इळांएतन्नामिकांगोरूपांदेवतां शश्वस्तमं चिरंतन
रदत्तवतोनायजमानाय मह्यंसाधसाधय किंच न: अस्माकं तनु: पुत्रस्तनय: पौत्रस्यात् भवतु हेअग्नेतवपारसुमति: शोभनाबुद्धि
र्भवितुत्वा भव प्रासनी अस्मेअस्माकं भूतुभवतु शश्वत्तमं उत्वाद्पुपात्यदंतोदात्तत्वं साधसाधस्वा धसंमिदोऽत्रंतर्भावितण्यर्था
द्वेश्छन्दस्यनेनज्ञाप सर्वापियं तिछितिदेश: तस्यप्रत्ययेति लुनिपातने त्विञावाळ्नीयाद्गुर्भावे अस्माच्छन्दस्यभ्योपिदृश्यते इतिवनिप्र
त्ययेरनुनासिकस्याकिश्चालंकृतउत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं लिंगव्यत्यय: भूतुभ्रसवाशंबहुलं छंदसीनिशपोलुकभुवोवुक्लिङि
तियुणप्रतिषेध: ॥ ॥इतितृतीयस्यप्रथमेद्वितीयोवर्ग:॥ ॥अंजंतीत्यष्टमंवैश्वामित्रमेकादशर्चंसूक्तं अत्रानुक्रम
णिका अंजंतिप्रस्तुतिसप्ताद्याभिर्वहत्ता स्ताश्चवैश्वदेव्यस्तोवैश्वदेवीवातृतीयासप्तम्यावनुष्टुभाविति उष्टुपरस्रवनस्पते यूप
का मिद्दिगिरेनेतृतीयासप्तम्यावनुष्टुभौ शिष्टाद्मिष्टुभ: कु ल्पस्रसूक्तस्ययूपदेवतावनस्यतेश्चानमलशदङ्त्यस्या: छिन्न
यूपस्यमत्स्यभूतस्यापुर्देवता आदित्याद्रव्वसवहूस्याअविवैदेवीयूपौवा अप्रपसादिनां बहूनांयूपाख्यतावहूनांश्च स्तुयमा
नत्वात् शिष्टंपरस्मैपदंप्रयमा: सपांअनेभंजंतित्वाभिद्यपाशुधिनोयूपायात्यमानायोऽजनित्वामध्वरेदेवयंतइति यूपंश्रपयूप
स्याभिषेकेवाविनियुक्तं अंडमंतकस्यसवनस्यासनेसमीपस्थस्यावयमाण:पुरस्तादिनिसंज्ञितत्वात् यूपपरिव्ययमाणयुवासुवासा: परिवीत
आगादितिपरिधानादितिमृत्युतिनत्वातव्याचयण्नानोआयतेनेमकादिनलेभक्वामिस्वर्परिवारमेदिनिसंजितं यश्चैकादशन्या
मयवान्त्यपिचक्रपूयूपएकेकमंपिबान्यानेयेगुत्तस्वादिभि: षड्भि: पंचभिर्वासंस्तुयात् सत्तुयात्लभिद्वंरूपयान्योनयोद्दवृयंतोनिम्नि
रमुगिविष्टुः पंचभिर्वेति नविन्यत्सेपमम अंजंतित्वामिति वनस्पतेनवदिरपालाशादिलक्षणहयूप अध्वरेयज्ञदेवयंत: दे
वान्कामयमाना: अध्वर्यादय: देव्येनमधुनाध्येनघृतेन दैवेनमधुंयदात्यमित्या धानातिनघतेनत्वामंजंतिच यदिघृतंमिश्रंनीत्य
र्थं यत्र यदिवाऊर्ध्वस्तिष्ठ उन्नतस्तिष्ठसि तंयथापरिवाप्रमातुरस्या: मातृभूताया: पृथिव्या: उपस्थे उत्संगेतेतस्योनिवास: यद्
र्ध्वस्तिष्ठसि यदिवास्मे अस्याधिनावर्तसेउभयथापिद्रविणधनमस्मासुविधात्तात् देहिअत्रमर्जणे नयमस्या अस्यां अंजंतित्वाम
ध्वरेदेवयंतप्रत्यपि ध्वस्येनदेवयंतोऽजंतितत्वम्यंतेमधुनादैवेननेत्यरेमधुदेव्यंपराञ्यश्चऊर्द्ध्वस्तिष्ठद्रविणेहधत्ताद्
इत्यस्यामातुरस्याउपस्थेइतियन्स्वितिज्ञसियदिवावाङ्ग्याअनेद्रविणमेवास्मासुधत्ताद्दित्येवतदाहेति तथाचनिरुक्तमपि अंज
तित्वामध्वरेदेवान्कामयमानावनस्पतेमधुनादैवेनचघृतेनचयदूर्ध्वस्थास्यसिद्रविणानिचनोदास्यसि यद्वातेकृत: क्षयो
मातुरस्या उपस्थउपस्थानइति अंजंतिअंजव्यक्तिम्रक्षणेकधादित्वाभ्रमं तस्यल्टिसंदुःखादिति दामित्यस्यथलोप:
प्रत्ययस्वरणमध्योदात्त: तोअभियुपपस्यतमानिकलनरुणामित्यादिश: द्वितीयायांचेत्याकार: एकादेशउदात्तेनोदात्तइत्ये
कादेशोप्युदात्त: वनस्पतेधृष्णेत्यामंत्रितयस्यनि नहृद्वादिपूर्वपरप्रकृतिस्वरत्वप्राप्ते नसुभ्यामित्यन्नरपदांतो न। दात्त
त्वसमर्थधातुकृषाभिनिदिरंवचनवदस्यपुत्रमस्यन्यनेनप्रतिषिध्यते नरत्नाच्छत्प्रत्यय: शशप: पित्वाच्छसार्वधातुकस्वर
णचानुदात्तत्वेनतेनाविकारस्वाउदात्तोनोदात्त इतिसपरावर्णस्वर: वनस्पते आमंत्रितस्याद्युदात्तत्वं मधुनापलिपादिन
मिमन्नीत्यादिनाउप्रत्यय नित्स्वितनुवृत्तेनगस्कदात्तत्वं देवानेदेवायज्ञ आविनिविन्निसताइक्षि: यस्येतिलोप: भित्वादाद्युदात्त:
निपाताणतिनिवेनोल्छिस्विपूर्वस्यलोपउतोकारलोप: शप: श्रीनात्याद्यादिना निर्वादेश: लेट्यटाटावित्याऽगम: यच्छ
देयोगा: निघाताभाव: निवदेशाम्बापूर्वत्वेननिपातितत्वात्पूर्वत्त: द्रविणादुर्दक्षिभ्यामिनिनि। नीनलस्प्रत्यय: कपांक
लुभितिकपावादेश: नित्वादाद्युदात्त: इह्वदंआत्वातसमन्यर्थेइदमोऽइतिह: इदमइशितीश्रादेश: शित्वात्सर्वादेश: प्रत्यय
स्वर: धत्ताद्डुधाञ्धारणपोषणयोरित्यस्यप्रार्थनेलोट् सिपूत्तस्यमेधापिद्धिनिह्रीष्कोदेशातुह्योरिति नातङादेश: श्लाभ्य
स्तयोरात इत्याकारलोप: दधस्तथोश्चेतिभष्भाव: जरत्वर्ग निघात: धाचादित्वादनुदात्त: क्षय: क्षियंतिनिवसंति अधिकरणे

C1
1839

वे०भा०८०

५

प: संयोनिसृजस्त्यायसरत: मातु: गत्स्नेहउभर्चिलाविभक्तेकरत्त्वं उपस्थे रुणतिविवत्तौ आतश्चोपसर्गेइतिक: नखुस
येतुमर्पणेनिस्वस्त भस्वायर्स्पुरंनेकत्त्वं अपद्वितीया समिसंसर्वेनिदेचूपसमिथुसरीपमानस्याहवनीयास्यस्यारे
सुसामासांचिरिति वनाजण: नेत्रवर्तमान: अस यचंद्रसवर्यां स्तयनामकपाणसुत्र। नरंतरारविलिनसस्य्यंकविरंभ्रो
भवापत्यसुकेअवासंच~गानमयच्छन् सत्यस्यतिअस्यकालुमृतंअज्ञानायांअज्ञानायावैपाप्मामृतिरितिश्रवणात्
वारन्नांश्राभुंश्रारेहरेवाधमान:अपतुरस्त्वमङतेमोभगायधनाविसंपत्यर्थउक्षयस्त ष्ठितोभवउकार्थेयंब्राह्मणसमिद्ध
स्वमयमाणे: पुरस्तादितिमम्मि श्रमणेपएतत्सुरस्ताद्भुयतेभसवन्नावेसजरंकविरमित्यात्रिषमेवाश्नासेआ -रेअस्म
रुणविवाधमानक्लन्नाचयावैषा साममित्सामेनतरराम्नरत्तेयज्ञायजमानावोघ्नयस्वमरुतेसोभगाय्यंत्रिषमेवाश्रप
मेध्ननिममिश्रस्य षिद्वधीरिधाकर्मणिनिधायांश्रीरिवोम्निवायामितोदृप्रतिषेध:सम्यगिधुद्वतिगतिरनंतरंइतिपूर्वपरप्रक
तिस्वरत्वं भयमान: भियसेवायामित्यस्यालट: शानच् तस्यालसार्वधातुकस्वरेणनुदात्तत्वेकृतेधातु:स्वर:शिष्यतेपुरस्ता
त्संज्ञायसंवेरिकथरे भ्य: सप्तम्यपंचमीत्यस्त्वामितिप्रत्यय: अस्ताविनितिपूर्वेभ्यपुरोस्त्वा: प्रत्ययस्वर: अस्मनविषयस्य
निमतन्मयोतापुरस्त: नन्धान: वत्तुधान्नेअन्नायंचनुधातुर्वनार्थेवर्तेनेनेलट: शानच्प्रत्यय: चित्वादंतोदात्त:अजंरन्नभोज
नमरम्निमम्मनाप्रकुनरपरात्सुरानतं भार एववाहिश्वारंनोरन: भमस्तुषमिभ्यांमरिगिनिअदिक् प्रत्यय:कपांस्त्रछुरि
निकोत्सस्मदिकप्रत्ययस्वर: अमर्तिं नस्रुकमइतिपूर्वपरप्रकृतिस्वरत्वं उन् निपानत्तुवासहात:अयस्वभ्रिच्छसेवायामि
त्यमसोणधमिकव्यनेधासूपास: सेद्र्लारेन्नास्त्रवाभ्यावाशाविशेकास्स्यबकार: निघान: महतेवर्तमानेएष्ठदुरुन्मद
इतिनिपातनत्संतोरान: स्वरुमस्तेनोरूपमंस्मानमिलितिविभक्तेकदान्तंसोभगायप्राणभत्त्वानिवयोवचनइत्यग्रं हद्धग
भिंधनेपूर्वपरस्वरध्रि: सर्वविधीनां छंदसिविकल्पितत्वाविकृतरपरस्यरूधिर्नभवतित्रितस्वर: अथतृतीया उधू
यसेविहेवकर्मणेषु पृथिव्यावधि: पृथिवीवसर्वनुउत्तरूपेरेनवन्नमास्येरंद्रोउधूयस्वउछ्रितोभवस्कभितीशोभमानयाबु

सुधाभयवाशोभनेनपरिमाणेनमीयमान: इयनयापरिच्छिद्यमान: तंयज्ञवादेसयज्ञनिर्वाहकाययज्ञमानायवर्चोधा: अन्नं
धेहि भयमेवावांअप्यणेनरक्षितः उच्छ्रयस्ववनस्पतइत्युच्छ्रियमाणायाभिरूपायर्जत्रेमिरूपंतत्समृध्यंवर्ष्मन्पृथिव्या
अधीत्यनंहृधनवामृदविंयंयमद्युमभिन्नंतिकमितामीयमानावर्चा धायज्ञवादसइत्याश्रिषमाश्रास्तेवनस्पतेअपादादि
तात्स्वमिकमनुदात्तत्वं पृथिव्या:उदात्तयणोहल्पूर्वादितिविभक्तेरुदात्तत्वंमभितोमादुमानइत्यस्यतिनियतिस्यतिमास्थ
नीकारतेञत्व:शोभनामितिः नाहत्वनितिरूत्यनाविनिगत:प्रकृतिस्वरत्वं कपांस्रलुगितिसवर्णदीर्घ:मीयमान: माङ्मा
नइत्यस्यकर्मणियक्प्रत्ययस्वर: धाधाञोलाडर्थे छंदसिलुङ्लङ्लिटइति लुङ्इत श्चेतिमिपइकारलोप: गातिस्थेतिसिचोलो
पात्वकुप्त च्छदस्यभाव: निघात यज्ञवाहसेयज्ञंवहतिप्राप्पयतिवहप्रापणेइत्यस्यवहिहादाभ्य:छंदसीत्यसुन्णिदित्यनुवृत्ते
रूपधावृध्रि:गतिकारकोपपदात्कृदितिपूर्वपरप्रकृतिस्वरत्वंदितिपूर्वपदप्रकृतिस्वर: अथचतुर्थी युवासुवासाइतियुवांस्कांग:अ
र्थिलक्षणाश्रितइत्यर्थ: सुवासा:शोभनेनवाससाआच्छादनेनयुक्त: परिवीत:रसनयापिवेष्टित: एवंविधा यूप आगात् आगच्छ
तिसएवयूप:श्रेयान्भवति जायमान: सर्वेभ्योवनस्पतिभ्य उत्कृष्टतया संपद्यमानो भवतितमेवंविधरूपं धीरास: प्राज्ञा:मनसा
देवयन्त: देवान्कामयमाना: स्वाध्य: सुष्ठु सर्वतो ध्यानयुक्ता: कवय: क्रान्तदर्शिनोऽध्वर्य्वादय: उन्नयन्ति उन्नतं कुर्वन्ति एत
ननिरुक्तमंत्रश्रमणंयुवासुवासा: परीवीत आगात् इतिरशनयापरिदधातिप्राणोवैयुवासुवासा: सोयंशरीरैः परिवृत: सउछ्रय
भवतिजायमानइतिउच्छ्रयाच्छ्रयत्येषएतज्जायतेजायमान: तंधीरास: कवयउन्नयंतिसाध्यो मनसादेवयंतइतियेवाअनू
चानास्तेकवयस्तएवैनंतदुन्नयंतीति युवा योनेकविधापारकर्माणलोकनिष्प्रत्ययः किवादुण भाव: उवङादेशा नि
त्यादिनित्यमित्याद्युदात्तत्वं वसेराच्छादनेअसुन्निर्त्युवलोमसर्णिदित्यसुन्प्रत्ययः णित्वादुपधावृद्धि: सोर्मनसीतिउत्तरपदा
द्युदात्तत्वं परिवीत: व्येञ्संवरणेकर्मणिक्त यजादित्वात्संप्रसारणंगतिरनंतरइतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं आगात् इण्
गतावित्यस्यलुङिइणोगालुङीतिगादेशा: गातिस्थेतिसिचोलोप अडागम श्रेयान्प्रशस्यशब्दस्य द्विवचनविभज्योपपदेइयसुन्प्रत्यय:

63/1934

९

[illegible] शोऽनेकरूपसर्गयोः प्राकृप्रायो
यः [illegible] संप्रसारणं [illegible] लेकान्तर्मति यूण
[illegible]
[illegible] नमिदर्शेव धर्मानः
[illegible] नामविद्यः [illegible]
[illegible] नादिहतेन [illegible]
[illegible] ताभुजपात कुंतुनं तिगदाकमादि
[illegible] तिकस्वांतावउस्थि
[illegible] एकआपदेनाम [illegible]
[illegible] मिनिदेवाप एवेनं नपिवेदय
[illegible]
[illegible]

र्थ निमिस्तु दुभिन्नप्रक्षेपणेऽस्यस्यलिपुदक्षिमसंयोगाल्लिद्व कित्तिनि कि द्वत्वाद्गुणाभावः यद्धनयागादनिपातः सनि
श्लिष्टः सोरावन्त्यौवामितिवचनात्प्रत्ययस्वरः स्वञ्चाद्योपपदद्धोधारणइत्यस्मात् किस्वास्त्वकीयानिश्लिति धाराधीयंते
यस्मिन्प्यंते भंनेनेतिस्वधिति ऊस्वः ननसनक्षलत्करणेऽत्यस्मा ल्लिटिणलिक्पादनिपातः ल्लितीनित्यौप्रत्ययात्पूर्व
स्योदात्तत्वंस्वरवस्वञ्चात्वापनापयोक्तियस्मा ल्लिरित्यनुवर्त्तनो स्वक्लिकित्रप्रीत्यादिनाउउप्रत्ययः नित्वादाद्युदात्तः नस्थि
वांसः शगतिमित्स्नात्विस्मातंदसिल्लिङ्गनस्यक्वसः वसेकाऽज्ञाद्य सामितीडागमः प्रत्ययस्वरः प्रज्ञाजनीवप्रादुर्भावेऽत्य
स्मादुपसर्गेचसंज्ञायामितिडः ननस्तप नरस्यात्मीलिमनुपत्स्थपिवादनुदात्तत्वं एकारेकाऽरः अस्मअस्मच्छदस्यरूपं
मन्तृत्वितित्रेणारतः दिधिषंतु धिषुधारणेलुकृत्यादि निपातः अथसप्तमी ये त्वम्नासऽति अधिसमि समायांभ्रमो
वस्त्राम परस्मनाष्टित्वायन्ना यनस्तु नवऽतिक्त नित्वाचीयनस्तुत मरुतऽति॥ ऋत्विऽनामकपाठितत्वाद्युदा शुचौ
यस्मिन्यनस्तुच तेष्ठ निम्न निमितास अचेटपुनिरंतरं प्रस्तिताः सेव्रसाधसः सेसत्रस्य यज्ञस्य साधकाः यथाप्तेत्रंमस्या
रिहारापलंप्रयक्नितथाय तापि अपूर्वद्वारास्वर्गादिफलंनीतिसेत्रमे वंविधाः तेसूपा नः अस्मदीयंवार्यवरणीयंस
भजनीयंद्रविर्दयत्रादेषेपु व्यन्दुगमयंतु अस्मदीयंद्रविर्दवाधीनंकुर्वंतुऽत्यर्थः वक्णाम ओप्रश्चछेदनऽत्यस्य निष्ठा
यांयस्यविभाषेतीद्प्रतिषेधः कित्वाद्धि त्वेवत्यादिनासंप्रसारणं ओदितश्चेति निष्ठानत्वं स्त्रसिआतोरित्य त्रआ नऽति
योगविभागादकारलोपः निमितास इत्यिभिअप्रक्षेपण कर्मणिक्तः गतिरनन्तरऽतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं यनस्तुचः बहु
श्रीकोपूर्वपदस्वरः यंतुऽत्यगतावित्यस्य लो लिटि इकारलोपश्छांदसः अयंमंत्रभाविन्दण्यर्थः वार्यवद्वसंभक्ता वित्यस्मि
न्द्व तोष्यदिति कर्मणिण्यत्ऽऽवंदद्वांभद्रदेऽत्यादिनाउदात्तत्वं देवत्रा देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्यऽत्यादि
नाऽधिकरणेत्राप्रत्ययः सेव्रसाधसः साधसाधसंसिधावित्येतदोणादिकोऽस्क तत्पुरुषपदप्रकृतिस्वरः॥ अथाष्ट
मी॥ आदित्यारुद्राइतिसुनीथा यज्ञस्यकृपुनेनाः आदित्याद्वादशादित्याः रुद्राएकादशरुद्राः वसव अष्टौवस

65
1959

वे॰भा॰ ८०

१

प्र [illegible] :अप्रतनव अप्तुन [illegible] जिनोपानि [illegible] मरकिवेतितिश्रूयते घावाक्षा मा घावाष्टथिव्यौ पृथिवी मपूर्व्य
[illegible] एतेनवेदेवाः [illegible] मनामृताख्य मर्दियथयज्ञम वंतुरक्षं हुतु
[illegible] अन्तर्भूत [illegible] कंव इमंयूपं [illegible] णंतु [illegible] तुमादित्या रुद्रिनेव घस्यादिति
[illegible] परादि निव्य [illegible] तियंतिसर्वानन्तकाले रोदेर्णिलुक्के निरक् प्रत्ययः नल
मि योगेन निलोपः [illegible] उदात्तत्वात् इत्येकादेश स्याप्युदात्तत्वं मनीवासे निदि
[illegible] प्रत्ययः [illegible] मनीषा [illegible] प्रापणे हनुकृपीतामिका [illegible] भ्य इति
[illegible] गुणः [illegible] पूर्वतो दात्तत्वं [illegible] निधावादेशः देवताद्वंद्वे च इत्युभ
यपदप्र [illegible] स्थाने [illegible] प्रसारणमिति [illegible] संप्रसारणं च [illegible] भ्यश्चेति ङीप् प्रत्य
य [illegible] दात्तः [illegible] निपातः [illegible] विहिंसाकरणयोः [illegible] धिन्विकृण्व्योरच्च इति उ प्रत्ययः अका
[illegible] निपातः [illegible] हंसाइति [illegible] निवासाः [illegible] मानाः आश्रयंतः स्व
[illegible] श्रेणिशः पंक्तिशः यताना प्रवर्तमानाः [illegible] हंसाइव नियमानम सिपंक्तिशः पंनतो हंसाः शोभंते न हन्त
[illegible] पाः न [illegible] भिर्ध्वर्यादिभिः पुरस्तात् हवनीय पूर्वभागे उन्नीयमाना उच्छ्री
यमाणा [illegible] देवानां [illegible] नरिक्षं पाथो नरिक्षं पथा व्याख्यात मिति यास्कः पाथोनरीभ्यां
[illegible] नरिक्ष [illegible] विकारोपचारात्तेनाख्या [illegible] नरिक्षमभियंति [illegible] अध्वर्यादिभिरुच्छ्रियमाणा यूपा
[illegible] हंसा इव इत्येन विभक्त्यलोप इति वचनात् पूर्वपर स्वरः श्रेणिशः बहुल्मादिति श
[illegible] निपातितत्वात् अंतोदात्तः आगुरू [illegible]
[illegible] निपातः [illegible] शृंगाणीवेतिस्वरव [illegible] चषालवंतः प्रतिमूलकटाः एवंविधा यूपाः पृथिव्यां

शृंगाणीवेत् [illegible] शृंगाणीवेत् विषाणानीव संदृश्यते सम्यग् दृश्यंत एव अभिवविद्दवे विविधं हूयंते हवीष्यत्रेति विह
वो यज्ञः [illegible] तिभिः [illegible] नामक पाठात् श्रोषमाणाः स्तेः क्रियमाणं स्तुति
[illegible] यूपाः [illegible] संग्रामवाची आजौ [illegible] मिति संग्राम नामकपाठात्
[illegible] निधावत [illegible] यजमानान् अवंतु रक्षंतु शृंगाणि शृं हिंसायामित्यस्मात् श्
[illegible] नुडागमः [illegible] लुङ् लिङ् लिट् इति लुङ् थे लिट् [illegible]
देवाः अथ कादश्ची वनस्पत इति हे वनस्पते [illegible] विशेषण प्रादु
र्भूतो भव वृषमपि [illegible] मनो विरुद्ध विशेषणप्रादुर्भूतो भवेमत्तेजमानो निश्चितं धारयं स्वधि
तिः [illegible] भगाय महत्सौभाग्यं [illegible] लक्षणं प्रणिनाय प्रकर्ष प्रापयमास सहस्रव
[illegible] पूर्वपद प्रकृतिस्वरः रुह मरुह प्रादुर्भावे इत्यस्मात् आत्री
र्लि [illegible] त्यय प्रत्ययः अतोयेय इति इयादे
[illegible] निपातः लितीति प्रत्यया
त्पूर्वस्यादात्तत्वं इति तृतीयस्य प्रथमे चतुर्थो वर्गः मखायस्वेति नवमं सूक्तं [illegible] अत्रेयमनुक्रमणिका स
[illegible] स्य सूक्त
[illegible] प्रथम [illegible] सखायस्त्वेति
[illegible] मनुष्याः ऋत्विजो वयं अपां
नपातं अपांनपातं [illegible] गमन [illegible] कर्मा [illegible] गंत व्यं
[illegible] मीमहे सखायः [illegible] समाने [illegible] इति

67
1939

समानउपपदे दिदि इत्यनुवर्तमानो मरुत्सु रसं वृधातिनि इकु वः इत्याद्यादेशो आद्युदात्तः वरमेहेवद्दृसंभकौ छंदसि लुङ्लङ्लि
ट्इति वर्तमाने लिङ्काद्विवादिभावः निघातः कृनयेअवरतरणइत्यस्य उदात्तइत्यनुवृत्तौ कृन्निपृत्तीत्यादिनाक्तन्नेनत्वेन
निपातनादन्तोदात्तः अपांउदिदृमिति विभक्त्यन्तत्वं कृभ्रगंभारकरातंछ्यच छंदसीत्युत्तरपदान्तत्वं कृप्रत्र्निक्रव्यादयश्चे
त्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं अथद्वितीया कामयमानइति हेअग्ने कनाकानना निकायमानः कामयमानः त्वं यत्त्वं यस्मात्कारणात्
निविश्यमानः क्षुताः अपः अत्रागतः अनगमः गतवानसि अस्मत्प्रविश्यवास्थितो वर्तमानत्वं मिति निवर्तनं नितरां नैव
वर्तनं तेन च विना अस्मत्स्वेन मदिवा ज्ञान प्रमरपेन प्रमरष्यतेन महानेकुत इत्येत आदय यस्मात्कारणात् दूरे सन्न अदृश्यतया
वर्तमानत्वं इत्यस्मत्संबंधिपापाणि रूपणकारकुभवः संपत्तो ॥ क्षणमात्रेण अस्माकं समीपं भवति तस्मात्त्वं दूरतो वर्तीन
अभ्यंसमनं गोपतं अस्मिन्नर्थे यास्कः कायमानश्चायमानः कामयमानइति वाक्यानित्यं यत्स्यात्परंपागमउपशाम्यन्नतत्वेअ
वेपभ्यत्यनिनिवर्तनं दूरेयत्तत्रिहभवसि जायमानइति कामयमानः कमु कान्तौ कमर्णिङ्लट्शानच मत्कारलोपः छां
दसः अजगन् गम्ऌ गतौ इत्यस्य लङि बहुलं छंदसीति शपः श्लुः हल्ङ्याब्भ्यो मिलोपः धातुउलङ्लिट् इति लुङर्थे लङ्य
त्वागाद्विधानः अथतृतीया अनतृपमिति अस्मत्स्तोतॄन् तदभिलापं तदुचितफलप्रदानेन सफलं कर्तुं अत्तिव
गतिपयअभिज्ञायनवोइत्वक्षिअपाणि त्वं कमना अभिसंतुष्टमनस्कावर्तसे किं कर्तव्येषा पोउशानाम्र्त्विग्गसन्येमित्रं त्वं श्रि
तो निवर्तनेनैपामध्यभन्ये अध्वर्युप्रभृतयो दूरत्त्वाल्विजः प्रयन्ति प्रकर्षेण हन्तुं गच्छन्ति अन्ये गउद्गातृप्रभृतयश्चात्वारः
पर्याप्तेन पत्निआमीना वर्ततेवविक्षिपवक्रापणइत्यस्य सनिरूपं असम्या सम्यमन्य तइतीत्वाभावश्छांदसः तदंताद्धर्तमा
नेलिट् चलअर्धधातुकस्थउलादेशिलाइकार्यस्यव्याप्तिम्बामन भवति मंत्रत्वान्निघातः पपअसमसुपादइति द्विर्वचनयंति
इणगतावित्यस्य लेटिरूपं कान्याभ्यां समर्थाभ्यामित्यन्यतरस्यांगतो पूर्वस्य निघाताभावः आसनेआसउपवेशनेत
तस्मान्निघातः असिअसभुवितासस्याल्लोपइतिसकारलोपः यद्वृत्तयोगान्निहन्ये अथचतुर्थी ईयिवांसमिति

हेअग्नेअयुष्मः अयोग्यानिविनिविसः निवरां विरामः विरंतना विश्वेदेवाः स्विधः गोपकानजाज्जबलेनातिक्रम्य ईयिवांसं गच्छतं
अक्षमाति यदि सवितः संगतिकारिणी सेनां सकलानि अतिक्रम्य गच्छतं अस्मत्स्थितं निरोहितं अतएव स्तिंहृमिव गुहा प्रविष्टमीमं
ईमेनं वामनमि दूरगत्मसुगमयालभंनई यिवांसंइणगतौ विसत्यस्य सौ उपेइवाननाश्वाननूचानश्चेति निपातितः प्रत्ययस्व
रः निपः निर्वरत्नार्थस्यरोपणार्थस्यवा क्विपूर्वेति किबु धातुस्वरः सश्वतः पस्तगतो उकारस्य व्यत्ययेन चकारः लट् सत्रा
देशः प्रत्ययस्वरः वयिरतविद्भ्य भेरत्य समलक्रितःस्येतिविवसः विनरां विराः आउश्रमेरक्रगित्यस्य कः समासस्वरः अङ्गुदुः इत्व
विवास्नाकं संपरादित्वाजु वेक्रिपवक्कुशोकेन सुभ्याभिरक्त मरपरंसोरानत्वेश्नितंश्रियसेनायामित्यस्य श्रुकः किनोतीड्प्र
निषेधः अथपंचमी ससवांसमिति मातरिश्वावायुः इच्छाइष्टं लनास्थ्यया असुपवेशनेन तिरोहितं निलीनं परिपरितः
सथिनं मंथनेन निष्पादितं एनमग्निं देवेभ्यः तादर्थ्ये चतुर्थी देवार्थं परागतात् दूरदेशात् आनयत् आनीतवान् तत्र दृष्टान्तः संस्व
वांसमिव यथा स्वोच्छेदेन सस्वांसं स्वरं गच्छन्तं पुत्रं पिता पलायनयति तद्वत् सस्वांसमिव स्वगतौ लित्यस्मात्लिट्लस्य क्व
सुः द्विर्वचनविभक्तयलोपइत्येकत्वात् प्रत्ययस्वरः मना आसनजायस्यमंत्रेषाडारेरासनइत्याकारलोपः इच्छायाहेतोत्व
छंदसीनिपातनात्माप्त्यस्य वः प्रत्ययस्वरः एनअन्वादेशेद्वितीयाटौस्वेनइत्येनादेशः अनुदात्तश्चनयतन्णीञ्प्रापणेइ
त्यस्मात्लङ्क्रिसंप्रउभावः छांदसः मातरिश्वामातर्यंतरिक्षेश्वसितीतिश्वन्नुक्षन्नित्यादिनाऽऽदिनिपातितः इतितृतीयस्य
प्रथमपंचमेवर्गः अथषष्ठी तेलामर्ताइतिहेहव्यवाहहव्यानांवोढः हेअग्ने मर्ता मनुष्या अध्वर्युप्रभृतयः तेत्वा दृष्ट्वा अ
सक्तिलेप्सितं त्वां देवेभ्यः यष्टव्यदेवतार्थं अग्रभ्यान अग्रहूतमानुपमनुष्याणां हितकारिनयविष्ठयुवतम हेअग्ने नवक्र
त्वानवकर्मणा ब्राह्मणेन किं वा सर्वान् अस्माभिः क्रियमाणान् यज्ञान् यत् यस्मात्कारणात् अभिपासि सर्वतः पालयसि
तस्मात्तो अग्रभ्याने विपूर्वमानयः अग्रभ्यनग्रहउपादानेक्रियारित्वात् श्चाग्रहिज्यावइति यी संप्रसारणं हग्रहोर्भः छंदसीति
हकारस्य भकारः निदृविदृ- इति निघातः हव्यवाहनवह प्रापणइति धातोल्वींडित्यनुवर्तमाने हव्येनंनः पादमितिल्युट् उपधावृद्धिः

69
1939

वे०भा० ८०

९

सारवंदेशः । पचाय दिव्याय रश्मिकमनुदात्तत्वं विद्वान् विशाम्वेशनेइत्यस्मात् पत्रिरपिलिदिरणिकरि रवणीवज्ञिभ्यः क
निमित्रप्रत्ययकुणाभावः नित्वाद्युदात्तत्वं अभिपाशिपारक्षणेअस्य धातोरक्षणार्थत्वात् पिबादेशः यजुर्ह योगात्ननिघातः
धातुः स्वरः कृतायैभावाद्यस्त्वं रक्षि विकल्लांनत्पनिअग्नादेशाभावः यणादेशः प्रत्ययस्वरः यविष्ठ्ययुवशब्दादतिशायनेतमवि
ष्ठनावंकोयनलक्षणस्ववृधेनिवगाद्यलुप्तेपूर्वस्ययगुणः इष्ठस्यनित्त्वात्वाद्यिकोवमत्ययः अथसप्तमी तदुङ्घक्षितिहि
नवेनवलंवंधितमिदं भद्रंशोभनंरंसनाजस्ताहीनानिरककर्मपाकामविनक्विद्योप्यर्थेपाकायेविकर्मणिचतुर्थी पाकोभ
कुनहरंजामणिचक्षमानंचेदयान्तस्वरफलपरत्वेनपत्तयतिपक्षभ्युआदिभिः परिपत्कंकरोतीत्यर्थः वंदयतिशब्देर्न्वयतिक
र्मवंदवतिवंदयत्तोतिनन्वामकपाअनुदात्तपाकशब्दः प्रशस्यंवकिपाकः वामइतिप्रशस्यनामसुपाठित्वात् तदुक्त्वेभद्रंप्रश
स्यंवरजमानंअभिमनस्फलभस्तेन पूनयतिपरपुआदिभिः परिपत्कंकरोतीत्यर्थः यस्मात्कारणादपिश्राविन्नावरिमुखेवअ
भिविलसणवालएवयजूनंसमिभंदीप्यमानंअभिमनफलप्रायोहिपरश्वःतुपरश्वोभयेपशवः समासेनपर्युपासतइत्यर्थः
नरिरंपन्नावित्लक्षणफलंयप्रमानायप्रयच्छतीत्यर्थः भद्रंभदिकल्याणेइत्यस्मात्धातोर्वकृप्रत्ययेनिपातनादंतोदात्तत्वं पा
कामपरक्षणइत्यस्मादिणभीकापात्रोत्यादिनानाकनपायनेवरश्यतेराजादिभिः इति पाकः नित्वादाद्युदात्तः वंदयतिवंदअ
पवादेणस्वार्थेणिचवमेरनत्वाद्गुणाभावः निघातः धातुःस्वरः अथाष्टमी आजुह्वेन्नेति क्रमित्वोजेयमानः प्रेरयतिहेक
स्विजः पावकशोचिषं शोचकदीप्तिं शोचिरेकात्वेषापधीपुवानुज्ञपनित्वंसध्वरंशोभनयज्ञोपेनंइममग्निंअक्रहोनोआहुनि
मिरात्तमंनानत्त्वर्यनभृशीनिक्षिप्रनामेनियास्कः क्षिप्रनुजयनजुहोतुदत्तनादनयोअस्माधातोर्लोडदजुहोत्यादिभ्यः श्लु
रितिशपः श्लुश्लाविनिर्दिवनंलेसेलडवदिमिलडवयवेनरूपमिपामितिषस्यनादेशः वंरसीत्यनुदत्तोतस्यतपनेलेनप्र
नयनात्येतिनवादेशः पित्वात्गुणः निघातेः स्वधारंवकृधीहेनप्रक्रभ्यामित्युत्तरपदांतोदात्तत्वं इपिरंशीङस्वप्नेअस्माद्धा
तोः स्मामिनंनिवंशीआम्नायरक्षप्रत्ययः कित्वाद्गुणाभावः प्रत्ययस्वरः पावकशेचिपमित्यत्रपवनपावः शोधिस्तंकायती

निपातकश्चादोनुपसर्गेकः प्रत्ययः स्वरः बहुव्रीहौप्रकृत्यापूर्वपदमितिपूर्वपरप्रकृतिस्वरत्वं आशुंआशुव्याप्तौअस्माद्धा
तोः कृवापाजिमीत्यादिनाउणउपधात्वं धिः प्रत्ययस्वरः अजिरंअजगतिक्षेपणयोरित्यस्माद्धातोरजिरशिशिरशिथि
लेतिकस्वप्रत्ययांतत्वेनविपातनादंतोदात्तत्वं अत्रंपगस्यवंरक्षिलोपश्चेतिगलोपः वकारादजप्रत्ययः प्रत्ययः स्वरः ईलयं
ईउपरंवादिनापुदात्तत्वं सपर्यनसपरशब्दात्कंड्वादिभ्योयकपूजायांवर्तते लोण्मध्यमपुरुषबहुवचनंशपअतोगुणइति
पूर्वरूपत्वंनिघातः अथनवमी ॐत्रीणिशतेति त्रीणिशतानित्रीणिसहस्राणिविंशत्नवचरएकोनवचत्वारिंशदधिक्रा
नमद्योपेतत्रिसहस्रसंख्याकादेवाइममग्निंपसपर्यन अपूजयन् किंचतेदेवाः घृतैरिममग्निऔक्षन् असिंचनत
थाअस्मादग्नेरर्थंवर्हिरस्तरणनवर्हिषाआस्तरणंवेद्यादावकुर्वन् आदिनअनंतरमेवतेदेवास्तस्मिन्वर्हिषिएनमग्नि
हिनारंकृत्वान्यसादयन्उपावेशयन्देवेः पूज्यमिममग्निंसपर्यनेतिपूर्वेणान्वयदेवसंख्याचबृहदारण्यकेभिहिता महिमा
नमेवैषामेतेत्रयस्त्रिंशत्त्वेवदेवाइतिकतमेतेत्रयस्त्रिंशदित्यष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्यास्तएकत्रिंशदिंद्रश्चप्रजापति
श्चत्रयस्त्रिंशाविति शतानिशतानिपन्नाभावः नस्यप्रत्ययः दशदशपरिमाणमेषांशतानिकपांकलुगित्यादिनाकपोडा
देशः प्रत्ययस्वरः त्रीणिपांकलुगितिपूर्वसवर्णदीर्घः फिट्स्वरः सहस्राणिकर्मास्त्विान्मधोदात्तः त्रिंशत्त्रयाणांदशानां
त्रिनुभावः शत्प्रत्ययः अथोदात्तः परिमाणमस्यत्रिंशत्प्रत्ययस्वरः नवकनिन्नित्यश्रुवनोणुस्तुनाबित्यस्माद्धातोर्नु
दश्चेतिकनित्वादाद्युदात्तः असपर्यनलङिरूपंनिघातः औक्षन्उक्षसेचनेआजादीनामित्यागमः वृद्धिः पादादित्वान्नाह निहन्यंत
आगमस्वरः अस्तृणान्स्तृञ्आच्छादनेबहुवचनेश्याद्धित्वाप्याद्गीरंनादेशः नित्यंडितइतीकारलोपः संयोगांतलोपः श्नाभ्य
स्तयोरात्वाइत्याकारलोपः लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तइत्यडागमः सचोदात्तः आगमस्वरः भिन्नवाक्यत्वान्निघाताभावः वर्हिः इसि
त्यनुवर्तोरकेनलोपश्चेतीसिः नरसयोगेनलोपः प्रत्ययस्वरः असादयन् षद्लृविशरणगत्यवसादनेषुअस्माद्धेतुमति
चेतिणिच्उपधावृद्धिः णिचश्चेत्यात्मनेपदेलङि बहुवचनेरूपंनिघातः ॥ ॥इतितृतीयस्यप्रथमेषष्ठोवर्गः॥ ॥त्वा

71
1939

मपदृशिन व र्द्धयामसतं वेद्वयामि त्रभीग्रिहृ मासेयंवामस्व यौ ग्रिहमित्यनुक्रांतत्वात् आनरतुवाका स्विनगृहूल्ययोरौ ग्निहेछंद स्यमरुतकत्वाविभिवाग: अयेनस्याद्दिवतंडेस त्रिनं पुरुषात्वामस्प्रिदुतिनक्तिन्स्तुके पथमा वामस्मेमनीषिणइति हेअग्ने मनीषिणो धीमंतो प्रयुंभतनयामवासो मनुष्यश्चर्षणीनांसंज्ञा तंअभिपृतिरेवं योतमानंतां अध्वरे युद्धेसमिं धते सामाज्यप य: प्रभृति भिवाकृतिभि:सुमस्यीपयन्निमनीषिण: मनीषारचामस्वीविब्रीह्यादिभ्यश्च निदृश्य: प्रत्ययनिवर्णेचेत्यलोप:प्रत्ययस्वर: संभरत्नंस इटीमीसं पूर्वं रथा भ्रातो सत्कहिपतिक्विप्रकि लोप: समोमकारस्यमोत्तुस्वारे प्राग्नेमा ग्निसम: कृतिनिसमोमका र: कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं चर्षणीनांनामसमत्यस्वामिनि विभके कृदन्तत्वं इंधने ञिइंधी दीप्तौ तस्मा धातो ईनुमतिचे निणि चलविद्युत्स्वभावनेपरेपतनइतिअरादेशा: छंदस्युभयथेत्यार्धधातुकत्वात् कारणौ निदीदिनिलोप:निपात: अथद्वितीया तांयुवंतंचित्ति हेप्रचेअध्वरस्य:यज्ञो चमिरामादितुता होनारंकन्नविर्जहोतृनामकंककृविलईकेनस्कवंतिना दृशात्वंकृतस्य सत्यस्य यज्ञस्य गोप्ता: गोपायिनाशनस्वरमेसकीयेस्वेदे ग्रहणालाचारीरीदिहिरिष्यस दीदिहि दिवु क्रीडादेरोयडुकुलोनुतुआदि वारभ्यासदीर्घत्वंमंत्राद्वेकेधिविपरनिलइतिअभ्यासस्य गुणाभावेलोपोव्योर्वलीतिवलोप: अथतृतीया सचायस्त्वदृ ग्निहोग्ने चोयजमान: आनवेरसंज्ञानप्रज्ञायनतुभ्यंसमिधासमिंधनकारिणि आज्यपुरोडाशादिहवींषिदराज्ञानिददाति महसमस्तुवीर्यं गोमनसामर्थ्येपेनपुत्रंपने धास्यदिशपिवस:सएवपुष्यतिपशुपुत्रादिभि:समृद्धोभवति पचादयो तुदनाज्ञानुदात्त:ददाशांतिरामदानेदुलस्माधातो: कर्तरिस्यप्रहिर्वचनं छांदसत्वयहलयोगादनिपात:अभ्यस्तानामादिरित्यु दात्त:समिधाग्निहु धीदीप्तोसमानकिंव्विक्विपउपधालोप:सुपांसुलुगितिडादेश: कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वंजानवेदसे कृत्स्नीसमरस्यपूर्वपरस्मिनिप्रकृतिस्वरत्वं सवीर्यंवीरवीर्यं चेत्युत्तरपदांतोदात्तत्वं पुष्यतिपुष्यपुष्टौअस्माद्रयनुङितादु नभावे:निपात: अथचतुर्थी नकेतुरितिअग्ने:वरुणांयज्ञानांकेतु:प्रज्ञापक: सोग्नि: सप्तभिर्होतृभिर्वषट्कर्तृभि:अंजा नमामाज्यादिभिरज्यमान:सन्हविष्मतेयजमानार्थं देवेभि:यत्युवेदै:सहआगमनआगच्छतुगमनलोडर्थेछंदसिलु

ङ् लङ् लिङ् इतिलुङ्: तस्तिसादङ् बहुलंछंदस्यमाङ् योगेप्यडभाव: निघात:अंजान: अञ्जूव्यक्तिम्रक्षणगतिषुव्यत्य येनकर्मणिशानच् रिश्वितारंतोदात्तत्वं हविष्मनेजुहोतेरर्निसुवीत्यादिनाइसिप्रत्ययांतोहवि:शब्दउदात्त:स्वरवि धौव्यंजनमविद्यमानवदितिपरिभाषामाश्रयणात्मतुपउदात्तत्वाभाव इतिप्रत्ययस्वर: अथपंचमी प्रहोत्रेपूर्व्यं वचइतियजमान:होत्रादीनप्रतिब्रूतेहेहोतारय: विपांविप्राणांमेधाविनांअध्वर्य्वादीनांज्योतींषिस्तुकर्मानुष्ठानसंपा दयितेअग्नि:सिद्धिनेनिमित्ततयाकुर्वाणायवेधसेजगतोविधात्रेहोत्रेदेवानामाह्वात्रेअग्नयेपूर्व्यमहत्पूर्व्यपूर्वै: कृतमुक्थनवं:स्तोत्रशस्त्रादिकंवाक्यंभरतसंपादयतनेत्ययंपादपूरण:अन्वयाभावात्यद्वावेधसेनयथावेधा:ज गदिभाताकमपरमेश्वर:आदित्यादेः निःव्यानींषिकोतिहादिति प्रज्ञावद्स्यछंदसिव्यवहितास्थेतिभरतेत्यनेनसंबंध: पूर्व्यपूर्वैकृतमित्यर्थ:पूर्वैकृतमिनचौचेतिप्रत्यय:भसंज्ञिकस्यावर्णलोप:प्रत्ययस्वर:भरतभृञ्भरणेभौवा दिक:निघात:स्वरकृतवर्तमानेहृकृदितिनिघाननाद्यंतोदात्त:विभ्रतेडुभृञ्धारणपोषणयो:जुहोत्यादिभ्य:श्लुभृञा मित्दित्वअभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं॥ ॥इतितृतीयस्यप्रथमेसप्तमोवर्ग:॥ ॥अथषष्ठीअग्निंवर्धत्विति योयमग्नि: यत:यामि:स्तुतिरूपाभिर्गीर्भि:उक्थोज्ञायेनउक्थशब्द: प्रज्ञस्यवाचीअनभिज्ञस्यउक्थइतितन्नामरूपा अतिशयेनस्तुत्योभवतीत्यर्थ: यश्वाय ग्नि: मंहेमहतेवाग्रायाचायद्रविणायधनायचदर्शन:दर्शनीयोभवतितमग्निं नोगिर: अस्माकंस्तुतिरूपावाच:वर्धयंतुप्रवृद्धंकुर्वन्त्वित्यर्थ: यश्चायमग्निर्वर्धंतुवृधवृद्धौअस्माणिचलधूपधगुण:छ दस्युभयथेतिआर्धधातुकत्वाणिलोप:अरंतादेशा:एरुरित्युकार:निघात:उक्थ:वचपरिभाषणेअस्मात्पातृतुदिवि चिभ्यइत्यादिनाथक्किवादविचस्वपीत्यादिनासंप्रसारणंउक्थंस्वकेननस्तुत्यस्वेनतत्रभवउक्थ्य:भवेछंदसीतियतयस्येति लोप:नित्स्वरितमितिस्वरित:दर्शन:भ्रमदर्शनाययुडोतिअनव्प्रत्यय:चितादंतोदात्त: अथसप्तमी अग्नेयजिष्ठइतिषि ष्ठअग्नेयजिष्ठ:यजिष्ठतमसत्वंअध्वरेयज्ञेदेवयनेदेवानामात्मनइच्छतेयजमानायदेवानयजनेततस्तदर्थंयष्टव्याग्न्यादीन्यज

73
1870

वक्षिकेपुनरिंद्वनास्वनंः ईनं यज्ञमानायदेवानयज्ञनेनदर्शयस्यास्यादि माघ्यानामंदः यजमानस्यमादयितासत्वंस्निधः
स्तप मिवत्वज्ञमन्नञ्जानिकस्यविरजमस्वितिविशेषेणज्ञा अस्मेयज्ञिरः स्तुश्चंदसीती एनतुमिरेमेयः सिविनिस्वोलोपः निवारापु
११ सानरेवयनेमस्वमिवारंनोरानतवञ्चपः मिवास्तुमरानतंपा मुखसस्वार्वधातुकस्वरेणनयोः क्यचासहैकादेशा एकादेशा
उदात्तेनोदात्तइत्युदात्ते त्वयध्वः ननः क्रतुस्तुमः मिमिकेस्वस्तंपनयतस्वपूनांसंगतिकरणरस्तुनेषु अस्माझोइ स्निपु
भिवासिलोदेशा अनोहिमिमिरुर्लुकं विचाचः शालमितिवाजरीमोनिपातः अथाष्टमी सनः पावकेति नः पावकअस्मत्सं
बंधिनः पावकस्याशेधकहे अग्नेयः पूर्वमंत्रप्रतिपादितः सुंधुमनूकोनिसुकंसुवीर्यश्नोभनवीयोपेतंवयथाभावतीत
याजमेअस्मारदेवेरोरिदेहिरियमानेमाथिनमस्तोसूयः पचमर्थेवतुर्थीनहिमयस्तुतिकारिणांहोतारीनास्वस्तयअविना
शनायसेमायअंनमः अंनिकितमः नेपामनिश्चयेनममीपेवनसिपायकसुश्चपवनमस्मात्सातो स्तुलणित्वाद्वृद्धिः थीरक
देशः स्यामंखिलस्वामस्वरकमनुदात्तत्वंरीमेरित्स्वृको उदेशोअसमा स्वस्तुतारिनामित्यस्याप्तरीर्धत्वंसंज्ञाकापूर्वकोविधिर
नित्यइतिअभ्यासस्यगुणाभावः सुपूर्वं कंरसीतिग्रेउलुकं लोदिसिपूर्वकरीतं चपरस्मैपरमदारितंञ्चनिवचनात्पोलुकसि
पानिशोदेशः सेपोश्यामितिवलनः हरगिवारगुणः निपातः सुमनूरिवउरित्यकारहस्वतुउभ्यामितिमत्तुपउदात्तत्वंस्कवीरं
धीरवीर्यसम्कुजरपादंतोदात्तत्वं अंनम अंनोश्यास्नीत्यंनिरुअनइतिउत्वाचितिठनअतिश्रयेनांनिकइत्यतिश्रायिनेत
मषूलयेनादेशोविनापरिलोपः मिलादयसत्तः सयनेशाविपदिकास्वरः अथनवमी संत्वाविषाइति हे अग्नेविप्राः स्तु
तीनांमेरकाः आस्वांसः अम्विद्रुन्ना देकर्मणिअप्रमत्ततयाप्रवुद्धाः विपन्यवः विपन्युशब्दो मेधाविनमाचष्टे विप
श्चिततिपन्युविनितन्नामकपाठात विपन्यवोमेधाविनः स्तोतारः हव्यवाहं हव्यानां वोढारंअमर्त्यंमरणधर्मरहितं
सहोवृधं सहसामपनरूपेण बलेनवर्धमानं नाग्नयः समिंधते सोमाद्याहुतिभिः सम्यग्दीपयंतिविप्राः तुवपूर्वी
उमानांनेअसाधने तानी ऋदेशपूर्पयनअपिविनिरत्नप्रत्ययेइतंमित्वायपुदात्तत्वंविपन्यवः विविधंपनंपननंस्तुतिंयानी ११

नि विपन्युः स्मगवाद्पन्वेनिकुः अकारलोपश्छांदसः प्रत्ययस्वरः आस्वांसः जागृनिद्राक्षयेअस्मा लिट्नस्य क्वसुः
उगिदचामितिनुमछिर्वचनाभावश्छांदसः वस्वेकाजाद्वसामितिनियमा दिडभावः आग्यो विज्ञायोविविणलडिः स्त्वनि
गुणोनभवतीतनप्रतिरित्यकालोरपिसहीनतालव्ययस्वरः इंधनेञ्जिइंधीदीप्तोअंतर्भावितण्यर्थोयंनिपातः हव्य
वाहं वहप्रापणेवहश्चेतिण्विः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं सहोवृधं वृधुवर्धनेक्विप्चेति क्विप् इतितृतीयस्य प्रथमे एमोव
र्गः अग्निर्वृत्राणिजंघनदितिमेकादशंसूक्तंवैश्वामित्रं गायत्रंमाग्नेयं अग्निर्होता गायत्रमित्यनुक्रांतत्वात् प्रातरनुवाका
याश्विनशस्त्रे च याग्नेयेक्रतौ गायत्रे छंदसि इदं सूक्तं सूत्रितंहि अग्निर्होतायइतिकेविचतस्रइति आधानेप्रथमायांपवमानेष्टौ स्विष्ट
कृतोयाज्याग्निर्वृत्राणीत्येषा सह्यवाल मर्त्यइतिपुरोनुवाक्या द्वितीयपवमानेष्टौ स्विष्टकृतोनुवाक्या साद्वा निति सूत्रितं
तत्र माकान्तविप्रा अभिसुतोग्निप्रीमिले पुरोहितमितिसंयाज्येइतिआभिप्लविकेषु उक्थ्येषु तृतीयसवने मैत्रावरुण
शस्त्रे अभिप्रयांसीतिवैकल्पिकोनुरूपस्तृचः अत्रसूत्रं प्रावोवाजा अभिद्यवो भिप्रयांसिवाहसेति तस्मिन्सूक्ते प्रथमा
अग्निर्होतेतिविश्वामित्रस्तोतिरोतादेवानामाह्वाता पुरोहितः पुरोहितएवाभिमतंसंपादकत्वेनहितकारीयद्वापुरःपू
र्वभागेआहवनीयरूपेणहितो निहितइतिपुरोहितः अध्वरस्य यज्ञस्य विचर्षणिः विशेषेणद्रष्टा विचर्षणः विशेषेण
द्रष्टा विचर्षणिः विश्वचर्षणिरितिमिलत्यामकपाठात् सतथाविधोग्निः अनुषक् आनुपूर्व्येणसत्कं यज्ञं आग्निष्टोमादिकं
वेद विजानाति विदलटो वेत्तीति णलादेशः लघूपधगुणः निपातः अनुषक् असमंतात् अनुषक्तोत्यानुषक् षंज संगे धा
तुपसर्गस्य सकारः क्विप्प्रत्ययः अनिदितामित्युपधालोपः उपसर्गान्तोदात्तत्वं ॥ ॥अथद्वितीया॥ ॥ सहव्यवाकेति ह
व्यवाड्हविषांवोढा अमर्त्यः मरणधर्मरहितः चनः अन्नंहविर्लक्षणं हितमस्येति च उशिक् हविः कामयमानः दूतः देवा
नां रतः चनमेरत्र हविर्लक्षणायान्नाय हितः सहितः यद्वा चनोहितः चनः अन्नं हविर्लक्षणं हितमस्येतिचनोहितः सतथावि
धोग्निः धियाप्रज्ञयाप्रमरन्वति संगच्छते कर्मविषयप्रज्ञा ~ त्विनोग्निरनुमानपितादक प्रज्ञान्वितानुकरो त्वित्याशास्त

वे०भा०२०

१२

हव्यवाहूरूपापणेवदधेनिमि: दुवृत्तग्नात्तुवर्त्तामिकतुनरपदप्रकृतिस्वरत्वं उश्चिक्वशंकानौ इनिमित्यनुवृत्तौवशेः
निष्टेभिरग्निमरुद्भ्यः तस्य किवाकृणि लेति संप्रसारणं प्रत्ययस्वरः यजो हि तः वनः चापस्य इदृकृस्वश्चेति अलकनंतः
यकारस्तुआगम: तस्मिन्नयलोप: नित्यरसुसतः पुनश्च वनौ कं इसिगति संज्ञावतकत्वेति संज्ञायां गतिरनंतर इति प्रकृति
स्वरत्वं अकृवीहैं तु पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वंधि बाधावकवइतिविभके ऋकारान्तत्वं ऋत्विनिक्रणुगतौ लेटिना स्वादुप्रत्य
य: ऐसे इट आदित्वंसागम: अथवतीया अग्निमिति बहस्यामितिमारे केतुप्रज्ञापक: पूर्व्य: पूर्वैभव: चिरंतन: सतथावि
धो यः विप्रामवश्चावेनविर्हवईजनाति असै नाशावान्देवर्षगमनस्वभावेनेम: अस्य काशोस्यमानस्तनमस: तरणि
रिवासकं सस्तुभिवर्तनकमिति नावनवेतमि मितीसंज्ञानेभिषायः अर्थक गवोउपिकुमिगर्तिभ्य: कनुइतियनुगुण: नित्य
स्यसुस्त: तरणिनप्रकनन्तरनवोअर्त्तिस्तभ्रध्वमित्यादिनामिप्रत्यय: गुण: प्रत्ययस्वर: अथचतुर्थी अग्निस्तुनु
मिति महस: महत्त्वंबलस्य पुत्रं मथनरूपेण बलेन विधायमानत्वात्सनश्रुतं सनातनत्वेनप्रसिद्धं जातवेदसं जातप्रज्ञ
नमिममग्निं देवाहविर्भ्योऽसिवासहितं हविर्वहनौयरसंभकल्पत्व असुर्वतसम्युतस्पाश्रवणेकर्मणि कत्र तृतीयाकर्मणीति पूर्वपर
प्रकृतिस्वरत्वंपदिहं विपर्ययार्थं अकल्पत वहमापणमितिरित्यवृत्तो वहिगीतास्तिनिप्रत्यय अकल्पत कृ विहिंसा
करणाना: इसितायुसुपि निकर्मणा सेत्प्रत्यय: अकास्यं नादेश: लङ्यस्यलेनेयेनामूनेपदं निघात: अथपंच
मी अराभ्यइति मानुषीणामनोजानानां विशां प्रजानां पुरए तासन्मार्गप्रवर्तनेनाग्रतो यंना अतएवतूर्णि तना: प्र
जा: वैरिकप्रवर्तकमेमनेनयमिसुरस्तयुक: आलस्यरहितः रथ: हविषांवह द्रा वाइथसदृशः सरासर्वदानकर्मणि
नवः नूतन: पुनर्मथनादिभिनवः एवं विधोग्नि: अराभ्यः अहिंस्य: नवेना पितिरस्कर्तुमित्यर्थः अराभ्यः रभुदंभनेदंभे
र्बोति वतस्यमिति कर्मणिण्यतउपधाय ध्रि नराभ्य: नञ्समासे तत्पुरुषेतुल्यार्थेति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं पुरए
तः इण् गतौ तस्तुल्च्चौ गुण: निष्कारं तोदात्त: मानुषीणां मनोर्जाता कन्यतौ पुकेति अणूदिदाणन्ति निङीपृइदात्त: ।

पुरात: तूर्णि: अस्त्वरामंभ्रमेइति धातो निमित्यनुवृत्तौ बहिश्रिश्रयुगलादात्तनिभ्यो निरितिनिप्रत्यय: ज्वरत्वरेत्यादिना
ऊठ्नस्य नित्वादाद्युदात्त: मानुषीणां मनोर्जाता मरन्नादिषु आद्युदात्तत्वेन पठितत्वाद्युदात्त: इति तृतीयस्य प्रथमे नवमो व
र्ग: तस्मिन्नेकं षष्ठी साह्वानविश्वा इति अभियुज अभियोक्ती: विश्वा: सर्वा: सेना: साह्वान् सहमान: स्वबलेन तिरस्कुर्वाण:
अमक: शत्रुभिरहिंसित: देवानां क्रतु: कर्ता हवि: प्रदानेन पोषक: एवं भूतोग्नि: तुविश्रवस्तम: तुविन्नाबहुवाची तुवि
पुरु इति नत्थाश्रयन इतिनिरुक्ते भिधानात् अतिशये नवहुविधान्नोपेतो वर्ततेयस्मादेवं तस्मादस्मानपि बहुवि
धाचापनानकरो विनिभाव: साह्वान्सहमर्षणइत्यस्य कसौ मा साह्वीत्स्वेति निपातनाद्धिर्वचनमिडागमश्चन भव
तिपरस्मैपदं च भवति अस्य सस्य: क्रतु कृञ् करतु तुषितु: मीन धातु: किप्रत्यय: कित्वाद्गुणाभाव: उवसंस्थ: अंतोदात्त: श्रव
श्रवणं श्रयते: कर्मणीति कर्मणि असुन्प्रत्यय: अतिशयेन तुविश्रवा इति तमविनिशापंन तमविति नमप वहुव्रीहौ पूर्वपदस्व
रत्व अथ सप्तमी अभिप्रायांसीति दाश्वान्हविषां दाता मर्त्यैः मनुष्यो यजमान: वाहसाद्धविषां वाहकेनाग्निप्रयांसि अ
न्नानि अभ्यश्नोति अभिन: सर्वत: आप्नोति किंच पावकशो: पविषशोधक दीप्तरस्ये: सकाशात् स्वयं गृहं चाभ्यश्नोति प्रयांसि
श्रीङ् प्रीणने अस्माद्धातोरेनर्भावितण्यर्थादसुन् प्रत्यय: प्रीणयंति भक्षमिति प्रयांस्यन्नानि मित्वादाद्युदात्त: वाहसाणिदित्य
नुवृत्तौ वहिहाधाञ्भ्य: छंदसीत्यसनुणित्वादुपधावृद्धि: नित्स्वर: दाश्वान्दाश्वशनेइत्यस्य क्वसौ दाश्वान्साह्वान्मिति निपात
नादिडभावोद्विर्वचनं चनभवति प्रत्ययस्वर: अश्नोति अश्व्याप्तौ व्यत्ययेन परस्मैपदं निघात: अथाष्टमी परिविश्वा
नीति जातवेदस जातप्रज्ञा विप्रासो मेधाविनो होतारो योवयं अस्मतत्वसंबंधिभिर्मननीयैः स्तोमैर्विश्वानि सर्वाणि कधितास्
हितानि कल्ह हितां भिलपिता नियम निषयं भ्यामसर्वत: याभ्युयाम: जातवेदस इत्यस्य विशेषणं जातानि सर्वाणि वे
त्तीति जातवेदा: सर्वज्ञ इत्यर्थ: एतादृशो जातवेदस्त्वमस्माद्यो चितमिति तन्हि गृषणत्वं युक्तं कधि नाउधायेग्न धारणपोषयो वि
त्यस्माद्धातोर्निचायां छंदसीत्यनुवृत्तौ कधिनसहि निधिइत्यादिना निपातित: ऋच्छंदसि बहुलमिति लुकगतिरनंतर इति गत:

77
1439

प्रकृतिभवस्त्वेत्यत्रास्मश्वा [illegible] बहुलं छंदसीति भुमप्रत्ययस्य लुक् प्रत्ययेन परस्मैपदं वा स्यात् परस्मैपदे सुतानाइनिया
मासंकृ [illegible] लोपः आरंतत्वाभावादियो रत्नालभविमस्त मकारस्य [illegible] तिसलोपः निघातः मवेभिअंनु
मेवेवा [illegible] पिच्छ्यइतेइतिमन्निनन्निस्वरः अथनवमी अग्नेविद्वानीतिहेअग्नेवार्यावरणीयानिसंभजनीयानि
निवानिसर्वाणिधनानिवाजेषुयुद्देषुमनिषामेनचेसंभजामहे यतः कारणाद्देवासः पूर्वमस्माभिरिष्टदेवाअस्मदभि
मतंपूरस्वंकत्वमियं एविरआम मंतारगममेतुविपविशाइत्यर्थः सर्वथापितत्काज्ञात्फलं लभेमहीतिभावः वार्याद्रइ
संभजतेआल [illegible] रितिमनृतञ्चभंदसिबहुलमितिवि [illegible] लुकइतिवंदोयादिरित्यादिनाद्युदात्तः वाजेषु वपादित्वादाद्युदा
त्तः सनिषामेहमनपणंसंभक्तौ धातोः वमः स्मादिबहुलमितिनिसिप आर्ध धातुकत्वादिडागमः लोटोडाराविस्या स्मालस्य
इरेजारेवाः [illegible] इआरत्वयुरुमनइडागमः व्यसयेनात्मनोपदंनिघातः त्वेषुमछन्दस्यमपम्यांसदेशः रूपामि
त्रिआदेवाः [illegible] इतिमस्यसंज्ञा [illegible] दुरगनादित्वस्य भवतिमंशत्वान्निघातः इतितृतीयस्यप्रथमेपंचमोवर्गः
इंद्राग्निइतिनवर्चं तृतीयं सूक्तंवैश्वामित्रंगाथिनस्यांनुक्रम्यतेइंद्राग्नीऐंद्राग्नमिति गायत्रंत्वितितुशब्दादिदमपिसूक्तं
गायत्रंइंद्राग्नीदेवताअभिप्लवि [illegible] सवने भवाक [illegible] आवायार्थमिदंसूक्तं अभिप्लवषडहस्यानीतिखं
डमुक्तिं इंद्राग्नीआगतंसुतमितिबाञ्छेइतितत्सुतरामिदमिति अग्निष्टोमे ब्राह्मणाच्छंसिन इंद्राग्नीआगतमितिस्तोत्रिय
स्तृचः तस्मैवाच्छावाकस्याग्निष्टोमे स्तोत्रियाइंद्राग्नीआगतंसुतमितियाञ्छेइतिसूत्रितत्वात्तत्रनुविंशोहनिपातः सवने
अच्छावाकशस्त्रेइंद्राग्नीआगतंसुतमितिपञ्चहस्तेत्रिय इंद्राग्निआगतमिदंश्रव्यानमोरहदितिसूत्रितं अग्निष्टोमाच्छावा
कशस्त्रेइंद्राग्नीअपसस्परीत्यनुरूपः सूत्रितंच इंद्राग्नीआगतंसुतंगीर्भिरिंद्राग्नीअपसस्परीति तस्मिन्सूक्ते प्रथमा इं
द्राग्नीआगतमितिहेइंद्राग्नीइन्द्राश्चअग्निश्च हेदेवौ सुतं अभिषवादिसंस्कारैःसंस्कृतंअतएववरेण्यं संभजनीयं इमं प्रति गी
र्भिः अस्माभिस्तुतिरूपाभिर्वाग्भिरहूतौ नभः नभसः स्वर्गस्थानादागतंआगत्य धियास्माभिः क्रियमाणकर्मणि

इपिबतमितौ युवांअस्यपानंइमंसोमंपिबतमितीइंद्राग्नीइंद्रस्य अग्निश्चइंद्रेहधीतिअग्निशब्दस्यपूर्वनिपाते प्राप्ते अत्रायंदन
मितिइंद्रस्य पूर्वनिपातः पारादित्वान्नियातनप्रतिषेधः वाणिकस्वरः गतंगम्लृ सृप्लृ गतौ बहुलं छंदसीतिशपो लुकितनिअनुदा
त्तोपदेशाइत्यनुनासिकलोपः निघातः वरेण्यं वृञ् संभक्तौ वृञ एण्यः वृषादित्वादाद्युदात्तः पानं पापाने सर्वे विधयश्छंदसि
विकल्प्यंतइतिनपिबादेशः इपिनाइषगतौ इत्यस्माद्धातोर्निपात्यां तीपसहेतीडागमः आगमाअनुदात्ताइतिइडिनेटोनुदात्त
त्वात्स्वरःशिष्यते अथद्वितीया इंद्राग्नीजरितुरितिहेइंद्राग्नीजरितुः स्तोतुः सचाः स्वर्गादिलक्षणफलप्राप्तौसहाय
भूतौयत्तः ज्योतिष्टोमादियज्ञसाधनभूतः वेनतइंद्रियाणं वेनतयिता अप्यायनकारी सत्रसौ सोमः जिगातियुवामधिग
च्छतः स्मरीयस्तुतिलक्षणयानयावाचाभाहुतौ युवांसुतंअभिषवादिसंस्कारैःपेनंइमंसोमंसोमपानंपिवतंजिगातिगा
स्तुतौ जिगातिगतौ धातुरत्नगमने वर्तते छंदसिजुहोत्यादिः बहुलं छंदसीत्यभ्यासस्येत्वं निघातः वेनतः चिती संज्ञाने कर्तरिबहु
लं वचनात्युदितिनासुदात्तः वं अयादेशमन्नाद्यस्यतृतीयायाः रूपांरूलुगितियाडादेशः अनादेशप्राप्तो हल्लिलोपः पानं
पापानेनिघातः अथतृतीया इंद्रमग्निंइति तस्यवज्ञस्य धनभूतस्य सोमस्य यज्ञस्यानुतिः प्रेरणंस्तोमस्तवेडयेमानं प्रेरय
मि मयनमुपलभ्यतस्मात्प्रकृतौजेयमानः प्रवर्तनइतिरिहितस्यप्रेरकत्वं तस्यप्रेरणयाजुत्या प्रेरितोहंकविच्छदाकवीनास्तो
रणांउचितफलप्रदानेन पापेभ्यःरक्षकौइंद्रमग्निंचयुवंवृणेसोमपानार्थमिह कर्मण्यागच्छतंइति संभजत आगतौच नाविंद्राग्नी
हकर्मणि सोमस्य सोमपानेनतत्वतांतृप्यतां इंद्रहरिपरमैश्वर्ये इत्यस्माद्धातोरौःउत्पलंइगंतेनिरत्नुप्रत्ययांतत्वेननिपातना
द्युदात्तत्वं कविच्छदाः दिअपवारणेअस्मात् किंपरूपांरूपाप्रदेशः रूढुतरपरस्मरूतिस्वरत्वंडत्याऊइतिसोभोधातुः अस्मात्
तनइत्यनुवत्तौउतिस्वति प्रत्ययान्तनिपातनादंतोदात्तत्वं उदात्तयणोहल्पूर्वादितिविभक्तेरुदात्तत्वं वृणे वृञ् संभक्तौश्नाप
स्यः दितआत्मनेपदानामितिरेफस्वनिघातः तामरूपांरूलुकितिडादेशः सोमस्यपुत्र अभिषवेअस्मादर्तिस्तुसुहुसृधृक्षीत्या
दिनामनप्रत्ययः नित्स्वरः तृपतांतृपप्रीणने लोटिभुवादित्वात्नुमागमः निघातः अथचतुर्थी तोशाघ्रत्रहणेति तो

79
1929

नोशाज्ञातारौ तृणां वा धर्के वृत्रहणा वृत्रस्य पापस्य हंतारौ सजित्वाना समानजेतारौ अपराजितौ केनाप्यभिरस्कृतौ वाजसात
मा अन्नानामतिशयेन दातारौ सजित्वाने इंद्राग्नी वां युवां हुवे अहं कर्मणि सोमपानार्थमाह्वयामि सृज्जहणात् हन हिंसागत्योः
तल्लक्षणस्य युक्ति पूर्वपदात्तत्परे णत्वं विक्सनत्वं कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं हुवे बहुलं छंदसीति लुकि सति विहः संप्रसारण
मिति संप्रसारणं उवङादेशः व्यत्ययेनात्मनेपदं निघातः सजित्वानयेरञ्छ्रीकृञ्जिस्तिञ्जिभ्यः इत्यत्र क्वनिप् कित्वाद्गुणाभावः पि
तुगागमः समानस्य छंदस्यमूर्धेति समानस्य सभावः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं अपराजितानयास तत्पुरुषे तुल्यार्थ
तिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं इंद्राग्नी देवताद्वंद्वे इत्युभयपदप्रकृतिस्वरत्वे प्राप्ते नोत्तरपदेनुदात्तादाविति नियमात्समासस्वरः वाज
सातमा षणु दाने अस्मात् जनसनखनक्रमगम इति विट् विड्वनोरनुनासिकस्यादित्याकारः अतिशायने तमप् सविलितमपि कृ
दुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ अथ पंचमी ॥ प्र वामर्चंत्युक्थिन इति हे इंद्राग्नी उक्थिनः उक्थं शास्त्रं तदंतः शास्त्रिणो होत्रादयः वां यु
वां प्र अर्चंति इह कर्मणि स्तुवंति वा आभिर्वाणीभिः पूजयंति नीथाविदः स्तोत्राभिज्ञाः साम गानकुशला उद्गातारः स्तोता
रश्चान्ये अभिलषितफलावाप्तये युवामर्चंति अहमपि इषः अन्नस्य लाभार्थं इंद्राग्नी युवामारणेन सर्वतः संभजे पूज
यामीत्यर्थः युवां युष्मच्छब्दस्य द्वितीयायां वा परा प्रस्वरः सुप्स्वरः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोरित्यादिना वामित्यादेशः अनुदात्त
श्च सर्वानुदात्तत्वान्निघातः उक्थिनः वच परिभाषणे पातुदिवविस्थीति कर्मणि कथक् वचिस्वपीत्यादिना प्रसारणं उ
क्थशब्दान्मत्वर्थीय इनिः ठनाविति इनिः यस्येति लोपः प्रत्ययस्वरः नीथाविदः णीञ् प्रापणे अनिकुषिरमीत्यादि
नावत्यत्र कित्वाद्गुणाभावः वणेरदं संभक्तौ निघातः ॥ इति तृतीयस्य प्रथमे एकादशो वर्गः ॥ अथ तस्मिन्सूक्ते षष्ठी इं
द्राग्नी नवतिमिति हे इंद्राग्नी दासपत्नीः दासयंति उपक्षयंतीति दासा उपक्षयितारः शत्रवस्ते पतयः पालका यासां ताः दासपत्नीः नवतिं
नवतिं संख्याकाः पुरः एवंविधाः शत्रूणां पुरीः एकेन कर्मणा एकेनैवोद्योगेन युवां साकं सह युगपत् अधूनुतं अकंपयतं ३४

नाशितवंतौ इत्यर्थः इति लोपः नवतिं नवानां दशानां नवभावः तिः प्रत्ययः प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः दासपत्नीः दस
उपक्षये दासयतीति दासः पचाद्यच् चित्वादंतोदात्तः ते पतयो यासां तासां नित्यं सपत्न्यादिषु दासात् इत्यत्र कृत्वा ङीष् भाषास
पूर्वस्येति निर्देशात् इकारस्य नकारः बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं अधूनुतं धूञ् कंपने लङि स्वादिभ्यः श्नुः निघातः एकेन
इण् गतौ इण्भीकापाशल्यतिमर्चिभ्यः कन्निति कन् नित्वादाद्युदात्तः ॥ अथ सप्तमी ॥ इंद्राग्नी अपसस्परीति हे इंद्राग्नी धीतयः
कर्मस्य धातारः पातारो होत्रादयः ऋतस्य कर्मफलस्य पथ्याः पथो मार्गाननुलक्षीकृत्य अपसः अस्माभिः क्रियमाण
स्य कर्मणः परि सर्वतः उप प्रयंति समीपे प्रकर्षेण वर्तंते अतः सोमपानार्थं युवामागच्छतमिति भावः यद्वा धीतयः स्तुतयः
ऋतस्य यज्ञस्य मार्गं लक्षीकृत्य कर्मणः परितः प्रवर्तंते अतः स्तोत्रश्रवणाय युवामागच्छतमिति यंति इण् गतौ यणादेशः निघातः
पद्यन्ते उत्यस्मात् तरि किन्नु धुमांछनीत्वं चित्वादंतोदात्तः ॥ अथाष्टमी ॥ इंद्राग्नी तविषाणीति हे इंद्राग्नी युवयोस्तवि
षाणि बलानि प्रयांसि अन्नानि च सधस्थानि सहस्थानि परस्परं वियुक्तवर्तंते तथा अस्मद्यत्वे प्रेरकत्वं युवोः युवयोरेव
हितं निहितं वर्तते यस्मात् सोमपानं प्रभवत्ति सर्वकर्मकृद् इंद्राग्नीभ्यां महे वर्तमानत्वमिति भावः ओस् षष्ठी द्विवचने
वामित्यादेशः ॥ अथ नवमी ॥ इंद्राग्नी रोचनेति हे इंद्राग्नी दिवो रोचना स्वर्गस्य रोचकौ प्रकाशकौ युवां वाजेषु संग्रा
मेषु परि भूषथः परितः सर्वतः अलंकृतौ भवतः तत्तस्मिन् प्रचेतथः रोचना रुच दीप्तावित्यस्य अनुदात्ते
तस्य कर्मणि युवां विचारं तोदात भूषथः भूष भूषणे निघातः चेति चिती संज्ञाने अयमंतर्भावितण्यर्थः बहुलं छं
दसीति शपो लुक् तलोपश्छांदसः ॥ ॥ इति तृतीयस्य प्रथमे द्वादशो वर्गः ॥ ॥ तृतीयस्य मंडले प्रथमोनुवाकः
द्वितीयेनुवाके अष्टमाणि सूक्तानि तत्र प्र वो देवायेति नवर्चं प्रथमं सूक्तं वैश्वामित्र ऋषभस्यार्षमग्निदेवताकमानुष्टुभं तथा
चानुक्रांतं प्र वः सप्त ऋषभ आनुष्टुभमिति प्र वो देवायेति यजमानो होत्रादीन्प्रेष्यति हे होत्रादयः नो युष्मत्संबंधि
ने देवाय द्योतमानाय अग्नये अस्मिन्कर्मणि स्तुत्याय हे अध्वर्यवः स्तोत्रं प्रार्च उच्चारयत एवं स्तुतः सो

81
1939

भिः वर्हिः अस्मामिर्वेद्यास्तीर्णं वर्हिः निषद्य आसीदतु उपविशतु आगमन इत्यत्र बलोपइतीकारलोपः पादादित्वान्निघातः य
स्विरः यज्ञसम्पन्नत्वात् भवितानु मिदेवेभ्यः सिनिनिवोलोपः पादादित्वान्निघातः निरवरः॥ ॥सदस्संपवेद्धोउर्धे पुलु
क प्रद्युक्षितारणमत्य वसारने वित्यस्वल्ह दिवाद निघातः अथ द्वितीया ऋतावानमिति यस्य पूर्वमंत्रे प्रतिपादितस्याग्नेः
सिरस्सोहमे पावक पृथिवी विवोभवतः अग्नेः प्रकाशकत्वेन तरपीनप्रकाशके भवतः इत्यर्थः किंच ऋतवः यजमानस्य फलप्र
दानेन रक्षितारो देवाः इत्यंवस्त्वात्मर्वलं सर्वनेसेवंते इति यास्कः अग्नेर्यजमानदत्त हविःप्रदत्वेन तदधीनाइत्यर्थः एवंभूतः
मिन्धिंसुनावामस्य कर्मासत्यमंकल्पइत्यर्थः किंच हविष्मंतः संभवह्नि कायजमानाः हविर्वहनार्थं तमेवाग्निमीळते स्तु
तिरूपाभिर्वाग्भिः पूजयंति किंवस मिन्धानः धनाहिलाममित्यंतः तंमव सरक्षणाय तमेवाग्निमाभ्य यंते ऋतावानं कृषा
दानेन रक्षसीति वंरसीवमिथो वल स्याविति वनि पूवमेव यामस्सिइत्यत इतिदीर्घः वभिपः पिवादत्त रक्तत्वेप्राप्तिपरिक स्वरस
मन्वंतेपपूतम वसे स्वतयेनात्मनेपदं बहुलयोगादविघातः समिन्धानः सनि लोभस्समिन्धंतः सुपृआत्मनः व्यत्ययसर्वप्राति
परिदिर्नोस्तात्मनाचांशकव्यत्ययेन विधिपरनः स्वमः व्यत्ययः अथ तृतीया समेतेन विप्रामेधावी कर्मभि
र्नमः अग्निरयं कालेपरोधेनह दविर्निर्वापक नवकं यजमानानां यथोक्तकर्मप्रदर्शनेन नप्रवर्तक अथ किंच यज्ञानं
श्यानि देवमादिनां सोग्निर्नियंताफलप्रदाने नकिदामकः हिप्रसिद्धो अत एव सर्वस्य नियंता खलु किंच सोग्निः दा
तानो मित्रमादि कर्मफलदानाम पूमहनीयं धनं म यं रे दन इति नित्यासमृपासन् तं धनं धनिताप्रयच्छ च भ
वति वः सुमस्यंपर्धिनं तावद्यामन्द्रिं हेऋत्विज्ञो यमं दुवस्यतभाऊनिप्रधानेन परिचरं तंदुवस्यतिः परिचरणक
र्मानस्यमिदुवस्यतीति नित्वामक पाचनम्यं नायमउ परमे इत्यस्य न्याविरूपं स्वानमित्यादि नाभन उदेवाः वित्य
रुभयालिपानस्वेति धीदीर्घ इव स्य तदुव परिचरणं तदिकं तः रूपः व्यत्ययतरं तस्य धातोर्लोदिरूपं सदा ताइदा
प्रदानेतामीलिकस्वेतनित्यास्तुतः अथ चतुर्थी मनःशर्मणीनिसोग्निः हविः प्रदातृभ्योनो भयं नानमाप

तत्पुमारिसमध्यानिद्यायेन नक्षत्रकण्णिकार्मत्वावेगहवाचीनयात्रामर्वमेति नत्वामसकपायन् तथाविधा
निरस्थाणिधीनेन यं समं जनाचमनिहोत्रादिकर्मभ्राम्यर्थं नुष्कतुदद्यानु यतः यस्मादग्नेः सकाशात्प्रभुरवृत्तसम
र्थिमनरानभोगादिनाव्यये सत्यपि अतिशयेन वर्धमानं दिवि वक्ष्योके सत्निनिभ्यो भूलोकात्त अभ्युवंतरिक्षेवस
मुत्पन्नं वक्तव्यानहोके असाधारण्येन वर्तमानं नामसंता दुपनमिवियत्नाग्नेः प्रसादात्त्रिषु लोकेषु विद्यमानंतः अ
स्मानागच्छति सोग्निरिति पूर्वेणान्वयः धीलये वीगति कांत्यादिषु मंत्रेरूपे यच्चेत्यादिना किन्तु दत्तत्वेन निपातना
दुद्यतः मच्छतु यमउपरमे दुपुगमियमां उदित्यकारस्य च युकवन् प्रह्वासेदतनसेधनपूरणेषु अस्मादेणादिकौणा
दिकेन कृ प्रत्ययः तदस्यास्तीति मतुप् तस्यासत्तता भावश्छांदसः॥ ॥अथ पंचमी॥ ॥दीदिवांसमिति ऋ
क्षाणः सुतिं कुर्वाणः शम्निणो हे स्त्राद्यः दीदिवांसं दीप्यमानं अपूर्व्यं तेजस्विनयाप्रतिक्षणमभिनवं होतारं देवा
नामाह्वातारं विश्पतिं प्रजानामतिशयेन पालयितारं तमग्निं वस्वीभिः प्रशस्ताभिः अस्य धीतिभिः एतदु
द्देशेन क्रियमाणैः कर्मभिः उधनैर्दीपयंति स्तोत्रकरणहविःप्रदानादिव्यापारेण समर्धिं कुर्वंति दीदिवांसं दिवु
क्रीडादिषु अस्य कंशावल्पंतु भानीयादीनामित्य भ्यासस्य दीर्घः लोपाव्योरितिलोपः वस्वीभिः वसुशब्दान्ड्यत्यये
नईस्वरः धीतिभिः धेट पाने क्तिन् नोत्वसंज्ञायामिति क्तिचूदित्वाद्युमागमनीनित्वविकारणः नित्स्वरः ऋक्काणः ऋ
चशब्दान्मतुवर्थे वनिप अयस्मयादिस्वादूसंज्ञत्वान्तुलं पदसंज्ञाभावात् स्वस्याभावः इंधने प्रिइंधी दीप्तौ विश्यंदिपचादि
त्वरमीवहुल मितिउनरपरपुदानत्वं विशांशावे भवइतिविभक्तेरुदात्तत्वं॥ अथ षष्ठी ॥उतनइत्यतिउत अपिहे अग्ने
नः यज्ञकारिणामस्माकं भस्मनं प्रसाणिमस्माभिः क्रियमाणेषु अज्यप्रउगादिशस्त्रेषु अविषः गोपाय किंच मरुद्वृधः म
रुद्भिर्वर्धमानः सहस्रसानमः सहस्रसंख्याकस्य धनस्यातिशयेन दातात्वन्नः अस्माकं शंते हि कमामुष्मिकं च सुख
मोक्ष दिपय वर्धयेत्यर्थः अविषः अवरक्षणादिष्वित्यस्मात्सिदृसिबहुलं लेटीतिसिप् अस्या धेधातुकत्वादिट् तस्त्रेले

83
1939

वे॰आ॰नं॰१

३५

पद्इतिमिपइकारलोपः ओषेंयडाटाविल्वडागमनिघातः उक्थेषुवचपरिभाषणे अस्मात्कर्मणिघात् रिवृचिरचीत्या
दिनायकः किलात्संप्रसारणंप्रत्ययस्वरः देवङ्कतमः कृयेन क्षिप्यबहुलं छंदसीतिसंप्रसारणपरूपत्वेहलइति
दीर्घः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वंदीनावशुचरिषो अयमंतर्भावितण्यर्थः निघातः मरुद्वधः वृधुवृधुनेइणुपधलक्षणः
कः मरुद्वधादित्वात्पूर्वपदांतोदात्तत्वंसहस्त्रमानमः शुपसाने अस्यजनसनखनक्रमगमोविड्इतिविट्विड्नोरनु
नासिकस्यात्वाकारः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः अथसप्तमी नूंगोरास्वतिहेअग्नेसहस्त्रवनसहस्त्रसंख्योपेतं नो
कपवत्पुरुषो॥ नास्मिन्मनुष्यिमतःपोपकत्वअनेन शारीरस्यपोरादिधारावृत्तीरोपादस्यं गत्वादिकमुपलक्ष्यतेषु
मत्वगवेनन कल्कनकारिकृपतिम्सद्मेन सवीर्यिंशाभनसामर्थ्योपेतंनत्तकार्येषुव्यवहारयोग्यंवर्षिष्ठंअतिशयेनवृ
धंमभूतंजनरक्षानुपक्षितव्यंनक्रियमाणेष्वनुपक्षीणएवंभूतं स्कल्कनकपथ्यादिलक्षणंधनंनः अस्मभ्यंतु षि
प्रभविलंबेनराम्बरस्वनूनः क्रविंतुलुम् क्षितिदीर्घः शस्वरादाने अस्यलोटिरूपं प्रत्ययेनात्मनेपदंअदादित्वाच्छपो
लुक् निघातः महस्वपनमाइपधायाइविमतुपोमतंकर्तादिवान्मधोरात्तः महस्त्रशब्दः पुष्टिमनुपुष्पुष्टोअस्मानि
पूमन्ययुम्नेरणांवोरात्तःरूसनुउभयास्मितिमतुपउदात्तत्वंवर्षिष्ठंप्रियस्थिरेत्यादिनावर्षिरस्यदेशः नित्स्वरः अनुपक्षि
क्षियस्य यत्स्यस्वरितोभावान्भिद्यत्वस्थानभवतिनत्तुरूपत्वाख्यपूर्वपदप्रकृतिस्वरः इतिनृतीयस्यप्रथमेत्रयो
दशोवर्गः अग्नेतिसत्यंपूर्वितीयमंत्रकेभावोनेत्सनुकमणिकाक्रपमत्विनितुशब्दप्रयोगात्तअस्यापिसन्त्कस्य
ऋषपमकृतिः अनुकत्वा त्रिष्टुप्अग्निर्देवताएनदादीतिसत्रवनितनीयाष्टमवर्जितानिघातस्तुपाकेअश्विनशस्त्रे
तुमेछंदसितिनियुक्तानिअर्धेनस्याइतिसवैस्त्रितंपाहोतिदशानंतनीयाष्टमेउक्थेरीति नस्मिन्सूक्तेप्रथमा
आहोम्ताति मृपमोम्चिंसोनिहोतोरेवानामाक्लानामः स्तोतुर्मारथितासत्यःसत्यकर्माकविनम अतिशयेनमेधा
वीरत्ननांपङ्मायपरोबेधाः सर्वस्यजगतोविधानाएवंविधमहिमोपेतः सोग्निःविश्यानिअस्माभिः क्रियमाणान्

१५

85
1979

यज्ञान्अस्मानअभिएतिआगोनिकिंचविपुरुषः दोनमानयानोपेनः शोचिष्केशःशोचींषिज्वालाःताःकेशायस्यज्वा
लामयकेशोअग्निकेशः सहस्वसूनुःबलस्यपुत्रः एवंभूतःसोग्निः एथिव्यांविस्तीर्णेतरिक्षेयाउक्सेजःस्वकीयांप्रभांअ
श्रेतनअयनेप्रापयतियहाएथिव्यांभूमौवर्तमानःपाद्यबलसेवत्तेमंदः मदिस्तुतिमोदमदस्वप्रकांतिगतिषुअस्मास्या
तिनंचीत्यादिनारक्रत्यिस्वात्वुमअघातःशागतिमिदतोछंदसीलुङ्लङ्लिट्इतिवर्तमानेलङ्गातिस्थेतिसिलोपः
निघातःसयत्नजेदेवपूजासंगतिकरणदानेषुसः यजोइतिविनिःवनिपूतस्यपित्वादनुदात्तत्वेप्रत्ययस्वरः कवितमः कुश
देसेनिकवनेवाअवइतिकर्मणिभावेवाइप्रत्ययः तमपःपित्वादनुदात्तत्वेप्रत्ययस्वरः शोचिष्केशःइसवदिसोअविशृकि
कृम्यपिइतिरिपदृसितितीसः प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः बहुब्रीहौपूर्वपरप्रकृतिस्वरः अश्रेतश्रिञ्सेवायांइत्यस्यछंद
सीवर्तमानेलङ्बहुलंछंदसीतिशपोलुक्सार्वधातुकगुणःनिघातः अथद्वितीया अयामिविद्मितिऋत्वावःऋत्वंस
त्यभूतोयत्नःनदनेहअग्नेतद्विषयंनमउक्तिंनमस्कारवाक्यंअयामिअरयामिउच्चारयामिहसहस्वःसहोबलंतत्तद्वग्ने
यननेवनपित्रकर्मणःप्रकाशकायतुभ्यंनमउक्तिःक्रियेनतांकपश्चअस्माभिःक्रियमाणांनःनमस्कारोक्तिंसेचस्वकिं
रविहनआनुपूर्व्येणरचाक्लानाभिज्ञाविद्रुपःकर्माभिज्ञानआवक्षिआवहकिंचहयज्ञत्रयएव्यहेअग्नेऊतयेअस्मा
कंरक्षणायसम्यग्वर्धिः स्तीर्णस्यबर्हिषामध्येआनिषत्सिआसमंतान्निषीदअयामिइणगतौभौवादिकःपादादित्वादनि
घातः सुपस्तुशुर्योसीनिसेवनयोः तुदादिः लोदिरूपेनिघातः सवतेनिनीसज्ञानेशतुर्लसार्वधातुकस्वरेणाद्युदात्तत्वेनत्तो
निसत्तत्वाभावात्तुरस्नुमइतिविभक्तेरूदात्तत्वाभावः धातुस्वरःसहस्वःसहोस्येतिमतुपसकारस्यतलोपोमत्वर्थइतिभसं
ज्ञत्वाद्वनभवतिमादुपधायाइतिमतुपोवत्वंउगिदचामितिनुमहल्ङ्यादिलोपनकारस्यमनुवसोरुरितिरुत्वेआमंत्रित
निघातःविदुषःविदज्ञानेइत्यस्मात्नतस्यशतुर्विदेःशतुर्वसुरितिवस्वादेशःभसंज्ञायांवसोःसंप्रसारणंप्रत्ययस्वरःसन्निष
द्विशारणादिषुल्लेदिबहुलंछंदसीतीशपोलुक्शिअत्ययपरस्याभावात्तीरादेशाभावःसदिरप्रतेरितिषत्वंयजत्रयजतेरन

वे॰भा॰स्क॰

२८

पूजाः रिपुजन्मिन स्थितिरिक्षावा रिलानन प्रत्ययः आमंत्रितनिपात अथन्नीयादवनांत्तइति हेऽग्नेवाजयंतीयाजमन्तंकुर्वी
तेउपसाउपसानके अग्नेराजोन्नेवांदवतांअभिगतवतांत्वादवतांअभिगतवतांत्वमपिवातस्यवायो। पुष्याभिमर्गेभिअग्ना
वंशराग्नेऽपिपमभिगतवपराध्यात्कारणारहेमास्याम्वा: परस्पराभिगमनेनअन्योन्यसंबंधः तस्मात्योराग्नयोः सायंप्रा
तः कालयोः पूर्व्यंपुरातनंनंताम्रविप्राहवि भिराज्ञारिभिः भीसर्वनः अंजंतिसिंचंतिकिंचवंधरेवयथाकूवरस्थानंपरस
र संमंतेणापकयोपतंनरत्तंसक्रोनावंशराग्नेइंद्रोणेअस्माकंस्नेहअग्निहोत्रादिकर्मसिध्यर्थंआवत्सपुनः पुनरावर्तमा
नोसंतोनस्त्वन्तुः निजतंइवदाडुगताक्सिस्यलेटिरूपंपथ्याभिः पथिषुसाधवइत्यर्थेतत्रसाधुरितियत्नस्तद्धितइविति
लोपः नित्यरितइविसमितः नस्त्वन्तुः तिजनेलिङ्यपुसिरूपंनिघातः अथचतुर्थी मित्रश्चेतिसहस्वन्तलवनहे
अग्नेमित्रश्चवरुणश्वमित्रावरुणौ विश्वेमरुतः सर्वेदेवाश्चतुभ्यंत्वदर्थंसम्मंस्तोत्रंअचन्तवहंतियद्यासर्वेदेवाःतुभ्यंत्वां
क्रमंसवेनअर्चनपूजयंतियदा कारणावसहसस्पुत्रहेअग्नेसूर्यःसूपअर्यस्वामीयद्यसर्वान्तर्यामीनयासुपुत्रेरकःत्
हास्यर्यश्रोभनवीर्यअभिक्षितोः स्थितिः व्येमनुष्यवाचीविद्याः स्थितयदितन्धामस्कपामनमनुष्यानुभिलक्ष्यन्त्वमार्ग
परश्चकत्वेननंतत्रनआत्मनारश्मीनप्रथयन्तसर्वनोदिस्तारयंतंश्रोत्विषादीप्त्यासमानःसन्तिष्ठाः निष्ठितस्मादेते
देवाः पूनयंतीतिअर्चनअर्चपूजायामिसस्यलङिरूपंआउमावश्छांदसाः तिष्ठाः स्थागतिनिवृत्ताविस्यलेटिरूपंयये
गारनिघातः श्रवेस्याग्निातिपादेनास्यायुसन्तत्वेननिपातनादायुदात्तः सूर्यराजसूयसूर्येतिक्यवंतत्वेननिपातना
त्सर्वार्थमित्यभवेति अथपंचमी वयनइतिहेअग्नेउतानवंतोहस्वाःहविःस्वीकरणादुतानपाणयोवयंका
मंकमनीयंपुत्रलाभादिस्वधितेतुभ्यमग्नेइदानीमस्मिन्कर्मणिरत्निरस्वःनमसानमस्कारेणउपसद्यप्रसन्नोभूत्वाय
जिष्ठनयष्टतमेनयागेवावतामनसाअंत:करणेनदेवान्यक्षिपजनीयान्पूजयन्किंचप्रोविप्रेमेधाविकर्मभिद्रतस्स
अभेधताअरत्तीणिनप्रभृतो नमनमनामंतव्येनस्तोत्रेणदेवान्पूजयाहि अग्निसद्य:परुत्सरायेपमइत्यादिना निपा

तितः अंतोदात्तश्चरिमादनइत्यस्यवर्तमानेलिटिपरस्मैपदानांजलतुमिसादिनामसोमादेशाः क्रादिनियमादिडाग
गमः आतोलोपइटीत्याकारलोपःद्वियोगादनिघातः आगमः अनुदात्तःइतीयेनुदात्तत्वात्प्रत्ययस्वरःउपसद्यषद्लृविश
रणगत्यवसादनेष्वस्यकः समासेनञ्पूर्वेल्यपलितस्वरः यक्षियजदेवपूजासंगतिकरणदानेषुलेटिबहुलंछंदसि
निवृत्तपोलुकपल्कते क्षिपोत्वादेशाभावश्छांदसः अभेधताऽस्त्रिधिः सर्वार्थः तत्पुरुषेअस्वरः अथषष्ठी त्वंधिषुपु
त्रेनिसहसः पुत्रबलस्यपुत्रहेअग्नेदेवस्यदेवनशीलस्यकर्मकरणप्रवृत्तस्ययजमानस्यत्वत्ततःसकाशात्पूर्वाः प्रभू
ताकृतयोविभ्रपरिह्वरेणकर्मपरिपालनरूपारस्ताः विपंतिविविधंगच्छंतिखलुतमिमंयजमानंप्राप्नुवंतिनथावाज्ञाः
अन्नानिवियंतिएनंयजमानंप्राप्नुवंतिकिंचहेअग्नेत्वंसहस्रिणंसहस्रसंख्याकंरयिंधनंनोस्मभ्यंरहितथाअद्रोघेण
कर्मपरिपालनरूपाद्रोहरहितेनपापरूपेनवचसावाक्येनयुक्तंसत्यंसत्यशीलंसन्मार्गेप्रवर्तमानंप्राप्नुवंतिकिंचहेअ
ग्नेत्वंसहस्रिणंसहस्रसंख्याकंरयिंधनंनोस्मभ्यंरेहितथाअद्रोघेणद्रोहरहितेनपापरूत्येनवचसावाक्येनयुक्तंस
त्यंसत्यशीलंसन्मार्गेप्रवर्तमानंपुत्रंचदेहिदुदानेइत्यस्यप्रयच्छत्विवत्तएकवचनेत्वादेशःऽइमएकवचनस्येत्येयदादे
शः एकादेशस्वरःपुत्रसहसः परमपिछंदसीतिपरांगवद्भावाद्बोसर्वानुदात्तत्वंदेहिदुदाञ्दानेइत्यस्यलोटिघ्वसोरेधा
वितिधातोरेत्वअभ्यासलोपश्चनिपातः अद्रोघेणदुहजिघांसायांयकृशेद्यःयकारःश्छांदसःनभूसाभ्यामित्युत्तरपदं
तोदात्तत्वं अथसप्तमी तुभ्यंदक्षेति दक्षसमर्धनसामर्थ्योपेतकविक्रत्तोअतीन्द्रियंविषयप्रज्ञोपेतसवसर्वज्ञदेव
देवदीप्यमानहेअग्नेमर्ताःमोजंयेमानावयंतुभ्यंत्वदर्थंयानीमाइमानिहव्यानिअध्वरेयज्ञेअकर्मदत्तविः स्यागमकार्षत्वं
चक्राविप्रस्वश्रेष्ठभनयानोपेतनस्यविज्ञस्यसर्वस्ययजमानस्यबोधिगमपायित्वाभावामीतिबध्यस्वहेदेवद्योतमानअ
मृतधर्मंमरणरहितायेइहास्मिन्कर्मणिअस्माभिर्दत्तंतसर्वहविःस्वदआस्वादय॥ ॥इतितृतीयस्यप्रथमेव्हतुर्द
शोवर्गः॥ ॥विपजसेतिसप्तर्चंदृतीयंसूक्तं कृतगोत्रोसन्नात्किलस्यार्षंत्रैष्टुभमाग्नेयं विपाजसेतिउक्तत्वःसोति

87/12119

ऋ०भा०२० हे अग्ने त्वं तु नाशिवीर्णेन पात्रवनितनया ओषऋ चान अस्य वैरिपथानस्तं हि प ऋर्मानुष्ठानविघ्नकारिणा शत्रून्विवाधस्व विशे
षणं चाप्राय नथा अभीवा रोगादिर्थे नस्या मर्षीय ता निरस्य उभयत्र ऋत्य नय नानिरशां सिवाधस्व कर्मविघ्नकारिणि
पापपुरस्य भद्रमीवा अभितुदेन अगमनपरा शिवाविका च वाधस्व ऋच्यर्मन स्वर्गादिलक्षणं शोभनसखहेतो ऋहुः
१८ महतः शत्रुविज्ञेनग्याप्रमसहिम्न महवस्य सत्रुआ स्नानापेनस्याग्ने शर्मण्यस्मा कं स्वस्ते हेतो प्रणीतो उत्तरे वाद्यादिस्त्वा
नेपुप्रणयन प्रकर्षेण नयनं तत्र तृतीया प्रसेप एवं भूते त्वप्रणयने अहं त्वां अभिप्रणयन पूर्वकं ऋत्वनुष्ठाने भवेयं पा
नस्यापार स्तृणे अरु चित्वानुव्हो पातेयलिड्नुं ऋत्वस्यमकृयगम स्मिवा रसुरानः एकुनाप्रथ मस्वानेउ दित्यनुव चौ एथि
रिमस्त्वां अंप्रसारणमिति उत्वयः तत्संनियोगेन संप्रसारणं प्रत्ययस्वरः शोभनं चान अत्यन्तं रितावित्तस्य यट् लुकि गुणाय
ट्लुके स्यासस्य गुणः अत्ययेन याने चर्कीतस्या रादित्वाद्वा छेपालुक स्वितारे तोरा नव प्राप्ते अत्यस्तानामा
दिति वा प्रकृतान्तं वाधस्य वाएषु लोट्ने हलस्सली दिरू पं पारादित्वान्निघाताभावः सशर्मण शहिं सायां ऋत्वं शरणाती ति
औणादिको मनिन् वीर्मचसीत्युत्तरस्य रवुस्मन्तं त्वां अमसुवित्सस्य लिङि यासुट् परस्मैपदेषु त्या दिन्यायास्तुट् लिङ् सले
पट्टित्यसलोप यासस्य इन्वा वस्त्रोतोप निघातः अथद्वितीया संयोअस्मा इति हे अग्ने त्वं असन्नः अस्यवर्तमानायाउप
मः त्युहेस्तुत्ने प्रकाशनेत्युपे उदितव्रमविन अपितु नारिकभिणि त तानामस्माकं गोपागोपा पितान भवामीति चाधि
त्युत्पत्त के चित्तवीर स्यासागच्छिते नयाम् तिके चिदुदितन स्मिन्ऋ चिदेपामुभये षां पालितां भवेत्यर्थः तन्वाकृजा
नाद्याला परिपालेन शरीरं पस्मृत्वा नेदरीप्यमानः अथवा तन्वा क्रजानः आलसेन वक्तानः स्वयंभूरित्यर्थः तादृशस्त्वं मे
मरिपं ज्ञामं निपतं पं चरश्यादिलक्षणं स्तोत्रं नितं ऋपत्य नतर द्यत न ज्ञे चेनियथा जन्मजन ऋ पिताऔरसं तनयं पु
नं पासेन पं गादिभिः सेवते तद्वत्स्था भि ऋियमाणं मिमं से व स्व युरेउ णीविवासे तमो विवासने नयति करणे किन्त्र स्था
दिना तं नातेच निविष्मिस्वना विति गने प्रकृति स्वरत्वं गोपाः गुपू रक्षणे गुपू धूप विच्छि पनिभ्य आय इत्यायप्रत्ययः तदं

तद्यातो कित्र आतो लोप इत्याकारलोपः लोपो व्योरिति यलोपः धातुस्वरः जुषस्व जुषी प्रीतिसेवनयोरित्यस्य लोटि
रूपं निघातः अथतृतीया त्वं नम्वसाइति हे वृषभ कामानां वा हे र्षित रु अग्ने स्वसो त्वेन णां मनुष्याणां भाग्य
सगोई त्यकरुष्य सत्वन्निं अरुप आरोचमानस्त्वं अनुअनु ऋमेण पृथ्वी वही ज्वाला विभाहि विशेषेण प्रकाशय एवमा
सर्वस्याग्र कालप्रशस्तेन स्वस्वस्थ नेपु वासयितः अग्ने त्वं चोस्मान् ते पिकर्मा पिरूपकलाम्नि प्रापय हंस अस्माकं
दुरितप्रलक्षणं पापं अतिपर्षि च अतिपारयति वारयेत्यिति यावत् किं च य विश्वयुवन्मदे अग्ने नोस्मान् राये धनाय उशि
ज्ञं कामयमानान् स्वधिकुरु अभिलषित फलप्रदानेन प्राप्तकामान् कुर्वित्यर्थः स्त्यो व वच्चित्रि व्यकायां वाच अयं मंत्र
रहांने वर्तने भक्त नित्यपरं तेन च स्तैरे बहुलं शिविनसमन्त्रिइ इत्यादावानस्त्वाआदेशाभावः रुदुत्तरे पद प्रकृतिस्वरः वृषभ
वृषुवेसे ने अभ नित्यनुरत्तो ऋषिवृषिभ्यां किदिति अभच किन्त्वाद्गुणाभावः अपादादित्वान्निघातः पूर्वीः पुरुशस्य
धातोर्गुण वचना दिति ङिप आपस्य कारस्य दीर्घश्छांदसः अत्य स्के स्वरेणांतोदात्तः मानि अंत भौविनण्यर्थः लो डिरूपं च
मोवमनिवामे उदित्यनुरतेोष्टस्य हिनस्य विवसीत्यादिनाउ प्रत्ययः पादादित्वान्न निघातः पार्ष्णि कमायुरान्तत्वं
मेषाणी अप्रापणे छंरसि लोड ऋर्थे लट् बहुलं छंदसीति शपो लुक् आमंत्रितं पूर्वम विद्यमानद् इति आमंत्रितस्या
विद्यमानत्वेन पादादित्वान्निघातः वर्षिप्र पालनपूरणयो चादिषु चेतिन निघातः ऋधि रु कुज करणे इत्यस्य लोटि
मेर्यपि त्वे निहितस्त्यः नस्य भ्रुश्नुणु घरस्य भ्य छंदसीति धीरादेशः बहुलं छंदसीत्युप्रत्ययस्य लुक् पादादित्वान्न निघात
संयेरानेई इतिडि प्रत्ययः ऊदित मित्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वं उशिजः वशकांतौ वशेः किच्चेतिज प्रत्ययः कित्वात्संप्रसा
रणं प्रत्ययस्वरः यविष्ठ युवन्नाथादिति शायइष्ठन्प्रत्ययः स्थूलदूरयुवेत्यादिना यणादिपरस्य लोपः पूर्वस्य गुणः आमं
त्रितत्वान्निघातः अथ चतुर्थी अपाहो अग्न इति हे अग्ने अपाहा शत्रुभिरसोढ अपराजितस्त्वं शत्रून् जयती
सर्पः सम्यक् स्तयन्नदीदिहि सर्वतो ज्वालाभिर्दीप्यस्व क प्रणीते शोभनप्रणयनेन ज्ञानेवरः ज्ञान प्रज्ञहे अग्नेस्त्वहनः उपदिशाति 89

१०आ०२० स्तादि विधेति कर्तव्यकलापेन महनः पायात्तत्फलप्रदानेन रक्षकस्य प्रथमस्य मुख्यतया प्रथमं क्रियमाणस्य एषवा
वषट्कारो यज्ञीयद्रव्याणां यज्ञेष्वा वि निवेशमनुप्रसुते गाहस्पत्यस्थानो निवेशमस्याने नाहवनीयस्थाने देवताह्वानादि क्रियाया निर्वाह
कोभव यथा महान्सर्वेणोस्थ विधायां ह्यलादुनिदाकार भप स्तथा धोधइतिन स्यदकारः दलोपकरणे ढ्लोपपूर्वस्यदीर्घ
कुत्वाभावस्छांदसः महे माडम इतिमकारत्वम् धन्वादित्वात् अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरेण प्रस्वरः ऋषभः ऋषेचनेन्कषिरस्ति
भ्यांकिदित्यभव विस्वरः दीर्घोऽप्येकुकोसराक्विस्यस्य यडलुक् लोटमध्यमेकवचनेसंज्ञापूर्वकोविधिरनित्यम् अभ्यासस्य
गुणाभावः सर्वेविधयश्छंदसीविकल्प्यंते इति पूर्वत्रासिद्धस्य भित्यस्याप्रवृत्तौ परत्वाद्वेतिदीर्घत्वं पश्चाद्धलोपः सौ
भगाय मइ क्विउप्रत्ययस्य ह्यवाधेवचमकारागमो भवतीतिपूर्वपदस्य वृद्धिः उत्तरपदस्य च वृद्धिर्न भवति सर्वविधीनां
छंदसिविकल्पितत्वात् रूपंकथुमितिसूत्रोक्तः तेन च सौभाग्येन धनान्युपलक्ष्यंते यित्वाद्युः दानः संजगीवान् जि
जयेछंदसीक्लिट्तस्य कसुः सनुल्लिटोर्जेरिति कुत्वम् गौरिव्रादेः प्रत्ययस्वरः दीर्घश्छांदसः पायोः पारक्षणेल्वादिभ्यो
वाप्रत्ययः आतोयुक् चिणकृतोरिति युगागमः प्रत्ययस्वरः अथ पंचमी अच्छिद्रा शर्मेति जरितः स
र्वस्य जगतोनाशयितः हे अग्ने मेधा ज्ञानं पशोभितः दीपानः स्तोतृजनान् प्रकाशमानः त्वं देवान् यष्टव्यान् देवान्
अभिलक्ष्य तेभ्यो यन्नक्रियमाणानि पूर्णानि शर्मस्वर्गादिफलसमाधनभूतान्यग्निहोत्रादीनि कर्माणि अच्छिद्रा अच्छिद्रा
णि कुरु कर्तव्यमेसाधनवैकल्ययाहित्येन संपूर्णानि कुरुकिं च हे अग्ने त्वं समद्भिः संनिरुध्य स्वकीयं ८ सततगमनं संनि
रुध्य हविः प्रक्षिप यंतं महत्वर्तमानत्वं वाजंग्नोगाभिर्दीयमानं हविर्लक्षणमन्नं अभिदेवानभिलक्ष्य वक्षि वह प्रापय
वन्नदत्तान् रयोनस्य दश्रधाः शोभान्यादिकमन्नः तत्त्वाभिन्नं प्रापयतिनहि किंच त्वं अग्ने रोदसी द्यावापृथिव्यौ समंके
शोभनरूपोपेतंकीयप्रभाभिः प्रकाशयुक्ते कुरु दीदानः दीप्तिकर्मानत्यागनचु अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं स
मेधाः मित्र समित्यस्तामेधयो रित्यसिप्रत्ययः बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदांतोदात्तत्वं सद्भिः षसस्वं मेअस्मारो

नादिको निमक्षित्वादाद्युदात्तत्वं वक्षिवह प्रापणे अस्य लोट् शिपि बहुलं छंदसीति शपो लुक् दत्वकत्वे हिरोः धंदस त्वा
न भवति अथ षष्ठी प्रपीपयतिवृषभ कामानां वर्षितः हे अग्ने त्वं नो अस्माकं प्रपीपय अभिलषितफलानि वर्धय
वा मानवानि च क्षिप्रप्रयच्छ किं च देवैरष्यमानः हे अग्ने रुचा शोभनदीप्त्या रुचानः शोभमानः त्वं देवेभिर्यजनीयैर्देवैः सहितः
अस्माकं गौरसौ हे सा वा वा पृथिव्यौ मरुद्भिर्वृष्टि द्वारा अभिमतफलप्रदानेन स्वदुघे दोग्ध्रे कुरु तथा मर्त्यस्य शत्रोः दुर्मतिः दु
एवुद्धिर्मयुक्तो भिभवः नोस्मान् मापरि तो भाग वतु पीपय पापानेः स्यतस्य णिजं तस्यलुङि द्विर्वचनाभ्यासदीर्घेसिलोपेम
ध्वांदसः जिन्वभिविजिधिधिविप्राणनार्थाः एतस्य लोटि इडित्वाच्चुमन्नाप अतोहेरिति हेर्लुक् आमंत्रितस्य विद्यमानत्वेन
भतिङ उत्तरत्वाभावेन निघातः करोर्घरोहन दीपभावेयाज्ञकुत्वं धंदसं आद्युदात्तं मव छंसीत्युत्तरपदाद्युत्वं दातत्वं दु
र्मतिः मनु अवबोधने मन्यतेऽनेनेति मतिः वृष्टिः कर्तरि क्तिन् दुष्टा वुष्टिः अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं प्राप्ते दुत्तरपदप्रकृ
तिस्वरत्वं अथ सप्तमी इलामग्न इति उ तोपिद्भ्यामित्यस्मिन्वर्गेनाख्यातेय मृक इति तृतीयस्य प्रथमे पंचदशो
वर्गः अथम द्विवितिचतुर्थपत्र्वपत्र्वलंभाग्नेयं अत्रानुक्रमणिका अयमग्निः प्रागाथं उत्कीलस्त्विति तुपादप्रयोगा
दस्यापि मृकस्य सप्तवकृपिः अत्र विषमसंख्यानां मृचां वृहतीछंदः तृतीयपादस्य द्वादशाक्षरत्वात् समसंख्यानां तु
मतो वृहतीप्रथमतृतीयपादयोर्ष्टाक्षरत्वात् उक्तं च अयुजौ जागतौ सतो वृहतीति तस्मिन्सूक्ते प्रथमा अयम
ग्निरिति औत्कीलः मानि अयं यजमानेन तां गुत्त्या १२ निर्दिश्यमानोग्निः स्वीयस्य शोभनसामर्थ्योपेतस्य महः महतः
सौभगस्य सौभाग्यस्य ईशे ईश्वरो भवति सर्वस्य बलाद्योग्यं हेतुतया सौभाग्यकारित्वात् तथा गोमतः गवादिपशुयु
तस्य स्वपत्यस्य शोभनापत्यस्य गवो धनस्य ईशे दुर्पुत्रपश्वादिद्देशेन क्रियमाणकर्मफलसंपादकत्वेन तथा एवं भूतो
ग्निः वृत्रहथानां हननं वृत्रवधः शत्रुभनपापविनाशानानाम पीशे स्वत्वमिसमर्पितकर्मणा मस्माकं तत्प्रसादात् पापक्षयो
भवतीति तत्त्वामीई शेई शे ऐश्वर्ये अदादित्वाच्छपो लुक् लोपस्त आत्मनेपदे ष्विति तलोपः पादादित्वान्निघातः सौभग

91
1534

वे०भा०न०९
२०

कभगस्य भावः सौभागं उदात्त न्यादित्वात् सर्वविधीनां छंदसीति कल्पितत्वात् न्हदृगेत्यादिना प्रापायाउ नरपदवृद्धेरभाव
रायः उदिरमित्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वं तत्र सथानोदात्तवर्जत्वे अस्मादस्का वितवीत्यादिनारक प्रत्ययः कित्वादगुणः हन
भृं भगरधा मित्यस्मान् दुनिरमिका क्षिम्यद्दुनिथवकिलादनुनासिकलोपः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः अथद्वितीया इमन्नर
इतिनरः कर्मण्यमितारः हेमरुतोरेवा सूयंरपं पकोपुनादिवर्धक इममस्माभिः स्तूयमानमिममग्निं सध्वलयहविरानय
नार्यं संपधं कीरवेणाग्नि मित्याकां सायामहयक्ष्मिं देवगया धनानि त्वारः धासः ददन्तं यौभागायुपयोगेनस्तवस्यवर्धका नि
अभिअभिनः संतिकिंचविश्वासर्वेषह कन्नात्भुं गच्छयनी निशेषपः कीदृस्यास्तमरुत्तः संनियचदेवाः पृतनासकेसेनास
नदृसिनपुसंग्रामेषु दुर्वदुत्पावो पनानालनोदक्षअरभ आरभ्युवंनिहिंसंतिएवंभूतास्तसर्वेमरुत्तारयंतमिमम
ग्नि मेवधमित्रिपूर्वेणान्वयः मध्यनपकृत्संगेउत्तमालिदिकरूपंजकारस्यव्यत्ययेनचकारः निघातः शेव्धासः शेवर्ण
व्यत्ववाशमसंवर्धयनीतिभमकानित्यरूनगुणाभावश्छंदसः गतिकार कयोः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं चेसौणादिक
मत्रात पूर्वपदप्रकृतिस्वरः संतिअसभुविदुभ्यः प्रोविनावाअन्येभ्योपिदृश्यनइतिक्विपहन्निग्रयहणात्संप्रसारणंदुरोद
ग्रानात्रारभ पूर्वपकव्यं उत्तरपदेदपुनर्वचतिउवस्ते छंदस्यभयथेतिशासिदयंदृदिशंवाधित्वायणादेशः कदुत्तरपद
प्रकृतिस्वरं चारान श्रासःकत्वादनुदात्तेतश्चेउदात्तस्वरितयोर्यणइतिस्रासः स्वरितत्वं आरभुः रभकदंभअस्मात्क्विदृयुरूपंश्र
श्वरं अषष्ठीनामुपसंख्यानमितिकिदक्तावारनुनासिकलोपः द्विर्वचनप्रकारेणछंदसिवेतिवक्तव्यमितिद्विर्वचनाभा
वः मतिक्षिप्रस्वरावलीयानितिप्रत्ययस्वरः अथतृतीया सत्वन्नोरायइतिहेअग्नेतथाविधस्त्वं न्नोमात्रायाःत्वनी
यार्थपष्ठीधनेन क्षिप्रं हितोक्ष्णान्कुरुअस्मान् धनसमधान्कुरुकिंचत्तुविद्युम्नवद्धु धनोपेतअतएवमीढ्वः मीढ्वंन
कामानां सेक्ताः स्पृग्नेव्यवर्षि० स्यरः धनमस्यप्रभूतस्यप्रजावतः अपत्ययुक्तस्यअनमीवस्यारोगस्यहेतो अतएव

शापिणोपलब्धहेतोः कवीर्यस्यशोभनसामर्थ्ययुक्तस्यावास्यसंबंधिनोस्मान्कुरुयद्वाएतत्सर्वैरैविशेषणैस्तयायोजनी
यत्वमेव मत्वी यार्थे रमतुक् भवति धनेनाप्यारोग्यशरीरदलोपेनेनावेनवास्मान् समृद्धान् कुरुशिशीहिशिभृनिशा
मनइत्यस्य दविकुत्वं छंदसीति विकरणस्य सुर्वास्य छंदसीति विकल्पेनडित्वात् इनश्वेतिहिधीरादेशोनभवतिदीर्घश्छं
दसः निघातः मीढ्वः मिहसेचनइत्यस्य कसौदाश्वान्साह्वान्मीढ्वांश्चेति निपात्तनह्रस्वत्वं उपधादीर्घश्चसंबुद्धौनुमिकृतं
हल्ङ्यादिलोपसंयोगांतलोपेवकृतेमनुवसोरुः संबुद्धौ छंदसीतिरुः पादादित्वादनुदात्तः अथचतुर्थी चक्रिय
इति योयमग्निः चक्रिः सर्वस्य जगतः कर्तामन्त्रविश्वामुवनानि विश्वानि भुवनानि अभिविशदिति तस्रष्टानदेवानुप्रावि
शदितिश्रुतेः चक्रिवर्तासोग्निः माढिपुरोडाशादिहविर्भारसहनशीलः मन्द्रुवः अस्माभिर्दत्तंहविः देवेषुयजनीयदे
वपआनयतिसचाग्निः देवपुंदेवनशीलेषु स्तोतृषुआयत्तेअभिमुख्येनगच्छतिउतअपिचतरणांयज्ञस्यनेतॄणां
शंसीं णां शंसंशासनं शंसः शस्यंतस्मिन सोग्निरागच्छतु तथा तरणां मनुष्याणां कवीर्येशोभनवीर्योपेतयुधेन
दक्षणार्थमागच्छतुअनेनाग्नेः सर्वव्यापकत्वाप्रतिपादिताभवतिचक्रिः डुकृञ्करणे आदृगमहनजनः किकिनौ
लिट्चेतिकिन्प्रत्ययः लिड्वद्भावादिर्वचनं कित्वाद्गुणाभावः नित्स्वरः मासमृह सहमर्षणइत्यास्माइत्यस्मात्पचाद्यच्स्व
रः तरणांन्तस्यंविभिकल्पेनदीर्घाभावः नामन्यतरस्यामितिविभक्तेरुदात्तत्वं अथपंचमी मानोअग्नइतिसहस्रस्तुत्र
वत्सस्यपुत्रेअग्नेत्वंनोस्मान् अमतयेशत्रुभूतायरातिधायमारीरधः संसिध्यांचविषयभूतानमाकुरुतथाअ
वीरतायैअपुत्रतायैमाकुरुतथाअस्मान्गोताये गवादिपशुसंपत्त्यभावस्यविषयभूतानमाकुरु किंचास्मान्नि
दे भावाविषयभूतानमाकुरुमाविधेहितथात्वंद्वेषीनिकर्मापराधनिमित्तान् द्वेष्यांश्चअपाकृधिअपाकुरुनिवार
यअवीरतायैवीरस्यसंबंधीविर्वारः अर्शआदित्वादच् तस्यभावः वीरता तस्यभावेनलनवीरताअवीरतानञ्स्वरेप्रा
प्ते पर दादिछंदसिबहुलमितिनञउत्तरस्योदेसरुचायनेनारीरधः राधसाधसंसिध्योअस्मात्संनात छंदसेलुङि लि

वे॰भा॰ऌ॰१

२२

नि शीकृत्य भवतीति ब्रूः अस्मदेवस्य नरनि दीदिति निर्जितलोपः वैनवरु पथा वाइति उपधाल्हस्वचरीति दिर्वचनं सन्वल्लघुनि चङ्
परे इति सन्वद्भावः सन्वतः इत्व अभ्यासस्य दीर्घः अल्लोपः चिरिति विलोपः नमउंघगडइति अडभावः निघातः अगोनायेगोत्वादि
गामालु स्वौतनगौः अगो अगो भीपः अगवता नस्यभाव इत्वितल्लिस्वरः सहस्रस्य प्रकृतिभावं मिति इति परांगआव्वास्मृह
समुच्च ल्येनयोः सर्वानुदातत्वं निरणिरिकुत्सयां भस्मां संपदादित्वाडावेक्विप अनित्य आगमशास्त्रम मिति नुमभावः
शीव भूर्व इति भविष्यं कृदन्ततः अथ षष्ठी अग्धि वाजस्येति कृभग शोभन धनोपते हे अग्ने त्वं अध्वरे अस्माभिः
क्रियमाण मिमं यज्ञे विरामादि कर्मणि वृत्तो मम हेतः प्रभूतस्य धनावतः अपत्तोपनस्य वाजस्यान्नस्य त्वाम्बिद्दं त्रिषु तादृश
प्रस्न मसिमन्ना धंर सभ्यंर हि किंनतु विरचलवकृ धनयुंके हे अपमयो भजाम यद्दति करवनामवाव घं मयद्दति नन्या
मकावठाम तदानाथ युपयोग हेतुनवास्त्वस्य भावकेन अनए वयद्वास्वनाक्षीर्विमना भूयसा अतिप्रभूतेन राया ए
वं मिथनं धनं ना सत्य संस्टजमं वाज मग्धि अकृतानो विसस्य लोरिकुलं करसीति विकरणस्य लुकु हृत्सलभ्याह घिरि
गाव भंकेकरनलं भूसमानकुशनदाहि वचन विभज्यापपरडनिद यसनवन्नले वीभरत चवंहारिति दईयसन सर्वस्य लोप
प्रासंभरे परस्यानि सत्य वस्वारेलोपः वहोभीरारत्राश्च नित्व स्वतस्त विसर्गे जुरारि लोरिरूपं भयो भुनाभ्र सनाय
मित्व सर्वाणि दाणारि केषु प्रत्ययः लुविषु पादारत्वा रनिघातः ५ ॥ इति तृतीयस्य प्रथमे षोडशो वर्गः ॥ ॥ स
मिध्यमान इति पंचर्चं पंचमं सूक्तं आद्यं तृच त्रैष्टुभं वैश्वामित्रस्य कृत स्वार्षं तत्रुकं समिध्यमानः पंचकर्तावैश्वामित्र
स्त्रिविव अंहोतेत्वादि समं करश्राकस्य विनियोगयुक्तः प्रातरनुवाकस्मिन शस्त्र यारिति तत्रैरं चतुर्थ वाजपेये वादृहस्त्येव
ग्निं ग्निं मूरी शिविक्षिति नित्य एरणो याजा वाज पेयसारि स्वंडसत्रि ते अग्निं मूर्यतिसृ हृत्रो गरणं तद्दति संया ज्येद्दति तस्मि
न्सूक्तप्रथमा समिध्यमान इति कृतः मानि धर्म धारणा धर्म अप्ये यज्ञ निर्वाहक तया धारकत्वात् धर्माग्निः तथा च मं
त्रः धर्माणमग्निं विदथस्य साधनमिति ताच्छील्ये सप्रथमा प्रथमं यज्ञोपक्रमे अनु अग्न्यायतने पु अनुक्रमेण समिध्

95
1939

मानः सम्यक् प्रज्वाल्यमानः यशः अस्तु धर्म धर्मसाधनभूतेषु यतेषु प्रथमा समिध्यमानः क्रिश्व वारः विश्वैः सर्वैर्यज
मानैर्यथयनया वरणीयः शोचिष्केशः शोचींषि ज्वालाः केशा यस्य स तथोक्तः घृतनिर्णिक् घृतस्य नापनद्वारा विलय
नेन शोधकः पावकः अस्मदीय पापशोधकः स यज्ञः शोभन यज्ञो पेतः एवं भूतोग्निः देवानस्माभिर्यजनीयान्देवान्
यजथाय यष्टुमकु भिर्यज्ञ साधनैर्घृतादिभिः समज्यन्तं सम्यक् सिच्यते प्रथमा स्कपोस्कलुगिति स्कोपोडादेशः धर्म
धारणा स्मसात्यन्त्यभ्योपि इच्छ्यनेइति मलिन स्त्वतं परसंनित्स्वरः अकुभिः भजूव्यक्तिगतिम्रक्षणेषु अज्यते
रभिर्मिसिवा अथ द्वितीया यथायज इति हे अग्ने त्वं पृथिव्याः मजमानभूतायाः पृथिवीरेव तायाः पूर्वहोता
मनः कर्मस्य साधनं हविः भयज अयाज्ञीः जातवेदः जातप्रज्ञ हे अग्ने चिकित्वान् कर्मविषयज्ञानवान् यष्टियज्ञं कि
वत्सं भपडयतां अस्माभिः क्रियमाण मिमं यज्ञं प्रतिर अनुष्ठानं संपूर्त्या पारंगमय तत्र दृष्टान्तः मनुष्यवत्यथा मनोः
यज्ञानुष्ठानं संपूर्त्या पारमनैषीः तद्दरिमं यज्ञ पारं नय स्वर्यः अथ तृतीया त्रीण्यायूंषीति हे जातवेदः जातप्र
ज्ञायेन त्रीण्यायूंषि त्रिविधान्यान्नानि धमामालकान्यन्नानि आहारतया कल्पिता निहृस्म सिस्त्रः उपसः एकाह
दीनमग्गतः उपस उषो भिमानिस्त्रिस्त्रोदेवताः तेन च आजानीजनयित्र्या मातरः ताभिः रूपाभिमानिनीभि
र्देवताभिः सहित स्त्वं भव अस्माभिर्दीयमानं हविर्लक्षणमन्नं देवानां य क्षियश्व्यो देवानां प्रयच्छ अथानंतरं विद्व
न्जानन्तो स्त्वं यजमानाय शंभव सुखहेतुर्भव यो अस्म स्त्रस्य मिश्रयितात्भवत्वसुषुप्तस्य सीत्याद्युदात्तः ति
स्रः भित्वा स्मा अर्थम्मि चतुर्णा न्या मिति स्वडत्या देशः अविसन्नद्दति रेकादेशः तिस्रभ्यो जस इति विभक्तेः उदात्त
भाजानीः अनजनने जनितुर्निभ्यां मिणिनिकनरिडण चित्वाडुपधार्द्धिः वाश्छंदसीति पूर्वसवर्णदीर्घः कृद्रुत्तरपद प्र
कृतिस्वरः अवअवरक्षणे अस्मत् नित्यक्रतिस्वरः यो मुमिश्रण इत्यस्मादन्येभ्योपिदृश्यन्त इति विच् आर्धधातुकलक्ष
णागुणः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः अथ चतुर्थी अग्निं सुदीतिमिति जातवेदः जातस्य सर्वस्य वेदितः हे अग्ने गरण

वे०भा०२०१

त नहि त्वां सति कुर्वाणाः वयमग्निं अंगना निगुणोपेतं करोति ह्रोभन दीप्तिं अनएव कद्द्यांसर्वैः कर्द्धनेई ज्यं स्तुत्यं एवं
विधं स्वात्वं समस्माम हविर्भिः पूजयामः किं च देवाः अस्माभिर्यज्ञनीयाइष्टरयोरेवाः अरतिं सर्वविषते विषये पुर ति प्री
तिर्वा स्वामसरति विषये वसतं अतएवाम तस्य देवान्न भूजाया स्कधायाना भिन्नाभिः जनं वातार ज्ञां हव्यं वा हं स्त मकं
अनवलविषाबोदारे हवींषि देविषः भव्यकारि कार्यकारिवे तिन न्नवा कार्य कामिर्णं दूतम कर्पुरिति भावः सर्दीतिं दीस
ये दीर्घत्वं निपातस्येनेनं अभिसंतन इति करण किन् दीलचोरीलयः बहुवीहिनत्यूक्त भ्यां भिन्नल रघुदानो रतनं चं करं
शीरं वैभसतेनन स्माच्च व्यायें स्क्त मंत्र पूर्व कोनिषिधमित्स इति गुणाभावः लिनीति प्रसत्वात् पूर्वस्यो रत्नं गणेवः
स्यावनिर्वविक र्मानमस्वान नमसः पूजा वानमो वमिवक्षित्रः स्वजितिस्वव तरं लाहो दिक्षु पेषा सूद्धिवान्नि घातः
दूलं दुदुवलाये उताविभ्यां दीर्घश्चेतिमं कः लक्षं विप्रयोगन धातो दीर्घदूतइतिसत नत संवामित्यर्थः प्रत्ययस्वरः अ
रतिं सर्वकीप्रवो भावेक्तिन् अकृष्यन्त क्तविधिंमाकर व्येयोमित्सस्यलाङ् घिविकल व्या स्वेल प्रत्ययः अकार श्चां
तरद्राः निपातः अथ पंचमी यस्य श्रानेति अयेत्वक्तं नोमिपूर्वः प्रथमभावीयस्यीयानू अतिज्ञयेन यत्णायाय कं
भिषोनायमनिष्पारकः दिमादि धांम धांम वानमे यस्मानेस पयासोमाभ्येन यज्ञेन सहसता निषण्णः संनुज्ञांभूय
पूर्णं करुं भरमूत द्वितीयपारसेवंच स्लोव्यासवो हिनानमनाम धयांवज्ञां भक देधं सनाम ध्वमेवस्वानउन मेच
ज्ञांभः सम्भूरिति किन्तुः धर्मविपयेवे नमाषानहे अपेतस्यः तेनोपि पूर्वभावी हेना निरूपितः नस्यहेतुः
अनुधर्मधर्मानलुनेनानुवेनानु स्तितपर्मानुपल भ्याप्रव अप्रकर्षेण देवानूत्रय अथानंतर हे अग्रे त्वं नो अस्मा कं संचं
धिनमधरमिमं यज्ञं देवानां प्रीत्यर्थं धाः विधेहि यज्ञीयान्मुत्कश्रवस्युतु छंदसीति इयस्ततू तस्मिन्तु रिष्टेमेयस्वि
तिर्लवो लोपः निवारत्सुसर्वहिता हिंन्वाद् तसव्याधादिवार्थे धेविधा प्रत्ययः धकारस्यनकारः छंदसः प्रत्ययस्व
रः सतापद्दत्वमन्त्रारजगत्यवसादनेषु अस्य नार्की किकस्तनु नित्स्वरः सधया स्वर्गलोके रपालियजमानस्थेतिस्वधा

97
1939

आनोनुपसर्गे क इति कप्रत्ययः कदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः शंभः अस्मत्स्वं अस्मङ्कवतीति भूत्यना यां अग्रे विमन्योह संज्ञायामि
त्यत्रमितद्रं भरूपमेस्थाने इ प्रत्ययः हिताद्विलोपः मतवनेलोविरूपंचिकीत कितज्ञानइत्सस्य कमीव रूपं मनुवेमो
रुः संयुक्तो च रसीति नकारस्वरु अचान निपातस्येति दीर्घः धातुन्न धो धारणपोषणयोरित्यस्य छ्य दसेलुङि रूपं अ
आवः देवकीनो देवानां वीतिरन्नं नयत्र प्रीतौ मापीतिरेकवी ति शीकोत्या रिषितस्याप्राव किनू लङ्गी होपूर्व पदप्रकृतिस्व
रः इति त्रीयस्य सप्तमे सप्तमो वर्गः भवानो अग्न इति पंच चं पंचस्य सूक्तं भवानइत्यनुक्रमणिका कत्तो वैज्ञवा मित्र स्त्विमि
तु ज्ञाय प्रमेमोगा रस्या विवे श्वा मित्रः का रूक्षि अग्निर्देवना प्रातरनुवा काश्विनशास्त्रयोरुक्तः सूक्तविनियोगः प्रवर्गे
भिपंवसपानो अम्य इति धंनो विनियुक्तः भवानोअग्ने सुमना उपेताविति चेद्धुति तस्मिन्सूक्ते प्रथमा भवानइति
हे अग्ने त्वं इत्यनो अस्माभिः क्रियमाण प्रवर्ग्यारव्य कर्माभिमुखोनागमनेन मन्यः तत्कर्मसि ध्यर्थं मनुकूलमन
स्क भवन्नावाः स्वा कर्भव अस्माकं वंधिकर्म साधकोभवनत्र दृष्टांत दयेमसेवसरव्येपितरे चतियथासखा सदृद न म
स्वो मिन्नावतिनापदेशेन मासभवति यथावपितरमानापुत्तरौ पुत्रायसन्मार्गानिपदेशेनसाधको भवतः तद्वत् किं
वजनानामनु प्याणां क्षितयो मनुष्याः पुरुद्रु दिनावाविधद्दूनमुक्ता हिन्नावः कारणपरः यस्माल्लोके परस्परमात्मा
नौ द्विलो न्योन्यमसक मानाज्ञनावर्तते तस्मात्वं प्रतीची प्रतीचः प्रतिकुलतयास्मदभिमुखेन्यनागच्छतः अरातीः अरा
तीन्शत्रू नू नप्रतिरूपतात्व त्वंप्रतिकूल सेनू भस्मसात्कुरु भवानो अग्ने चान स्त्रिङ इति संहितायां दीर्घः उपेतो उपगतो
अंनयमिति भावे क्तिन् गतिरनन्तर नांदेव निति कृत्यतो विनिग तं प्रकृतिस्वरत्वं मर्वस्मानेरव्यश्चोदात्त इति
इण दिन्वादिलोपः न संनिधोगन यलोप मानस्मच्छेद मीत्यादिना सभाव इदात्त इत्यकत्वाउपपदस्योदात्तत्वा सा
धुः साधमाधर्स मिथ्यो रुवापाजीत्यादिना उण प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः प्रतीची अंचुगतिपूजनयोः क्विरधर्गीत्यादिना
क्विन् स्त्रियांउगित श्चेति ङीति प्राप्तिपुनः धातोरुगितः प्रतिपेधेअंचवते श्चोपसंख्यानमितिप्रत्तिप्रसवाङ्गीपत मि

भसंज्ञायामल्लोपः वाविति दीर्घः दहतान् दहनशीलकरणइत्यस्यलोपमध्यमैकवचनेहेस्तुस्वोस्मात् ङाशिषीति तातङन्तेस्याः निघातः भरातीः प्रनीभी उभयत्रलिंगव्यत्ययः अथद्वितीया तपोष्वग्नइति हेअग्नेअंतरान् अभिभा वयतः मित्रान्शत्रून् कृणुयथाभवति तथा तपोतपेववाधस्व किंचभरुषः तुभ्यंहविः प्रयच्छतः अतएवपरस्यउरात्र भृतस्यस्वेन्द्रसर्वे अभिलाषं तपयपय सोमसर्वस्यधारयितः हेअग्ने चिकितानः कर्माभिज्ञस्त्वं अचितानसत्कर्मण्य नासक्तमनस्कान् पुरुषांस्तपोसंतपयस्मादेवं तस्मात्तेतवकूप्मय अजराजरारहिताप्रतिबंधरहिताः अतएव अयासः सर्वत्रगमनस्वभावाः अंतोविति तपसंतो विशेषेणनिषंतु तपोतपउगुणः उभूमेवलंग्यउञ्जङतिप्रगृह्यसंज्ञा पादादित्वादनिघातः न पतपसंतापेत्यस्य लोटिरूपं वचोतस्विड इतिसंहितायांदीर्घः शदनइत्यस्य कसौवसेकाश्रि तिघातस्वरः संप्रसारणं संप्रसारणाश्रयंचवलीयइतिसंप्रसारणबलीयस्त्वान्निघातः वसोः संप्रसारणमिति संप्र सारणंसमासेनयः स्वरः चिकितानः कितज्ञानइत्यस्मच्छंदसि लिटि तस्यकिरः कानज्वेतिकानजोदेशः द्विर्वचनं किं तागुणाभावः चित्वादंतोदात्तः निचंताचगतिनिरतौ विपूर्वात्तिचतेः समवप्रविभ्यः स्थइत्तिआत्मनेपदं निघातः अ यासः अयगतौ पचाद्यच्चित्स्वरः अथतृतीया इध्मेनाग्नइत्यृग्नेइध्मानः धनंकामयमानोहं यजमानः इध्मे नसमिंधनकर्त्रीसमिद्भ्यः समेतन घृतेनाज्येनसहहव्यं हवनयोग्यंहविः पुरोडाशादिकं जुहोमि किमर्थं तरसे वेग यतनवमततगमनसिध्यर्थं बलायसामर्थ्याय पुरोडाशादिहविभीर्हवनसिध्यर्थं तथिहविः प्रक्षिपामि किंचअस्म भ्यंसर्वेणप्रसमानोहं यावदीशेयावदहं स्तवेमेतावदेहि त्वं बहुमो अस्माभिः क्रियमाणांधियं स्तुतिं त्वं हविषयां स्तुतिं त्वं तंस्यायज्ञपरिमितधनं पर्याप्तमनायेदं शीरीत्याअतिप्रभूतां कुरु इध्मेनेत्यस्य धीदीनोयध्यंतनाग्निरित्ति इध्मः काष्ठवि शेषः इनिधुदिभ्यसात्मनिकसंज्ञाधुसंभ्यासगतिकरणेमकः कितादनुनासिकलोपः प्रत्ययस्वरः इध्मानः इधुइच्छायां अस्यचेनश्चानच इधुगमियमां छइतिकारः सुहोमिहुदानादनयोरित्यस्यलिटिरूपं पादादित्वादनिघातः हव्यंहव

[redacted]

नमर्हतिछंदसिवेतियत्प्रत्ययः भसंज्ञायां यस्येतिलोपः प्रत्ययस्वरः यावत् यच्छद्रातयतदेतेभ्यः परिमाणेवतुवि तिवतुप आसर्वनाम्नआकारः अयुयतः ईशेइरोऐश्वर्येइत्यस्यलट्युत्तमैकवचनेइटः देरेत्वंअदादित्वाच्छपोलुक् अमेयामर्घोतकर्मणिआदेशवउपदेश्ोशिनीत्यात्संअवायदितिभावप्रत्ययः इतीत्तिईत्वं आर्धधातुकलक्षणोगुणः कृ त्तरपदप्रकृतिस्वरः अथचतुर्थी उभौविपति मदस्पुत्रहेअग्नेआविवासकीययादित्याउरीप्यस्वास्तुर्जुःस्तोत्रश स्त्रमाधनभृतेपीश्रीः स्तुतत्वं आत्ममानं पुत्राश्रामानः शंसमानइतियास्कः तत्हविषयज्ञसरवंशसनेकुर्वाणोपुविश्वामित्र पुविश्वामित्रंचमस्यातिविश्वामित्रः एकःएकस्मिन्बहुवचनं पूजार्थं तथाविधेष्वस्मास्फरेवतः धनयुक्तं वहसभृतं वयः वयः आयोन्नवाचीअर्कअय स्तिप्रस्कन्मममपृष्ठितत्वात् तास्त्रांप्रभृतमन्नं धेहि किंबअंरोगाणामुपशमनंचा स्माकधेहि योः भयानांअमिश्रणंचधेहि आमनंचरोगाणांयावनंचभयानामितियास्कः कृत्वः अस्माभिः क्रियमा णस्यकर्मणःप्रयोजकत्वेनकर्ताहेअग्नेतस्यमततं भरिबहुवारंमर्त्यज्यपुनःपुनःसोमाज्यपयःप्रभृतिभिर्वयं भिचाम आशमानं पुत्रातभृतगनाविस्ययंधातुस्तुत्यर्थः गाधीत्मवर्थोवचनशक्तिछित्विनाश्वितइत्यंतोदात्तत्वं धे हिदुणश्रुधारणेपाषणयोरित्यस्यलोटिरूपं रयिरस्यास्तीतिमतुपवसतुइअंमतुविति मनुपउदात्तत्वं छंदसीरइ तितस्यवत्वं रयेर्मतौबहुलंछंदसीतिसंप्रसारणं पूर्वपूर्वत्वंगुणः विश्वामित्रपुष्मिश्चेवर्षाविति इतिपूर्वपदस्यदीर्घत्वं बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामितिपूर्वपदांतोदात्तत्वं मर्त्यमाम्रज यंत्रः धाधित्यस्यवर्तमानेलटि उत्तमवचनेमसोमादेशः अनित्यमागमशासनमितिआभावः रेफः अंतरसः पादादित्वादनिघातः अव्ययस्वरः मरिभूसतायोअरित्रादिश्चशुभि भ्यः क्रिन्नितिक्रीन् कित्वाद्गुणाभावः नित्स्वरः कृत्वः द्रुरुत्वकरणे संपादित्वाद्भावे क्विप् तदस्यास्तीतिमतुपश्छंदसि इति तस्यवत्वं नसोमस्वर्थैभसंज्ञायांतकारस्यजश्त्वाभावः मतिवमोरुदिति भकारस्यरूपत्वं अथपंचमी रुधिक् हनमि तिहमनिति अभिलषितधनानां रुणवात हेअग्ने धनानांकनकपउरादीनां मध्यगतंउतमंरुधिविधेहि मह्यंदस्त्वंय

91
1939

वे०भा०स०१
३४

नुयरात्वं समिधा सोमात्यादिभिः सम्यगिध्मारीं धावतितिनरः सघइत्समनाख्याए वंते धनस्य रातास्वलु किंचस्कभगस्यत्वदि
पयस्तुत्याशोभन धनयुक्तस्यसोतुर्यजमानस्यदुरोणे गृहे स्वप्रासर्पणशीलो कर्मकरणार्थं प्रसर्तो। करस्त्वानाह्योगाकु
कस्तो यस्यंपिद्धारणिद्धो वीरैस्वरेवन धनयुक्तं यथा भवतितथाविधिरे पेधारमिकस्तनितः पुणुसासेनेइत्यस्यत विरू
पंथा मंत्रितमनिपातः स्वाम्सप्रगतो अस्मात्स्मानितं दिवंबीत्यादिनारक किल्वादगुण: प्रत्ययस्वरः करस्त्वाकरोतिफल
मितिकरंकर्मपवायनकर्मस्त्वशोधनं यस्यास्तौ यज्ञकर्मणा श्रीधनं याभ्यामिति बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः दधिष्टुधाम्रधारे
यणोपणयोमित्यस्मलटि छंदस्युभयथेतिधासआर्धधातुकत्वादिडाआतोलोपः निघातः॥ ॥इतितृतीयस्यप्रथमे
दादशोवर्गः॥ अग्निंहोतारमिति पंचर्चं सप्तमं सूक्तं नैषु भमाग्नेयंगाथिन आर्षंतथाचानुक्रांतं अग्निंहोतारं गाथी हे तिप्रा
तरनुवाके च विनष्टयोः॥ कोविनियोगः तस्मिन्सूक्ते प्रथमा अग्निंहोतारमिति गाथिस्तौति हे अग्ने यस्संगृणंतं
देवानांस्तुतिं कुर्वतं कविं मेधाविनं विश्ववितं सर्वविषयज्ञानोपेतं अमूरअमूढं अग्निंअंगनादिगुणोपेतं त्वां मियेध
अस्माभिः क्रियमाणे मिन्वंतंहोतारंहोमनिष्पादकं देवानामाह्वातारं वाहं प्रवणे प्रकर्षेण प्रकर्षेणसंभजे सतथाविधो
ग्निः यज्ञाय यष्टव्याय संभजं तेवासौ देवः नानायष्टव्यनयासंबंधि नो देवान्यजतु यजतु किंच सोग्निःराये धनाय वा
नायवा पत्नयाभिर्मंहनीयानि अस्माभिर्दीयमानानि दत्तानि पिवनते संभजतां यणेवउ संभक्तो निघातः मियेधेअ
कृतेकर्मयागमधेडागमश्छांदसः गत्संगत्युः अभिकांक्षायां गृधिपत्योर्दसाविति प्रत्ययः अंतस्वरः कारः व्यत्ययेना
युदात्तत्वं अमूरं मुहवैचित्त्यइत्यस्य निष्ठायां रूपं रेफश्छांदसः नञासमासेनञ्स्वरः यज्ञस्तुयजेलेटि सिवहुलंलेटी
तिसिपलेयगयविशगमः इलश्चेतीकारलोपः देवतानो देवाआद्यस्मार्थेसर्वदेवता तिलितितातिल रूपं ताकलु
गितिमकपोडदेश्चाः स्थित्वरः वनंते वनषणसंभक्तावित्यस्यलटिव्यत्ययेनात्मनेपदं भि ॥: अथद्वितीया प्रत्तेअग्न
उनिभ्यावहरिकृपुष्मो कतेजसं दविष्मती पुरोडाशादिरु विर्युक्तां रातिनीहविराभीं घृताचीं घृतवतीं जुहूं उपभृतं

101/1934

वति तवअ ज्ञानुराभिर्मंत्रिप्रेयमिष्येराभिर्देवतानि देवान्उराणः उरु बहु कुर्वाणः उराणः उरुकुर्वाणइतियास्कः नारदे
नौ भवान्रातिभिः अस्मभ्यं देयत्तयाप्राप्तैर्धनैः प्रदक्षिणित्प्रादक्षिण्येनसमभ्येतत्स्माद्दिमं यज्ञं सम्यक् सेवत्तां हविष्म
तीः पृथतिकरिस्याम्नीतिमतुप तसौमत्वर्थइतिभसंज्ञायांमकारस्यरूभवतिउगितश्चेतिङीप् स्वरविधौव्यंजनमवि
द्यमानवदितिपरिभाषानाश्रयन्मतुपउदात्तताभावः ईयर्मि ऋगतौजुहोत्यादिः अर्तिपिपर्त्योश्चेत्यभ्यासस्यत्वं अरभ्या
सस्यासवर्णाइतीयङादेशः मिपपितादुणः निघातः अत्रनिपातस्यतिसंहितायांदीर्घः रातिनीरादानइत्यस्यनपुंसके
भोवेकः रातमस्यअस्तीतिअतइनिठनौ चितिइनिः प्रत्ययस्वरः घृतावीं घृतपूर्वादंचेतेः। ऋत्विगित्यादिना किंतअंच
तेश्चोपसंख्यानमिति ङीप् प्रदक्षिणंकरोतीतिणिज् सायमानोदक्षिणशब्दइवति मस्मानयतेःरेवसोपसर्गाणिजन्त
तिः नान्यस्मादितितरंताक्विप् रूपमस्यपितौनिलुक् णिचोलोपाभावश्छांदसः णित्स्वरः देवतातिंदेवशब्दात्सर्वदेवता
तिलितितातिल् लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं उराणः उरुकरोतीणिच्तदंतात्छंदसिलिट् मंत्रत्वादान्भयतित्तस्यका
नचणे रणि थेतिणिलोपः यणादेशाभावश्छांदसः चित्वादंतोदात्तः अश्रेनविश्रिभू सेवायामित्यस्यछांदसेलङ् व
हुलंछंदसीतिशपोलुक् निघातः अथतृतीया सतेजीयसेतिहेअग्ने त्वोतः तयारक्षामाणः सतेजीयसाअतिशये
नतीक्ष्णेन मनसा मंविषयनीक्ष्णबुद्धियुक्तेनमनसा तःकरणेनयुक्तो भवति उत अपितु तस्मै सपत्यस्य द्वितीयार्थेशो
भनापत्योपेतं धनं शिक्षसप्रयच्छ शिक्षतिर्दानकर्मादित्यादिषुसनकर्मरूपमितत्वात् हेअग्ने शिक्षोभिमतत्वात्प्रल
प्रदानवां किंतु भिजोःरायोन्तमस्यधनस्यअतिशयेननेतुर्दातुस्तवप्रभृतौप्रभावेमहिम्निवयंस्यामकिंचकृष्ट
नयः युदिपयशोभनस्तुतिमंतोवयंवस्वः वसुनोभाजनं भूयामभूयास्मतेजीयसातेजित्वशब्दादतिशयनेवयस्तन्
तुरिष्ठेमयविस्मतिलत्वोलोपः नित्स्वरःतोनः अवरक्षणादिषु निष्ठायांज्वरत्वरस्यविमवामुपधायाइत्यूपलोपःत्वया
उतः तृतीयेतियोगविभागात्समासः टेर्लोपः छांदसः। तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः शिक्षविद्यापायनेइत्य

वे०भा०अ०३ यमन्ययनार्थः अमा‍भ्रोटित्यत्र येनपरस्मैपरं शिक्षो ग्राहू न्ना लावित्यस्यशनि एकाच्चउपदेशादिति इट्प्रतिषेधः सदि
निमीमापुरभलभपशभद्राक पतपदस्थ मरेचरभित्रि धातोस्वं दुशादेशः अत्र लोपो भ्यासस्येत्यभ्यासलोपः शनांस
श्रभिसडिमिल्क प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः प्रभर्तो भसनायाभित्यस्यभावे क्तिन् तादौचनितिकृत्यनावितिगतेः प्रकृतिस्वर
त्वं भस्यानाभसनाया भित्वा श्रीर्षिड किरश्रीषिइतियास्कः दृष्टदस्यु भयर्थेतिनस्य सार्वधातुकत्वात्तलोपः आग
मस्वरः यद्यनवात्यार्ष्यालिङि यास्कः बहुलं छंदसीतिशपोलुक् अनंदेनतारियादेशोनभवतिस्कुतयः नक्रभ्या
मित्युत्तरपसंतोदात्तत्वं वस्तः आगमानुदात्तत्वस्यानित्यत्वाच्छुडभावः संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वाद्गुणाभावः यण
देशः अथचतुर्थी भूरीणिहीति हेअग्नेदेवस्य द्योतमानस्य तवसंबंधिनः यज्ञवोयस्यासोध्वर्युप्रभृतयोजनासोज
नाः भूरीणि बहूनिअनीकानि अभिकानि सेनारूपाणि सर्वत्र प्रसृतानि ज्वालारूपाणि तेजांसि आडुतिप्रक्षेपेणत्वेत्थिरधिरे
हि विदधिरे खलु वपुरिति यावत् मनास्त्वामेवमीवंदेवा मित्रवरुणे मिहकर्मण्यावह आहूयायविवस्वन्नमन्तयत्तमस्मा क
मनादरस्यमितयज्ञकर्मणि देवं देवसंबंधि इष्टार्थं ज्येतंयज्ञासि यज मिन सादेवानाव्ययेलिङ्गेशेपः धरिरधिरे धाते
रिदिरूपं ह्रियोगादनिघातः क्रियारंतोदात्तः यज्यवः यजेदेवपूजादिषु यजिमनिशुधिदक्षिदसिजाशिभ्योयुजित्ययुच्
प्रत्ययेनसुपुरतोदेवत्वस्यालोपः सर्वदेवनानिकि नितालिलतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं यज्ञमितिनेलेघायग
गमः मद्योगादनिघातः अथपंचमी यत्वारुहोतारमितित्रेअग्नेयथायजनार्थं निषाद्यंतोनिवसंतः देवारि
सामानाम्ध्विनं मयेपेयज्ञेहोतारंदेवानामाह्वातारं वतायंचयस्माद्भजनजनघ्नाड्वर्दिभिरोसन्यद्धा निषादयन्
होतारंहोतनिष्पादकंवांगृहीतिउपपदस्यायंतनुत्तित्तो ध्वैते रमितंन्न त स्मात्स्तथाइहस्तंइहा स्मिन्कर्मणिनोस्माकंम
विता पालयिता भवानी सिवोधि बुध्यस्व किंचनमन्नः अस्माकं तन्वं श्रवपत्यचस्वा नामिअन्यानि अधिधेहि अधिक
निधेहि मतंनं मंत्रयनिगवित्तसणपुअस्माल्लुङिरूपाहित्वा श्रमअंदमत्वादिलोपभावः अनिदितामित्युपधालोपः

103
1839

निषाद्यंतः पद्धविशरणगत्यवसादनेषु उपसर्गादस्मिन्निति प्रेनेरिति षत्वं यद्धेहेतु मतिणिच् शानुर्लसार्वधातुके स्वरेणा
नुदात्तत्वे कृते णिच स्वरः बोधि बुध अवगमने लोटिबहुलं छंदसीति शपोलुक् सेर्ह्यपिच्चेति हिरपिहिर्बादेशः बाछंदसीति
पिकस्तेन पित्वाद्गुणः हुझल्भ्यो हेर्धिरिति हि धिरादेशः धकारलोपः छांदसः निघातः धेहि दधातेर्लोटिरूपं ॥ ॥इति
तृतीयस्य प्रथमेएकोनविंशोवर्गः ॥ ॥अग्निमुपसमिति णेत्ववर्गमष्टमेसूक्तं त्रैष्टुभं अत्रेयमनुक्रमणिका भ
ग्निमुपसमा पांतं वैश्वदेव्यावितिगाथिरितिकृत्यात्प्रयोगात् यापिसूक्तस्य गाथीऋषिः प्रथमापंचम्योवैश्वदेव्यना
केचिदाम्नायआग्नेयः अस्यसूक्तस्योक्तो विनियोगः मरुत्वतीयशास्त्रेअग्निर्नेतेत्यस्यधाय्यस्त्रिलंचअग्निर्नेताच्छुसे
मरुत्वभिः पिबापदति धाय्याइति न ज्ञिन्सूक्तेप्रथमा उग्निमुपसमिति गाथीश्रुतेवह्निः हविषां प्रापयिताग्निः
मुष्विपुउषसां शुक्लेपुअग्निंयतनीयंदेवंउषसं उषोभिमानिनीदेवतांअश्विनाअश्विनौदेवौदधिक्रांवानामकश्चि
देवः नेदधिकाग्रवाणं एतान्देवानउक्थैः शस्त्रैः शासनमा नैः रप्रगीतमंत्रात्मकैः सूक्तैः हुव्यते आह्वयन्ति स्कज्यो
तिषः स्वद्योतमानाः नोध्वरं अस्मत्संबंधिनं यज्ञं यावद्यानाः कामयमानाः सजोषसः परस्परं संगताभूत्वासर्वेदेवाः
नदस्मानं श्ववं तु दधिक्रां क्रमुपार विक्षेपेदधीत्युपपदेजनमनखनक्रमगमइतिविदूविरनोरनुनासिकस्या
दित्वाकारः रूदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः व्युष्टिषु उछीविवासने भावेक्तिन् यस्वादिनाषत्वं तादौचनितिकृत्यताविति
गतेः प्रकृतिस्वरत्वं ह्वयते ह्वयतेर्बहुलं छंदसीति संप्रसारणं स्कज्योतिषः स्वद्योतमानाइतिविग्रहे स्वतरीप्रावि
त्यस्य द्युतेरिति नादेश्वा जडइति इग्निप्रत्ययः रकारस्यजकारः रूदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं बहुव्रीहिपक्षेतुनञ्सु
भ्यामित्युत्तरपदांतोदात्तत्वं स्यात् यथा स्कज्योतिषं अरूवस्तां अभिघ्यपित्यत्रांतोदात्तात्तस्माद्वनायंसमासः किं
तुतत्पुरुषः श्वर्णवंश्रु तुश्रुश्रवणेअस्यस्म्श्रुवः श्रृंवचितिश्रु तत्सं नियोगेन धातोः श्वरुस्यादित्यानिघातः थानशान
वन्नात्कांतावित्यस्य यद्दलुकि रूपं अभ्यासस्यदीर्घो किनइतिदीर्घः व्यत्ययेनशानचः चित्स्वरः अथद्वितीया अग्नेत्री

१भा०म०१ तेति अग्नेतवत्रीवाजिनाअन्नान्योषधिसोमात्मकानित्रीणि त्रीषधस्थात्रीणिअग्नीध्रीयादीनिधिष्ण्यानिस्थाना
निवाहृदयकमलस्थानसत्त्वानित्रीणिस्थानानियज्ञपालोकाः ऋतजातऋतेनयज्ञेनप्रसमुत्पन्नहेअग्नेतेतवपूर्वीःते
देवानामुदरपूरयित्र्यः तिस्रोगार्हपत्याद्याः जिह्वाः ज्वालिकाहिमेपेनतिस्रःप्रकाराजिह्वाः उहेअग्नेतेतवतनवोदेववाताः देवैरभि
२५ लषितासिवललन्वः पवमानपावकशुच्यात्मकानित्रीणिशरीराणिएवंभूतस्त्वंअप्रयुच्छन्अप्रमाद्यन्सावधानोभूत्वा
ताभिस्तनूभिर्नोस्माकंस्तोत्राणिगिरः स्तोत्रस्थान्यादीनिवात्वामिपाहिपालयतिस्रः तिसृभ्योजसः इतिजसउत्तरत्वंजि
ह्वाः जिह्वयोस्याद्रने सिहंत्वादीरसानितिन्नोवायाआतिधार्मीशस्याअभ्याइतिनिपातनात्इत्नलकारस्यजकारः
गुणाभावः अत्यस्येनान्तोदेववाताः वातगतिगंधनयोः भक्ताःकर्मणिक्तः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वे पा
हिपारक्षणइत्यस्यलोटिरूपंनिघातः अप्रयुच्छन् युच्छप्रमादे लक्षणस्वरः अथतृतीया अग्नेभूरीणीति हेद्योतमानजात
वेदः ज्ञानस्यज्ञातस्यभावः स्वधावन्हेअग्नेअमृतस्यमरणधर्मरहितस्यतवसंबंधिनोदेवाः भूरीणिबहूनिनामानिनामा
नितेजआदिभिर्लवसंदधुः संदधिरेकिंचविश्वमिन्वविश्वस्यसनर्पकपृष्टबंधोअपेक्षितफलप्रश्नविषयाणांस्तोतॄणां
बंधोहेअग्नेमायिनांमायाविनांअसुराणांपूर्वीः प्रभूताः यामायाःदेवास्त्वयिसंदधुः संप्रदधिरेकिंचसंप्रयुपद्विरेतास्त्वयिसंततस्य
सदधिप्रकाराणांमायिनोमाया पशिहत्यामायासंयत्तंपालयेतिभावः स्वधाअस्यास्तीतिमतुप् मतुवसोरुःसंबुद्धौमका
रस्यरुत्वं अमरत्यस्यनश्येऽजरमरमित्रमृताइतिउत्तरपदाद्युदात्तत्वंनाम नेणामुमइत्यनयनसामनसोमनेयादिनाम
मिंतुप्रत्ययांतत्वेननिपातनात्आकारलोपोविश्वसर्वनस्यापिभवतिसर्वानिधिस्वाश्रयेभ्यतान्पुरुषानिनिनामानितेजांसि
रूपांतस्यसम्मितिच्छांदसोतुक्नित्वादायुदात्तः मायिनांमायायाःएषांसंतीतिव्रीह्यादित्वादिनिः यस्येतिलोपः प्रत्ययस्वरः वि
श्वमिन्वइवि प्रीणनार्थोधातुरित्यस्माद्विश्वशब्दउपपदेकर्मण्यण्इतिलक्षणप्रत्ययस्यधातुपरत्वाभावस्थाय
मित्यादिनानुमितिनुमित्याभेलघूपधगुणोनभवतिविश्वमिन्वतिप्रीणयतीतिविश्वमिन्वः नलुरुमेकृतिबहुलमिति २५

105/1939

हिलोपाभावश्च आमंत्रितत्वान्निघातः संदधुः डुधाञ्धारणपोषणयोरित्यस्यलिटिउसिरूपंयद्वृत्तयोगान्निघातः प्रत्ययस्व
रः पृष्टबंधोपृच्छज्ञीप्सायां इत्यस्यकर्मणिनिष्ठायांग्रहिज्यावयिव्यधीत्यादिनासंप्रसारणंव्रश्चादिनाषत्वं बंधबंधने इ
त्यस्मान्मृगय्वादित्वादिनाउप्रत्ययः षष्ठीसमासः आमंत्रितत्वान्निघातः अथचतुर्थी अग्निर्नेतेति योयमग्निः
क्षितीनांमनुष्याणांदैवीनांदेवसंबंधिनीनां विशांनेताअंतर्यामितयानियामकः तत्रदृष्टांतः ऋतुपाः भगइवय
थावसंतादृतूनांपालकस्तद्वत् यः सर्वस्यस्वप्रकाशप्रयत्नेनप्रवर्तकः तद्वत्यश्चाग्निः ऋतावासत्यकर्मावृत्रहा
वृत्रस्यहंतासनयः सनातनः पुराणः विश्ववेदाः सर्वविषयज्ञानवान्सर्वज्ञः देवः द्योतमानः सतथाविधोग्निः गृणं
तंनिरपवास्तुतिंकुर्वंतमस्मानांविश्वादुरितासर्वाणिदुरितान्यतिअतिक्रम्यपर्षत् पारंनयतुनेता णीञ्प्रापण
इत्यस्मात्तृच् चित्स्वरः क्षितीनां क्षिनिवासगत्योः क्तिच्क्तौचसंज्ञायामितिक्तिच् नामन्यतरस्यामित्युदात्तत्वं
दैवीनांदेवसंबंधिन्यर्थेदेवाद्यञ्ञाविति अञ्प्रत्ययः टिड्ढाणञितिङीप् ऋतुपाः पारक्षणइत्यस्मादन्येभ्यो
पिदृश्यन्तइतिविच् ऋतुपातीतिउपपदमतिङितिसमासः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः वृत्रहा हंतेस्त्यागे ब्रह्मभ्रूण
वृत्रेषुक्विप् विश्ववेदाः बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामितिपूर्वपदांतोदात्तत्वं पर्षत् पृपालनपूरणयोरित्यस्यलेटिसिब्बहु
लमितिसिप्अडागमः इतश्चलोपः इतीकारलोपः शतृप्रत्ययस्वरः अथपंचमी दधिक्रामग्निमितिदधिक्रावादयः पा
दादित्वादनिघातः गृणंतं गृशब्दे लटः शतृ क्र्यादिभ्यःश्ना श्नाभ्यस्तयोरातः इत्याकारलोपः शतृप्रत्यय
स्वरः अथपंचमी दधिक्रामग्निमिति हेदधिक्रावादयः सर्वेदेवाः होताहंदधिक्रावाणंअग्निंउषसंचदेवींउषोभि
मानिनींदेवानांबृहस्पतिंदेवंद्योतमानंसवितारंसर्वस्यजगतः प्रेरकंदेवंच अश्विना अश्विनौदेवौमित्रावरु
णाभगंचएवंवसून्अष्टौवसून् रुद्रानेकादशरुद्रान्आदित्यान्द्वादशआदित्यान्एतान्सर्वान्विश्वेदेवान्युष्मान् इहास्मि
न्कर्मणिहुवेहविः स्वीकरणार्थमाह्वयामि दधिक्रांदधातीतिदधिः आदृगमहनजनइत्यादिनाकिन् विद्विद्विनोरित्यात्वं

वे०भा०म०१ देवोदेवस्य कर्मादेर्वायुयोगात्पारस्याया मितिङिप यस्येति लोपः प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः बृहस्पतिं तद्बृहतोः क
रपतेआ श्रोरेवतयोः सुट्तलोपश्चेति निपातेपरतोबृहच्छब्दस्य तलोपः ककारागमश्च उभेवनस्पत्यादिषुयुगपदिति
उभयपदप्रकृतिस्वरत्वं सनितारं षुब्भ्यां रणे इत्यस्मात् त्रिभार्धधातुकस्येड्वलादेरितीडागमः चांदतोरा त्ततं रुद्रनादि
त्यामित्युक्तसंहितायांशमानकारणस्यादीर्घादिसमानपादइतिरुत्वंततः पूर्वसवर्णस्यभातोदिनित्यमित्यनुनासि
कत्वं भोभगोअघोअपूर्वस्ययोऽशि इति यादेशः लोपःशाकल्यस्येति तस्य लोपः यलोपस्यासिद्धत्वा
त्स्वराभावीसंधिर्नभवति एवमेकस्मिन्पादेआकारादिरूपःपूर्वसवर्णानुनासिकाउक्ताया:हुवेह्वयतेर्लटिबहुलं छंदसीति
संप्रसारणं इत्यधिकृत्यात्मनेपदरात्रमित्यस्यलुँउवङादेशाःनिपातः॥ ॥इतिप्रथमस्यप्रथमेविंशोवर्गः॥ ॥इमंन
इतिपंचर्चंनवमंसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका इमंनइत्यायेपंचकुशिकः प्रथमा प्रथमातृतीयापंचमीवात्रिष्टुभः द्वितीयास्तृतीये
भजनुभयोगंपंचमी विपरीतरूपामनर्नोबृहतीवातृतीयापंचमीचतुर्थीदेवित्रिष्टुप्योअग्नेस्यात्रिपायादितिषिः पर्चसत्त्वांकानुषचा
इदंसूक्तं अग्निस्तोमयस्यसंप्रथस्तमभिमन्त्रोयज्ञमिति नविप्रसूक्तेप्रथमा इमंस्त्रइति गाथीप्रार्थयते हेजान
वेदः जानप्रज्ञास्मनोस्माकंसंपत्तिनप्रमेवदते यज्ञत्यागंअसतेपुमरणधर्मरहितेषुयस्त्येदेवेषुधेहितदधीनतया
यर्ययसंपत्स्माइमानिअसमदीयसानानिहव्याहव्यानिदवीपिकमस्तेत्वसकिंचहोतःदेवानामाव्हातःअग्निर्वै
देवानांहोतेतिआव्हानात्तादाहेअग्नेनिषणेवंयामुपविश्यप्रथमाःसर्वेषामस्त्विमामादिभः अन्नमेवूसोरग
स्यास्यहविषः धनस्यआसमनकानांवाहितीयार्थषष्ठीमेदेधनयोर्दस्तोकाविंदवोविधंतेतान्प्रकर्षेणअन्नी
नभक्षयपिबेत्यर्थः तेषिहदधातेर्लोटिरूपं कपत्वाकपीतीतिसेवनयोरित्यस्यलोपात्मनेपदेनोरूपंअजा
शानकप्रशोभोजनइत्यस्माल्लोदिहलःप्रःशानवापिति शानजादेशःपश्वादजोहेरितिहिलुक्विघातः प्रथमः प्र
थप्रख्यानेप्रथमाःप्रथतेस्मात्तेनीयाद्रयइतिप्रथेरमजित्यमवचिकित्वादंतोदात्तःनिपयापद्द्वविशरणगत्यव
सादने विवृत्यस्यरूपं सदिप्रतेरितिषत्वं लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं अथद्वितीया घृतवंतइति पावकपा
पशोधकहेअग्नेअस्यधर्मन धारयतधर्मकेसंगेस्मिन्यज्ञेतेनवभक्षणार्थेदेवषीनयेयजनीयेदेवानांभक्षणार्थं
घृतवंतंघृतवंतयइतिधानतनीयंतस्मादर्यवरणीयंभरणीयंप्रशस्तमृधनंवोस्मभ्यं धेहिप्रयच्छश्रोतंतिच्यु
तिरस्तंपञ्चस्मात्देरूपमवधर्मनस्तेअंगभृताधर्माणोयस्येति बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरःपंचमप्रज्ञास्यइत्यादा
इतिनायनेइदंप्रज्ञाष्यस्यप्रइतिश्रादेशःगुणःएकादेशाःस्वरःधेहिदधातेर्लोटबार्थवइःसंभकेश्चहलेर्णदितिणय
तईडवंदेत्यादिनाद्युदात्तत्वमितिए०मनुष्याख्यित्यादिनाबयपडगोनेग्वनवडःअथतृतीया तुभ्यंस्तोकतिसंतय
एभ्यःमंभक्तनेयमयपवायएभ्यःफलप्रदेअग्नेविप्रायमेधाविनतुभ्यंतदर्थंघृतश्चुतःघृतक्षरणश्चुताःस्तोकाःसंति
ऋषिः अतोदिवार्थरार्थअतएवश्रेष्ठःमसिध्येस्मघृतयुक्तमेदोबिंदुभिःसम्यक्प्रत्वातसेयेसत्वंयतस्यास्माभिःनि
यमायस्यपक्षयागस्यप्राविनाप्रकर्षेणपालकोभवयुघ्मच्छब्दस्यपितुभ्यमह्योइयीतितुभ्यादेशाःउप्रथमयो
रमिमितिकिं नकिंचिदितिर्वानलोपाभावःमंतोभवः नत्रमाधुमितिवाभवेछंदसीतितत्रमाधफतित्तिवायअत्ययः य
स्येतिलोपः आमंत्रितत्वंनिघातःइध्यसेइंधीदीप्तोकर्मणियक्क्विबादनुनासिकलोपःनिघातः प्राविता अवरक्ष
णादिषुत्वविरूपंसमासस्वराभावानिघातः अथचतु तुभ्यंश्चोतंतीति अध्रगोअध्रतगमनसततगमनसस्व
भावअतएववोत्रावःशक्तिमत्वेहमेतुभ्यंतदर्थमेदसःपशस्यहविषःघृतस्यस्तोकाःसोविंदवःश्चोतंतिक्षरंति अ
स्माकंविन्नास्तःकविभिःकर्माभितेर्दिवाचादिभिस्तुतःत्वंमहनापभंततभानुनातेजसासहितःसंनूअगाःअस्मदीयं
यज्ञंयगमभ्यागच्छआगत्यवामेधिरमनावर्त्यतेहव्याश्मभिदीयमानानिवयादेनिहवींषिजुषस्वरंवस्व
अध्रिगोमेगंगौरितिगम्लृस्मगनाकिस्यस्यभावगमेरेमितिघ अध्रलागोयेनेत्यत्रगोस्त्रियारुपसर्जनस्य
तिगोशब्दस्यइस्वत्वं घृतवाक्यस्यएषादशादित्वाघ्रिभावः संबोधनेसंबुद्धौचेतिगुणःअपादादित्वात्निघातःशची

107/1939

वे०भा०अ०१२ व मनुषो मनुर्वमोऽरु विभिकृत्वं कविरास: शंसं नुना वित्यस्य मित्रया मनुना ह्निकलोप यस्य विभाषेनीरप्रतिषेधात्तेन
इत्याक्षयप्रलम्बभ्रिवनाधिवंतोकुत्वं भानुनाभारिभोरभाभ्यानुरिति कर्तरि उः प्रत्ययस्वर: अगाइण गालावित्यस्य
२८ आंदेशेलुङि इणोगाति गारेरुः गाविरेभ विशिवालोप: निघात अधिरमेधारथाभ्यामिरनचौवनल्यावितीरनू आ मति
नवाम्निघात: अग्नपंचमी योत्रिणंलङतिहिथ्यमेवआ ज्ञिवअलिङ्गायनमारयुकमेर: वयास्थंहवि: मध्यत: पत्रोर्मध्य
भागात्तेवरर्धउद्धृते अअमर्वाइत्यानवयंयस्मिन्पत्रौनेतुभ्यंप्रदरामहइद्धलंतदपास्यंहवि: प्रयच्छ: वसामवेस्यत्र
गतोवासथिन: हअग्नेनेबल्यथिवणायामुपमिंस्तोका: एनमिश्राम्भिरक तवरर्थस्याविति स्ववति तानू स्तोकानूदेव
त्रा: देवेषु प्रतिविहि प्रत्येकं विभजस्व मध्यत: मध्यत्राव्यत्वं वस्यात्लसिविलिनसि: प्रत्ययस्वर: उद्धृतं हृञ्हरणे कर्म
णि क्त: हृग्रहोर्भश्छन्दसीति हकारस्य भकार: गतिरनंतरइति गते: प्रकृतिस्वरत्वं दरामहेउपजदानेइत्यस्य लटि जिवादात्
न परं अलोपधीयसीतिदीर्घ: निघात: श्रेतिनिश्रुः१ निरसरणे पारास्मिवाद्भिधात: अनेत्वसार्वधातुक स्वरेणा
नुदात्तेकृते धातुस्वर: सुचितनुविलोरतनेयगन ७ अहमिकर्तृत्विक्रमिणि चाद्यु अकारनकारयोर्णकारादेश: नते
मिततेनवालक मातकात्वइत्यविभक्ते रुदान्तं विहितोकांभिगतोवाधिवित्यस्य लोहिभरास्त्वामपालुष हृस्व:
भारत: स्थित: ॥ इति तृतीयस्य प्रथमे अएकोविंशोवग: ४ अयंसइति पंचर्चं सूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका
अयंसद्दपांत्यानुष्टुप्पुरोथाभ्यामिभ: ऋ पि: कोगिकोगाधिपत्र इतिरूपा असमयादेवताचतुर्थी अनुष्टुप्त्रिष्टा
भिष्टुभ: प्रान रनु णाकं दिवनद्यस्मनयोरुक: सूक्त विनियोग: अग्निचयनइष्टकाप्रणयने पुरीष्यासइत्येषाअनुवच
नीया प्रथिन: पुरीष्य अतीन्यतादेकमनस्य पुरीष्याण्वासोअयंइदिविकृपात्र सप्रणयामितिसूत्रितं तत्स्मिन्सूक्ते प्रथ
मा अयंसइति गाथा प्रते ओयंवतरावेषामाहुरम्य धिकरणभृतोरुवनीमरूप तयाह्वयमानो ऽग्नि: सतथाविध: स्व
नुवाणान: सोमं कमान: इंद्रयस्मिन् चयोग्रजमभिषवादिसंस्कारोपन सोमं जाठरेस्वारेरधेदधारतस्मात्दत्राम २८

104
1434

दिवि यत्न: सोत्विरितिपूर्वेणान्वय: किंचंहदारानवर: महम्लिणं सहम्लेनाना रूपतांयुधेयो भजति स सहस्रीतंअत्यं
विगनत्वापरतनचीला ॥ मथिन अश्वमिव वाजं आज्योषधिसोमार्थ्येनकरूपं द्दविलक्षण मन्त्र सवान् भजिवान् सं
संधिन्वं स्यसंस्तादभिरम्या भि: स्तूयमानोवर्तसेरथो ॥ दधातेर्लिटि लित्स्वरे प्राप्तेवारिरिरपि तितत्वस्य यस्य ए त्वा इ
त्यादेश: पयहनवो गारनिघात: प्रत्ययस्वर: शावृज्ञान: वृञ्आ का नोइत्यस्य यङ्कि रिदीर्घो किलइति अभ्यासस्य दीर्घ: व्य
त्ययेनआनव् श्वित्स्वर: समथान पणसंभक्तो कसोइरभाव: नलोप: प्रत्ययस्वर: स्तूयसे स्तु ञ्स्तु नोक र्मणियक् अक्
सार्वधातुकयोरितिदीर्घ: निघात: अदितोया अंग्नेयतइति यजत्र यजनीयहेअग्नेदिविद्युलोके यद्वर्च: आदित्याख्यं
यत्योतिः पृथिव्यां आहवनीयादिरूपतयावर्तमानं यत्तेज: यत्सओषधीषु तन्त्वदीयमेवप्रसिद्धं तेजोभिधाय गृह्यं
ज्योतिरभिधायेन यरापधावितिओषधीषुरेणात्कादेपुतेज: यदा ओषधीषुवचनस्य त्वादिषु सोमाख्यं यत्तेजअप्सु
जनेषु यंदोवर्यर्यतेज: तत्सर्वं आसर्वत्र वर्तमानं तेजस्ता कमेवाकिंच येन वायुरूपेणत्वं आ अंतरिक्षं आकाशं उ
रु आततं पभाने विधविस्तीर्णमेव: दीप्तिमानऽतएव भानुर्मासमान: स्वचक्षा: नृणां साक्षितया पश्यन् अर्णव: समुद्रव
त महानमस्ता रश्मास्य अंतरिक्ष मानेनियततिपूर्वेणान्वय: उक्तार्थे वाजसनयकं ॥ आयेपतेरिविवर्वइत्यादिस्येवाअ
स्याविविर्कर्च पृथिव्यामित्ययम्मग्नि: पृथीव्यायदापधीषेषायजत्रेतियएवौषधिषु च प्सु वाग्निस्तमेवस्तराहवे
ज्ञानारिक्षमुवीतिथंनेति वायुमत्वेष सभानुरर्णवान्नृचक्षाइति महान्सभानुरर्णवान्नृचक्षाउत्यतदिति पृथिव्याः
रातयेणारूपपूर्वादितिविभक्तेशयुपात्तं आ षधीषु ओषधश्चविभक्तावप्रथमायामितिदीर्घत्वं अप्सु सावेकाचस्
तिविभक्तेरुदात्तत्वं आततधातवुविम्नोरित्यस्य लिटिविभक्तौ धातनथजगभ्मववर्थेति निगमेनिपातनादित्वे उत्व
भ्याममलोपानभवतिलिनोति प्रत्ययास्वर्यस्योदात्तत्वं यद्वृत्तयोगाद्निघात: अर्णव: सलोपश्चेति सलोप: प्रत्ययस्य
स्वर: न्वचक्षा: चक्षिङ्व्यक्तायांवाचिअसुन् धात्वयं धातु: स्वामिव्यक्तिमात्रेवर्ततेनक्षेवहुलं मिश्रेयमंनूरुद्दुनर

पेरुप्रकृतिस्वरः ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ अंसेष्विड्डति ॥ अहेस्येत्तं रिंवोअर्णयुलोकवर्तमानअर्णअंतः आवामिल
स्यविमामिधूमह्वराप्राचेषि । किंच । धिषाः धियंबुधुपाम्हितं स्ट्रंउखंती नितउद्धीकुर्वंति धिष्ण्याप्राणाभिमानिनो दे
वाः तानप्राणास्थानेदेवां वानुक्रमेणउविवेसमंवनानकरोषिसमवताभवेस्मकवानमिइत्यर्थः सूर्यलोकस्तस्यपर
स्ताडुपरिलोचनेरोचमानायं॰ अंकःयत्राभियज्योतिस्ताप्तिलिप्सिन्यावेनेरोचनारव्येलोकेआ॰ आपः विधंतेअपेव
स्थानसर्वलोकस्याधूम्नादनविस्तलोकेयाश्चापउपलिधंतेवर्ततिताउभयीरपः तंप्रेरयसिउ॰ कार्थावाउसनयिभिः
भारमभिन्नन: आपोवाअस्यविरोणीस्ताएषपूस्रेनचि लकरेत्तांउविषूधृष्ण्यायइतिप्राणावैधिष्ण्यास्तेहिसर्वा
धियइत्यादिब्राह्मणं नपस्नानानेषक्षत्रेतेषायेन्वेनइतियन्नाहेनामैपलोकायन्नेयएतत्रपत्तिलयाश्वैनपरेणापो
पाश्यावरेणमापलराकेहन्तिमाउभयीरपस्त्वंप्रेरयसीतिअर्णं । कृगत्यादिभ्यआदुरकेनुइच्छेतिअसनुडागमश्च ॥ अधि
नेमाप्यंतेनंतिपाक मित्यर्थः अकारलोपः॰ अंकस्तः निवाप्रपुरनः बाह्युत्तैयवंरसीत्ययं धातुभ्वकाराकमन्तेवर्तमाने
अंकेत्यादिः बहुलंकस्तीत्यभ्याकः स्यातेग्निवातःउत्विपरयुत्यलयावाविइत्यस्यत्लिटरुर्वे॰ धातुत्वलं इवाविविरितिवि
ध्यादेशाः अमंयोगान्लिडिकिनइतिकिप्रवाभूविइत्यादिनासंप्रारणंअभ्यासस्यलिट्यभ्यासस्येभयेषामितिप्र
सारणमार्षधातुकउत्ख्निपान उपस्तृपदाहेउच्छतीतिमानमिधरणेसिपर्णस्तितंडुलांकुत्राच्चरवालेलवस्यसधिष्ण्या
त्वात्मानइतिनिपानस्याग्मः धात्वादिलोपायरह्स्वत्वादयः सर्वेस्तिप्यानभवंतिनिवाप्रपुरनःअवस्तात्अव
त्राव्यानूदिवस्थात्मेभ्यः मप्तमीपंचमीत्यात्याप्तिस्ताअस्तातिः नप्तिस्तविभाषाधिरस्येत्यवादेशाः प्रत्ययस्वरः ॥ अ
धन्त्वतुर्थी ॥ पुरीष्यासइतिपुरीष्यासः॰ सिकतारमिश्राः चित्याः अपत्यःप्रवणेभिमित्यवनप्रसाधनमूलेरंभादि
भिः मंहिताःमज्ञापकः परस्परसंगताः संतोयज्ञं अस्माभिः क्रियमाणमग्निचयनपूर्वकमिमंसोमयागंजुषंतां
सवंतां किंच अद्रुष्ट्रंगधावीरयंअनभावारोगादिवर्जिताः महीः महस्यः इषऊर्जः तेदिरहितान्यन्नान्यस्मभ्यंप्र

अयच्छंतु पुरीष्यासः एवालनपुरणयोः ईषम्नित्यनुरत्तेः प्रतिभ्यांकिरितिपत्प्रत्ययः किंच किंत्वाद्गुणप्रतिषेधेउ 111/1939
रामपूर्वंसंपूर्णत्वपरः पतिपूर्यतेतुभिरितिपुरीषारणानेः पूर्यनेवेतियास्कः तरर्हतीतिपुरीष्याः छंदसिन्वेतिय
प्रत्ययः अपिमंमिलिभसंज्ञायायस्येतिचेतिलोपः प्रत्ययस्वरः प्रवणेभिः वनषणसंभक्तौइत्यस्मात्तुंस्तिसंज्ञायाघः
प्रायेणविकरणेभ्यःपः अत्यय स्वरः प्रकर्षेणवननत्ननेसंभजानेसङ्घयंतेस्ताटेभिरितिप्रायणानिस्वनित्राणिप्रनि
रमइत्यारिनाणत्वंवनसमामेइत्यंतोदात्तत्वं कृदुत्तरपदस्वरः पहाप्सुः गतौप्रवंतेगच्छंतिस्रवननंप्रतिइतिचलन
शाब्दार्थात्कर्मकार्यत्वमित्स्वरः पूर्वस्मिन्पक्षेअवग्रहाभाव । छांदसइतिवक्तव्ये कृषंतो कृषीभीतिसेवनयोरित्य
स्मात्लोटरूपंपारस्मिवादनिपातः महीः महगोः आप्यइच्वेतिडीपूनकारलोपश्छांदसः प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः अ
थपंचमी इलामग्नइति एषकृतः पर्वमेवव्याख्यातं ॥ ॥ इतितृतीयस्यप्रथमेद्वाविंशोवर्गः निमंथितः
कधिनउ निपंचर्चमेकादशंसूक्तं अनुक्रमणिका निमंथितोदेवश्रवादेववातश्चभारतौ तृतीयासतोबृहती ति
भरतस्यपुत्रौदेवश्रवादेववातश्चस्कभावश्चत्रृषीतृतीयासतोबृहतीशिष्टास्त्रिष्टुभः अग्निर्देवताआहोतेत्यादिस
कल्पाकल्पउको विनियोगः प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोः इत्थमग्नइत्यस्य विनियोगः सकृदुक्तः तस्मिन्सूक्तेप्र
थमा निमंथितइति भारतावृषीस्तोत्रंकुर्वातेयोग्निर्निमंथितः अग्निष्टोमादिकर्मस्वरण्योनितरांमथितः सन्सध
स्थेयजमानगृहेसुधितः गार्हपत्यादिषुत्रिषुकुंडेषु सुनिहितः निधायचकाष्ठप्रक्षेपणयत्नात्समानोयुवाप्रबुधः
भनएवाध्वरस्यज्योतिषेमारे॰ प्रणेताप्रकर्षेणनेतानिर्वाहकः नेत्यादेवकविः क्रांतदर्शीतथाविधोजातवेदाः स
र्वविषयाभिज्ञानवान्सोग्निः वनेषुमहारण्येषुजर्यत्स्वरावाग्निसंबंधानजर्यमाणेषुजरांन्यात्सुप्राप्नुवत्स्वपिस्वयमु
जरः नरारहितः प्रकृतशिक्षमानः सनअतएवस्तुतिंकुर्वाणेषुयजमानेषु अस्तंक्षयहितंप्रभूतमानमादधेनिरधात्
सुधितः रधाते कर्मणिनिष्ठायांसुधितवसुधितमधितेत्यादिनाधिइत्यादेशः गतिरनंतरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वं

वे॰भा॰अ॰१ ऊर्ध्वक ऊर्ध्वसंयेनशत्वप्रत्ययः रित्वा रित्वावान् नित्वावान्युदात्तः अजरः अनयोर्हन्ता वित्यस्मात्कवेक्तेरतित्य पूर्णत्व

३० वः गुणः तमोजर मरमिश्रमरनाइसुत्तर परपूरत्तं रथेदधातेर्वनेमाने लिटरूपं ज्ञातवेदाः जनीप्रादुर्भावे उत्पत्स्यजनस

नस्वनोसन् अलो रित्वाकारः बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं अथद्वितीया अग्ने भिवामिति हेअग्ने भारताभारतो

भरतस्य पुत्रो देवश्रवा देववातश्चेत् श्रीसरस्वतीमनसामर्थ्योपेतं देवतरयिमंतमस्मिंअंगना रिगुणोपेतंअमं

मित्रां अभिदेशमा दिक्रर्मपास्तर्थमिलु उवांम धनेनस्नासुसाधितवंतौ इत्यर्थः ताहशस्त्वंरत्नाप्रभृतेनराया धनेनस हि

नः अस्मन्ममिधमभिसुखो भूत्वा विपक्षभस्मा विशेषेणानुग्रहरित्यावृत्तस्य किंत अनुयून् सुज्ञानेरुर्वीवीवलताः घुनि

मिमिनधामस्मभ्यन् मुनत्तुसर्वेपुरिवसेषु नोस्याकरणां अथानेनेवाआनेत्वभवनान्अमं भिवांमेषविलोडनड

तस्या कुरि मित्र वरयन्त्रहलंतस्यानं इतिव्योपात्यानेविभ्रिनिषेधः नस्यस्मभ पामिसास्त्वा नामास्त्राः पारादि

स्वादनिपातः अवृस्वरः भारता भरतस्यापत्यमित्यर्थे उत्तमादित्वादग्नलधिनेव वामारे रित्याद्विनाव धिः त्रित्वरः या

गलिगं धनवोमिल साकर्मणिकः नरैवैरिक्माभतयापापः देववानऋषिः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपरस्वरः घून

घूनमिगमने सुनरिपोपा डिवेत्यनुवृत्तौ घुपुषाभ्यांवेतिभोतस्त्रेणप्रत्ययः डिच्चुने अस्य परस्पवेतिडुप्रत्ययः अ

भिगचंस्य मिनसंसंएतं देवाः पाणिनप्तिप्रयोतनकिरणसंबंधाद्दिति वायुः दिवसः प्रथमयोरितिसवर्णदीर्घः नस्मा

व्यतीन पुंसीतिसकारस्यनकारः अथतृतीया दशक्षिपइतिहेअग्ने देववातस्यक्षिपः क्षिप्यतेकर्मकरणार्थमितिक्षि

पोंगुल्यः ताश्च दशपाणु द्वयस्य प्रथमसाधनत्वेन तत्रत्सांगुल्योर्दशसंख्याकाः ताद्दशोंगुल्यः पूर्व्यंपुरातनसीमे

नंतांमजीजनत्उत्पादयत् हे देवश्रवाः मातृषुमातृभूताः स्थाजेष्वस्कजानंत्सुत्पन्नअतएवप्रियंकमनीयं देवत

नंदेववातेनमधितं त्वमस्मिंस्तुहि यो धिः जनानां स्तोतॄणांयजमानानांवशीवशाकर्ताकर्मणां स्वातंत्र्येण प्रवर्तक

असद्भवनितंस्तुहीतिपूर्वेणान्वयः दशीदशानोकर्नित्यनुवर्तनोगुणश्चेवकिन्निस्वरः क्षिपःक्षिपप्रेरणे औणादि

३०

113
1439

यतेपुत्रोतिदेशमादिषु गिरसोमग्नास्त्रादिलक्षणानि वाक्यानि महयपूजय महपूजायां चुरादिरदंतत्वादुपधा रु

द्ध्यभावनिपातः वायवः आगपूज्याभिज्ञा मनयोः स्तगव्यापरस्मैपिकुप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः अथपंचमी अग्नेदादाश्

षइतिहेअग्ने स्तक्रूपतुम्यं रुविरत्नवतेयजमानायवीरवंतंपुत्रमुत्कर्षरिणसप्रभृतं रयिंधनं दाः धेहिक्रतुमतः पुत्रपौ

त्रादिमिक्लितान्तोम्मान् डिशीध्यं धनप्रदानेनतीक्ष्णीकुरु दादुदाभ दानइत्यस्यलोटिसिच्येवमौरात्रवान सावमुन्नर्म

पुंश्चेतिनिपाननाद्दिर्वचनाभावः इडभावश्च भसंज्ञायांसंप्रसारणं प्रत्ययस्वरः परीणसं परिपूर्णनस्तेव्याप्त्यर्थात्क्विप

अन्येषामपिदृश्यत इतिदीर्घः शिशीहि शिङ् निशाने व्यत्ययेनश्नुः दीर्घः छांदसः हेरपित्वाद्दलोदात्तत्वं इतितृतीय

स्यप्रथमे चतुर्विंशोवर्गः अग्नेदिवइति पंचर्चनयोदशं सूक्तं वैश्वामित्रं अत्रेयमनुक्रमणिका अग्नेदिवोवैराज्य

मुपांत्यान्तारं विराट्छंदः अग्नइंद्रश्चेति याज्या अग्नेददास्वरस्याः पोतुरोणश्चेतियाज्यैतिसूत्रितत्वात् तस्मिन्सूक्तेप्र

थमा अग्नेदिवसूनविश्वामित्रः स्तौतिहेअग्ने विश्ववेदाः सर्वविषयज्ञानवान् प्रचेताः कर्मविषयज्ञानवानत्वंदिवः

युलोकाभिमानिदेवतायाः सूनुरपिपुत्रोभवतिउत अपिचपृथिव्याः पृथिव्यभिमानिदेवतायाः तथ नात्तनयोसि किं

चविविक्त्य चेतनावानदेवऋतुस्मामिः क्रियमाणे क्षिन्देवान्यजनीयानिंद्रादिदेवानृधकपृथकक्रमेण यज

हविः प्रदानेनपूजय अमिअसभूवीत्यस्यलविता मस्या लेपिइतिसलोपः निपातः विश्ववेदाः बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञाया

मितिविश्वस्यांतोदात्तत्वं अथद्वितीया अग्निः सनोतीति यहत्कर्माभिज्ञोयोग्निः धीर्योग्निः धीर्याणिपशुपुत्रादि

संपदुपाणिकमर्षा निसनोतियजमानायददातियश्चाग्निः भूषनस्वतेजसासर्वंजगत्तभूषयन् अलंकुर्वन्अमृता

यमरणधर्मरहितार्थ दादिद् वायवा उंकृविलक्षणमत्रंसनोतिप्रयच्छतिपुरुक्षापुरुगगद्दादिबहुविधान्नोपेतंउहेअग्ने

सताद्गावां अस्माकं संवधि निइक्षित्रिनयंत वो दव्यतन्नीवानदेवानावहआहूय सनोतिषणुदाने ननादिवादुप्र

त्ययः प्रत्ययस्वरः क्षिप्यनेवस्य वहलीदिरूपं पुरुक्षापुरुवः स्कधान्नानियस्येतिपुरुक्षः अयलोपश्छांदसः संवुधीत्येतिग

वे०भा०न०१ ण: अथ तृतीया अग्निर्द्यावापृथिवीइति अमूर: अमूढ: सर्वज्ञ: यस्तु ईशान: सर्वस्य जगत: अत एव पुरुश्चंद्र:
बहुभिरन्नोपेत: यद्वा बहुदीप्तिस्वरूप: वाजैर्बलैर्नमोभि: अन्नैश्च सहित: सोऽग्नि: विश्वजन्ये विश्वस्य जनयित्र्यौ यद्वा वि
श्वजन्ये उत्पादयित्र्यौ अमृते मरणरहिते देव्यौ द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ आभाति आ समंतात्प्रकाशय
ति द्यावापृथिवी दिवश्च पृथिवी च दिवो द्यावा दिवो द्यावा इत्या आद्युदात्त: पृथिवीशब्दो ङीषंतत्वेनांतोदात्त: देवताद्वंद्वे चेत्युभ
यो: प्रकृतिस्वरत्वं विश्वजन्ये बहुव्रीहौ विश्वं संज्ञायामिति पूर्वपदांतोदात्त: जन्यरूपे तु स्वरश्चिंतनीय: आभाति भा दीप्तौ अ
नभिहितत्वान्निघात: क्षयन् क्षि निवासगत्यो: लसार्वधातुकस्वरेणानुदात्तत्वे धातुस्वर: पुरुश्चंद्र: ह्रस्वाच्चंद्रोत्तरपदे मंत्र इ
ति सुडागम: बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वर: उत्तरपदांतोदात्तत्वं ॥ अथ चतुर्थी अग्न इंद्रश्चेति हे अग्ने त्वमिंद्रश्चैतौ देवौ युवां अ
मर्धंता अनागमेन यज्ञं हिंसामकुर्वंतौ सोमामिषं कुर्वंत: सस्तुप: हविर्दत्तवतो यजमानस्य दुरोणे गृहे क्षि
यमाणं यंमंठ अभि सोमपेयाय सोमपानार्थं उपयातं उपसमीपमागच्छतं या प्रापणे इत्यस्य लोटि रूपं निघात: अ
मर्धंता मर्धतिर्वधकर्मा सावा इत्यस्याद्यादिरूपं मर्धस्य समास: कर्तरि आदेश: नञ्सुरूपेन स्वर: सोमपेयाय पा पाने अचो यदिति यत् ईद्
यति इति कारादेश: आर्धधातुकलक्षणो गुण: कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वर: अथ पंचमी अग्ने अपामिति सहस: सूनो ब
लस्य पुत्र जातवेद: जातप्रज्ञ: हे अग्ने नित्य: अविनाशी ऊर्ध्वोत्पादनलक्षणेन सधस्थाने प्राणीनां निवासभूतान् लोकान् मह
यमान: पशिवीर्यसं अपां दुरोणे अपां स्थानेंतरिक्षे समिध्यसे ... दुरोणे अवरक्षण इत्यस्मादेणादिको न
कृत्प्रत्यय: ... ऊठ्गुण: दुरोण इति ... नाम ... प्रत्ययस्वर: महयमान: मह पूजायां
... सार्वधातुकस्वरेणानुदात्तत्वे णिचस्वर: ऊती अवरक्षणादिषु ऊतियूतिजूतीत्यादिना नि
पातनादंतोदात्त: ... सवर्णदीर्घ: ॥ ॥ इति तृतीयस्य प्रथमे पंचविंशो वर्ग: २५ ॥ वैश्वानरं म
नसेति नवर्चं चतुर्थं सूक्तं ... अनुक्रमणिका वैश्वानरं नवकं वैश्वानरीयमारुतीनि ... आत्मन: स्तुतिर्वा पूर्वा पूर्वा

कः कर्मणि क्विप् क्षियंते प्रेर्यंते कर्माणि निक्षिपेषां गुलप: धातु: स्वर: अजीजनन् जनी प्रादुर्भावे हेतुमंतास्य लुङि चङ् द्वि
र्वचनसन्वद्भावाभ्यासदीर्घा: निघात: सुधिते दवता दवताने निनिरुक्तमित्यर्थे तेन निरुक्तमित्यण् प्रत्ययस्वर: अ
मन् अकृभुविस्यल्लङ् यङागम: ॥ यद्वृत्तयोगादनिघात: अथ चतुर्थी निवारघृतिहे अग्ने इळायागो रूप धारिण्या
पृथिव्या भूमेर्वरेवरिष्ठे परे उत्तरवेद्यां अन्हां सुदिनत्वे यज्ञनीयदिवसानां शोभनदिनत्वार्थं येषु दिनेषु दृषद्वत्यां वरीयां
श्रेष्ठे वा देवत्वं तेन निकृतिना नितरां धृतवान् निरधारयामि उत्तमानिर्स्था नानिरध्नायति दृषद्वत्यां दृष
द्वतीनामकाचिन्नदी मानुषे मनुष्यसंचारे विषयवती अपया यां अपया नाम काचिन्नदी तस्यां सरस्वत्यां नद्यां एतेषु
तमेषु स्थानेषु त्वं रेवत् धनयुक्तं यथा भवति तथा दीदिहि दीप्यस्व महर्षय: सरस्वतीतीरे खलु यज्ञादिकर्माण्या
कार्षु: ... नि ... धातुस्वर: दृषद्वत्यां दृ विदारणे दृणातेः पुगं ह्रस्वश्चेत्यादिनागम: धा
तो: ... उपलक्षयस्यां संज्ञोति मतुप् ... व्यंजनमविद्यमानवदित्यास्या: परिभाषा
या अश्रावणाभावान्मतुप उदात्तत्वाभावः अरि: प्रत्ययस्वर: सरस्वत्यां सर: शब्दोऽसंतंतत्वाद्युदात्त: तदस्यास्तीति
मतुप् उदात्तत्वाभाव: ... उदि: नवान्ता: ... दीदिहि दिवु क्रीडादिषु विलस्यपरु लुकि रूपं अथ पंचमी
इळामग्न इति व्याख्यातयमित्यपेक्षिता ॥ ॥ इति तृतीयस्य प्रथमे त्रयोविंशो वर्ग: ॥ ॥ अग्ने सहस्वेति पंचर्चं द्वाद
शं सूक्तं अत्रानुक्रमणिका अग्ने सहस्व गायत्रमाद्यानुष्टुबिति ऋषिर्गाथिनो विश्वामित्र: अग्निर्देवता अथानुष्टुप्
शिष्टा गायत्र्य: सूक्तविनियोगो लैंगिक: प्रातरनुवाके आश्विनशस्त्रे च प्रथमावर्जितस्य सूक्तस्य विनियोग: अथेत
... अग्ने ... अभ्युदये ... अग्ने ... अथा
... अग्ने ... विनियोगमिति तस्मिन् सूक्ते प्रथमा अग्ने सहस्वेति विश्वामित्रस्तौति
हे अग्ने ... सेना: सहस्व अभिभव अभिमानी अभिमातिन: कर्मविघ्नकारिण: शत्रून् अपास्य अपनु

115
1939

117
1939

गीनां यो पाध्यायस्तुनि मि त्रिप्रो वैश्वानरं मन सेति इत्यादे ऽन्यो ब्रागतो प्रथमस्यं वैश्वानरो ग्निर्देवतासप्तम्या या स्तित्र स्मि
भः अग्निरग्निनिधस्वाग्निः परं अस्त्ववर देवतानवमायास्तुति विश्वामित्रो पाध्यायस्तु त्वासप्रवदेवतासप्तमीव
र्शिनस्यमृतस्य विश्वामित्र ऋषिः सप्तम्या प्रस्तवाक्यवाधस्य वाक्यं सऋषिरिति यान्ये पेन ग्रहत ऋषिः वैश्वानरं मन
सेत्याः पत्कः अभि प्रविके वतुर्थ हविर्मग्निमारुतवैश्वानरीये निविश्राने नियुक्तः तृतीयस्येतिखंडे सत्रितं वैश्वा
नरमन सेति निस्त इति अयमेयत्नवो वृहस्पति सर्वेष्याग्निमारुतवैश्वानरीय निविहानीयः उभयमपि उक्थन स्तोमे
नेति खंडे सूत्रितं वैश्वानरं मनसाग्निं क्वाप्यप्रयं तु वाजास्तविपीभिरग्नइये ति अग्निवयनेसंचितान्यनुव्रांसनेअ
ग्निराग्नीध्येषा अथाग्निं संचितमनुगीतमनुशंसेपरिधुत्युपक्रम्य सूत्रितं अग्निरस्मिन्यजमानाजातवेदाइति
त्रिमंध्यमयावाचेति नत्मिन्सूक्ते प्रथमः वैश्वानरमिति विश्वामित्रः स्तौति हे अग्ने इह विषंतः संभरतहविष्का यु
ष्मयवः धनमात्मन इच्छंतः कुः शिकाः कुशिकगोत्रोत्पन्ना वयं वैश्वानरं विश्वनराः अग्निप्रयेणे नादि क्रियायाने
नाति यस्येति वैश्वानरः कश्चिनस्य संबंधि वैश्वानरः अपत्यमिति यावत् यद्वा विश्वानर एव वैश्वानरः न श्चितोन
स्यार्थाः सामसादि यावसर्वेन्न रिं अनुपत्यं मन्येनानुगतं कर्मानुरूपफलप्रदाने सत्य प्रतिज्ञं स्वर्विदं स्वर्गादिलक्षण
लेफ स्यतानारं भन एवकरानुं स्फुफलस्य दातारं रविं रथवंतं अतएव रणं धन्नान गच्छंतं देवं यो नभानं नभिमग्निं
मनसा निचाय्य अकरणेन एवं विधगुणविशिष्टस्व मितिज्ञात्वा गीर्भिस्तुति लक्षणाभिर्वाग्भिः हवामहे इह कर्मणि
आमहुयामः वैश्वानरं नरे संज्ञायामिति पूर्वपरस्य दीर्घत्वं विश्वानरस्येदमित्यर्थे तस्येदमित्यण प्रत्यय स्वरः नि
चाय्य चायृ पूजा निशामनयोः त्यस्य अपिरूपं मित्स्वरः अनुषत्यं अनुगत्यं पेनअवास्यः कुत्सार्थे तृतीयेवि
समासः स्वधामासि त्वा त्वं निरुक्तार नो यत्नवं स्कयनुं उभ्रूदाने राभ्यां तु रिकृत्वं गि नु प्रत्ययः परादिश्छंदसि बहुल
मित्यक नरपयधुरान्तं रथिरं रसं पन्नारान मनु वर्षमे धारया भ्यां मिरन्निस्वो वक्तव्या विनीरव चित्स्वरः वसयवः

दकिंचदुत्तर नके नापितमनुज्ञाकय अतएवस्म अराती अनीन शत्रून्सन्ने नत्रसा निस्कुर्वस्त्वं यज्ञ वाहसे यज्ञ निर्वाहका यज्ञ
मानायवर्चोधा अन्नं धेहि कुरुसदस्व पदमपण इत्यस्य लोटि रूपं आमंत्रितस्याविद्यमानत्वेन पादादित्वाद निघात अ
भिमाती माङ् माने मानं मतिर्भावे क्तिन् अस्याल्लुग्विकरणत्वेन भवत अभिमानं येषां ते इति बहुव्रीहौ पूर्वपद प्रकृति
स्वरत्वं अस्मभ्यं क्षेपण इवादे लोटि रूपं दुत्तर तरूवनतरणयो अस्मादरू अथेरवलवादि समजनीयस्य सका
रस्य षत्वं चिस्वर तरन तरते अनति रूपं अदुपदेशात्सार्वधातुकस्वरेण धातुस्वर धाञ्दधाते
छन्दसि लुङि रूपं निघात अथ द्वितीया अग्नई ळ्ळतिंक्रअग्नवीति होत्रा त्वर व्याई ङाया मुनमरा वेद्या समिध्यसे धीतिश्री
तिविषयहोत्रमग्निहोत्रादिकं यस्या सो। धीतिहोत्र श्रीतिमानी त्यर्थ अमर्त्य मरण धर्मरहितस्त्वं इळ ईडायामुत्तरा
यावेद्यां समिध्यसे अज्याहुतिप्रक्षेपणसम्यक् प्रज्वालयसे नारन्नाञ्छेन्नो अस्माकं अध्वरं मिमं यज्ञं मदुत्पषस्व आहू
नास्वीकरणं न मेवस्वधा होत्र धीकाल्यादिवत्त्निक मणि मंत्रव्यपपचेत्यादिना क्तिच् उदात्त बहुव्रीहौ पूर्वपद प्रकृ
तिस्वरत्वं ऊपस्व ऊपंते लोटि रूपं तास्वर कनिपात स्यवेति संहितायां दीर्घ अथ तृतीया अग्ने द्युम्नेनेति द्युम्नेनस्व
तेजसा गवेजागमीति प्राग्रवि तस्य संबुधि लोकरक्षार्थं स्वतेजसा सह सर्वदा जागरणोपेत आहुतदेवता धानार्थं अ
स्माभि राहुत सहस सूनो बलस्य पुत्र हे अग्ने ममसं बंध्यस्मिन्यज्ञे यद्धामास्तीर्णमिदं बर्हि तत्र आसद आसीद जागृ
वे जागृनिद्राक्षये जागृभ्य स्किन्न किंवा इगुण जागर्ति जागृवि जाग्र्यं जागरणादिति यास्क संबुद्धौ चेतिगुण ह
स्वादि ति सो लोप निघात सहस सूनो कप आमंत्रित पराङ्गवद्भावानुदात्तत्वे पादादित्वाद् निघात सद षद्लृ विशर
णगत्यवसादनेषु इत्यस्य लोटि लुङि लृदित्वाल्लुङ् निघात मम अस्मा छब्दस्य षष्ठ्येकवचने ममादेश युष्मदस्म
दो मीत्याद्युदात्तत्वं अथ चतुर्थी अग्ने विश्वेभिरिति हे अग्ने देवै भ द्योतमानै विश्वेभि सर्वैरग्निभि यष्टव्यतया
स्थितै रग्निभि सहितस्त्वं वायव उक्तविषयस्तुतिरूपा भिर्वाग्भि ध्यनस्यं स्यमनस्क तषापृज कायविद्यं ने तेषां य ३२

गीता निपाध्यायस्तुतिरितिवोचेनरामनमेतिइत्यारीतच्छेवोजागतप्रथमस्यं वैश्वानराग्निर्देवतास तस्या याम्नि त्रिष्टि
भ अग्निर्भ्भि निचम्याग्नि परं च्युवा देवतानवमायामन्तु विश्वामित्रापाध्यायस्तु किचासऋषेरेव तत्समन्तर्भाव
त्तिनस्यम् तस्य विश्वामित्र ऋषि समस्य प्रस्तावक्यत्वाद्यस्य वाक्यं मन्त्र ऋषिरिति यान्ये पनत्र मन्त्रे क्रम वैश्व नरेमन
मन्याय सू अभिप्लविकेचतुर्थे हनि अग्निमारुते वैश्वानरीयनिविद्धानेनियुक्त तृतीयस्यात्तिरवेडे सू त्रितं वैश्वा
नरमनमेति तिस्र इति अयमेव तत्रा बृहस्पतिसवेप्याग्निमारुते वैश्वानरीयनिविद्धानीयः उभयमपि उक्थ्य स्तोम
नेति खंडे सूत्रितं वैश्वानरं मनसाग्निं विद्वाप्यप्रयंतु वाजास्तविषीभिरग्निः इयेति अग्निवनेन संचितान्यनुत्तमसेनेअ
ग्निरग्निरेषा अथाग्निमंचिन मनुगीत मनुत्तमद्यादिर्धनु पर्क्रमस्य सूत्रितं अग्निरग्निमन्यजमानाजा तदाइति
त्रिमध्यमयावाचो न तस्मिन्सक्तेप्रथम वैश्वानरमिति विश्वामित्र स्तोनिहे अग्नेहविष्मंत संभृतहविष्काः व
मयप धनमास्मेनइच्छंत कुशिका कुशिकगोत्रात्पन्ना वयं वैश्वानरं विश्वनराअग्नि प्रयेणनादि क्रियायाने
तारं यस्यास्ति वैश्वानर कश्चितस्य संबंधि वैश्वानर अपत्यमितियावत यद्वा विश्वानरएव वैश्वानर तद्धितान
न्यार्थ साक्षमादि वायम येन रि अनुपत्यं मन्यनानुगतं कर्मानुरूप फलप्रदानेसत्य प्रतिनं स्वर्विदं स्वर्गादि लक्षण
लोकस्यलाभ मनपवमनु कल फलस्य दानारं रयिं गधवंतं अतएव रणवंथज्ञानगच्छंतं देवयानमाननमिम मग्निं
मनसानि बाधा अनतः करणेन नाय विधगुणविशिष्टस्त्वमिति ज्ञात्वा गीर्भिस्तुतिलक्षणाभिर्वाग्भिः दवामहे इदक मंच
वामहे म वैश्वानरं नरे संज्ञायामिति पूर्वपदस्य दीर्घत्वं विश्वानरस्येदमित्यर्थ तस्येदमित्यण् प्रत्ययस्वर नि
वाध्वाध्यज्ञानित्रा ममयो निस्यस्यन्यपि रूप मित्स्वर अनुपत्यं अनुगत्यं पन अवादय कुशायथं तृतीया
ममाम कपामाल्विवत्वं निरूक्त वारतो दानत्वं मयनु प्रभ्रदाने राभ्यां तुगिर्क्त गिनु प्रत्यय पराद्रि रसि बहुल
मित्य कनरपराद्युदात्तत्वं रयिं रयिमत्प्राणात्मनु वर्थे मधाय यावृपामिग स्त्रियौ वक्तव्य विनीरव चित्स्वर वमय

वे॰अ॰२॰व॰१

मसात्मन इच्छंत इति क्यचि आत्मनः क्यचि च अकृत्सार्वधातुकयोरिति दीर्घः क्यचंतात्स्त्रीक प्रत्ययः आतो लोपः प्रत्यय
स्वरः रत्नं रमणीयं धनं रत्नानि यस्मै गच्छंति इति रत्नः पचाद्यच् चित्स्वरः कुशिकाः कुशिकगोत्रोत्पन्नाः गोत्रमित्यु
र्थे मित्यसिवादय तत्र बहुवचन अभेदोपचारेण तद्वितलुक् हवामहे ह्वयतेर्बहुलं छंदसीति संप्रसारणे निघातः अथ द्वितीया
वा नेतारमस्मि भिमितिशेष्यः पूर्वमंत्रे प्रतिपादितः तं अग्निं द्योतमानं वैश्वानरं विश्वानरवंसं पितृमातरिश्वान
मानयंत मिसेष्वमिमिति विपुषा दिरूपत्या वेदः निर्मातस्त्रिवाम्निः तं उक्थं उक्थैः शस्त्रैः शंसनीयं रहस्यस्तिंस्व
भावमस्य पतिं पालकं यास्यमिनेर्विप्रमेधाविनं भ्रोता रं सत्वेन त्रयस्यारिमंच वावं स्वं त्वं तं भनिषिंसा तिथय
तृकह तन्तानृत्या प्रमासंरघु स्वरं पुर्लघु स्वदो वेगो यस्य स्निभ्रिप्रगंचार स्वस्मरः शब्देना भालस्यं ले स्यु
स्वरः क्षिप्रगतेत्यर्थः नं पवन्विधं तुकमयिं अवसे स्मा करेक्षणाय हवामहे कुशिकगोत्रजा वयं आहूयमानः किं
यमनु चीमनु कमहेवनानन्ये यथा र्थंआमाहूयमानः तमर्थं क्रमशी सो व्यत्या स्यास्य पित्तृतिवसाद्दिलोक क्षीरिक
मित्रबहु भाषाः प्रत्ययः स्वरः मातरिश्वान निर्माणहेतुत्वात्मातां नरिसंत लक्षिं वृत्व सित्तिः प्रणीति मातरिश्वाम्यिः
वमयु संन्नित्यादिना मातरिश्वशब्दस्य कनप्रत्ययांतत्वेन निपातत्वं पदेतो रक्षसंउक्थं उक्थेन स्तो त्रेण
स्तुत्यः नप्रभवत्यर्थे भवे छंदसीति यत्प्रत्ययः इत्यादिना स्वरितः देवतानये देवद्वतानिः स्वार्थिकस्तातिल् देवता
मिश्वाद्देनतद्धितस्य न्न संप्रसारणत्व यस्मा मिस्वरः रघुस्यदं स्यंदेः प्रसवणकरुणइति सत्यात्ययेत्तंत स्यदस्त्रा
यः स्यदेअपदूर्गिन्नि यातनाद नुनामिके लोपः रघुपंन रपत्रुपदस्मि समासे अथतृतीया अग्निनक्रंदनितिः
भीनैसानरोरोग्विः कुशिकेभिस्तोत्रं कुशिकैः स्तोत्रादिभिः युगेयुगे प्रतिदिनं समिध्यते आस्माहृत्ति प्रक्षेपणसम्य
करिष्यते न तत्र स्थिताः अर्थो नीति यथाजातोयवः करस्नूहेपासं कुर्वन्तु निभिः जनयित्रीभिर्वडवाभिः स्तन्य
प्रस्तेनप्रतिदिनं सम्यंवर्धयते नहत्न अमर्तेपुमरणरहितेषु मध्ये जागरूविजागरूयाजागरूहीप्यमानः सो

114
1937

स्थिः सुवीर्यं शोभनवीर्ययुक्तं स्वश्वं शोभनाश्वादिपशुयुक्तं रत्नमुत्तमं धनं नोऽस्माकं दधातु विदधातु प्रयच्छतु युगे पी
नित्यवीप्सयोरिति द्विर्वचनं परस्याम्रेडितत्वात्सर्वस्य पूर्वपदप्रकृतिस्वरः दधातु दधाते लोटि रूपं रत्नं रमुक्रीडा
यां रमंतेऽस्मिन्निति अधिकरणेन प्रत्ययः नकारस्यांतादेशः रमंते अस्मिन्निति रत्नं निदित्यनुवृत्तो भाद्युदात्तः अथ चि
तिर्यक्त्वयांतः स्त्रियादायुदात्तः अथचतुर्थी प्रयंतु वाजाः इति वाजाः वेगवंतो अग्नयः प्रयंतु त्वमभिलक्ष्य गच्छंतु गता
श्चतेऽग्नयः तविषीभिर्मरुद्भिः श्रमेजलसंमिश्राः संगताः संतः पृषतीः विंदून् अयुंजत अयुंजन् जले बिंदून् कुर्वंत
यदा वाजाः वेगवंतो अग्नयः तविषीभिर्बलयुक्तैर्मरुद्भिर्जलमनुलक्ष्य प्रयंतु गच्छंतु ते च मरुतः श्रमे जलसंमिश्राः अ
ग्निभिः संगताः संतः पृषतीश्चित्रवर्णा वाहनरूपा वडवाः अयुंजत रथे मेघभेदनार्थं ताः अपोक्ष्णः रथारूढास्ते वि
श्वेदसः प्राणिकृतकर्माभिज्ञाः तस्युक्ताः अदाभ्याः केनाप्यतिरस्कार्या मरुतः एवंविधा वाक्यः रहदुक्षः प्रभूत
मेकत्व पर्वतान्मेघान्प्रवेपयंति यथा प्रभूता वृष्टिर्भवति तथा मेघान्वालंपयंति तविषीभिः तवगतौ विति सौत्रो
धातुः अस्मात्वेत्रिंशेतिटिषच् तिच्छंदसि नित्यंस्वरसामानाः इति विषावायवादेशाः णित्तिस्त्रीपुल्लिंगव्यत्ययः नित्वादा
युदात्तः पृषतीः पृषसंधाने पृषाल नपूरणयोरिति वाअस्माद्वर्तमाने पृषद्बृहन्महदिति निपातनादतिप्रत्ययः शत
वद्भवति उगितश्चेति ङीप् पर्षती तिरपतः स्त्रीका पृषंतिपालयंतीति पृषत्यो वडवाः अयुंजत युजिर योगे त्यस्य लु
ङि सिचि रूपं निघातः रहदुक्षः उक्षसेचने इत्यस्मादिप् बहुलं पदप्रकृतिस्वरः वेपयंति टुवेपृ वेपने निघातः प व
तान् पर्वपूरणे इत्यस्मात् भ्रम्रहशो त्वादिना अतच् पर्वतिपूरयति भूमिं उदकेनेति पर्वतो मेघः व्यत्ययेनाद्युदात्तः
अथ पंचमी अग्निश्रियः इति अग्निश्रियं वेयुतमग्निं श्रयंतो विश्वरूपस्य विश्वस्य वृत्तारः कृष्टिराकर्षणंनम
नोत्कमनादिलक्षणं कर्म येभ्यो भवति ते विश्वकृष्टयः एवंविधा ये मरुतो विद्यते तेषां च मरुतां त्वेषं दीप्तं उग्रं
अवेरक्षणं इमहे कुशिकाः वयं आसमंतात् याचामहे ते मरुतः रुद्रियाः रुद्रपुत्राः मरुतः वर्षनिर्णिजः निर्णिक्रा...

वे०भा०म०१ रूपयान्विनिर्णिक्तन्धिविनिन्नाम कृपायनवर्णरूपं स्वभावोयेषां तेवर्पनिर्णिजः वर्पकाः हेपृक्षनवहेपारवस्यञ्च
तुः करणेमेघान्तिरूनहेपारवाः शिंहानसिंहाद्वस्वानिनः शब्दंकुर्वाणाविधास्तेमरूतः रुतानवः धातोरीघश्चतसिद्
२४ मनुदेशाः स्वरः उपंगम्य गतेरुत्पूर्वः कृउंघ्रप्वेति निपातनातनद्भत्वयमकारलोपश्चउक्तनीत्कृपंप्रत्ययस्वरः
इमहे ईकाति गत्यादिषुव्यत्ययेनात्मनेपदंअदादित्वाच्छपोलुक् निघातः स्वान्निनः स्वानोयज्ञंतः तद्धतः अतइ
निवनाविनिहन्निः प्रत्ययस्वरः रुद्रियाः रुद्रशब्दात्घां तस्येदमित्यणादेशः इतितृतीयस्यप्रथमेपद्धिंशोवर्गः अ
भिन्नकेपञ्ची आनंञ्चानंमिति कुशिकाव पञ्चउत्येशामंभाकंमरुतामोजसेलः आनंयानंञानेत्रानेमृत्तिसमूहंगणं
गणे गणे महतिसमूहे क्रियमाणाभिः स्तुतिभिः शोभनाःशस्त्रयाःस्तुतयः येर्मंत्रैःक्रियंतेतेनस्तुतासंतयःतै
मंत्रैरीमहे नाडवंमारूतंतोतेवावामहेएवरूपासः स्वरूपसन्धिःऊवर्णो आयपानेनात्मपः अनवभ्रराधसः नाव
पंतेअपवर्जोमान्यसनस्त्वयमंअनवभ्रराधा धनंयेषांतेअनवभ्रएधनाः संपूर्णधनाइत्यिनद् धीराकर्मभिद्व
लेमरुतः विदथेषु यज्ञेषु यज्ञंयजमानीयहविरभिलक्ष्यगन्तारोगमनशीलाभवंति गणंगणं गणसंख्यानेपचाद्
च निस्वरो धयादिनिर्देशवच्च परस्मातिनत्वास्तुदात्तत्वे पूर्वप स्वरः स्तुतिभिः बहुव्रीहौनञसुभ्यामित्युत्त
रपदांतोदात्तं भामंभादीत्यौ अनिस्तुशिव्यादिनामन्निस्वरः ओजः उञ्जआर्जवे उञ्जेर्बलोपश्चेत्यसुन्तत्संनि
योगेनकारलोपः आर्धधातुकस्येत्यागुणः निस्वरः ईमहे ईङ्कांत्यादिषु। निघातः अनवभ्रराधसः अनवभ्र
नत्सुभ्यामित्युत्तरपदांतत्वं उत्तरवद्धौहि पूर्वपदस्वरं गंतारः नाछीलिकस्तन् विदथेषु विदज्ञानेरुदिवि
दिभ्यां कित्स्थिय प्रत्ययः कित्त्वाद्गुणाभावः विदंत्यस्मिन्कर्मजातमध्वर्यादयइतिविदथोयज्ञः प्रत्ययस्वरः अ
हमस्मी अग्निरस्मीति साक्षात्कृतपरतत्वरूपाग्निरूपेण स्वात्मनः सर्वात्मकत्वानुभवमाविष्करोति हेकुशि
काभोक्तृभोग्यभावेन द्विविधं ह्रीदं सर्वजगत्तत्रवैचदेवतामंत्रंचैवात्तादश्चसोमएवान्नमग्निरन्नादइतिश्रुतेः २४

121
1939

तत्रसकलभोक्तृवर्गस्वरूपेणात्माग्निः सन्नाग्निवाय्वादित्यभेदेनत्रेधाभूत्वापृथिव्यांतरिक्षद्युलोकानधितिष्ठति तदुक्तं
गत्नसने पंकेमत्रेधात्मानंविभजत आदित्यंतृतीयंवायुंतृतीयमितितत्रसोग्निरहंजन्मनैववेदोज्ञातवेदाः अस्मिन्स्रवणम
नवाद्विसाधननिरपेक्षणस्वभावसाक्षात्कृतपरतत्वस्वरूपोस्मिघृतंमेचक्षुः चक्षुः येनविश्वस्यविभासकंमम
स्वभावभूतप्रकाशात्मकंचक्षुः तंपत्नमिरान्नीमत्यंतंशीमयेजनरसरूपंकर्मफलंदिव्यादिव्यविविधविषयोपभोगार्थकं
चक्षुः तत्रैममआसनआस्यवर्तते सकलभोक्तृवर्गात्मनास्वयमेवावस्थानात्एवंस्वात्मनः पृथिव्यधिष्ठातृरूपता
मादृअर्कोत्रिगत्यावाप्राणः सोर्चनव्वरनस्थानित्रिआपोनजायंतअर्चतेवैमेकर्मभूदितितदेवार्कस्यार्कत्वमिति
श्रुतेः सप्राणोहमस्मि धातुत्रेधात्मानंविभज्यतत्रयात्मनाखंतरिक्षस्यविमानः विमाताः अधिष्ठाः तास्मिन्तथा
दित्यरूपेणद्युलोकाधिष्ठातात्मादित्योहमस्मिएवंभोक्तृरूपंमात्मनोनुसंधायरूपंतामप्यनुसंधत्तेयक्ष्यविर्भोग्यं
प्रसिद्धमस्तितदपहमेवास्मियद्वा अहमग्निरस्मिदेवानांहविःप्रापणादंगनादिगुणयुक्तोस्मि किंचजन्मना
उत्पत्त्याजातवेदज्ञानप्रज्ञोस्मि उत्पत्तिक्षणएवसर्वज्ञोहमस्मि अत्रयाजानंसर्वस्वात्मरूपतयावेत्तीतिजातवेदः
सर्वात्मकत्वमर्थः तत्कुपमित्यत्राहघृतंमेचक्षुः यदेतद्घृतंप्रक्षिप्यमस्तितन्मेचक्षुःस्थानीयं यथालोकेच
क्षुर्भासकं एवमेवघृतंमपिप्रक्षिप्तंज्वालामुखादयतन्मेभासकंअमृतं प्रभारूपंयदमृतंत्रिविमनाः त्रिज्योतिःमम
प्रभासनआस्येवर्ततेत्रिधातुप्राणापानव्यानात्मनास्थितोवर्तमानः अर्कोर्चनीयः प्राणोस्मि सोप्यहमेवास्मि न
धावरज्ञोतरिक्षस्यविमानक्षेपेणमातापरिच्छेत्तावायुश्चाहमस्मिकिंचहविः आज्यपुरोडाशादिरूपंयदेतद
धविरस्मिनदुपपत्रस्तितंसर्वमप्यहमस्मि सर्वत्रसत्त्वमिदंमेतिश्रुतेः नामसंज्ञाः प्रसिद्धोतदनेनाग्निः सर्वात्म
कत्वप्रतिपादनेनपरमात्मत्वमर्कंभवति चक्षुः चक्षिङ् व्यक्तायां उसिच्चित्यनुवर्तमाने श्लिषेत्कसीत श्लि
दकृभावात्स्वाधात्उत्तमभावः निस्वरः आसनआस्यशब्दस्यपदन्नोमासित्यादिनाआसनादेशः कर्णाकर्णुगिति

वे०भा०८०१ ननम्यालुक विमानः माङ् माने इत्यस्मात् पूर्वे बहुलमिति कर्तरि लिप्रत्ययः लित्स्वरः अजस्रः अजस्रोऽसरणे नञ्पूर्वः नमिक
म्पिस्म्यजसकमहिंसदीपो रः इति नाऽलि॥ कोरप्रत्ययः नञ्पूर्वोऽज्ञमिनैरंतर्ये वर्तते नञ्स्वरः अस्य उपसंख्येयः वा अ
३५ ध्वरेषु अग्निभिः पवित्रैरिति सर्वात्मकोऽग्निः हृत्स्थं अंतःकरणवृत्त्या मतिं मननीयं ज्योतिः प्रकाशरूपं परब्रह्मास्वे
नेन अनुष्ठानेन श्रवण मननादिक्रमेण प्रकर्षेण संशय विपर्यास भावना प्रतिबंधनिरासेन स्वात्मरूपतया ज्ञा
नानः मनःपवित्रैः पावनैस्त्रिभिरग्निवायुसूर्यैः अकर्मकनीयं स्वात्मानं अपुपोधितेभ्योऽपि निर्मलतया पावनं प
रिनिर्मितं खलु यथाऽस्थापयन्नेन सोमं पावयति तद्वत् एवं ज्ञानेनाग्निः वर्षिष्ठं स्वात्मानं उत्तमं स्वधाभिः
शिलोकानन्दधाविनिस्यधातेरग्निवायुसूर्यैः स्तनस्मणीयं भकूनआकार्यद्गत्त आदीन् अनंतरं एवमात्मनि ज्ञाते सति
द्यावापृथिवी न पपरिकल्पिते द्यावापृथिव्यौ तद्रूप लक्षितं जगत् पर्यपश्यत् सर्वतः व्यापनतया दृष्टवान् भवतीति शे
नेः पवित्रैः पुत्रपवने अस्मात्कर्तरि चर्षिदेवतयोरिति इत्रप्रत्ययः अभिमेवायाकृतिरिद्धन् अस्य यङ्लुगंतस्य रूपं
संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वात् अभ्यासस्य गुणाभावः यच्छिन्तु परं छन्दसीति निपातः अर्केणार्कं वृत्तायां क्रियधारि
पिका तिभ्यः कद्विकप्रत्ययः हुस्वाहुस्वपवाभ्यस्य परं नित्यानि त्याशिखाहस्वदेत्रः मतिं मतिज्ञाने मंत्रे वृषपच्चेत्यादिना
कर्मणि क्तिन् उदात्त अस्मत्कोऽनेनतीति सिवनस्यहृस्वारंगारितिलोपः द्यावापृथिवी देवताद्वंद्वे च स्कप पदप्रकृतिस्व
रः॥ अपनवसी ॥ शतधारमिति यस्माधुपाध्यायादिस्तामित्रो वैश्वानरात्वं परं भस्त अज्ञासीत् तमिमसुप
ध्यायमनयत्तीस्तोति हे होद्यवापृथिव्योः शतधारं अपरिमितजलधारायुक्तं अक्षीयमाणं नकापि विच्छि
न्नप्रवाहं उत्संउत्सभिवशतधारं पवाहापेन स्तोतृ नदर्शच्छिन्न धाक्सरणीसमेतं विपश्चितं मेधाविनं सकलज्ञा स्वा
भिः पितरं त्राणां पिषपदेयोन पालकं वक्तानां वक्तव्यानां वेदवाक्यानां मेलि मेलकं नानाशब्दागतानां वा
क्यानां येक मिश्रणं संकः द्यावकारं पित्रोर्द्यावापृथिव्योरुपस्थे समीपे मदंतं ज्ञानातिशयेन हृष्यंतं अत एव

123
1439

वमसा वा च अज्ञासीमावसरप्रसादेनैव कारणभावात्सत्यवादिनं तमिमं सुपाध्यायं पितरं तं अपेक्षितफलप्रदानेन
पूर्णं कुरुतं च्यावापृथिव्यौ उक्तं गेरिङ्कुलं भस्मात् इत्यस्मिन् इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः प्रत्ययः कित्वात् नकारलोपः उदसीले
श्लः अत्ययनात् उदात्तः विपश्चितं विशेषेण पश्यतीति विपश्चित् पृषोदरादित्वात् छिनेतीति कि पृहत्तेस्य पितीति तुक् मसु
कपक तिवकुलमिति बहुवचनादिर्द्धाया भ्याउज्यतुक् कुरुतस्स्वरः वक्तानां वचपरिभाषणे अस्मात् कृत्यार्थे तवैके
न्यत्वनइति त्वन्प्रत्ययः वोः कुमिति कुत्वं नित्स्वरः मेलिं मिलः सपकर्षो धातुः कः अस्मात् होणादिकः इप्रत्ययः रोदसी॥
आमं त्रिततान्तिघातः पितरं पृ पालन पूरणयोः धांरस्योऽजु होत्यादिः अर्तिपिपत्योश्चेत्यभ्यासस्येत्वं निघातः
इति तृतीयस्य प्रथमे सप्तविंशो वर्गः प्रवो वाजा इति पंचदशर्चं पंचदशं सूक्तं अनुक्रमणिका प्रवः पंचोना गाय
त्रं तूच्यावा चेति पिश्वामित्र ऋषिः गायत्री छंदः अग्निर्देवता आद्यानन्तुदेवत्या वा प्रातरनुवाके आग्निनशास्त्रे योगं
यत्रे छंदसि अस्य सकस्य विनियोगः प्रवो वाजा इति अभिप्रवोप्सव उपधायेति अभिप्लविके तुक्येषु प्रवो वाजा इति वै
श्विकः स्तो० अभिरत्नस्य सृत्रितं प्रवोवाजा अभिप्रवोपआयाहि वीतयइति सामिधेनीषु समिध्यमाना इत्यकाश्सृत्रि
तं च समिध्यमानो अध्वरे समिधोअग्न आहुते निहईति आधानंतरीयायामिष्टेः सामिधेनीषु इध्यमानेषु वत्सामध्ये
एषु वाजा प्रइति द्वेधासन्तितंच प्रागुपोत्तमायाः प्रवुवाजा अमर्त्यं इति इइति एवमन्यत्रापि यत्र सप्तदश सामि
धेन्यः तत्र नवीनेनैव धाय्य इति दृश्येव गुवतिः काविंशाति सामिधेन्यः तत्र प्रवुवाजा अमर्त्यं इति पतृचो धाय्याः सामि
धेनीनामिति सृत्रितं महाध्वरेपि पंचविंशति संख्याकाः सामिधेन्याः तत्रापि नाः पतृचो दृश्याः अग्नीषोमप्रणय
नेहोतारेवो अमर्त्यं इति दृच सृत्रितं च होतारं वो अमर्त्यं पुरस्तात् पत्नीमग्नेर्दिवे दिव इति इडन्येयानमस्यग्निरिति सृत्रि
तं च इडन्येयानमस्यग्निरग्निं दूतं वृणीमह इति तस्मिन् सूक्ते प्रथमामृचमाह प्रवो वाजा इति हे ऋत्विजः वाजाः वृत्तं
निगच्छंतीति वाजा मासाः अभिधव अभिलाषवोरिवमायंति इति अभिद्युः अर्घभाभासाश्च हविष्मता हविर्भाजो देवाः

वे०भा०न०१

घृताच्याघृतमंचतीति गोघृताचीति यद्वा हविष्मंतो हविषःसीसदे प्रयता गावः घृताच्याघृतमंचतिप्राप्नोती
ति घृताचीस्रुक् तथा च वाजसनेयकं पशवो हविष्मंतः स्रुक् घृताचीति तथा घृताच्याम हितो हविष्मंतः स्रुक् घृता
चीति तथा घृताच्याम हितो हविष्मंतो देवाः पशवश्च मासाश्चार्धमासाश्चेति सर्वे वायुष्माकं यज्ञमानार्थं प्रभवंति तेषु
वानादिषु प्रभवत्सु स्रुक सुम्नयुः सुखमात्मन इच्छन् यजमानो देवानजिगाति यद्वा हारदेवान्प्राप्नोति उक्तार्थे नेति
नियमाभावणं प्रवोवाजा इत्यन्वाह मासा वै वाजा अर्धमासा अभिद्यवो देवा हविष्मंतो गौर्घृताची यज्ञो देवाञ्जिगाति य
जमानः सुम्नयुरितमसि इति अभिद्यवः बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः घृताच्या घृतस्य रणदीप्त्या अम्माल जिघ्र षिभ्यः
कइति कर्मणि कः धनमार्ग्यमंचतीति क्विभ्यदिगित्यादिना क्विन् अनिदितामित्युपधालोपः अंचतेश्चोपसं
ख्यानमिति ङीप् चाविति पूर्वपदांतोदात्तत्वं जिगातिर्गत्यर्थः छंदसास इत्यादि निघातः सुम्नयु सुम्नं सुखमात्म
न इच्छतीति क्यच् आत्मनः क्यच् क्याच्छंदसीत्युप्रत्ययस्वरः अथ द्वितीया इळामग्ने मिति विपश्चितं मेधा
विनं यत्तस्य निर्बाधकं ऋष्टीवानं स्वरववंतं यद्वा वेगवंतं धिताबानं वननीयं धनं धीतं विहितं यज्ञस्य तं विहितधनं
तमिममग्निं गिरा स्तुतिलक्षणया वाचा इले विश्वामित्रोऽहं स्तौमि इरस्कृती ऋष्टीवानं वनषणसचोक्ताविरयस्मा
दिव ऋष्टीवननीति ऋष्टीवा कुइतरपरस्वरः धिताबानं दधातेर्निष्ठायां धिरादेशः छांदसः वन संभक्तौ कर्मणि घ
ञ् बहुव्रीहौ निष्ठांत धितशब्दस्य पूर्वनिपातः पूर्वपदप्रकृतिस्वरः अथ तृतीया अग्ने शकेम ते इति हे अग्ने वाजिनः संभ
नहविलक्षणयं रेतस्य यानमानस्य तेन तवयं थमं मनं आयत्नमसोत्रावस्थानं कर्तुं शकेम शक्ता स्म वा जिनोवे
गवतो देवस्य निवायो जनीयं तेन कारणात् देवान् भिमस्पृदिया निपापानि अनितारम पापेभ्य उत्तीर्णा भवेम श
कृश ताविनस्यानीदि लिङि लिङ्आशिष्यनित्यङ् प्रत्ययः किदाशिषीतिया सुट् सलोपे यादेशाय लोपगुणसलोपाः
आमंत्रितस्याविद्यमानत्वेन पादादित्वादनिघातः उदात्तनिवृत्तिस्वरः यमं यमउपरमे इत्यस्मादंवेययम यमउपर

125
1939

मे इति निपातनाद् ध्यमावः सिस्वरः तेरे मन्दस्वन नरणयोः प्रार्थने लिङि रूपं निघातः अथ चतुर्थी समि
ध्यमान इति योऽग्निः अध्वरेषु समिध्यमानः घृताहुतिभिः सम्यक् प्रज्वाल्यमानः अत एव शुशुचानः विपक्वाः दीप्तज्वा
लः पावकः शोधकः ईड्यः स्तोतृभिः प्रशस्यो भवति तमिमं अग्निमन्नफलार्थं इमहे वयं याचामहे ईड्यः इडस्तुता
वित्यस्मात् ण्यत् अस्मात् स्वरितत्वं इति विरितत्वे मात्मनेपदे उवरितत्वात् ईत्युदात्तत्वं ईमहे इकारत्यादिषयं धातु रत्नयाच्या
र्थः निघातः अथ पंचमी पृथुपाजा इति पृथुपाजाः प्रभूततेजाः रूपः अमर्त्यः मरणधर्मरहितः घृतनिर्णिक् घृ
तस्य निर्णेता घृतशोधक इति घृतनिर्णिक् स्वाहुतः सुहुतो हविर्भिः सम्यगिष्टः एवं भूतोग्निः यज्ञस्य ज्योति
षो मादेर्हव्यवाड् हव्यानां वोढा भवति पृथुपाजाः कुइतरपरस्वरः स्वाहुतः सुहोतिकर्मणि क्तः गतिरनंतर इति गते
प्रकृतिस्वरत्वं हव्यवाड् वहेश्छंदसि ण्विः ॥ ॥ इति तृतीयस्य प्रथमे एकविंशो वर्गः ॥ ॥अथ तस्मिन्स्तेष
ष्ठी तं सबाध इति सबाधः रक्षोघ्नमंत्रोच्चारणेन तद्विघ्नबाधासह वर्तन्ते इति सबाधः यज्ञवंतः यज्ञनीयद्रव्ययुक्ताः
यतस्रुचः यताः संयताः स्रुचो जुह्वाद्या यैस्ते यतस्रुचः इत्था इत्थं अनेन प्रकारेण क्रियमाणया धिया स्तु
त्यानमेवंभूतमग्निं ऋत्विजो राक्षसबाधादूषणाय अग्निमभिमुखं चक्रुः इत्थं प्रकरणे इत्यस्य लिङ्गु सियणादेशो
कृतेनस्य द्विर्वचने धी ति इत्यादिवत् द्विर्वचनं निघातः अथ सप्तमी होता देव इति होता होमनिष्पादकः अम
र्त्यो मरणधर्मरहितः देवो द्योतमानः विदथानि यज्ञान् कर्माणि प्रचोदयन् प्रकर्षेण प्रेरयन् सोग्निः माय
या विपश्चिद्भिर्ज्ञानेन युक्तः सन् पुरस्तात् कर्मप्रारंभकाले एव एति अस्मानागच्छति मायया माङ् माने शब्दे वे
त्यस्मात् आतो मनिन् सर्भ्याय इति कर्तरि कर्मणि वा यप्रत्ययः भिनीते ज्ञानीते कर्मनीयते नयेति वा चायाकर्मविष
यत्नानं प्रत्ययस्वरः विदथानि विदज्ञाने इत्यस्मात् विदिभ्यां कित् इति कर्मण्यथप्रत्ययः कित्वाद्गुणः प्रत्ययस्वरः

वे०भा०२०१ अथाष्टमी ॥ गातीवाग्निर्यिवागिवलवानग्निवाजेषुमुखेषुधीयतेदेवैःशत्रुहननार्थंनिधीयते किंचअध्वरेष्वग्निहो
त्रादिषुप्रणीयतेअध्वर्य्वादिभिःप्रकर्षेणाहवनीयादिस्थानेषुप्रक्षिप्यतेअतएवविप्रोमेधाविसन्निग्निःयज्ञस्या
ग्निहोत्रादेःसाधनःसाधकोभवतिधीयतेदधातेःकर्मणियक्घुमास्थागापाजहातिसांहलीत्यादिनाईत्वम्नियमानःकर्मणिप्रणी
यतेरूपंउपउपसर्गात्समासेपिणीपदेशास्यनिणत्वंसाधनःसाधसंसिद्धौनघाप्तिवाकर्तरिल्युःलित्स्वरः अथन
वमी धिषाकृक्ष्वइति धाग्निःधिषाआधानपवमानेष्टिरूपेणकर्मणात्वकेआहवनीयरूपेणचाकृतोभूत् अतएव
वरेण्यःसर्वैर्यजमानैःकर्माङ्गत्वेनवरणीयःप्रथायम्निःभूतानांस्थावरजंगमानांमृतजातानामेतःगर्भंस्वात्मान
मेवगर्भंरूपेणवाआदधेसर्वंदधारपिनरंसर्वस्यजगतःपालकंतमिममग्निंदक्षस्यदक्षप्रजापतेःतनयानया
वेदिरूपाभूमिःदर्शपूर्णमासाग्निहोत्रादिकर्मसिध्यर्थंधारयन्ति सुमेदसदुहितृत्वेनमंत्रवर्णःअदितिर्दक्षत्निपुत्र
क्षयादुहितानवेति वक्रेकर्तोतेः कर्मणिलिटिरूपंपितरंपातारमेतनस्नेप्तुःइत्यादिनातृजन्तेननिपातनात्लिंपा
लयतीतिपितापालकःचित्स्वरःतनायलोपश्छान्दसः अथदशमीनिवादधेइत्युक्तार्थेनयज्ञार्थविधीयस्वतेस
इस्पकृतमयनानाभिःसलनेननिपदतेअग्नसकृतिकिझाननेदधिवुर्ज्ञउशिङ्जपुरोडाशादिहविः कामयमानंयइाक
र्मोर्थिभिःनिरवेमाग्निहोत्रादिकर्मसिध्यर्थंनितरांदधारइलाईउसत्तोपुंसिसंज्ञायामित्यत्राप्रायिकवचनातस
र्वधिद्यवत्स्वात्सेकृष्णपक्षःसंज्ञापूर्वकस्यविधेरनित्यत्वात्गुणःइडायांतेरूपंनेस्यांयजमानैर्दवाइलौलाभूमिःउ
दात्तनिरूपनिस्वरणंतोदात्तःप्रत्ययस्वरःउशिक्नंवशकांतादिस्वसमाइतो.किंविजिप्रत्ययःकिवात्संप्रसारणंव
विशिष्टःकामयतेदर्पनेकर्मोविविनिवाउशिग्निरिग्निःप्रत्ययस्वरः॥ ॥इतितृतीयस्यप्रथमेएकोनत्रिंशो
वर्गः॥ ॥अथतनप्त्रिंशत्केएकादशी अग्नियंनुरग्निनिनुपःकर्मसिध्यर्थंमंभजमानाःविप्राःमेधाविनो
ध्वर्य्वादयःमंतुरंसर्वस्यनियंतारंसर्वायज्ञसिप्रेगन्तारंअमुरंअपांपेरकंनमिममग्निंकृतस्यसत्यारतं स्यज्ञोपि

127

1939

दोमाग्निवोगप्रयोगार्थवातेर्हविलक्षणेरन्नैः समिधतेसम्यक्दीपयंतिर्यंतुरंवर्णव्यत्ययःयंतारमित्यर्थःअस्मिं
तुरत्वरेणअपस्कतोनित्वरमत्तोनिक्षिपरूढउत्तरपरस्वरः योगेयुद्विरयोग भवंघत्र चत्रोःकुधिण्यतोरित्निकुत्वं ञि
त्स्वर पतुषःवनपणसंभक्तौजनेरुसिरित्यधिकारेबहुलवचनात्स्मादेशुसिःप्रत्ययस्वरःइंधतेञिइंधीदीप्तौ
निघातः अथद्वादशी ऊर्जोनपानमिति ऊर्जोनपातंहविर्लक्षणेसमिध्यमानत्वेनान्नस्यपुत्रेयदन्नस्यचतुर्थं
यदन्नायाहुतिगहलेतरित्यभादित्यादग्निरितिउपद्यविअंतरिक्षस्यसमीपदिदिवोसःअलिङ्गायेनदीप्यमानं
कविक्रतुंकवयोमेधाविनोध्वर्यादयोमथनेनंकृतवःकृतोर्नमित्येतिअध्वर्यादिभिर्निष्पाद्यमानंतमिममग्निंअध्व
रेष्वित्तेडलस्कतिलक्षणाभिर्गीर्भिःरहंस्तोमिंऊर्जऊर्जबलइत्यस्मादभ्राजभासेत्यादिनाताच्छीलिकःक्विपूउर्ज
तिरभिरमितिऊर्जःअन्तोमांसकाचइतिविभक्तेरुरान्तत्वं द्यवियुतदीप्तावित्यस्मादौणादिकोरप्रत्ययःद्योततेकिरण
संबंधादितिकृतेनपिसंज्ञास्वरःइल्लदिरूपं अथत्रयोदशी ईळेन्योनमस्यइतिईळेन्यःस्तोतृभिरीड्यःअतएव
नमस्यःसर्वैर्नमस्कार्यःनमांसितिरःध्वांतानिस्वप्रभाभिस्तिरस्कुर्वन्दर्शतःकमनीयतयासर्वैर्दर्शनीयःतादृ
शोग्निर्यजमानस्यकामानांवर्षितासमिध्यतेआहुतिप्रक्षेपणप्रज्वालयतेउक्तार्थवाजसनेयकंइलेन्योहोषन
मस्याःस्यपतिरस्तमांसिदर्शतःसमग्निरिध्यतइति ईळेन्यःईलस्तोकृत्यार्थेतवैकेकेन्यत्वइतिकेन्यप्रत्ययस्वरःनमस्यः
नमस्यतेनत्वोदिनियतअतोलोपयलोपःतित्स्वरःइतिस्वरितःदर्शतःदृशिरप्रेक्षणेअस्मादूभृदृशियजीत्यादिनाकृ
मंच्यतप्रत्ययः॥ चित्स्वरः वृषीसेचनेइत्यस्मात्कनिनक्रित्वाद्गुणः अथचतुर्दशी वृषोअग्निरितिवृषोकामा
नांवर्षिताअश्वोनअश्वइवदेववाहनःदेववानहवींषिवाहनसत्त्वःनद्दतोवाहनभूतोयोग्निःसमिध्यतेआज्याहुति
प्रदानेनसम्यग्दीप्यतेतंनारइतोहविष्मंतःसंभृतहविष्कायजमानाःअर्नेकर्मसिध्यर्थंस्तुवंतिवृषाउगुणःउतमव

वे०भा०का०१

२६

[illegible]

नि

स्ता: दस्यदानेइत्यस्मात्सुन् वांसमेतेष्वेनमहेत्कथ्यत्रापुरोडाशोगिवश्विनिकर्मणिठिवृहूनेश्वे नथाहारीनांहस्यस्येत्यतिदुस्मस्येच 129

रू. नेअवथा: श्वेतवा. पुरोडाशास्येतिविधानन्नाह कास्यस्त्व पुरोडाशानांनवंनृभिमिपुरोडापुरो लाना: उकारस्यलकारोबहुलंसा 1939

प्रशाथिक. रुहुनस्यस्वर: पचन: इपचपचाकइत्यस्मात्भक्तृहृशीन्यामिनाकर्मणिक्तप्रत्यय: पच्यंतेशाविलिपचन: पक्त: चित्स्वर: अ

चितुमुनुंधत्याणिनामविनायांदीर्घ: परिकृतः संपर्युपेभ्य: करोनोभूषणेइतिकंराने. सुडागम: गतिरनंतरइतिगते: प्रकृति

स्वरत्वं परिष्कृत: विष्णव्ययविष्य: पाशपाभ्यांवेत्यत्रचकारेण वस्वादीनां समर्थयत्वात्यस्यापादानाद्यविस्थेलत्रस्वार्थिको

यप्रत्यय: आमंत्रितत्वान्निघात: भक्षत्तनीया अग्नेर्वाहीतिव्रमप्तिमोमइय अक्तिनिराहितसर्वआकृतंआसमंतात्धृतं

पुरोडाशास्वादवि. वीहिभसय भद्यादेस्मितन्यमहस्स.मृनु: बलस्यपुत्रस्त्वंहितोसिआहव नीयादिस्थानेष्वस्माभिर्निहितो

भिनस्मादिसिनिज्ञेष: वारिकान्यादिपुनोहिनोविरूपदेशाइत्यादंतोदात्तत्वं भाहुतस्तुहोने. कर्मणिकेगतिरनंतरइतिगते: प्रकृतिस्वर

त्वनिर्णे अकृत्य भक्षभवमहांभवेष्ठंदसीतिय नति गोभतमहांयस्मिनकालेसनिशेभद्धपराचिकालइत्यर्थ कालाध्वनोरत्यंतसं

योगाइतिद्वितीयाप्रकृत्यांत: पाथिमित्येशप्रकृतिभाव: बहुव्रीहौपूर्वपदस्वर: ॥ अथचतुर्थी ॥माध्यंदिनसवनइतिकवमधाविन्

दृज्ञानेन. इन्द्राग्निभ्यपिष्टामारभ्यकर्मणि मन्त्रनमाध्यंदिनसंबंधिनिसवनेपुरोगर्नामध्यंदिनसवनीयंपुरोडाशांजकपस्मंस

वस्बेदेअग्नेविदस्वेपुसंस्तुधीग. कर्मवृत्ताअध्वर्यादय: यज्ञस्यशांनिदेवाहविष्ठंलेनेतिपक्व: महानग्नि: यत्स्यमहतस्म

यभागधेयंभागगतयापरिक:मिनभिमं पुरोडाशंनप्रमिनंतिनहिंसंति किंतुत्तुभ्यंप्रयच्छंति नंजपस्वेतिशेष: माध्यंदिनस्य

दभिन्यर्थेन्माभ्यिारश्मसिवादादिव्यधि: शिवादेवाघुसनतं यत्स्यया प्रापणेइत्यस्मात्शेवाजिकाहे तिनिपातनात्करणव

कन्यत्वय. इगागमधातुडूसीयोस्यवंनेनंनियत्वोप्रि: प्रत्ययेनांतारान: भाग धेयंभागशाब्दात्स्वार्थेभागरूपनामभ्योधेयप्रत्य

योवक्तव्य: इतिधेय: प्रत्ययस्वर: मिनंति मीञ् हिंसायामित्यस्यकृयादित्वान्स्मानस्मिनर्मीनातेर्निगमइतिह्रस्वत्वं हिनु

मीनेतिणत्वं नभवतिसर्वविधीनांछंदसिविकल्पितत्वादिति ॥ अथपंचमी ॥ ध्वस्ततृतीयसवनइति महस: सूनोत्वत

स्यपुत्रहेअग्नेत्वंतृतीयसवनेआहूयमानंपुरोडाशंप्रतिषःकामयसे अयभनंतरंअध्वर्यऋत्विग्भिरंत्नवर्तंरत्नरांध्येनग

वे०भा०ऋ०१

२९

गाश्चिलक्षणमुत्तमं फलमभिधीयते नद्दंते फलम् ॥ रंजागर्विं जागरणकारिणं प्रातः सोमो जागर्त्ति भवति स्वप्ननिवारकइति
मामिमे सामीविपन्ययाप्रकाशिकलस्यावाम्कलस्यं अमरतेषुमरणधर्मरहितेषुदेवेषु इन्द्रादिषु कानिषुक्रमुकांतौ लिटिसिद्ध
इन्नमिमिमिषितस्यार्थधानुवत्वाद्विरागमेकांतिरभित्प्राय‌ः अकारस्याकारोव्यत्ययेन हियागारनिघात‌ः धातुस्वर विप
न्यथापनसकृक्तौ भावेकिप विपनंयावीमिकमत्वर्यो नाजागर्विप्रार्दनिस्तरः अथपष्ठी अग्नेव्धानइति जा
नवेद ज्ञानप्रज्ञरूपमेवव्धान आहुतिभिर्वर्धमानस्त्वं तिरोभूत्कयं अग्निभवमर्दिमस्त्वये तिरोभूतमहूयंयस्मिन्काले
सनिरा अर्नत्य रात्रिकालः नस्मिन्काले आहुतिपुरोडाशारव्यं दधिर्यस्व सेवस्व आहुतिंजुहोते कर्मणिक्तिन्नादौ
वर्णविस्यत्यनाविनिगते प्रकृतिस्वरत्वं ॥ ॥इतिप्रथमस्यप्रथमे एकत्रिंशोनवर्गः॥ ॥अस्तीदमितिपाडशर्चस्य
मरद्वांसकं वैश्वामित्रं अथानुक्रमणिका अस्तीदं षाड्रशाग्ना चतुर्थी दशमीहादश्यो नुष्टुभः षष्ठेकादश्यपुनः स्येन
गत्यः पंचम्यतिजागमिघष्ठी एकादशी चतुर्दशी पंचदशी षडजगत्यः त्रिष्टुभ शेषास्त्रिष्टुभः पंचमीमंथतानरइसेषाऋ
ग्निर्देवता आग्निरेवता काकाशिरेवतानुष्ठाप्विरेवताकाः सूक्तविनियोगोलैंगिकः वरुणप्रघासेष्वग्निप्रणयनेइत्ला
याम्नापदइत्येषा सवितिं वदनयान्नाभरंतयमयपक्षिभिः स्वर्गाकबैररस्त्वधर्भकमारमेदितित्रेवाग्निप्रणयनेनउत्तरवे
याभाम्यो स्थानेनमोरदहोनगतेषुपानिदिनेषोरसौहोत सउलोके विविक्षानितिरत्रि अरण्यामग्निसमारोपणेअय
निधानितिविपाठेमिनंव अयंतेयोनिरूचत्त्रियारणीगार्हपत्यप्रतिनेपत्वाणीविति नस्मिन्सूक्तेप्रथमा अस्तीदमिति
चलमानो धर्वारीन्प्रतिवेनइदमन्नवंस्वपडाकलमस्ति अधिमंथनं अरण्याउपरिनिधेयमथनेसाधनभूतंदउरज्ज्वादिक
मस्तिप्रजननंमग्ध्वर्जनधेसोनभूतंदर्भपिज्जलंकृतंसपादितमस्ति यस्मादेतान्नियाकलानितिअग्निमंथनसाधनानि
आरजानिसंतितस्मादिहूपत्नीविशां प्रजानामग्निसाध्याग्निहोत्रइहोरात्रवर्गादिफलसंपादनेनपालयित्रीमेनारणीआ
भरहेअध्वर्यो आहरतस्यामाहआयांपूर्वयोयथावपमाधानकालेग्निममश्रीसप्तवथापूर्वेमहर्षयोग्निमर्मथिषुः तद्दूहू
षमेवमग्निमक्षिन्धैमणिमंथनमंथनेननिष्पादकूरवाम अस्तीदमिति पदहूयस्यपादादितान्निधातः विशपत्नीपं ॥ २९

131
1939

भिष्कवस्तपविभाषासपूर्वस्यमित्रकाप्सवानादेशः यथाविभ्यादमिपहूलमिति उत्तरपराद्युदात्तत्वं मंथामसंथविलोडनेलोदिस
यविसत्त्वः पूर्वपादवर्धावस्यरिवार्थयनपूर्वविनेममात्यात्केदसौ निघातुप्रत्यय लितितिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं अयदिति
त्वा अरण्योर्निहितइतिजानवेदः सर्वविषयज्ञानयानयमग्निः अरण्योर्निहितः दैवैर्यज्ञार्थंनिनरांस्थापितोस्ति अत्र
दृष्टांतः गर्भइवेतियथा गर्भो गर्भिणीषुस्त्रिषुसम्यक्‌धितः कृतुनिहितोववर्ततेनइत्त्‌ सनाहत्त्रोग्निर्हविष्मद्भिः संभृतहविर्भिः
मनुष्यवज्ञास्यवद्भिः कर्मणिजागरूकैर्मनुष्यैस्त्रयाभिर्दिवेदिवेप्रत्यहमुत्पत्त्यर्थंईड्यःस्तुतिरूपाभिर्गीर्भिःस्तोतव्यः अरण्यो अग्र
गतौ अर्तिस्वरमदर्भैत्यादिना अनिः प्रत्ययस्वरः निहितः दधातेः कर्मणिनिष्ठायां दधातेर्हिरितिहिरादेशः गतिरनंतर
इतिगते प्रकृतिस्वरत्वं संधितः दधातेः कर्मनिष्ठातस्मिन्संधितेत्यादिना निपातनादिकारादेशः दिवेदिवे दिवुक्रीडा
दौ इगुपधलक्षणः कः नित्यवीप्सयोरितिद्विर्वचनं तस्यांम्रेडितत्वात् द्विर्वचनाभावः समासकृतस्यनद्रूहान्दसत्वसो
कारस्यदत्तमत्ययस्वर ॥ ॥अथद्वितीया॥ उत्तानायामिति विविक्तस्वानन्यानवादउअध्वर्युस्त्वंउत्तानायां अधरारण्यामुत्ता
नायांउत्तरारणिं अवभरअधोमुखां धारयआनंतरंसाधरारणिः सद्यःप्रवीतातदानीमेवनिषिक्तरेतस्कासतीवृषणंकामा
नांवर्षकमग्निंजघानजनयतुअथअस्याग्नेः रूक्षालजमोविनाश्रयत् पाजः तेजोमंत्रतत्रात्मकमभूत् अनंतरं अरुषस्तू
पः आरोचमानःसंज्ञः संघोषितः इलायास्पुत्रउत्तरवेद्याः उपरि स्थापितः वयुने अरण्योर्योनिस्थाने अजनिष्टजातःजनजा
नेनलइर्थे लिटिबहुलमन्यत्रापिमंत्राक्षरमेतिनिष्ठिलोपः इत्यर्यनत्वाभावाटनभवतिनिघातःअरुषस्तूपनविद्यते
विधः आक्रोधोयस्यस्वरूपः क्रोधगर्हिणनरोचमानइत्यर्थः नञसुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं स्तुत्रस्तुतौ स्तौतेदीर्घ
श्चेतिपप्रत्ययः किंवधातोर्दीर्घश्छन्दसि भाषायांरथविरूपं वयुने अजगतिक्षेपणयोः अजिपमित्रीड् भ्यश्चोत्युनन
इत्यत्र कः अजतिविपतेवावयुनमंगं प्रत्ययस्वरव्यत्ययेनाद्युदात्तत्वं अजनिष्टजनीप्रादुर्भावे लुङिमिविरूपंनिघा
तः अथचतुर्थी इलायास्त्वेतिजानवेदः जातप्रज्ञः हेअग्ने अध्वर्य्वादयोवयंपृथिव्याअधिभूमेरुपर्युत्तरवेद्यांन्ना
भान्नाभौतस्मान्नाभिस्थानेमध्यप्रदेशेनादेवस्थानंविशेष्यतेइलायाःपदेमानव्याइलायागोःपदेइलापदरूपेउत्तरवेद्या

व॰भा॰ऋ॰०१ अग्ने हव्याय वोढवे हव्यानि वोढुं वयं इळाया इळायाः पदे स्थाने पृथिव्या नाभौ उत्तरवेद्यां निधीमहि उक्तार्थमास्पदं इळायास्त्वा पदे नाभा पृथिव्या
४० अधि इत्यत्र इळायास्पदं यजनदेशोनाभिः अत्र वेदे नि धीमहीति निधास्यतो हुतं भवत्यग्ने हव्याय वोळ्हवा इति व्यक्तिरुक्ता
भवतीति नाभा णत्वं धत्ते इत्यत्र छन्दस्यपि दृश्यत इति भकारस्याभावोत्र नित्वादुपधा धि नमामीति नाभि मध्यस्थां
रूपां सुपां सुलुगिति विभक्त्याकारः लिस्वरः धीमहि दधातेर्लिङि रूपं लिङः सीयुडिति सीयुट् द्विर्वचनाभावश्छान्दसः निघा
तः वोळ्हवे वहप्रापणे तुमर्थे तवेन् सहिवहोरोदवर्णस्येति धात्वकारस्योत्वं ढत्वधत्वष्टुत्वढलोपाः नित्वादाद्युदात्तः अथ
पंचमी मथतान र इति नरः कर्मणि नेतारः हे अध्वर्य्वादयः कविं क्रान्तदर्शिनं अद्वयंतं द्वयं सत्यानृते तदचरंतं अद्वयं तं कुर्वाणं
अत एव प्रचेतसं प्रकृष्टज्ञानोपेतं अमृतं मरणधर्मरहितं सुप्रतीकं शोभनैरंगैः ज्वालाभिः समेतं तमिममग्निं मंथतमं
थनेन निष्पादयत किंच हे नरः कर्मणां नेतारः अध्वर्य्वादयो यूयं यज्ञस्य केतुं प्रज्ञापकं प्रथमं मुख्यं अग्नेर्भ
क्तिपूर्वकत्वात्सर्वमुत्कृष्टं नाम सुशेवं शोभनसुखोपेतं तादृशमग्निं पुरस्तात्कर्मणः प्राक् जनयत जनिमिमममग्निं सर्वं वि
धि गुणयुक्तं कुरुतेति भावः मंथत मंथ विलोडने लोटि रूपं पादादित्वादनिघातः नरः णीञ् प्रापणे नयतेर्डिच्चेति ऋन्प्रत्य
य डित्वाट्टिलोपः नियति कर्मस्विभिरिति वा नरः आमंत्रितत्वादनिघातः अद्वयंतं द्वयमिवाचरतीत्यर्थे सर्वप्रातिपदिके
भ्यः क्विब्वा वक्तव्य इत्याचारार्थे क्विपि द्वयतीति तस्य शतरि रूपं द्वयस्मिन्नित्यत्र अद्वयंतं तत्पुरुषे नञ्स्वरः सुप्रतीकं व
हुव्रीहौ आद्युदात्तं द्व्यच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं जनयत जनी प्रादुर्भावे णिच् जनिवध्योश्चेत्युपधाया वृद्धिप्रतिषेधः जनी ज्वरसंत
मरपिति योगविभागात् जनिधातोरपि मित्त्वाद्ध्रस्वः निघातः सुशेवं शेवशब्दो वप्रत्ययांतः आद्युदात्तः बहुव्रीहौ आद्युदात्तं द्व्यच्छन्दसीति
उत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥ ॥इति तृतीयस्य प्रथमे द्वाविंशो वर्गः॥ ॥तस्मिन्नृचे षष्ठी यदी मंथंतीति यदि यदा अध्वर्य्वादयः
बाहुभिः स्वकीयैर्हस्तैरग्निं मंथंति मथ्यंति तदा समुत्पन्नोग्निः वनेषु काष्ठेषु वाजी शीघ्रगमनवान् अरुषः आरोचमानः
सर्पणशीलो वा अश्वो न अश्व इव विरोचते भासमानानि दिक्षु पर्यंतेषु वनेषु उत्तरदृष्टान्तः अश्विनोर्यथा रथो वनेषु वनगतेषु यावत् स्थलीषु
स्थलेषु वेगवान् आरोचमानो वर्त्तते तद्वत् तत्रैव दृष्टांतः तदेव विशदयति यथा यामन् यामनि यानेऽश्विनोः पवेगगमने अश्विनोश्चित्रः

चित्रो रथः आरोचमानो वर्त्तते तद्वत् अनिवृतः केनापि अप्रतिबद्धगमन इत्यर्थः सोयमग्निः अश्मनः उपलान् तृणा 133
तृणानि वीरुधश्च भस्मसात्कुर्वन् परिवृणक्ति तत्रत्यानि स्थानानि परितो वर्जयति तदाह अग्निरादीप्तः इति पूर्वेणान्व 1939
यः मंथंति मंथ विलोडने लट्रूपं यद्योगादनिघातः रोचते रुच दीप्तौ भौवादिकः लट्रूपं निघातः यामन् या प्रापणे आ
तो मनिन् क्वनिब्वनिपश्चेति मनिन् सुपां सुलुगिति सप्तम्या लुक् नित्स्वरः अनिवृतः नञ्स्वरः वृञ् वरणे निष्ठा
यां यस्य विभाषेतीट्प्रतिषेधः निपूर्वो वृणोतिर्निवारणे वर्त्तते निवृतः अनिवृतः नञ्स्वरः वृणक्ति वृजी वर्जने रुधा
दिः वो कुत्विति कुत्वं निघातः तृणा तृह हिंसायां तृहेः क्नो हलोपश्चेति क्नः कित्वाद्गुणः हलोपश्च तत्स्थानेनडः शेश्छन्दसि बहुल
मिति लोपः नित्स्वरः अथ सप्तमी जातो अग्निरिति जातः मथनानंतरमुत्पन्नः सन् चेकितानः जानानः सततवाची स
तत गमनस्वभावः विप्रः कर्माभिज्ञः अत एव कविशस्तः मेधाविभिः होतृभिः स्तुतः सुदानुः सुष्ठुकर्मफलस्य दाता एवं
विधोग्निः रोचते दीप्यते देवासः इंद्रादयः ईड्यं स्तोत्रादिभिः स्तुत्यं विश्वविदं सर्वस्य वेदितारं यं अग्निं अध्वरेषु यज्ञेषु ह
व्यवाहं हव्यानां वोढारं अदधुः स्थापितवंत इति पूर्वेणान्वयः चेकितानः कित ज्ञाने इत्यस्य यङ्लुकि गुणो यङ्लुकोरित्यभ्या
सस्य गुणः अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं कविशस्तः थाथघञ्क्ताजबित्रकाणामित्युत्तरपदांतोदात्तत्वं अदधुः दधातेर्लं
ङि रुन्नाभ्यस्तविदिभ्यश्चेति जुस् यद्योगादनिघातः आद्युदात्तस्वरः अथाष्टमी सीद होतरिति यजमानोग्निं ब्रूते
हे होतः होमनिष्पादक हे अग्ने स्वकीये लोके उत्तरवेद्यां नाभौ सीद उपविश होममित्तमुपविश्य तथा चिकित्वान् ज्ञानवान् त्वं सुकृ
तः स्वकृतस्य कर्मणः फलभोगस्य योनौ स्थाने उत्तमलोके यज्ञं यज्ञस्य कर्त्तारं यजमानं सादय स्थापय किंच देवावीः देवान्
हविः प्रदानेन भक्षयिता त्वं देवानां तर्पयिता त्वं हविषा पुरोडाशादिलक्षणेन हव्येन देवान् यजासि यज अथ त्वं यजमाने
यागं कुर्वाणे मयि बृहत् प्रभूतं पशुपुत्रादिसमेतं वयोन्नं धाः विधेहि सीद सदेर्लोटि रूपं सीद तरपरस्वरः यजासि यजे
र्लेट्यागमः दधातेः धांसंलुङि रूपं छान्दसः अथ नवमी कृणोत धूममिति यजमानोध्वर्य्वादीन् प्रतिब्रूते सखा

वे॰भा॰अ॰३ य॰ दर्शनहरूपमेिणो यूयं रूपणकामानां रं वर्तिनाय धूमं अग्निं कुरुत मथनेनोत्पादयत स॰ घाग्निर्नजायंतनदावीमाह अ

४१ मैमथनः अर्क्षीणाः अनुपरतमामर्थ्यानेनो यूयं वा मंमथनलक्षणं सुधं अ॰ भरम्यामिमुखेन उतनप्राप्नुवम वीराः शोभनसामू

र्थ्योपेनो यमग्निः एतना पाद् एतनेोकनुसितं युधं सहमानो भवतियेन युधं स्यान अक्षीणबलाय यूयं मंथनंकुरुतेनि भावः रूपं

न रूपं विंहिंसाकरणयोर्लिटि तस्य वस्यान लक्षनामेति पार्स्याः क्रित्वात्गुणः पादादित्वाद निघातः उप्रत्ययस्वरः धूमे धूम्नकंप

ने इपियुधिपिपरमीत्यादिनामक किलात्गुणाभावः धिनोतिकंपयनिरान्यानीन धूमोग्निः प्रत्ययस्वरः इतनइण्गताविन्यस्या

ल्लादिनप्रत्ययस्य तनादेशः निघातः एतना पाद् षहमर्षणे छंदसि सहइनि ण्विणित्वाद्द्रुपधावृद्धिः सहेसाडसइतिषत्वंकइत्त

र्षपदस्वरः अमलंल षहमर्षणइत्यस्मात् क्विप्रूपं यद्योगादनिघातः दस्यून दस्कउपक्षये युजिमुनिक्षरभ्यो दमिलनिभ्यो युनी

ति सूत्रदम्यंनी निरस्यव शास्त्रः अस्ययेनासुरानार्ं भयस्त्रामी अयंतेयोनिरिति हि अग्नेअरणि विय वसंतादिक्त्ते भवः अयंउ

गुम्ना निरस्यमानः पात्राभ्यावस्त्यादिमयः कारीवक्र पारणि तेनवयोनिरुत्पत्तिस्थानं यतो अरणेर्जान त्वं अरोचथाः अ

शोभथा जानंत्वं ते अरलिर्विकारे एतदृशं आसीदनस्याम्रण्यांओरोपितः सन्नन्तरं तर्पयणनिः अथ अनंतरं नः अस्माकं गिरः स्तु

निलक्षणा॥ वाचः वर्धयपुत्रः पुत्राभिर्दिसमस्त्यानुत्तुरुरुवरीणामित्यस्यलङि रूपं यद्धलयोगादनिघातः सीदसेर्लेटिपा

प्राडत्यपित्वा मिदादेशः निघातः अयनिघानस्यचेनि कोदीर्घः वर्धयवृधुवर्धनेदंत्तुम तिणित निघातः॥ ॥इनिसप्ती

यस्यप्रथमेनूयस्यिंशोवर्गः॥ ॥अग्नन्मित्यस्तृकेरकादसीं त्री नन्नपादितियोग्निः यदागर्भः अरणीषुगर्भरूपतया

वर्तते नदा सोग्नि स्तनूनपादुच्यते स्वप्तानां तनुः शरीराणि न पातयतीति नन्नली निपुलयतः दानन्नप्नपादेतापो भिधीयते तनपा

द्दिते कांनरिमाः प्रजाः न पातयति तस्य कथं मेतेन आपस्तान अंतरिक्षित्ताभ्य ओषधिवनस्पतयो जायंते ते भ्यो ह्येषइति

यदा विशायते विश्राषणप्रत्यक्षतया जायते तदा आसुरः कर्मविघ्नकारिणां असुराणां हन्ता अतएव नयशंसः नरैः कर्मणां

नेतृभिरध्वर्यवादिभिः शंसनीयो भवतियत यस्मात् नरिदेवेतनः अभिर्मी तन निर्मितो तेन रामानरिश्वा भवति मातरि भंतरि

[illegible]

135
1939

क्षे प्रवसनीनि विधेषणे इतिमिष्युप्ते नोमानरिश्वा रवं विधस्याग्निः सरीमणि सरणे आगमने यानस्य वायोः सर्गस्तदा भवइवति

यदाग्निररणीषु गर्भरूपतया वर्तते तदा तनूनपान्नामको भवतियदा जायते तदा नराशंसनामको भवतियदांतरिक्षे विद्योत

ते तदा मातरिश्वानामको भवतीति तनूनपान्त्तानुविस्तारे दिनिमिनिन्निधनिसर्ज्जिरवर्जिरभ्यऊरीत्यप्रत्ययः व्यत्यये

नापुरान्तः नपान्यारसुणं परगनो यानेक्किन्न न पातिनपात पवी निपातनात् रुउत्तरपद प्रकृतिस्वरत्वे प्राप्ते उभे वनस्प

त्यादिषु युगपदित्युभय पद प्रकृतिस्वरत्वं आक्रः आक्रस्यायमासुरः अहिनकास्विनसंबंधीतस्येदमित्यण प्रत्यय

स्वरः नराशंस नृपनयेवदोविन्यप प्रत्ययस्यत्वाद्भयोः प्रकृतिस्वरत्वं विजायते जनीप्रादुर्भावेदिवादित्वान् तृयन

धातुस्वरः अमीमित माङ्माने ङ्ग ए वक्रदोल्यादिः स्तामित्यभ्यासस्येत्वं यद्योगाद निघातः सरीमणि सृगतौ हृसृस्त

सृभ्यइनि ईमनीन प्रत्ययः ॥अथदादशी॥ क्रनिर्मथेतिहेअग्ने कविर्मेधाविक निर्मथाशोभनेन निर्मथितः नितरांमथि

तोसि तथा मुनिधा शोभनेन निधानेन निहितोसि उत्तरवेद्यां स्थाने निनरां पथितोसि किं च स्वध्वरा अस्माभिः क्रिय

माणानि कर्माणि अग्निहोत्रादीनि हिंसारहितानि कृणुकुरु तथा देव यतो देवान् कामयमानाय यजमानाय देवान् यजनीयानिंद्रादी

न् यजतं परनयनिर्मथाम इति लोड ने अस्मात् पादिलक्षणाभावे क्रिप आत्सिमासः कृदुत्तरपदस्वरः निर्मथितः गतिरनं

तरइतिगते प्रकृतिस्वरत्वं निधानिपूर्वपदात् धानेभावे आन औपसर्गत्य् रूपां सुगितित्वनीयालुकं कृदुत्तरप

दस्वरः कृणुरुवि हिंसाकरणयोरित्यस्य लोटि धिन्विकृण्वोरित्युप्रत्ययः उतश्च उप्रत्ययादित्ति हेलुकनिघातः अथ त्र

योदशी॥ अजीजनविति मर्त्यासोमर्त्याः अमृतं मरणरहितं अतएवास्त्रेमाणं क्षयरहितं विकुर्वंतं बहुविलक्षणार्थत्वंद

तं नरणिंतरं नियतमानाः जनेनेति तरणी रग्निः नमज्जीजनन्मथने नोपादयन् अथ जातं नं अग्निमभिरक्ष्यस्व

मारः सरंत्यः दशारनाम संख्याकाः अग्नुवः अंगुलयः समीचीः परस्परं संगताः सत्यः संभरनेनशब्दं कुर्वते जातमग्निं दृष्ट्वा

भध्वर्यादयोहर्षं विशंब्दं कुर्वंतीत्यर्थः तत्र दृष्टांतः पुमांसमिति यथाजातं पुत्रमुपलभ्य तत्र स्याः पितरादयो हर्षेनघोषं तिनद

त भर्त्सनम जनीप्रादुर्भावे इत्यस्माण्यंतस्य लुङि रूपं सक्षेमाणं इक्षितु गतिक्षेपणयोः भावे मनिन्त्रितिमनिन्प्रत्ययः ल
घूपधगुणः ओतोर्ध्वेवलोभिकलोपः भ्रष्टस्य वत्र भाषान्मिमस्तरपदांतोदात्तत्वं तरणिः तत्रवनतरणयोः अञ्जीअवि
त्यस्मान्निरिक्षन्प्रत्ययः गुणः प्रत्ययस्वरः स्यमारः भक्षक्षेपणे इत्यस्मात् मृगय्वसच्छादिभिन्त्रिकप्रत्ययः मृगस्य अस्यंतिस्रूपरा
र्थान्निनिमस्यमारः न पदृस्वस्त्रादिभ्यइतिङीपः प्रतिषेधः निपातायुदात्तः अयुव अगीगत्स्वौ निजभ्वास्यभ्वेनिरूप्रत्ययः नि
पातनात्प्रिवेलोपः भमिन्नाडुबडलेन्नाः प्रत्ययस्वरः समीची इणगतावित्यस्मात्समीपाइतिपदूप्रत्ययः धातोर्दीर्घश्च टिद्वा
णाइञिस्प्यादिनाङीप् मंमंमामि समीच्याः पद्यमं पूर्वस्माद्वनेः क्षिप्रसम सनीतिमामी याखा अवंतेन्भ्यो प्यसंख्यानमि
तिङीप् अचइत्याकारलोपः चावितिदीर्घः आवंत्समीनि पूर्वसवर्णदीर्घः एकादेशस्वरः पुमांसंपारक्षणे इत्यस्मात्यानर्डु म
कृच्छिनिडुमककम्प्रत्ययः पुंसोक्कडिति असुङादेशः पातिकुलमिति सुमान्निस्वरः रमंतेरमद्वादेइत्यस्य लडि रूपं निघा
तः अथ चतुर्दशी। प्रसप्रहोतेनितिसत कातसनातनेभिः सप्रहोतासप्रहोत्र कायस्यस प्रहोतानन्यारोःखन गार्हपत्य
स्थाने अदीप्यत परमात् पृथिव्याः उपस्थ उत्संगेन त्रापिऊ भनिऊ भस्वनेः ततरवेद्यां आशोचत आशो भतत रासीभिः
करणः भावरणयन्तिशाय सर्वान्निष्करणः सर्वे कृष्मनीयतवाखयमानसन् दिवे दिवे प्रतिदिनेन निमिषतिन निद्रातिकि
तु सर्वरमंत्राधं अगर्भ्यत सृधृमी स्यारसमस्याग्नेः प्रेरकस्यारणीरूपस्यकाष्ठस्यजठराडुदरादजायत कर्मार्थमर
परायनन्माद्य निमिषतीतिपूर्वेणान्वयः आरोचत रूम्बरीप्तौ इत्यस्य लडि रूपं निघातः अशोचयन् शुच दीप्तौ ऊधा
निसकारस्यन कारस्वाम्यंदसः मिषतिमिषस्पर्धनइत्यस्य लडि रूपं करणः रणशब्दे ततकोत्तीतिणिच् तस्माद
रूपार्थे स्वलुलिस्वरः असुरस्य असुक्षेपणइत्यस्मादसं रुरन्विति नित उरन्प्रत्ययः भस्यदीत्यरुरः जठान जनीप्रा
दुर्भावेइत्यस्मात लतेरटः ऋवेलरप्रत्ययः ठकारस्थानादेशः यथा गतदनिघातः अथ पंचमी अमित्रायुधनइग्नि
अमित्रायुधः अमित्रैः कर्मविघ्नकारिभिः क्रूरैः सहयोधारः यद्वा अमित्राणि पापानि तैः सहयोधारः तत्र दृष्टांतः मरु

तामिव प्रयाइतियथामस्तां देवानां प्रया प्रकर्षेण शत्रून्निभियातीति प्रयाः बलानिशत्रूणां हंतृणि तद्वत् कर्मघ्नकारिणां पा
पानां वर्द्धनारः प्रत्तणः सर्वस्य जगतः प्रथमजाः प्रथममुत्पन्नाः कुशिकासः कुशिकगोत्रोत्पन्ना ऋषयः विश्वं स्थाव
रजंगमात्मकं सर्वं जगदिदुरित जानंत्येते भीकुशिकाः सुम्नवद्विमुक्त भवन्स्तोत्रं एरिरे अग्नये आसमंतात्प्रेरयंति तेदमेस्त्र
तन्यते एकः एकः एकोभूत्वाअग्निं समीधिरे आत्यास्ततनिभिः सम्यग्दीपयंति अभिप्रायुधः युधसंप्रहारे क्विप् कृदुत्तरपदस्व
रः संहितायां पूर्वपदस्य दीर्घश्छांदसः प्रयाः या प्रापणे अन्येभ्योपि दृश्यन्त इति विच् प्रथमजाः जनीप्रादुर्भावे जनसने त्यादि
विड् विड्वनोरित्याकारः विदुः विदर्ज्ञानेविदो लटो वा इति उसादेशः एरिरे इरगतावित्यस्य लडि रूपं मंत्रत्वादाम्न भवति इमोद मुपन्नाम
मंनकरणे यस्मलोपस्तोपदेशेस्ये तिइध्विप्रतिषेधस्वरः ईधिरे इत्यस्य लडि इंधिभवतिभ्यांचेतिकिद्धात्वान्नकारलो
पः निघातः अथषष्ठी। यदद्यत्वेतिहोता होमनिष्पादकः चिकितः कर्मविषयज्ञानवान्हे अग्ने अद्येदानीं प्रयतिप्रवर्तमा
ने अस्मिन् यज्ञे विशो मां दोधुवमया ध्रुवं यथाभवतितथा अस्माभिर्दत्तानि हवींषि प्रापयउत अपिच अञ्जा मित्राः हविःस्वी
करणात् मेदः इदं शांतत्वं मकरिष्या उत अपप्रजानन् इमं यज्ञं सम्यक्जानन् विद्वान् अग्ने विश्वं सर्वं जानानः त्वं सोमं अस्माभिः
क्रियमाणमिमं अभिषुतं सोमं अभिलक्ष्य उपयाहि समीपे आगच्छ इण्गतावित्यस्य शत्रीरूपं शत्रनुमइतिविभक्तेरुदा
त्तत्वं अरणीमहि रजवरणे रिण्याश्चिन्ताभ्यां शुक्रमेवकृत्यने विहल्यस्योविनोत्वं आमंत्रितस्याविद्यमानत्वेन पादादित्वं नि
घातः अयायाप्रापणे इत्यस्य लिङि सिप्रूपं निघातः अञ्जामित्राः शमुउपशामन इत्यस्य णयंतस्यालुङि स्यसिचसोयुङि
तिविकल्पेनेडागमः तस्यसिध्वार्थे रमिरिति णिलोपः निघातः ॥ ॥ संहिताभाष्ये तृतीयमंडले तृतीयाष्टके प्रथ
मोध्यायः समाप्तः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७
वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् पुमर्थांश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ श्री ॥ ७ ॥ श्री ॥
इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते वेदा

व॰भा॰ न॰॰ वेदार्थस्य प्रकाशेन ऋक्संहिताभाष्ये तृतीयाष्टके प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥ इति द्वितीयानुवाकः ॥ समाप्तः ॥ श्रीगणेशा
य नमः ॥ ओं नमः ॥ तृतीयेऽनुवाके नव सूक्तानि तत्र इच्छन्ति त्वेति द्वाविंशत्यृचं प्रथमं सूक्तं । तत्रेयमनुक्रमणिका इच्छन्ति द्व्यधिके
ति विश्वामित्र ऋषिः द्वाविंशत्यभिग्रहरूपि इंद्रो देवता अनुक्तत्वात्त्रिष्टुप् छंदः अभिप्लविके प्रथमेऽहनि दशरात्रे प्रथमेऽहनि च मा
ध्यंदिने सवने अच्छावाकशस्त्रे अहीनसूक्तस्थाने द्वितीयमिदं संपादनीयं अभिप्लव षडहेनीति खंडे सूत्रितं इच्छन्ति त्वा सोम्यासः सखायः इति
गाढ़ामहदुत्तमिति निर्म पाद इंद्रस्य तव अभ्युः संबंधिनि पात्रे सोमा सहवानुस्मितिवपाया याज्या महदानं पुरुहूत स्मियन्तं इंद्रो मघ
वाय श्रुतं भवेतिमिति स्वस्त्येवाक्षिभिर्भवस्वेवं इंद्र पशोरहविपायाज्यास्त्रिनं स्वस्त्येवाक्षिभिश्च प्रणेनात्रहर्ची वोहव्या
मरुतः कवीनामिति मनासीयेवं कर्मकस्य इंद्रस्य प्रालस्य स्य इन्द्र कवं मेत्यनुवाक्यास्त्रितं इत्यलं इवमसघवानमिद्रमश्वायं
गोगव्यं वो वाजयन्निति नक्षिन्ते लेभ प्रथमा इच्छन्ति त्वेति विश्वामित्रः सोमानि हे इंद्र सोम्यासः सोमार्हाः ब्राह्मणाः त्वा त्वां
क्षिनमिच्छन्ति भजन एव सखायः सखिभूताः ब्राह्मणाः सुन्वन्तः सोमं मन्त्रं त्वभिपुष्णन्ति प्रयांसि इन्नराण्यपि दधिरे धनि स्वर्थं धारयं
ति सहायो भविता: संतः सनातामसपत्नानां अभिशस्तिं नक्षा हिंसां नितिसंते सहते एवमनुपाहुः त्वत्तः कश्चित् मर्हि
कोना पुरुषः खलु अप्रकेऽन्न: सर्वेषां ज गतिप्रके तनमाप्यत इत्यप्रकेत । मृष्टापितो विद्यते सोम्यासः सोमम् अर्हन्तीत्यर्थे सो
ममर्हतिय वातिय: प्रत्यय स्वर: पुनः अभिपवे स्वार्थे वात्र त्रसुपत्रिभिस्तिवलीनि त्वति प्रत्यय स्वर: दधतिर दधाते र्लिटि रूपं सम
नवाक्यानुसुस्वरस्वरादेस्तानि घात इति मा परेपे स्थितरवाक्येनान्वयात् निघात: अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं तितिक्षं
ते तिजनिद्यनेः स्वस्वसमावांगुप्ति किद् भ्यः सन त्रितिमन् अभ्यस्त स्वर: अभिशस्तिः शस्ति हिंसायामित्यस्मात् वक्तिन
तादिष्व निरुत्तरत्वाद्यि विगते: प्रकृतिस्वरत्वं प्रकेतः किन्दातेन कर्मणि घञ् थाथादि स्वरकृत्स्वरत्वे ॥ अथ द्वितीया न ते दूरे
इत्येतदृचि हे हरिव: हरिवन् अश्ववन् इंद्र परमा चित् परमाणि दूरदेश वर्तमानान्यपि रजांसि स्थानानि ते तव दूरे न भ
वंति यस्मा स्वदीनास्तुपेत्य सर्वं आप्नवान् असदीये यज्ञमभिलक्ष्य आगच्छ स्थिराय फलप्रदाने दृढ़चित्ताय अत एव वृष्ठ

काम्नानां वर्षित्रे तुभ्यं इमानि सवनानि प्रातरादीनि कृतानि किंच अग्ना वाहवनीये समिधाने बाहुल्यधिकरणे नयासम्य
न्दीप्यमाने सति ग्रावाण उपलायुक्ताः अनस्त्वं क्षिप्रमागच्छेति भावः पाहियाप्रपणे इत्यस्य लोटि रूपं हरिवः हरी अस्य स्त इति मतुप्
छंदसीर इति मस्य वत्वं आमंत्रित त्वान्निघातः स्थिरा अप्यागति निवृत्ताविस्यस्मात् अजिरशिशिरेत्यादिना किरच् प्रत्ययान्तत्वेन निपात
नात् ककारलोपः चित्स्वरः सवनानि सुञ् अभिषवे ल्युट् माधिकरणे ल्युट् च तित्यू पुरु स्थनसोमाये ते इति सवनानि प्रातरादीनि
निष्कित स्वरः समिधाने इंधिदीप्तावित्यस्मात् विरूपं धिकान्नकारलोपः चित्स्वरः ॥ अथ तृतीया इंद्रः सुशिप्रः इति हे भकामानां
वर्षयितः इंद्र परमैश्वर्य संपन्न सुशिप्रः शिप्रशब्देन शिरस्त्राणमभिधीयते शोभन शिरस्त्राणोपेतः यद्वा शो
भनहनुमान् शिप्रे हनू नासिके वेति यास्कः मघवा धनवान् तरुत्रः तरत्यनेन तरुत्रः तरतेर्दैवादिकः इति तरुत्र इंद्रः महाव्रातः म
रुद्भिः महान् व्रातः समूहो यस्य सतथोक्तः तुविकूर्मिः संग्रामे बाधितः सन् मन्त्रे पुत्रे मारयित्र त्वत्र स्तोत्र पुयत्तं यानिवीर्या
णि भान्यपाः इधानामेवत्यानानि वीर्याणि च कासते नवरः सुशिप्रः सृप्लृ गतौ औणादिको रन् प्रत्ययः बाहुलकात् र इत्य
स्य शीत्वादेशः बहुव्रीहौ आद्युदात्तं पवः छंदसीत्यत्र पराद्युदात्तत्वं तरुत्रः तरतेरशिघादिभ्य इत्र त्रत्राविति त्र प्रत्ययः व्य
त्ययेनाद्युदात्तं माघवाल आन्महत इत्याकारादेशः महत तकारस्य तु विकूर्मिः कर्मेति रोणादिको मत्ययः गुणे कृते कार
रस्य उत्वं छंदसत्वं त्विवेति दीर्घः ऋधावान् ऋधहर्तीति ऋधाः अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते इति क्विप् इति ग्रहणात्तलोपा हकार
स्य घत्वं नरस्यामीतिमतुबर्थे छंदसीति वनिपावितिव निप व्यत्ययेनाद्युदात्तः कः किंशब्दस्य सप्तम्यर्थे कि मोऽदिति अत्
प्रत्ययः त्विमन्वकालीति कारत्वात् तिस्वरः ॥ अथ चतुर्थी त्वं हि ष्मेति हे इंद्र त्वमेकः असहाय एव अच्युतानि च्यावयन् दृढ़
तानि दृढमूलान्यपि शत्रुबलानि पक्षभूतानि रक्षोभि च्यावयन् स्वस्वस्थानात्यातयन् तथा वृत्राणि पापानि जिघ्नमानः हिंस
न् वरसि हि स्म वर्तसे खलु किं च एवं विधसामर्थ्योपेतस्य तव प्राना यकर्मण आज्ञायै द्यावापृथिव्यौ पर्वतासः श्चनिमि
मेवानि भवतानि निश्चलानि अनुतस्थुः तिष्ठन्ति भवत्वादिवानुदात्तः च्यावयन् च्युङ् गतौ इत्यस्य णांतस्य शतरि रूपं चि

139
1939

वे०भा०२०१

४६

स्वरः। वरमित्रवगनिमसुणयोः हिवोगादनिघातः मि प्रमानः हनसिंमागत्योरित्यस्य यभूर्वो। कविधानमितिकः तस्य छंदस्यु
मसंधेति सार्वधातुकत्वात् पूतस्यम्नु। बहुलं छंदसीत्यभ्यासस्य संहंतीति जिघ्रः। आचारार्थे क्विप् अस्मात्ता वी स्यार्थे चानन्तर
ग्रापनु मित्रवमारमाने वैश्रावेत्वस्य कर्मणि निष्ठा गतिरनंतर इत्यगते प्रकृतिस्वरत्वं सपाकलुगिति सपोहादेशः इवेन
समासो विभक्त्यलोपः इत्कककयात् पूर्वपदस्वरः तस्थुः तागतिमित्यनाविस्थस्यलिङ्गुसि आतोलोपे कृते तेन स्यहि र्वचने
वीतिस्वानिवकुरावादेशः तेनिघातः अथ पंचमी। उताभय इति उतेत्यामंत्रिणेहे इंद्र पुरुहूत पुरुभिर्बहुभिर्युक्बहुरोभि
नेम हरेवैरनुरेभोरसार्यबहु वारमाहुतव्यवाभिषेवैरूपेत एकः असहायस्त्वं दस्त्र हास्यमंत्रान्मोहंतासन्न अभयं उभसेभ्यः
सकाशात्प्राप्ताविभीर्नीतिवयतूरेवान्न निवाक्यवंमारः अवेतः तहाक्यं दंसत्युमेवकिंचमघवं भिद्रत्वं अरे चित्तूर रपारे अपिद्
मेरोदसी प्राबारविवेषमपस्मात्कारणात् संरंभात् संरब्धासि परस्परमधरोत्तरभावेन यो जितेकरो धीतियत्नु एषनेनव
महिमा कामित्रिरित्नु सकाशेत्तेसकंपमित्स प्रमाव सवद्वात्तेननरोदसी संरब्धसितेनव काश्रिसुश्रिमिस्वाःसः अभयेइत्यस्मा
काबेल्लजित्रवयत्पयः अभासमासेनस्वरः अवरः बृहन्मता कायांवाचि लडिरूपंनिघातः अपारेबहुव्रीहिना ञ्यू क्रम्या
मित्रकरपरंनाशनत्वे संरंभात् ग्रह इपारानेन्नारिवाभ्यां पद्भ्यावइसारिना संप्रसारणं हम्महो भश्छंदसीति हकार
स्याभक्तारः इत्यन्ये तितिपइकारलोपः बहुलं छंदसीत्वड्भावः समासस्वरः कामिः कान्दीप्तौ औणादिकइप्रत्ययस्वरः
इनिवृत्तीयस्यापभूमि प्रथमो वर्गः तस्मिन्सूक्ते षष्ठी। मसूतइइति हे इंद्र तवहरिभ्यां मज्ञ्वाभ्यां युक्तेरथअस्मान् भि
लखमवना प्रवणेन मार्गेण सक्तत्रुम्मैनुश्रीघ्रंगच्छतु नर्धाते नवजः अज्ञानि शश्रूनअस्रान् प्रमृणन् प्रैनु संचमन्ती
वः सदाजि मुखेनागच्छतः शश्रून् जहि मारयन् तथा अनुच अनुगच्छतः पाश्चात्यहस्मुरान्यरावः पलायनपरां मुज जहि
एवंज्ञापुर्पधिनपुसकमविवृवंजगत्सर्वं कृणुहि सत्यभूतां मिहो त्रारिकर्मपपरंकुरु एवंविएवंविधं सामर्थ्यं त्वयि वि
एवंनि विरमस्कूप्रवनाम्राप्रहउपसर्गाच्छंदसि धातर्थ इतिवतिः प्रत्ययस्वरः प्रमृणंतुमृणहिंसायां जहिनहहिंसाग

राम ४४

141

1439

त्वामित्यस्य यो। दमिपाहिरांदन्नः तस्मिन्नेन तंडनिजांदन्नाः अनांदस्थिविनिस्कुकिभिभिआभाप्यस्त्रस्यामिधत्वान्निर्हतिः हरि
वारनेसरातः प्रतीचः अंचुगतिपूजयोः अंचेचदस्य सर्वनामस्थानमिति विभक्तेरुदात्तत्वं पराचः अनिगंतोच्चतावप्रत्ययइ
तिगतेः प्रकृतिस्वरत्वं कृणुहि कृविहिंसाकरणयोः भसुअसभुवि अथ सप्तमी। यस्मै धायुरिति हे इंद्र धायुः निरंतरमेव यं ध
नस्य परमे मर्त्याय मनुष्याय भरथाः यद्धियंर धात्रिसमर्थस्य अभक्तं चित्त पूर्वमप्राप्तमपि गयं गृहेषु भवं कनकमश्वादिकं भ
जतेभागान्निमित्ति किंभूतः पुरुहूत बहुभिराहूतेंद्र प्रतार्थी प्रतवा देहविर्भाजसुपल्लन्त्यतिनथाप्रसोज्यपुरोडाशादिलक्षणं हविर
दातिप्रयच्छति। पद्धाचि। तेनवस्मनिः शोभनावुद्धिः भद्रकल्याणकारिणेन वरानिर्धनत्राति सहस्रदानाअपरिमितधन
दानसमर्थेनाइंद्रस्य बहुपत्न्यमंत्रवर्णः भृतिदाभृतिरिदहिनोमारः भंभृर्याभरेति धायुः दधातेरौणादिकउणप्रत्ययः अदधाः
दधातेर्लङिरूपं यद्वृत्तयोगादनिघातः मर्त्याय मर्त्ये एवमत्यः कस्मादिषु पाठात् स्वार्थिकोयत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वं गेह
गहस्त्राध्यात्रभवइत्यर्थे भवेछंदसीति यत् तित्स्वरितं स्मतिः संज्ञेत्यपेत्यादिनाक्तिंनुदात्तः ॥ अथाष्टमी ॥ सहदानिमिति हे
पुरुहूतइंद्र त्वं साहदानुं दानवीरत्रमानात्तयासहवर्तमानं तथा त्वमंत्र वर्णः दानुः शयेसहवत्सेतिसहदानुभिर्दानवैः सहवर्तनं
इतिसहदानुः नंक्षियंतं बाधमानं कुणारुकुणंत्रालं किंचिस्फुरं अहस्तं हस्तहीनं सत्वासंपिणक सम्यक् चूर्णीकुरु किंचहे इंद्र
वर्धमानं सर्वत्र वर्धमानं स्वयमानं विपंडवधतेति स्फुते पियारु हिंस्त्रं दत्रं वत्रासुरं अपादं पादहीनं सत्वानव मावलेनअ
भिजघ्नथहतवानसि यदा सहदानुं उदकसमीपे नं क्षियंतं आकाशे निवसंतं कुणारुं जिनंदस्त्रं दत्रणात्याच्छादयतीनभइति दत्रो
मेघः तमिमं वर्धमानं मेघं हस्तपादरहितं कृत्वा संपिणक संपिष्टं कृतवानयास्कः अहस्तमिंद्र कृत्वा सपिंडिपरिषमारं मेघमिति
सहदानुं दाअवखंडने दाभाभ्यांनुरितिनुप्रत्ययः प्रतीतिदानवः यद्वा दानुर्दानं बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः क्षियंतं क्षि
निवासगत्योः तुदादित्वात् शः प्रत्ययस्वरः पिणक पिष्ठ संचूर्णने रुधादित्वात् श्नमे हल्ङ्याब्लुक् षकारस्य ककारश्छांदसः कुणारं कु
णशब्देन पाहुलकाद् रूपसिद्धिः आद्युदात्तः जघंथ हनमिंहागत्योरित्यस्य लिटि थलि रूपं अभ्यासाच्चेति धातुहकारस्यघ

संनिघातः उपरेवेत्यत्रइतीद्प्रतिषेधः ॥ अथनवमी ॥ निसमनामिनिरिहंदृंसहींमहतींभनरवापाराड्विरांस्थलाभा
येनवरंतीरवंमिषांमृधिमामनी तथाचमंत्रवर्णः गावीनेसामानाविनइतिसमरवसामः घृषिणामसोमन्नाकेनसामोनागे
नसमरनेमिभिर्लेकेमस्माद्रथमं नदस्यासीनिसामनानांसामवतींस्तासरस्नेस्थानेनिषसत्यनिवेश्यामासतथात्वष
भःअभिमनफलानांवर्षकः इंद्रः यांपुलोकमसभ्यानूयथानूनपनतितथाअभारयत् तथाचमंत्रवर्णः यत्पृथिवींव्यथ
मानामदृंहदित्यिनिषामनामसमपशामंसदस्यास्तीतिमतुर्थपमादित्वात्प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः इषिरांइषुगतौइषुमुदित्यादि
नाकिरचप्रत्ययः किवादगुणः भित्स्वरः ममस्य पद्र्विशाअगल्यवसारन्नइत्यस्यजंनमोविष्यर्षस्यलिटिथलिउपदेन्त्र
स्वरनइत्थीतीद्प्रतिषेधः निघातः अस्नभ्रान स्नंभुस्तंभनेइतिसात्रोधातुः स्तंभुस्तंभ्वित्यादिनाश्नाप्रत्ययः श्नसोरल्लो
यइत्याद्विनाधातुनकारस्यलोपः अडागमस्वरः अर्षथुकधीगतौव्यस्ययेनश्नापूप्रत्ययःगुणः पारादित्वादनिघातः आ
पः आपृव्याप्तौक्किप धातोइत्यभ्रयजकिअपूनंतंनिसात्विरीदीर्घः जसःकसावास्तुरात्ततेधातुस्वरः प्रसता सूप्रेरणइत्यस्य
कर्मणिनिष्ठागतिरनंतरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वं ॥ ॥अथदशमी॥ ॥अलातृणइतिहइंद्रमलातृणःवमृद्कनय
अलमत्यंतमातृदः हिंस्यनइत्यलातृणः गोर्मांधयमिकाया वाचः व्रजः गोडमृतोवलः वणोत्वाकाशमितिवलोमेघः
पुराहंतो जमवज्रमहरत्स्त्रमाथभयमानः भीतःस्यारविधिहोवभ्र्वअनंतरमइंद्रः गाअपः निर्जेनिर्गमयितुंसु। गानूस्रग
मा भृषथोमार्गानजहणोल आवकोशन् अतःवाणीवननीयाः धमंतीः शब्दयमानास्ता आपः पुरुहूतंबहुभिःआहूतं पार्थि
यमुरवंअभिसायन अभागकूल्एतामवं यास्क एवंव्याख्यन अलातृणोवलइंद्रप्रजीगाः अलातृणोअलमातर्दनोमेघोवा
वेअरुणेतर्जोलअलसुंनरिसेगोतेरस्थामाध्यमिकायावाचःपुराहननाद्भमानोव्यासकगान्यमोअरुणोलिरजेगाः कमना
न्यथपकेरनवर्गमनायगवांपावन्याणी पुरुहूतं धमंती आपोवावहनांहृवोवावदनाद्भुभिराहतमुदकभवति धमति
र्गतिकर्मा अलातृणः नदीहंतायां अलं पूर्वात्पञ्जचैकविदन मितिकर्मणिकप्रत्ययः अलमोमकारस्यकारः वलसंवरणे व

लमेने आवरयतीतनमोनेनेमिवलोमेघः पुंसिसंतायामितिघः प्रत्ययस्वरः व्रजः व्रजगतौगोचरसंचरेत्यादिनाघप्रत्ययांततेन
निपातनात्पुत्राभावः अनत्यंतमितिइतिप्रत्ययस्वरः भयमानः ञिभीभयेव्यत्ययेनशप आरुजः गत्याविस्यस्यलिटिणलिरूपं
निघातः कगान् गम्रगत्याबित्यस्मादधिकरणउप्रत्ययः डित्वादिलोपः कृत्स्वरः अवनूअवरक्षणगत्यादिषित्यस्यलङिरूपं
निरजेअजगतिक्षेपणयोरित्यस्मात्संपरादिलक्षणोभावेक्किप् कृदुत्तरस्वरः पुरुहूतंह्वयतेनिष्ठायोयनादित्वात्संप्रसारणं
हलइतिदीर्घथाथादिस्वरः ॥ ॥इतिसप्तमीपस्यद्वितीयोवर्गः ॥ ॥अथनस्मिन्सूक्तेप्रथमाएकादशी। एकोद्वइतियो
यमिंद्र एक असहायएवसन्भूरिदिवीसुतमपिवयोद्वेएनेपावाद्यधिव्योसमीचीपरस्परेसंगतेवक्रमतीधनयुक्तेसत्योआ
पभोमसमंतान्पूरयामाससा उताषिरेभ्य आमर्थ्योपननाहेश्वस्त्रं थीरथवान्ससनोस्माकंसमीकेसमीपेइवःस्यातुमिच्छन्मयु
जः संगतान्वनेनिगच्छतीतिषाअश्वाः तान्अंतरिक्षात्अंतरिक्षासकाशात् अभिप्ररथस्थरूढस्त्वमस्मत्समीपेशीघ्रमा
गच्छतिभावः वक्रमणीवाच्छंदसीतिपूर्वसवर्णदीर्घः पप्रौप्राप्पूरणइत्यस्यलिटिणलिआतऔणलइत्याकारः निघातः इषइषु
इच्छायांअस्माधिगुपलक्षणःकः किवादगुणः प्रत्ययस्वरः रथीः रथोस्यास्तीतिमतुबर्थेच्छंदसीवनिपाइतिईप्रत्ययस्वरः
अथद्वादशी। दिवा सर्यदिनितृयंयमभ्यना दामभिरैश्वानाविनिरुयंश्वः इंद्रनेनप्रेरितादिवा दिवेदिवेप्रतिदिवसंप्रतिष्ठाः
सर्यस्यगमनार्थवना पाद्विनाविग्रंतेनाः सर्वांनभिनातिनहिनस्तिकिंतुताभिरेवघनलियपदारसूर्यः अध्वनोगंतव्यान्
मंदेश्चानअश्वैः गमनसाधनभूतैःसमानद्सम्यगाभ्रुनआदित्यमनंतरमेवविमोचनंकृणुतेअश्वानां विमोचनंकुरुतेतदेन
स्वर्यकर्मअस्यनवैवरवलुनुप्रसिद्धो सर्यः सृप्रेरणइत्यस्मात्कसथागृधिभ्यः क्नित्तिक्नूप्रत्ययः कवतिप्रेरयतीतिसूर
आदित्यः कः रएवसूर्यः चत्वारित्वात्स्वार्थिकोयतयतोनावइत्याद्युदात्तत्वं मिनातिमीञ्हिंसायांमीनातेर्निगमइतिह्रस्वः
हयंअश्वमृता ःतृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं आनट् अश्नूव्याप्तावित्यस्यवलंइ छंदसीतिलङ् श्नुःआभ्रातेश्वेतीनु
प्रगमः मघोगारन्निपातः अथत्रयोदशी। दिरंसंतद्दिविद्वेवमेर्वजना विवस्वत्याः विवासनवत्याः निर्गमनपरायाः अक्तोः रात्रेः

143
1939

मंबंधिनउपस्मः वाममघामनिनिर्गमनेमाः निमहिमहत विभेवायनीयं भनीवंसीरेनेनः रिरक्षंनेदुष्ट मित्वंनिय यदाआगान्
उपः काले ममेनासगात थ्यैपितिनरातेवा रिरक्षमाणाः मर्दकना महिनामहनीयान्यग्निहोत्रादीनिकर्माणिज्ञानानिकर्तव्यान
यान्यनुष्ठातेवेदंपुरुणिबहूनिकारुणाकपुरुनाम्निकर्मकर्माणिइंस्यनवेवरिरक्षंने दृशिरक्षणेइत्यस्यद्वा श्रुसरक्षांसन
इत्याजनेपरंअभ्यस्तस्वरः विवस्वत्याः विवास्यनेःसंपदादिलक्षणक्विप्व्यस्येनोपधाऽहत्वत्वंनस्मानदस्यास्तीनिमतुपमा
दुपधायाइतिनस्यवत्वंमतुपः पिन्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः आनंनिक्षाभववोधनेज्ञाजनोर्जेनिजादेशः निपानः अगान्नविंणग र
मतावित्यस्यलुङिरूपंयद्योगादनिघातः ऋतजा गमिरन्तंनरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वं अथचतुर्दशी। महिव्याविरिति व
हुव्याकृपयत्वंने यामूरुक्तमीनिवक्षणानपः नाकमहिमहत् भ्योति भ्योतिष्मदुच्कंस्वाद्यस्वास्वादुनरंसंभ्रतंसूनसंप।
त्तिंदुरकारचिघ्नतसीरादिसिद्धिनमिदंणआमानिवसतिकागौः पक्वंक्षीरादिकंबिभ्रतीदधानासतीचरतिसर्वत्र वर्तते यद्य
यपुमार विघ्नतसीःरादिकंबीमेहित्वंसर्वेउस्त्रियायांगविभाजनायेद्धेधोदत्त अनस्मानसीरादिकं विभ्रतीत्यन्वयः व
क्षणाक्रवस्ताग्धेअस्मात्करणाधिकरणयोणिन्निकरणेल्युट्इतित्स्वरः पक्वं पचतेर्निष्ठातकारस्यवचो वइतिवत्वं प्रत्य
यस्वरः चरतिर्गत्यर्थः बिभ्रतीडुभृञ्धारणपोषणयोर्जुहोत्यादिः शतुरभ्यस्ताडुगितश्चेतिङीपूअभ्यस्तानामादिरित्याद्यु
दात्तत्वं उस्त्रियायांवसनिवासेस्फायितंचीत्यादिनादिकरणेरकप्रत्ययः यजादित्वात्संप्रसारणं शासिवसिघसीनांइ
इत्यसरत्वेभवयन यामकोशाः यांत्यस्मिन्निति यामोमार्गः वेनिपत्ताभावश्छांदसः स्वार्थिकोयत्प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः अ
थपंचदशी। इंद्रदृचेनि हेइंद्रत्वमुरस्यैभवयन यामकोशाः यांत्यस्मिन्नितियामोमार्गःतस्यकोशाः आच्छादकाःमा
र्गप्रतिबंधकाः आत्मनाभवनत्वं यज्ञायमहत्कर्मश्रमणन्नेस्त्वं त्वंकुर्वतेयजमानायसखिभ्यःपुत्रादिभ्यस्त्वंशिक्षअपे
क्षितंप्रयच्छत्वदुर्मायवःदुरेवाःदुष्टगमनाःमर्त्वास्मोमारयितारोनिषंगिणःनिषंगशब्देनइषुधिरभिधीयतेतद्वंतःएवं
विधत्यमर्त्यापेनायिवः अमवोरावमाःहंतास्तयाहननीयाःस्वरहा रहिवं पौव्यत्ययेनअस्यलोटिरूपं निस्वरः अ

भभवन्भसनावांभस्यलुङिरूपं गातिस्थेतिसिचोलुक् भसवोमिति निगुणप्रतिषिध्येभुवोवुक्लुङ्लिटोरितिनुगा
गमः निघातः श्लिष्टत्रिकोपायनेभयंधातुरत्रादानेवर्तनेव्यत्ययेनमैपरस्मैपदं निघातः दुर्मायवः मिनोते रुवापालि
मीत्यादिनाउणप्रत्ययः रुकुत्तरपदस्वर दुरेवाः इणगतौइणशीङ्भ्यांवन्निति कर्तरिवन्प्रत्ययः रिपवः रप हिंसायांरपे
रिवोपधायाइत्युक्प्रत्ययः उपधायाइत्वंप्रत्ययस्वरः हंत्वासः हनहिंसागत्योः कृत्यार्थेतवैकेनत्वंनेनेत्युक्तित्वन् नित्वा
त्प्रदात्तः अथषष्ठीवस्य। त्वमीवोवर्गः अथनस्मिन्सूक्तेषोडशी मंघोषइतिद्वेदंइंद्रत्वंमेःसमीपवर्तमानैरभित्रैःशु
मुभिरसौरूक्तस्वराघोषानिः घोषःपुष्यमाणःसश्रण्वेसम्यगश्ण्माभिः श्रूयतेनपिधनअतिशायेनतापिकोनामन्त्रानिंद
पुत्रामुपुअथनिधायजर्महयत्नमारनेः प्रयुक्तामन्त्रा नितानेवधापयेतिभावः इंद्रनानन्त्राभ्रनअधस्तान्मूलतोवृश्चाधिधि
धिंवविरूजनाम्निवंक्षेपेणबाधस्यमहस्वअभिभववेहमघवन्निंद्ररक्षाः कर्मविघ्नकारीणिरक्षांसिजहिमारयअनंन
रमिमंयत्तंरभयमवपारंनयस्वश्रण्वेनिघातःजहिहनहिंसागत्योःअस्यलोटिरूपंअशनींअग्र्यामोअस्य वित्भ्या
नित्यानिप्रत्ययःप्रत्ययस्वरः नपिवांनपञ्चारादिष्वंनप्रत्ययःनिपातःस्वरःवृश्चओव्रश्चूछेदनेतुदादिःग्रहिज्यादिना
संप्रसारणं मरुस्वबाक्य भेदाद्निघातः रधयस्वरधहिंसासंराध्येरित्यस्यण्यंतस्यलोटिरधिजभोरचीतिनुमाग
मः वाक्यभेदादनिघातः अथसप्तमी। उद्वृहरक्षइतिद्वेइंद्ररक्षःकर्मविघ्नकारिरक्षःकुलंसहमूलं मूलसहितय
थाउद्वृहः उधरविंचमध्यंतस्यमध्यंभागंवृश्चछिंधि प्रत्यग्रं अप्रत्यागतंनत्रश्रणे। हिजाहिनस्यरक्षः कुलस्यमध्यं
मन्त्रवकम रणत्रा लंरक्षः आकीवतः आङ्मर्यादायांकियतोभिज्ञायमानपरिमाणादतिदूरादेशाच्चकर्थकुरुत्वा
चसमहिपेत्रास्मणइपकारिणतस्मैरक्षसेनपुर्विंनापकंहेति धातकंआयुधंअस्यक्षिपउक्तमर्थेयास्कोप्रवीत्उधर
क्षः सहमूलमिदमूलंमोचनाद्वा पोपणाद्वामोहनाद्वावृश्चमध्यंप्रतिश्रणे। ह्यमनगामामवत्सर्कगतंभवत्याकिय
नोदेशात्कालकृ मनुष्यंभवतिपापकमितिनिरुक्ताःसरलकंबाक्यात्तैरभ्यस्तानपुषिस्तपतेहिनिर्हनेतिवृरुवृङ्उधमन

145
1939

वे॰भा॰अ॰७ इत्यस्य लोटि रूपं श्रुणीहि श्रृणु त्वं तावां अस्य लोटि हीर्ह इत्यस्य पामि नीत्वं निपात: सर्वत: किंशाख्वा किं परिमाण मस्येस्येथे किमि
रिभ्यां वेपरहानिवन्तु पश्यादेशाभाव:छांदस: इदं किंमोरीहूर्कादिति कीडत्यादेशः सलक्ष्यूकं स्वगतो छांदसी रूपसिद्धि त्व
कर्तुं इत्यल इलस्मात् लस्य लिपि लिरूपं अथा रिक्तारि इभाव: निपातः त्रपु पिंत पसंतापे इत्यस्माद तिर्नि रत पिय जित नि
रिक्त भिमलय: निष्ठ अकारस्वर कारस्कोरस: भिस्वर: हेनिहनगहिंसागत्यो: ऊनिपूनिसाती त्यादिना निपातनात्दंतो
दात्त: अस्य प्रस्तेपणे लोटि रूपं अथाष्टादशी॥ स्वस्तये वाजिभिरिति प्रगाथः पर्केषणजगतो निर्वाहकेहे इंद्र अ
स्मान्वाजिभिरश्वैः सहितान् कुरु स्वस्तये अविनाशाय कुरु वन यज्ञं सस्मास स्ति अस्माकं समीपं यज्ञनिर्वाहार्थ मासीर
सिनस्त्वयं महि: महांतस्ते भाविपृथ्वीअमृतानिराये धनानि वंतारः तेषां संभक्तार: मंहनः स्हनो महांत: स्या मभवे
मर्त्ति न प्रप्ता यान अपसोपि न भगो धनं मस्केभ स्मासु अस्त्व भवन्तु आस क्षिप दल्व शिरणा दिषु बहुलं छंदसी निशापो
लुक सप्योपारनिपात: इ पोराय ह्रीमवेद एवं अर्थे द्वितीये वंतार: वन षण संभक्तो वित्सुस्य न्त्वि भागमनुशास न स्यानि
त्यन्तादि इभाव: विस्वर: २ स्याम असभुवी लस्य लिङि रूपं असे उअस्य अल्ल स्यस सर्वस्या: सुपां सुलुगिति शा इत्यादेशः
अथैकोनविंशी॥ आनो भरेति हे इन्द्रो तमरथं सुमंतं देशि तियुक्तं भगं धनं आभर आसमंतात्संभर दे शस्य दानशील
स्य तेनव संवाधनो धनस्य धरे केरे धने दाने भिधी महि धन धनस्ववयं पात्रभूतास्म इत्यर्थः कुत इत्यत आह अस्मे अस्मा
कं कामो भिलाप: ऊर्वाइकु अनवाम कामो वडवानल इव प्रप्रधे प्रभूतो वर्तते तस्मात्पूरक मन्त धनानामध्ये उत्तम धनानाम
धिपते हे इंद्र त्वं महांतं कामं आपूरण बहु धनप्रदानेन पूरय भर भृञ्जुभरणे इत्यस्य लोटि रूपं दे शस्य डुदाञ् दाने गादाभ्या
मिड्प्रितिदातु वप्रसय: अत्यर्थं दस्ताकी तिरेशः विस्वर: धीमहि दधातेर्लिडि बहुलं छंदसी निशापो लुक छंदस्युभयथेति महि
उसार्वधातुकत्वात्सी सुट: सलोप: आर्धधातुकत्वादातोलोप: निपात: ऊर्वइवपूर्वपदस्वर: पप्रथे प्रथ प्रख्याने इत्यस्य
लिटि रूपं प्रणा प्रणपी णनेरित्यस्य लोटि सिर्हि: तुपादे: अतो हेरिति हेर्लुक व सूनां नितादायुदात्त: अथविंशी॥ इमं कामभि

147
ति हे इंद्र इमं गोभि: अश्वै: चंद्रवता राधसा धनेन नव मंदय एना निहस्त्वा इमं अभिलाषं पूरय किं वा एतैः रतसन्य पथ: प्रथिनां मव 147
कुरु पथ्या स्वस्त्यं व स्वर्गादिक स्वभालमन इ छंत: विप्रा: कर्मकुशला: कुशिकास: कुशिका: मतिभिर्मननीयै र्मंत्रै र्वहि: स्तोत्रं इं 139
द्रायनु भ्य सक्रेन कार्षु: मंदय मदि स्तुत्यादि क्षिल्यस्य लोटि रूपं गोभि: साविका वर्जि क्षिभेके रुदात्त व प्राप्ते नं गो उर्वस्ता यवर्णेस्या
दिना प्रतिषेध: प्रकृतिस्वर: पथ्य पृथ: प्रथ प्रख्याने किप छंदस्युभयथेति तस्य सार्वधातुकत्वात् न्नापूतस्य बहुलं छंद
सात्त्वर: अकु काते र्लुङि मंत्रे घसह्वरेत्यादिना लुक निपात: अथैकविंशी॥ आनो गोत्रेति गोपते स्वर्गाधिप
ते हे इंद्र नोस्मत्यं गोत्रा गोत्राण्य भ्राणिगा: अप: प्रति अदर्दहि आद्रियस्व अभ्राणिगा आप: प्रति आदर्दहि आद्रियस्व
अभ्राणि विदार्य जलानि प्रापयेत्यर्थ: तत: सनय: संभजनीयानि वाजा: उ अन्ना नि अस्मभ्यं यस्म दर्थं संयंतु समागच्छंतु र
षभ कामानां वर्षक हे इंद्र त्वं दिवक्ष: अरोक्षि वं व्याप्य वर्तमानस्त्वं न भवासि अत एव सत्य शुष्म: सत्य सामर्थ्यं मघव
न् धनवन्‌ हे इंद्र अस्मभ्यं गोदा: गवां प्रदाता भवासीति क्षेयो धिक्षत्वं बुध्यस्व दर्दहि द्रुङ आदरे यङलुकि लोटि रूपं
छ: तर्हि अभ्यासस्य रुगागम: निपात: गा: औतोम्‌शसोरित्याकारस्याकार: एकादेशास्वर: अस्मभ्यं भ्यसोभ्यमिति च
तुर्थी एकवचनस्य भ्यमादेशः यंतु इण गतौ लोटि रूपं दिवक्षा: अक्षो व्याप्तौ असकृत्द् दिवं व्याप्नोति निदिवक्षा: कृदुत्त
रपदस्वर: गोदा डुदाञ् दाने आतो मनिन्क्वनिब्वनिपश्चेति विच् कृदुत्तरपदस्वर: अथद्वाविंशी॥ शुनं हुवेमेति हे इंद्र वाजसातौ वाजस्य
अन्नस्य सातिर्भजनं यस्मिन्‌ सोयं वाजसाति: तस्मिन्‌ भरे विभ्रति जयलक्ष्मी मनेनयोधार इति भर: संग्राम: तस्मि
न्‌ संग्रामे श्रुनमुत्सेत्तर प्रवृद्धं मघवानं तं अन एवं इंद्रं निरतिशयैश्वर्य सम्पन्नं नृतमं सर्वस्य जगतो नितरायेन नेतारं त्वां
हुवेम कुशिका यज्ञार्थमाह्वयेम त आह्वानं भस्माभि: क्रियमाणास्तुतिं शृण्वंतं उग्रं शत्रूणां भयंकरं समत्सु संग्रा
मेषु वृत्राणि शत्रुपलक्षितानि सर्वाणि रक्षांसि घ्नंतं हिंसंतं धनानां शत्रुसंबंधिनां संजितं सम्यक् जेतारं मनवेरक्षणा
य वयमाह्वयेम शुनं कुत्सितात्व्रात्यस्य विभाषितोद्ध प्रतिषेध: होहिंते रितिकुत्वं संजितं जि जये किप्तुक॥ इति

वे०भा०म०२
४८

चतीयस्य द्वितीयेऽध्याये षष्ठो वर्गः॥ ॥ शासद्वह्निरिति द्वाविंशत्यृचं द्वितीयं सूक्तं। अत्रानुक्रमणिका। शासत्कुशिकौ वैश्वामित्र एव वु
त्क्षकौ नेति। इषिरथस्य पुत्रः कुशिकोपि भ्राता अपश्यत्। पिः इंद्रो देवता। त्रिष्टुप्छंदः। चातुर्विंशाके दिनिमाध्यंदिन सवने अ
च्छावाकशस्त्रे प्रार्थ[illegible] ऊर्ध्वमहीनसूक्तं संज्ञकमेवं तन्मतं शंसनीयं। तत्र निर्णयः। अस्मादुपजेव्य [illegible] शासद्वह्निरिति नीतराव
हीनसूक्ते निरूपणमिति। प्रथमं तु निगमाध्यंदिन सवने अच्छावाकशस्त्रे अहीन सूक्तस्य प्रस्थाने अच्छावाकः शंस्ते अही
नसूक्तस्थाने त्रिसंपातमानितरं स्वर्गमं पानसूक्तं आमुष्य [illegible] निरूपणं। शासद्वह्निरिति त्रिसंपानादिति तस्मिन्सूक्ते प्र
थमा। शासद्वह्निरिति [illegible] अभ्रातृकां प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यामलंकृतां। अस्यां यो जायते पुत्रः स मे पुत्रो भवे
दिति [illegible] मनुष्याणामनं [illegible] दुहितुः पुत्रिकायां [illegible] पिंडदानादिकं कर्तव्यतया गात्। गच्छति किं कुर्वन् विद्वा
न् [illegible] पुत्रीममत्व [illegible] भविष्यतीति [illegible] तस्य पुत्रो पारेणेन समर्थस्य [illegible] धितरं धनार्थं
पितृपतिं [illegible] श्रयन्पिमानं [illegible] आगच्छति। किं कुर्वन् विद्वान् यत्र यस्या दुहितुः पिता पालकः पति
[illegible] न केवलं [illegible] निमित्तेन मन सा [illegible] धन्वे संदधत् न तु पुत्र
निमित्तेन [illegible] संतानकर्मणो दुहितुः पुत्रभावं दुहिता दुर्हिता दूरे हिता दोग्धेर्वा [illegible]
[illegible] तत्रभवनस्य [illegible] तस्य मातरि [illegible] तस्य विधानं पूजयं
[illegible] दुहितुः [illegible] पातनादिडागमः विता
[illegible] तदस्यास्तीति [illegible] लोपः रेफलोपश्छांदसः [illegible] छांदसे लङि
रूपं [illegible] कप्रत्ययः कित्वात् [illegible] महमेत्यादिना पधालोपः [illegible]
[illegible] धन्वे धन्व इति सौत्रो धातुः
लुङि रूपं प्रत्ययस्वरः [illegible] अभ्रातृकाया दुहितुः पुत्रिकारणात् [illegible] रिक्थभागित्वं [illegible]

४९

144
1939

[illegible] रिक्थभाक्त्वं नास्ति [illegible] तान्वः तनूजः औरसः पुत्रो जामये भगिन्यै रिक्थं पित्र्यं धनं नारैक् न प्ररयति न ददाति
किं तर्हि [illegible] गर्भं [illegible] यागर्भस्य निधानं [illegible] निधानेन चकार पाणिगृहीतेन
संस्कृतामिति [illegible] अभिप्रायः असंस्कृता तु संस्कार्या भ्रातृभिः [illegible] भगिन्यश्च निजांद
[illegible] याज्ञवल्क्यस्मरणात् [illegible] लक्षणस्यापत्यस्य [illegible] विशेषात् [illegible] अपत्यस्य को विशेष
[illegible] विशेषं [illegible] पितरौ [illegible] पुमान् स्वभार्यायाः [illegible] अवहिश्च नादृशं स्त्रीपुं
[illegible] लक्षणमपत्यं जनयतं तत्र [illegible] पुंलक्षणः [illegible] पिंडदानादेः कर्मणः कर्ता भवति अन्यः स्त्री
लक्षणः [illegible] धन वस्त्रालंकारादिना [illegible] भवति पिंडदानादिकर्तृत्वात्पुत्रो दायार्हो दुहिता तु न तथा तं [illegible] दायार्हा
[illegible] अर्थ [illegible] जामये भगिन्यै [illegible] जनयन्निजामपत्यं [illegible] कर्मणो [illegible]
भवति तान्व आत्मनः पुत्रो रिक्थं [illegible] गर्भनिधानी [illegible] यदि मातरौ जनयंत व
[illegible] पुत्रमन्यं [illegible] संतानकर्ता भवति पुमान् [illegible] पिता [illegible] परस्मादिति तान्वः
[illegible] प्राणवती [illegible] इत्यर्थे [illegible] संज्ञापूर्वकस्य विशेषरनित्यत्वाद्गुणाभावः
[illegible] विरेचने [illegible] प्रत्ययस्वरः अरैक् [illegible] रिचिर् विरेचने इत्यस्माल्लुङि [illegible]
[illegible] बहुलं छंदसीति [illegible] संयोगान्तलोपौ निपातः सन्निनुः [illegible] निधाने
[illegible] मातरः पितामाता [illegible] पितृशेषात् [illegible] मातुः शेषश्छांदसः द्विवचनस्य बहुवचनं पूजार्थं जनयंत जने
[illegible] रूपं [illegible] विशेषाः [illegible] गौणादिकः [illegible] व्यत्ययेन [illegible] अथ तृती
या भग्निर्जज्ञ इति [illegible] मानस्य [illegible] ज्वालाभिः रेजमानः कंपमानोग्निः महः प्रभूतान्पु
[illegible] जनत उत्पादयामास [illegible] गर्भं [illegible] महान् आसीत् किं च [illegible] नामेलनं आजानं सर्व

वे॰अ॰ष॰२॰ पः श्रेष्ठपथ्यानामात्मानं महिमहत्सु महत्तम इत्यर्थः। ... अनेन प्रकारेण प्रशंसति। दुर्यद्ववस्येदस्य यजनार्हैः सोमाज्यादिभिः
४९ महिमहाँ। सपत्निनोहि जनिमा पादुर्भावरूपस्य लट्रूपं भंग भागित्वमित्यर्थः। अनुप्रदाकदोरि दीर्घस्वं निपातस्य द्विर्वचनं दीर्घस्वधा
नि। उदात्तस्वरितयोरिति ... तिहः स्वस्य हर्षाद्यस्मे तिचि तदैश्वर्यो पूर्वपरप्रकृतिस्वरः अथ चतुर्थी अ
भिश्रीर्यो घिमिति ... लिट्रूपं निपातं ... पाणिनं ... असत्वं तमर्वन्तः ... महिमहत्त्वेत्ति
सर्वोव्याप्तेनः नमस्य ... निर्गतमहाभिः तस्मिंस्तत्सुदितं तं सूर्यो जानती आनानाउषसः ... अभिलस्य
कर्मानम ... स्तुवन अपगवान्स्वर्गं ... ... इ परि ... नमवत्यतिस्वरः असचंत पंचसमवाये इत्यस्य लट्रूपं स्य
धातम्... संपर्ध ... द्विर्वचनस्य विकल्पितत्वात् द्विर्वचनाभावः ... स्वरः अज्ञानं ज्ञावबोधने इ
त्यस्य लङिरूपं निपातः आयन् अवगत ... लङ्रूपं अथ पंचमी विदंदिति पुनः किं गिरसां गावः पणिना
... तदान्यन्तरां पंचदश ... ग ... तसुविंदंनतुरं ... गवामन्वेषणाय ...
... गवेषणपरात्मी ... अभिदं ... यांगिरोभ्यः ... इति हासिके
कथा ... धीराः धीमंतः सप्तविः प्रामे धाविनाः सप्त संख्याका अंगिरसः निहृते पर्वते सत्त्वीः निरूढाः
गाः अभिअभिलक्ष्य अर्टाम उपसामर्षन ... अंगिरसः पर्वतविलं गावः ... निमनमानिश्चित्य प्राचायेन मार्गेण प्रवि
ष्टा ... मार्गेण ... गाः अविंदन् अलभन निरागमयन् यत् ... इंद्रः ... पाप्नोति निपातं ते नेंद्र विष
येण ... मनसा ... पर्यन इंद्रस्तुतिमकुर्वन् ... स्तस्य पथ्यां यत्तमार्गसंभृता वि
द्यामपहारां ... अलंभत ... गिरसां कर्माणि प्रजानन् ... नमसा नमस्कारेणांगि
रसः संभावयन् ... पर्वतमाविवेश ... अत्र ... लट्रूपं ... अमत ... अमता इत्य लो
पः निपात ... पर्व ... त्यर्थे तत्रसाधुरिति यत्प्रत्ययः यत्विभमि

151

तिसम ... निपातः ... इत्यस्य लट्रूपं इ 1439
... पंचमो वर्गः अथ तस्मिन् सूक्ते षष्ठी विदद्यदीति यदिय ... सरमा ... गवान्वेषणार्थं प्रेषितासर
मा नामे ... इंद्रः ... सुरत्नं ... अलभत तदानीमिंद्रः ... अपूर्वं प्रेषणकाले अन्नादिनीं ... ष्या
मीति ... भक्ष्यकं ... सप्ती ... दिलक्षणमन्नं ... अकार्मितिनस्ये ... ततः सुपदी ... भ
... नामाधाः सरमा ... गवामर्थं पालं ... आह्वयन् ... सुभारवं प्रथमं ज्ञा
नती सती ... अभिमुख्येन गात् जगाम विदत् विद्लृ लाभे इत्यस्य लुङि ... नस्ये ... सरमा ... गतो ओणादि
कः ... सप्तमी ... सरमा सर ... प्रत्ययस्वरः रुणं ... भंग इत्यस्य ओदितस्वे ... प्रत्यय स्वरः पा
य पारक्षणे ... प्रत्यय ... निपात ... निस्वरः ... अंचु गतिपूजनयोः ऋत्विगित्यादिना क्विप् सह अंच
तीति ... सध्र्यादेशः ... अध्यारं ... निपातनं ... स्वरनिरत्यर्थम् ... मधि इत्यादे
शोऽतरात्ते ... अनुरात् ... स्वरितत्वं ... कर्तेने लुङि रूपं ... अन्य ... भिनि
... लुङि रूपं अथ सप्तमी अगच्छदिति विप्रतमः अतिशयेन मेधावी सखि यत् अंगिरसोऽभिः मा
... सखिवत् ... गोभिर्रुद्धं पर्वतमगमत् ... कुर्वन् ... सुकर्त्रेइ इ
... गवाम् ... निरगमयत युवभिर्नित्यतरुणैः मरुद्भिः सह ... गोधनमंगिरसामभिगच्छन् म
... राणां ... अथानंतरमंगिरा ... अंगिरसां मध्ये वरिष्ठो गिरा ऋषिः इं
द्र ... समानं ... अभवत् अगच्छत् ... लुङि रूपं ... आत्मनः ... असद
मत ... इत्यस्य ... लुङि रूपं ... लट्रूपं ... छंदसि परेच्छायामपि ... स्य
क ... एकारे ... स्वरः अंगिरा ... अंगारशब्द उपपदे ... धातोरसु

वे०भा०अ०१

५०

प्रत्ययः उपदेशकाराद्यस्या कारस्येत्वं अंत्यलोपश्च धातोर्लोपश्च अंगिरा इति सूत्रेण निपात्यते भूतकाले अंगारेभ्यः स्कन्न
इत्यंगिराः क्वचिदंगारेषु निरा इति यास्कः नित्स्वरः अथाष्टमी मनः सन इति योयमिंद्रः सनस्सन उतमस्य वचनः प्रतिमानं
सर्वमीयत उपमीयतेनेन सर्वमिति प्रतिमानं पुरोभू पुरो पुरस्तात् भवतीति पुरोभूः स्वविश्वान् निमसर्वाणि ज्ञानानि
वि[illegible]नाति करोतीति परवी कवितमः गव्युः गोधनमंगिरसामिच्छन् अस्माकं सखा इंद्रः सखीन्नोस्मान् दि
वः पुरोवास[illegible] पूर्वकर्मणे पूजयन् अवयाद्दृत्या धासरोधात्तिरस्मृतवइमान्निप्रत्ययः भूतकाले ज्ञातानीति निमसर्वा
सत्तुगिमि कर्पोसु कर्मस्वरः इति[illegible] विरूपं वा वचमेरः निपातः [illegible] धयतीति शुष्णः प्रण उपसर्गादृत्वमिति सहि
नाथोंतस्तु परवी वीकासादिसु[illegible] परानेवेपरस्परं संगतानि करोतीति परवी कविः गव्युः गोच्छात्मन इच्छायां छंदसीति क्यच्
सुतौ नेति [illegible] अस्य प्रत्ययस्वरः सर्वमूर्तानिरूपं सर्वाङ्गं हितायानकारस्य दीर्घः टीनिरुः स
र्वस्य वर्णस्य मनुनासिकादेशः अमुं च मुंसुमो सण इत्यस्य लकि शेकवादेश मितिनुमागमः निघातः अवद्यान वस्व
कास्यं वाचितस्य तत्पूर्वस्यां गत्वं पिभवधपण्य वार्था इति निघातः प्रत्ययः अथ नवमी निगव्यतेति गव्यता गाइच्छतामं
नसः युक्ताः अर्को अर्चनीयैः स्तोमैः अमत्तवाय पदे कर्मा प्यर्थ गातुं गच्छन्त्यनेनेति गातुर्मार्गः अमत्तत्व प्राप्त्युपायभूतं मार्गं
ऋण्वानासः कुर्वाणाः अंगिरसः निषेदुः सत्रास्यकर्मण्यासीरन् एषामंगिरसामिदं वित्तत्वमिदमेव सत्रास्यकर्मण्यासन
मं प्रतिष्ठभूतं अमृतत्वप्राप्त्यर्थं महदुपायः [illegible] आह [illegible] सत्यभूतेन येन सत्त्रकर्मणांगिरसो मासानभिप्र
[illegible] क्लिन्नास्मासान अक्षिमासत संभक्तमेव गव्यता गोत्राप्तान [illegible] विरूपं वा नो थि प्रत्यये इति वांतादेशः एक
देशाक्षरः मेदु संतेर्लिटि [illegible] अभ्यासलोपौ निघातः ऋण्वानासः ऋवि हिंसाकरणयोरित्यस्य
[illegible] प्रत्ययः [illegible] गातुं गाङ्गतौ कमि [illegible] कृणोत्वन्तु प्रत्ययः प्रत्य
[illegible] पासन् पणसंभक्तावित्यस्य सनिज्ञनसनखनां सन्झलोरित्यात्वं अभ्यासस्य संन्यत इतीत्वं सनोतेरनइति संहि

153

139

तायां च्यं नर्दनान्युङ्रूपं यद्वृत्तयोगान्निघातः अथ दशमी संपश्यमानाः इति स्वं स्वकीयं गोधनं अभि अभिलक्ष्य संपश्य
मानाः [illegible] यानता गावः [illegible] पश्यमानाः अंगिरसः मत्तस्य पुरोजातस्य रेतसस्तदुपलक्षितस्य दुग्धस्य धारणार्थं पयो
दुधानाः नामाः पयो दुग्धं मत्तमरत दृष्टा अभवन् एषामंगिरसां घोषः हर्षादुत्पन्नो महाध्वनिः [illegible] निज्ञातौ वा रोदसी द्यावापृथिव्यौ
[illegible] पर्वते आतत वर्तिना [illegible] कर्मण्यपि प्रत्युत्पन्नधेनुत्वं पयामास संपश्यमानाः संपूर्वस्य दृशेः दृशो चेति कव्य
[illegible] मनंनपरं शानचोलसार्वधातुकस्वरेणानुदात्तत्वे कृते धातुस्वरः अमस्त्रमहीहर्षे इत्यस्य लुङि अडिरूपं निघातः दुधानाः दु
ह प्रपूरण इत्यस्मात् शानच् अदादित्वात् छांदसमलुक् पतं [illegible] संभूता रोदसी उदात्तः अन्तूपतविपूर्वस्य पतेरन्नमकर्मकत्वात् आत्मने
भावं [illegible] रूपं [illegible] विद्यावचनेषु अंतः [illegible] नितां [illegible] क्वचित्तर उदात्तस्वरः अरघुः [illegible]
[illegible] अमानिताः [illegible] निपाताभवः गोपुसावकादवइति उदात्तत्वे प्राप्ते न गोत्वम्लिनिमिति षिष्ठता इति परकस्वरः
इति त्वर्णीयस्य द्वितीये पचो वर्गः अथ तस्मिन्सकोर्कादशी सत्रातेभि निसरद्भ्रातेभिः सहायता यासंपन्नैर्मरुद्भिः सहितः
मनत्सरा [illegible] लाभ वलिसेदुसइंद्रः अर्कैः अर्चनीयैः अत एव बहव्यैः होतव्यैर्मरुद्भिः सहितः सनुः उस्रियाः गो
नामैः [illegible] भोगाः इति यास्कः नागा उद्धस्यजत सत्या अंसम्यक् समर्जयमाद्बंतस्माद् [illegible] तोपेलक्षीरादिहविभ
र्तः [illegible] प्रशानं प्राप्नोती [illegible] गोरस्मैय जमा
नाय [illegible] तेभ्य उस्रियाः वस निवास इत्यस्मात् स्फायितंची त्यादिना रक प्रत्ययः उस्रराब्दात्स्वा
र्थे [illegible] प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः यदा स्रगतो उस्रर्यस्य मन्तेः कप्रत्ययः पूर्वपदस्यांतलोपः छांदसः अत्रापि स्वार्थिको
घप्रत्ययः अस्रजत सृजविसर्गे इत्यस्य लङिरूपं उरुर्थो उरु अवर्त्तं निक्षिप्य अंवते श्वापुसंख्यानमिडीप उदात्तनिवृत्तिस्व
रेणांतोदात्तः दुर्दह दह प्रपूरणे इत्यस्य लटि रूपं जेन्याजयतेः कृत्यार्थे केन्यप्रत्ययः इकारलोपश्छांदसः प्रत्ययस्वरः अथ द्वादशी
पितृचिदि निमत्रमनु निषत्तं गिरसः पितृ चिन्ता लकाया अस्माइंद्राय महिमहत्त्व विषमितादीप्तिमत्स्वरनमुक्तं तत्स्थानं चक्रुः

वे०भा०अ०२
५१

कथयितारनिरुक्तं यत्नकृतः समुपार्जितकर्माणाङ्गिरसः नाद्यांइंद्रस्योवित स्थानं विशिरव्यन्नु क्षितिविशेषेणादर्शयन् स्व
लुइत्वनआर आसीनाः सममुपतिष्ठंतांगिरस अनित्री सर्वस्य जगतो जनइत्र्यो यावाएर्थिव्यौ स्कंभनेन स्तंभसादनेनांतरि
क्षेणविकर्षणेना भवंत अवानेरोदसी अधोनपततः तथा विरथ्यं कुर्वतः मंतः रमसं वेगवंतं तमिंद्रं अर्भ्युलोके विचिन्वन्
हविः स्वीकरणार्थं विशेषेणाख्यापयन् चक्रुः करोतेर्लिटि उसि रूपं निघातः स्वम्भस्व्याप्रकथने अस्य लुङि चूरूपं तिपृक्ति
स्याद्विभ्योङि अडरेता आतोलोप इटि आकारलोपः हियोगादनिघातः स्कंभुरोधन इति निपातनाल्लोपः जनित्री वाक्यं र
गीतिसवर्णदीर्घः आत उ वेश्ननेइत्यस्मात् त्रयानय ई दासइतीकारः स्वेभुरोदनै घे ग्रानः चोलसार्वधातुकस्वरे कृते धातुस्व
रः विचिन्वन् इति व्यप्रसंपणेइत्यस्य लङि रूपं निघातः अथ त्रयोदशी। महीयदीमिमहिमहतीधिषणाध्यस्माभिः
क्रियमाणेंद्र विषयास्तुतिः शेरस्यो शिश्नथे याचार्थिव्योस्त्योन्यः विवेल्यायसघोर घातयनीमिनवर्धमानं विभ्वंतयो
र्धारणसमर्थंत्वा घनं यरि आतमवनेत्नत ममवत्तमानेय त्विमिंद्रं समवद्या शेषकिना। गिरः स्तुतिलक्षणा याचः समी
चीः संगता भवंतिइद्र्येति विमतिव्यत्ययः तारद्रास्येहस्य विग्वाक्त विपीः मर्षाणि बला निभनुना अपप्रेषिताविस्व
भावमिधान्यंवधिषणा अिष्ट्याप्राग लभ्यंते धृर्वेष्ठं विस संज्ञायामिति क्युप्रत्ययः धानो धिपादेशः घस्यास्तनयेति धि
षणास्कनि प्रत्ययस्वरः विभ्वं विभ्यपन्हिं सार्थः असात्वि ण्यं स्तुभयथे ति तस्य सार्वधातुकत्वात् शप् तस्य बहुलंछंदसी
तिश्लुः बहुलंछंदसी त्यभ्यासस्य धातुस्वरः धातरधातेः छंदसे लुङि रूपं यद्वियोगादनिघातः विभ्वं भवतेः क्विपुंछदस्युभ
यितिषणादेशः उदात्तस्वरितयोर्यणइति स्वरितत्वं भनुनाः यरप्रेरणइत्यस्य नञ्पूर्वस्य नुदविदत्तिविलक्षणान्निष्ठा नेकार
स्यनत्वाभावः नञ्स्वरः अथ चतुर्दशी। मह्यातइ निंहेइंद्र नेतवमहिमहतस्वस्य स्वावृत्तिमआकाममयन्निशक्तिः त्वं संबंधिनिदाना
भिवाकाममवरं अप्रेय श्रीकस्यहं त्र तुभ्यं पूर्वीः बहुधो पिनियुतो वउवाभाउं तिवहनार्थं आगछंतिसूरेः विदुषस्तव माहि महस्ता
कंभवत्र्यर्कलंसमन्नं सभागनमयाचामहे मघवन्निंद्रनास्त्वमस्माकं कृत्तु भगोपाः पालयिता भवामी निबोधि बुध्यस्व सख्यंस

155
139

मत्सूर्यइति भावेर्थ यप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः वृत्रिमवद्या कांतो ल्दिरूपं नियुतः युमिश्रणे क्विप् क्तिरायुवंति मिश्रयंत्यासानं
इन्द्रिति धावुतो वउवाः आगन्मगमेर्लङ उत्तमबहुत्वे बहुलं छंदसी निर्ग्रापो लुक् म्वोश्वेति मकारस्य नकारः निघातः बोधि बुधेर्लो
टिह धौरूपं निघातः गोपाः गुपूरक्षणे गुपूभूपे त्यायिना आयप्रत्ययः तदंतात्क्विप् अतोलोपो यलोपश्च प्रत्ययस्वरः अथ पंचद
शी। महि क्षेत्रमिति सोयमिंद्रः महिमहत् क्षेत्रं केदमाए पुरुप्रभूतं चंद्रं हिरण्यं चविंदान्नर्थिभ्यः स्तोतृभ्योस्मभ्यं लंभयन् आ
दित भनं तत् संचरथं जगत्म केगवादिकं चंमभ्यत सख्यं प्रयत्नरत्वा निरथ दीधानः दीप्यमानः सोयमिंद्रः स्वभिर्नेतृभिः क
र्मनेतृभूतायमरुद्भिः साकं सहित अक्षर्यं कालस्य निवासं आदित्यं उषसं उषःकालं ग्नानुगायंतिस्तुवंत्यस्याभिंद्रादिदेवा
निलिगातुः ए विद्वांनां अग्निहोत्रादिकर्मसाधनभूतं आहवनीयादिलक्षणमग्निं चाजनत अजनयत पुरुचंद्रं सहिताया
मद्यां दीर्घं तर पदेमस्थइति सकारः तस्य सकारेत्वं नत्राकारः परकाले नास्ति सकारागमः पुरुप्रत्ययस्वरः चंद्रे निघातः चरथं चरग
त्यर्थं भक्षार्दणादिको थप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः एरत ईरगता वित्यस्य लङि आडजादिनामित्याडागमः निघातः अजनत ज
निर्ण्यतस्य लङि रूपं बहुलमन्यत्रापि संज्ञाछंदसोरिति णिलुक् गालुर्गैशब्दे गापायाभ्यइति नुप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः इ
ति तृतीयस्य द्वितीये सप्तमो वर्गः अथ तस्मिन्नेव षोडशी। अपश्चिदेष इति दमूनाः दांतं मनो यस्यासौ दमूनाः यद्वा दम्य
तीति दमनाउपरइत्यर्थः सएषइंद्रः विभ्वः व्यापाम भ्वाचीः परस्परं संगताः निम्नवश्वंदाः विन्नवस्याल्हादयित्रीर्विभ्रवस्याल्हा
दाया भ्यस्मादिति वाए वेमता अपः अस्खलनस्य शावानस्य शबलता आपः मध्वः माधुर्यमापेना कविभिः पवित्रैः अग्निवायुसूर्यैः
सुवाना शोधयित्र्य पनुत्री सर्वमिदं जगत प्रीणयित्र्यः सप्तसु भूभिर्दिवसैरक्तुभिश्च रात्रिभिश्च प्रद्धिन्वंति गात्रिदिवसं सर्वं जगत्स्से
वन्ते आपारं प्रस्थवर्णं कुर्वत्यर्थं दमनाः दमउपरमे नदमेस्तन् सिसिलनमि प्रत्ययः दाम्यती तिदमूनाः यद्वा दांतस्य दस्य दभावः म
नसोम कागत्परस्याकारस्य उत्वं स्तांरस अधेम्रजनतं विसर्गे हि न्वंति हिगतौ निघातः धनुत्री धनधान्ये इत्यस्मादशि प्रादि
त्वाद् त्रप्रत्ययः आउस्वाउ हस्वोर्दीर्घ इत्यस्य निस्वरः अथ सप्तदशी। अनुकूलइति हेइंद्र सूर्यस्य कृष्णगतः प्रकस्य तव मंहना महत्वेन

मामर्जनन्तपीर्नीसत्वपर्यरंधांणेपनेयन नेयननोर्ईलेउभेरुए अरेपानेअनुज्ञिहा तेउनः पुनरावृत्यवर्तेते किंच अ
भि पाकः सुमत्यः सरवायस्तेमिमभना कमाः कमर्याता मरुतः एतजेकर्मविघ्नकारिणामसुराणांवर्जनायपरिभावायययन्त्य
मनेनवृमाहिमानंनाममर्यसंस्येजनुपुमिपरितः समवृनिमिहानेयोहाउगनेनाकाःहेत्यादिः अआमिदित्यभ्यासस्येत्वं निघातः मं
मन्यामिरित्यस्यौलघुपदनिघनत्यजाजैवेत्ती वर्तन्ते गुणभूतःकर्मसंपद्यः किमाकुणाभावः मन्यसरःकाम्याःकमर्यतस्यावाद्विलिङ्गस्य
वः पतेनावरुत्यायुरन्तलं कदिया धायीवधौमिहलोपाधोर्वसीत्स्यलोपःपूर्वपरस्याकारस्यैकारोयस्यत्यनुपूर्ववचनस्येककव
यांरसं हनुनरपूरकतिमस्र: अवप्टस्त्री पतिभर्वनिहत्वनहत्न इन्द्विश्वायुःविश्वंसंपूर्णआयुर्यस्यासौविश्वायुरविनाशीरथ
भः कामानांवर्षितावयो धाः अन्नमवरतातारःश्रवस्वन्तोनोगिरांभस्वाभिःक्रियमाणानांप्रियतमानांवाचांपतिःस्वामीभवस
स्वत्नमरणंयसर्वगमनमिव्यवहारमहौभिमहतीभिरूतिभिः रक्षाभिः त्रिविभिः कल्याणेसखाभिः फलप्रदानरूपोपकारलक्ष
णैः सर्वेषुसकलिनस्संबन्धनास्वत्वाराक्रियमाणमागवसन्तनांऊनपरिहाणेकन्तरांऊनयतिअप्रियमितिसूनितिप्रियसुच्यते
नवनजंकमर्यंबसिमसन्तंपरादिमर्दमिवकुल्मिनिउतरपदोदात्तत्वंवयोधाः वयस्सुपपरेधातोविभुगहिगमेर्लोटिवलेंहुछंद
सीतिनामेनापुरुषोर्हिवेदेताविश्वनस्वाहितास्तुरानापदेहोसाहिनानलोपः नस्यामिसत्वारतोहमितिहेर्लुकनभवति निघातः
मरुत्वनारणमयान्यस्यव एकारेनासरः अष्टैकाप्रविंशी तमंगिरस्वदिनिहद्रअंगिरस्वत् अंगिरसानेमर्ह्वसा
नोपेणनपर्यवपूत्ववनुविस्यमिवाहंतेनारद्रांमस्थितोपनंपुरातांपुरातनंवासम्यसेसंभजनायनव्यंरुणोमिस्तोतव्यतया
पिनयंकरमिभैसी नमारुपनवर्णतमाना पृकुला पहनहरू धुग्ध्वनासुभूतानुरावस्मानवि यहिविशेषणस्तिंमाप
केगनयनंइन्द्रोसमंमा अधनंयनपमंभजनार्थधाः पनिअंगिरस्वदंगिरसाहवतेनतुल्यमिनिवतिप्रत्ययः नभोगि
गमनुपांवस्मपसंस्थानमितिसंहारात्मकावस्याभावःसपर्यन्त परपजायांकडवादिः नव्यंणुस्तनावित्यस्मात्चोयदि
तियत्प्रत्ययःधातोस्तंमिमिनत्वेमितांनाद्रेः यतोनावइत्याद्युदात्तत्वं हृणोमि हवेर्लो टिरूपंपुराजांजनेविधातरूपं
धातियाताभैर्विरूपंस्तः स्वरादिनिपातमव्ययमित्यव्ययसंज्ञायांअव्ययादापुस्तपइतिसपोलुक लोनयेपणसंभक्तौभावेक्ति

नतनमनेत्यादिनाआद्यंऊनिवर्ती त्यादिनानिपातनाद्दुदात्तः अष्टाविंशी मिहः पावकाइतिहेइंतेपावकाः पापानांशोधयितारः
मिहः मेघनसाधनानिआपअनताः येकेपकेर्षणपिस्तताअभूवन आसामपांखतिविनाशारहितंपारतीरंनोस्मदर्थंपिपत्ति
प्रलेसंपूर्णकुरुतरमवारपर्गिणकुर्वित्यर्थःविरोरधवास्तंरिपोमिकाश्त्रोःसकाशानतोस्मान्याहिपालयअनंतरंनोस्मा
यमहस्त्रीसंगोत्रितःगवादिपश्चनांजेन्दुनरणुद्धि कुरुस्थिप्ररानेननस्याकारिज्ञलाराया नसंपूर्णस्त्रागवादिधनयुक्तान्कुर्वित्य
तिभावः अभूवन भूसत्तायामित्यस्यलुङिरूपं निघातः पिपर्त्ति पृपालनपूरणयोः जुहोत्यादिःअर्तिपिपर्त्योश्चेत्यभ्यासस्येत्वं
हर्षं तास्गुणः निघातः रथिरः मत्वर्थमधारनाभ्यामिरन्निरथविमिदस्वप्रत्ययः रिजः रिषहिंसायां धिमशौवकावइतिवमक्केस
दातनबमस्कमस्कानित्यवीसंधापितिहिर्वन्वनं संहितायामथितुतुधमस्त्रतद्वितिदीर्घः अथएकत्रिंशी अदेदिष्टेतिरनुहाल्यत्र
स्वहना गोपतिः गवांस्वामी मनइंद्रेगा आदेरिष्टःमभ्यंदिशनुतथाकुलानुकर्मकारिणामरान्त्वरुपैररोत्वैर्धामभिस्तेजोभि
रंतरधर्तातनविनाशंगात गमयनुतथासूनृना प्रियतमास्कत्तेनघनारणावर्तितेनसत्येनवाक्येनपरिन्नामानःअंगिरोभ्यः प्र
दिशपिंद विश्वासर्वाणि इरः गवांनिर्याणनिर्गमनद्वाराणिद्वाः स्वकीयागाः श्वत्र पावरणात अजेगाः स्त्रापयित्वा तानिद्वाराणिभा
अदितवानित्यर्थः आदेदिशअतिमजंनेइत्यस्मात उस्युकितउत्यस्येनज्ञानचलस्यसार्वधातुकेतु स्वरेणानुदात्तत्वेनास्वरःअव
गतस्य अवरणइत्यस्यलङिरूपं अथद्वात्रिंशी शन्नंहवेमेतिव्याख्यातेयमृक् ॥इतितृतीयस्यद्वितीयेष्टमोवर्गः ॥
इन्द्रासोमं सोमपतइतिसप्तर्चं तृतीयंसूक्तंविश्वामित्रंत्रिष्टुभमैंद्रं अनुक्रांतंचइन्द्रासोमंन्यूनेति प्रथमाभिप्लवषडहयोः द्वितीयेत्ह
नि मरुत्वतीयंइन्द्रसोममितादसन निविद्धानंद्वितीयस्यतिवदेवात्रिनवइन्द्रसोमंपातऊतिवंमतिमध्यंदिनइतिगोतवध्यो
यविमरुत्वतीयऐतदामनंत्रितं अन्नित्यंचइन्द्रसोमंतिमध्यंदिनइतिषड्विंशेभिदारयिमरुत्वत्ता यएततस्वेन्द्रनितंवइन्द्रसोममिं
द्रःपार्वीदितिमध्यंदिनइतिनसिन्नकेपथमा इन्द्रसोमं सोमपइति विश्वामित्रोऋषिःसोमपतेसोमस्याधिपतेहइन्द्रममस्मा
भिर्माध्यंदिनेसवनेक्रियमाणंसोमरसंपिबपस्मात्वतदर्थंक्रियमाणंमाध्यंदिनसंबंधिसवनंनिष्केवल्यायस्यन्नास्त्रचारूरमणी

वै०भा०ऋ०१
५.५

यंवर्नतिमघवन्न घनवन्क्सीषिन्क्रजीषसंभृतकमानगतसारं सोमम्दुमुक्यमंतहन्नेहेइंद्रहरीरथेनीयोजितावज्रैरथादिमुच्यनेशि प्रवनमसुष्य अत्रन्येन पूरयित्वाइहेदेवयतनेऽस्माद्यस्वकवदैवाहर्षयमुष्य शोष्टपर्यायाविस्यस्यत्पिरूपं हस्वश्छांदसः ति स्वरः ऋतीषिन्अर्नतकृतनिध्लुकमारद्यो ध्वत्तिर्वेतिर्इपन्त्रयः ऋ तिइत्यास्तृत्त्वभ्वातोऽत्यर्यतइत्यलीषंतरस्या स्तीतिरनिभ्रय यः आमंत्रितत्वानिघातःमारस्वस्वमहित्स्यादिपुरुतमणिविनिघातःअथद्वितीया गवाशिरमितिहेइंद्रगवाशिरगव्यस्यपयसः आशीर्मिश्रणंयस्मिंस्तंसोमंअभिक्रंथिनंमथसंयुक्तभिनवंयद्गऋजंमंथिमहेयर्त्तमानंएवंविधमुत्तवनेपुवर्तमानमिमंसोमं पिबृतेनमंदसाहर्यरमितंसोमंवयंप्रयच्छाम:मारुतेनमरुतांगणःमारुतःमरुतःअस्तरुतास्त्तोत्रंकुर्वेतीतिप्रसरुः इंद्रस्तोत्रंकुर्वाणेनरूद्रेरकादृशसंख्याकैरुद्रैस्सहसोपाःसंगरत्वंतृपत्सोमपानेनतृप्यनुआदृमस्वतमिमंसर्वेलोलठरे धारय गवाशिरंमृतनाशाद्पूर्वाक्रियपद्मपरःअस्ताभिव्याप्तिंनिघातलाक्षिरास्त्रा: बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वर: पिबद्धात्यपरः स्तिदृत्तिसमितातांदीर्घःइतिमयान्तःअरमिवर्नमानमिहरूपंअसमानवाक्यत्वान्निघातः मावश्रागमश्चअत्युदात्ताइतीटोत्युदात्तत्वात् प्रत्ययस्वरःतपत्नृत्पर्मीर्यानत्युदात्तः आगमात्तुत्राम्नस्यानित्यत्वात्पुमभावःरूपस्वरःपुंसत्त्वेन्युत्पत्त्येनत्रीः अथतृतीया ये त्वाहिहत्येमितिहेइंद्रयेमरुतस्त्वत्कृतेजेषमरुतःनयिपीस्त्वअवर्धनअवर्धयन्युस्सहकारित्वाअवर्धयन् तेमरुतःअ वेनस्वांभवंतसंततेनकोअभिविषप्सम्बर्धंअवर्धयत्कुत्सहस्वसुक्तोहन्तायस्योतितारश्चसाक्षिप्रश्नोभवन्हनोमिप्रेहन्त्वा विकिशायमहेइंद्रकेद्भि:मदयंतशत्रुविनिकृप्तमरुत्तवैःसगणस्त्वंसाध्यंसिमवनेसोमंपिबअवर्धयन्द्रधुवर्धने अंतर्भावि तण्यर्थःपहनवीगर्दनिघातःआधंरिनेऽस्थादिरस्त्रार्ग्निराराघुदात्तः अथचतुर्थी तइन्वस्येतितेमरुतःइंद्रस्यत्रार्धःवलभृता आसन्तइतवत्तवमरुतोयदिन्द्रावेर्षाष्ठिइमंइंद्रमपसवंतवसहायावयमास्मेहत्वंयुध्मभिगच्छतिमाकर्येपेनवायथ थाभवति तथाविषिप्रेसिप्रमभिप्रेरयन्तेयेभिःयैर्युधसहायैर्मरुद्भिरंपिनःअमर्मणःमरणरहितस्यवृत्रस्यधर्मयस्मिनस्थाने प्रहत्त्रौमत्सांसमतिवाभिनाख्यञ्भवानं विवरस्थानवानविविप्रविवक्षेपणइत्यस्यलिगारन्निघातोभाव:विरत्नानइत्यस्यलिटिरू

159
937

पंभिस्वरःमर्मस्तमप्राणत्याणइत्यस्मादौनापिकोमनिन्नित्स्वरः अथपंचमी मनुष्वदिंद्रेतिहेइंद्रमनुष्वत्मनोर्यज्ञमिवममेदं सवनंयज्ञेपाणःसवमान्नमस्मंशश्वतेज्ञायालात्यर्थमायपरपमिभवलक्ष्णायमामस्थायइमंसोमंपिवहेहर्यश्वहरितवर्णाश्वोप मनमाद्वार्यवंपद्दीयेनलेंनैर्मरुद्भिःमारुमाकसत्वआगच्छकिंचमरुद्भिःऐकश्रुतिमत्त्यंतरानामनइच्छद्भिःयद्वासरण्युभिःस्व र्मार्गीमिःमरुद्भिःसहितःसंअपोनतमिस्तृत्यितान्सुरकानिअर्णांपार्थिवानुकानिसिम्मर्षपापययदाअपःपंचम्यान्तव्येतत्त्वृद्धंइ वोभ्यापारंनिवेसामानहगदर्णासिमर्षिमापयवक्तस्वरतुवर्तनेण्यन्त्येनश्चापः धुःलोदिरूपंमवर्ण्यभिःरणश्चार्थक्विप्समानोरणः धर्मिर्देयंमस्मरणामंज्ञाःनानिक्षंतःस्वतुक्याविल्पमनयःयहास्यगतोस्पुवदिभ्योन्पूआगृजनुवयुत्यनुत्सत्ययःस्पाभ्यामितिण वर्मिवारंतोगतःअपःआपूल्यामोभ्रामोतेक्विपऽश्वस्थानिकिव्धातोहस्वश्वमावकाञ्चइतिक्किरूपकेशत्तत्वंसिसर्थिःस्गतोमन्ता मानेदुरत्यादि:बहुलंछंदसीत्यात्मासमेपेतं इतित्यौ यस्वरितीयस्सोवर्गः अथतस्मिन्नुकेषष्ठीत्वमंपायरितिहेइंद्रत्वंदेवादिव नश्रीस्मामपःसर्ववद्विमंपरितअस्त्वसर्नमानं अनरवात्देवबहुरूपकत्वेनमंतिभासमानंज्ञायनमेकत्रचिस्वलनयावर्तमानंत्वंमे संयद्यसन्कालमुदिश्यवर्तमानेनवधेनसुश्लेनसघन्वानृतवानसितदास्त्वमालोयुधेसत्त्वेअविवेधंगमनायअत्रानिवयथा नंअत्राभ्यस्यसि तथात्वमपदुरूकानिअंतरिक्षादाकाशात्रास्रत्रोहमकर्षेणमेषमेरनंस्ववारस्सृजःरवलुनेयत्नामेदुरूतरेणात् मःअस्वत्वानकनकिंमागस्यानित्यस्मकर्मोविभाषागमहनविरविशामितीटोविकल्पितत्वाद्त्रेडभावःअभ्यासश्चेतिहकारस्यत्वं मप्ययस्वरःअस्त्रज विसर्गेणाविकरणः यच्छागादनिघात सर्नवैस्गतोतुमर्थेतवैप्रत्ययःअंतश्चतवैयुगपदितिधातोःप्रत्ययस्य च्यासवंआजीप्रसगतिशेषणयाःअन्नतिभ्यांपादेवनिदृणप्रत्ययःणित्वादुपधावृद्धिःअंजंतिगच्छन्त्यस्मिन्नित्याजियुधं प्रत्ययस्वरःमर्नंबाइत्यस्यसंहितायामाचारेनोपलेनतस्यशाकल्यस्येतियकारलोपःसर्वविधीयाछंदसीनिविकल्पितत्वात्तस वर्णदीर्घत्वकलत्वमयलोपानेसिंधोनभवतिसवर्णदीर्घःशयानंशीङस्वप्नेशानव्प्रत्ययःआदित्वाच्छपोलुकङित्वाद्सार्वधातुक स्वरेणअानश्चानुदात्तत्वेधातुस्वरःवधेनहंतेभावेहनश्चवधइति वधादेशःअनेनोदात्तश्चवधिवाखंयच्चस्वत्स्यकसाविश्रग मस्योरसःप्रत्ययस्वरः अथसप्तमी यज्ञामइदितिनमसाहविर्लक्षणेनान्नेनरधांप्रश्नसंअनोरहंतंमहांतंऋयंवक्ष्यंतगम्य

वे०भा०२०२
५.४

नित्यमिन्द्रस्तणेमेनेमितिरिपंस्तोतव्यंमतरंतरारक्षितं अतएवयुवानं नित्यतरुणं एवंविधंयजमकुन्निकावयंयज्ञसिध्यर्थं
स्तुतिवाक्यैःवृतयाम ग्रियेग्रियतमेऽपरिमितेरोदसीद्यावापृथिव्यौयदिंद्रस्ययत्तस्ययस्येंद्रस्यतवमहिमानंनैवभवंम
मतुर्नपरिच्छिंदुष्राकनैतममानेइतिहितौसंक्रियापसमाद्रार्थेवज्ञासःयजेर्लङिरूपंवयंश्रूयते कृपीगतोसर्वनिघ्नेत्वादितावप्रत
यांतोनिपातितःप्रत्ययस्वरःमहिमानंमहिशब्दात्तस्यभावइत्यर्थेपृथ्वादिभ्यइमनिजितिइमनिच्प्रत्ययः मानेर्गार्देतियस्य
रूपं अथाष्टमी इंद्रस्यकर्माणिनिषिंवंसर्वेरपाइंद्रस्यतवकर्माणिसुकृतानिसुकृतानिसुनिर्मितानिपृथिव्यादीनिपुरूणि
बहूनिसुमानियतानिविततानिततानिसर्वाणिकर्माणिनसिंसतिहिंसंतुमाहिंस्यंते किंतयोपायमिंद्रःपृथिवींभूलोकंद्यांद्युलोकंउत
अपिचअंतरिक्षलोकंतरनांम्नीलल्लोकंसर्वतारसुदंसाःसत्कर्माइंद्रःसूर्यंलोकंप्रकाशकंआदित्यंमपसंअग्निहोत्रादिकर्मनिर्वाहक
मुपःधकंतोतेनउत्पादयामासइंद्रस्यकर्मकृतानिपुरूणीविततानिदकदंयकंरकोदकमनीत्यस्मिन्नवर्गेपठितंसत्रापिनदेवउच्यतेप
रत्वेलेनेदसउत्पनइतिचेत्कापूर्णवाक्यभेदातन्नइंद्रस्यकर्मकृतानिपुरूणीत्येकंवाक्यंअन्यत्तुकर्मसुकृतेत्येकंवाक्यंपुरूणिग्रता
नीत्यपरंकिंतनसंपदकदंयकंप्रत्ययमाते अभावंप्रतीयातंअतोवाक्यभेदात्पदकालेनोत्पन्नमेमिनंति मीङ्हिंसायामित्य
स्यलिटिरूपंनिपातःसधार धञ्धारणइत्यस्यलिटिरूपंनित्स्वरःसुदंसाःसोर्मनसीइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं अथनवमी
अद्धेयमत्वमिति अद्वेदाघ्रद्धेयवर्जितंइंद्रनवततमहितंतानि गंमास्यंसत्यंयथार्थंयस्मात्ज्ञानशोत्सामर्थ्ययावापृथि
विवापवितःसर्वेलोकाःनयरंतनयोरयंतिहन्नलुकिंयअहमविधारादीनिमासाःवै आदयःशरदःशरत्कालाश्चए
तेसर्वेअपीस्यवर्तेतेइतिभावःइत्यादिप्रत्ययःअद्वेघआत्तरिवितिनिमासःकर्मणिपञ्चमित्यादायुदात्तःशरदःश्वहिंसायामि
त्यस्मात्पञ्चसारिस्त्यधिकरणेअदिप्रत्ययःशीर्यतेस्यांपुष्यवनस्पतीनांतेजांसिइत्यादिप्रत्ययःप्रत्ययस्वरःवर्तं व
अवरणेअंतर्भावितण्यर्थोत्रापिधारणेवर्ततेभोवादिकःयदेसलडिरूपंनिपातःअथदशमी यदसुकत्वान्यकादशोहनि

161
139

दिवसपञ्चम्येवसंतयोऽपिवइमिस्रकमुकत्तमितंव तंसयोऽपिवोजानइति हेइंद्रसयस्त्वमितदानीमेवजातःपरमेव्योमन्उत
उत्कृष्टेस्थानेस्थितस्त्वंसरायत्सर्वात्यसोममपिबः यद्यत्तुदावापृथिवीपृथिवीभाविवेशीःआसमंताद्व्याप्यविशेषेणास्थि
तःअथानंतरंएवंपुरातनःसन्कारुधायाःकर्मणांविधाताभवःखलुख्यामनुअवरक्षणगत्यादिषुपूर्वस्यार्थेअयमन्तोमनइ
त्यादिनामनिप्रत्ययस्वरेत्यादिनाउदविद्रोपयसामव्याप्तियस्यतत्कपांमःतुगित्यादिनासपालुकबहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः
अविवेशीः विशप्रवेशनेइत्यस्यबहुलंछंदसिलुङि सिपियङोवेतीडागमः इतश्चेतिसिपइकारलोपः यद्योगादनिघातःकारुधायाः
कारुकर्मपापरीत्यादिनाउणप्रत्ययःणिजादृ धरंधारतेर्वान्हिरधाअभ्यःकर्मण्यणिनत्युपरि इत्यनुवृत्तेः आतोयुकनिस्वरः इ
तित्सर्नीयस्यादितीयस्ताभोवर्गः अथतस्मिन्नुएकादशी अहन्नहमितितु विताननहन्निहानानिपृथिव्यादीनियस्मात्सो
यंतुविज्ञात हेतुविज्ञानइंद्र तव्यानतिप्रापेनप्रवृद्धस्य अर्णःपरिशयानंउदकंपरितःशयानंउदकमेतःसत्वापरितोवर्तमानंभ
नएवीजास्यमानंबलमावरंतअहिंआसमंतात्हंतिअपहतिउदकमित्यहिर्मेघःतमिमंमेघमहन्नुदकप्रेरणायहतवान
अधभयंनमहित्वंमहिमानंयोनौनुमन्याअनुभवतिनजानातियस्मात्अन्ययाएकतरयास्फिग्याकव्यांक्षांभूमिंअवस्छा
अवकाशयतिइमिअहंनहंतेर्लङिसिलोपेअहिंअहनहिंसागत्योःआङिश्रिहंतिभ्यांह्रस्वश्चेतिउणप्रत्ययःडिश्चपूर्वपदस्वः
रपरिस्थादापुरातत्वंभोजायमानंभोजश्रावसोदागार्थेकर्तुःक्यङसलोपश्चेतिक्यङ्प्रत्ययःसलोपश्चङित्वादात्मनेपदंप्र
त्ययस्वरः तव्यान तुइतिसोत्रोधातुःअस्मात्डंतात्तुंरसीतिप्रकृतेतुरिष्ठेमेयःस्विनित्त्वेचालोपःभसंज्ञायांओर्गु
णइकारलोपःअंदसःनित्स्वरःअनभवंतर्लुङिरूपंस्फिग्यायच्चिभमितिभसंज्ञायांभावितत्वात्स्वादिषुसर्वनामस्थाने
इतिपदसंज्ञायांतस्यंजर्नीयायाःपूर्वसवर्णःक्षांक्षिनिवासगत्योःअन्येभ्योपिदृश्यतेइतिनिरुपपदादपिडप्रत्ययः ततष्टा
पक्षियंतिनिवसंत्यस्यांप्राणिनइतिक्षाभूमिःउदात्तनिवृत्तिस्वरेणांतोदात्तःअवस्छाःवसनिवासइत्यस्यलङिअनुदात्तत्वादात्म

वै०भा०अ०२ नपरेभ्यामिनय स्थितपेत्स्तु यद्योमादनिघात अडागमस्वर अथद्वादशी ॥ यज्ञाहं संयहंय इत्यस्य कर्तारं यजमानं यज्ञेनानु
५५ कीयमानेनानेनास्य फल प्रपन्नेन रत्निंवर्धयन्नस्मेवध्यमविद्धिस्येत्यन्नेकर्मणिआवक्रस्तु वर्धनः रघुवर्धनइत्यस्यनंद्य
रित्वान्तुमत्यय स्थितत्व मत्वरूत्याभावंकुमावेतित्यपनस्याभ्यांनहेत्ता रुतुनरपरस्वर आवतकवत्तेम्यांरसेन्दरिरूपं घोनि
न अनन्तमेयात सितसप्रत्ययस्य अद्विदेव उषत्रयोदशी ॥ यज्ञेनेइमितिहेइंद्र सर्वेयजमाना अवसा स्वरक्षकेनयज्ञेनइंद्रत्वा
अर्वांगावर्तयेदृषिः प्रयनेनाभिमुखं कुर्वंतिनवौतिवानवनाधमन्नावरंनंत्वा आवर्तयंत्येनाहंनमदभिमुखं कुर्यामेतोत्रास्त
य पूर्वेभिपुराननै सोमेभिः स्तोत्रैर्वर्धयथा वृद्धे मध्यमेभिः मध्यमकालीनैः उतापिच नूतनेभिरस्माभिः क्रियमाणे अधुनात
नैवर्धयवक्रेभोतनैसिस्तं नद्यमेन वर्णा भवेद्यके निभसंज्ञायामकारलोपे इकारलोपः भरमः नित्वासाधुदात्तः वरत्योरतुवर्त
नलोप भूयुमेवरलिता पं सु अव्ययेन परस्मैपरं निघातः स्वर पेरधुवर्धनइत्यस्यलसितं प्रत्ययस्वरः मध्यमेभिः मध्यत्राप्य
ड्यार्पे मध्यमात्ड्डमिमप्रत्ययः शरत्यारेतान्च अथचतुर्दशी ॥ विवेषयदोति यदाधिषणाइंद्रंनवसीतिमदीयाबुद्धिर्मामि
वैशाख्या भोम नराहंमेतामेवजनानर्थोमिपुष्येः स्वरूपंदर्शयति अङ्कपार्याल्पारेभवादितिरहरर्तिनः विघ्नकारिणा इंद्र पुरापू
र्णअवैविमार्यानिस्वत्रयस्याधिषणाया एवनातावामसांसहं अस्मात्व अंहसः पापरूपादारिद्र्यान्तथापीपरत्यधापारं नयेत्
नथाप्नमभर्मकुं पार्श्वसलिपनार्थिनो नजानाहवंतेनमरंतांन नावेवयान्तं यथानयारेतुनौकयायांतगच्छंतंपुरुषंउभयेउभयकूल
वर्तिनो जनानामंतेआकर्षंमिनरहंतिविषयविष्णुयामाधिकारस्यलश्रिणालिरूपंतिस्वरः जनानजननेइत्यस्यलिङ्गुत्तमेणलि
रूपेयस्यमंतरारनिघातः अंहसः अमरुत्वादित्युमनन्प्रत्ययकुमागमश्च नित्वरःपीपरत्पृपालनपूरणयोरित्यस्यलुङिचङि
रूत्याभ्यामर्वइत्यगुणः यद्योमादनिघातः लिस्वरः नावेवनुदप्रेरणइत्यस्मानुरिभ्यांडौरितिडौ प्रत्ययः नुपनइतिनौःप्लवःसा
वेकश्यम्भावायाउस्ततेइत्वनगिभतमलोप इत्यादिउभयेउभय्ःप्रात्यस्यनयप उभाडुदत्तो नित्यमितिअयपत्तदिद्वा कचन
नमध्यात्साधुदात्तत्वं हवंते इत्यतेर्लटिरूपं माध्यंदिनेसवनेआग्नीध्रियस्य आपूर्णो अस्येतिप्रस्थितयाज्यास्मृतं च आपूर्णो ५५

भस्यकलशः स्वाहेतिमध्यंदिनइगिमीपातंके अथपंचदशी ॥ आपूर्णोअस्येतिहेइंद्र अस्यतवपानार्थकलशः द्रोणकल 163
शः सोमेनापूर्णः स्वाहास्वाहारूतोरतस्मेसोमसहितः कलशः पिबध्यैतवपानार्थं सिसिच्ये चारिमाधारः सिंचामिनत्र दृष्टांतः 1939
कोशंमिकेवयथामिकासेचकः जलपूर्णंकोशातरंसेअन्नानुलंपात्रांतरिसिंचतितद्वत्प्रियाः स्वाहनमाः सोमासोरतास्त्व
नेमोभाइंद्राभिःउभभिःप्रदक्षिणं मदाय तवहर्षार्थ प्ररसिणितम्भाररिष्यन्समावद्वन्नसम्यगारत्यवर्तता आपूर्णः पूपा
कनपूरणयोभित्यस्यकर्मणिनिष्ठायां रश्याभितिनत्वनत्वं गतिस्वरइतिस्वरः स्वाहानिपातत्वादाद्युदात्तः सत्वेकोशनलोका
ययेतिपर्वस्तिपयः सिमिवेपिबस्सरणइत्यस्यलिङिरूपं पिबध्यैपापानेइत्यस्यतुमर्थेत्रायेन्प्रत्ययः शित्वात्पिबादेशः पि
बाद्युदात्तः आवक्रवनवत्तुवर्तनेइत्यस्यलङिरूपं शपृबहुलंछंदसीतिलस्यश्लापःश्लु अत्यस्यनपरस्मैपरं बहुलंछंदसीति
पररूपागमः अथषोडशी ॥ नत्वागभीरइतिहेपुरुहूतेंद्र गभीरागंभीरः सिंधुः समुद्रः त्वांनवारयतिनतः परिपरित्तोवर्त
माना संतोहय शैला वानवांनवारयंति किंतुत्वामनुमरत्तवर्ततेयदस्मादित्याइदयमनेनप्रकारेणसखिभ्यः सखिभिर्दैवै
रिषित प्रार्थितस्संरूक्षं विरक्षिप्रवलमितिगव्यं गविभवमवतवर्तमानं ऊर्वेऊर्वा अनलं अरुजः सम्यगभांक्षीः गभीरः गाध
प्रतिज्ञाचि पर्योर्गधेन्वअममारीरत्नप्रत्ययः धकारस्यमकारः अकारस्यत्दस्वश्चगभीरगंभीराविति निपात्येते चित्वरः सिं
धोःपत्त्ववणेस्यंदेः संप्रसारणं धश्चेत्युप्रत्ययः संप्रसारणं रकारस्य धकारः नित्तिरनुवृत्तेराद्युदात्तः परिषंतः संतःअ
सेज्ञानार्तरूपं उपसर्गत्राद्भ्यामस्तिर्यच्चारइति पत्वं केचित्पर क्रियान्वयमिच्छंतितदापत्वमनुपपन्नं परिनिपातस्वरः
संतः प्रत्ययस्वरः वरंतवृवरणेभोवादिकः लङिरूपंनिघातः अरुजः रुजोभंगइत्यलङिरूपं गव्यंगोर्विकारइत्यर्थे गोपयसो
र्यदितियत्यत्तोनावइत्याद्युदात्तं अथसप्तदशी ॥ शुनं हुवेमेतिएषऋक्पूर्वमेवव्याख्याता ॥ इतितृतीयस्यद्वितीयेए
कादशोवर्गः प्रवर्तानामितित्रयोदशर्चं चतुर्थं सूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका प्रपर्वतानां सप्तानांसंयादोनदीभिर्विश्वा
मित्रस्योभित्तीधोमकंनदीवाक्यं चतुर्थीपष्ठ्यष्टम्यः साम्यः षष्ठीसप्तम्यास्त्विंद्रस्तुतिरंत्यानुष्टुप् इतितत्रचतुर्थीषष्ठ्यष्टमी

वे॰भा॰ऋ॰२
५.५.

रतां गंभीरां नदीमवगाहमानाव पल्वलन्तयः पञ्चानां विश्वामित्रो नद्यः स्तूयंते तथाइंद्रो देवतास्तको विनियोगो लैंगिकः पुरा किल वि
श्वामित्रः पैजवनस्य सुदासो राज्ञः पुरोहितो बभूव स च पौरोहित्येन लब्धधनः सर्वं धनमादाय विपाट्छुतुद्र्योः संभेदमागत्योत्तिती
र्षुर्विश्वामित्रोऽगाधजले ते नद्यावुत्तरणार्थमाद्याभिस्तिसृभिरनुष्टौत्तस्यैषा प्रथमा प्र पर्वतानामिति पर्वतानां गिरीणामुपस्था
दुपस्थादुत्संगान्निर्गत्योशती विपाट्छुतुद्री समुद्रं गमनं कामयमाने गमने रंहमाणे अश्वे इव यथा विषिते मंदुरातो विमुक्ते ह
समाने अन्योन्यान्येन स्पर्धमाने यद्वा हृष्टे शोभमाने वडवे इव गच्छतः परस्परं हृष्यंत्यौ तथा गावेव शुभ्रे यथा रोगावौ शो
भमानौ वर्तेते तद्वच्छोभमाने किंच यथा मातरौ धेनू रिहाणे अंतर्भूतण्यर्थो लिहिः वत्सं लिहंत्यौ गच्छतः तथा
संगच्छेते नदीसमुद्रं गंतुं प्रसवेन प्रवाहेण पयसा संयुक्ते विपाट्कूलं विपाटनात् विपाशनाद्वा नद्यत्र अभूत् तथा श्वेतसुप्रो
क्तस्य पाशो अस्यां व्यपास्यन्त विमोचनाद्विपाट् पयः शुतुद्री शुक्रपयस्कं शुतुंनेव द्रवति गच्छतीति शुतुद्री एवं नामके नद्यौ प्रद्र
वतः समुद्रं प्रति शीघ्रं गच्छतः अथ निरुक्तं पर्वतानामुपस्थानात् उशती कामयमाने अश्वे इव विमुक्ते इति वा विषिते इति वा हासमा
ने हासतिः स्पर्धायां हर्षमाणे वा गावाविव शुभ्रे शोभमाने मातरौ संरिहाणे विपाट्छुतुद्री पयसा जवेते इति उशती वशः कांतौ अस्य श
तृरि वाह्यभ्यस्तस्य वादिना संप्रसारणं विषिते षिञ् बंधने इत्यस्य कर्मणि निष्ठा संहितायां परिनिविभ्य इति षत्वं सितस्य सिबु
स्येत्यादिना पदस्य निपातनं नरइति गते प्रकृतिस्वरः समासस्य थाथादिस्वरः हासमाने हसे शानच् लसार्वधातुकस्वरेण धातुस्वरः रि
हाणे लिह आस्वादने व्यत्ययेन परस्मैपदं शानच् अदादित्वाच्छपो लुक् लकारस्य रेफः छांदसो रेफमध्यलंव्यणत्वं विश्वारं नोदात्तः वि
पाट् पट गतौ इत्यस्य भवत्यर्थेन व्यपि निपातनाद्विपूर्वो कारस्य दीर्घ्यादिना सत्वं शुतुद्री छांदसं रूपसिद्धिः जवेते जङ् गतौ भौ
वादिकः कारकत्वेन परं आत्मने निदित्वेन इत्वे शपः निघातः अथ द्वितीया इंद्रेषिते इति हेन्वा इंद्रेषिते इंद्रेण प्रेषिते प्रसवं तेरच्छ इत्या
नृत्तां भिक्षमाणे प्रार्थयमाने समुद्रं प्रति अभिमुख्येन याभ्यां गच्छतः यः नत्रः स्रोतः रथ्येव यथा रथिनो लक्ष्यं देशमभिगच्छतः तद्व
न्नदी समुद्रं समारणे परस्परं संगच्छेते ऊर्मिभिः तरंगैः पिन्वमाने परिसरंती वां संतर्पयंत्यौ अन्योन्यं शोभमाने युवां समुद्रं गच्छथः

165
1939

निर्वेशानावस्य तथा वां युवयोर्मध्ये अन्या एका अन्यामपरां नदीमप्येति गच्छति परस्परमैक्यमापद्यत इत्यर्थः इंद्रेषिते इषगतौ
निष्ठायां कर्मणि निष्ठा यस्तीषु सेहत्यादिना इडागमः तृतीया कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः प्रसवं षु प्रेरणे इत्यस्मादप् थाथादिस्वरः भि
क्षमाणे भिक्ष याच्ञायां आत्मनेपदी शानच् सार्वधातुकस्वरेणानुदात्तत्वे धातुस्वरः रथ्येव रथस्येमौ तस्येदमित्यर्थे रथाद्यदि
ति यत् यतोऽनाव इति स्वरितः इवेन विभक्त्यलोपः याम्यां याने क्टीरूपं समारणे ऋगतौ इत्यस्मात् लट् संपूर्वस्यार्ते समो गमि इत्यादिना
आत्मनेपदं अथ तृतीया अच्छा सिंधुमिति तमा मातृतमा अतिशयेन मातरं सिंधुं विपाशं त्वामच्छ अभिमुख्येन यासं विश्वा
मित्रोऽहं प्राप्नोमि उर्वी मरुतीं सुभगां सौभाग्यवतीं विपाशं त्वामगन्म वयं प्राप्ताः किं कुर्वत्यौ मातरौ मातरौ धेनू वत्समिव
संरिहाणे अंतर्भूतण्यर्थो लिहिः लिहन्त्यौ गच्छत्यौ वत्समनुगच्छतः तद्वत्समानमेकं योनिं स्थानं समुद्रं अनु अभिलक्ष्य संचरंती
समम्य कस्मरंतो युवामयासमिति पूर्वेणान्वयः अयासं या प्रापणे इत्यस्य रूपं इडभावश्छांदसः अगन्म गमेर्लिङि बहुलं छंदसीति
शपो लुक् म्वोश्चेति मः अवस्थानकारः निघातः संचरंती गत्यर्थः तृतीया योगाभावादात्मनेपदाभावः शतुर्लसार्वधातुकस्वरेणा
नुदात्तत्वे धातुस्वरः अथ चतुर्थी एना वयमिति एवं स्तुतेन विश्वामित्रं प्रत्यूचतुः एना एनेन पयसा पिन्वमानाः संतर्प
यंत्यो देवकृतं देवेन इंद्रेण कृतं संदिष्टं योनिं स्थानं समुद्रमनुलक्षीकृत्य चरंतीः गच्छंत्यो वयमास्महे द्वयोर्बहुवचनं पूजार्थं तासामस्माकं
सर्गतक्तः सर्गः गमनेन प्रवृत्तः सेप्रथमु द्योगो न वर्तवे वर्तनाय न भवति किं युः किमिच्छन् सो विप्रो ब्राह्मणो नद्यो नदीः रस्मान् जोहवीति
भूशमाव्हयति एनाइदमश्चस्य तृतीयायां एनादेशः स्यपां सुलुगिति तृतीयाया आडादेशः ईडिदमि निविभक्तौ रुदात्तत्वं पिन्व
मानाः पिवि सेचने दवकृतं तृतीया कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः वर्तवे वर्तनेन तुमर्थे तवेन प्रत्ययः नित्स्वरः सर्गतक्तः कैचि
ति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः किंयुः किमिच्छन् क्यचि मांताव्ययप्रतिषेधइति छांदसत्वात्तत्प्रतिषेधो न भवति क्यच् क्याच्छंद
सीत्युः प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः नद्यः छांदसोमायणादेशः जोहवीति व्हेञो यङ्लुकि अभ्यस्तस्य चेति संप्रसारणे कृते गुणो यङ् लुको
रित्यभ्यासस्य गुणः यङो वा इति ईडागमः गुणे निघातः अथ पंचमी रमध्वं मइति विश्वामित्रो नदीः प्रतिब्रूते ऋतावरीः

वे०भा०३०२

कनमुरकंमन्यौ इंद्रेत्यत्र: सूयंमेविश्वामित्रस्यममसोभ्यायउनी र्याहं सोमं पास्यामीत्येवंसोममसंपादिनेवचसेनदर्थएवैः पंचम्य
र्थेनर्था यच्छीसगमनेभ्यः मुहूर्तंमुहूर्तमात्रमुपरमध्वंउपपूर्वोरभिरूपसंहारे वर्तनेक्षणमात्रंशीघ्रगमनाउत परताभावनः
मामान्येनलर्दपुष्यमासरमी हिनं प्रयोजनमकुर्वतीपुरोवर्तिनीं आनुदींप्रतिमूतेकुशिकस्यशतर्थेः सूः नुर्विडुवामित्रोद्
सद्दीमत्स्यामना नामनीमयास्तुत्वाभवस्तुः आत्मनोरक्षमित्यन्नसन्नसिंधुं कृत्तुदीं नामधमुरव्येन प्राह्वे प्रकर्षेणा ह्वा यामि
प्रसन्निकर्तं उपरमध्वंमेवचसेसोम्यावसोमसंपादिनकत्तावरीकृतावत्यकृतमित्यरुकंभनामप्रत्यन्तरंभयति मुहूर्त
मेवरेनैये यनेरवनेवांमाभिस्रया मितिं घुरक्त्वामस्त्यामनीषयामनसइपयास्तुत्वाप्रतयावावनोमकुशिकस्यसूनुः
कुशिकेत्साद्वायमूवेतिनमध्यरमउपरमेउपपूर्वाद्रमतेर्विभाषाकर्मकादित्यात्मनेपदंकृतावरीः कृतन्नाध्वतमत्वर्थेछंदसी
विनिपाविति वनिपूवनोरवेपिडीपूरेफश्चांतादेशः वावंरसीतिसवर्णदीर्घः आमंत्रितस्यपादादित्वात्पाष्ठिकमाघुदात्तत्वं
एवं इणगतेवाद्रमष्टीभ्यांवनभ्या धेधातुकलक्षणेगुणः निसः स्हतीमनीषाउभयत्रन्तीयायो: पूर्वसवर्णदीर्घोअव
स्युः मवोरक्षणमित्यन्नरूपमाणइति वचनेः वेयूत्तिनियमेननकारांतस्यैवपदसंतासत्वादत्रसकारस्यरुर्नभवतिक्या
भ्यंरमी सुपत्सयः अत्रेरुरयनेर्लुङि सिवआत्मनेपदेषव्यतस्यामित्यइरेशः गुणःनिघातः इतिवृतीयस्यद्वितीयेद्वादशो
वर्गः अपत्तशिन्मनो इंद्रेम्यसमानिविनिमिनयः प्रत्यचुः विश्वामित्रवज्रबाहुः वज्रयुक्तोबाहुर्यस्यासौवज्रबाहुः नाद
वाापत्यानिंद्रः नदीस्थानरत्नदिति रवनतिकर्माअसवनतृवाममवनत् उच्यतेनदीनांधारकारिणीनामपांपरिधिंप
रिताविहितंउदकमंतः कृत्यापरितोवर्तमानहत्वर्थः गारुढाांधुत्रंपणोत्याकाशमितिरवोमेघः तंमेघंअपाहनजघानतस्मि
न्नेवापःपतिता नाभिर्गच्छंतीविलंयास्ताः एवंमेघहननदेवेणाग्रवनननकेवलमसवनतकिंनर्हिसविनासर्वस्यजगतः प्रेरकःस
पाणिः शोभनहस्तः उत्पत्तिस्थिति कर्तृत्वात्तादृशोदेवोयानमानइंद्रेस्मानत्यतमेघभेदनंकृत्वोदकप्रेरणेनसमुद्रमपूरयत्
तस्यनाद्रासामर्थ्येषियेनस्यंदमानतपेभ्यवुतायांवर्तमानउवींरुकेः प्रभृतावयंयामोगच्छामः नतवचनाडुपरमामेहेउतो

वेंयाम्येम्यवीतिइंद्रोनोभ्यात्वेरहृत्व्रजबाहुररतिः खनतिकर्मापाहंरत्नंपरिधिंनदीनामितिव्याख्यातंदेवोनयत्सविताकृपाणि
कल्याणपाणिः पाणिः पाणयनेः पूजाकर्मणः प्रस्थपापाणिस्वानूपूजयतितस्यपयप्रसवेयामउर्वीरुर्व्यइति अररत्नर
रत्नेर्लङि रुधंपज्जबाहुः बहुर्भीहौपूर्वपदस्वरः अहंनरहंतेर्लङिरूपंनिघातः परिधिंकृपाणिः पणव्यवहारेस्तुतौचअशिपणा
भ्यांकृययलुकोवनोणआयलुकबहुव्रीहौनञ्सुभ्यामितिस्वरः प्रसवपूर्वप्रेरणेकृदौरवितिभावेअप्रत्ययःथाथघञ्क्तेति
पत्ययस्वरः अथत्रयोदशी प्रवाच्यमिति मायमिंद्रेहिमेघविदश्वतउदकप्रेरणार्थज्ञयानेत्तिर्यक्कर्मच्छेदनरूपंतदिदंत
स्यंद्रस्यवीर्यंसामर्थ्यंशश्वधासर्वथाप्रवाच्यंप्रकर्षेणवाचनीयंतथासइंद्रः परिषदः परितःसीदतः आसीनान्प्रतिबंधका
निणोप्तत्रावजेणविलषानमथामनंस्थानंइच्छमानाउत्पेत्यआपआवन्यांतिप्रवाच्यंवचपरिभाषणइत्यस्मादृहलोर्ण्य
दितिण्यतणिचाद्रुपधावृधिः क्वोवातरसं तायामितिकुत्वाभावः यदावाक्यत्तरेलोचायत यतोनावइतिस्वरः शश्वधा
गञ्वकस्तान्मार्थेधाप्रत्ययःतकारलोपश्चाइस्त्र्यः विरश्चत ओव्रश्चूछेदनेतुदादिः लङिगृहिज्याववीत्यादिनासंप्रसारणं
सहूरूपंच्यनससंहितायागविभागात्सत्मासःसमासस्वरः परिषदः क्विपूसंहितायांमहिरग्नेरितिषत्वंजघानहंतेर्लिटिणलि
रूपंनिघातः आवनइणगतावित्यस्यलङिरूपंपापरिस्थादनिघातः इच्छमानाः इषइच्छायामित्यस्मात्तव्यत्ययेनशानच्व
स्वमाविधातुकस्वरेण रुनेघत्ययस्वरः अथाष्टमी एतद्वइतिनचाः प्रसंगादिंद्रस्तोत्रंकृत्वाविश्वामित्रंप्रत्यूचुःजरितः
स्तोतहैविश्वामित्रतत्वर्दायंवसंचारात्मकं वचःस्तंमर्पामाइत्यादिघोषान्उतघोषयन्वर्तमेयद्वोमाविस्मृष्टाः माविस्मा
र्षीः किंकारणंउनरायुगानिउत्तरेषुकृतिकेषुयुगेवादस्उक्थेषुकारोग्रामन्नाणांकर्तस्वंत्रोस्मानप्रतिउपस्वसंचारात्मके
नतेनवाक्येनप्रतिसेवस्वइस्तनीनोस्मान्पुरुषत्रापुरुषेषुमानिरमः इंक्तिप्रत्यक्तिरूपमेवादवाक्याधापनेनितरांएतत्प्रगल्भा
भावंमाकार्षीः नेतुभ्यंनमःस्त्वामज्ञंपुभ्याविलस्यलङिव्यत्ययेनात्मनेपदंअरादित्वाच्चपोलुकभ्रश्वादिनाघवंनिघातः घो
षापानधुर्विर्विश्रब्देनेउत्यस्यत्रानतिमवेविधीनांछंदसिविकल्पितत्वाददतोगुणइतिपररूपत्वाभावः सवर्णदीर्घः शत्तुर्लसार्व

167
1939

वे०भा०अ०२
७९

धातुस्वरेरुत्तेधातुस्वरः युगानियुञ्जिर्यौउंअरियुपजंतत्वेननिपातनादिपुउणत्वंविश्छिविषयंचनिपातंतेननिष्पन्नेः कालवि
शेषेस्याद्रूपस्मरणेबोतिनस्यपाकेस्यांनास्तत्तुमस्यअनेनास्यंनसंयोगइतिद्वितीयाकर्मकारेते:कृतापानीयादिनाउणप्रत्ययः आ
आमंत्रितत्वान्निघातः कुञ्जेनेर्लुङिमंत्रेघसेत्यादिनालुकहल्ङ्यादिनाप्तिमिबालोपः नमाङ्योगेइत्युडभावः पुरुषत्वादेनमनुष्यपुरुषपु
रुमर्त्येभ्योपितीयासमर्थ्योर्बहुत्रमिति समस्यर्थेचापत्यय: प्रत्ययस्वरः अनवमी अंपुनयतारइति विश्वामित्रानदीः प्रत्युवाचस्वसारो
भगिन्य: मिंघवेहेनद्यः कारवेस्तोत्रंकुर्वाणस्यममवचनंश्रुणोत्रमस्मञ्चुवोश्णोतिवच नसाइाकटेनरथेनचसहदूरादिप्रकृष्टदेशा
दायुयत्तवीयातयोविस्पृयंक्षुनिनमधंमालनावयंप्रश्नभवतनथास्कपाराः स्यादिनांतीरात्स्रेनावरोहणारोहणेयथास्यात्तां
तथाप्रमनोभवतभवतंनिनयंस्रोतोभि: श्रवणशिलाभिरद्भि: अधोभवत:रथोगस्यास्यस्याधस्ताद्भवतयथात्रापोस्यधस्ता
भवंतितथास्वार्थनिनेतुंशक्यंतेनस्माप्तमाणोदकाभवतेत्यभिप्राय: ओरितिप्रगृह्यसंज्ञा श्रणोतश्रुश्रवणेइत्यस्यलोटि
तप्रत्ययस्यतपतनतनतनानाघ्येतिनपादेशः पिवाङ्गुणः निघात: वयीयाप्राणेइत्यस्यभूतमात्रेलिघुटभेणलिआतऔणल
इत्यौकारःएकादेशस्वरः सुपश्च्वस्यद्वितीयायाबहुवचनस्यशसासाविवियसादेशः सन्निपातस्येतिसंहितायांदीर्घःनमध्वे
ध्नप्रस्कंदेत्यादेइत्यस्यकर्मकर्तरिनडुहंसुनमायक्षिपणाविभिप्रतिषेधाद्यगभाव अधोअक्षाः अपरभ्राइस्यपूर्वाध
राधराणामसिपुरधवश्चेषामित्यतिप्रत्यय: अधादेशश्च्वमस्तनूर्दिश्याप्यात्वादिस्मात्रेरेवनद्रत्तिसप्रत्ययः कृदुत्त
रपदप्रकृतिस्वर: सिंधवः आमंत्रितत्वान्निघात स्रोतोभि: स्रोतः शब्दास्यात्तसोविभाषाङ्गदुवाविङयप्रत्यय: डित्यादि
लोप। प्रत्ययस्वर: अथस्त्रामीआतकारोइतिनद्य: पूर्वविश्वामित्रंप्रत्याख्यायतस्यवाक्यमाज्ञासुवु: कारोस्तोत्रंकुर्वा
णेहेविश्वामित्रतेनतवास्मिन्मानिपात्यानिभाश्रणवामआश्रणुम: तवसमीहितंप्रयोजनकुर्मइत्यर्थ:अनसाकटेनरथे
नचसहयायतोदूरादगमोसिवयंचतेवदर्थनिनंसेनीचैर्नमाम:यस्ये।कविवरत्यात्रेकत्वचनरथेनगतुंगाधोदकाभ
वामेत्यर्थ। नमरस्तंत:पीप्यानेवयोषापीप्यानापुत्रंस्तनंपाययंतीयोषामाता यथाप्रह्वीभवतिरस्तांतांनरंयथाकन्यामर्यायै

बमनुष्यायपिमेभ्या शेत्रासस्वैपरिष्वजनायनम्रीभवतितेद्वदर्थंप्रह्वीभयामिइतिकारोसंबुध्यौशाकल्यस्येत्वाविनिप्र
गृह्यसंज्ञाश्रुणवामश्रुश्रवणइत्यस्यलोटिआडुतमस्यपिच्चेत्यायागमः पित्वाङ्गुणः निघात: ययाथयाधापणइत्यस्यभू
तमात्रेलिटियलिपक्तमवउपरेशेस्तुदात्तादिनीइप्रतिषेधः लित्स्वर:अनसासहार्थेतृतीयानंसैनामप्रहृत्वेइत्यस्यलेड्युत्त
मेटिमिबहुलमितितिपूर्वेतोन्यत्रेतिपेकारादेशा: निघात: पीप्यानेवपीड पानेइत्यस्मांतर्भावितण्यर्थस्यलटिकानचिरु
पंघित्स्वर: योषायुविश्रणेस्त्रत्रवदिवहीत्यादिनापप्रत्यय: योनीतियोषास्पादिस्वादाद्युदात्त:शश्वचैषंगइत्यस्मात्संप
दादिलक्षणेभावेक्विपषेर्मारादिष्ठरूपसिद्धिरंतोदात्तश्च इतितृतीयद्वितीयेऋचोर्द्वौवर्गः अथतस्मिन्सूक्तेपकाद
शी। यदंगत्वेतिविश्वामित्रानदीःप्रत्युवाच अंगेत्यामंत्रणेहेनद्य: यद्यस्माद्युष्माभिरनुज्ञातेपोर्ममात्तरणमभ्यनुज्ञातं तस्मा
द्भरता:भरतकुलत्वाद्भर्थ्या सर्वेबापरस्परमेकत्तामापन्नानदींत्वांसंतरेयु:सम्यगुत्तीर्णाभवेयु:तदेवविविष्टिनष्टिगव्य
न्गाउदकानितरितुमिच्छन्इषितस्त्वयाभ्यनुज्ञातइंद्रजूतःयुष्माकंप्रवर्तकेणेंद्रेणचप्रेरितोग्रामोभरतानांसंघोवीव
संतरेत् यत:सर्गतत:गमनायप्रवृत्त: प्रसवस्तेषामुपोगोहपूर्वेषुष्माभिरनुज्ञात:अहंतुयज्ञियानांयज्ञार्हाणांवोयुष्मा
कंक्रमतिंश्शोभनांस्तुतिमारुणेमवृत्त:संमतेभरता:भरतशब्देउत्सादिभ्योदत्तस्ययअन्योश्चेतिलुकअत्रचप्रत्यय
स्वर:संतरेयु:तरतेर्लिङि:कृञ्जिरूपंअर्द्धंलसार्वधातुकस्वरेधातुस्वर:तिङिचोदात्तवतीतितत्तोनिघात:गव्यन्गास्त्रा
त्मनइच्छन्क्यच्यकादेशस्वर:श्वसंतरद्दतिक्तप्रत्यय:अकारादेशश्वनित्स्वर:इंद्रजूत:जूइतिसौत्रोधातुर्गत्यर्थ:
श्वुक:किंतीतीप्रतिषेध:तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वर:ऋगतावित्यस्यलेटितिपिसि बहुलमितिसिपलेय
आयगम: एकादेशतीप्रतिनोध:गुण:प्रत्ययस्यपित्वादनुदात्वेनधातुस्वर:वृणोवृड संभक्तावित्यस्यलटिरूपं य
ज्ञियानांयत्तर्विग्भ्यांघरवआवितिघप्रत्यय:प्रत्ययस्वर: अथद्वादशी। अतारिषुरिति गव्यव:गाआत्मनइच्छंत:भरता:
भरतकुल्जा:सर्वेअतारिषु:तांनदीं समतरनविप्रोमेधावीविश्वामित्रोनदीनांक्रमतिंशोभनांस्तुतिंसमकसमभजत

169
1939

वे०भा०र०२

सूयंतुसुयथापूर्वंइषयंती कुल्यारिहाभेदेगावुर्वाणाअनएवमसराधा शोभनधनोपेतायूयंवक्षणा कृत्रिमसरितः कुल्याः अपि
न्वमधंप्रकर्षेणतर्पयतधारणध्यंता सर्वतः पूरकान्चनीभंत्री संयातगच्छतचआनारिषुत्ल्पूवनतरणयोरित्यस्यलुङिसि
चिरुक्षि परस्मैपदेष्विति रष्चि सडागमस्वरः अभनभञ्जसेवायामित्यस्यलुङिसिलोपः पादादित्वादनिघातः पिन्वपिन्व
अंपिविसेचनइत्यस्यलोट्रूपंनिघातः इषयंती इषंकुर्वंत्यः नकरोतीतिणिच् णाविष्ठवत्प्रातिपदिकस्येतीष्ठवद्भावाट्टि
लोपः वाक्स्त्रीतिसवर्णदीर्घः प्रत्ययस्वरः वक्षणाः वहेणने लोपस्त्रीत्वं अन्येयेषामेनेपरंवाक्यभेदादनिघातः यानयाध्
वणइत्यस्यलोट्रूपंसमानपिननिघातः रथीभंत्रीभिः कमतव्यत्ययेनेतिकरणेघञ्ञित्स्वरः अश्वत्रयोरश्नी उदक
क्षिपति पर्वमुतिरो पुर्षिविश्वामित्रोनदीरुक्तःपुनोतितीर्षु सुनमाहे हेनद्योवोयुष्माकं ऊर्मीस्तरंगःशम्याःयुग्यकटपा
नुरिः संलग्नावहन्तवउइ वयंयथामर्वतितथाहं तुगच्छतुशान्तरंगोरवःसनाधोगच्छत्वित्यभिप्रायः तथाहेआपोयूयंयो
क्राणिनावडः वयंचतयथाभ्यंतिनयांविचित्यभिप्रायः येममाविगताप्पेपनत्वाद्कुतौकल्याणकर्मैक
मिथ्याअभ्युनेकना पितिरस्कर्णांपूर्वपादःअतुक्यभ्य एतस्मऊमरतांमागच्छतांपवंविश्वामित्रेणनदीस्तुत्वाताभिर
नुज्ञातानतरदितिऊर्मिः ऋगतौमतेरुचेतिमिप्रत्ययः उरत्ययमोरुधातोक्तप्रभृमिः प्रत्ययस्वरः शम्याः शमुउपश
मेपाद्रूपधातिनियत्प्रत्ययः यतेनानाकंत्यासयात्स्वंहंबुनमिमागयोरित्यस्यलोट्रूपंनिघातः योक्त्राणियुजिरयोगे
करणेसर्वधात्विना प्रत्ययः निस्वरःमुंचतमुचमोक्षणेनिघातःआदुपकृतौदस्मसोमामर्थ्यइतिविसर्जनीयस्यप
त्वंयेनमावक्षुर्षदिपूर्वपरस्वरःकपापात्रक्षाः अघ्नपाहन्नमिमागयोरित्यस्यनञ्पूर्वस्यअघ्न्यादयश्चेतिनिपातनात्यन
लिमादृत्वधालोप रोहंतेमितिकुर्यसर्वविधानं ंरसितिवित्सितत्वान्नलोपः अभावएकोरस्त्रस्वरः शुनंउवयतेनपुंस
केभावेनङ्लिनिक्ःयनाद्विसमारणंतृलड्हतिरीर्धत्वं ओरितश्चेति निपात्यतेजनादित्यादकरान्तःअरतांगतांवित्य

171
939

स्यलुङिरूपं अर्तिनाम्नर्तिभ्यश्चेत्यइरक्षाः एतेगोरुङ्गुणः नमाङ्योगइत्याङभावगनिपातः इतित्रतीयस्यद्वितीयो
नुवाकःसमाप्तः इंद्रःपूर्भिदित्येकादशर्चं पंचमंसूक्तं वैश्वामित्रंत्रैष्टुभमैंद्रं अत्रानुक्रमणिका इंद्रःपूर्भिदेकादशेति अग्नि
ष्टोमेमाध्यंदिनसवनेब्राह्मणाच्छंसिनःशस्त्रे इंद्रःपूर्भिदितिसूक्तंहोनकाणांइतिखंडेसूत्रितं इंद्रःपूर्भिदुब्रह्माणीतिएता
भिः ऋग्भ्यः प्रथमेहनिमाध्यंदिनसवनेब्राह्मणाच्छंसिनोविशिष्टा अतिरिक्तस्यार्थस्तस्य तच्छास्त्रनेत्रीणिसंपातसूक्तानि
प्रथमंइंद्रःपूर्भिदएकःपाञ्चिम्प्सङ्गदति ३ अद्भिर्वलभिदोनिक्षेवल्यएतत्सूक्तंनिविधानीयंसूत्रितं चइंद्रसोममित्युक्तं
पूर्भिदितिमाध्यंदिनइति तस्मिन्सूक्तेप्रथमा इंद्रःपूर्भिदिति विश्वामित्रःस्तौति पूर्भिःदस्यूरपुरीभेत्ताअतएवविरहस्कः
वेरयद्धिः म्वमहिमप्रख्यापकैर्वक्षभिर्युक्तः शत्रून्अस्करानविरस्कान्विशेषेणहिंसन् तथाचयास्कः विरुद्धकर्दयमा
नोविद्धवस्तुनिति हिंसाकर्मेतिनास्त्राउद्धेरासंदस्पत्तेनेननमइतिरासःवासरस्तमकैः रर्चनीयैःस्वतेजोभिःआअतिरत्
आसमंतात्वर्धयत इंद्रस्यसर्वात्मकत्वात् नथाचस्मरतिःचैत्रमासेनपेदिंद्रइतिकिंचप्रसूतःप्रस्तःप्रस्तोत्रेणा
कृष्टःपराब्राह्मणलगत्सस्रोवप्रेरितःनच्चावब्धानः हर्षिणवर्धनशीलःभूरिदात्रःबहुच्छेदनसाधनयुक्तःउभेरोदसी
रोदसीद्यावापृथिव्यौअप्रणतस्वप्रकाशेनपूरितवान् विरस्सःविरथेशानेशतनिआस्त्वाक्षपोलुकिसतिप्रत्ययस्वरेणशतु
रंनुनततम्बपकृतीदोपूर्वपरस्वरः रुखमानः रयदानगतिरक्षणहिंसादानेषुआत्मनेपदीलटः शानच्नलोकाव्ययेतिषष्ठी
प्रतिषेधःयवधानः वृधुवर्धनेकसन्धिरूपंसंहितायामभ्यासस्यतुजादित्वाद्दीर्घः भूरिदात्रःदाङ्कवनेकरणेदाम्नीत्या
दिनाष्ट्रन्प्रत्ययःबहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः अथद्वितीया मखस्यतइति हेइंद्रभूपनत्वामलंकुर्वन्अहंमखस्यमहनी
यस्यस्तुत्यस्यतविषस्यबलवनसेतवइतिंमनसाप्रेरितांवाचंस्तुतिलक्षणममरतायपानार्थंप्रेरयनिप्रकर्षेणोचार
यामिमानुषीणांक्षितीनांमनोर्जातानांमनुष्याणांउतापिचर्षणीनांरक्षमंबंधिनीनांविशांप्रजानांपूर्वयावाजन्नतोगं
तात्वमसिमखस्यमहपूजायांमहेर्हलोपश्चेतिहलोपःस्यनुरन्तोमहेश्चेतिवप्रत्ययःहलोपश्चमध्येलपृज्यतेसर्वैरितिमखः

वे०भा०८०२ नविषस्यनवेतमिपप्रत्ययः ञित्स्वरः वृधिउतियमी वादिनाक्तिनुदात्तत्वं इयर्मि अर्तेर्लट् हेत्यादि अर्तिपिपर्त्योश्चेति अभ्यासस्ये
त्वं अभ्यासस्यानीयडोरेऽन्नुः पादादित्वान्न निघातः अभ्यासस्वरः भूषन्नपि अलंकारे इत्यस्य शतरि शपः श्लौ तुले सार्वधातुकस्वरे धातु
६० स्वरः असिमक्षेर्लट्रूपं निघात मानुषाणां मनोर्जातावित्यञ्युगागमः द्वितीयेऽभिनिहितस्वरः अथ तृतीया इंद्रोवृत्रमिति त्रि
ष्टुप् वर्णीति युधे परकीयानां सेनानां जेतारं अवृणोत् बलेनारुधत् तथावर्पणीतिः युद्धेपर
वर्तमानः नयन्नंती निवर्मन्थरार्थत्वनीति कर्मण्युपसर्जनकर्मणः महीद्रेवृत्रमकरं अवृणोत् बलेनारुधत् तथावर्पणीति युधेपर
पसरणां निवारकं मोऽइंद्रः मायिनं हितं आर्थे पर्व मायिनोऽसमाञ् अभिनात् प्रकर्षेण अवधीत् उशा धक्रान्नुवधं कामयमानः इं
द्रः वनेषु गूढानि रत्नानि समस्तरात्र्यां विगताः संभवा भवति तथा अहन् अयात्यायन्वनविमनुरासि वेगवाम पहर्तन्मिरुलेसनिरम्याणां रम
णसिवभि महतां ज्ञानानामस्तावानतयेष्वेनागाः आविरकृणोत् प्रकयः अकरोत् रात्रीणा
णांस्थिरभिरु मरुर्कडासानाः नमर्हन्ते निराम्याः रात्रयः तासां रात्रीणामन्तरस्थिताः धेनाः गाः आविरकृणोत् प्रकयः अकरोत् रात्रीणा
नमरुगाकांतत्वेनेति स्थिरं अहर्दे वा नामानि प्रसत्रीरसकनाण्यं तेसरायेऽध्वानां विनेवेपसासीत्तेनरात्रीः राज्ञी प्राविशन्निति यरिषाव
रसराम्याशीनां यावेषेनादृति असृशोलरयावरणइत्यस्य लिङ्रूपं निघातः शार्धनीति शर्धतिरुत्साहार्थः कर्मणि यत्नरुद्धर्होः
पूर्वपर स्वर अमिना नर्मा अधिमायामित्यस्य लड्रूपं निघातः सोमानेनिगमइति डस्य निघातः अहनूहन्तेर्लङिरूपं उशा धक
रावंनोरपोरारित्वाडूपविषिषु आविः स्यादिवंतोरात्तत्वेन पठितत्वादन्तोदात्तः धेनः धेटपाने धेटइच्चेतिनप्रत्ययः इकारश्चांतादेः
शः णोपधेयःसारित्वात्पत्तिरिषुः आविः स्यादिरुपंतोरात्तत्वेनपठितत्वात् रात्राम्याणां रमणीयानां यासां अभिमर्तीः त्वर्थे
गुणः पठितिनाभिपिधेनाअमव्यस्थेयनाद्युदात्तत्वं अकृणोत् रुविर्हिंसाकरणयोर्निघातः राम्याणां रमणीयानां यामसामयं हन्तीत्यर्थे
कर्तरि विचतियत्प्रत्ययः तस्य स्वरः परसरोऽममंतावित्यर्थात्वादप्रत्ययः प्ररमयतीभूतानिनर्कचारिण्यु परमतीतराणीइति
चान्तः वर्णयत्नयः अथ चतुर्थी इंद्रः स्वर्षा इति स्वर्षाः स्वर्गपरं इह सनिस्वतेजो भिर्जन्यनू उशिग्भिः युधं कामयमानैरंगि
रोभिः मरुमतनाः पर्वकात्साः सेनाभ्यामभिक्षिप्रभिभावुकः मन्त्रजिगाय अरूपन्न अजैषीत् नामानुवधानन्तरं मनेव मनुष्यायक मंत्रेय
वनात नयाः अहनं कर्तुं महतापर्वतसंचयं प्ररोचयत् यथा धात्रेमरूपाश्च स्वधात्मकर्पणार्दापयवतताः स्कन्नमहन्महतरणा
यमुषप्रकाशनाय ज्योतिस्तरामविरतमलभतस्वर्षा स्वर्णुरानेत्विषूजनमनरवनीसनमलेमित्यास्यं सनोतेरनइतिषत्वं अ

173
नवर्द्दः आपत्रादितु पसंख्यानमिति विसर्जनीयस्य रूप जिगाय जिजयेइत्यस्य लिट् सन्लिटोर्जेरित्यभ्यासादुत्तरस्य कुत्वं गैवरेन्द्रः ए 1139
तना: पूर आयामिमं मंत्रेरपेयादिनांकितुदात्तः अभावइति तुजेत्यादि नेटप्रतिषेधः एमनासिशाल्परू पुंशरू उत्तरस्वरः अरोचयत्
रूपर्शाधाविनस्यलङि रूपे अविदं लभमनवादिनामितिनुम् पादादित्वादनिघातेन णायक्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति संप्रदानसं
ज्ञारणाति: अवदर्थ वनिभ्योक्षुपसंख्यानमित्यपप्रत्ययः रणं तिन्नाशंकुर्वंतिपरस्परं यो भागोत्रतिरणः संग्रामः प्रत्ययस्य पित्वा
दनुदात्तत्वे धातुस्वरः अथ पंचमी इंद्र स्कन्दइनि मनादृशाइंद्रस्क तोवाधिकाः बर्हिणाः युधो त्साहेनवर्धमानाः परकीयासेना
स्वजनुषवक्षाविवेष्णप्रकाशेन आपविञ्च किंकुर्वन् पुरूणिबहूनि वीर्याणि अनयन्कारीणां योग्यानि धनानि रधानः प्रयच्छ
न्नास्ति ग्रामइं दशरि नस्तीश्रिरमाः स्वीयमानाः धियउषसो धायं त्वा कमनुष्याइतिनाधियो चेतयत् अज्ञापयत् अथामामुषसां
स्मं शुक्रं वर्णं प्रकाशो नयुक्तं प्राणिनस्वनेऽजमाप्रकर्षेणवर्धयति धीरत्वा स्वस्य उपः परस्ते मंत्रवर्णः शुक्रवर्णसुदुनो यंसा नेधि
यमिति तुज तुजहिंसायां क्विप् धातुस्वरः पर्हणा रहः सो अस्माकत्ववहुलमिति वचनात्कर्तरि युच्व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वं
धिज्ञोपधिज्ञोलिंटिरूपं निघातः स्वतन्त्र शब्दानेनतुरममितिवनिप्रत्ययः तस्य स्वरः दधानः दधातेः शानच् रूपं अभ्यस्तानां
मादिरित्याद्युदात्तत्वं नर्यानरेषु माधूनि इत्यर्थे तत्र साधुरिति यत् यत्तो नाव इत्याद्युदात्तत्वं अचेतयत् चिती संज्ञाने इत्यस्य ण्यं
तस्य लङिरूपं अडागमस्वरः धियः ध्यै चिंतायां अन्येभ्योऽपि दृश्यत इति क्विप् दृशिग्रहणात् संप्रसारणं धातुस्वरः इमाः स्थ्येति
रश्चारस्य मकारः एकादेशस्वरः अनिर्वंतरेतेतेर्व्यत्ययेन वा: निपतः आमोऽइरमन्त्रो रेत्राग्निति अज्ञोरशोनुदात्तश्च प्रत्ययस्य
त्वादनुदात्तः अतः सर्वानुदात्तः इति त्रिंशो यस्य द्वितीये पंचदशोवर्गः अथ तस्मिन्सूक्ते षष्ठी महो महीनीतिमहो महत्तः अ
स्येन्द्रस्य सामर्थ्यस्य इन्द्रस्य महानि महनीयानि पुरूणि बहूनि कृतानि कर्माणि वृत्रहननादीनि कर्माणि पनयंति स्तुवंति इन्द्रस्य
कर्मकृतानि पुरूणि स्तवतस्य रकरंधकं अर्थभेदात्पुरः कालेनोत्सृज्यन्तेनतान्द्राइन्द्रः ध्वजेनेन वज्यंते शत्रवोनेनेति ध्वजं बलं तेन
वृजिनान्यायरूपानुक्रमः ग्रामसंपिपमस्यकचूर्णीचकार तथा अभिभूत्योजा अभिभूतिः शत्रुविषयोभिभवः तत्र ओजो बलमस्य

निर्भिमत्येजा:ग्रामणां ग्राभवे समर्थ:नाद्र्रयंइरस्यनुपक्षिथित् वसरावृग्र याभि:कर्पटे:मंपिबेषुपलसंतिपनते:स्त्यर्थ
स्यनुषुपप्रतिक्षिपणि पनिभ्यइत्याय प्रत्यय:इस्व:जोत्म:निपातः स्त्जेनमस्द्वीवर्तनेछते:किन्नोतिइल प्रत्यय:इजिनंपा
पंनरत:अन्नाभ्यादित्यादय एकारेआस्वर: विवेष विषूर्णनतइत्यस्यलिटिनालिरूपंनिपात:अभिभूत्येजार्भूतिर्भवनंभावे
क्तिन्तांसवमिर्ताक्ष्यमेयो:प्रकृतिस्वरत्वंअभिभूतीओजोयस्येतिसप्तमीपूर्वपदस्यबहुव्रीहिसमास:भबहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृति
तिस्वर: ॥अष्टमशमी चर्षणिधृतमिति:सर्वारेवानांपति:चर्षणिप्रा:चर्षणीनांमनुष्याणांअपेक्षितफलप्रदानेनकामपूरक:
महंइ:मन्द्रामरजासुधासुधेनवपिवा:भंजांगिरसतेकिंमिमिनिवरिवोधनंताससांधनंयुधेनलब्धारेवेभ्योदेवनशीलेभ्य:स्तोत्
भ्य:वकाररत्नपान:भ्रिमामेपातिन:धनयस्तोनारोभिवसत:भृत्रोपणात्विहृत्ताग्रिकर्मार्थवसतीयजमानस्य सदनेनम्स्ते
अवेषयस्यतानिवसहलनपतुम्परा:नाभिकर्माणिउ:वेषुभिसेनेः:स्र्णंतिक्षपंथियुधायुधसप्रहमेभावेसंपदादिलक्षण: क्विं
पूसावेरूण इतिविभक्तेस्त्ताततापरिक:रक्ष्य रणइत्यस्ययहलुकिरूतेन्र:नश्येयभ्यासस्यरिगगम:तदंतात्स्कन्नुबहुलकार
लोप:भित्स्वर:यकारलोतेलिटिरूपंनिपात:सत्पति:सतः:शातनिरूपंसरितिपत्योधेश्वर्यइतिपूर्वपदस्यैप्रतिस्वरत्वंचर्षणि
प्र:प्रापूरणेभिवस्तन:विपूर्वपसनिवासब्रसेनस्यास्वेपरादिलक्षणेभावेकिमृतरस्यास्यमिनितिमनुपूमाइपधायाववृत्ति
स्यकर्त्ता प्रत्ययस्यमित्वादनुदात्तेधातुस्वर:स्रणंतिस्त्राबद्रइत्यस्मात्लटिरूपंनिपात: अथाष्टमी समानमिन्द्रधीरणा
मोपिवस्त्वार णर्यंत:योनार सत्रासहंसहनोयमोरपिभवितारंअतएववीरेप्संसर्वेवरणीयंमहोदंदुर्लभयोवित्तोबलप्रस
देवी:देवनशीलागप:स्वर्यात्स्वर्लोकं सर्वसत्त्वर्गसंग्रामानितिइन्द्रमनुमदंनिनुष्यंतिहर्षमनुस्वयंहृष्यंतीत्यर्थ:यइन्द्र:पृथिवींउतो
नियां संपूलोकानिमामिममंतरिक्षलोकंदेवतांस्त्रीलोकान्समानलोके यामिव्यादरोनमनुमर्दीसिन्वय:सत्रासाहं सपहम
पंगेरूत्री सहतेविधिःविपार्धापधालृप्तिःससर्वामंपणसंभत्तापित्सस्वव्यत्ययेनपरस्मैपदंनिपात:धीरणास:रणतीतिरणा
वार:भिवासत्वादरणायेषांतेधीरणास:बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वर: अनेयनमी समानास्मानिति पूर्वमंत्रेप्रतिपादित:सइं

भक्त्यानहवानसमानमुत्पर्यमरूद्रैवादरोउतापिचसूर्यजग:प्रकाशकंआदित्यंसमान प्रालिनाव्यवहारनिर्वाहयतेभ्योददोनता
धातुरूभोज्ञसंपुरूमि,मर्वेर्तनै:लक्ष्मादिरूपबहुविधानोंपेतोगामखिलोआदिसिध्यर्थसमानेनभ्योददोउतअपिचहिरण्ययंहिर
ण्यविकारंभोगंभोग साधनमन्नंसमानरदोदस्यनवाचकाननकरानन्हन्वीहुत्वाआर्यकृतमंवर्णत्रैवर्णिकंप्रावतृयथाकर्मवि
धानभवेत् नथापालयत्समानपणुदानेदात्यस्यलिटिनालिरूपंनित्स्वर:हिरण्ययंहिरण्यशब्दात्विकारार्थेमयट्टेतयोमि
तिविहितस्यछंदसीविपयेमाध्वीर्हिरण्ययानिछंदसीतिनिपातनात्मयटोमकारलोप:प्रत्ययस्वर:हत्वीहंते:कार्थेस्तास्त्यादय
श्चेतिनिपातित:प्रत्ययस्वर,आवत्अवतेर्लङिरूपं अथदशमी इंद्रओषधीरितिनाद्वाइंद्रओषधी:फलफलसंयुक्त
स्रणगुल्मादिकाअसनोत्पाणिनामूपभोगार्थप्राशततथाहानिदिवसाश्चआयु:परिच्छेदार्थप्रायच्छतकिंचवनस्पतीनृयत्ता
यंखदिरपालाशादिलक्षणानृत्सरनाप्रसनोततथाअंतरिक्षंसंचारार्थप्राशत्तथावलंमेघंविभेदउदकप्रेरणार्थमभिदत्तविवा
चोविरूधायात:प्रतिकूलानृत्सरान्देपाणिनांरक्षार्थनानूवनाधसथानंनरमभिक्रतूनांक्रतु:कर्मअभिआभिमुख्येन
युध्यार्थमेकेयेषांतेअभिक्रतवोवापलायास:शत्रुत्तेषांमपिदमितोउपक्रमयिताअभवत्अभूत्एवंहितकरणाद्वित्तपरि
हराभ्यांसर्वा:प्रजा:पालयदित्यमेति भाव:असनोत्सणुदानेइत्यस्यलडिरूपंवनस्पतीन्पारस्क:रप्रभृतित्वात्सुडागम:वन
शब्देनवनिपस्येत्यादयुदात्त:परिहार:प्रत्ययस्वरेणाद्युदात्त:उभेवनस्पत्यादिषुयुगपदित्युभयपदप्रकृतिस्वरत्वं विभेद
र्विदारणेइत्यस्यलडिरूपंतित्स्वर:नृनुदेनुदप्रेरणइत्यस्यलिटिरूपंवाक्यभेदादनिघात:प्रत्ययस्वर:दमितादसुउपक्रमे
वल्याख्यात इतिनवर्चसूक्तंपीयूषपोगर्ग: तिष्ठाहरीइत्येकादशर्चंपष्ठसूक्तं वैश्वामित्रंत्रैष्टुभमैंद्रं तिष्ठाहरी
इत्यनुक्रमणिका अग्निष्टुतिमरुत्वनीयशस्त्रेनिविधानंस्यसूक्तंसूत्रितंचतिष्ठाहरीयोजातएवेतिमाध्यंदिनेसवनइतिइंद्रा
पैयाकुलाम्नायाग्न्याकाष्टेपतनिमरुत्वनीयनिविधानंस्यमितंच॥ तिष्ठाहरी रथमुत्करितिमाध्यंदिनइतिसमूहस्त्रशस्त्रेतत्तीयेथ
रोममरुत्वतीयशस्त्रेतत्सूक्तंसूत्रितंचतिष्ठाहरीप्रमंदिनेउमाउत्वेतिमरुत्वतीयमितिअतिरात्रेनतीयपर्यायेहोतु:शस्त्रे

175

934

वे०भा०२०१

८२

पर्यद्रितेनसत्याग्रानिश्रद्धयोपिशानास्वयाल्यामन्नितं विश्ववजितेतिश्वादीरथआयुत्यमानेतियाज्योति अस्मिन्सूक्तेप्रथमा
तिश्रद्धयेतिपिश्वामित्र सोतिहेइंद्रारथेस्यंदनेयुज्यमानासंयुज्यमानोद्दी अश्वौ अभिलक्ष्यकं किकालं आतिष्ठ तत्ररथंतः
वायुर्नयथावायु रथेनियुज्यमानाः नियुतोवडवा अभिलक्ष्यकं किकालंतिष्ठनितद्वत्तरथारूढस्त्वंनोस्मानभिलक्ष्यायाहिज्री
घ्रमागछ आगत्यअस्मेअस्माभिरभिसृष्टानुद्भुतस्त्वं अंधःसोमलक्षणमन्नंपिबासिपिवस्वाहारत्तश्चायंसोमःवयंतेनवमद
मदर्थायस्वाहाकृतमिमंसोमंचररिमदाम अत्रयाहिवायुर्ननियुतोनो अछेत्यत्ररथेनायाहीत्यर्थः आपश्विसिद्युस्तयोनगा
वइत्येतन्नारथेनिपरकालेनोस्तुज्यंतेतिष्ठतिष्ठतेलोटिरूपं तिष्ठस्त्रआयुदात्तः याहियातेर्लोटिरूपंहेर्डिस्वादनोदात्तःथायु
र्वागतिगंधनयो स्यसमाप्रूथापत्यादिनाउण्आतोयुक्प्रत्ययस्वरः पिवासिपातेर्लेट्छन्दस्यागमः आगमस्यानुदात्तत्वाधातु
स्वरः अंधःस्वरभक्षणेसरेर्नुमधश्चेतिअसुन्नुमागमौ धकारश्चांतादेशः अयतेप्राणिभिस्तह स्वयमतीतितथाचश्रुतिः
अयंतत्त्विचमतानिनस्मारन्नं नदुच्यनद्रतिनिस्वरः अस्मेसुपांसुलुगितिलिंतोयायाः शेइत्यादेशः ररिमरातेर्लिटिरूपं
वाक्यभेदादनिघातः प्रत्ययस्वरः अथद्वितीया उपाजिरेतिहेइंद्रपुरुहूतायपुरुभिर्बहुभिर्यजमानैर्यज्ञार्थमाहूताय
नायतुभ्यंअजिराजीघ्रगमन शीलोसप्तीसर्पणशीलौ हरिहरिनामकावश्वौरथस्यधूर्षुयुगप्रांतेषु उपाउपयुंज्मिअहं
तथायोजया भिद्धवनस्मववयायथागच्छथ नलथेतिज्ञोषः विश्वतःसर्वतः संभृतं अग्निर्यजुर्भिः सविताःस्तोमैरित्यादि
यज्ञसंभारैः संपूर्णं स्मिंसत्रप्रतिइन्द्रयावामुपावहाल्लः नावश्चौसम्यग्वहतौ धृषुधुर्वीहिंसार्थः क्विपूराछोपइतिवकारलोपः
वोरुपधायाइतिदीर्घः सप्तमीबहुवचनेविभक्तेरुदात्तत्वं युनज्मियुजिरयोगेरुधादिः लटिरूपंनिघातःइवत्तद्भुगतादित्यस्य छां
दसेलकिरूपं व्यत्ययेन नानोराततत्वंवहातः वहेर्लेट्याडागमेरूपं अथतृतीया उपोनयस्वतिस्ववभकामानांवर्षकस्वधा
वः अन्नवन्तर्देइंद्ररक्षणामेच्छनसमर्थौनपुष्यानापकेभ्यः अत्रुभ्योरक्षकावश्वौउपोनयस्व अस्मत्समीपंप्रापय उतापिच
त्वंइमेनंय यजमानेभ्यवपात्सर्यो शोणाशोणवर्णौतावश्वौइहा स्मिन्देवयजनेविमुचविमुक्तौतावश्वौग्रसेतांपवसंभक्षय

नांचमरत्रीरिकरुपानधाना भक्ष्यवान्दिवे दिवंप्रतिदिवसं अधिभक्षयनयस्वनयतेलोटिरूपंतपुष्यापारक्षणेआत्तो
नुपसर्गेकः सुपांसुलुगितिडादेशः इकस्ते सामर्थ्यइतिसंहितायां विसर्जनीयस्यषत्वंरुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः अवभवते
र्लोटिरूपस्वधाव मतुवसोरितिनकारस्यरुत्वंनिघातःयेसेनागृहस् अरनइत्यस्यल्लोड्यातास्मिरूपंपादादित्वादनिघा
तःआनामोत्सार्वधातुकस्वरे धातुस्वरः मुचमुंचतेः अगमानु शासनस्यानित्यत्वान्नुमभावः सदृशीः समानशब्दउपपदे
दशिप्रेक्षणइत्यस्मात्समानान्यपोश्चेतिकञ्प्रत्ययः समानस्यरूहूत्रावतुधितिसभावःहृदाणत्यादिनाङीपतस्यपित्वाद
नुदात्तत्वेधातुस्वरः अधिअरभक्षणइत्यस्यल्लोटिजरादिवाछपोलुकहल्भ्योहेधिरितिध्यादेशः निघातः धानाः डुधा
ञ्धारणपोषणयोः धावतिभ्यांनइतिनप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः चतुर्विंशोहनिमाध्यंदिनेसवनेब्राह्मणाछंसिनःस्त्रिब्रह्मण्
वइत्यारंभणीयामृत्रिनंचब्रह्मणानेब्रह्मयुनज्मियुरुन्नोलोकमनुनेपिविहानितिमेपासूक्तेचतुर्थी ब्रह्मणातइतिहेइ
न्द्रयुज्ञाब्रह्मणामंत्रेणयोक्ष्यामिसधमादमायंतीयोधायात्रेतिमादयुक्तं सहमादः सधमादः तस्मिन्युधेसरवायायसमान
यसिद्धिभतत्वाश्वसिप्रगमनवंतौतनवहरी अश्वौब्रह्मणास्तोत्रेणयुनज्मिरथेसंयोजयामि स्थिरंदृढंसुखंसुखहार
नारञ्जांरथं अधितिष्ठआरूढस्त्वंसोमपानार्थंआयाहिप्रज्ञानन्निदियोत्यागमत्रब्रह्मयुज्ञायुजेरोदादिकः कर्मणिविव्
नेडीइतिहेइंद्रपणाकामानामेचकौवानरःउक्तमर्नीयस्वभागतेतवहरी अश्वौअन्येयजमानायसयजमानाः मा
पयुनज्मिलटिरूपंमाधमादर्दहर्षे अधिकरणेघञ्चनुविदारणेअन्येभ्योपिदृश्यतइतिरूदुत्तरस्वरः अथपंचमी मा
निरीरमन् मादयन्नवयंतुभ्यंनभि अभिषुतसोमं तेतवयज्ञावत्तः बहूनन्यानतिक्रम्यसोमपानार्थंशीघ्रमागछअरं
पर्याप्तं कृणमंसायथानवत्दप्तिर्भवतितथाकुमइत्यर्थः त्वंतुअत्यायादियानलोटिरूपंगनिपूर्वस्यनिघातः कृणवाम
कृणोतेर्लोटिरूपं इतिवृत्ती यस्यद्वितीयेसप्तरज्ञोवर्गः नवायंसोमइति माध्यंदिनेसवनेनेष्टुः प्रस्थितयाज्या
मृत्रिनंचनवासामत्वमद्यवाहिः इयसोमाः प्रदिवइतिमेपासूक्तेषष्ठी नवायमिति हेइंद्रअयंसोमःनवत्वरर्थंअभिषु

वे॰भा॰१०२

५२

[illegible] मानेतियाज्ञेयं अभिन्नकेप्रथमा
[illegible] अभिलक्ष्यकं [illegible] आक्षिप्त तत्र [illegible]
[illegible] अभिलक्ष्य [illegible] सन्नो [illegible]
[illegible] सोम: [illegible] येनेत्वमद
[illegible] सिसुत येनगा
[illegible] दात्त: धातु
[illegible] आगमस्यानुदात्तत्वात् धातु
[illegible] स्वयमलो [illegible]
[illegible] सुगिलिन्लोप्यायां [illegible] लिटिरूपं
[illegible] यजमानेर्यज्ञार्थं माहूताय
[illegible] प्रत्ययस्वर: अथद्वितीया [illegible]
[illegible] सुतपानं [illegible] युंग्धि अहं
[illegible] इत्यादि
[illegible] वकारलोप:
[illegible] निघात: [illegible]
[illegible] अथतृतीया [illegible] कामानां वर्षक: स्वधा
[illegible] समीप्यं प्रापयइत्ता पिच
[illegible] विमुच [illegible] संभक्षय
[illegible]

नोसंभरन्त्रीरिकरू पान् धाना: भरस्वबान् दिवे दिवे प्रतिदिवसं अभिभक्षयन यस्वनयते लोटिरूपं तपुष्यापारस्तणेआते।
नुपसर्गेके: ककपांककुगितिडादेशः इसुसो: सामर्थ्यादिति संहितायां विसर्जनीयस्य षत्वं कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वर: अवभवते
लोटिरूपं स्वधाव: मतुवसो रितिनकारस्य रुत्वं निघात: यमेनांस्पक भर: नइत्यस्य लोड्यात्ताभिरूपं पादादित्वान्निघा
त: आत्तामोलुसार्वधातुकस्वरे धातुस्वर: मुचमुंचते: अगमानुशासनस्यानित्यत्वांनुमभाव: सहस्री: समानशब्दउपपदे
दशिप्रेक्षणइत्यस्मात्समानान्यपोश्वेतिकञ्प्रत्यय: समानस्वरदृशावतु घिप्ति सभाव: इदाणेत्याग्दिनाऊपत्तस्य पित्वाद
नुदात्तत्वे धातुस्वर: अधि भर मक्षणइत्यस्य लोडिजदादिबाच्छपोलुक हुझल्भ्यो हेर्धिरिति ध्यादेशः निघात: धाना: डुधा
ञ धारणपोषणयो: धावति भ्यांन इतिनप्रत्यय: प्रत्ययस्वर: चतुर्विंशोहनि माध्यंदिने सवेनेत्राह्मणाछंसिशस्त्रे ब्रह्मणा
नइत्यारंभणीयामृत्रिनं च ब्रह्मणानेत्रपयुनज्म्युरुश्योलोकमनुनेष्यविद्वानितिसेषासूक्ते चतुर्थी ब्रह्मणानइतिहेत्र
ह्म युज्ञाब्रह्मणामंत्रेणयोकव्यो सधमादेमायंतियो धारोत्रेतिमादेयुलं सहमाद: सधमाद: तस्मिन् युधेसखायासमान
प्रसिद्धि भतएवाश्विक्षिप्रगमनवंतौ तेनवह्री अश्वो ब्राह्मणा स्तोत्रेण युनज्मि रथे संयोजयामि स्थिरं दृदं कसवं कसुहार
नारइतरथं अधिनिष्वात्मारुह्य त्वं सोमपानार्थं आयाहि प्रजानन्निति दिशोत्योगमन्न् ब्रह्मयुजायुज्ञेरोदादिक: कर्मणिक्वि
पयुनज्मि लटिरूपं माधमादेर्द्वित्वे अधिकरणेपरवनु विदारणे अन्येभ्योपिदृश्यतइतिकृदुत्तरस्वर: अथपंचमी मा
नेअत्रिइतिहेइंद्रधपणाकामानां सेचकौ षीतपृष्ठाकमनीयपृष्ठभागौ तेत्वबहारी अश्वौ अन्येयज्ञमानायसयज्ञमाना: मा
निरीरमं अस्मादपयज्ञवयंतुभ्यंनेभिअभिषुतेसोमे तेतव अस्वत: बहूनन्यानतिक्रम्य सोमपानार्थं त्वं प्रमागछ अरं
पर्याप्तं कृणमेधय पानवत्प्ति भवतितथाकुर्म इत्यर्थ: त्वं तु अत्यामादियातेलोटिरूपं गति पूर्वस्य निघात: कृणवाम
कृणोत्तेर्लोटिरूपं इतिनवतीयस्य द्वितीये सप्तत्रिंशो वर्ग: नवायंसोमइति माध्यंदिनेसवनेनेष्टु: प्रस्थितयाज्या
मृत्रिनं च नवायं सोमस्त्वमाह्यर्वाडिंद्रयसोमा: प्रदिवइतिसेषासूक्ते षष्ठी नवायमिति हेइंद्र अयंसोम: तवत्सर्थं अभिषु

177
1939

वे॰भा॰ ८॰१
८२

नमर्कं अवांऽ सोमाभिमुख्येनयेनयंत्रेनिषधापभिन्नसंदुक्षरन्नोलिंडमं सोमंलकेरआदधिष्व धारयुयथानामिभेरधस्तान्नगच्छति
तथा धारकमंगिरोभगा क्रियद्ति येभिष्यिंत्रतु यज्ञविज्ञापणंबर्हिः रूपंवामरित्यनेनोत्सृज्यत इन्द्रियणगतौ अस्यलोटिरूपंनि
घातः। आश्वनमंउर्णास्त्वादेतोदानत्वं पादिपा पोनइत्यस्य लोटिसंबहुलंछंदसीतिन्नापोलुक् निघातः निषद्यसदेर्ल्यपिसदि
रत्नानि लिंनिपत्वं लिपवर। दधिषर् धाते लोटि छंदस्यभयथेतियामआर्धधातुकत्वादिडागमः प्रत्ययस्वरः इडुइडीकृदत्वेउदरित्रा
रिमिकप्रत्ययः धातोरारितिकारादेशः निरित्यनुवृत्तेराद्युदात्तः अथसप्तमी सीर्णमद्रनि हेइंद्र तेनवापवन्नानार्थवर्हिः
सीर्णविस्तननाम सोमसवनार्थंमरुत अभिषुत नवदीभ्यां अनवभक्षणार्थं धानाः भ्रष्टयवाः कृताः संपादिताः तदाकसे
नहदिराकानिलयायस्यनसंपुरुरुहा कायबद्धभिस्त्वायाययवानुरुमदाम् यायवंस्युवाषिंत्रमस्त्वंतमरुतोरवविद्यास्तहत्नए
यंभृतायत्नुभ्यंवरूथी। पिमोमान्मार्दयंनरानाअस्माभिर्दत्तानिसवनेनिभावः सीर्णंस्त्वत आच्छादने इत्यस्यक्तः नइधातोइनित्वं
रदाभ्यामितिनिष्ठानत्वं प्रत्ययस्वरः अतवे अरभस्वडणत्यस्मात्तु मर्थेतवेन्प्रत्ययः नित्स्वरः नदोकसवहदीहोपूर्वपदस्वरः
पुरुरूपाकायवत्वगनौ अस्मात्कर्मणियुज्ञचलौ कृषिपत्यनामितिकुर्वेरुत्तरपदस्वरः मरुत्वतेतमोमत्वर्थे इतिसंज्ञायांत्का
रस्यजश्वभावः प्रत्ययस्यपित्वादनुदात्तत्वे धातिपरिकस्वरः गतारानइत्यस्मात्कर्मणिक्तः प्रत्ययस्वरः अथाष्टमी इमनरइति
हेइंद्र नरस्ता मणोनिनताराध्वर्यवः पर्वताः ग्रावाण आपश्चैतेमंवेसंभृभयत्तुभ्यंत्वदर्थं इमं सोमंगोभिः मधमूलंमाधुर्यो
पेतमम ऋतमस्यगकार्तु नमागत्यतत्वानार्थमागत्य ...कर्नीयहेइंद्र समनाः शोभनमनस्कः विद्वान्कर्माभिज्ञः प
थ्या वरिकपथिकर्मणि माधुभूता ऋतौ अनुभूतानत्वंअस्यपाहि इममभिषुतंसोमंपिव आक्रन्तवरोनलेटिरूपंनिघातः
अथनवमी योआभजइतिहेइंद्रयान्मरुतः सोमस्य सोमपानविषयेआभज ममभावयः एतेमरुतः त्वामवर्धन्युधेप्रोत्साहा
त्वारेनैवावर्धयन् येचमरुतः तेनवगणागणाः अभवन् अभवन्नित्यर्थः हेइंद्र एवंविधैस्तैभिः मरुद्भिः सजोषाः संगताः स
न् वृणन्ममभिषुतं सोमं वावशानः कामयमानस्त्वंपराहृत्यधिकरणभूतस्याहर्व्नोयस्यत्वाल्लाहूपयानिलयाइमंपिव अभ

179
1939

नः भजमेयावामित्युस्यलङिरूपंनिघातः यद्वृत्तयोगादनिघातः अवर्धन्वृध वृधविनिइत्यस्यलङिरूपं छंदस्युभयथेत्यार्धधातु
कत्वात् अविधिस्लोपः अभवन् योगादनिघातः अभवन् वाक्यभेदादनिघातः वावशानः वशकांतौ विर्यस्ययङ्लुकिवाव
शिमिकंषिपिवपापानेनिघातः अथदशमी इंद्रपिपस्वधयेभिहेइंद्रस्व धयास्वमात्मानं दधाती तिस्वधा बलं तेनबलादय
मर्कं वसुतास्यमर्तं ममिपुतंद्रुमं चमिवयज्ञ ग्रहत्यादेहि अस्मत्वांसगत्या मिलित्यातंसोमंपाहिपिबहेशकसमर्थइंद्रअध्व
र्योत्वाह्रमयतेसत्तुमुपक्रांतसोमं पिवअथवाहेत्वुर्यत्वं यज्ञीयंमिहयडूकारोपेतंहविषोभागंकअस्वसेवस्वसर्वथापि
शा ममसोमस्याभिर्वीयमानंमोमंपिवेतिभावः पिवआमंमित्तस्यानिघमानत्वेनपादादित्वादनिघातः अध्वर्यो अध्वरं कामय
नियमनृकस्याध्वरेतिअकारलोपः प्रत्ययस्वरः ननएवकारे ग्रास्वरः यथतयमउपरमे इत्यस्यकर्मणिनिष्ठानःक्ताकुत्राक्तोस्फा
यितंचीत्यादिनाखक्तस्माद् अमिदमीमासिनातत्वं निस्वरः हेतुर्कहेन स्वाङ्गीलिकः त्वनिस्वरः अयस्वडपीप्रीतिमेवनं
योमिस्याम्लिविद्वसं निघातः अथैकादशी सर्वंइमेमेति इतिवतीयस्यद्वितीयेषष्ठोवर्गः इमाम्षेकादशार्चंसप्तमं
सूक्तंसैवमैमैद्रं अनुक्रमणिका इमामृपापासाधोरोपञ्चमसानिर्दिश्यमानेतिमूयत्तइतिदशाभ्यां आंगिरसो घोरऋ
षिः शिशवर्णीषितिवामिमाः अग्निदेवमा धोरनिमसवने भणवावाशनिरश्चिमीवर्जितं इमामृषितिसूक्तंसृजितंइमामृषित्क
तराभसेरत्सर्वंमेतिरुस्याभिपूर्वपदहृयोमाप्यंरिनेसवनेअच्छराकदगमेवचातुर्विंशिकादिरिष्टस्याहीनसत्कस्यस्थानेत्री
णिसंपानसूक्तावितत्तोपोतमावर्जमेनन्यथमंस्त्वंसूत्रितंचइमामूषितिसंसितिति तस्मिन्सूक्ते प्रथमा इमामृषितिविश्वाभि
नहइंमैतातिहेइंद्रकृतिभिरवंधिरस्तांतसर्वमितिऊत्योपमरुतः तैः आश्वतसर्वरायारमानःसंगतिंयात्वमानस्थंप्रअंतिप्रकर्षे
णभिवृत्ते धार्यतेयत्नार्थमिति प्रअंतिः सोमस्तुतिर्वानाइमाभिमंसोमंसानयेस्माकंधनलाभार्थसधाः सत्सुसंपादयसइंद्रः स
तेमजेमामे अभिषुतसमितिवर्धनेभिः वर्धनकारिभिः सोमाज्यादिभिर्हविर्भिर्यद्वधेवर्धतेयइंद्रोमहद्भिः कर्मभिः अस्करवधमे
धभेदनादिलक्षणैर्व्यापारैः सप्रकनोलेकेप्रसिद्धोभजनसइंद्रइतिपूर्वेणान्वयः प्रअंतिंताहेचनितिकृत्यवाविनिगतेः प्रकृति

वे॰भा॰८०२
४

यत्तं धा:रधाने[illegible]तुदिरूपंनिघात:[illegible]नियपीसयोरितिद्विर्वचनंयास्मात[illegible]पा[illegible]यांशानविरूपे
[illegible]कारस्यसकार[illegible]स: [illegible]धनइत्यस्मात्कर्मणिक्त: गतिरनंतरइतिगतिस्वर: भू[illegible]भवतेलुङिरूपंमाध्यंदिनेस
[illegible]स्यप्र[illegible]सोमा: परिवो[illegible]पूर्णोभवेतिमेपास्तृते[illegible]द्वितीया इंद्रायसोमाइति इंद्रायतुभ्यं
सोमा: प्रदिव: प्रगतेषुपूर्वेषु[illegible]गिरना: [illegible]भिर्लभिता:[illegible]फलस्यवर्षका: पर्वाणीकाल[illegible]वयवावर्षायाय
[illegible]: [illegible]अतएव[illegible]निर्भिम्यइतिविहायामहान्ताद्वाइंद्र:येभिर्ये:दत्ते:सोमे:
[illegible]ते: हेइंद्रत्वं[illegible]प्रकर्षेणमंत्रैरूपस्यमानान्निघान्सोमान्[illegible]प्रतिग्रहणगृहीत्वा
[illegible]सूक्तयभिर्वावभिरभिपुत[illegible]स्वर्गादिफलवर्षकमिमंसोमंपिबप्रदिव:दिवु क्रीडादौ[illegible]कालाध्वनोरत्यं
तसं[illegible]तृतीयावादिरवयोरिवसत्यार्थीकृदुत्तरपदस्वर: गिरना: गिरशब्दाभइत्यस्यव्यत्ययेनशानवम्[illegible]लंछंदसीतिविक
रणस्य[illegible]कृत्यागे[illegible]भायस्य[illegible]पारमेइत्यस्य[illegible]यस्यकंर[illegible]यजपीतिशायत्रोरत्ना[illegible]हेभं
द्रहि[illegible]निघात: माध्यंदिनमवंस[illegible]तानपिबावर्धस्वेत्येवासन्नितंपिबावर्धस्वतव[illegible]सइति
[illegible]मेघान्[illegible]पिबावर्धस्वेति हेइंद्रमंसोमंपिबनतोवर्धस्वत्रशरीरेणपुष्टोभवनत्वदर्थंप्रथमा:पुरात
ना:उतापिचइमेभिनवा:उभयविधा:सोमा:[illegible]ताभिरपुना:त्वसुंहेइंद्रपूर्व्यान्पुरातनान्सोमान्यथापात्वमपिब:एवंआ
[illegible]: [illegible]नवान्सोमान्पाहि पिबपानेलोटिरूपंवर्धस्वहिति
[illegible]भाव:पिब:[illegible]निघात:पाहिपानेलोटिबहुलंछंदसीतिशपोलुक्निघात:पन्य:पनतेस्तुत्यर्थस्य
[illegible]नवीयान्[illegible]यस्यनिरूपंनिस्वर: अथचतुर्थी महांअमत्रइतियायभिं
[illegible]नेयप्रल[illegible]युधेअमत्र:शत्रूणामभिभविताअतएवविरप्शीविरपणशील:भ्र
[illegible]णेनेन[illegible]स्वरणामाप्युनकरीयइति[illegible]धरपणंस्कनिलक्षणेयस्येतिमबैरकस्यइत्यर्थ:ताह्रोसिंद्रस्यगतं

उट्टर्णशाप[illegible]शीलंओज:पराक्रमलक्षणंतेज:पत्यनेसर्वत्रप्रसरइमिएनमेनारद्राम[illegible]पेतमिंदंपृथिवी
विस्तीर्णंप्रभि[illegible]व्याप्नोति[illegible]वार्थेवनयौरन्तिनव्याप्नोतीत्यर्थ:यपरासोमास:स्वाहाकृता:सोमा:हर्यश्च
मिंइंभंसंत्[illegible]यन्त[illegible]एवपावा[illegible]पित्वोन्त्वातुंनशान्कुतइत्यर्थ:अमत्र:अमगत्यादिषुअमिनक्षियदीत्यादिनाअत्र
न्प्रत्यय:[illegible]पवापरयामेवाविभोजादिक:प्रत्यय:[illegible]पेतीतिविपृश:स्तोतार:तेअस्यसंतीतिभ्रतइनि:यद्दावि
[illegible]रपणंविरपोंनरस्यास्तीति[illegible]प्रत्ययस्वर:पत्यतेव्यत्ययेनयक्कर्तरिनिघात:[illegible]प्रागल्भेत्रसिपधिधृषि
[illegible]: प्रत्यय:[illegible]मितिणत्वंप्रत्ययस्वर:विव्याप्वथ्चेलिंदिनलिलि[illegible]भ्यासस्योभयेषामित्यस्यासस्यासं
प्रसारणंनिघात:नवेतिनिपानसमुदाय[illegible]वर्ततेउं[illegible]रत्ता: मेऽरेन्मदिस्त्वत्यादि[illegible]रूपंयद्योग
दनिघात: अथपंचमी महाउग्रइतिमहान्युधकर्मणिबलवानउग्र:शत्रूणांभयंकर:इंद्रोवीर्याय[illegible]करणायव्यवृधे
भयर्धतएवम:[illegible]भग:[illegible]सइंद्र:काव्येनकवय:स्तोतार:[illegible]स्तोत्रंतेनस्तोत्रेणसमाचक्रे
मंगत्तेतास्त्वा[illegible]स्यगाव:[illegible]पत्रा:प्रजायंतेनथास्यपूर्वी:[illegible]गावोदक्षिणा:प्रजायंतेयावृ
धे[illegible]रूपंनिघात:[illegible]भवंतीयंभवेत्रंसीतियन[illegible]सत्रयत्तोनावइत्यस्य[illegible]तानि
स्वरित:समाचक्रेकरोतेर्लिटिरूपंगतिर्गतावितिपूर्वपदस्यगतेर्निघात:काव्येनकवे:कर्मकाव्यं[illegible]
इपधानृदि[illegible]स्वर:[illegible]रतेगतानुपसर्गेक:जायंतेजनीप्रादुर्भावइत्यस्यलिटिरूपंदक्षिणा:दक्षवृद्धावित्यस्माल्
[illegible]मित्रविनिदमन्प्रत्यय:[illegible] इतिषष्ठे[illegible]द्वितीयेएकोनविंशोवर्ग: अथतस्मिन्सूक्तेषष्ठी प्रयस्मिं
धपइतिमिथ्योनप्र[illegible]यमवंप्रकर्षेणस्तूयतइतिप्रसव:काम:तमनुस्त्य[illegible]प्रायन्त्ररूढमतिदूरंसमुद्रं[illegible]
प:[illegible]स्वर्धनयजस्युप्री[illegible]गवंति[illegible]स्मास्यंतरिक्षान्असाविंद्रवरीयान्वरत
र:[illegible]मेनमिश्रोदुग्धो भिपुत[illegible]कलशेजन:सोम:[illegible]प्रीणयतियथात्मानस्यां[illegible]जलामहांतंसमु नि

181
1439

वे०भा०८०२

५

[illegible]

183
1934

पकारस्त्वान्यनुष्टुप् त्रिष्टुब्गायत्र्यः तथा चानुक्रान्तं वार्त्रहत्याय गायत्रमंत्यानुष्टुबिति अतिरात्रे प्रथमे पर्याये ब्राह्मणाच्छंसि
मित न्त्विषा नहत्याये स्कतमावर्जमुक्तं आमनीयं वार्त्रहत्याये स्कृतमादरेदितिमाध्यन्ते गायत्रे धाञ्जी नावतमावर्जमिंदस्तृत्के
चरमारण्यके स्मृति तन्च वार्त्रहत्याय शवमुत्तमामुध्वरतीतितस्मिन्सूक्ते प्रथमा वार्त्रहत्यायेति विश्वामित्र स्तोतिहे
इंद्र वार्त्रहत्याय वृत्रहनननिमित्ता यज्ञायमेवलाय अपिचएतनामाह्वायपरकीयमेनाभि वाय त्वां आमर्वतो वर्तयामसि
प्र वर्तयामः वार्त्रहत्याय एत्रप्र: कर्मस्य थे प्रातयणा रित्वाप्यन्तत्नस्त्वा चिपालो रितिनकार: नित्वादाद्युदात्त: एतनासाह्या
यपदमर्षणइत्माझेत्वा किमहोभ्वेतियजु मं हिनायामहि: एतनतीभ्यांचेतिपन्वदीर्घश्छांदस: वर्तयामसिवनुवर्तने
त्यामपण्यं नम्यमसे: इदंनो ममित्याद्वा: निघात: अथद्वितीया अर्वाचीनमिति हे शतक्रतो ज्ञानं कतवोयस्या सौज्ञानक्रतु:
हे इंद्र या एत: एते तियज्ञियां करमितिवा द्यत स्तोतार: तेन वस्मस्मदभिमतफलसंपादनेन त्वो भनंमनअर्वाचीनंअस्मदभि
मुखं कृण्वंतु कुर्वंतु उनाधिवचरुः नदीयंदर्शनमस्मदनुग्रहदृष्टिं कुर्वंतु अर्वाचीनं विभाषांचेर दिक स्त्रियामितिस्व प्रत्यय:
चरु: चसं: शितिस्कमिप्रत्यय: त्रिवानख्यात्रादेत्रा भाव: मिदित्यनुवर्त्तराद्युदात्त श्च कृण्वंतु कृविहिंसाकरणयोश्चियस्य
लोटिरूपं आमं त्रितस्याविद्यमानवत्वेन पाद्दित्वाद निघात: प्रत्ययस्वर: वा घ्नत: वह प्रापणे संश्वतपरिना अनिप्रत्यया
तत्वेन निपातनाउपधावृद्धिर्हकारस्य घत्वं प्रत्ययस्वर: अथतृतीया नामानितइतिशतक्रतो हे इंद्र अभिमातिषाहे माति
मानो वर्ग अभिनोमानोत्पांते अभिमातय: शत्रव स्तेषांमरूनमेवसाह्यं तस्मिन्युद्धेस्मा कमुपस्थेसतितवनामानि
शतक्रा दिनामानि विश्वाभि गीर्भि: स्कतिलक्षणाभिर्वाग्भिरीमहेवयंपाचामहे ईमहे इकांत्यादिषुव्यत्ययेनात्मनेपदं
अदादित्वाच्छपोलुक् निघात: अथचतुर्थी पुरुष्टुतस्येतिहे इंद्र पुरुष्टुतस्य पुरुभि: बहुभि: स्तोतृभि स्कतस्य शातेनअपिपि
मितमंरव्याकैर्धामभि: तेजोभिर्युक्तस्य चर्षणी धृत: चर्षणीनां मनुष्याणां कर्मानुष्ठातॄणां अभिमतफलसंपादनेन धारकस्य
इस्य यहाभार: पविसवंमनेनेतिवर्षणीवलं तद्धार कस्य तन्महयाममिमहयाम: स्तोत्रं कुर्म: पुरुष्टुतस्य स्तस्कतो हे इंद्र तो ममसि

ऋ०भा०२८७ निघातः। चर्षणीधृतः। कृष आकर्षणे कृषेरादेश्च चः इति निप्रत्ययः ककारस्य चकारादेशः। यद्वा रूपविलेखने कर्षतिश्चर्षणयो मनुष्याः

ध्वृङ् धारणे क्विप् कृदुत्तरपदस्वरः॥ अथ पंचमी॥ इंद्र वृत्रायेति हे इंद्र वृत्राय हंतवे वृत्रनामकमसुरं हंतुं भरेषु युधेषु वाजस्या

८ भा न्नस्य सातये पुरुहूत पुरुभिराहूत त्वामिदं प्रत्यंतं तत्रात्मकं प्रयुजे सोमपानार्थं विश्वामित्रोहं त्वामुपयामि स्तोत्रायत्तिपास्यरूणं

कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानं हंतवे हंतेस्तुमर्थे तवेनप्रत्ययः। नित्स्वरः। उपब्रुवे आकारांतो वाति इत्यस्य लिङुत्तमइटिरूपं

निघातः। वाजसातये सननं सातिर्वाजस्य सातिर्वाजसातिः दासीभारादित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरः॥ ॥ इत्तितृतीयस्य द्विती

ये एकविंशोवर्गः॥ ॥अथ षष्ठी॥ वाजेषु सासहिरितिहे शतक्रतो हे इंद्र वाजेषु सासहिः शत्रूणामभिभवि

ता भव स्वामर्थं तवे तुमर्थे तवेनप्रत्ययः। अथ सप्तमी। द्युम्नेषु पृतनाज्ये इति अभिमानिनो सपत्नाः पृतनाज्ये पृतनानामा

जंगमने हिमिन इतिपृतनाज्यं संग्रामः तस्मिन्संग्रामेषु एवं पृत्सु एतनासु तरणशीलेषु शूरेषु धनः सबलेषु च ये अभिमानि

नः संवितान्हे इंद्र सास्व अभिभवन अभिमानिषु सर्वयागवंश्चुके युद्धेषु पुरुषेषु ये सपत्नाः तांस्त्वामभिभव पृतनाज्ये अजगवि

क्षेपणयोः निष्ठायां न्यायं तस्य अज्यवत्पृतनानां आजंपरोक्षेस्त्वरः पृत्सु पृतनाशब्दस्य सौपरत सांस्पत्नस्य सपस

त्वाय वनमिति एतदादेशः। ओत्वरामंलक्ष्मेनामूषीलीकः क्रियमाणस्य लुप्त वादित्वादुदूप्तलुरूपेर्तनिक्षुलमितिपूर्वपदस्य समत

म्यालुकलुकपदस्वर। मास्व पहमर्षणेइत्यस्य लेटिबहुलं छंदसीतिशपोलुक्लेटयकश्चेदीर्घच्छांदसः चातुर्थे किन

मार्त्रिनिमध्ये प्राणाङ्मिति शास्त्रेष्ठ। शुष्मिनमनउतये इत्थं चाकालिको लुरूपः सृष्टितंश्रू। शुष्मिनमनउतये इत्यायं

महवमूर्तमिति अथाष्टमी॥ शुष्मिनमिति शतक्रतो हे इंद्र शुष्मिनमंबलवतां मध्ये अतिशयेन बलवंतं

द्युम्निनं दीप्तिमंतं महाक्रमं शुष्मिनं मंशान् अनूणं शुष्मिनं धृतंदीप्तिं जागरणशीलं पीनं सोमाजागृविःस्व

प्नविचारकः विलासं त्वानोस्मा सोमं शुष्मिनं सोमं ऊतये अस्माकं रक्षणाय पाहि अभागत्यपिवब्रू। शुष्मिनं मनमपःपितृवारनुदा

त्तो प्रत्ययस्वरः। पानेलेटि बहुलं छंदसीति शपो लुक्। निघातः जागृवि क्विन् प्रत्ययांतः निष्कादासुदात्तः अथ नवमी

इंद्रियाणीति शतक्रतो हे इंद्र ते तव या इंद्रियाणि पंचसु जनेषु गंधर्वाः पितरो देवा असुरा रक्षांसि इत्येषु या याणी इंद्रियाणि रूपय 185

हणादि सामर्थ्यानि निहितानि तेन्वारूयानि ता नीद्रियाणि भरमा रणे यद्वा पंचजनेषु निषादपंचमेषु चतुर्षु जनेषु या नीद्रियाणि 139

सामर्थ्यानि तानि त्वद्दीयान्यहं मारणे इंद्रियाणि इंद्रियमिंद्रलिंगमिंद्रस्ट मिति घच्प्रत्ययांतत्वेन निपातनादंतोदात्तः रूणेरइ

मंभक्तावित्तस्य इच्छिरूपं निघातः अथ दशमी॥ अगंनिंद्रेति हे इंद्र त्वा सौमलक्षणमन्नं श्रवस्तु अवः सोमलक्षणमस्माभिर्यमानमन्नं अगन्नत्वा

मगच्छत् तं सोमरूपं श्रवस्तु भिन्नारितुमज्ञः इन्द्रं युम्ने धनं दधिषां स्मयं यमयच्छवयं तु तवदीयं क्रतुं बलं उत्त्रूचं तिरामसि सोमा

आदिभिर्वर्धयामः अगन्गमेर्लङि बहुलं छंदसीति शपोलुक् हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्सुतिलोपः मोनोधातो इति घातो अडागमस्वरः दधिष

दधातेः लेटि छंदस्यभयथेति धात्वार्धधातुकत्वादिडागमः निघातः इत्तरं नरते : रूप्यार्थैस्तत्समानार्थत्वात्संहितायां ष

त्वं निस्वरः तिराम इति निघातः अथैकादशी॥ अर्वावत इति शतक्रतो हे इंद्र अर्वावत अर्वाचीनात्समीपदेशात् अथो अपि

च परावतो विप्रकृष्टाल्लोकाद्भ्यो अस्मानभिलक्ष्यागहि आगच्छ अपिच अतिमत्यतिशाः ऋनिनि अद्रिवन्नः हे अद्रिवन्नद्रते तव यउ

लोकः उत्तमोपरमोसि तस्मात्तस्मात्पिलोकादिहास्मिन्नदेवयजनेरेशो सोमपानार्थमागहि आगच्छ गहिगमेलोटिरूपं पराव

वतः इम गोर्छंदसि धातुपदं इति विवति प्रत्ययस्वरः अद्रिवः मतुप्संबोधने सोरुरिति रुः ततः पंचम्यास्तसिलितित सिल्ति स्वरः इतितृती

यस्य द्वितीयो द्वाविंशोवर्गः॥ अभि नरत्यादिर्वर्चनवमं सूक्तं अत्रानुक्रमणिका अभिवपैत्युपस्थप्रजापतिः सावेश्वामित्रोवाच्यो

वाहेवावोनवैकोपीति विश्वामित्रगोत्रः प्रजापतिर्वाचः पुत्रः प्रजापतिऋषिः तावुभा विसृज्येतावस्य सूक्तस्य ऋषीइ

ति द्वितीयः पक्षः अथ नौभावपि किंतु विश्वामित्र एवेति तृतीयः पक्षः त्रिष्टुप्छंदः इंद्रो देवता चातुर्विंशिके हनि माध्यंदिने सवने

ब्राह्मणाच्छंसिन अभितष्टेत्यहरहः शस्य नाममैकेसूक्तं॥ अथ तस्मिन् सूक्ते प्रथमा॥ अभि तष्टेवेति यजमानः स्तोतारं प्रति

ब्रूते हे स्तोतः मनीषा इंद्रविषयां स्तुतिं अभि दीधय मनोरीत्यां कुरु तत्र दृष्टांतः तष्टेव यथा तष्टा तक्षणेन काष्ठं संस्कारोतितद

द्वत्कधुरः धुरि भवया धुर्यान्नितो वाजीवेगवान् अत्यो न अश्व इव जिहानः कर्मणि प्रवर्तमानः परागृह्यतमानि प्रियाणि इंद्रस्य प्रि

वे०भा०५.२०७

६

यन्मामनिरुक्तेनपरः कश्चिद्यमाप्यानिकर्माणिअभिमर्शनअनर्थमभिमर्शनमेधाः शोभनमेधावानहंकवनीयं पूर्वमनुष्ठि
तवान्श्रोत्रमयमगमनतेकवयः तानसंश्रोतंइष्टमित्रमित्रमिन्द्रवर्ष्मणभ्रमितश्वेदरीधयमनीषामित्यत्राको हः
दंसनमिवकैवंयंमभिग्निषाण्मिमर्शनात्मापाणीतिकान्येवपराण्यहानितानिप्रियाणिकान्येवनदभिमर्शनातोयंत्युभ्यासम्भा
णाः धीरोवाअस्याकेकःसर्गोल्लोकल्लमेवतरभिवरिविकापरिकाभिमेत्रेमकामेधाइत्येवैननकवयः पूर्वमेतास्तेवैकवयःस्ता
नेवतरस्यविनरतीतिनत्येवनत्वत्तस्तनुकरणेप्रत्ययव्यनिरूपंमितस्वरशेधयरीधीदन्दीमिरेकनयोमितत्वमस्यअंनर्माविलण्यर्थ
स्यअभिद्रापेमसुलंकरसीनिसुगभावःअतयेनपरस्मैपरंकषरःआनुदात्तेयमकंस्मीतनरपरायःस्त्वंदिहन्नःओह्वद्
गताकिसमयज्ञानविमर्शमिदित्यभ्यासस्येत्वंक्तिवारंनोदात्तसेभाभेअभ्यासानामादित्याधस्तत्वंसमर्शनावुमसनआमशी
नइत्यस्ययुइत्युक्तियिकेवसुकीत्वभ्यासस्यकगागमःनरत्वाक्तनिरुपंनामुकुलाक्तुरितिनुमभावःअयस्तस्वरःसंरुजोरुह्
मिवप्रेतणइत्यस्मातुमर्शद्रोमित्योवतिकेप्रत्ययांतत्वेननिपातनादायुदात्तःसमासेकृत्तरपदस्वरःमेधाःनित्यमसि
चप्रजामेधयोरित्यसिचप्रत्ययःवितमः अथद्वितीया श्वोने विदनेसामंयणेइंद्रमीनांमकतकर्मणस्वमुयगतानांजनिम
कसमकेनकर्मणाद्योरांतुःकुतोयानेयामुत्पत्तिःएनद्यावान्द्रावामायुरुत्पद्धतेकवयोमनोधृतःसंचितमनस्काःअत
मरुवःशोभनकर्माणःमंत्रेमारिवंतःसनसुर्वनुअपजनोऽस्यपर्यम्यमिन्द्रोभ्याहतेनेतरर्थप्रयः प्रणीयमानाःमनोवातामने
वेगावर्षमानाः वर्षयंतःस्मा अभ्यामिः क्रियमाणाःस्तुतयः विप्रंमंत्रसामगच्छद्रामकेनप्रमिधार्थःएछप्रच्छ्रोसायांइत्य
स्मात्प्रवितुदादित्वात्शःग्रहदित्यादिनासंप्रसारणंनिघातःप्रण्यःपीयप्रापणइत्यस्मादौणादिकःकर्माणिक्तिप्
गमनमर्थविधीनांचरसीनिवापेनुकर्दिवाक्मन्नेत्यादिनापधालोपःनिघातः अथतृतीया निनीमिरत्वेतिमत्रभ
स्मेगुप्तायुधानिकर्माणिमीमिकल्याणदवनिरधानाःकुर्वाणाएतेकवयःस्वायवलायधनायवारोदसीद्यावापृथिव्योस
मंजनओषधीभिःपृथिवीरेवेअरेरिक्तंसंगतामकाःपुक्तिंचतेमायाभिःभीयंतेमांवीतिवामात्राःझिलोकयःस्तामिर्मात्राभिःसं

भिमिरेनेयेरस्यायिसनसापरिच्छिन्नेअन्तरिक्षसंभूतेपरस्परंसंगतेउर्वीविस्तीर्णेमहिमहत्यौतेद्यावापृथिव्योयेमुःविष्टंभकेन्नात
रिक्षेणांतःउरयमंतद्यायमेतयोर्धारणार्थंअंतरिक्षंकतवंतःसुइंद्रवधारणार्थंगुहायुहायोमवाभवार्थंयद्यतोनावइत्यायु
सतस्थानारधाते।शानचिरसंअभ्यासस्वरःअंजतअंजयतिम्रक्षणगतिष्वित्यस्यलङिश्नसोरल्लोपःनिघातःमात्राभिः
मामानेमाङ्मानेबाहुमायेत्यादिनात्रप्रत्ययःनित्स्वरःममिरेमाङ्मानेइत्यस्यलिटिकंचादिलोपेविभाषेतिननिघातःये
मुःयमुउपरमेइत्यस्यलिटिरूपमिरूपंतिङउनरारनिघातःधायसेवह्रिहोधात्वस्यअसेरसीत्यसुननित्स्वरःधुःदधातेर्लुङिःरूपं
अथचतुर्थी आतिष्ठंतमिति विश्वेसर्वेकस्यरथमातिष्ठंतमिंद्रपर्यभूषन्परितोलंकुर्वन्स्वरोचिस्वयमेवरोचिर्यस्या
मेस्वरोचिःस्वप्रभवैयेवरीप्यमानइत्यर्थःअतएवश्रियोदीप्तीर्वसानःधार्यमाणःसोयमिंद्रःस्वमानिसर्वत्रवर्ततेतस्यःकामानां
वर्षितुःअसुरस्यअस्यनिरोधयतिसर्वानंयामिनयेत्यसुरःतस्येंद्रस्यतत्नामसुमन्तपूर्वगामनाइतिसवनित्रात्रुनितिनाकर्म
यद्यलम्यांतमर्वेर्नमन्तिरयतइतिनामेंद्रस्यकर्मचमहदत्यन्तोवर्ततेतथाविश्वरूपोनानाविधरूपतांभजमानाःसइंद्रोवरुणात्म
नाअमृतानिजलानिआतस्थौअधितिष्ठतिनिर्विशेजसःशीअमृपन्मुषअलंकरणइत्यस्यत्रङिरूपंवसानःवसआच्छादनइत्य
स्यशानचिरूपंतस्यलसार्वधातुकस्वरःनामणमप्रह्वत्वेइत्यस्मात्नामन्शीमन्इत्यादिनामनिन्प्रत्ययांतत्वेननिपातनाद
युदात्तःविश्वरूपइतिमध्यात्बहुव्रीहिविश्वंसंज्ञायामितिपूर्वपदांतोदात्तत्वंअस्थानिकालाध्वनोस्तंतसंयोगइतिद्वितीयातस्थौति
घतेर्लिटिरूपं अथपंचमी असतपूर्वइतिस्योपूर्वःवृषभःकामानांवर्षकःपूर्वःचिरंतनःअतएवज्यायिंद्रोसतअपःससर्ज
पृथिवींपधावइमाअनेनस्तराआपःअस्यदूरूधःऊर्जवपिपासयायोषविभ्यःसंतिभवंतिदिवोनपातारिवोनपायितारौहेराजानौ
मित्रावरुणौपरिवःप्रकर्षेणद्योतमानस्यविदस्ःधर्म्यस्यवृत्रकारिणःस्तोतुर्धीभिःस्तुतिभिःस्तन्नंधनंरधाथेउअस्मभ्यंदातुंधार
येथेअसतवृद्धःप्राणिगर्भधिनोवनइत्यस्यलङिरूपंअडागमस्वरःज्यायान्प्रशस्यस्यज्यावृद्धादीयसुनिज्यचेतिज्यादेशःज्यादादी
यसःआदेरिकस्यआकारादेशःनित्वादायुदात्तःसुरुधःएषोदादिःनपातानस्यापपादितिनिपातनात्ननञःप्रकृतिभावःआमं

187
139

वे.भा.ऋ.०२

८

मिनस्यांनिघातः धीभिः सावकमवस्थितिभिन्नेरुतस्तंबलानामेआमंत्रितत्वान्निघातः रथोप्यरथानेर्लटिरूपंनिघातः इतितृती
यस्यद्वितीयेवर्गेतृतीयोवर्गः अथनवमिन्द्रस्तेषु षष्ठी श्रीणिराजानाविदथइतिहेराजानाविद्राक्करणौविदथेस्मिन्नैन्यविद्यानि
धामानिपुरूणियत्रनेयि सोमादिभिः पूर्णानिश्रीणिसर्वेसियस्याभिपरिभूषथसर्वथोतोतुकुलयः हेइंद्र त्वंजगन्वान्‌यत्तमदति
गतवान्‌ किमथितंभामनायांयवोहमख्यनेयद्ववायुंकेमनवायुकेशुलवनईलितनस्मीनगंधर्वविसोमारसकान्स्थानभ्या
जारीनमनसाभवस्थंनत्रस्थानभ्यासायमेतिरीवकेलसहमभिहितास्थानभ्यासाभारेवंभसेहनसकस्थलस्थानेवनेवःसोमच
मणास्तान्नरात्र्यंमावोरमभिलिमूपथःमूकमलंकारोद्बस्तसहिस्थोअद्ध्रंयंदर्भसणइत्यस्यलटिरूपंपादादित्वान्निघातः
अगन्वान्‌गमेःकसौनिगमगमहनजनेतिविभाषितइत्येविकल्पितत्वादन्नेइभावःओनोघातोःम्वोरचेतिमकारस्यनकारः
घर्मान्‌ध्यक्षरणइत्यस्यगौणादरइत्कषपरेगविगनुरुजोवद्भिवप्रत्ययःतत्संनियोगेनगोशब्दस्यान्‌आरेशः प्रत्ययस्व
रः अथसप्तमी इदिन्नस्वर्पभस्येतिसंयतजमानावृषभस्यअभिमनफलपरस्यास्येंद्रस्यार्थवेनोगोर्नामभिःविश्वा
युःविश्वमथाइत्यादिभिःस्तलक्षितांगांसम्यंसमतनावईनवृत्तीशादिकंहविःतुविस्मंआममिरेआवहतिधातुनामनेकार्थ
त्वात्तेनवदधिबामसमतुनायदेवमूयंशास्ताप्लेपयःअन्यस्यवृत्तंअकर्यतमकराणांबलंबसानाआरादयंतःअंत
एकमायिनःश्रीरुलममत्साःसंतःमेकमायिनःप्रज्ञावंतःसंतःअमिभिहिंदेरूपंस्वंस्वंरूपंनिममिरेद्दवयत्यापरिच्छिद्यनि
रफः अनुरुणंममिरेमाडमानेलिटिरूपंनिघातःयुक्तिसहितवाक्यकवेलुनचकारस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वात्सचनेमक्प्रत्ययः
पूर्व सचनंसक्म तत्रभवइत्यर्थेमतेइरूमीतियत्प्रत्ययोयत्संगतइत्याद्युदात्तः गोः पकारेश्वरः अस्करयंअस्करस्यस्वमित्यर्थे
भस्करस्यममितियत्पदिश्वरित रूपंरूपरूपण्णियायाधण्यंतःशाय्शिवरूपनपीतस्माइतिपप्रत्ययांतत्वेननिपातनाद्य
कारलोपःस्वनेरूप्यनेइतिरूपंप्रत्ययःस्वरः अथाष्टमी इदिन्नस्येतितन्महत्त्वेवितुःसर्वस्यजगतोत्पदितायाप
रयतुरस्येंद्रस्यमेमममहिरण्यवीवर्णमयी अमनीसलिलनक्तिःकोवापरिच्छिनतिस्वलुयांमरीयांदीप्तिंअविश्वेतस्याधयपि

मरुतींइंपभनयात्सलस्तकनःमन्नविद्वनमिन्वेमर्वस्यमंतर्विन्योरोदसीधावापृथिव्यौआवभ्रेस्वकीयतयासर्वतोरक्षुत्तनत्र 189 / 1939
रश्मिःसर्वतेपामनिमानिपवायोगास्वीतनीमानिजातान्यपत्यादिनियवारणोतिहत्तनुःपूरणइकिर्निपातःहिरण्य
यीहिरण्यमयविकारार्थेमयटितवोतिनिमयट्कल्पवादवाहवास्नमाश्यीहिरण्यायानिकूदसीतिनिपातनात्मयटोमकारलोपः
दित्वादियणबिनिडीपप्रत्ययस्वरःअमनिंअमगत्यादिषुअमेरतिप्रत्ययःअशिश्रेन्‌श्रयतेर्लङिबहुलंछंदसीतिशपःश्लुःय
इतयोगादनिघातःसानुतीसनांसलुमिलितनीयायाःसवर्णदीर्घःविद्यमिन्वइतिव्याप्तिप्रीणनयोःमित्यस्मात्कर्मणिण्यत्
इतिवांनुमनसुरूपंस्तिपङ्कममितिहितीयायाअलुकअलुक्तनपरस्वरःयोपायोनेर्लिशीभावकर्मणःरक्षुर्विहित्यादिनासप्रत्ययःरथा
मादित्वादात्स्वरात्तःअनिमाभिजनीप्रादुर्भावेइहजनिभ्यामिमनिजितिइमनप्रत्ययोभूतकालेनित्वादाद्युदात्तःवर्मेवृञ्वरणइत्य
स्मात्टिकरूपं अथनवमी युवंप्रत्नस्येतिहेइंद्रावरुणौयुवंयुवांप्रत्नस्यतेतुंमहःनाहङ्ग्रेयःसाधयःसाधयथःकी
दृशांनदित्यभाद्यर्थंहेवीस्वसिःयदिदंषस्वसंबंधिभयःस्वरात्वलक्षणंकिंचयुवंत्नोस्मान्‌पर्मिनःस्यादंतरसकोभवनंवि
श्वसर्वेमायिनोदेवाःगोपातिकस्यगौर्नीजिनामाविभीतेत्येनाइज्ञीवाम्यस्यमतयोतजनस्वपःस्थिरनरस्येंद्रस्यविरूपाना
निधानिरथकनवामिधानिरग्रहनेनादीनिकानिकर्माणिपश्यंतिएवमिद्रस्यविरूपत्वमुक्तंयुवंयुष्मच्छब्दस्यद्विवचनेयुवावौ
द्विवचनइतियुवादेशःङपथमयोरमितिसपोमादेशाःसाधसंसिद्धौइत्यस्मात्र्यंतस्यलटिरूपंबहुलमितिन्यचायीतिणेलुक्नि
घातःदेवीदेवायत्रआविव्सप्रत्यःजिनरम्यालंभस्तेलिङिरूपगोपाजितस्यगुपूरक्षणइत्यस्मादायप्रत्ययांतस्यक्विपअ
तोलोपयलोपयो रूपनो रूपगोपाइतिपहृश्रीहौपूर्वपदस्वरःनस्वपः वगतिनिवृत्तौविस्यस्यकर्मोवस्वेकाजाद्यस्मामितिप्राप्त
स्वरः संप्रसारणंचलीयइतिसंप्रसारणस्यवलीयस्त्वेनिवृत्तिःवसीःसंप्रसारणंप्रत्ययस्वरःपदइंद्रिदृइतिर्भरूणेनिघातःअ
थदशमी शूंत्रकृदेमेवि इतितृतीयस्यद्वितीयेचतुर्विंशोवर्गः तृतीयेमंडलेचतुर्थोनुवाकः अथचतुर्थेनुवाकेपचदश
सूक्तानितत्रेइमविरिरितिनवर्चंप्रथमंसूक्तंपैश्यामित्रंनैष्टुभमैंद्रंइदंमस्तिर्नवेत्यनुक्रांतंसूक्तविनियोगोलिंगादवगंतव्यः तत्रेपास्

पु॰भा॰ न॰२ केभ्यश्च इदमितिमितिविश्वामित्रः सौतिहेइंद्रइदं इत्यानुबध्यमानाःसोमनरस्तोमकारिभिः कृतामति स्तुतिःनस्यपतिःसर्वस्य
जगतः स्वामिनंवोअस्माभिःकृताव्विगातिममंनाइतिस्यामर्दयास्तुतिः आस्येवि सत्यस्यनवज्ञागरणंकुर्वाणाविश्येयज्ञेनुस्व
मानामवतिष्ठेइंद्रंतन्वरथैलानंमतोषिं यनजायनेनगिर्भिजायीवितस्येतिद्वितीयार्थेपष्ठीमतिःमंत्रस्पस्याख्यिकि नुरानःहृद
हृदयन्त्र॥इस्यपरस्तोमामित्युरिनाहृदांरज्ञुउंइरमितिविमेकेरूसत्वंबच्यमानावच्यपरिभाषणइत्यस्यकर्मणियकसंप्रसा
रणानाम्भुअरसः प्रत्ययस्वरः सोमतत्पतनस्त्वसुतनूकरणेकर्मणिमिस्वत्वेतीयाकर्मणीनिर्वपस्यतिस्वस्तेजिगातिगास्तनो
जनेयुस्याविःमयुमंकरूत्वीभ्यासस्येतोनिघातःआयनेजनीघाउर्भावइत्यस्यलरिरूसंयह्ल योगादनिघातःविधिविरज्ञानेइत्यस्य
लयरिकुअभ्यासेपीतिषिप्रारेत्त्रा भव्यमेरादनिघातः अथद्वितीया रिवष्विरेतिहेइंद्रस्विष्विनयोतमानात्वर्यादिवि पृथ्व्या
पूर्वेभयाउपः कालसंबंधिनी माजायमानायास्क निम्मक्षणावानस्वभिःसेयंघाकविरेपेयइत्रास्यमानाज्ञास्विः स्तुतस्यनवज्ञा
गरणंकुर्वाणाभद्रकल्याणा अर्कनाम्ना पूर्वणतिवस्व्यास्मियोग्यतेयातेजांमिवसानाअसो अस्माकंपित्र्याधिनकमागनाअ
तपकाव मातुरानन्नीमनीःधीःतवस्कतिर्मवरितिवःरिवे किमुउदिरमितिभिमक्रात्तत्त्वंअर्जनाअर्केर्णिलुकंचसुनन्तवि
स्वाः आतुरानन्तं अथतृतीया ममाविरस्त्रे ९निषसंगाद्भुषः कालेप्रज्ञांसतियमस्य यमौमतौसनरतियमसरूपाभि
माभिर्विरयवासायव्ययमत्र॥ वाक्षिनोज्ञातउलवाचयंपिउच्यंतनिर्धायंतइतिवपुषिउषः कालेक्रियमाणाविज्ञस्वादीनि
कर्माणितस्येतसंगरछन अग्नेयोयंयोगनः पवनपतलगेनोज्ञानुलसार्वेधातुकस्वरे धातुःस्वरः अयतस्त्रागतिनिवृत्तौ
लुंकःसंमिलोगायःनिघातः यहं बिजुभवोजसंमानेअतिवपियञिषमितपिभ्यानिरिरकतिप्रत्ययः निस्त्रेत्यकलवारादसुरानःस
मिनेवनममवापेइत्यस्यलरिरूपेनपुपःनपसंनापेअर्धिपधियात्तिषनितपिभ्योनिरिलकसिमत्स्य निस्त्रेत्यकलारायस्रातः
मचंतफवमम वापेइत्यस्यलटिरूपंनपुपःतपसंतापेअर्विवयीत्यादिनाउम्मिःव प्रमेवंघवंघनेवं घेत्रे धिवुधिचेचैवनक
प्रत्ययः अधिवुधिर नावेर्नौ धानोःप्रत्ययस्वरः एताइणूगत्यावित्यस्यकर्मणिनिष्ठागतिरनंतरइतिगतेःस्वरः अथचतु

191
1939
र्थी नकिरेषामिति हेइंद्रसखेअस्मानामस्माकंपेपितरोंगिरसःगोषुपणिभिरपहृतेषुयोध्याः योधारोवर्तते ताम्मेषां
मर्त्येषुनिर्दितारपकोनकिः नकश्चिदस्तिकुतइत्यतआह माहिनवान्समिमीपतेनोदंसनावान्वरत्रस्तवारिकर्मवानिंद्रएसी
पामंगिरसांरहितारहितानिसंभृतानिगोमाणिगवांस्वरणि निउत्सस्वलेनेभ्योगिरोम्योद्दौउत्स्पूरणः निंदितापिरिकु
त्सायाभित्यस्यतृचिरूपंमर्त्येपुवस्याधित्वात्स्वार्थिकोयत्यतोनावइत्याधुरात्तत्वंयोधासुप संप्रहारेइत्यस्यचोपयधि
रूपंइंफिनाइकरदिरक्षावित्यस्यनिष्ठायांरूसंमाविनषावमेहेस्विन्वतिइनणप्रत्ययः तदस्यास्तीतिमतुपमाहिनावानि
निनस्यसंज्ञामनोयरूवोनमिरादीनामितिसंकिवायार्दीर्घःगो॥ त्रणिगवांसमूहइत्यर्थेस्वलगोरईयादिःसन्निवृत्तौइन्नित्रक
प्यचव्वविगोत्राघ्यन्तप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ससजेस्ज्ञविसर्गेइत्यस्यलिटिरूसेन्द्वापेयेनिकेवलयेनिविधानीयस्यपुरस्वा
तस्यात्पयत्नेषामित्वं व सख्याद्यन्तस्विभिनवग्वेवितिनिविह्नीयसात्येति नवेषामृतेपंचमी सखायेत्र्तेति
सखिभिःसमानख्यानैःसत्त्वभिः इंद्रमभित्रःसीदद्भिःनवग्वैर्मेघातिषिप्रस्तयोंगिरसः केचिन्नवमासान्सत्रमनुष्ठाय
फलंलेभिरेकेचिद्दशमासाननुष्ठायेतितत्रयेनवमासान्सत्रमनुष्ठायफलं अव्रफल्गुउदवपन्नलनवग्वाः तैःसखिभिरंगि
रोभिःसखासमानख्यानइंद्रःयत्रयस्मिन्विलेपणिभिर्निरूढागाअभिलक्ष्यभिन्नःअभिगतज्ञानुकिंयथाभवतितथा
अनुष्मनन्नुगव्छन्निंद्रःनतत्रविलेस्वास्मिंः येदशमासानसत्रमनुष्ठायफलउद्यतिष्ठन्तेदशग्वाःदशाभिर्दशास
ख्याकेरंगिरोभिःसहितःसन्तमसिविलवर्तिन्यंधकारेसियंतंनिवसंतंसत्यंयथार्थप्रकाशसूर्यंविवेदलेभअत्तोलब्ध
प्रकाशाःमद्भःतामाःआनीयोगिरोभ्यःप्रारादिविभागःआदौपूरणोसख्याप्रकथनेसमानेस्व्यख्यातत्तइतिप्रत्ययःव
हुव्रीहौपूर्वपरस्वरःअभिक्ष्यसभ्यांजानुनोर्ह्यवितिविधीयमानोत्तरमेरूत्तस्यव्यत्ययेनभवतिसखिभिःषड्विशरणग
त्यवसादनेष्विकस्मात्घडीरःमंथाकषेविवमिपूष्प्रत्ययःतडगमनित्वारादकरात्तःअनुग्मनगमेःशतरिबहुलंछंदसीति
शपोलुकिस्लेनगमहनेत्यपधालोपःपारिसमामःशत्स्वरःविवेदविरज्ञानेलिटिणलिरूपं इतितृतीयस्यद्वितीयेपं

दे॰आ॰अ॰२

७७

पंचविंशोवर्गः   तमिन्द्रं के पवीइंद्रोस्मै अवितुं इंद्रः उक्थियायां श्रीवद्य्यादिं क्रमेणोर्ध्वं स्वाविष्णाणं गविसंभृत्तं संपादितंस
ष्टश्रीमाहिषं स्वअष्टमीवलनमन्तरर्थं पदत्वात् सुनं अकमत्र पुं सुषोपेतं गोधुं नविवेनलेमेकयं स्थवनिनिनद्व्यते
सगो गोरिनि हि श्रीयार्थे पवीपमिनामकैरसौ रथहस्तां गां नमे अनीनामकतेनवादृक्षिणावानोसर्वमवान् समर्थः स इंद्रः गु
हागतस्यांहिनं गुडां पकवांअनृणं ... अतनमिसे गुहंमृत्स्वामिणं मामिनमसतां रक्षिणं स्तेदृघेरघारअस्मद्गोस्त्यर्थः हिते
धात्वे नु दृढनमितमिन्वेगगुहा हि वमितेनतमेयगं पायितमित्सा वांमकिंयासम्यकस्तवमेवावारिवियरविसानेहल
मेपनवोर्लिट्यां गुहां गुरुलवरणेस्यसमां तरतिसुइंद्र इम्योवेविवनस्यामितिक्यर्यकस्वादुणः प्रत्ययस्य पित्वात्नुरा
नते धातुस्वरः शकवनत्रपेस्यात्सोधिमतुपुं रुवनुक्रामतुवितिमसुषुड रातन्तवंमेणमधूमकतेनाधर्ववस्यलिट्यस्य
द्विर्वचनस्यस्यदसिकिस्मिनत्वात्न दिर्वक्वाभाकवायमे राद्निघाततरघेरघालेर्लिट्सिसंदक्षिणावान्तरस्य घोडुरमि
भाभिननितीनन्मलयः नरस्याल्लीनिमतुसंहितावामन्येवांमयिरअसनइजिपूर्वपरस्यदीर्घः नित्वरः   अथसप्तमी
ज्योतिर्वृणीतेति नमसोरात्रे सकाद्माद्विशेषेणआमनपाइर्मवनूत्वर्गासक इंद्रः ज्योतिर्वृणीततजगध्यवहारनिर्वाहकं प्रका
शंसमभक्तयहतमसस्तमोरूपात्नष्टानादर्शिआनवपाउर्मवनूसर्गासक इंद्रः ज्योतिर्वृणीतः जगद्व्यवहारनिर्वाहकं प्रका
शंसमभक्तमरातमसस्तमोरूपात् अज्ञानं विज्ञानं पाउर्भावरुनहत्वामकाशमवृणीतवयं इमितात्यायान् आदद्दरे
पापवर्जिताः संतः अभीके मयारद्दितस्येनेस्यामभवमसोमपा सोमस्यपानेअनएवसोमरसस्य सोमपानेषु प्रवृद्धेहे इंद्र
पुरुलंअम्नूनामयतिमम्यायतिइमिपुरुलमः नाहस्यकासोस्तानं वर्त्माणस्य नविजउमा स्वक्तिलक्षणाः गिरोवा
वाकनस्वरणीनरुरुतभक्ताविरलस्यलउभूरसंविज्ञानवत्ता अवबोधनेविशेषेणज्ञानेप्रकाशः प्रत्ययस्वरः अभीकेनवि
यतेभीर्यस्मिन्नत्तनः शेपादिनापेतिकप्रलयः नञ्जसंभ्याभिस्वंवोरान्तेयासेकपिपूर्वस्यांनोदात्तत्वं पुरूनमस्यतमुग्ला
नङ्तस्याप्यंनालवायमिपराम्लंरमिषपुलमिनिउत्तरपरस्युरात्तं   अथाष्टमी   ज्योतिर्यताय तिहेइंद्रजगत्प्रकाशक

193

19139

सर्वं यज्ञ करूमग्निहोत्रादिकर्मकरणायरोदसीघावाप्रथिव्यारक्षुपान्   अत्रुभवतुप्रकाशयतु वयंसूरेः प्रभूतस्य दुरितस्य
पापस्य भोस्थामभवेमहेवमव सर्वस्यवासयितारः इंद्राद्यः कृपावासः शोभनपाससुस्वाभिमुखीकर्तुंशक्या यूयमृश्चिव
अभिप्रभूतं वर्हणावत संभृत्हि पुर्कं धनंतुलनोश्चिप्रस्यमर्त्यस्य प्रयच्छपस्त्र योग्यक्रियाध्याहारः स्यात् अस्तेर्लिङि रूपं
संहितायामनोरूनस्यास्तेरूपसर्गप्रादुर्भामस्तिर्यच्यरतिषत्वंनिघातः तुजन तुजपिजहिंसायान्निकेतनेपुंवात्नुरनुम
इतिषभक्तरक्तंत्वंपहणावत् एहिरः स्थावित्यस्य भावेऔणादिकोसुः प्रत्ययस्वरः अथनवमी शन्तंइवेमेति ॥ ५ इतिद्वि
यस्य द्वितीयपद्विंशोवर्गः   इतिमायणाचार्यविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेछंदःसंहिताकांडे द्वितीयोध्यायः ॥   ॥
श्रीगणेशायनमः ओंम   यस्यनिश्वसितंवेदायोवेदेभ्योखिलंजगत् निर्ममेत्तमहंवंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥ इंद्र
मेभिनवर्पहितीयस्वकं वैश्वाभिमं गायत्रमेइतथान्वानुक्रांतेइंद्रागायत्रंमंदीपि अग्निष्टोमेप्रातःसवनेब्राह्मणाच्छंसि
शस्त्रेष्वेदं सूक्तं मंत्रितं वरइंद्रवाइपमसुधेरभीविर्लीमइतिअथप्रातःसवनेब्राह्मणाच्छंसिनः प्रस्थितायाज्यासूत्रितं
च इंद्र त्वा वृषभमरूत्तायस्यैप्रितवैषस्तुपयमा इंद्रत्वावृषभंवयंस्तुतेसोमेहवामहे सपाहिमध्वोअंधसः इंद्रत्वेति
इंधरीस्वतिसोमरपैनमेमतेक्रीडतीतीइंद्रः यद्वाइरंसवंजगत्तस्या द्राष्ट्रीतीइंद्रः हेइंद्र वृषभंकामानांवर्षकत्वांस्तेनाव
भीरभिषुत्तेसोमेवयंवहामहेसोमपानार्थमाह्नयामः सत्वंमध्वः मदकरं अंधसः अन्नलक्षणं सोमंपाहिपिबइंद्रशब्दंया
स्कोवकुधानिर्विवचइंद्रइरांरणातीतिवाइरांददातीतिवाइरांदधातीतिवाइरांदारयतइतिवाधारयतइतिवाइंदवेद्रवतीतिवाइंदौरमत
इतिवाइंधेभूतानीतिवातद्यदेनंप्राणैः समैन्धंस्तदिंद्रस्येंद्रत्वमितितत्रतत्रयोर्थोनुगुणस्तेनसोर्थः स्वीकार्यः इदंदर्शनादित्यौ
पमन्यवः इदंकरणादित्याग्रायणः इदंदर्शनादित्यौपमन्यवइतिसम्पश्यतीदंइतिआग्रायणइति इदंतस्मादिंद्रोनाम
इंद्रोहवैनामतमिंद्रंसंतमिंद्रइत्याचक्षतेपरोक्षेणपरोक्षप्रियाइवहिदेवाः परोक्षप्रियाइवहिदेवाइतितइदिपरमैश्वर्येधा
तुः स्वमाययाजगद्रूपत्वंपरमैश्वर्यंधातुः स्वमाययाजगद्रूपत्वंपरमैश्वर्यंअनेनाभिप्रायेणश्रूयतेइंद्रोमायाभिःपुरुरूपइ

१

मनइतिद्वन्द्वेोपपदेरमनेवन्येभ्यो पिदृश्यनइतिक पूर्वपदस्योकारस्लोपः इदिपरमैश्वर्ये इत्यस्मादृज्रेन्द्राग्र इत्यादिना
रन प्रत्ययांतस्येन निपातितः एतानि निर्वचनानि इस्याविधामंत्रितत्वात् सर्वत्रानुदात्तत्वं स्वामस्ते स्वपते स्वकुलं स्वसीति सं
प्रसारणेन द्विरूपं म॰ भु॰ मह्यं ओं व॰ फलिन्याद्विस्वरेणोदात्तस्य धात आगमाधातनस्यानिस्वर्यात्तस्य भावः संज्ञापूर्वक
स्यविधेरनित्यत्वाद्गुणाभावः प्रणारेग्रा अंधस अरुतम्भ वर्णस्य सानुनिस्वरः ब्राह्मणाभ्यस्मिन धातःसवनेंद्र क्रतुं
इमिमं तालव्याश्रयो वृभितेइन्द्र कतुभिरक्रजभिति यात्मभि सैषा सूके द्वितीया इन्द्र क्रतुविदं सुतं सोमं हर्य पातुं कामय
स्वेह पुरुष्टुत पुरुभिर्बहुभिः मर्तैः स्तुतैतार्य कमान्यायन कारिणमिमं सोमं पिबपीतमिमं सोममाष्ट वस्वजठरे सिं
च अथवा भेरवेनपनभितथा धारयेति भावः हर्यहर्य गत्रिकांतो मित्यस्य टी त्रिस्सैस्सं निघातः पुरुष्टुतस्तुतसोमस्यो अ
इति मिसंहितायां पदे स्वपस्वपुसेवनइत्यस्मालोदिरूपं अउत्तस्वांनिघातः नाष्टपीत्वपमीणश्रनेत्यस्माच्छंदसि सं
हिताभ्योरल्प्रारिभि नतस्य निपूर्वनपूर्वकस्यसंहितायामस्य धामपीसम्यासस्य दीर्घः निधातस्युदात्तः अथ
तृतीया इंद्रप्रणोधितावानं यज्ञं विश्वेभिर्देवेभिः हितनस्ययानविश्पतेहस्तवान स्तोत्रभिः स्तूयमान विश्पते विशांमरु
तांपते विश्वेभिर्देवेभिः सर्वैर्यज्ञसभिर्देवैः सहितनस्वं धितावानं अन्यस्तेसमज्यते इतिबानं हविर्भिर्निहितं हविर्यस्य
वं संभृत इति भिस्तथं अस्मदीयमिमं यज्ञं प्रतिरमकर्षेण वर्धयस्व अथ स्वीकरणेन संपूर्णं कुर्वित्यभिभावः नः उपसर्ग
स्वरूप मिसि सहितावोणत्वं धितावानं पुरुषा धारणपोषणयोरित्यस्मात् कर्ज कृती हो पूर्वपदस्वरः निरन्तरतेव्र्यस्य
धनैस्वाः प्रत्ययस्वरः स्तवानपुरुश्लतोमध्यस्कस्इस्कपपरभावेपिकर्मण्यानच्प्रत्ययः आमंत्रितस्यांनिघातः
अथ चतुर्थी इंद्रसोमाः सुताइमेतवप्रयंति सत्पते क्षयंचंद्रास भान्हारविनारः इंद्रवोरीसारुतासः अभिषुताइ
अस्माभिर्देवाः सोमाः क्षियं क्षियंतिनिवसंत्यस्मान्विति क्षयाजनं प्रयंति प्रकर्षेणगच्छंतिता आस्वेतिभावः सत्पते
निवासगोपेरिलस्मात् क्षिकरणे घप्रत्ययः प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तत्वे प्राप्ते तस्योनिवासइत्यायुदात्तत्वं चंद्रासः चंदिरा

*

आ॰ त्स्यस्यरीतिअस्मान्तकृवितंचीरत्यादिनास्तरकप्रत्ययः आल्हनेस्तकगित्यस्कगिकप्रत्ययस्वरः इंद्रवः इंदेरस्वारेस्तिकप्रत्ययःनि
दित्यनुदरेनामुदात्तः अथपंचमी दधिष्वाजठरेसुतं सोममिंद्रवरेण्यं तववृक्षासइंदवः हेइंद्रवरेण्यंसर्वैर्वरणीयं सुतमभि
षुतं सोमं जठरेदधिष्व धारयस्व द्युक्षासः दिवोतमास्मे सोमा तववृक्षासः दिविस्वयंतिवसंतीति द्युक्षासः अत्र तांतान् धारयेतिभावः दधि
ष्वधातोर्लोटि रूपं अगमाअनुदात्ताइलीलेनुदात्तत्वात् प्रत्ययस्वरः वरेण्य एष्य प्रत्ययः धातोस्त्वाराद्युदात्तः द्युक्षासः क्षि अ
धिभ्यांपि अय नवृत्ति डप्रत्ययः कृदुत्तरपदस्वरः ॥ ॥ इतिततीयस्यततीयेप्रथमोवर्गः ॥ ॥ अथषष्ठी गिर्वणः पाहिनः सु
तंमधोर्धाराभिरज्यसे इंद्रत्वादातमिद्यशः गिर्वणः गीर्भिः वननीय तथाव्युत्पत्ति गिर्वाणो भवति गीर्भिरेनं वनयंतीति नारुक्त
इंद्र अस्मदीयं सुतमभिषुतमिमं सोमं पाहिपिब यतो मधोर्मदकरस्य सोमस्य धाराभिः अज्यसे सिच्यसे इंद्रत्वादातमिद
त्वया प्रदत्तं विसर्जितं ममैवयशः एवास्माकं भवति गिर्वणः वनसंभक्तावित्यस्मात् सूनुगिरउपधायादीर्घाभावाश्छांदसः आ
मंत्रितस्येतिषाष्ठिकस्यास्युदात्तत्वं पाहिपापानइत्यस्मात् भवतिनलोटिरूपं आमंत्रितस्याविद्यमानत्वेन पादादित्वात् निघा
तः प्रत्ययस्वरः धारातंदेप्यो धनेमत्यपिपकर्मस्त्वानुबंधकत्वमनेजेनत्युमित्येजेन एवायंतत आरंच इत्यादीप्रत्यस्मात् कर्मणि कः
शाधावर्ववियत्वाद्वाविनिप्रतिवेधेन युसंज्ञाया आभावादेववोधितिरदादेशोनवः नियु पञ्च स्वस्यन्ततीयायाः कर्तृकर
णेकृताबहुल मितिसमासः नदीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः यशः अशुव्याप्तौ अशेयुट्चेत्यसुनतरसंनियोगेन धातोर्यु
डागम निधातस्युदात्तः अथसप्तमी अभित्युम्नानिवनिनइंद्रसचंते अक्षिता पीत्वी सोमस्यवावृधे वनिनः वनं देवता

मा विषयं संभजनं मंत्री नित्यस्य दीवार्धसंभजमानस्य सुमनानियानमानानि अक्षिताक्षयरहितानि संपूर्णानि सोमादीनि
दर्शीहे पिंइंद्रमभिअभिमतः सचंते तमवयंति नेषुमध्ये सोमस्य पीत्वी पीत्वावावृधे स इंद्रवर्धते वनिः अत्र मनि टनाविनीति
प्रत्ययः तस्य स्वरः सचंते षच समवाये इत्यस्माल्लटि रूपं अक्षिताः क्षिक्षय इत्यस्य निष्ठायामण्यदर्थ इति दीर्घाभावः तस्मादेवाहि
वोरीर्यादितिनिषेधाभावः नञासमासः तत्स्वरः पी पीत्वी पायान इत्यस्मात् त्वाप्रत्ययस्यास्या दयश्चेति निपातनात् त्वीरस्य

वे॰भा॰ऋ॰२ रेत्राः कुमारणात्रेगोमेत्युरिनाइंत्व अथाष्टमी अर्वावतोनआगहिपरावतश्चवृत्रहन् इमाजुषस्वनोगिरः हेवृत्रहंनिंद्र अर्वा
वतः अस्मदीपात्सभमीपदेशात्परावतोनिदूरदेशाच्चास्माकमभिमुखमागहि आगच्छ आगत्यनोस्मदीयाइमाः स्तुतिलक्षणा
गिरोवाचोजुषस्वसेवस्वपरावत उपसर्गाच्छंदसिधात्वर्थइतिवतिः प्रत्ययस्वरः अथनवमी यदंतरापरावतमर्वावतंचहूयसे
इंद्रइहततआगहि हेइंद्रयद्यस्मिन्परावतंविप्रकृष्टस्यदेशस्यअर्वावतंसन्निकृष्टस्यदेशस्यअंतरांतराले मध्येहूयसेइंद्रसम्य
ग्भिःसोतृभिस्तस्मात्स्थानादिहास्मिन्यज्ञे यज्ञमागहि सोमपानार्थमागच्छ परावतंअर्वावतं अंतरांतरेणयुक्तेइति द्वितीयाया
न्तः प्रत्ययस्वरः इतितृतीयस्यसप्तमेद्वितीयोवर्गः आतूनइंद्रेतिनवर्चंद्वितीयंसूक्तंवैश्वामित्रंगायत्र
मैंद्रं आतूनइत्यनुक्रांतंअतिरात्रेद्वितीयेपर्यायेब्राह्मणाच्छंसिनएतत्परिकेहस्तक्रे सूचितंच आतूनइंद्र मद्र्यगितिसूक्तंइति
नवभ्यस्त्रेप्रथमा आतूनइंद्रमद्र्यगुवानः सोमपीतयेहरिभ्यांयाह्यद्रिवः हेअद्रिवः हेवज्रिन्हेइंद्रहुवानः होतृभिराहूय
मानस्त्वंमद्र्यक्मदभिमुखःसन्नोअस्माकंयज्ञं सोमपीतयेसोमपानार्थं हरिभ्यामश्वाभ्यांसहतुक्षिप्रमायाहि नेति
वितुइत्यादिनासंहितायांदीर्घः मद्र्यक्समांचतीतिऋत्विग्दधृगित्यादिनाक्विन्प्रत्ययोत्तरपदस्याद्वेनि अस्यच्छस्येकव
चनेमपर्यंतस्यमादेशः अंचोरात्रः अणादेशः कृतेउदात्तस्वरितयोर्यणइतिय स्वरितत्वं क्विन्प्रत्ययस्यकुरितिकुत्वं
सोमपीतयेदासीभारादित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं अद्रिवः मतुपसोरुरितिरुत्वं आमंत्रितत्वान्निघातः अथद्वितीया स
त्तोहोतानऋत्वियस्तिस्तिरेबर्हिरानुषक् अयुजन्प्रातरद्रयः इंद्रभोऽस्मदीयेयज्ञेहोतानऋत्वियः तवाह्वानार्थंऋत्वियःप्रा
प्तकालःसत्तोनिषण्णोवर्त्ततेनतावर्हिः आनुषक् आनुषक्परस्परसंबद्धंयथाभवतितथाविस्तिरेस्तृनप्रस्तीर्णंतथा
प्रातःप्रातःसवनेसोमाभिषवार्थंअद्रयोग्रावाणः अयुजन्परस्परंसंगताअभूवन्सक्ताःसोमपानार्थमागच्छेतिभा
वः सत्तःषद्लृविशरणगत्यवसादनेष्वित्यस्मात्कर्मणिक्तः रदाभ्यामित्यादिनाप्राप्तस्य सर्वविधीनांछंदसिविकल्पितत्वान्नत्वनिपात
कारस्यनत्वाभावः ऋत्वियः ऋतुशब्दाच्छंदसिघस्प्रत्ययः स्वस्येयःसितीतिपदसंज्ञायांगुणइतिभसंज्ञाभावेनओर्गुण

णोनवति यणादेशः प्रत्ययस्वरः आनुषक् षंजसंगे अनिदितामितिनलोपः अनोरुपसर्गस्यप्राक्प्रयोगः गतिस 197
मासः कृदुत्तरपदस्वरः अयुजन्युजिर्योगेइत्यस्यलुङि इरितोवेत्यङादेशः बहुलंछंदसीतिरुडागमः पादादित्वादनिघातः 1938
अडागमस्वरः अथतृतीया इमाब्रह्मब्रह्मवाहः क्रियंतआबर्हिःसीद वीहिशूरपुरोडाशं ब्रह्मवाहः ब्रह्माणिस्तोत्राणिस्तु
त्वतावाहनीतिब्रह्मवाहः ब्रह्मणास्तोत्रेणप्राप्यतइतिवा हेस्तुत्य इमाइमानिब्रह्माणिस्तोत्राणिअस्माभिःक्रियंतेअ
तःबर्हिः सीदतत्रउपविश हेशूरत्वं अस्माभिर्दीयमानमिमंपुरोडाशंपुरोडाशाख्यंहविः वीहिभक्षयत्र
ब्रह्मवाहः वहप्रापणइत्यस्माद्वहिश्चपान्नेभ्यः छंदसिसहइतिण्विःतत्पुरुषेकृतिबहुलमित्यलुक् आमंत्रितत्वान्निघातः क्रियंतेकरो
तेःकर्मणियक् रिङ्शयग्लिङ्क्ष्वितिरिङादेशः प्रत्ययस्वरः पादादित्वादनिघातः बर्हिःकालाध्वनोरत्यंतसंयोगेद्वितीया वीहि
वीकांत्यादिषुलोटिरूपं हिङ्यादुदात्तः पुरोडाशशब्दस्यनेदमाद्युदात्तत्वं पुरःपूर्वमेवदीयतइतिपुरोडाशः पुरोडाश
मितिनिपातनात् डकारस्यळकारः कृदुत्तरपदस्वरः अथचतुर्थी रारंधिसवनेषुणएषुस्तोमेषुवृत्रहन् उक्थेष्विंद्रगिर्वणः
हेगिर्वणगीर्भिःस्तुतिभिर्वननीयहेवृत्रहन्वृत्रस्यहंतःहेइंद्र नोस्माकंसंबंधिषुसवनेषु एषुक्रियमाणेषुस्तोमेषुउक्थेषुच
रारंधिरमस्वरारंधिरमतेर्लोटिबहुलंछंदसीतिशपःश्लुः छंदस्युभयथेतिहेरार्धधातुकत्वेनाङित्वादङितश्चेतिहेर्धिः सव
नेषुसूयतेसोमोयेष्वितिअधिकरणेल्युट् निघातः नसोनकारस्यनश्चधातुस्थोरुषुभ्यइतिसंहितायांणत्वं अथ
पंचमी मतयःसोमपामुरुंरिहंतिशवसस्पतिं इंद्रंवत्संनमातरः हेइंद्रमतयोस्माभिःक्रियमाणाःस्तुतयः उरुंसोमपाःसो
मस्यपातारंशवसोबलस्यपतिंस्वामिनंइंद्रंत्वांरिहंतिलिहंति तत्रदृष्टांतः वत्संनयथावत्संमातरोधेनवोलिहंतितद्वत् मतयःमन
नात्मतयःकर्मणिक्तिच्मंत्रेवृषेष्यादिनाक्तिच्स्वरः उरुं ऊर्णुञाच्छादनेइत्यस्मात्महत्यर्थेगम्यमानेमहतिह्रस्वश्चेतिप्रत्ययः
धातोर्नलोपश्चप्रत्ययस्वरः रिहंतिलिहआस्वादनेइत्यस्यलकारस्यरेफःलयोरभेदः प्रत्ययस्वरः शवसस्पतिमितिसंहितायांष
ष्ठ्याःपतिपुत्रेत्यादिनाविसर्जनीयस्यसत्वं वत्संवदव्यक्तायांवाचि अस्माद्वृतृवदिहनीत्यादिनासःप्रत्ययः वदत्यभीक्ष्णंमातरमिति

वे०भा०स०१ ३२

वःमोगोपाल प्रत्ययस्वरः इतिद्वितीयस्यतृतीयेतृतीयोवर्गः अथषष्ठी ममंदस्याप्रधमोग घसेतन्वामहेनस्तोतारंनिदेक
रः इदंइमनयापिपन्नं स्वंमंदमहतरा धमंदःधनाय अंधसः अस्माभिर्दीयमानस्यसोमस्यपानेनतन्वाक्शरीरेमासहमंदस्व
स्तोभवसिममुच्चयार्थं किंचत्वंस्तोतारंमांनिंदनिंदायैविषयभूतंनकरः माकार्षीः मंदस्वमदिस्तुत्यादिष्वित्यस्यलोटिरूपंहिचे
तिनिघातप्रतिषेधेनभवितव्यमितिचेन्नप्रतिलोम्यइतिवर्तनेअत्रोहःसमुच्चयार्थत्वान्निघातः तन्वाउदात्तस्वरितयोरितिस
रितनन्वं मदेनपास्लोपश्छांदसः स्तरश्मकृतोरूपसंख्याभिनिविभक्तरूदात्तत्वेणिदेणिदितत्साया मित्यस्मात्संपदादिलक्षणे
भावेक्विपआगमानुशासनस्यानित्यत्वांनुमभावः मायेकाश्चइतिविभक्तेरूदात्तत्वं करः करोतेर्लुङिच्लेःकृमृदृरुहिभ्यश्छंदसीत्य
ङादेशः निघातः अथसप्तमी वयमिंद्रत्वायवोऽविषतोऽजरामहेउतत्वमस्मयुर्वसोहेइंद्रत्वायवोत्वत्प्राप्त्यर्थंत्वामात्मनइच्छंतः
तत्कामाः मनोहविष्मंतः संभृतहविष्कावयंजराहेमस्तुमःकृषसोमसर्वस्यवासकइंद्रउतत्वमपिअस्मयुःहविःस्वीकारणार्थम
स्मानात्मनइच्छन्नस्त्वायवः आभिच्छंतीत्यर्थेनमुप्रआत्मनःक्यच्पूर्वत्ययोन्तरपदयोश्चेतिमपर्यंतस्यादेशाः क्याच्छंदसीत्यु
प्रत्ययःअस्मयवइतिप्राप्तेयुष्मदस्मदोरादेशाइति अविभक्तावपिहलादौव्यत्ययेनात्वंप्रत्ययस्वरःकविषतः तमोमत्वर्थ
इतिभसंज्ञायांसकारस्यरुत्वाभावःस्वरविधौव्यंजनमविद्यमानवदितिपरिभाषानाश्रयणान्मतुपउदात्तत्वाभावात्प्रत्ययस्व
रः जरानेरुनरति स्तुतिकर्मेतियास्कःअस्मयुःअस्मनिच्छतीत्यर्थेक्यप्क्यच तस्मादुप्रत्ययःपूर्वपदांतलोपश्छांदसः
प्रत्ययस्वरः अथाष्टमी मारेअस्मद्विमुमुचोहरिप्रियार्वाङ्याहि इंद्रस्वधावोमत्स्वेहहरिप्रियहरी अश्वौप्रियौयस्य
तादृशहेइंद्रअस्मदस्मत्तआरेदूरेरथेवाजिताक्ष्याम् विमुमुचःमाविमोचयतान्यामुपेनएवार्वाङ्अस्मदभिमुख्येन
याहिआगच्छआगम्यचइहअस्मिन्यज्ञेस्वधावः हेस्वधावनिंद्रमस्यमंदस्व अस्मत्तअस्मच्छब्दस्यपंचमीबहुवचनस्यपं
चम्याअदित्यदादेशः मुमुचः मुच्लृमोक्षणइत्यस्मण्यंतस्यछांदसेलुङिचङिरूपंअभ्यासस्यदीर्घाभावश्छांदसः नमाङ्योग
इत्यडभावःहरिप्रियआमंत्रितस्यपारादित्वात्याष्टिकमाद्युदात्तत्वंमत्स्वमदिस्व यादिष्वित्यस्यलोटिबहुलंछंदसीतिविकरणस्य

लुक् आमंत्रितस्यचेत्याष्टमिकसेनपादित्वान्निघातः अथनवमी अर्वाचंत्वासुखेरथेवहतामिंद्रकेशिना घृतस्नूबर्हिरा
सदे हेइंद्रत्वांसुखेमत्तनिततलक्षणवत्सुखोपेतेरथेकेशिनाकेशयुक्तौघृतस्नूलंबमानकेशयुक्तौहरीआसदेआसदनीयंबर्हिरभिलक्ष्य
सदेसमीपे रथेअर्वांचअस्मदभिमुखंसंतंत्वांवहतांअर्वाचंअंचतेक्विपिउपिदत्वामितिसुम्नवहतांवहेर्लोटिरूपंतस
सार्वधातुकस्वरेरूते धातुःसदेःक्वार्थेकेनप्रत्ययःनित्स्वरःकृदुत्तरपदस्वरः इतितृतीयस्यतृतीयेचतुर्थोवर्गः उ
पनःसुतमिति नवर्गचतुर्थस्तत्रेवेद्रामित्रमायत्रमेंद्रउपनःसुतमागहि सोममिंद्रगवाशिरंहरिभ्यांयस्तेअस्मयुःहेइंद्र
नोस्मदीयंसुतंअभिषुतंगवाशिरंपयसाभिश्रितंसोममुपागहि समीपेआगच्छयतःहरिभ्यामश्वाभ्यांयुक्तस्तेतवरथोस्म
युःअस्मान्कामयमानोवर्तते गवाशिरंआङ्पूर्वस्यश्रीणातेःकिपिश्रपस्तरघेशामान्यूस्मित्यादिनाश्रिरइत्यादेशःब
हुव्रीहौपूर्वपदस्वरः अथद्वितीया तमिंद्रमदमागहिबर्हिष्ठांग्रावभिःसुतंकुविन्नस्यतृप्णवःहेइंद्रग्रावभिःसुतमभि
षुतंबर्हिष्ठांबर्हिषिस्थितंमदंमादकंतंसोममागहि सोमःसोममागच्छागत्यकुविद्बहुभूतंयथाभवतितथाअस्यसोमस्यपाने
नतृप्णवःतृप्योभवमदंमदीहर्षेमदेरनुपसर्गेइत्यच्प्रत्ययःतस्यपित्वात्स्वरःततो धातुस्वरःबर्हिष्ठांस्थागतौनिष्ठि
पूर्वकिनायांपूर्वपदस्यसकारस्यादेशःप्रत्ययोमिनिपातंपूर्वंकृदुत्तरपदस्वरः तृणवःतृपप्रीणनेइत्यस्यलेडागमः॥
कुविन्नयोगान्निघातःयत्पिदःमात्रिपुस्तमनत्तअतीतिपद्वितंतथापिसर्वविधीनांछंदसिविकल्पितत्वात्त्रणत्व
वसेधानभवति प्रत्ययस्वरः अथतृतीया इंद्रमत्रागिरोममाच्छागुरिषिताइतः आवृतेसोमपीतयेहेइंद्रइषिताःस्वदर्थं
परिताइताःइत्थमनेनप्रकारेणाच्छआनाममगिरःस्तुतिलक्षणावाचःइंद्रत्वाइतोस्मादेवयजनदेशान्अभ्यगुःअभि
मुख्येनआगच्छंतुकिमर्थंसोमपीतयेसोमपानार्थंआवृतेत्वामावर्तयितुंइत्थाइदमस्त्थुःप्रत्ययःतथाहेतोचछंदसीतिव्यत्य
येनथाप्रत्ययःइदमएतेतोरथोथितिइदमित्यादेशःप्रत्ययस्वरःअच्छगत्यर्थवेदेषुतिगतिसंज्ञाअगुःइणगतावित्यस्यलुङिरूपं
निघातः अथचतुर्थी इंद्रंसोमस्यपीतयेस्तोमैरिहहवामहेउक्थेभिःकुविदागमतत्स्तोमैस्त्रिवृदादिस्तोमसाध्यैःस्तो

197

1937

वे०भा०८० मे॰ ऽवस्यवः । अवस्यवः रक्षणेच्छवः कुशिकाः कर्मणि सोमस्य पीतये सोमपानार्थं इंद्रं आह्वयामहे वयम् आह्वयामः कुविद्बहुवारं आहुतः सं इंद्र आग
७४ मत् ॥ एतं प्रत्नमागच्छत् आगमनं गमेर्लुङि अगमत् आगमागनुदात्ताइत्ययं अनुदात्तत्वात् धातुस्वरः तिङ्ङतिङ इति निघातः कुवि
द्योगादनिघातः ॥ अथ पंचमी इंद्र सोमाः सुता इमे तान् दधिष्व शतक्रतो जठरे वाजिनीवसो ॥ हे शतक्रतो इंद्र इमे सोमाः सुताः ग्रावभि
स्तस्मादभिषुताः हे वाजिनीवसो सेनाधनसहायोऽन्नमाशकलवस्वन्नाद्यत्वीनिवाजिन्यः क्रिया वसोवासक हे इंद्र तान् सोमरसा
न् जठरे दधिष्व धारय वाजिनीवसो वाजवान्नवर्णम् अनइति ठनाजिनीति प्रत्ययः अत्ये भ्योऽ इति विति डीप् तासां वसोः संबुद्धौ गु
णः आमंत्रितस्य इत्याद्युदात्तत्वं ॥ ॥ इति तृतीयस्य तृतीये पंचमो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी विद्मा हि त्वा धनंजयं वाजेषु
दधृषं कवे अधा ते सुम्नमीमहे ॥ हे कवे क्रांतदर्शिन् इंद्र वाजेषु संग्रामेषु दधृषं शत्रूणाम् अभिभवितारं अतएव धनंजयं जेता
रं धनंजयः त्वा त्वां विद्मा विद्मः जानीमः अथ अधानेनं तेन वयं ते धनम् ईमहे याचामहे विद्म इति विदलटि विदो लटो वेति
मसो मादेशः ॥ द्वयचोऽतस्तिङ इति दीर्घः निपातस्य च इति संहितायां दीर्घः धनं संजयत इति परे संज्ञायां भृत्वृजि धारि इति खच् प्रत्ययः अ
रुर्द्विषदजंतस्य मुम् इति पूर्वपदस्य मुमागमः खित्वादंतोदात्तः दधृषं निधृषा प्रागल्भ्ये इत्यस्मात् लुकि अभ्यासस्य दीर्घत्वमभा
वः अंतोदात्तः छंदसि कोऽत्र अधा निपातस्य च इति दीर्घः ईमहे याचने लुप्तोपमेयमिति धातुलोपः ईत्वं तस्य प्रतिषेधः स्वरितोदात्तः ॥ अथ
सप्तमी इममिंद्र गवाशिरं यवाशिरं च नः पिब आगत्या वृषभिः सुतं हे इंद्र गवाशिरं गव्यमिश्रणोपेतं सोमं तथा यवाशिरं
यवमिश्रणोपेतं वृषभिः ग्रावभिः सुतम् अभिषुतं नः अस्माकीयम् इमं सोमं आगत्य पिब गवाशिरमित्यत्र आङ्पूर्वस्य श्रयतेः
रश्रिणी क्विप् छंदस्यपि दृश्यत इति शिरादेशः बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ अथाष्टमी तुभ्येदिंद्र स्व ओक्ये सोमं चो
दामि पीतये एष रारंतु ते हृदि ॥ हे इंद्र तुभ्य तुभ्यमेव पीतये पानार्थं स्वके ओक्ये स्थाने जठरे अभिषुतम् इमं चोदामि प्रेरया
मि एष पीत सोमः ते तव हृदि हृदये रारंतु अत्यर्थं रमतां तुभ्यम् युष्मच्छब्दस्य चतुर्थ्येकवचने तुभ्यमह्यौ ङयि इति तुभ्यमादेशः ओ
क्ये ओकस्युचित्तस्मिन् भालुम् इति आयुदात्तः ओक्य इति ओकस्य भृशं चोदामि इत्यत्र चोदामि चुद प्रेरणे एषः तस्य

20/
1938

सौ लोपः ॥ मामहेतोः रारंतु रमतेर्लोटि व्यत्ययेन परस्मैपदं बहुलं छंदसि इति शपः श्लुः श्लौ इति द्विर्वचनं अन्येषामपि दृश्यते इति
अभ्यासस्य दीर्घः निघातः हृदि हृदयस्य हृल्लेख इति हृदादेशः ऊडिदम् इति विभक्तेः उदात्तत्वं ॥ अथ नवमी त्वां सुतस्य पीतये प्रत्नमिंद्र हवामहे कुशिकासो अवस्यवः हे इंद्र अ
वस्यवः रक्षणमिच्छंतः कुशिकासः कुशिकगोत्रोत्पन्ना वयं सुतस्य ग्रावभिः अभिषुतस्य सोमस्य पीतये पानार्थं प्रत्नं पु
रातनं त्वां हवामहे आह्वयामः पीतये सुगागमः तुमर्थे सेसेन् इति किन् प्रत्ययः तस्य नित्वात् आद्युदात्तत्वं ह
वामहे ह्वयतेर्लटि बहुलं छंदसि इति संप्रसारणं अवस्यवः अवशब्दात् आत्मन इच्छायां सुप आत्मनः क्यच् क्याच्छंदसि इति उ प्रत्ययः कुशिका
सो आज्जसेरसुक् संहितायां अव्यादवद्यादित्यादिना एङः प्रकृतिभावः ॥ इति तृतीयस्य तृतीये षष्ठो वर्गः ॥ आ याह्यर्वा
ङित्यष्टर्चं पंचमं सूक्तं विश्वामित्रस्य आर्षं आद्ये चत्वारः अनुक्रमणिका अहीनसूक्तेषु चतुर्थे हनि सोमस्य माध्यंदिने सवने
प्रथमायामेव सोमाभिषवार्थमिदं सूक्तं निविद् आयाह्यर्वाङ् इत्येतच्चान्यावपरस्मिन् विमाहसूक्ते तस्मिन् सूक्ते प्रथ
मा आ याह्यर्वाङुप वंधुरेष्ठास्तवेदनु प्रदिवः सोमपेयं प्रिया सखाया वि मुचोप बर्हिस्त्वामिमे हव्यवाहो हवंते हे इंद्र वं
धुरेष्ठाः वंधुरशब्देन रथ उच्यते तत्र वर्तमानः अर्वाङ् अस्मदभि
मुखः सन् आयाहि प्रदिवः पुरातनः उपागच्छ समीपे आगच्छ तवेत् तवैव संबंधि सोमपेयं सोमपानं अनु उद्दिश्य वर्तते अनु
प्रियात सोमस्य वा याजमानयोः नावत्तमा बर्हिः बर्हिषः समीपे विमुच विमुंच सखायं वाहयं पीतिहव्यवाहः इमे ऋत्विजः वांहयं
ते सोमपानार्थं माह्वयंति तस्मादागच्छेति भावः वंधुरेष्ठाः वंधुरे तिष्ठति इति तत्पुरुषे कृति बहुलमिति सप्तम्या अलुक् प्रदिवः सक
लतमध्ययं सोमपेयं पा पाने इत्यस्य भावे अचो यत् इति यत् प्रत्ययस्वरः ईद्यति इति आ घे धातुकलक्षणो गुणः यतोऽनावः इत्य
स्मादायुदात्तः वां समासे कृदुत्तरपदस्वरः मुंच तेर्लोटि आगमानुशासनस्यानित्यत्वात् नुमभावः ॥ अथ द्वितीया आ याहि पूर्वीरति
चर्षणीरा अर्य आशिष उप नो हरिभ्यां इमा हि त्वा मतय स्तोमतष्टा इंद्र हवंते सख्यं जुषाणाः हे इंद्र पूर्वीः सर्वाः चर्षणीः प्रजाः आत्याया

दि अतिक्रम्यागच्छ अयं अस्माकं स्वामीन्द्र आविष आचमत्रागत्य सोमं पिबत्वित्येवमारिफ्ता अस्माकं प्रार्थनाहरिभ्यामश्वाभ्यांयु
क्त सन्नुपागच्छ किं च तव सख्यं जुषाणा सेवमाना स्तोमतष्टा स्तोमकारिभिः स्तोतृभिः कृता उमामतयः स्तुतयोह्वंते सोम
पानार्थं त्वामाह्वयंति प्रभि आभिमुख्येन कृतव्यापारः कृदन्ता निष्पन्नं नीतिवत् आ संहितायां आङोऽनुनासिकः छंदसीत्यनुनासिकः अ
यं कृ गतौ भयं स्वामिवत्वयोरिति निपातनाद्यप्रत्ययः पत्तोनावृत्यायुत्त्वं प्रात्ते अर्थे स्वाम्याख्याचेदित्यंतोदात्तत्वं
आशिष इति शासइदङ्हलोरित्युपधाया इत्वं शासिवसिघसीनां चेति षत्वं भ्स्तोमतष्टाः तक्षूत्वक्षू तनूकरण इत्यस्मा
त्कर्मणिक्तः तृतीया कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः अथ तृतीया आनीयते नमोवृधं सत्राषाहं देव हरिभिर्याहि तूयं अ
स्मद् त्वामति भिर्जोहवीमि धनप्रया सधमादे मधूनां देव घोतमान हे इंद्र नोस्माकं नमोवृधं नमसा वृद्धस्य वर्धकमिमं य
ज्ञं हरिभिः अश्वैः सत्राषाः सर्वदाभिभवितारं त्वं तृतीय आयाहि धनप्रयाः धनसहिताः निप्रयांस्यन्नरूपाणि हवींषि यस्य स तथो
क्तः नाम प्रयत्म मधूनां सोमानां सधमादे सहमादयन्ति यस्मिन्नत्र सोमा इति सधमादः तस्मिन् स्थाने मतिभिः स्तुतिभिः त्वा त्वां जो
हवीमि भृशमाह्वयामि स्वलुक् जोहवीमि यङ्लुकि अभ्यस्तस्य चेति संप्रसारणं गुणो यङ्लुकोरित्यभ्यासस्य गुणः यङ्
यसेवीति इडागमः हियोगादनिघातः अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तः धनप्रयाः धनस्य च प्रकृतिरित्यस्मात् प्रत्ययः बहुव्रीहौ पूर्व
पदस्वरः अथ चतुर्थी आ च त्वामेता वृषणा वहातो हरी सखाया सुधुरा स्वंगा धाना वदिंद्रः सवनं जुषाणः सखा सख्यु
शृणवद्वंदनानि इंद्र वृषणा सेचनसमर्थौ सुधुरा शोभनया धुरा वितौ स्वंगा शोभनाङ्गयुक्तौ सखाया शोभनस्याना
वेनान्योन्यसखिभावमापन्नौ हरी त्वामावहातः एतत् प्रत्यागमनाय रथे चामावहातां अथ धानावत् भृष्टयवोपेतं सवनं जुषाणः सेवमानः स
खा सखिभूतः मरुद्भिः सख्युः स्तोतुर्मम वंदनानि स्तोत्राणि शृणवत् शृणुयात् वहातः वहेर्लेट्याडागमे रूपं च वायोगे प्रथ
मतिननिघातः शृणवत् शृणोतेर्लेट्याडागमे रूपं निघातः अथ पंचमी कुविन्मा गोपां करसे जनस्य कुविद्राजानं मघवन्नृजीषिन् कुविन्म ऋषिं पपिवांसं सुतस्य कुविन्मे वस्वो अमृतस्य शिक्षाः कुविन्मामां
जनस्य गोपां गोप्तारं करसे कुरु तथा हे मघवन् ऋजीषिन् सोम हे इंद्र मा राजानं नं सर्वस्य स्वामिनं कुरु कुविन्मामां

ऋषिं अतीं द्रियार्थद्रष्टारं कुरु ऋषिः दर्शनादिति यास्कः तथा सुतस्याभिषुतस्य सोमस्य पपिवांसं पातारं कुरु अपि च मह्यं
अमृतस्य क्षयरहितस्य वस्वो वसुनो धनस्य शिक्षाः देहि करसे कृञ् करणे लेट्यडागमे रूपं कुविद्योगादनिघातः मघ ऋषिमित्यत्र संहि
ताया मत्वर्थ इति प्रकृतिभावः ह्रस्वश्च पपिवांसं पा पानइत्यस्य क्वसौ वस्वेकाजाद्घसामिति इडागमः प्रत्ययस्वरः शिक्षाः
शिक्षतिर्दानकर्मा अस्माल्लेट्याडागमे रूपं कुविद्योगादनिघातः आगमा अनुदात्ता इत्याडनुदात्तत्वे धातुस्वरः अथ षष्ठी
आ त्वा बृहंतो हरयो युजाना अर्वागिंद्र सधमादो वहंतु प्र ये द्विता दिव ऋंजंत्याताः सुसंमृष्टासो वृषभस्य मूराः हे इंद्र त्वा त्वां बृहंतो
महांतो युजाना रथे युज्यमाना हरयोश्वाः सधमादः सहमादयंतः सन्तो अर्वाक् अस्मदभिमुखं आवहंतु वृषभस्य कामानां वर्षि
तुरिंद्रस्य मूराः शत्रूणां मारकाः सुसंमृष्टासः सुष्ठु हस्ताभ्यां पृष्ठभागे सम्यक् संमृष्टा दिवो नभसः सकाशादागच्छंतो ये
अश्वा आताः अभिमुख्येन गम्यंते प्राणिभिरिताः तत्कार्यं प्रतीतिः आततारिताः सर्वा द्विता द्विधा यथा भवति तथा प्र ऋंजंति प्रकर्षेण सा
धयंति जुषाणाः युजाना युजिर्योगे युजिबुधिरुजा कित् इति किन्तं आनच चित्वादन्तोदात्तः सधमादः सधमादस्थयोश्छंदसि
इति सहस्य सधादेशः द्विता द्विशब्दात् संख्याया विधार्थे धा इति धाप्रत्ययः धकारस्य तकारः प्रत्ययस्वरः दिव ऊडिदमिति विभ
क्तेरुदात्तत्वं आताः अत सातत्यगमने इत्यस्मात् कर्मणि क्तः व्यत्ययेनाद्युदात्तः अथ सप्तमी इंद्र पिब वृषधूतस्य वृष्ण आ
यं ते श्येन उशते जभार यस्य मदे च्यावयसि प्र कृष्टीर्यस्य मदे अप गोत्रा ववर्थ हे इंद्र वृषधूतस्य वृषभिरभिषुतस्य वृष्णः अ
भिमतफलस्य वर्षकस्य सोमस्य पिब श्येनः शंसनीयगतिः श्येनः सुपर्णः उशते सोमकामयमानाय तुभ्यं यं सोमम् आजभार आ
जहार यस्य सोमस्य मदे हर्षे सति त्वं कृष्टीः आकर्षति वज्रं कुर्वंति कर्माणि सर्वाणि इति कृष्टयो मनुष्याः तान् सपत्नभू
तान् मनुष्यान् प्रच्यावयसि प्रकर्षेण पातयसि यस्य सोमस्य मदे मत्तो गोत्रा गाः मुकुंदं आभिर्मेघं आवरणं वपतीति वृत्रा
यंते पालयंतीति गोत्राः मेघाः तान् अपववर्थ अपवारितवानसि वृष धूतस्य धूञ् कंपने इत्यस्य निष्ठायां विभाषा इति प्रति पेधः दि
तीयाया वृषणस्तिपूर्वपदस्वरः श्येनः श्यैङ् गतौ अस्मादौणादिक इनप्रत्ययः श्यायते इति श्येनः चित्वादंतोदात्तः जभार हृ

१०।भा।२० रविर्लक्षितभित्र्यस्य हरयोर्भर्तव्यस्तीति भवस्वरः यद्वृत्तयोगादनिघातः भ ल्लित्स्वरः मेदसहर्द्दीर्घमदे त्वनुपसर्गादिल्यप्रत्ययः तस्य
[illegible] धातुस्वरः गन्ता स्त्रीत्व पाल्यते इत्यस्य आतोनुपसर्गे क इति कः कपोडो [illegible] एकस्वरः वयर्यस्य वरणे इत्यस्य लि
लिपा सिद्धः क्वे आरराजस्येत्यत्र दीर्घ प्रतिषेधः गुणः लित्स्वरः अथाष्टमी आस्थं [illegible] इति तृतीयस्य तृतीये सप्तमो वर्गः अ
यं ते अस्मिन् एकं [illegible] सप्तर्चं वायुपतिमित्वं वार्हतमेतं इत्यनुक्रमणिका अयन्ते चेतवाहतं तृतीयं द्वितीयं वार्हतं तस्याष्टमी
[illegible] अयं ते अस्तु हर्यतः इत्येकं वाहते तदेव विनियोगः
[illegible] अयं ते अस्तु हर्यतः सोमः आ हरिभिः सुतः जुषाण इन्द्र हरिभिर्न आ गह्या तिष्ठ हरितं रथं हे इन्द्र हरिभिः हरितैः
[illegible] अयं ते अस्तु हर्यतः सोमः आ हरिभिः सुतः [illegible] प्रीतिविषयो यं सोमः तेतुभ्यमस्तु
मस्मानेभि [illegible] सर्वे तोभिषुतो हर्यतः कमनीयो [illegible] प्रीति विषयो यं सोमः तेतुभ्यमस्तु
हरिभिः [illegible] रथं [illegible] हर्यतः हर्य गतिकान्त्योरित्यस्मात्
[illegible] इत्यन्तः प्रत्ययः नित्त्वादाद्युदात्तः रथं सम
[illegible] अथ द्वितीया हर्यन्नुषसमर्चय इत्यर्च हर्यन्नरोचनः दि
[illegible] प्रत्ययः [illegible] अथ द्वितीया हर्यन्नुषसमर्चयः सूर्यं हर्यन्नरोचयः
[illegible] हर्यन् [illegible] काल अर्चयः पूजयसि तथा हर्यन्
[illegible] अयं [illegible] लम्भितफल
[illegible] विचिकित्वान् किं नः
[illegible] अथ तृतीया यामिंद्र हवीर
[illegible] वर्णी धायसे
[illegible] विध्ये
धारक [illegible] विधो रंतर्भ तो हरितिं [illegible]
[illegible]

न न चारित्र [illegible] हरि धायसं दु धाञ् धारण पोषणयोरित्यस्मात् [illegible] धाञ्भ्यः छंदसीत्यसन्नि
त्यनुवृत्तेन [illegible] पूर्वपदस्वरः पृथिवीं [illegible] संप्रसारणं [illegible] हरि नो हञ्ज हरणे इत्यस्मात् हस्रु
[illegible] प्रत्ययः अन्त्यस्वरः भोजनं भुज पालनाभ्यवहारयोरित्यस्मात् [illegible] करणे ल्युट् लित्स्व
रः [illegible] तेनोदात्तः [illegible] यद्वृत्तयोगादनिघातः अथ चतुर्थी ज्ञानेहरि
[illegible] हर्यश्वा हरितं [illegible] कामानां वर्षक हरित्वाह रिहर्णोपेतं ज्ञा
नः [illegible] इद्धो हरितं हरिद्वर्णोपेतमासुधं ध
[illegible] जज्ञानः जनी प्रादुर्भाव इत्यस्य लिटः [illegible] गमहनेत्यादि
पधालोपः [illegible] तस्मादनुदात्तेत्
[illegible] उदात्तयणो हल्पूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वं अथ पंचमी इंद्रो हर्यंतमर्जुनं वज्रं शु
क्रैरभीवृतं अप्रावृणोद्धरिभिरद्रिभिः सुतमुद्गा हरिभिराजत [illegible] हर्यंतं कमनीयमर्जुनं शुभ्रं [illegible] उपपादयति
शुक्रैः शुभ्रैः [illegible] अप्रावृणोत् [illegible] हरिभिः [illegible] सोमस्ता [illegible] मभि
पूतं अप्रावृणोत् आवरणवर्जितमकरोत् [illegible] वर्णः पृथा [illegible] भविंददिति तथा गाः
पणिभिरपहृता गाः हरिभिः [illegible] सुदानव [illegible] अर्जुनं अर्ज सर्जन इत्यस्मादर्जेर्णिलुक् चेति
उन्निस्वरः अभीवृतं गतिरनंतर इति प्रकृतिस्वरत्वं आतः [illegible] आत्मनेपदं निघातः इति तृतीय
स्य तृतीये ष्टमो वर्गः आ मंद्रैरिति पंचर्चं सप्तमं सूक्तं [illegible] वार्हतमेतं आ मंद्रैरित्यनुक्रमणिका पूर्वसूक्ते वार्हतमित्युक्त
त्वात् [illegible] विनियोगः [illegible] तत्र प्रथमा आ मं
द्रैरिंद्र हरिभिर्याहि मयूररोमभिः [illegible] हे इन्द्र मंद्रैर्मदयितृभिर्मयूररोमभिः मयू

205
1939

वे॰भा॰२०२

७७

रूपोमयूररोमभिर्युक्तैर्हरिभिरश्वैरुपेतस्त्वमायाहि यज्ञं प्रत्यागच्छ केचिदपि जनास्त्वा त्वां मानियमन् मानियच्छन्तु गमनप्रतिबंधं
मा कुर्वं। विमिव पक्षिणं यथा पाशिनः पाशहस्ता व्याधा निगच्छंति पक्षिणं यच्छंति तद्वन्मानियच्छन्तु यद्वा
धन्वेव यथा पान्था धन्वं मरुदेशं अतिक्रामन्ति तद्वद्गमनप्रतिबंधकान् अतीत्य ताँ इहि आगच्छ मंद्रैः मदिस्तुत्यादिषित्यस्य
स्फायितंचीत्यादिना रक्प्रत्ययः यदित्वादनुबंधप्रत्ययस्वरः मयूररोमभिः मयूरलोमवद्ब्रह्माणि येषामस्त्युपमानपूर्वपदस्य बहु
व्रीहेरुत्तरपदलोपश्चेति उत्तरपदलोपः मयूरशब्दोदासीभारादीनान्तः सन्निति उरुन्प्रत्ययान्तः मीनानिसर्पोनिनि मयूरोवलधावंतवि
नाशत्युदात्तत्वे ग्राम्यादिरविकृतेन मध्योदात्तः पूर्वपदप्रकृतिस्वरः अथद्वितीया वृत्रखादोवलंरुजः पुरांदर्मो अपा
मजः स्थातारथस्य हर्योरभिस्वर इंद्रोदृळ्हा चिदारुजः सोयमिंद्रो वृत्रखादः वृत्रं खादति हिनस्तीति वृत्रखादः वलंरुजः वलस्या
सुरस्येति गोमेघस्य भंजकः तथा चर्मं वज्रवर्णं विभेदवलमिति तत्रोपाम्नं मेघभेदनद्वारा पोषकः पुरांशत्रुसंबंधिनी
नां दर्मा दमकः तथा हर्योरश्वयोरभिस्वरे अस्मदभिमुख्येन प्रेरणनिमित्ते भूते सति रथस्य स्थाता रथमधिष्ठाता तथा दृळ्हा चि
दृढानामतिबलवतां शत्रूणामपि आरुजः संमतादुंजको भवति वृत्रखादः खादृ भक्षणे इत्यस्मात्कर्मण्यणूरुजुत्तरपदस्वरः अ
रुज रुजो भंग इत्यस्मात्कर्मण्युपपदे मूलविभुजादित्वात्कप्रत्ययः नस्वरूपे कृतिबहुलमिति द्वितीयाया अलुक् धाथादि
स्वरः आरुजः रुजो भंग इत्यस्मादिगुपधलक्षणः कः समासे थाथादिस्वरः अथतृतीया गंभीराँ उदधीँरिव क्रतुं पुष्यसि
गा इव प्र सुगोपा यवसं धेनवो यथा ह्रदं कुल्या इवाशत यथा पोषयसि तद्वत्क्रतुं यज्ञस्य कर्तारमिमं यजमानं अभिमतफलप्रदानेन पुष्यसि
पोषयसि अत्र दृष्टांतः यथा गाः गोपाः समीचीना गोपालः यवसेन गाः पोषयति तद्वत् यथा धेनवो यवसं तृणादिकं प्राप्नु
वंति तद्वत् यथा च कुल्याः कृत्रिमसरितो ह्रदं महाजलाशयं यथा प्राप्नुवंति तद्वत् त्वां प्राप्नुवंति
गंभीरान् गभीरत्वप्रतिष्ठाः अपि गम्भीरे गंभीरे च यस्मात् गंभीरगभीरावित्यनेन सूत्रेण इरच्प्रत्ययः नुमागमः पचादित्वात् भकारः
सर्वनिपात्यं तेनविकारेतोरच उदधीनिव उदकशब्द उपपदे दधातेरधिकरणकर्मण्यन्यधिकरणे चेति किप्रत्ययः उदकशब्द

७७

स्योपपदं वा भवाहनधिपुच्छेति उदभावः कृत्स्वरः इवेन विभक्त्यलोपः पुष्यसि पुष पुष्टौ देवादिकोऽन्तर्णीतण्यर्थः स्वरलक्षणं निघातः
सुगोपा यवसे किंचित् पुंयथायमेतिनिघातः आशत अशू व्याप्तौ लिङः स्थाने लङ् बहुलं छंदसीति विकरणस्य लुक् निघा
तः अथचतुर्थी आ नस्तुजं रयिं भरांशं न प्रतिजानते वृक्षं पक्वं फलमंकीव धूनुहींद्र संपारणं वसु
अंशं यथा पित्र्यं प्रतिजानते पुत्राय पुत्रायस्वकीयस्य धनस्य भागं ददाति तद्वत् किंच पक्वं फले प्रति वृक्षमंकी अंकुशी
यथा कंपयति तथा संपारणं अस्माभिः सम्यक् पूरकं धनं धूनुहि वासयेत्यर्थः प्रतिजानते ज्ञा अवबोधने
शपाननिरूपं छांदसत्वात् तत्रानुदात्तं भवेत् धूनुहि धूञ् कंपने इत्यस्य लोटिरूपं संपारणं पृ पालनपूरणयोरि
त्यस्य करणे ल्युट् समासस्वरः अथपंचमी स्वयुरिंद्र स्वराळसि स्मद्दिष्टिः स्वयशस्तरः स सपूर्व ओजसा
भद्रा वाच्यः स्वयशास्तरः अतिशयेन धनरूपयशस्वान् स पूर्वोक्त ओजसा बलेन वावृधानः पुनः पुनः वर्धनशीलः पुरुष्टुत ब
हुभिः स्तुतनो अस्माकं सुश्रवस्तमः अतिशयेन शोभनान्नप्रदो भव स्वयुः स्वशब्दमब्यवमन्वर्थी योयुः स्वराट् राजृ दीप्तौ क्विप् स्मद्
दिष्टिः प्रशस्तादिनावश्यं सुत्रदृष्टम् दित्यत्पर्यं उकारलोपः सपूर्वम् बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः पुरुष्टुत संहितायां स्तुतस्तोमयोश्छं
दसीति षत्वं भव भवतेर्लोटि रूपं द्व्यचोऽतस्तिङ इति संहितायां दीर्घः श्रवः शब्दस्तन्वतः बहुव्रीहौ आद्युदात्तं द्व्यच्छंदसी तिउ
त्तरपदाद्युदात्तत्वं तरं तादिति आयनेन मपनस्य पिचादनुदात्तत्वे बहुव्रीहिस्वरः इति तृतीयस्य तृतीये नवमो वर्गः युध्मस्य
ध्मस्यत इति पंचर्चं सप्तमं सूक्तं वैश्वामित्रमैंद्रं युध्मस्येत्यनुक्रमणिका द्वारा त्रैष्टुभं चतुर्थेऽहनि निष्केवल्ये युध्मस्यत इति सू
क्तं निविद्धानं मरुत्वतीयं च उक्थ्यसूक्तं युध्मस्यत इति निष्केवल्ये इत्युक्तं वृषभस्ते कादेपि निष्केवल्ये इदं सूक्तं निविद्धानं सूत्रि
तं च युध्मस्यत इति मध्यंदिन इति तत्र प्रथमा युध्मस्य ते इति हेदं इत्युक्तं युध्मस्य योधनशीलस्य वृषभस्य अभिमतफ
लसेचकस्य स्वराजः धनाधिपते उग्रस्य समर्थस्य यूनो नित्यतरुणस्य स्थविरस्य चिरंतनस्य धृष्वेः शत्रूणां संघर्षस्य
अनर्वतः अरातिहितस्य वज्रिणः श्रुतस्य प्रसिद्धस्य कस्य प्रसिद्धस्य अत एव महतस्तव वीर्याणि महानि महांति खलु युध्मस्य

207

1239

वे०भा०न० पृषभसंघहारं रघुयुधिद्वीत्यादिना मकप्रत्ययः पूर्वस्यैनेकनिस्युरपीत्यादिना कन्नित्त्वसुबसुषमघोनामतद्धितइतिसंप्रसा
रणं नित्स्वरः रुत्तिरस्य अभिरविशिश्निर शिथिलेत्यादिना किरच्प्रत्ययांतो निपातितः धृषुसंवर्षेक कवि धृषिरस्वीत्यादिना क्विन्
प्रत्ययांतो निपात्यते नित्त्वादाद्युदात्तः अथ द्वितीया महाँ असीकिरमद्भिषमस्नीय उग्रं इत्वं महानमिधनस्य तत्पुनामिदा
नभोगत्वागे पारस्पवसलं दक्षेभिः वीर्यैस्त्यानकूलमहस्मानोभिभवन्हत्या सा फलनान्स्वस्यन्ते स्वापूर्येत्यभिप्रायः म
हिनामन्हपूजायां मिति महे हिमनिनिदिपचप्रत्ययः आमंत्रितत्वान्निघातः दक्षेभिः दक्षिभवानि भवे वंहसीनियन्तृयतोनाव
इत्यात्पुदात्तः योपमयुपलंप्रहारइलस्पत्यंनमस्यलोहितसंबाहिपुवत्तिलेनिघातः दत्ययशिनिघासगत्वोमित्यस्य ण्यंतस्य
त्यादिरूप अथानिपृषमिघातः अथ तृतीया प्रमात्राभिरिति गेयमानोदीय्यमानोमिश्रवत्सर्वैरप्रतीतः एतावदस्यसाम
र्थ्यमित्यपरिच्छिद्यमानः कर्ताणां सोमवृद्धिः मात्राभिः भीयंतेपरिच्छिद्यंतइतिमात्राः शिलात्वया तेभ्योपि प्रतिरिचे प्रकर्षेणम
दत्तय अतिति लोमभूनत्याद्वेभिरदेवेभ्योपिमनुमानामहृद्यतिशयेनूरुः स्वसागरइतिमद्भावलंतेनपलेनप्ररिरिचे तथादिवः
दन्त्यापृथिव्यापृथिवीभ्यांवयप्रतिरिचनधानाउरोर्विशीर्णत्तमृह्णोनमिसारपिप्ररिरिचे मात्राभिः धाञ्जानेसत्येत्यस्मान्नबहु
धामाभ्रमविभ्यसंचिचितमंत्रप्रत्ययः नित्त्वादाद्युदात्तः हलोपपूर्वस्यदीर्घोणइतिसंहितायांदीर्घः रीयमानः रूवदिरापोविसस्या तु
शानमिदरूपंनस्वरुस्थार्वधातुकस्वरः अप्रतीतः इणगतौकर्मणिनिष्ठा धादिसमासः नञ्समासेनत्स्वरः मज्जनाद्युमज्मो रू यो
भौभ्यादिकोमनिन्प्रत्ययः आर्धधातुकवित्सरंलोरानः पृथिव्याउदात्तयण्णोरुहलपूर्वादितिविभक्तेरुदात्तत्वं अथ चतुर्थी उरं
गभीरमिउरूं महांतेजनएवगभीरं महाबलमानुषाजन्मनास्वधावतएवोग्रेशत्रूणांभयंकरंगभीरत्वमेवोच्यतेविश्वव्य
चसंविश्वव्याप्तमनीनांश्रोतृणांभवनंरक्तकंनारत्नाभिर्मं प्रतिरिविषुर्वेयहर कर्मकत्तासोयावभीरभिपुताः सोमासः सोमाः अ
भिमुख्येनपानयिंन्द्रवितनवरथांतः समुद्रंनसपाश्रवतः स्रवंतोनद्यः समुद्रमापिवांतितद्वत्तनुपालनीप्रादुर्भवितुरस्मादूजनेरु
श्चिमिलकि प्रत्ययः विश्वव्यचसंव्याप्तार्थेकरणेरत्नस्मात् अकन्तूव्यचे कुयदिवमनसीतिवक्रव्यमित्यस्मान्नसीतिपरस्तुदासत्

दिःस्वाभावः शिल्पाद्यंतोदात्तः अथ पंचमी यं सोममिति हेइंद्र पृथिवीद्यावा द्यावापृथिव्यौ त्वा त्वया त्वकामनया यं सोमं बिभ्रतः
भरतः धारयतः अध्वर्युरिति गर्भं न यथा माता गर्भं बिभर्ति तद्वत् हे इंद्र वृषभ कामानां वर्षक हे इंद्र अध्वर्यवः अध्वरं यज्ञमात्मन
इच्छंतः नेतारः ऋत्विजः सोमं हिन्वंति किं च तेन वपातवे पानाय तं सोमं सृजंति द्योणयंति उप्रसिद्धो पृथिवीद्यावाद्विवोद्यावे
तिपावादेशः अद्युदात्तः नोतर पदे नुदात्तावदपृथिवीरुद्रपूषामंथीषिपात्र पर्युदासादेवताद्वंद्वे चउभयपदप्रकृतिस्वरः रूतस
मासस्य पि पर्यायेणांतस्तः विभ्रतः डुभृञ्धारणपोषणयोरित्यस्माल्लुटि भृञामदित्यभ्यासस्येत्वं यद्वृत्तयोगादनिघातः अजादि
प्रत्ययपरत्वाभावादस्य त्वानाभ्यस्तानामादिरितिविस्वरोनभवति प्रत्ययस्वरः अध्वर्यवः अध्वरमिच्छतीत्यर्थे क्यच् आत्मनः क्यचि कव्यध्वर एतत्रा
स्यार्थे लोपइति आकारलोपः क्याच्छंदसीत्युप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः पातवे पापाने तुमर्थे तवेन्प्रत्ययः अंतश्चतवै युगपदिति धातुंतस्य
प्रत्ययस्य चौदात्तत्वेन बिउत्रडइति प्रगृह्यसंज्ञा इति तृतीयस्य तृतीये त्रयोदशो वर्गः मरुत्वाँ इति पंचर्चं नवमं सूक्तं वैश्वामित्रं त्रै
ष्टुभमैंद्रं मरुत्वानिसमनुक्रमणिका ऋषयाद्येस्युस्तुर्थे हनि मरुत्वतीयस्य तृतीयशस्त्रे एतन्निविधानं सूत्रितं च अपूर्वो हवमिंद्र मरु
त्वां इंद्रेति मरुत्वतीयमित्युक्तं पभनात्मीयाकांकेपि मरुत्वतीयशस्त्रे एतन्नि विधानं सूत्रितं च मरुत्वांइंद्रपूपभस्यनानिमध्यंदि
नसवनप्रथमामरुत्वांइंद्रेति हे इंद्र योर्वृषभ अपां वर्षिता मरुत्वान्मरुतो देवविशस्तद्वान्सत्वं अनुष्वधं स्वधयासकनीपु
रोडाशादिरूपेणान्नेनानुगतंसोमं रणाय रमणीयाय संग्रामार्थं मरायत्तं सोमंपिब किंचमध्वः मदकारस्य सोमस्य ऊर्मिं
संघातं च कुरसे जठरे जगर्भस्मि निषत्तीति जठरं तस्मिन्नुदरे आसिंचस्व सर्वतः क्षारयान्नयन्वं प्रदिवः पूर्वेषामह स्कस्त्वं तानां सा
मानी राजा मर्ही त्वमभिनकेवलमधुनानमानामितिभावः उक्तमर्थं यास्को मर्षाति मरुत्वानिंद्र मरुद्भिः स्तद्वान्वृषभो वर्षिता
रणामर मणीयाय संग्रामाय पिबसोममनुष्वधमन्वन्नं मदाय मदनीयाज्जैत्राया सिंचस्व जठरे मधुन उर्मिं मधुसोममभि
प्रायेणवर्मिकं मायनेपदमपानन्मध्येतस्मादेवत्वं राजासि पूर्वेष्वप्यहःस्कन्नामितिअनुस्वधं स्वधामनुगम्य वर्तमानं अत्यादि
यः कांतान्धर्मे द्वितीयवेतिसमासः संहितायां पूर्वपदादितिपत्वं निरुक्तादि व्याद्दनो शततं ऊर्मे अतिंरुचेमित्तिप्रत्ययः धातोरु

वे०आ०म०

७९

कृतः द्वितीयोपर प्रत्ययस्वरः सजोषा इंद्रेति मरुत्वतीयग्रहस्य याज्या सूत्रितं च सजोषा इंद्र सगणो मरुद्भिरिति च भक्षयित्वेतत्ता
भक्षितमेवास्ते द्वितीया सजोषा इंद्रेति हे शूर बलवन् हे इंद्र सजोषाः संगतौ देवैर्मरुद्भिः सगणो वृत्रहा वृत्रस्य हंता विद्वान् क
र्मविषयाभिज्ञः सोमं पिब नो ऽस्माकं शत्रून् जहि मृधः हिंसापरान् शत्रून् अप नुदस्व महान्मृधः हिंस्यंते ऽत्र प्राणिन इति मृधः सं
ग्रामः तन्मर्गे भानाननान् शत्रून् अपनुदस्व अथानंतरं नो ऽस्माकं विश्वतः सर्वतः अभयं कृणु हि कुरु सर्वतो भयरहितानस्मान् कुर्वि
त्यर्थः ... कृणुहि अभयं भिभी भयं यस्मात् बहुव्रीहौ समासेत्तस्य स्वरः विश्वतः पंचम्यास्तसिल् लित्स्वरः
अथ तृतीया उत ऋतुभिरिति उत अपि हे ऋतुपाः कालविशेषरूपैर्ऋतुभिः सोमं पिबतीति ऋतुपाः गारुत्रा
हे इंद्र सखिभिः समानख्यानैः ऋतुभिर्मरुद्भिर्देवैर्देवैः सहितः स्त्वं नः अस्मदीयं सुतमभिषुतं सोमं पाहि पिब किंच या मरु
त आभजः सुष्ठु समस्तभार्यमसेवथाः ये च मरुतः त्वामनु अहन् वृत्रं हतवानसि ते मरुतस्तु
भ्यं त्वदर्थमोजो वृधे शत्रुहननादिरूपं पराक्रममदधुः अकुर्वन् भजसे वा आभिः स्यस्य लडिरूपं यद्वृत्तयोगादनिघातः अ
दधुः दधातेर्लुङि ... भेदादनिघातः मरुत्वतीयशस्त्रे याज्या ये त्वाहिहत्य एषा सूत्रितं च ये त्वाहिहत्ये
मघवन्नवर्धन्नित्याज्ये ति सेना सूक्ते चतुर्थी ये त्वाहिहत्य इति हे मघवन् हे हरिवः ये मरुतः अहिहत्ये वृत्रहननरूपे कर्म
णि शांबरे इंद्रो शंबरमवधीदित्यस्मिन् कर्मणि त्वामवर्धयन् तथा च मंत्रवर्णः शंबरं पर्वतेषु क्षियंतं चत्वारिंश्यां शरद्यन्वविंद
र ओजायमानं यो अहिं जघानेति तथा ये मरुतः गविष्टौ पणिनामकैरसुरैः सह गवार्थं युद्धे त्वामवर्धन् विप्राः मेधाविनो
ये च मरुतः नूनमिदानीं त्वामनुमदंति मादयंति तादृशैः मरुद्भिः सगणः सन् इमं सोमं पिब अहिहत्ये हन्तेः हत्येति भावे नस्त्वाचे
ति क्यप् कृदुत्तरपदस्वरः अवर्धन् वृधु वृद्धौ ण्यंतस्य लुङि रूपं छंदस्युभयथेति निष्ठेरार्धधातुकत्वात् णिलोपः
यद्वृत्तयोगादनिघातः शांबरे शंबरस्येदमिति अण्प्रत्ययः गविष्टौ ... बहुव्रीहौ पूर्व
परस्वरः अनुमदंति मदि स्तुत्यादि ... परस्मैपदं आगमानुशासनस्यानित्यत्वान्नुमभावः । लसार्व ७९

211
1939

धातुकस्वरे धातुस्वरः तिङि चोदात्तवतीति गतेर्निघातः अथ पंचमी मरुत्वंतमिति हे इंद्र मरुत्वंतं मरुद्भिः सहितं त्वा
तं नः इंद्रं वृषभं सेक्तारं वावृधानं स्तोत्रैर्वर्धमानं अकवारिं कर्मसु कुत्सितेन वर्जमानमवारिं प्रभूतशत्रुं यद्वा अकुत्सित
गिं तथा च मंत्रः अवीरमत्रो नवसेरण्यायेति दिव्यं दिवि स्वर्गलोके वर्तमानं शासं हितोपदेशेन हितपरिहाराभ्यां शासितारं वि
श्वासाहं विश्वस्य सर्वस्याभिभवितारं उग्रं उद्गूर्णं महान्तं सहोदां सहकारिणां मरुतां बलप्रदं तादृशं साम
र्थ्यापेतमिंद्रं तं नूतनाय नवतराय अवसे रक्षणाय इह कर्मणि हुवेम आह्वयेम नूतनाय नवशब्दस्य नूतनादेशः नप्तन
प् ... तनप्रत्ययः इति मरुत्वतीयस्य तृतीये एकोनत्रिंशो वर्गः सद्यो हेति पंचर्चं दशमं सूक्तं वैश्वामि
त्रं त्रैष्टुभमैंद्रं सद्यो हेत्यनुक्रमणिका आभिप्लविकेषु माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणशस्त्रे सद्यो ह जात एतत्सूक्तं सूत्रितं च
सद्यो ह जातो ... चतुर्विंशके ... मैत्रावरुणशस्त्रे अहरहः शस्यं एकमेतत्सूक्तं सूत्रितं च सद्यो ह जात
इत्यहरहःशस्यं मैत्रावरुणो अहर्गणे द्वितीयादिष्वहःसु माध्यंदिने सवने ऽस्मिन् शस्त्र एतत्सूक्तं अहरहः शस्यानीति हो
त्रके द्वितीयादिषु इति सूत्रितं सायरेके एकाहे मरुत्वतीयशस्त्रे सद्यो ह जात इत्याद्याः सूक्तमुखीया सूत्रितं च सद्यो ह जातो
वृषभः कनीनः स इत्यपिबो वृत्रहेति सोऽपा सूक्ते प्रथमा सद्यो ह जात इति वृषभो वृष्टिद्वारा वर्षिता सद्यस्तदानीमे
व जातमुत्पन्नः कनीनः कमनीयः इंद्रः सुतस्याभिषुतस्यांधसः हविर्लक्षणस्य सोमस्य प्रभर्तुं प्रकर्षेण भर्तारं दीता
रं यजमानमावत् अरक्षत् हे इंद्र किंच तादृशस्त्वं प्रतिकामं कामे कामे सोमपाने त्वरायां सत्यां तेन यथाकामस्य प्र
तिर्भवति तथा साधोः आत्मनामस्मिश्रं रसाशिरः गोपयोभिः श्रीणोपेतं सौम्यस्य सोममयं रसं प्रथमं सर्वेभ्यो देवेभ्यः पुर
स्तात् पिब प्रतिकामं कामं कामं प्रती वीप्सायामव्ययीभावे समासस्वरः यथा अपादानत्वादेव लिस्वरः रसाशिरः आङ्पूर्वात्
श्रीणातेः क्विपि अपस्पृधेथामित्यादिना शिर इत्यादेशः बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः सोम्यस्य सोमशब्दान्मयडर्थे यप्रत्ययः
अथ द्वितीया यज्जायथा इति हे इंद्र यस्मिन् अहनि जायथाः अजायथाः तत्तस्मिन्नेवाहनि अस्य सोमस्य कामे पि

पाकां वंसत्वांगिरसोमिंद्र उग्रः कृष्णेन पर्णवाने भंदो सोमः तत्वरः विनिविस्तस्वक्रु जीपस्य पीयूषं अभिनवं सरमपिवः शीतवान सिउस
निसर्गण संप्रोम पानस्त्रोयति नवलनि ... तो मापाय वनि मरः महत पितुर्जनकस्य कश्यपस्य दभेसत्तिकायर्थ अस्य स्त्य र
नान पाकस्तेन सोमं पर्याभिषवतपास्यपतितासारयन् तापुया जवीयासुअभिद्वसुस्य कडिद्वकुल्लं कसीत्युभाव: यद्वृत्तयोगा
दनिघात: अग्निर्वा अग्नितामंग इतिनिपातनाण्णेलोप: अथ तृतीया उपस्थाय तिसइर्द्र: मातरमुपस्थाय पार्श्वयित्वा अन्तमैयप्र
थानर्द्र घोषण्याकर्णितिसारक: ननप्राउ था उपहितसौरकुया कि नं तिमंदणं सोममभ्य पद्म नस्तकर्तोस्त्र्यत गस्त: अभि
सेनदेवै: शत्रुकृत्या ... अन्यामेन ... प्रथवयन प्रकर्णो बालयंत वरतिन्दिं पुरुधप्रवीकस्तेनोया
गपनकुधार्मिति सोम: ग महानिमुद्दांतिद्ध ... उपत्वायतिच तत्व पियुमास्त्वीवेयापेन्न अपीतिप्रति
विधंमिस्वर: ऐरदृ कि यो ग्राद्य नमाल ... आतजादीनामिवाडागम: कृत्तं विघात: त्रिम्मनिजनित्रानेअसायुतिकचितिश्च
कुत्सेतिमक प्रत्यय: कवर्गा ... पयवयन सुभिम्यत्था मिश्रणयोमित्यस्य ण्यंतस्य रिरूपं लित्स्वर: स्तस्त: गधु अभिकांक्षा
थामधिपवोर्दमो नेतिसप्रत्यय: स्कारस्यानाद्शः उपाहित्वादयुदात्त: पुरुधप्रनीक: पुरुशाब्दात् संख्याया विधार्थे धाप्रत्य
य: धकार कस्त: स्वरस्त: बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वर: अथ चतुर्थी उपस्तुराधादिदिति यः पडूउग्र: शत्रूणां भयंकर: तुरा
षाडूवनसहनशीलः अमिमूलाजा शत्रूणामभिभवन पराक्रमोपेन: सन्दल्लमालीयं शरीरं यथावत्रां यथाकामं चानाविथ रु
थकेन वाव मंत्रपर्ण: स्वे ... समयवा वामपीतीति मइंद्र: जनुषा सामर्थ्येन तत्वरं त्वस्त्रा मक मसरमभिभूय चम्पु मत्येषु स्थित
मामु ... मम पिवतस्वरकृ तपुनाविंद्रमिसारि० माससोमम पिवदितितै० तिरीयकं तुराषाडित्यत्रासंभ्रमेधि
पज्वरस्तवे पाविषाई सेहः कर्मणिण्वि: कर्तृकरणे कृता बहुलमिति समास: तत्पुरुषे कृतिबहुलमितितलीयं याअलुकसहेमा
ड महतिप लांकडतरपदस्वर: यथाकामं कामममनतिक्रम्येति अव्ययीभाव: समास: समासस्वर: आसुपिसुप्यसुपस्लेयेस्य
पचम् पुचमुअस्ने ... निधनितनि धनिषारी सन्निभ्यः उत्प्रत्यय: प्रत्ययस्वर: अथ पंचमी शं नं दुवे मेति सिद्धेषा ३

निस्ती वस्य न्तर्भीव हरस्तोपर्म: शं मामहा मितिपंक्तवर्ग मेकादशं सूक्तं येष्वामित्रं त्रैष्टुभं मैन्द्रं सामहाभिति अनुक्रमणि का
समाधिकेर शास्त्र अष्टमे ... निमकत्वती ... तस्य ... त्रितं वत्रं सामहनमहत्क्षितमिंदेति तत्र प्रथमा शंसामहामितिहे हो
न महान मिंद्रं सामहा ... यस्मिं सिंद्र रक्षितरि ... विश्वाः कृष्टय सर्वे मनुष्याः सोमपाः यत्र मनुष्या ये सोमपा: स
न:कामंकामयत इति काम: स्वर्गादिकं आ अभ्यनसर्वतः प्रभुवंति धिषणे द्यावापृथिव्यौ मनुष्यादीनां धारयित्र्यौ यद्प्रगल्भे समर्थे स्वा
भिलानं रक्षितुमिति धिषणे द्यावापृथिव्यौ ... तु ... भवत्तु ... नाम ... धारक्षिप त्ये स्वा
पिंतंमहांतं ... पापरूपाणां घनं हंतारं यदिंद्र ... सुत्रा थित्यस्य लोपरूपं ... दनिघात:
द्वाषानमिहः इतिमंसहितायां दीर्घ अभ्यन ... रूपं यद्वृत्तयोगादनिघात: धिषइत्यादेशः प्रत्ययस्वर: घ नं हनेरितिकुत्वं प्रत्य
यस्वर: जन यंत जने ... रूपं यद्वृत्तयोगादनिघात: अथ द्वितीया यं तु नकि ... तना ... प्रियं ...
नना: संयामा: ...
चनमंदितायु समासाधसेनां ... वर्तमानं यमिंद्रं नकि: नक ... तिउत्तीर्यगच्छति न कोप्यस्तीत्यर्थ: तुप्रसि ...
द्र इननमा ... मेनास्वामी ... पवित: ... ष: पान गच्छन्न भूषे: शोषयंति परबलानी ...
पथुत्मयायु ... नीप्रवेग: ... शत्रुमायुरनं प्राणं ... अत्र निरुक्तं पथुज्मया: पथुज्मया:
पथुज्मया अभि ... ति ... रूपं यद्वृत्तयोगादनिघात: शप: पित्वा
दनुदात्तत्वं धातुस्वर: य: ... भौणादिक: प्रत्यय: आतोलोप: प्रत्ययस्वर: अथ तृतीया सहावा पृत्सुतिय: इंद्र: म
हा वा ... बल वान ... पुनरणि: ... तरणि: ... अर्वान यथा अर्वाबलवान प
स्त्रसंयामेषु बलवान यथा अर्वा बलवान स्व: अत्र बलं तरति ... व्यान ... भुवनं मेहनावान्
मित्र ... भवतितावत्रा इंद्र: कोरक्रियत इति कारो यज्ञादि: त ... भागोन पूषादव इ

वे०भा०१८०२ वहन्तोहवनीय मनीनांस्तोतणांस्तुतिभिर्यान्धितेव पालयितारः कमनीयः स्हव्यः स्आह्वानोपेतायोधा अन्नदाताभवति
८१ सहवान सेत्याचीतिमत्वर्थेवनि र्दसिवविधायितिवनिप् अन्येषामपिदृश्यत इतिसहितायांदीर्घः रतस्यूतनान्नरस्यसोपर
न भोरत्तनामुपसंख्यानमिति रोरदेशः सावकाशस्वरितिविभक्तेरुदात्तत्वंव्याप्ताः अन्नरस्यामाइत्यस्मात्स्थरसिसदाधिव्यत्किंघस्य:
य गयस्मिन्युक्त्वः अत आदेशित्यभ्यासस्यदीर्घत्वे अभ्योतेभ्येतिनुमागमः मादिसमासः कारेकरोतः कर्मणि घञ्कर्षात्
नोपधायांतस्य नेह्सांवेदा नतुं हव्यः कह्वेनेः अचोयत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वं स्हवः स्ययते भविनुपसर्गस्ये प्रत्ययप्रत्ययः
संप्रसारणं प्रत्ययमनुपितात्स्नुदात्तत्वे धातुस्वरः आद्युदात्तंपच् चरसीनिबहुव्रीहावुत्तरपदाद्युदात्तत्वं अथचतुर्थी ध
र्तादिवभर्तिमइंद्रोदिवोपुलोकस्वरत्नसंतदिसस्वन धेनांधारकः एषः सर्वत्र वर्तमानरथोनदीयोरथइवऊर्ध्वोवायुरूर्ध्व
गंतायस्मभिः सहायनपान्निवसद्विः भिपुत्रान्सह्मयवान् यदानेसमुसुनरेणापिसंबध्यते नथावायुर्निसुत्वानियुन्नाम
कवडवाभिस्तहन्नेवमिंद्रोवक्मभिर्मरुद्भिः सहावचानत्पास्तपोसमतान्निमिष्यस्यत्सर्वस्यजगत्पकाइाकस्यादिपस्य
अनिताजनमित्तरसाग भजनीयंवाकंकर्म फलंरूपमनंविभजमाना धुमिभागा कर्ताभवति तत्रहस्तानः धिषणेवयपाद्मानां
भागस्वरविति विभागंकरोतितत्हत् रजसः रंराजइत्यस्याभूवंधिभ्यांकिरिसत्तनू किंवावलोपः रन्यतेभकाङ्नेनिरजानं
सांनिष्वात्सुसुनः भिमत्सभजसेवायाम्मित्युस्य बुलोकारिण्यर्थेत्स्वएकाचउपदेशोदतीइ प्रतिषेधलादोचनितिकृत्स्यताधिति
गतेः प्रकृतिस्वरत्वं अथपंचमी इकनंकृपेमेति इतितृतीयस्यस्वतीयेत्रयोदशोवर्गः इंद्रस्वाहेतिपंचर्चं द्वाशंरेसूक्तं वैश्व
भिवंर्जभमेइंद्रत्रयोगेनवमेदनिमरुत्वतीयशस्त्रेइदंसूक्तं सूक्तिविनियोगःस्वेइंद्रस्वाह्मणायसोमेति -तत्रप्रथमा इं
द्रस्वाहेतिअयमिद्रः स्वाहरूजभिमंसोमंपिबतुयस्यैत्यस्वयंसोमइंद्रेयज्ञंप्रतिआगत्यतुक्तः कर्मविघ्नकारिणाद्विसकोरय
मभोगस्त्रणांअभिमत फलपर्षकः मरुत्वानमरुद्भिस्तहमुरुस्वाः मभूतव्याप्तः सन्नुभिरास्माभिर्दत्तैः अन्नैः सोमादिल
क्षणैः हविर्भितृप्रणतोआपूरयतन्तः अस्वेदृसंबंधिनस्तन्वः शरीरस्यकामंपुष्ट्यादिलक्षणविषयमभिलाषंहविस्माभि ८१

215
1384

रत्नं आन्द्र्याः सर्वतः पूरयतनुकः नुमिराहननार्थः उरुव्यचः व्यचेरसुन् व्यचेकुय दित्वमनसीतिवक्तव्यमितिअत्रअनसि
मिपर्युदासात्तरि चाभावः अद्युत्तरः ऋष्याः ऋभोतिगकी लिङिरूपं अथद्वितीया आतेसपर्यइतिहेदेइंद्रतेनवत्तवसेय
इंप्रत्यागमनायमपर्युसपरियारकोहरीआसुनक्तिरथयोजयामि प्रदिवः पुरातनस्त्वंयस्योरङ्गवेयोः श्रुष्टिंचेगंश्रुष्टीति
क्षिप्रनामितपास्क नमन्वाव अनुगच्छसिहे क्षिप्रशोभनहवोइंद्रस्त्वयो रथेयोजिताः तेश्वाः इहकर्मणित्वात्वांधेयुः
यस्तं मतिधारयंतु ननआगनमसंक सुतस्यमसु अभिषुतंचारोः कमनीयंअस्मेयंसोमं तुक्षिप्रंपिवसपर्युसपरत्रावः
कंड्वादिः ननभौणादिकः कृप्रत्यय आपअवरक्षणादिषु धांसेलङिरूपंयह्वलयोगादनिघातः धेयुः दधातेराज्ञीलि
ङिकिरन्नित्रिपिस्तियाकरे पर्णेदिड्सेकारादेशः निघातः ससजस्यपुत्रअभिपूर्वेकर्मणिकः गतिरनंतरइतिगतिस्वरः उपस
र्गात्कः नोतीत्यादिनासंहितायांपत्वं अथतृतीया गोभिर्मिमिक्षमितिरणानाः स्तोत्रंकुर्वाणाऋत्विजोमिनिक्षंस्तो
तृणांमभिमतफलंवर्षितुमिच्छंतंसपारंशोभनपारं स्तुतिभिरभिमुखीकर्तुंस्त्राक्यमित्यर्थः तादृशमिंद्रंज्येष्ठाय धनादि
संपत्त्यास्रेष्ठत्वाय धायसेचिरकालमानुधारणाय गोभिः गोभिर्मिते सोमेः दधिरेधारयंति हेऋत्विष्टिन्सोमवहिंद्रस
मंदानः मोदमानः सोमंपपिवान् सोमस्यपानासन स्तोतृभ्योसम्यपुरुधावहुधागाअयिसत्रादिकर्मसिध्यर्थंधेनूः स
मिषव्यमस्यकप्रेरयगोभिः मायेकात्वइतिविमिक्तेरुदात्तत्वेभूमिनगोपवत्साववर्णेतिप्रतिषेधः मिमिक्षंमिहसेचनइत्यस्य
सनिएकात्वइर्णाद्धप्रतिषेधेहलंतात्त्वेतिकित्दइ्वामनात्रांसमिदतउः प्रत्ययस्वरः ज्यैष्ठायज्येष्ठस्यभावइत्यर्थे ब्राह्मणा
दित्वात्प्यञ्प्रित्वाद्युदात्तः गणानाः गृणातेर्ख्यादित्वाश्नाचित्वादंतोदात्तः मंदानः मदिस्तुत्यादिषुत्यस्यत्रानचिवहुल
छंदसीतिशपोलुक पुरुधापुरुपत्राब्देइहसंख्यावाचीसंख्यायाविधार्थेचेतिधाप्रत्ययः इषण्यइषगतोइषणामिच्छती
च्छंदरसिपरेश्यायांथ्यन् तदंतात्तत्भांतिनण्यथोनेटिरूपं अथचतुर्थी इमंकाममिति अथपंचमी शुनंहुवेमेति एतेव्या
ख्याताः ॥ ॥ इतितृतीयस्यतृतीयेचतुर्दशोवर्गः ॥ ॥ चर्षणीध्धतमितिद्वादशार्चंत्रयोदशांसूक्तं वैश्वामित्रमिंद्रं अत्रा

वे०भा०त०
८१

मुक्तमणिकासु चर्षणी धृतं हादर्भाप्रायं स्तोत्रं चोत्तागत गायत्रा विति आयस्त्वं चोत्तागत अत्र इत्वो गायत्र: त्रिष्टाक्तृचशिशुभः
रूतविनियोगोलैङ्गिकः उक्थेऽक्रतो मैत्रावरुणशस्त्रे अनुरूपत्वानंतरमायस्त्व शंसनीयः सत्रितं च चर्षणी धृतमस्तम्भा
या मस्तुरइतितत्रवाचिन विषुवतिनिकेवल्यरणामृत्येतित्वः विषुवानितिशखंडेमत्रितं नरणाभृत्वास्त्वमं गीर्भिरुक्थे रिति
तिस्रइति दृवस्तमित्येवायंत्वोमिकेवल्ये विनिधानीयः सत्रितं च रणामुत्वेतिमाध्यंदिनसंग्रहाग्नतेपिनिरूकेव
ल्येनभयंतत्व: शुं इत्यत्र चतुर्थेहनिमरुत्वतीयेद्मरुत्वइतितिस्र: पष्ठहनिपष्ठस्येतिशखंडेसत्रितं द्मस्त्वइतितिस्रोमरुत्व इति
तीयमितिसूत्रमतीसूर्येषिमरुत्वतीय श्रस्यशस्त्रे अयं त्वो वि धानीय, मयंत्रितं च द्मरुत्वइहन्रणामुत्वेतिमाध्यंदिनइ
ति आद्यामरुत्वतीयमहस्वानुवाक्याशत्रितं च मरुत्वतीये नगरेण यंतीद्मस्त्वइह पाहि सोममितितृतीयेपर्याये
तेनुशस्त्रे इंदप्ल्वोज़सेति सोत्रियस्त्रित्वः सत्रितं च इद्मंजसा महां इंद्रोयओजसेति तत्र प्रथमा चर्षणी धृतमि
तिवृहतीः मस्तनागिरेस्मदीया: स्तुतिलक्षणावाच: चर्षणी धृतं चर्षणीनाम चर्षणीनामनुष्याणामभिमतफलप्रदानेनधार
कं पोषकं मघवानं कुर्वन्तेनेनसर्वमिति चर्षणीधृतंमघ्यारकं मघवानं धनवंतं उक्थ्यं उक्थे शस्त्रे संसनीयं याव्धानं बल
धनादिसंपत्याप्रतिक्षणं वर्धमानं पुरुहूतं स्तोतृभिर्बहुवारमाहूतं अमर्त्यमरणधर्मरहितं सदर्कैभिः शोभनस्तुतिवा
धनादिसंपत्ताप्रतिक्षणं वर्धमानं पुरुहूतं स्तोत्रभिर्बहुवारमाहूतं अमर्त्य मरणधर्मरहितं सत्कैमि: शोभनस्तुतिवा
क्यै दिवि दिवे प्रत्यहं वर्धमानं सृप्रमानंतमिममिदं अभ्यनुषत अभितः सर्वतः स्तुवंतु वृहती वाम्भरसीतिसवर्णदीर्घः
अनुषत णु स्तवने अस्मात्लुङि सिच धातोः कुटादित्वात् सिचोङित्वेन गुणाभाव सदर्कैभिः नसमृत्याभितिउत्तरपदांतो
दात्तत्व पूर्वाक्षरकः यइतिकरणमृताक्षरोरक्षिमंवेनोत्थंनेकिं चकोवितिकिंचरूस्तरेणांतोदात्तः दिवे दिवे नित्यवीप्सयो
रितिद्विर्वचनं परस्यासेरितत्वादनुदात्तत्वे पूर्वपरस्वरः अथ द्वितीया शतक्रतुमिति मेमदीयागिरः स्तुतिलक्षणावाचः
शतक्रतुं शतकर्मवीर्यवंताय स्वतं अर्णवं पर्जन्यात्मना उदकवंतं शाकिनं शाक्तोत्यभिरिदं इतिशाका: सहभूता: मरुतः तद्
वंतं संभस्वंतं: भगेतारं नेतारं वा जसमंतात्स्यांतस्य दातारं पूभिर्दं पूभिदो पातारं तूर्णियुधं प्रतिशीघ्रं गंतारं अपुरं मे

पभेरनहारा प्रेरकं धाम साचं तेंद्रा भजमानं यद्वा धनं धामते रभिः सहयोज यितारं अभिषाचं ब्रह्मणामभिभवितारं स्वर्विदं 217/1939
स्वर्गस्य लंभकं नमिंद्रं विजवत: उपयंतु उपगच्छंतु अर्णवं अर्णो स्यास्तीति मत्वर्थे अर्णस: सलोपश्चेतिप्रत्ययः सकारलोपश्च प्रत्य
यस्वर: अयं नयते डित्रेतिक प्रत्यय: अम: कत्वा रनुदात्तत्वे प्रत्ययस्वर: यंतियूणागत्यस्य यंति इणगतावित्यस्य लिटियणोइ
णितियण् निघात: वाजसनिं षणुदाने षणितिनिकर्मभितसीत्यादिना इप्रत्यय: परादिश्छंदसीतिबहुलमितिउत्तरपदा
युदात्तत्वं तूर्णि भिस्त्वरा संभ्रमे वह्निश्री त्यादिना निप्रत्यय त्वरत्वरेत्यादिना उट् निरित्यति देशादाद्युदात्त: असकरं लुत्वरणे
क्विप कृदुत्तरपदस्वर: अभिषाचं पच समवाये ण्यंतस्य क्विप अथ तृतीया आकरे वसोरितिउत्तराशत्रूणांजार यितें
द्र: आकरे आकीर्यंते पुथार्थे धनमे नेत्यादि करायुद्धं तस्मिन्वसो धस्यनेस्थानभूते पूते पनस्यते सर्वस्तूयते यद्वा यसोः
सत्याभिमुख्येनतिष्ठतीतिवसुः शत्रुजस्यजरयिते निवोढनीयं सइंद्र अनेहसः अपापाः स्तुभः स्तुतीः इवस्यतिपरिचरति
तामांफलं प्रयच्छन्पूजयतीत्यर्थः किं च सइंद्रो विवस्वतः धिक्षेपेणा मिहोत्रार्थं वसतोहविष्मतो वा यजमानस्य सदने गृहे
आविधिये हि सोमपानादिनाभासमंतं प्रीतो भवति खलु सत्रासाहं शत्रूणामेव हंतारं यद्वा मरुद्भिः सहशत्रूणामभिभवितां
रं अत एवाभिमातिहनं शत्रूणां हंतारं मिंद्रं स्तु हि हे विश्वामित्रेति आकरे रूबिदूपे अधिकरणे कृ दोरपित्यपूथाथादित्स्व
रेणांतोदात्तः अथिनाप्त्यवयोः हसनाद्वस्यातभ्यंचिंयव्यर्थस्यत्व चिरूपं चित्वारंतो दात्तः पनस्यते पनस्यति: स्तुति कर्मा तस्य
कर्मणि लरिरूपं निघात अनेहसं हन्तेनर्नञ्पपेरपतिरेतिअभिप्रत्यय: एहइत्ययं चादेशा धातो: नञ्सुभ्यामितिस्वर
णोतो दात्तः स्तुभः स्तोमतिश्लोककर्मा क्विप इवस्यतिइवःपरिचरणमात्मन इच्छतीत्यर्थे क्यच् निघातः पिप्रियप्रीड तर्पणे
लिटिरूपं हियोगादनिघात: अथ चतुर्थी रणामुत्वेतिहेइंद्रस वाधः शत्रोः प्रमंत्रोच्चारणनत ह्विषयथाधयामहवर्तत
इति सवाधः कविजो रणं रतंसं मनुष्याणामतिशायेनरणकर्मभितारंयंतं स्वसामर्थ्योपेतं गीर्भिः स्तुतिधेसोन भूतैर्वा कैय

वे०भा०८०ऋ०

६२

कर्मभिः गीर्भिः स्तुतिभिश्च अभिमुखेन यायजूकाः यजमानाः परिचरन्ति तुरुयामः तुरा धनानि इद्धधं र्कर्मसुसः इंद्रः संसहस्रेस्रबल्लाय संजिहीते गमयति युर्मक
येन विश्वभस्तु पुरुतनस्य असहाय सहेइंद्र नमः नमस्व अस्य हृद्विलेखणाम्यां सस्य इन्द्रो इस्लेत स्माइंद्रायनमः रुणां नामन्य
तम्स्यामिनि विभक्तरूपं नमनं वर्जन अर्जने स्निगुरुसेवात्रा: निनानि असभवंतीनि कचकोदासवाध गार्हपेद्विलेइने क्विपूर्वो पर्सेनेति ॐ
मनमनमसत्वं हरुनामपरस्सर वरुमा वा: अंतोदात्त प्रकरणेनि चकास्त्वगासुपसस्वानमिनि अंतोदात्तत्वं इद्धोइ वा इन्द्रवर्ये इत्यस्य
लटिलोपलभात्मनेपदे विनिनलोपः निपातः अथ पंचमी पूर्वी रिस्थेतिम अर्ययुमनुष्यपु अस्येंद्रस्य पूर्वीर्निः पिधेनुज्ञासना दि
पूर्वी: धेनो पैस्त्र परिस्मि: मधुना निनाना नकाराणि भवंतिद्र इत्यग्रा सितत्वेमंत्र: उक्थमिंद्राय शंस्यं वर्धनं पुरुनिष्पिध इति
नत्राता सकाउस्य निडीतयःजीयते धनस्या इंद्राय पश्चिम पुरुपुरूणि बहूनि कर्माणि धनानि विभर्तिभंत धारयति किंच यावा:
पुत्राकः आपधीलेपधसु उनमिम्राज स्यानि ब्रोसय: नीयंते इति तेन योमनुष्या: नेवानि रक्षाश्रयास्तेस वेइंद्रस्याल्लयात इप
भोगयो रयाणि अनंरक्षनिनि पिधः विपुत्रकास्तहितायां निसः सकारेणइणोव्यवधानेपि कांक्षत्वाच्च उपसर्गात् कनोति त्सा
दि नापर्वनिसः मकारस्य पुनाविति षत्वं ॥ ॥ इति तृतीयस्य तृतीये पंचदशो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ तुभ्यं ब्रह्माणि
गिर इंद्र तुभ्यं सत्रा दधिरे इति नवर्च षष्ठं सूक्तं इंद्र: तुभ्यं सत्र्ञा सत्यानि ब्रह्माणि अन्नानि गिरः अन्नादिकमन्नमत्यामेव दधिरे कुशिका धारयंति
वामिकं मंत्र मे वस्ववे वासोमवस्यवा संमित: मरेपांइंद्रं मति विश्वतेइंद्र आपिश्चाम: संस्तुतनस्तुनवत्तरस्य अवसानेलक्षणंह वि
वीधिं लरसंधीयमानं स्त्रमी किंमनमसंजरितभ्यः स्तोतृभ्यो मम्यक्षोलं धारे हि तुभ्यं इंद्र वि चत्वाः पुरातनःपर्व जपीप्रीतिस
वनवोमित्यस्य स्लोदि रूपंव व्यभेरादर निपात: वोधि सुथ अवगमने इत्यस्य लोटिवा छंदसी विहर्षिकल्पेन इत्वाच्च पिवाञ्
ण: कन इह्य अनन्योधिनि प्रादेशादिः इत्याद्युदात्तः अथ सप्तमी इंद्रमरु सेनिहेमरुतः मरुद्भिर्वन्नैवइंद्रत्वं इहास्मी
इंद्रयज्ञे आगत्य सोमं पाहि पिब यथा त्वं पूर्वं शार्याते शार्यातिराजन्येन निमित्ते राजनि यज्ञं कुर्वाणे कृतस्याभिषुतं सोमम पिबः तथा
मपिबस्थार्थ: इंद्र शार्यातस्य यज्ञे सोमरसानपिब इत्यैषार्थः कोषिके रुपसुत: तवामं मत्रवर्णश्च अस्यारध्ये पाणेसुनिष्ठसि

सर्पतस्य पभस्तातस्य सुमरं मइत्नि श्रूरेंइनव संबंधिनि शर्मवन्नर्मणिति येवीरजनेरक्षिताः कवयःज्ञाः कृतवन्तः नयन्ताः कवयो मेधा
विनोसत्र माना: प्रणीतीनमहवि: आपणतन आ समं तादिवासं तित्वामेव परिचरंतिविवासतिः परिचरणकर्माभ्यायति शर्याते
रयमित्यर्थे तस्येद मित्यणप्रत्यय: अपिब: पा पाने लङि बहुलंछंदसीति शपोलुक् इति निघात: अत्रागमस्वर: प्रणीतीनयने भावे क्तिन् तादौ च निति कृती
तिमने: प्रकृतिस्वर: कर्पाकस्तुगिप्तित्सौ यासा: सवर्णदीर्घ उपसर्गात्समासे णत्वं अथाष्टमी संपावञ्नानइंतिहेइंद्र वा
वृत्रान: सोमंकामयमान: मनात इंद्रानिमत्वमि समानस्य आनेभिमरुद्भि: सहते ॥ संबंधिनीहा मिन्द्रयज्ञेस्तुतमभिषुतं सोमं पाहि
पिबरोहपुरुकृत पुरुभिर्बहुभिर्हूत इंद्र जातं सोममपानेन प्रवत्संपन्नं यं मयंतानि वन्सर्वदेवा: महेमहते पैचांभिये येनेयोधा: पुष्पंतेत्राति
भर: अध्यास: ताभिसंयाभ्यापयपश्च पनमर्य तोलंकृर्वतः वावृधान: दीर्घइस्तुकिचानन्निरूपं चितादेतोदात्तः अभृपन्नभूष अलंकारे
भवादि: कति रूपंयरेपोगात्रनिघातः भरायवह्ल हरणअधिकरणघ: हच्य होर्मः छंदसीतिहकारस्य भकारः क्त्वादित्वादाद्युदात्त:
अथनवमी ॥ अपत्ये मरुन्नइति हे मरुत: यस्य इंद्र अप्त्ये अपांप्रेरण आपि: युष्मांकं मरुत्वामनं यत्ननेदातिवारः चारखरणीयंच
नंधनंवानवत्ता: दत्तधनावाप्तमरुन: तमिंद्रमनंदन अहश्च अनवन्नवार: इत्तस्य हिंसका: सइंद्र: तेभिस्तैर्मरुद्भि: साकंदाशु
षः हविर्दत्तवतोयजमानस्य अच्चकीयमराद्भिहातिषद्यमिन्निति तिसधस्यंगृहं तस्मिन्कृतमभिषुतं सोमंपिबतु अभूर्ये तूर्तीखु
गाविमदयोगिस्वमार ध्यात्स्यश्चेतिप्रत्यय: यतोनावइत्याद्युदात्त: समासे कृदुत्तरपदस्य अमरनमदिस्तुत्यादिसुपरसैपरीपा
सित्वारनिघात: स्वखावारः वारभक्षणेकर्मण्यणक्ष्रंदापादाइत्यनेइत्यस्य तमोदा इत्वान्माहात्मीदवांश्रुतिद्विवचनाद्यभाव:व
सो: संप्रसारणं प्रत्ययस्वर: मधमादयो वरर्स्मानि मदस्यमधादेशः अथदशमी इदंहीतिहेराधानांपतेधनानांस्वामिन् गि
र्वण: गीर्भिस्तुतिर्विर्भिनवीयहेइंद्रइदमन्नुक्रमेणउद्धानुक्रमेणेत्यर्थ: ओजसाबलेयावभि: कृतमभिषुतंसोमंतुक्षिप्रंपिब
अयैकादशी अ॥ यस्तेअन्विति हे इंद्र अन्तर्यथ: सोमस्य धाम स्वमनुस्स्त्य ग्रावभिरभिषुतापत्रकृतेतस्मिन्सोमतन्वस्वकीय
गर्तिंनियच्छ श्रयसमोम सोम्यं सोमार्हत्वां समन्तुमादयतुसेंधन अस्लेदेयइगगमे रूपंयहतयोगादनिघात: आगमानुदात्त

219

1939

वे०भा०अ०२०
८९

त्येधातुस्वरः अथ द्वादशी। अंतेअश्याम्मिति हेइंद्र न मोमस्ते तव कुक्ष्योरुभयोः पार्श्वयोः प्राश्नोतु प्रकर्षेण व्याप्नोतु तथा ब्रह्मणा
स्तोत्रेण मंडितः सोमः शिरः शरीरस्यावयवेन भक्षयतु अस्य तव शरीरं प्राश्नोतु हे शूर इंद्र धनस्य धनाय तेबाहू अपि प्राश्नोतु अश्यो
तु व्याप्त्यर्थस्य लिङि व्यत्ययेन परस्मैपदं कुक्ष्योः उदात्तयणो हल्पूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वं इतिसंहीयस्य तृतीयोऽध्यायः
वर्गः धानावंतमिति अष्टर्चं चतुर्दशम्त्रं वैश्वामित्रं ऐंद्रं अस्य मनुक्रमणिका धानावंतमष्टौ पूर्वार्धं गायत्र्यं षष्ठी जगती ति
ष्टुभ्स्त्रिस्त्रोनुष्टुभः पर्षीजगती शिराः त्रिष्टुभः सूक्तविनियोगो लिंगादवगंतव्यः प्रातःसवनीयपुरोडाशस्यानुवाक्या धा
नावंतं करंभिणमिति प्रातःसवने नुवाक्येति तत्र प्रथमा धानावंतमिति हे इंद्र धानावंतं धानाभृष्टयवास्तद्वंतं करंभिणं करंभो
दधिमिश्राः सक्तवः तद्वंतं अपूपवंतं सवनीयपुरोडाशोपेतं उक्थिनं शस्त्रिणं नो अस्मदीयमिमं सोमं प्रातः प्रातःसवने जुष
स्व सेवस्व प्रातः प्रातरित्यंतोदात्ततेन पठितत्वादंतोदात्तः अथ द्वितीया पुरोडाशं हे इंद्र पचत्यं पचनं साधु पुरोडाशं पुरोडाशं
तं ० ४ पमृत्कि जुषस्व पुरोडाशमसनार्थ मुपम तु हव्यानि हवनयोग्यानि पुरोडाशादीनि हवींषि तुभ्यं त्वदर्थं सिद्धानि आह
वनीये गच्छंति वा विधेयमेनिधाव पचत्यं पचनं शब्दात् प्राप्तुमितिप्रत्यय अंतस्य पदस्य सामर्थ्याद्वार्तिकेण योनावद्दूत्यस्य प्र
त्ययांतिमित्वरितः पुरस्य पुरोडाश मनेनाविकरणीनिपातः मिस्तरतस्यगतौ जुहोत्यादियस्य त्यनात्मनेपद अथ तृतीया पुरो
डाशं चेति हे इंद्र नो मम तंच धिनं पुरोडाशं पृता भक्षय नो अस्मदीया स्तुतिलक्षणा गिरः जोषयासे सेवस्व तत्र दृष्टांतः वधूयु
रिवयोषणां यथा वधूयुः स्त्रीकामः योषणां मतनीयां युवतिं सेवते तद्वत् पसः यत्तउअस्तेइत्यस्य स्य लेट्यडागमेरूपं चवायो
गपपमेतिनिपातः जोषयासे कमीमीत्यस्य लेट्यस्य ण्यंतस्य लेटि याडागमे रूपं आगमस्यानुदात्तत्वं णिच्स्वरः योषणां
सुपमतनादितीत्स्वरः युः स्यस्युः टाबंतं कलमिति व्युत्पत्तिः स्वरः अथ चतुर्थी पुरोडाशं सनश्रुतेति हे सनश्रुत पुराणतया
प्रसिद्ध हे इंद्र त्वं माध्यंदिन मनुसे वाचं प्रातः सवनेस्य तेअसोमइति सावः तस्मिन् प्रातः सवने जषस्य तस्येत तव क्रतुः कर्म
यज्ञनमहादिमातः प्रातः पुरुत्रप्रसिद्धे प्रत्यग्रसमासः धाथादिस्वरेणांतोदात्तः माध्यंदिनसवने सवनीय पुरोडाशे माध्यं

221
1939

दिनस्य धानाद्युद्वयवानश्वासहस्त्रितं च माध्यंदिनस्य सवनस्य धानाइति माध्यंदिन इति मुसे पानस्ते पंचमी माध्यंदिनस्येति हे इंद्र
माध्यंदिनस्य माध्यंदिनभवस्य सवनस्य संबंधिनीः धानाः भृष्टयवान् उरुं कमनीयं पुरोडाशं च इह कर्मण्यागत्य रूपभक्ष
णेन संस्कुरु यत्र यदा भविता जरितुः ताभवतः परिचरणं कुर्वाणः तृण्यर्थः वांस्तोतुमितस्तु तस्वरितगमनः अतएव वृषायमा
णः वृषइवाचरन् स्तोताः गीर्भिः स्तुतिलक्षणाभिर्वाग्भिः उपसमीपमुपप्रेप्रकर्षेण स्तौति तदा पुरोडाशादिहवीषि भक्षयेति भावः
माध्यंदिनस्य मध्यंदिनशब्दात् नभवार्थे उत्सादित्वात् अजित्वादाद्युदात्तः चारुं चरगतिभक्षणयोः दृषणिजनि चरिचटिसहि
भ्यो णुणिति अण् णिच्चाउपधावृद्धिः जित्वादाद्युदात्तः तृण्यर्थः तृषिजिनत्वगसंभ्रमेइत्यस्यादिशी सादिना निप्रत्ययः अर्थ
उपसर्गोपगातिभ्यः स्कन्धितिसूत्र न वृद्धि रापूर्वपरस्वरः वृषायमाणः वृषाइवाचरतीत्यर्थः कर्तुः क्यङ् सलोपश्चेति क्यङ् अ
कृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः ङित्वात्स्वरात्मनेपदं इति शानच् तस्य लसार्वधातुकस्वरे धातुस्वरः ईदींइस्तुतावित्यस्य लटि
रूपं यपांगमर्दनिघातः इति तृतीयस्य तृतीये मपञ्चदशो वर्गः तृतीयसवने सवनीयपुरोडाशस्य तृतीये धानाइत्यनुवाक्या
सृन्वितं चतृतीये धानाः सवनइति भैषा महके पदी तृतीये धानाइति हे पुरुष्टुत पुरुभिर्बहुभिः स्तोतृभिः स्तुत हे इंद्र तृतीये सवने
नोऽस्मदीया धानाः कृतान् भृष्टयवान् आहुतं पुरोडाशं च मामरु स्वभक्षणेन मदयस्व हे कवे इंद्र प्रयस्वंतः संभृतहविष्कावयं ऋभुम
तं ऋभवो ये के वनरक्षाः तद्वंतं वाजोनाम ऋभुः क्रधन्वन् पुनः तद्वंतं त्वा धीतिभिः स्तुतिभिः उपासिंशीम समीपपरिचरेम आहुतं कृ
तः कर्मणि क्तः गतिरनंतर इति स्वरः ममक्ष्व मद तृप्तियोगे इत्यस्य यङ्लुगंतस्य लेटि तस्य व्यत्ययेनात्मनेपदं शपो लुग् भावे
छंदस १९ शिंसमशिसं नगत्रालिंङि लिङाशिषि च्लि स्वरः प्रत्ययः निघातः धीतिभिः क्तिन्नित्यस्य वस्वरितिराघांतानाभिस्यं
तोदात्तत्वं अथ सप्तमी पूषण्वतइति हे इंद्र पूषण्वते पूषा नाम कश्चिद्देवः अदंतकः तद्वते तुभ्यं करंभं दधिमिश्रं सक्तुं चरुं भ
क्षणार्थं कुर्मः तथा च श्रुतिः पूषा प्रपिष्टभागो दंतको हीति हरिवते हरी नामकावश्वौ तद्वते हर्यश्वाय हरितवर्णाश्वयुक्ताय इंद्रय
तुभ्यं धानाः चक्रुः भक्षणार्थं कुर्मः तथा च मंत्रवर्णः य मेतामरुतावि मुचंहर्योणारि वेदिवे सद्ध्रीरपि धानाइति मरुद्भिः सगण

वे॰भा॰त॰२

८५

त्वं भप पंक्तयो ततां अभिभमसवे हवं रक्ष रागुन स्ववंत्ता विरानसर्वानास्त्वं सोमं पिव पूषण्वते पूपण्वान्त्रलत्नुप अनोनुरिति नुउ
भा: स्याभ्यामिति णत्वं यरूमकीतेः अस्मेवर्नमानेलिटि कारित्वादिउभावः निपातः हरिवते छंदसी रहनि मतुपो वत्वं अथा
स्थीप्रति आनाद्वितीय यजमानो भर्यारीलय: अस्मे इं इायधाना) वयं सिप्तं भरतमं पादयन्तणंची रयंत मायास्मे इंद्राय पुरोडाशं
वसं पादयत्न अथ मत्यस्तरून्नं हे इंद्र अग्रात्नुणाम भिभवनत्नमील्हे इं इमत्तत्रीरिक विधा स्तुनयस्तभ्यं त्वस्त्वं दिवे दिवे तिदिवस म
मत्याभि कियते ना: स्तुतय: सोमपेयाय सोमपानार्थं सवायंतु उल्लोहन प्रत्यर्थं कुर्वंतु उरुत्त्री: समानान्ययोर्थेनि कत्र प्रत्यय: दि
च्छूणइत्यादिना अभ्र रगडगवेत्त्रोतु चिति समानस्य सभाव: इतिल्तीयस्य तृतीये शरद्गोवर्गः इंद्रपर्वतेति चतुर्विंशत्यृचं पंच
मं मंत्रं अंत्रे यमनुक्रमणिका इंद्रापर्वता चतुर्विंशानि आग्नेयपाती पंचस्वादि देवा चेमस पर्वे च तस्मास्यागस्तु तयांत्या अभि
श्रयारस्तावद्विउहे त्रिष्ट्यानववस्तः इत्यं निरद्राभी षाड्जौलगत्यो वोभयोरमीगायत्री हास्त्री द्वाविंशति त्रेलुषुभेउ अस्तत्रीद्र
इतीर्मि एत्विरस आद्याइंद्रपर्वतादेवता पंचस्त्री षोडशे वाश्वेवसोनडत्तराश्चतस्त्रोर्थांगदेवताका: शिष्टा: ऐंद्र्य: तत्रप्र
थमा इंद्रपर्वता लिङ्ग इंद्रापर्वतौ वृहतामेन गत्य वामी: वननीया: शोभनपुत्रोपेता: इषोन्ना तिआवहतं अस्मद्र्थं धारयंतं
प्रयत्नमिषय: विंद्रे रेलायोनमानो भवन्तैरसंपं विपवृतासूभ्यानिहवनयोग्यानि पुरोडाशादिनि हवींषि विंतं मक्षय
तं तयद्य यांशम रजेनह विमामदंताहव्यंतो सुवांगीर्भि: अलिस्तस्यणाभिस्मदं त्याभि वाग्भि र्वधेनां समस्तोभवन्तर्इंद्रापर्व
ता आमंमिनस्यपाष्ट्रस्तिस्तासान्तिक मायुदात्तत्वे मरवीश: पद्धरीहेवीस्वीर्यं चितिउन रपदस्युदात्तत्वं वीतेरीका त्यादिषिस्यस्य
लेटि मयादिस्यात्पाल्लुवृ प्रत्ययस्वर: वर्धेथां रघुरधाविन्यस्य लेटि आश्यामोलसार्वधातुकत्वरे धातुस्वर: अडगणे घं
बवर्जितेषह: मागोजकत्र मिस्मनुवास्या अचितंच निधामं वसमय वस्मान्प्राणानु अयं वावरेवया अयंमियेधइति मे
पामते हिनीया निजकक मितिहे इंद्र मघवन धनवन इंद्रके मत्वेना स्मिन् यज्ञे कालिस्तकर्णुकं वितत् कालेअत्नविग्वमापरा
गाअसमरीयायज्ञाय माणततकारणमाह मर्त्तुनस्य मत्तुअभिषुते नसोमेन नतुसि मंसाय स्मिअयजेहेसचीव: शक्तिमन् इं

223
1939

इतेन वमिवं वस्त्र घांतं स्वादिवयास्वाद्वतस्वास्तुनिलक्षणवागिरा भारभे सत्ताभीत्यर्थः तत्रदृष्टांतः पितुर्नयथापुत्रः मधुर्यो
वाचा पितुर्जन कस्य चेसं वस्त्रेन्द्र पद्धतिनद्रत्कमितिनिपातरूयं प्रथमस्य निपातस्वारायुदात्ताइत्याद्युदात्तत्वं द्वितीयस्य चादयोनि
पाताइत्यनुदात्तत्वं सोमस्य यस्मिन्नुदरे वघ्नसं गतिकरणदानेपुस्वरितत्वाद आत्मनेपदे लुङि सिचरकाचइतीटू प्रतिषेध: व्र
श्चादिना षत्वं घरीकः सीतिकत्वं सिचः सकारस्य षत्वं निपातः रभेतुलभण् माप्नो लङ्तमइदिरूपं स्मयोः रभेर: निपातः स्वा
रिंच्या स्वाद्वग्रव्यादिष्व निरूपं सिंव्यादयुदात्तः अथतृतीया शंसनाध्वर्योइति शांशिषयंन्नु होता यं पोर्तेहेअध्वर्योआवां
शंसनाकानन्त्व मेकं संसक्तिकयथकं शंसानि अतआह पतिमिरणीहीविवसं प्रतिस्णी हिओथामोदैवेत्याकारको हस्तुरुत्साहजनन
नःप्रतिगरः तंपरस्मत थाइंद्रा यस्तुत्रीमिपुत्वाहस्तोत्नरुणवावक्तं यजमानस्य इदं वर्हिः अस्मिन्बर्हिषि आसीद उपविश अथवा
नंनरउप्रयइ अर्थं आवाभौक्रियमाणमवंवत्रासं प्रशस्तंभत भवतु शंसावत्रां मनुतालिस्य लोकमहिवचने रूपं आद्युतमस्थे
स्वाद्यगम: उत्तमस्यापि इद्रा वास्तुदात्तत्वे धातुस्वर: अनुप्रतिगृणश्चेति संप्रदानसंज्ञा: एं निस्त्रंम न इत्याद्युदात्तत्वं अथचतुर्थी
आयेरस्मिति मधवन धनवन अस्मे अस्माकं सिध्यंते पदार्था: अत्र त्वत्तं गृहं जायेत जायैवगृहं भवति नगृहंगृहमित्याहुर्गृहि
णीगृहमुच्यतइतिस्मर्यते तथामंत्रमाजायेद्योनिः पुरुषस्य मिथुणस्य गानेउप्रमिधार्थः तस्मात्तदित्तत्र गृहएवयुक्तारथयोजि
नारवांस्त्वां वहंतु वयं यदाकदाचन दर्यमोमं मनवामाभिषुतं करवाम तस्मादस्मिं प्रसिधाः स्त: वाजांअश्वाभिमुख्येन ध
न्यातिगच्छत भस्मं भक्षपणं अमिध भीत्यादिनान्प्रत्यय: निज्वाद्युदात्तः मन्वाम षुत्र अभिषवइत्यस्यलो टिरूपं यद्दृत
यागादनिपातः वायुभनतस्थ चंत पादमिनि संहितायां षत्वं धन्वाति धवि गत्यर्थः लेट्याडागमरूपं अहगणेभ्यंयवर्जिते
पुरुमद्दारयोजनस्य थेकम्मिकौ परायाहीत्यनुवाक्या परयाहि मघवन्नाचयाहीति अनुवाक्येति सूत्रितं मेषां मृके
कंमी पराया हीति हे मघवन्न धनवन् इंद्र त्वं पराया हि अस्माद्यजनात्परोडसु यावस्मद्दं प्रतिगच्छ अथवादेवयजनात्प्रत्या
यादिहे भ्रातः पापकृउ भय अभिते तव अर्थार्यते प्राप्यइत्यर्थः प्रथानंवाजिनः अग्निस्तुत्रजायाउत्रसोम: प्रयाजनोतरमा

३०अ०र०२ न्त मत्वतं पतिगमनेरद्वलोमद्रलोरयस्यापतिनिपातं अवस्थानं प्रयोवनंवातिनः अथवा तेषांविमोचनं अत्रस्थितो गसभस्य
वाद्युक्तस्य मघवस्य कृगतौ उपिकृपिगार्तिभ्य इतिनिपान नित्स्वरः निपातं धोदतेभावे सुंद् स्तीतीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्त
त्वं गसभस्य गसदुर्गमि गमितवद्भ्योवितिक र्नणिअप्रत्ययः मान्तादित्वादाद्युदात्तः इतितृतीयस्याष्टमे द्वाविंशोवर्गः
अंतेवद्य मत्वयिवोजनस्यापा सोममित्यनुवाक्या व्यन्तिनंवहरिस्याजनआपाः सोममस्तमिंद्रप्रयाहीति मेषापडी अपाःसोम
मिंतिद्रंदसोमम पाः अनेन विभाया सोमंपिवपीत्वा अस्मत् प्रयाहि प्रकर्षेण गच्छेतेनवस्रहेकस्माणीः मंगलकाम्णीजायानृत्वी
वियांत मरणं शोभनगीतादि वानिअद्यास्मि यज्ञेत्यादिगतंदक्षिणावत अत्रस्थितोसत्यारथेयोजितानांवाजिनोविमोचनंस्थालय
गारिवारक्षिणावत् प्रयोजनवद्भुतिसुते भ्योवाजिभ्योसवारनं पानं वोपहरति पापाने लुङि गातिस्थेतिसिचोलुक् आडा
गमःस्वरः कल्याणी कल्याणमस्याअस्तीतिमत्वर्थ छंदसीवनिपावितिईप्रत्ययः अरणं रणशब्दार्थः असमारकृ ष्पर्थे खलु लित्स्वरः
न्यवमरायी इमेभोजाइति हेइंद्र इमेयागंकुर्वाणाः भोजा भोदासा दातारः सन्निया तेषां याजका विरूपा नानारूपामेधातिथि प्रभृतयो
गिरस्त्वविरोमरुत्स्वदेवेभ्योपिकद्रवतोरुद्रस्यपुत्राः सत्रापीतयस्त्ववंतोमरुतः तेसर्वेविश्वामित्रोयमह सहस्रसावेसहस्रसंख्याने
गानिमावोनकमेधः नमिना अयमेषामानिमंहनीयानि धनानिररत प्रयच्छंतः संतः आयुर्जीवनमस्त्वेवाप्रतिरंतेप्रकर्षेणव
र्धयंतिशरदसूनासदितिसंहितायांपद्याः प्रतिरंतेतिप्रसमनीयस्वसत्वं ररतः रुराजदानेइत्यस्यश्लानरूपं अभ्यस्तानामादि
शित्वात् द्युदात्तत्वंनरतेर्लक्ष्येनता अव्यस्मीरूपंरूपमितिमघवायनवानिंद्रः रूपंरूपंयपद्रूपंकामयतेतत्तद्रूपंवाभवीतितत्तद्रूप
मकरोमवतिनत्रकारणमुच्यतेमायाभनेकरूपग्रहणसमर्थोपेताः कृत्वानः कृर्वाणः स्वांतन्वंस्वकीयांतनुंपरिपंचम्यर्थेस्व
ग्गाकर्भवलानानिविधानिशरीराणिनिर्मिमीतेतिवदास्यांतनूनांनानाविधरूपापेतांकरोतितथाचमंत्रवर्णः इंद्रोमायाभिःपुरुरूपई
नियपरस्यान्त्यमंत्रेः स्वकीयस्तुतिलक्षणेर्याश्रोराहुतः अन्तुपाः नकेवलमनुष्येष्वपिवनिकिंतुअन्नतुपपियक्कृताः सोमंपिवन्ने
त्यर्थः ऋतावानस्य यावत्ताद्वा: इंद्रः दिवः स्वर्गलोकात्समितुहूर्तं एकमितेवमुहूर्तेनानाद्वेपावणिपुयज्ञेषुतत्रापिनि त्रिषुसवनेषुआग

न्तआगच्छतितेभवतीतिभवतेर्यङ् लुकितिपित्रदेविवेतोडागमः निपातः आगात् इणोलुङिरूपं यद्वृत्तयोगादनिघातः अथन
वर्ष। महान् ऋषिरितिमहान् अतिशयितसामर्थ्यवान् ऋषिः अतींद्रियार्थद्रष्टादेवजाः द्योतमानानांतेजसांजनयितादेवजूतः नैं
वेजोभिराकृष्टः नृचक्षाः नृणांकर्मणेतृणामध्वर्य्वादीनामुपद्रष्टा विश्वामित्रः अर्णवमुदकवंतंसिंधुं विपाट्छुतुद्रीसंभेदनमस
भ्यात् निरुध्यवेगमकरोत् किंचयदाविश्वामित्रः सुदासंपैजवनं यजमानंअवहत् अयाजयत् तदानीमिंद्रः कुशिकेभिः कुशिकगो
त्रोत्पन्नैर्महर्षिभिः सहाप्रियायतप्रियवदाचरत् वहप्रापणइत्यस्यलङिरूपं यद्योगादनिघातः अप्रियायतप्रियइवआचरतीत्य
र्थेकर्तुः क्यङ् सलोपश्चेतिक्यङ् तदंतात् लङिरूपं पादादित्वादनिघातः अथस्तुतिः हंसाइवेतिहेविप्रामेधाविनोहेऋषयोतीं द्वि
यार्थस्यद्रष्टारः हेनृचक्षसः मेनृणांकर्मनेतृणांविशेषेणद्रष्टारःहेकुशिकाः कुशिकगोत्रोत्पन्नाः हेपुत्राः अध्वरेयज्ञेअद्रिभिर्ग्राव
भिःसोमेसुतेअभिषुतेगीर्भिर्मदंतः स्तुतिभिर्देवान्मादयंतोयूयं श्लोकं श्लोकयतेःशब्दार्थस्यैतत्रश्लोकःशस्त्रंकृणुथसम्यगुच्चारय
थ नमरदंतः हंसाइवयथाहंसाःस्वकलरवंकुर्वंतितद्वत् किंचदेवेभिःसचायःसहदेवैः सहितायूयंसोम्यंसोममयंमधु
करंरसं पिबतपरस्परव्यतिहारेणपिबताश्लोकं श्लोकशब्दकरणेत्रिभ्यादाद्युदात्तः मदंतः मदीहर्षइत्यस्यांतर्भावित
ण्यर्थस्यशत्रयेनशप् कर्तरिकर्मव्यतिहारइत्यात्मनेपदंसामवाहात्मनेपदं चेतियप्रत्ययः इतितृतीयस्याष्टमेचतुर्विंशो
वर्गः अवीयमरको उपप्रेतेतिकुशिकाः कुशिकगोत्रोत्पन्नाः पुत्राः उपप्रेतअश्वस्यसमीपंप्रकर्षेणगच्छततत्रगंत्वाचेत
यध्वंसावधानाभवत यदासुदासराज्ञोऽश्वमेधादिषुसावधानाभवत पैजवनस्यराज्ञोऽश्वंराये तस्यदिग्विजयेनधनलाभायप्रमुच
तअश्वारक्षकानांस्वामीइ एनंअश्वंकर्मविप्रकारिणमस्करंप्रागपागुदक् पूर्वपश्चिमोत्तरेषुदेशेषुजघनत् भग्नंहत वानत्मादस्ववि
मुंचतेतिभावः अथानंतरंपृथिव्याः वरे उत्तमे देवयजनेदेशेयज्ञमेराजायजेनचेतयध्वं चित संज्ञानइत्यस्यण्यंतस्यलोटिरूपं
आमंत्रितस्याविद्यमानवत्त्वेनतिङ उत्तरत्वात्निघातः जघनत् हनहिंसागत्योरित्यस्ययङ्लुकिनुगभ्यासस्यनकारतस्य
सम्यनुगामम: नदंतात्लुङ्यडागमः प्राकृभावेतेक्किनिरूपं अविगतोचताबप्रत्ययइतिगते: स्वरःयंडभावेयज्ञलेडागमः निघातः

वे०भा०टी०२ वेरेव अत्र रणं इत्यस्मात् त्याद्यथ वर्तिरेतस्मिन्गमश्चेति अप् प्रत्ययः तस्य पित्त्वादनुदात्तत्वे धातुस्वरः अथ द्वादशी ॥ य इमे इति हे कुशिकाः
८३ कुशिकपुत्राः येऽहं विश्वामित्रः उभे इमे रोदसी द्यावापृथिव्यौ इंद्रमनु एकं तेनैव मिथ्या द्यावापृथिवीभ्यां मिंद्रस्य स्तोत्रं मया क्रियते मित्य
र्थः यद्वा उभयोरोदसी द्यावान्तरक्षित्तमिंद्रं स्तौमि तेनांकु वाणस्य विश्वामित्रस्य ममेदं मिंद्रं भवे विषयं ब्रह्म स्तोत्रं भारतं भरतकुलं
जनं रक्षति पालयति अनुस्वरं अस्तुतो एवंतस्य लुटि वहिरूपं यज्ञयोगादनुघातः भारतं भरतत्राब्दृत्साद्रि त्रिसाराद्युदात्त
अथ त्रयोदशी ॥ विश्वामित्रा इति विश्वामित्रा वत्रिणे वज्रहस्ताय इंद्र ब्रह्म स्तोत्रमराम्यन् अकुर्वन्नस्मत्तः स इंद्रः नोस्मान् करा
धस्तः नौ मनधनोप तानकुरहिनु कंतेषु अरासन गसत्राब्द इत्यस्य लङि बहुलं छंदसीति शपो लुक् निपातः करत्करोते लुङि छं
दसरहृत्ये अमनरसीतिआलेर्षा धस आयुरात्ते प्रवः छंदसी लुक् तर पदाद्युदात्तत्वं अथ चतुर्दशी ॥ किं ते कृण्वंतीति हे
इंद्र कीकटेषु अनार्य निवासेषु जनपदेषु गवः कृष्याभिर्यागदानहोमभिः किं कुर्वीष्यतीति त्यश्रद्धानाः प्रत्युत पिवनरयाद्ययाय
मेवलो केन परं इति वदंतो नास्तिकाः कीकटेषु गावः स्तेन कृण्वंति किं कुर्वंति न कश्चित्तयोपयोगं कुर्वंतीत्यर्थः अनुपयोगं दर्श
यति आशिरं सोम मिश्रणयोग्यं पयः न दुह्रन् दुहंति किं च धर्मं प्रवर्गाख्यं कर्मोपयुक्तं महावीर पात्रं स्वपयः प्रदानद्वारेण न तपंति
नदीपयंति एतेन साजापया यथा मित्रेणोपयुज्यंते इत्यपि सूचितं भवति एवं कश्चिदेवैदिके कर्मणि अनुपयुक्तास्ता गाः नोस्मभ्यं
अभरआहरं केवलं अस्मानंतिकं हि प्रमगंदस्य रंगुण्यादिरा लक्षणपरिमाणं गतो धोयमेव गमिष्यनीति तु ध्यायपेरपांदाती ति
मगंदः वार्धुषिकः तस्यापत्यं सुमागंदिः प्रमगंदः प्रकृष्टाविपरत्यर्थः प्रज्ञाब्देन योत्पनेन तस्यापत्यं तत्कुसीदकुलस्य वेदो ध
४ नं आहर किं च मघवन्धनवन्निंद्र नैचाशाखं नीचा शाखः नीचयोनिकुत्सितासा पुत्रपौत्रादि परंपरा येन ज्ञानी चशाखाः
अस्थिनैरपेक्षकर्मैः अर्धपतनमत्तालिप्याप्रा तत्केत्तु त्वे न स्मरणात् प्रतिनस्य संबंधि धर्ममानेन प्रधनं धनं नोस्मभ्यं रंधय
साधय एते पारावर्तत वेनोपयुज्यते अस्माकं यज्ञं नु इत्यागादि द्वारातयोपयुज्यते तस्मान् अस्मभ्यं प्रयच्छेति भावः एतम
र्थं यास्कोप्याह किं ते कुर्वंति कीकटेषु गावः कीकटा नाम देशोनार्यनिवासः कीकयः किंकृताः किंकृतामिति प्रेप्सा वा नैव चाशि

संके नैनतपंति धर्मं हरणमाहरणाः प्रमगंदस्य धनानि मगंदः कुसीदी मांगदो मामागमिष्यतीति च दातितदपत्यं प्रकुसीदकु
लीनः प्रमदको वा योयमेवास्मिल्लोको न पर इति प्रेप्सुः पंडगो वा पंडगः पण्डकः अर्दको वा अर्दयत्यंडा वाण्डवाणी इव व्रीडयति तस्य
नैचाशाखं नीचा शाखाः शाखा शक्नोतेराणिरणंतनो मघवन् रंधय रंधयतिर्वशगमन इति आशिरं आ
इ श्रयणात् किं पिम पयस्य धे मामित्यादिनाशिर इत्यादेशः इहेईह लिटि इरयोरे इति रे आदेशः द्विर्वचनस्यादिक लिन
मानं द्विर्वचनाभावः ब्रह्मिलोपे द्विर्भाव तिनिपातः नैचाशाखं तस्येदमित्यण् प्रत्ययस्वरः रंधय रंधेर्ण्यंतस्य रधिजभोरची
ति नुमागमः अथ पंचदशी ॥ ससर्परीरमतिं बाधमाना जमदग्निभिः प्रज्वलिताग्निभिः ऋषिभिः अस्मभ्यं दत्तामति
अज्ञानं बाधमाना ससर्परी सर्वत्र शब्दरूपतया सर्पणशीला वाक् एतत्प्रभूतं यथा भवति तथा मिमाय मनसि शब्दं करोति
सेषा सूर्ये धयं दुहिता सूर्यस्य देवता देवेषु अमृतं क्षयरहितं अन्नं प्राणं आततान समंतात् स्वाहाकारवाचा तनो
ति जमदग्निरत्र दाशरतस्य निस्सयोदात्तत्वं मिमिविदसादेशाः स्तनोत्यादर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः अन्नयोः इयोहानोक्त हल्लो
प्यतस्तद्बहुलं छंदसीति ... नञ्सम्बन्धमिश्रं ... दात्तत्वं इति तृतीयस्य तृतीये एकविंशो वर्गः ॥ अथ षोडशी ॥ ससर्परीरि
ति ससर्परीः सर्वत्र गद्यपद्यात्मकत्वेन सर्पणशीला वाक् एव ता पांचजन्या ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रनिषादपंचमाश्चत्वारो वर्णाः तत्संबंधि
नीषु प्रजासु अप्यवश्रवो धिके ययाभवति तथा नः अस्मभ्यं अधिकं यथा भवति तथा तु यं क्षिप्रं आभरत् भरतु संपादयतु पलस्तिज मदग्नयः
पलस्तयः पलितवर्णाः दीर्घायुषो जमदग्नयो मुनयः यां वाचं सूर्याद् आहृत्य मेमे अददुः अददुः पक्षा पक्षस्य पक्षादिनिर्वाहकस्य सूर्यस्य
दुहिता सा वाक् अस्मभ्यं नवं नूतनं मासुरं दीर्घं जीवनं वयः अन्नं मम यश्च क्षाणा भवतु पांचजन्यास्वेव पंचजनेभ्यश्चेति वक्तव्यमिति ण्यप्र
त्ययः त्रिसारायुदात्तः पक्षा पक्षे इत्यादिगादित्वात् यत् निष्पन्नः नवीनं नवशब्दात् स्वादित्वात् स्वार्थिको यत् पलस्तिजमदग्नयः
कर्मधारय समासः समासस्वरः अथ सप्तदशी ॥ स्थिरौ गावौ भवतामित्यादि आपृच्छते अवमथं स्त्वा यज्ञशालातो निर्गंतुमि
च्छन् रथं स्वारयं जानो विश्वामित्रो रथं गावि स्तौति गावो गच्छन् इति मावापडेवो स्थिरौ स्थिरौ भवतां अर्थः स्थिरश्च चीलुदृढो भव

227
1939

वे॰भा॰अ॰२॰
८८

स्तुरयोरंदूश्य वक्षि॒र्मा भवतु सुखं यथा विशति विशीर्णमा भवतु इंद्रः पातं सेप नन शीले कीलके आणी तोर्मिश्रतुणा तावदर दतां धा
रयतु देहं अरिष्टनेमे अरिष्टं न सति दामिति रपनेस्मादभि आभिमुख्येन सर्वस्य संगतो भव विवर्हे वृहि बृहे शंखो विपूर्वो विहिंसेना
शे व तनीय स्मार्कमकर्तरिलुङि चिण्भाकर्मणो भिन्निच्छिण्णि लुङिति प्रत्ययस्य लुकि निघातः युगं युगश् दरुक्ष दिस्तु स्वायुपक
रणेर्युगतस्तेन निपातनात् गुणं संतत्र पात दंतो दात्तत्वं प्रतिष्टिंहिंसायामिति लुङि रूपं अरिष्टनेमे पदादित्वात् आमंत्रिकमाद्युदात्त
त्वं ॥ अथाष्टदशी ॥ बलं धेहीति इंद्र त्वमस्माकं तनूषु शरीरेषु बलं धेहि नोस्माकं धेहि नोऽस्मत्संबंधिषु वाहेषु अनडुत्सु अनडुत्स बलं धेहि नो का
यमनाय नन तायधेयाय बलं सेहिंडी निर्णाय बलंभा सुविधे हि एवं उक्ताना स्तकर्तृकं कुत इत्याह त्वं बलं दा असीति बलस्य दा
अभिहिंसर्य अनुको अशुर्यं त्वं सिद्धे दुसु अनडुत्सहं आपणे अनसि वहे क्विप अनसोऽश्वेति क्विप् अनसः सकारस्य डुत्वं वहेर्यज्ञा
दित्वात् संप्रसारणे पूर्वरूपं एकादेश अनडुत्सु हदिह स्वरितत्वं डु त्वस्त्रः अभिहितयोगादनिघातः क्विपः पित्वादनुदात्तत्वे धातुस्वरः
अथैकोनविंशी ॥ अभिव्ययस्वेति हे इंद्र खदिरस्य सारं आनिकिर्यते तेन खदिरस्य सारभूतमाणिमभिव्ययस्व अभिन्न सारवयाने
मुरार्दे पार्श्वे निषिक्षिंदनेरथस्य गमनेसति शिंशपा या शिंशपाख्यदारुनिर्मित्ते रथस्य फलके भोजो धेहि दृढयं कुरु हे वीरवी
कित त्वस्माभिः स्तुत तकं सर्वकं वमस्मस्तंदरा भवराक्ष सात्मदृढीकृतस्यास्माद्रुच्छतो मा कीर्त्तमात्वली क्विप यावी तय स्वरितस्य
अधिरतिरस्य आदि नाविन प्रत्ययांतत्वेन निपाताद्युदात्तः शीर्षविच्छेदकं ते र्ण्यंतस्य निशया मिश्चागमः निसयांसेयीति ते निर्लुक वी
कस्य भाभंजिनव्याक्रियमानत्वे पादादित्वादनिघातः यामाव यापापणडुत्यस्मात् अतिस्तुकह स्वङ्घत्यादिनामन्त्रत्ययः नित्वा
दाद्युदात्तः वीक्षिपः ओहाकत्यागेण्यंतस्य लुङि चङि रूपं अकारस्य कारश्छांदसः ॥ अथ विंशी ॥ अयमस्मानिति यजमान आत्म
नः श्रेयु भाप्सलंवनस्पति वनस्पतिनिर्मितोयं रथः रथात्सन्नस्मान् मा जहा मात्याक्षीत किंच मा रिषत् अस्मा आविनाशायत
किं च स्वस्त्यस्मः यावत्कृत्यमासुधामनाविसय्यस्य मनस्तिभवतु तथा आवसे पंचम्यर्थे चतुर्थी यावद्गृहं वेगावसानं तावत् आविमोच
नात् यावद्दयो विमोचनं तावत्स्वस्ति भवतु वहाः ओहाक त्यागे लुङि चङि रूपं द्वितीयात्वात्निघातः रहेभ्यः रहस्रहेगेहे

229
1939

रहुणिक पंचम्या पाड पतिभिरिति अवसे पौत्र कर्मणि क्विप चतुर्थे कवचने आलोपाभावश्छांदसः चहाः एकादेशस्वरः ॥ ॥इ
ति तृतीयस्य तृतीये द्वाविंशो वर्गः ॥ ॥इंद्रोतिभि रितिचतसृणामृचां विसिष्ठद्वेष्यः विश्वामित्रशिष्यः सुदा नाम राजर्षिरासीत्
स च वसिष्ठं द्वेषयामास विश्वामित्रः स्वशिष्यरक्षार्थं आभिर्वसिष्ठं अशपत् इमान्च चोघसिष्ठाः न शृण्वंति इंद्रोतिभिरितिपरस्य त्र्यापकरि
षु नायस्य नाम नोरक्षां कुरु ते अपणेनात्व्येन हे इंद्र रपराभिभवितारं मघवन् धनवत इंद्र अस्मिन्काले यात्तूयातः शत्रून हिंस
येन अस्मान् ऊतिभिः तुरीयाभिः रक्षाभिः क्षिप्रवर्षिणीयकीरस्कीभिः बहलाभिः बर्हीभिः श्रेष्ठाभिः अथशूपतिनो स्मान्यः शत्रु इंद्र
सिमन्मत द्विष्वामसीतिकरातिसः अधरः निचैः सामन्नूयस्तिष्ठ पतन्तु यं यं वयम् द्विष्मः तमुतं द्वेष्यं प्राणः देधहमध्ये वर्तमानो वायुः त्र
हातु परित्यजतु उत्क्रामतु करोतु ॥ अथ पंचविंशी ॥ परशुं चिदिति हे इंद्र परशुं चित् कुठारं प्राप्य रहोवित्तपतिर्विनिःशप्ता प्रयुक्तो भवति
ण्यमर्दयां हरवित्तपतु शिंबलं शिंबलाख्यं वृक्षं यथा अनायासेन वृंतात् छिंधिवत्ते एवं द्वेष्टा विवश्चति विच्छिन्नावयवो भवत प्रय
सा आयत्नस्यापि पचति पच्यमानः उखा स्थाली इव मदेष्टी मर्दयमंत्र सामर्थ्येन प्रहतः सन्फेनं फेनं तिमस्यंतिफेनं मुखाद्विरति ॥ अ
थ त्रयोविंशी न सायकस्य चिकितेन जनासः श्लेषमावस्यादिति शापाभिशप्तं विश्वामित्रं वसिष्ठपुरुषाः बध्नीतवंतस्तान् प्रति विश्वामित्रो ब्र
वीत् नयामालना: मायकस्य वमानका रेणो विश्वामित्रस्य मंत्रसामर्थ्येन किं चितं भवाङ्गिर्न जानंत अतएव लोधं लुध्यं तपसः क्षयो
मा भूदिति लोभेन वसिष्ठं विपक्षवनमन्यमानाः एतेन यं तिवध्यास्ववकीयं देवं प्रापयति वा एव विधबधां तपसः क्षयो माभू
दिति लोभेन करोति अवाजिनं मूर्खं वाजिना भगीना नहाभयं तिहास्यास्यहन्ल कुर्व निगर्दभं अश्वात् पुर नयं ति एवमेव वि
मृष्टाः वसिष्ठाः नप्रयास्यधित्तुर्थी इत्यर्थः ॥ अथ चतुर्विंशी ॥ इमइंद्रेति हे इंद्र भरतस्य पुत्राः भरतवंश्याः इमे विश्वामित्राः अपपि
त्वं अपगमनं वसिष्ठेभ्यः चिकितुर्जानंति प्रपित्वं प्रतिगमनं विष्टेः महते वामंगति नास्ति बाध्या एव नेइत्यर्थः अपि च अरणं मा
मेविनित्यं महत्त्वं भरणं न अरिमिव वासिष्ठान् प्रतिअश्वं हिन्वंति प्रेरयंति नतथा जायाजं चलं धनुपतिणयं निवसिष्ठानंनुद्रा र मां
धानेन चरंति ॥ ॥इति तृतीयस्य तृतीये त्रयोविंशो वर्गः ॥ ॥इति तृतीयमंडले चतुर्थोनुवाकः पंचमेनुवाके नव सूक्तानि

वे०भा०८०२ न श्रेमंमहइविदाविश्रावेंअथमंसकं नेऽभवेंवेद्वेवंयिश्यामि अस्यस्यवाकपुत्रस्यवाप्रजापतेनार्षइत्यनुक्रमणिका इमंमा देधि
८० कामगोन्न: अनापविर्हे वेद्वरे वहेतिअग्निमिन्नेके अथमा आग्नेयीततः परसस्वोपावापृथिव्यस्ततः पराशुदेवताकाद्वामीद्यावा
पृथिव्याः सस्त्रीजाविश्वीनतः पवामरुदितिवा ऋअर्धमिवविपुइवेनिमारुतीसारस्वतीचततः परंतिस्रोविः स्त्रोविस्त्रेंद्रामीदेव
ताका सेसदेवविश्वगेयोतिपर्वदेवर्वसहं सूक्तविनियोगोऽलैंगिकः अग्निप्रणयनेराजन्यस्यममेमहइतिप्रतिप यंचम्यांपौर्णमा
स्यामितिसविनंउमहऽ इत्यायस्तुत्यायमेदेविदथ्यायमितिश्रपंगमवृकरमिमंस्तोमंश्रुदकतः भूयोभूयः प्रज्ञप्रभवंतिप्रकर्षेण
धारयंतिइत्यास्यंतीत्यर्थः सोम्पिरंमयभि परेणामस्तुकुत्रालैस्तीकरनेकेंनेतमिरयुक्तः मननो सस्याधियंइमंस्तोत्रंश्रेष्ठेणोतुदिव्येदिवि
भवेसंत्रोभिरनम्ये निरंतरंयुक्तेऽग्निमिमंस्तोमंद्वरणोश्रुताम्पतस्वइत्यायअज्ञमुतंरतिस्वानामेचेनन छ्येआगमयतिव्रास्तणा
च्छारेणमहत्यादिगुणविशिष्टयजमानायेममपिंप्रसमुः प्रशस्तं धीत्रइतिवाक्यासेयंउत्तमा गेर्धचः समानएवविरुध्यायत
श्रभवत्सर्वमवेक्सीति यत विश्वरः इत्यायइत्सदेत्यादिनाउदात्तत्वं स्येमिः तत्रसाधुमिरितियत यवानाव दिव्येस्विमह
तीत्यर्थेषुदर्लोपतिवप्रत्ययः प्रजाम्नः क्रंजमोरुणेनऋएवं तमिकंपीत्यादिना ताचीलिंगेरप्रत्ययः नञ्जासमासेतत्स्वरः अथद्विती
या मङ्किमेहि वइतिहमनामहेमहन्तेदिस्पुलोकेरवतायैमहत्येपृथिव्येचमहीमहत्वंप्रज्ञानवस्तोत्रमर्चंकुरु मे ममकामोम
नोसद्यः मर्वाभोमानइत्वत्वकादिमर्थंप्रवर्तते भावामंतुष्प्यास्यविस्येषुयज्ञेषु ययोर्द्यावापृथिव्यो: स्तोमेस्तोत्रैसपर्यतः पू
जयंतमाः देवा सोनारः मनवामारसंतमहमारसंविस्वत्तुपृथिव्येउदात्तयणइतिविभक्तेरुदात्तत्वंसपर्यव सपर्यामिच्छतीत्यर्थेम
पइत्यिक्लव अयत्नवीया सुवोर्क्रतमसिइत्यादेसोद्यावापृथिव्यासुवोः सुवयो: क्रतमात्रज्ञांस्यसत्यंयथार्थमस्तु युवो
वोयोमाकंमहे महते कर्मबनाया भ्युरयायज्ञसमात्यर्थकमप्रसनंप्रभवतं देइंडअंतरिक्षेपृथिव्येवइदंनमोस्तुप्रसमाहविल
क्षणेनावेनसपर्यामिपरिचरामिरूनसुतमंधनंयाभियवतिपाद्यांकमोइमहइत्यादिपुपठितत्वात ससंहितायांस्वइत्यिप
त्वंनमंहितायांनस्यचालुस्त्रोरुयुग्यइतिणत्वंसंहितायइणगतोअधिकरणेकः शोभनंगम्यंतेअस्मिन्निति तत्कृदितंउवइत्दे

231
1939

इत्यादसः भूतंभवनेर्लिट्वहुलंछंदसीतिन्नपोलुक्तिरुक्तं यद्राछंदसेलुङिसिचोगातिस्त्रोतिलुक्निघातः दिवेपृथिव्येनमः
मतीत्यादिनाचतुर्थी सपर्यामिकंडूदिः परिचरणवचनतिप्रत्ययस्वरः यामियातेर्लोटिरूपंवाक्यभेदात्रनिघातः ऽअथचतु
र्थी उतोव्हिधामित्तिउतोअपिवतु तावर्मित्रिऋतंसत्यं तद्वत्योर्हेतादृशीद्यावापृथिव्यासृर्व्या पूर्वेभवापुरातनाः सत्यवाचोमहर्ष
यः ध्यंसुयाभ्यामिति आर्विवृद्धिलमपेसितंमर्थंलेभिरे हे पृथिवीत्रस्मातोत्रराणांलाभे सम्मिथेयुद्धेनरश्चितउअन्यनराः
मनुष्याः धांसुवयामहात्म्यं वेविदानाः जानंतःअनद्यावापृथिव्यार्चवंदिरेस्कवतिआदिविद्धविद्धुलाभेइत्यपसुभयपरीलि
म्युत्स्योरइतिरेउत्याद्येत्राः सहस्कपत्यत्रसंहितायोगविभागात्रोसहसमासः सम्मिथेइणगतोसमीणइतियकप्रत्ययः प्रत्य
स्वरः अथपंचमी कोअद्धावेदेतिकोवाअद्धासत्यमृतंताद्गामथंवेदवेतिकोवाइहास्मिन्प्रज्ञानमथंप्रवोचत्र ॥
अर्थाति किनइत्यंमेरयान अभिकत्युक्तापथ्या पथिमाधुसमीचीनः कोमार्गःसमेतिसम्यक्प्राप्नोतीतिइदमर्थनकश्चि
उत्कानातिनकोपिप्रवीतिकिंतेरयाविपंतेवादमित्याहऽपारिविक्तिनानांनक्षत्ररूपाणांदेवानामवमाअधोमुखानिसद्रांसि
स्थानानिदरश्रेत्रःअयंनेनयायिपरे पुत्रानेपुरोहेपुस्थानेपुकर्मसुस्थितेपुचयादितिवृदेवस्थानानिलभ्यंतेनत्रगंतुंकोमार्गइति
विस्मंनरणनकश्चिज्जानातीत्यभिप्रायः अच्छामस्वरादिवंतोदात्तस्वेनपठितत्वादंतोदात्तः वोचत्र ब्रूञ्व्यक्तायांवाचिलुङि
ब्रुवोवचिरस्यतेरथुक्यातिभ्यां ङइतिअरडादेशः वचउम्मितिउमागमः निघातनः ॥ ॥इतिरुतौ पस्यतर
नीयवनुर्विशोवर्गः अथषष्ठी कविर्नृचक्षाइति कविः क्रांतदर्शीनृचक्षाः नृणांद्रष्टासूर्यः सींएनेद्यावापृथिव्यो अभ्यच
ष्टसर्वतः पश्यतिकृतस्ययानाजन्यस्थानेनतरिसेमदंतीहर्षयंतोविप्रतनघनमस्य ओषधयः जलमुष्णाइत्येवंविधरसो
पेनसमानेनसमानमेतदुदकमुच्चैर्वाभिःभूमिंपर्जन्याजिन्वंतिदिवंजिन्वंत्यग्नयइतिपरस्परप्रीणानाख्येनैके
नकुनाकर्मणासंविदानेपरस्परैकमत्यंप्राप्नोतिद्यावापृथिव्योनानापृथकभूतंसदनंस्थानंचक्राते तथाचश्रुतिः
इमौ वैलोकौसहस्तांतौव्येतामिति तत्रदृष्टांतः ययावैःकुलायंनाः नाभवतितद्वत् अवस्यचसिइव्यक्तायांवाची

वे०भा०२० ष्यस्वलटि स्मे संयोगाद्योरिति ककारलोपः निघातः संविव्रतेनेविरक्ताने इत्यस्य समो गमीत्यादीना आत्मनेपदे ज्ञानन्व मि
१० वारायुदात्तः अथसप्तमी समान्याविपुलहृति समान्या समाने परस्परप्रेरणा स्वेन कर्मणा एकमत्यं गते वियुते वियु
स्यमाने रेरभंनरहरयं नोकमानं यशोभंनरे अंते अविना द्वि न्यौने याद्यावापृथिव्यौ जागरूके जागरणशीले सत्यौ ऋवे अवि
नाशिनि निपरे रेतमिस्सेतस्यनुः आसतु उताषि वयुवती नित्यतरूणे स्वसारा भगिन्यौ एकस्मा दात्मनो जाते इति भवंतीलस्य
तुमित्वनव आदनंतरंभ मिथुना मिर्ददानिनामुर्वी पृथिवी सहल्लेरेरे अंतेरोदसी पुरोहिते एत्यादिनिनामानिस्रुवानेनेप
श्मश्रुनइ वादिभिरैंदाक्षभिः मेघायाएविवाक्युज्येनेत्यर्थः समान्याऋ चंमलुगिति विभक्तेर्डादेशः इष्टे अंतिइणग तौ ह
रिणो लोपश्चेति रक प्रत्ययः धातोर्लोपश्चारीति रेफलोपः ढ्लोपइति दीर्घः अंतः शब्दे अमेससीदसी त्यादिनानल्प्रत्यया
नेनसमम्युपमाने निपातुव्रीहिः हल्वरंनेति अरंनादपिसतम्या अलुक पूर्वपरसूर जागरूके जागरविद्र्मक्षयेइत्यस्मात् ऊ
ल्वर्थे जागरूक इत्युप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः समानान पदस्वस्स्यादिभ्यइतिङीपप्रतिषेधः अथाष्टमी विश्वेदेवइतिसेद्याव
दवि वीनि इवनजनिमास वाण्यपिभूतजातानि संपिबन्ते विश्व अवकाशप्रदानेन संभज्य कुरुतः किंच महोमहतो देवान इं
सर्वान्नेरी समितमरुद्गणनारी अपिभिन्ना विभ्राणे अपिनेनएकं विश्वं एजनएकं विश्वंघ्रुवं चपत्यते तिष्ठति किं चर श्व
मिथेने अथेतेग किंच सुरवंचलंपक्ष्यानं पतनिपक्षिसा तंचविषुणं विषूकनानारूपं अनयोर्मध्ये तिष्ठते योव्यक्ति
माध्याहर विश्विरएधआरेजह इतेत्यादि निघातः विभ्रती डुभृञ्धारणपोषणयोरित्यस्य ञ्नातरिनाभ्यस्तात् तुरितिनुम
भावः अभ्यस्तस्वरः एजनएज कंपनेश्च लतिरूपं पत्यते पत्गतौ दिवादिसमनेपदर कारस्यत कारो व्यत्ययेन निघातः अ
थनवमी सनापुराणमिति हे द्यो महो महत्याः पितुः सर्वस्य पालयित्र्याः अजितुः जनयित्र्याः स्तवसना सनातनं पुरा
णं पूर्वकं भागतं नोस्माकं तज्ज्ञा मिलं सर्वमस्मा उत्तातमिति द्यौ भगिनी भवति तासु भगिनी संनदारात् अधुना अध्येमिस्य
तमिरिव पितृलोकं नमिरितेचमंगवर्णः द्यौर्मे पिता जनिता नाभिरत्रेति यत्रयस्यां दिवि अंतर्मध्ये उरौ विस्तीर्णे व्यूते विवि

233
1939

कर्षयि दंवा मोदेव संवर्धिनः पविनारउद्गनारः एवं सोमैस्तधुः मोचनं श्रण्वं सिनि भाव पुराणं पुराणशब्दस्तेनोपिकार्थेसायंचि
रमितिकप्रत्ययः पुराणप्रोक्तेषु ब्राह्मणकल्पेष्विति निपातनात् तुडभावः निपातनादेवांतोदात्तत्वं एविइकस्मरणं अदादि लटि
रूपं निघातः यंते यत नंतुमंतानेकर्मणि कृ यज्ञादित्वात्संप्रसारणे गतिस्वनंतरइति गतेः प्रकृतिस्वरः नस्ययुः निष्टे लिटि
रूपं यत्र योगादनिघातः अथदशमी इमंस्तोममिति हे पृथिवी रोदसी वायावापृथिव्यौ इमं युष्मदीयं स्तोत्रं प्रभवी मिप्रकर्षेण
करोमि ऋहृदराः ऋतउदरंयेषां तेऋतदराः यज्ञऋतुउदरेसोमोयेषांते ऋहृदराः अग्निजिह्वा अग्निजिह्वा स्थानीया येषांते न
योतका संभ्राजः सम्यग्दीप्यमाना युवानानित्यतरुणाः सत्ययजमानानभिमनफलेमिश्री कुर्वतः कवयः क्रांतदर्शिनः पप्र
थानाः स्वानिस्वानि कर्माणि प्रथतो येमित्रांवरुणरेवाः श्रणवतनदिदं स्तोत्रं श्रण्वंतु श्रण वन्तं श्रृश्रवणेइत्यस्य लेटियडा
गमः अग्निजिह्वाः मितयस्मादित्याद्युत्तरपदांतोदात्तत्वं प्रथवाः प्रथप्रख्यान इत्यस्य कानचिरूपं ॥ ॥इति तृतीयस्याष्टमे
मेपंचविंशोवर्गः॥ ॥अथैकादशी हिरण्यपाणिमिति हिरण्यपाणिर्दानार्थं हिरण्यपाणौ हस्ते यस्य सतथोक्तः यद्वाद
यकर्नक यागे सवितुः ऋत्विग्भूतस्य हस्तप्राशित्रं भक्षणार्थं अध्वर्युभिर्दत्तं तस्य प्राशित्रं तस्य हस्तौ चिच्छेद तत्तो ध्वर्यवो हिरण्म
यौ पाणी प्रायच्छन् तस्माद्धिरण्यपाणिरिति नक्षविस्व शोभनवाक्सविता विदथेयज्ञेनिः निषुसवनेषु दिवा भसः सकाशात्पत्यमा
नभागच्छन्भवतीति विशेषः परार्थकः प्रथमस हेसवितस्त्वदिवेषुस्तोत्रेषु विद्यमानं चस्त्रोत्रावयत अनेनेति स्तोक स्तोत्रं तदर्थं
प्राबुच्छ्वभादनंतरं सर्वनाति सर्वमपेक्षितं फलं अस्मभ्यमास्वप्रेरय हिरण्यपाणिः हिरण्यशब्दं यास्को बहुधा निर्वक्ति
हिरण्यं कस्माद्ध्रियत आयम्यमानमिति वा ह्रियते जनाज्जनमिति वादि नापाणिशब्दं च निर्विवेच पाणिः पणायतेः पूजाक
र्मणइति हर्यकांतिगत्योः हर्यतेरिति कन्यत हिरं चेति कन्यत हिरइत्ययमादेशो धातोर्निवासयुदात्तः बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः प
त्यमानः पदगतौ दिवादिरात्मने पद्राकारस्यत कारश्छांदसः अभि अभिब्रसेवायामित्यस्य लटि बहुलं छंदसीति शपो लुक
चथायो गेप्रथमेतिनिघातः ऋवर्णपरेण तुरादिः सर्वनाति सर्वदे वयोर्नातिल्सार्विकः लित्स्वरः अथद्वादशी ऋकसपा

वे॰भा॰१॰

११

लिपिति मरुद्गणस्तुरगमः कर्णाक्षपाणिः कल्याणपाणिः सधानू धनवाहकनावासस्यकलः खुगरे वः खानियान न्यपेक्षिता
निजधले रक्षणायनोस्मभ्यं धामूअरानुक्रमः अकभांलिस्यभाव हे कभवपूषण्वंतः पूष्णासहितासूर्य मारायुधं अस्मे ध
मे नमदानेन हस्तसुरूनऊ अंग्रावाण सोमाभिषवार्थं सुदानग्रावाणः सेन कृत्विजः ममसमरीयम धरमतत्वाकुर्वन्नु भतष्टत
स्तत्वसूत नृकरणेउरित्वारने इभाव अल्लेलसीत्रिसिवे लोपः स्कोसंयोगाद्योरितिककारलोपः बहुवचनस्यैकवचनं छांदसं
अथत्रयोदशी विपुत्र्यामरुतइ भिविपुत्र्यादियोलमानस्योपेनः कस्मितःशीतिमंतः कस्थिराखुधवि शेपः नहंतोवारि
कांचेनमानामर्याः ओत्रांणामाश्रिनारः कनजानाइरकारस्थानाश्माउर्भतः यद्कनमुरकं जातं येभ्यः ते कनजाताः अया
स अंनतगमनशीलाः यक्षियासमहाईणाः मरुतः सरस्वतीगरापपरूपेण प्रसरणमस्याअस्तीतिसरस्वतीयाश्चेवताच
एते सर्वेदेवाः सदीयमिमं स्तोमं श्रणवंतु शृण्वंतु तुरासः अमाके कलप्रदानेत्वरणयुक्ताः हेमरुतः सहवीरं पुत्रसहितं
रयिं धनं धातबस्मभ्यं धत्तर धातार धाने लोट्विकुलं छंदसीति शपोलुक् तसनस्तनथनाश्चेति तबारेनाः पादादित्वादनि
घात नपः क्षिप्तास्तुरसके धातुस्वाः तुरासः तुरत्वरणेइगुपधलक्षणः कः आमंत्रितत्वाद्विघातः अथचतुर्दशी वि
पुंरत्नोश्रासहति स्तोमातः देवंनेअभितिनिस्तोत्राणिअर्का अर्चनीयानिइरिगाणिचभगस्येव धनस्यसमरणः कत्दणीवच्छि
नाविनाक्रियामनिसत्तनं नयनमानेभ्यः नाहे पुरुदस्मं बहुकर्माणं यद्वा बहूनरस्यादिउपसक्षयतीति पुरुदस्मं तो विखुदं वं
मंसयाणंनु पूर्वीमहीअमिनी रयस्यसर्वस्वजननयित्रः युवतयः परस्परयसंभीणा ककुभः ककुभांवित्तस्तारंतीति कक
भो दिशाः यसवस्तु ओषधयश्च उक्तिनाहिरश्रोरिदरत्यायेतुपलभ्यमानास्तिरुतिएतादशोर विश्युराज्ञान धर्मंतिन हिं संति
भिषूरक्ष्मकमः पादवृत्तेपोयस्यसः भिविक्रमावतारएकेनैवपादेन सर्वेरगरकम्यतिर नग्मवगमोलुंडि मंत्रे धसेत्यादि न
नार्थलृंक कसुभः पापारतास्त्वातरूपस्वरस्मिधिः अथपंचदशी इदोविश्वे इति विश्वेः सर्वैर्यर्थैः सामर्थ्यैः पत्यमानः पा
पमानः मरद्धः उमेरोदसीद्यावापृथिव्यौ महित्वा स्वकीयेन महिम्ना आपप्रौ पूरयामासपुरंदरः शत्रुपुराणि दरयिता त्वहा

स्कस्यहंता धृतुकुपेण पराभिभवनसमर्थतेनोपेतः सत्तुंपञ्च पश्रसंग्रह्य संगृह्य नोस्मभ्यं भूरिप्रभृतंयथाभवति तथाआभ
रदेहियदापञ्च पश्रोर्भरित्युत्बुवह्न पश्रंभियश्व लेतिपुरंदरः दविरमणइत्यस्यपुरस्याद्धेउपपदेपुः सर्वयोर्दारिसहोरिति खच्
प्रत्ययः शत्वंबलुपुरंदरो वेति निपातनान्मूर्वपदस्यमुमागमः चित्वादंतोदात्तः धृष्णुषेण पूर्वपदादितिसंहितायां षत्वं यदा फ्ल्वं तद
रवाभ्यामिति पक्षं स्हे नमिधिष्णानिपत भावात्संप्रसारणं हृयहोर्भ छंदसीति भत्वं लितीनि प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं पञ्चवः पश्रत्राव्य
त धामः अस्मदिपुछंदस्येवार्वेवनम्मितिसवर्णदीर्घाभावः॥ ॥इतिन्दतीयस्यतृतीये षड्विंशोवर्गः॥५ ॥अथषोडशी नास
त्यायइतिहे नासत्याश्विनौवां धुरमाहति प्रस्तेनवं धूनभ्यानपेक्षितमर्थं एच्छत इतिवंधूनां एशरोयुवांचमेपितरा पा
लइताबभवतं युवयोरश्विनो सद्भाव्यंजातेर्भवसंगतं वा स्नामक मनीयं खलुहे अश्विनौ युवं युवां नो स्मभ्यं रयीणां धनानां
मध्ये रयिंदातनमस्यधस्यदातारो स्योहि भवत खलु किंचअरध्याकेनाप्यतिरस्कृतौ युवां दात्रैहविषां दातारं मांअककैरक्
मितेः छोभनैः कर्मभिः रक्षेषेपालयतं नासत्यानम्राएनपादित्यादिना निपातनाल्लयः प्रकृतिभावः बंधुपृच्छे क्विप् कपासलु
गितिसूषोयादेत्राः सजातेभवं भवे छंदसीतियत्तिस्वरितः स्त्रः असतेर्लेटिरूपं हियोगादनिघातः अथसप्तदशी महत्तद्
दृति महनकृति हेकवयोमेधाविनोदेवाः वोयुष्माकं तत्तादृशं महत्वमहत्तं नामक मनमनीयं चारुमहेनोरं खलु यद्येन क
र्णात्रित्यंबर्तयूयंइंद्रोदेः प्रफलसितलोकेदेवाभवथह देव संग्रामुह्यिरवलुहे पुरुहूतबहुभिराहूतदेइंद्रत्वं प्रियेभिः प्रियतमे
भ्रूभुमिः कन्नभवंतिकृतेनभांतीतिनौ ऋभुभिर्देवैः सखासख्याय इंद्रसहिता ऋभवो यूयं इमामस्मदीयां धियं स्तुतिं नोस्मा
कं मानवे धनानि आभार्थंतसनभ्वीकुरुतयत कपांस्तु गित्यादिनाक्तपोलुक भवथभवथेर्लिटिरूपंयद्वृत्तयोगादनिघातः
सख्याभिभिरित्यत्रसंहितायांकृत्यकउतिप्रकृतिभावः इत्यत्वंच अथाष्टादशी अर्यमाणइति अर्यमा अरतिगच्छतिसर्वदेश
र्यमात् र्यः अदितिर्देवमाताय ज्ञियायज्ञार्हादेवाः यस्य वरुणस्यव्रतानि कर्माणि अरभ्यानि अहिंसितानि भवंति ते चार्यमादयो
देवाः नोस्मान् रक्षंतिति शेषः तेयूयं नोस्माकं अनपत्यानि पुत्राणामहितानि कर्माणि गंतोः सन्मार्गाच्युतोत्तरथ कुरुत यद्वा

235
1939

पतनकारिण्निभवंतीत्यानितदन्यान्यनपत्यानिपातनकारणानिकर्माणिगतो:सन्मार्गस्तुयोनपृथक्कुरुते यथातद्धिता
तानिकर्माणिनम्रस्तांतितथाकुरुतेत्यर्थः अवगातुःगातुंविदुवंतिइदारिनेत्येतिगातुर्गेहेनोस्मारीयंस्तं पञ्चमान्यत्रवादि
तुरंसमाप्तनपश्योपेनयत्कअर्थमाकुगतौ तुकर्मीहद्गुनित्याहितानिपातद्रूपसिद्धि:अदितिःधढःसंजुरत्यस्यकृतरिति
त्र न्जातमासः अरिताररीनेनेतिपातः कारंकुभवत्तं नकुस्वर मुखोतेयौतेर्मिश्रीभावकर्मणोलोटिबहुलंछंदसीतिश
शपःलुकु नमर्नखेति तमत्वनस्यनपारेशः गंतोः गन्तृगतौ सितनिगमिमसिसिपिभ्यस्त्विरातकत्रिभ्यइतिगन्तृत्ययः नित्वा
त्सपुरात्तः गातुः गाबाहिभ्यस्तुतितुप्रत्ययः अवे केन्तुविंशी देवानांहूतइतिकुरुघरुतुप्रकुपुरेत्रेष्पुमस्तुता: अग्निहोत्रा
दिविहितःसदापुरुभिर्यजमानैः प्रस्तुतस्त्वयेवाख्त्मार्थमेरितोदेवानांहूतः तथाचतैत्तिरीयकंअग्निर्देवानांहूतआसीत्वद्धेपे
षि: कर्मकत्नाम्नसनवैरुध्येनतापराधांत्रोस्मात्नागाभसर्वतानासर्वत्रवोचतुरवीत् किंचएपिथवीयोस्मदउतापिवापः सर्व
धमस्तोमेःउस्किलीर्णभंतरिसंरतेतवैदिवायोस्मरीयांस्तुतिंस्टणोतुश्रृणवंतुमत्येकविवसयेकवचनंप्रसत्तः सुप्रेरणेकर्मणिक्तः
गतिरनंतरदिविगतेःमरूतिस्वर अनागात्कस्सिसकारलोपश्छांदसः वर्णदीर्घकृतेतस्मात्त्मोनइतिनतं वोत्वतुक्वपरिभाषणे स
वसर्वेवकुलमविश्राणोप्रदेशः वचअगुण पिपातेः गसहेः नसगतोअमिनाहिवशिवंधिपतिभ्योत्रनितिथत्रन्प्रत्ययः
मितावशुदात्तः परस्मसरतिनत्सीयनदमिपानध्यार्नापादितिनसूप्रकृतिभावः नञूस्वरः अथविंश्री श्रृण्वंतुनइतिक
पणः अमितकरुत्वसेवकमरुतः पर्वनामः पृथ्वीतिसूर्यं निअश्विनांकामानितिपर्वता भावाभिमानिनोदेवाःध्रुवसेमास
निधनस्त्मनाः उरुव्याहवितस्तलेनार्वेनमरुतोमार्यतःअंतःनोस्मदीयांस्तुतिंस्टण्वंतुकिंचआदित्यैरपत्स्मृतैः सहितादि
तिर्नः असरीयांस्तुविंस्टणोतुमस्तःश्यनोतमभ्यंभद्रंकल्याणप्रशर्मकरवं यच्छतुरंतु आदित्यैःअदितेःपरत्यानीत्यर्थेदि
त्यदित्येतिण्यः प्रसार यस्वरोणांलोपात्तःक्रमात्सहैत्मदेवाःकृतेएकारोत्रोदात्तः प्रवत्सन्यजमानः सदास्मगइत्स्तंजपनाच्छेन
मुमिर्नवसरात्सगःपितुमोअस्तुपंथाइतिपैथानमपरुद्धेति सेपासूकेएकविंश्री सदास्मगइतिहेअग्नेअस्माकंपंथामार्ग:

मदासर्वदारक्ष्मगःसुखेनगंतुंसास्य: विनिमाचवांश्वासहदेवाःमध्वामाधुर्योपेतेनउदकेनओषधीःसंपिपृक्तसंपर्चयतेत्य
र्थपतेत्यर्थः हेअग्नेत्वयासख्येसंजातेमतिमेममभगोधनंनमस्वानविनपूतुकिंचरायोधनस्यपुरुक्षोःबहूनस्यचदर्शी
तेनंमुस्त्रयांश्वायुवांमदासवरादिपुआपुरात्तेनपाअदापुरातः पिपृक्तः एचीसंपृक्तेलोटिबहुलंछंदसीतिश्नापःलुःबहुलंछंदसी
त्यभ्यासस्येत्वंमध्वाःमध्विंदिंसार्थेमिद्विःनिदिःपिदेभवतीतितिपः श्रिपूप्रश्नोपुरोऽपत्रात्विपरकृत्रइति सेपासूक्तेद्वाद्व विं
श्री स्वस्वेतिहेहस्पाइवनयोग्यान्विह्वर्विपिस्वरस्वसारय अस्माकंम्पिपोम्नानिसंदिदीहिसम्यक्प्रकाशयदीपिः तानितानिश्र
वांसिश्रवान्तिअग्यध्यक्अमरभिमुखानिसमिमीहिसमानंकुर्वित्यर्थःततःएतत्संग्रामेपुतान्याघबाधकान्विश्वान्स
र्वान्रान्नेन्नेपिजयअपसमनाःशोभनमनस्कःमन्नःअस्माकं विश्ववहासर्वाण्यहानिदीदिहिअग्निहोत्रादिकर्मयोनिंपकाशय
स्वरस्वमस्आस्वारनेलोटिरूपंपासोलसर्वकस्वरेपातुस्वरःदीदिहिदिवुक्रीडादावित्यस्यलोटिबहुलंछंदसीतिविकरणस्यश्लुः
परत्वाधुलिवेकिरीघंलेलहनेपश्चादालिलेपः विघातः अमाधक अस्मानंचनीतिअंचतेः क्विपविश्ववग्देवयोश्चटेरितियणःस्व
रितत्वे मिमीहि माङ्मानेषाध्वेनजुहोत्यादिःतस्यलोटिव्यत्ययेनपरस्मैपदंनिपात्तःक्रमनाःसोर्मनसीत्यउत्तरपदस्युदात्तत्वं
दीदिहिदिपयंरःलुकिलोरिलुरतिस्वारभ्यासस्यदीर्घः इमिन्दतीयस्यतृतीयमप्रविंशोवर्गः उषसःपूर्वाइतिद्वाविंशोस्यचंपि
तीयमूक्ते मे दुम्नंदुपमइत्यनुक्रमणिका प्रजापतेरार्षवैश्वदेवंपनापतिर्हिर्यदेवहेतिपूर्वस्मतेकृत्राद्यप्रयोगात् सूक्तविनियोगो
लैंगिकः अथप्राथोपस्यततःपरंनचवोत्यादेवतानत्ततःपरोहोरात्रिदेवताकानंतन्ध्वनस्मोरोदस्योपंचदशीघ्रनिशोर्वापोदशी
दिग्देवताकानंतःपत्सत्वर्षतः इंद्रस्यकोश्विरेत्सरुश्चैविमन्यते तत्रप्रथमाउषसःपूर्वाइति पूर्वाउदयकालात्प्राचीनाःउष
सोयस्याव्युपुःव्युष्टोअपनदनीअक्षरंनक्षरतीत्यदारअविनाश्यादित्याख्यंमहद्व्यभूतंज्योतिःगोरुदकस्यपदेस्थानेसमु
द्रेनभक्षिवपिअतेउत्परते भयोदितमूर्येप्रभूपत् अग्निहोत्रादिकमंकृपमविलुमिच्छवयेजमानःप्रतानकर्माणिदेवानांतुक्षि
पंउपसमीपंनेष्यतीतियोग्यक्रियाध्याहारःनदिदंदेवानामेकंसुखंअक्षरत्वमस्यतिक्षिपतिसर्वानित्यक्षरःप्रबलःतस्य

वे०भा०न० भावः अस्मा रत्नेभाव्यत्वं महदैश्वर्यं स्थापुः उपकक्षरहे इत्यस्य विपूर्वस्य लिपु निरूप महेतियोगविभागास्समासः यद्वत्नयोगाद्
निपातः प्रयपतन भवति भानिरिर्वचनस्यचं र मिति कल्पितत्वात् द्विर्वचनाभावः तदंताच्छलरित्यसेधादिसमासः शतुर्लसार्व
९२ धातुकस्वरे अनुस्वरः अथद्वितीया मोषुणहिअग्नेभ्यामिनकालेरेवाः मोस्मानसत्करुषु मोऊकुरुतमाहिंस्युः तथापद्वा
कर्माव्यनुजावेदेवपरमनुर्भवंतः पूर्वेपुरातनाः पितरः मार्हिसिषुः यथाकेतुर्यस्तानां प्रज्ञापकः सूर्यः पुराण्याः पुरातनयोः
मपनोः सीरंत्वनो मार्दवमनुष्याः इविमपनीतिरस्तीत वेरंतमप्येउदेविनस्मारक्षमा विस्मरत्वर्थः महदेवानामित्यादि पूर्ववत्कं
कुर्वंतकमसमुच्चारणेलुप्ति अकोस्यादिपात श्वः अलवेनालरंवकुलेकंरसीत्यत्रसंप्रसारणकस्य विधेरनित्यत्वादरसात्रादेभावेअं
नरेत्वाः अथतृतीया विमेयुरुस्त्रेति अग्नेमेममपुरुत्राकृत्वः समाः अभिस्वपाः विपनयंविविधंगतंतिशमीअग्निरेतासा
किमुतेकर्मा काळिमस्य अहं पूर्व्याणि पुरातनानि मोघाणिनदर्वीरेषिपीयामिपश्चात् यद्वार्थमग्नोसमिसेदीप्यमानेसति
मन्नमिनपद्वमेव वरेमपद्भुनो स्वार्थिकेवि अथचतुर्थी समानइतिसमानःसाधारणःसर्वेषांयद्वाएकएवरात्नाशिप्यमानो
वि पुरुत्रावद्वसुरेत्रां पुरुक्षितेन अग्निरेनार्थि वृद्धो भवतिमदाराजामिपुत्नः सोमः सर्वेपुरेतेषु यज्ञार्थं विहृतो भवति सत्या गि
मेमोशयामकेवरिपुरारलेहविरादयः पदार्था अग्नेतिशयामेयः तासकक्षयेरोते निवसवितनातु अनुवनंवनेपुअरणिरूपेपुक
वेषु पसुतोविभक्तोम्विवर्तते सोमस्तवने पुत्रमसे पुविमकोवतत्तत्तस्येरमातनसौरायावाएविद्योतयाः अन्यासोअस्यांभतैजा
मानवयावत्तभृतम्पष्वैसोमं वाभरधिव ख्यादिरूपेणभरतिपोपतिमात्तावस्तु धासेतिकेवलं निवासयति विभ्रत्नः भज्ञभरणे
कर्मणि गतिरनंतरइममनेः प्रकृतिस्वरत्वं पुरत्रा अधिकरणेत्राप्रत्ययः शयोअीङः स्वप्ने एरअधिकरणे अचाभवति भज्ञभर
भरणेभृधारिः एकाव्याभ्यां समर्थाभ्यामिति पूर्वस्यदीर्घामः सेतिसिमिवोसगत्योरित्यस्य यलुंकु धेरसीति कोविरणस्यलुक
अथपंचमी आसीत्पूर्वो वितिपूर्वामकृतिर्णयाप धीपुआसित आवर्तमानः तथाअपराः नव्याः ओषधीरनुरुन्धअनुरुध
नउमत्वातुगुण्येनानुनिरुध्यते सर्वासामोषधीनां तदानीमुत्पन्नाकलरणीपुपल्लवितासुओषधीवंतवर्तिताओषधयः

अग्रयीव केनापिपुरुषेणानिषिक्तेरेतसः अनभ्यवसोर्वोअंतर्वतीः अग्निनागर्भवत्योभूत्वा स्कृवंतेफलं पुष्पं चोत्पादयंति नरि
रंदेवानामैश्वर्यं आसीत सिनिवासगत्योः किमुअन्तरुत्तअनौरुपकामेतिकिमुअंतर्वती अउपवत्वात् मतुपोवत्वं स्कृवंते पुड
माणिगर्भविमोचनरत्यस्मलेविरूपं विधान: ॥ इतितृतीयस्यतृतीयेअष्टाविंशोवर्गः ॥अथपष्ठी शयुःपरस्ता
दितिइमानोरेस्यावाएथिव्यौमातरौयस्यसदिमानायरात्रुयोर्लोकयोर्निर्मातास्सूर्यःपरस्तात्पश्चिमायांदिशिअस्तवेलायां शयुः
शायनः अव्याधियमाणो भवति अथनुअथोदयवेलायामेकः द्यावापृथिव्योः साधारणस्तयोः रसाद्नाहृतः पुत्रश्रवंधनःअ
प्रतिबंधगतिः वस्त्रेनएकः मन्वचरतिभरति गच्छति तानीमानिमित्रस्यवरुणस्यमित्रावरुणयोः अतानिकर्माणि शयुःशी
ङ स्वप्नेभ्यमर्षीन्त्वरीत्यादिनाउ प्रत्ययः दिमानानरत्नश्वेति प्राप्तस्यकयः ननः छंदसीतिप्रतिषेधः अथसप्तमी दिमाते
ति दिमातारे द्यावा लोकयो निर्माता विदथेषु यज्ञेषु होतादेवानां माह्वाता संभ्राट् यज्ञेषुसम्यग्भ्राजमानो ग्निः अन्वग्रं अन्वग्रेदिविच
रतिसर्वंस्वनमवर्तते पुष्न्नः मर्वस्यकर्मणोभृतभृतः मनसेनिभूमोवसक्षियद्वायं मुख्यंभागे चरतिक्षेत्तियज्ञनागदेपुनिव
सतियद्वापृश्नः प्रक्षिप्त अंतभागीक्षिय रू कृ दितिश्रुते: किंवरण्यावाचः रमणीयवाचः स्तोतारं रण्यानिरमणीयानिस्तोत्राणि
प्रभरते प्रकर्षेणकुर्वंतिनरिंद्रं देवानामैश्वर्यचरतिचादिलोपइतिनिपात्तःभावः अथाष्टमी शूरस्येवेति अंतमस्यममी
पेवर्तमानस्य रवाम्येगस्यात अभिमुखमागच्छत् विद्रवभृतज्ञानं प्रतीचीनेपराङ्मुखंनरद्रेोरदक्ष्यते तत्रदृष्टांतः शूरस्ये
वयुधास्युध्यतो युध्यंकुर्वाणस्यक्षत्रस्य समर्थस्य शत्रोभिमुखमागच्छन्परवल पराङ्मुखंदृक्ष्यतेनतद्दत मभिमर्दमायमा
नः सोग्निगोरुरकस्यतिः पिवंदिक्षिति कांश्चिमंतमवरति अंत धारयति युध्यतः युधसंप्रहारे दिवादिस्तस्यशतरिरूपं अंतम
स्य अंतशब्दारत्नइक्लित्नाविमित्वन् अतिशायनांतिरुदुत्यर्थत्नमपत्नमेनादेश्चोविततादिलोपः नित्वादाद्युदात्तः प्रतीचीनं प्रति पूर्वं
स्यांचतेः क्विन्नत्स्मादिभापांचेरदिकस्त्रियामितिदनारवा: प्रत्ययस्वरः आयनया प्रापणेउत्यस्याङः पूर्वस्यत्रात तिरूपआडःपू
र्वस्मभयपयगताक्रियस्यत्रा तारिरूपंवेविव्युत्स्विनव धारणादनवग्रहः अथनवमी निवेवेनीत्तिपलित्तः पालयिता वाप

239
1939

ऋ०भा०नृ०
५४

मांवादेत्वान्वंरतोग्निः आस्तोमपर्धायुनिवेवेतिवितरिष्यत्र तेनेमहान्सोग्निरोषनेनसूर्येणसह्भूतं तेरस्यार्मध्येचरतिवपुषी
मानाविधानिरूपाणिविभ्रतुंमोग्निः नोभ्यानयरुन् आविभिवष्टविशेषेणानुग्रहस्मात्परश्रुता वेवेति विगत्यारिपुयुर्ह्युइड्न्ना
वरूपंरोचनेनमहार्थेत्वतावाविभ्रत उभज्ञपारणपोपणयोमित्वस्यश्रावरिरूपं अभ्यस्तस्वरः अथदशमी विष्णुर्गोपाइतिवि
कुर्वाणत्रोपाः सर्वस्मगोपा विनाधियाग्नियत्नमानि भस्मलास्यपरहिलानिधामानितेजांसितधानः सोग्निः परमंपाथः स्थानं
पालिरस्तनिवरापामानिलोकधारकाणि भस्मलाउदकानिरधानः सत्नपरमंपाथः उदकस्यस्थानं अंतरिक्षं पातिसोग्नि स्मात
विज्ञाममर्वाणिभुवनानिमृतआता नियच्छानानिगोपाः गोपायतेक्विपअवोलोपः अग्निरेत्यत्रसंहितायांसुपतनलक्षणं
पादमितिपत्वं इतिनर्नोमानर्नोमेएकोनविंशोवर्गः अथैकादशी नानाचक्राते इति यम्यायमरूपेमिथुनरूपेअहश्वरा
त्रिश्चते नानाविधानिवपूंषि शुक्लकृष्णादीनिरूपाणिनु क्रातेकुरुते श्यावीकृष्णवर्णाअरुषीशुक्लातयोरेका नायलयेस्वपर
मेरस्वमारी भवतः तयोर्मध्येअन्यतअर्जुनमहः तेजस्तेकिरणसंघं धारीष्यतेअन्यस्मीलक्षणंरूपंतमः संवं धात्कृष्णवर्णमा
भातियभासकं पाठरेत्ना तेस्वेतएवमन्याभ्यां समर्थाभ्यामितिनिघातः अथद्वादशी मानावेतिमानासर्वेषां निर्मात्रत्वात्
मानाएथिवीपुत्रिमाद्यौस्वदहिताउहिताहरेरहितारोगमेवनियामक एतसबहुपसवः सोमस्यक्षीररूपस्यदेग्धोअतए
देवदत्रगतः प्रीणयितृद्यौवापृथिवी पयोनतरिक्षस्मीची परस्परसंगतेसत्योपधायेतस्वकीयंरसमन्योन्यं पाययेनेऋत
स्यारकस्यमरतिस्थानभूतेतस्मिनंतरिक्षे अंतः मध्येद्यावापृथिव्यावीकिमहस्तोभियदाद्यौः दृष्टिलक्षणंरसं पृथिवीति
बमन्यो यां माधाना इति तांभवयस्मार मिश्नोनेयतसरेने भिन्नोहं नेउभेस्तोभिमबहुपालवयाब्दाः सिरवाचीतिसंप्र
सवनिस्त्रात् नञिस्तुमपरेउक्तकव पश्चेतिकपृप्रत्यय पदं पदं तारेत्ना प्रत्ययस्वरितारनुदात्तत्वे धातुस्वरः धायंत्यतेदृइपान
दस्मस्पएजं नस्यालारि निमरण कल्लनार्थेभ्यश्चेति परस्मैपदे धा वादिपुह्हेउपसंख्यान मिति आत्मनेपदं यद्वत्तयोगादनिघातः
अथत्रयोदशी अन्यस्याइति अन्यस्याः पृथिव्यावत्समग्निरिहतीउदकधारारूपया जिह्वयालिहतीद्यौः मिमायमेघद्वारा ध्वनिं

कारोति धेनुः प्रीण यित्री सा द्यौ अन्यस्या उल्कवर्धितयाभावातत्र सेतल मारायुरूपः स्वकं यमूधो घरूपं निरधेउदकेन निहितमरु
तेन सालल वर्धितानइत्वाद्यौः वीकृतस्य सत्यभूतस्यादित्यस्य पयासाउदकेनअपिन्वत प्रवर्षकालेसिक्ता भवति पिविसेचनेमुचा
दिगत्वेनपरीतिघातः अथचतुर्दशी पद्यावस्तेइति पद्यार जगस्तुः परमेश्वरस्यपञ्चांज्ञात्वानपपाभूमिः तथाचमंत्रवर्णः
पद्भ्यांभूमिरितिमिवहा पदासंवरेसापुष्पाभूमिः पुरुरूपानानाविधस्वरूपाणि वपूंषिस्थावरजंगमात्मकानिरूपाणिवस्तेआच्छा
दयानिसे पाभूमिरूर्ध्वाउतरेतस्याजना उतासेतिस्वसारमृत नसिष पाल्यविमार्धमंवसरवमस्व तासः व्यविरिक्तच्यते तत्व
माणमारित्यं धीनजोतवनपनिष्वतेजसा व्याप्नोतीतिव्यविरितिवारिक्षणारिहं नीतस्तौतस्यसत्यभूतस्यादित्यस्यसप्रस्त
तेविरत्नधर्मोरं विचरामिहविभिस्तमारित्यंपभिचरामिपथापइ छराइवे छंदसीतियततु पत्यतरर्थइतिपारस्यमङ्गवः यद्या
ननसा कमिति पनयवो नावइत्या पुरातनं त्र्यविभ करसणारिपुइविनीतप्रत्ययः कृत्स्वारः रेरिहाणा लिहआस्वादनइत्यस्ययङ्
लुकिशानविरूपंचअभ्यस्तस्वरः अथपंचदशी पदेइवेति पद्यतेज्ञायतेनेतरसाधारणसंगमेपिपदे अहस्वरात्रिश्चेत्येते अस्मे
मवैरंजांनीयेतेउभेअनतर्नेभक्तिनिहितेस्तः पितेइवर्वत्तेनतयोरहोरात्रयोरन्यक्त्रिलक्षणंगुह्यं अप्रकाशमाननयागूढमिवारेत
अन्यदरः आविः सर्वप्रकाशनप्रकटं भवतिसध्रीचीनाअहोरात्रयोः परस्परमेलनसरूपः पथ्यामार्गः कालइत्यर्थः साविषूची
पुण्यकृन्धपापोनीतिविषूची भवतिसर्वेजना अहोरात्रयोर्वर्तंते यतयेरेवमनुष्यादीनांस्थानेस्थानभूते द्यावापृथिव्योअंतरि
क्षेनिहिते वर्ततेनयोन्यत्अन्याद्यौः गुह्यमस्माभिर्नदृश्यमनयागुह्यं वर्तनेअन्यापृथिवी आविः सर्वैर्दृश्यमानाप्रकटभवति स
ध्रीचीनेत्पिपूर्ववत् सभीची नासहपृथारंचेतकिन महस्यसध्रिरितिसा ध्यारेशः विभाषांचेररिकस्त्रियामितिईनादेशः प्रत्य
यस्वरः इतितनीयस्यन्तीयेत्रिंशोवर्गः अथषोडशी आधेनवइति धेनवः दृष्टिद्वारासर्वस्यजगतः प्रीणयित्र्यः अशिश्विकाः
शिशुरहिताः यद्वा अशिशावाः नभ्यंनीति अशिश्वी शाखाया नभवतिशयावर्तमाना केनाप्यप्रमृष्या उअक्षीणा सा सबर्दुघाः
उदकलक्षणस्यक्षीरस्यदोग्ध्र्यः युपत्तयः परस्परमिश्रणोपेताः नव्याः नव्याः अतिशयेनतूतनाभवंती दिशोमेधावाअधुनयंतांअ

241
1939

वे॰भा॰न॰० दुहंतु मेघपक्षे अनिहीनाः भर्वंतीति वचन लिंगव्यत्ययः धनवंतां धजूकंपने णिचि पक्षे पीणोर्नुगवक्तव्य इति नुकि हस्वश्छांदसः अ
९५ श्विनः सव्यवहारे णी आपा यामिति व्यत्ययेन छंदसि भवति अथ सप्तदशी यस्या अस्यामितिरूपभः अपांवर्षको यद् यः पर्जन्यात्सेदः
भन्यात इदं घोरवीर्यमिमे पदरात्म शोधाश्च कर्योनिमपर्जन्यः इंद्र अन्यस्मिन्नयो ह्योर्वादेरेतउदकं निदघाति तत्र वर्षति यथा
वृषभः ज्ञाने चित्रं पुरेकः सेकार्थं ऋतं करोति अन्यस्मिन् गो मा सूर्येरे नः सिंचति नहृदत्र स ईद्दृश पावान् एस पतिशा मृतुदकं वे
निक्षेपणमन्यत्र सपासत्रिः तथा अत्र पर्यायि यागानां स्तोत्राणां भाग मे हामा रात्रिः सोच्यते तत्व हृदकभगः सर्वैर्व लज्जीयः
म रात्रि तन्नत्वं मोक्तुत्प्रफलप्रदानेन समर्थ पोराता रक्षुरेरवीति स आर इत्यस्य यङ लुङ तस्य लटिरूपं एकाभ्यां समर्थाभ्यां
मिनि भयमस्य न निपातः सूपो युमिश्चिणोतियक्षकप्रघोषा इति वक प्रत्ययांत स्तेन निपातनादीर्घः रेतः रीङ क्षरण इत्य
समान करीष्यंक देयुसत्प्रत्ययः अन्यस्वनिनिपातपूरतः अथाष्टादशी वीरस्त्वमिति हे ननास वीरस्य ग्रहस्येंद्रस्य त्वमध्यर
प्रेणभनात्वेपेन त्वं लुप्तं सिमयो नामकर्ण रक्षस्मतयो वा अभिक्षमेइ त्वत्सु सद्व्यस्तंसिमं विज्ञानेतिकितस्वद्यकं लड्च्य
ते पोषरूपमाना नां हृदयोग मूले वोदास्यमानाय वपोमिरूक्यंते तेच पडूसंस्थ्यकाकृत वहे मंत मेत्रिरयोः समासेन पंच पंच
सुतः संतः प्रयासे कमरमावहमित स्विम्निर्स्वस्य अयः तंपडूतुभीरूरसं पोवहा पयुक्ताद्वात्स स्वाया याविधार्थे निधाप
मयः पजस्वंदत्सरा भास्तरण परे उसंव प्रत्ययस्वरः लाइपदेशी विहितात्तु वाक्यादेव वपुस्तेषा सुनितं त्वं देवतस्य सवितु
मिमरूजाति अथैकोनविंशी देवस्तवेति सविता नर्यामितया सर्वस्य प्रेरकः विश्वरूपो नाना विध रूप स्वपात्वप्नानाम कं
देव सुरूपात्मकं भाजनानपनिमुक्ताः नाम्भस्य पोषपोषपलि इमानि मानि विश्वानि विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजानि च अस्य त
पु अंगं धीनि विप्रस्त्वात् रुद्री हैवि इत्येतद्वा याम्निनि पूर्वपदांतो दात्तत्वं अथ विंशी मही समैरदिति महीमहात्त्वौ समीचीपरं
स्परं संगते चम्वाचमेदिवरं तिअनवौ रंगामनुष्याइतिचम्वा यस्य वम्य ते अपनेन भूतजातेरिति चम्वौ यावा पृथिव्यो समेरतू इं
द्रः प्रधाः पद्भ्यारिभिः सम्यन्योजयत तेउमेयावा पृथिव्यौ अस्येंद्रस्य वस्तुनातेजसाधनेनवा न्यावे नितरां व्याप्त भवतः वीरः समर्थ

243
1939

मंद्रः वस निश्रभ्रन्तू भिमृतरीयानि विरमानोलभमानाः सनृष्ठणेषसर्वे श्रूयंतेत वेदममितश्चेकितेव स्वित्यादिषु रस्त्वात् ऐं
नत्वईरगनापित्यस्यकरि रूपं स्थेक पिगतेक मंणि नः गतिरनंतर इति गतेस्वरः श्लेषश्च श्रवणे इत्यनेन कर्मणि श्रुः लोपस्त्व अ
मनेपदे सिविनलोपः विदमानः विरस्तूलभ इत्यस्य लोटि शानचि रूपं तस्य लसार्वधातुकस्वरः अथैकविंशी इमां च नइति वि
श्वधाया विश्वस्य धाताम वौतो वानोस्मा करोति इमां पृथिवी मंतरिक्षं च उपतयोः समीपसे निनिवसति तत्रदृष्टांतः हि
तमित्रो न यथा कस्य चित् हितोपदेष्टा कृद्ग्ज समीपे निवसति नद्दच वीराः समर्थाः उग्रसहाया मरुतः पुरः सह युधार्थं पुर
तो निश्चयेन गंतार इंद्रस्य शर्मर से रोनन्न वाचे शर्मणि म्रक्षसी दंतश्च भवंतियत्र यत्रासौ न त्वनत्र संनिधिं कुर्वणा इंद्र इत्यर्थः क्षे
ति क्षितिनिवासगत्योरिति यस्य लरिवहलं छंदसी ति विकरणस्य लुक निघातः अथ द्वाविंशी निष्षिधरीतिति हे पर्जन्यात्मकेंद्र ओष
धयः ते निष्षिधरी स्तुक तर्कसि क्षमस्व उताषिच आपस्त्वं तो निस्स्ताः वृषिवी नेत यभोगयोग्यं रयिं धनं विभर्ति पुरुषसृति
रषिर्वा बिभर्तीति द्विनिगमः ननसेनत वसरवाय हविप्रदानो पकारकाः सोताराे वयं वा माज स्याम सर्वे वनतीय धनभागिनो भ
येमन्तरेनरेवा नामद्रदेवयं निष्षिधरीः षिधु संराद्धौ संपदादिलक्षणो भावे क्विन रस्यात्तीत्यर्थे छंदसी वनिपा वितिव निपदनो
रा चेति ईप्रेर कश्च निमासहसमासः निसः सकारस्यारस त्वारनात्त्वस्य उपसर्गात्स्तनोतीत्यादिना पत्वं पित्वादनुदात्तत्वे धातुस्व
रः षिभर्विभृत्वं धारणपोषणयोरिति जुहोत्यादि श्लुभिस्याभ्यासस्येत्वं निघातः वामजेः भोभक्षसेवायां भक्तान्विरितिण्विः कृदु
त्तरपदस्वरः ॥ ॥ इति द्वितीयस्य तृतीये एकोनविंशो वर्गः ॥ ॥ वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् पुमर्थांश्च
तुरो देयाद्विद्यातीर्थ महेश्वरः इति तृतीयस्य तृतीयोध्यायः समाप्तः ॥७॥ ॥७॥ ॥श्रीवीरपुरुषार्पण
मस्तु ॥ ॥ ॥७॥ ॥ ॥७॥ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ ॥७॥ ॥
श्रीगणेशायनमः यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योखिलं जगत् निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थ महेश्वरं ॥१॥ नत्वा भिनंतीत्यष्ट
चं तृती यं सूक्तं विश्वामित्रस्य वाच्यस्य ते उत्रस्य वा प्रजापते रार्षं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं तथा चानुक्रमणिका नतापञ्च विति सूक्त विनियो

दे०भा०त० यत्किंचिद्गन्तव्यं अस्मिन्लोके यद्येपां पादिस्थैः सहसंवत्सरः सयने तत्रप्रथमा नतामिननेतीतिमायिनः कपदस्पुष्पेनाः अस्य
१६५ लेखा नामिर्यदन्ता प्रथमा प्रथमानिरुक्तं नरभाग्नीनेभुवानिस्थिताणिकेनापि बालयितुमच्छा ययानि नानानिलोकेप्रसिद्धानि
तत्र न निमेकपाल्नानिरूढाणिनिमिनंगिनहिंसंनिनया धीराविहासोधिनहिंसंनिनयाअइहादेयमनुष्यादिपुप्रजासद्रोहवर्जि
नेरोस्मीयाय ए धिमेयाभिः स्वाभ्ययनयासयैः यस्नीयाभिः सह प्रतान्तिकर्माणि न मिमीते नदेत्तदुपपादयति तस्थियां सः
एवायाम पतयस्थिता पर्वताः ननि नमे नर्नीयाः नभवंति एतद्दकंभवति यदेवमनुष्याणांधारयावापृथिव्या धारकत्तयावस्था
नंनरिदेवानांकर्मतन्न कोप्यन्यथमितुमर्हतीति किमि नंतिमीढेहिं मायामित्यस्य लटिमीनातेर्निगमइतिह्रस्वः निपातःयेयाभिःसे
स्नमहेति कंरस्वीयेविमिन प्रत्ययः निनमेनाम्प्रल तेइत्यस्य स्वार्थेकिन्प्रत्ययः हस्वरः अथद्वितीया पञ्चारांएकइतिअ
यारन्स्थायी एकं संवत्सरः पञ्चसंख्याकाअराभियंतेतुष्यनिकास्यादित्सर्वेयेषिविभाराक्रतवः तान्यसंदिविभर्तिअवयवत्वे
नधास्यविनयाकतंस लभ्यंन पर्विडंस्थतरमादित्यात्मकमेकंमस्तरेगोवास्मय उपागुः प्रानुवंति किंचनक्षिन्नेयसंवत्सरे
भूवामरनद्यीमागमाप्रादिपर्मो पिनास्तिसोमहीः यद्योलेभ्यश्चुपरा उपर्युपरि वर्तमानानस्थुः सितंनिलोकत्रयमेवद्भ्रायं
तिस्तुद्धयां स्यात्मविरपौथ्यांतरेसंवेर्येनेनिहितेनरथेनिहिते एकभूमिःसर्वासर्वभूत्ता धारयास्थन्तेभारान्द्वयः धारणपोषणयो
रितत्स्यारविकरणेपनकुर्यात्तु तरत्तनोया तत्तलं निहितेनरथाने कर्मणि निष्ठा मनिरनंतरइतिगते मत्रस्वरत्वादविरश्रिप्रेष्ठ
णकर्मणिस्तुमि विविधिस्तुमितिअस्यस्तुक भावयमेसदनिपात अथतृतीया त्रिपाद्यस्वइतिनिपातस्यैः श्रीपवर्षाहेमंता
देवासिथमिर्द्भतुमिः पादस्थस्थेपसद्यत्रिपादस्य मुरस्कइत्यर्थः उरोवचनः पाजस्यकार्यः इंद्रस्य कोपे दिवियत्तस्यमितिअद्भव
मेध्यमंभरः परत्न पालसिववेना पुरिति यह्वनेन सर्वेषामंगानामप्रथमसोवत्सवत्वात्वृषभः सवनपुवभूतैवर्षतो
अपांवर्षकः विश्वरूपः नन्वइदस्य धारणकार्यैः तुष्पोदकादादिभिर्लिंगैर्नानारूपः उत्तमप्रियस्तुयावशंतन्नारद्येमंनास्येत्यि
भिक्तुभिऊधेपरमानुधमरुपनानाप्रकारेणविपथानप्रजापाल्प्रकर्षेणच्छयंतइविनीहारदयः प्रजामाहियवादिरूप

प्रजावान् किंवयवीकः त्वभिरुणावर्षशीलरेतसो नवेष्पुणोरूपेन माक्षिभावान्महत्त्ववान्संवत्सराभिमानीदेवः प्रयतेभागवति
वृषभः सेवनसमर्थः ससंवत्सरः आश्रयतीनां वल्लीनांओषधीनांपुष्पफलादिसंपत्तयेरेतोधा रेतसउदकस्य धर्ताभवतित्युधावृद्
धीदेहे उपसोनदिवनह सर्वधिनोत्तरसिविकालिन्नत्वात्तुंस्यपिभयति उकारस्यहस्वश्वरसः उत्तरपदंनोरात प्रकारेणनित्रिच
कारीनोत्तरेस्वपेसंख्यानमीसुतरपदांनोराततं अथचतुर्थी अर्भाकस्मात्सिति संवत्सरः आसामोपधीनामभीके समीपेपद
दी परानिनततइतिविवैसि पुषकस्मार्णिनियेतिसनयतीतिपदवी सवअपोधियुध्यंतेसावधानोवर्तते आदित्यमासाः संख्यासाम्या
न वरआदित्यसंक्रमणनिमित्तत्वादित्याममाः मेघादिस्थितवित्तपायोमासः इवंतेचांइः चैत्रादिः इतिस्मर्यते तेषांचैत्रादीनांमासानां
चारुनाममफश्वमाप्रवस्थेत्यादिनामधेयं अस्तेमस्थयामि उच्चारयामीत्यर्थः किंवदेवीः योतनशीलाः पृथगितितत्तोमइंतीः गच्छं
त्य आपश्चितआपोपिअस्मैसंवत्सरायअरमंतसंवत्सरसंबंधिमासचतुष्टयेदृष्टिहारारमंते किंचताआपःसीमिनंसंवत्सरंपर्यय
जनअएसस्मातेपुपरिवर्जयंतिपदवीः वीगत्यादिपुअवोधियुधिरअथवा वनइत्यस्यलुङिदीपजनबुधपूरितायिप्याधीभ्योन्यतर
स्यामितिकर्तरिचिण् चिणोलुक्निपातः आदित्यानांआदित्यसंबंधिनइत्यर्थे दित्यादित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्यइतिण्यः अतोलो
पयलोपौ प्रत्ययस्वरः अधेस्ययनेलुङि सिच्आत्मनेपदेष्वन्यतरस्यामिति अङादेशः गुणनिपातः अरंजन्वर्जिवर्जनइत्यस्य
लङि अभिरूपंनिपातः अथपंचमीपीपधस्वेतिप्रजापतिः स्वंविज्ञानंसिंधूनांनिधेरयतिहेइदंइसिधवःआपःसार्वसाक्षिण्ययूयंत्रि
पधस्थन्नयोलोकः तेचप्रत्येकंत्रिर्भवतितथात्रयोवाइमेत्रिवृतोलोकाइतिश्रुतेः तथावइझोजसानांतरिक्षाणां वज्रिणं नचितयंच
नभूमयः इतिप्रत्येकंसकुवचनंश्रवणात्वकुवचनंचकपिंजलन्यायेयेनत्रित्वेपर्यवसितंतेचलोकाः कवीनांरेतानांनिवासस्थाना
निभवंतितआपिचनिमानात्रयाणामसीपालोकानांनिर्मितासंवत्सरः सूर्योवाविदथेषुसाम्राट्यजनीयनयासम्यग्दीप्यमानोव
र्ततेतथाकृतावरीः अप्यानभ्यस्थानव्याप्तिसम्मोयोषणाः त्रिसंख्याकाः इळाभारतीसरस्वतीत्येवंरूपाः परस्परमिश्रणोपेताः विदथे
यज्ञेदेयः दिवसस्यत्रिः त्रिषुसवनेषुआपस्यमानाभागच्छंत्योभवंतित्रीषधस्थापूर्वपदादितिसंहितायांपत्वं योषणाः युषइतिसौत्रो

245
1939

धातुः त्वृटिकंपं लिरस्वर: निस्कभोन्नसउस तत्वं अप्याः अपर्त्यं तरिसनाम तत्र भयः भवेचं रसीयत्र यनो नाइत्याकुदात्तत्वं अथ
षष्ठी। मित्राविवरति मवितः सर्वस्यप्रेरकेहे आदित्यदिवः पुलोकात् गत्यलं वार्याणिमवैः संभजनीयानि धनानि दिवेदिवे प्रतिदि
नं मित्रस्य मित्रावरुणस्य भगंप्रेरयप्रयच्छ त्वर्यः तदेवोच्यते भगसवैर्भजनीयत्वान: अस्माकं रक्षकहे आदित्यत्रि धातुत्रि धातु
त्रिधातून् त्रिपकूकनकरत्नभेदेन त्रिप्रकरणी तानि वसूनि धनानि रीयोज्जिस्तादी निङ्निरायोगोधनानिताक्तिनो भस्मभ्यस
न्माह: संबंधि पुत्रिः त्रिः सवने षु आसकव प्रेरणेतुदादिलोटि रूपं त्रि धातुर्द धातु धारणपोषणयोरित्यस्मान्तसितनिगमसीत्या
दिनाधुप्रत्ययः धिषणे आमंत्रितत्वान्निघातः अथसप्तमी मित्रादिवः सवितेति सविता देवः दिवो दिवसस्य त्रिः त्रिषुकालेषु आसे
अस्मभ्यं धनानि आसमन्तेन प्रेरयतु किंच राजा नाराता नौ स्कपाणी कल्याणपाणी मित्रा वरुणा मित्रावरुणौ आपः आप्रोतिसर्वंज
गत् इति आपो नरिक्षं रोदसी द्यावापृथिव्यौ चित्र अस्यसवितुः प्रसवायप्रेरयायउर्वी रत्नं तमर्यं भिक्षंतयाचंते सोसवीति पुप्रेरणह
त्यस्यसकृ किलटितिस्संमित्रावरुणादेवताहे द्वेत्वक्रमयपरप्रकृतिस्वरः अथाष्टमी त्रिरूत्तमेति रूणज्ञा हृणत्त्वानिकेनापि
चिनाधनु मन्त्राक्या निरोचनानि दिव्यमानि त्रिस्त्तमाभीप्युत्तमा न्यूत्पानि संतिपने पुत्रिपुस्थानेषु अस्करस्य अस्यतिक्षिपतिसर्व
मि मुम्कर: रुकात्मा संवत्सर: तस्यवी गः पुत्राः भ्रये धियायुत्तर्परुपा: राजं तिक्षोभं तेतानेवविशिनष्टि ऋतावानः ऋतंसत्यभूत
मम्मिहोत्रादिकं कर्म तरंतः इपिराः यज्ञार्थं प्रगतिमंतः दुरुभासः दुःभासः केनापित्वेनजसा तिरस्कर्तुमशक्याः एते सर्वे देवा:
विदथे स्मर्थे वियस्तदेवाः संबंधि पुत्रिः त्रिपुसवनेषु आसंतुसमंताद्यजनीयत्वयाभवंतु उत्तमा उत्तम त्रावत्तमोसत्वत्रे स्कप्पा
दिषु पाठादं तो दात्तत्वंदूणज्ञानत्त्रेरकू आर्थे स्वलृदृष्टो सकानाचाध्ये म पूर्वेनकव्य मिथिरेफ स्यउतंउत्तरपदादेस्तु लंलिस्वरःदू
कभास: पूर्वपदप्रकृतं ॥ १ ॥ इति कृतीयस्य चतुर्थे प्रथमो वर्गः ॥ १ ॥ प्रमेविविक्वानिति पञ्चर्चं चतुर्थं सूक्तं विश्वामित्र
ऋषिः त्रिष्टुप्छंदः विश्वेदेवा देवताः अनुक्रमणिका प्रमेविविक्वानिति सूक्तं विनियोगोलैंगिकः तत्रप्रथमा प्रमेविविका
निति विविक्वान् विवेक वानि द्रिय्यिर्घा मे मममनीषा देव ताविषयास्तुति प्राविदत् प्रकर्षेण ज्ञापातु तत्र दृष्टांतः चरांती यवसेइत

247
1937

ऋतो गव्यंती प्रथुनां प्रस्थलामेकाकिनी आगोपां गोपरहितां यथाकामं चरंती धेनुं नष्टा इति कां गामिव देवतानां प्रीणयित्रीं स्तुति
मपि देहस्तन्नयः धास्तुतिरूपा धेनुः सद्यश्चिन्नरावीमेव धासेः धारयति प्राणानिति धासिः धीयते नेदीय तेर्थिभ्यइतिवा
धासिरन्नं कर्माणि षष्ठी महि कर्मं नपेक्षितं फलं दुदुहे दुग्ध ऽइप्रक्रियस्य चरेवाः अस्याः स्तुतिरूपायाः धेनोः तस्यान्नभूतस्य
पयुस्तः पतिमार अत्रोतारो भवंतियदा इन्यी ज्ञोतारोवयं च अस्याधेनोः स्वंपयः प्राधुयः वितिकान् विविरएथग्भावइत्यस्य
कर्मोरूपं अविदत् विदज्ञानइत्यस्यलङ्खिबहुलं छंदसीति विन्नः दुदुहेदुह प्रपूरणे इत्यस्य लिटिरूपं यद्धत्तयोगादनिघातः प्रत्यय
स्वरः पतिनारः पणव्यवहारे स्तुतौ चपनतृत्स्यल्रूपं अथद्वितीया इंद्रः स्कषुषति वसवः सर्वस्य वासयितारो हे देवाः
इंद्रः पृषत्रप्रणा अभिमतफलस्यसेकारो ग्नौ महत्कल्या णपाणी नासत्यौ मित्रावरुणौ वारा ज्ञानाश्चि त्रावरुणास्कपाणी
इत्यादि पुरस्तात् एतेसर्वे देवाः नेतिसंप्रसर्पेदरानीं प्रीताः संतः द्यावापद्धभ्यम्भिशा यानं मे धांदिवोनभसः सकाशात् दुदुहेयष्टि
दानाअंपेक्षितफलंकुर्वत्सुहंनियन यस्मादिदेवसर्वेदेवाः अस्यां वेधारणयंतारमयंतत्तस्मात् वो युष्माकं संबंधिन्यत्र लोके सं
संकर्षकरपमेक्षितं फलं धाश्यां प्राधुयां मह्हस्माद्रमेरसिहसीत्यादिनान्त्यसयः निस्वारायुरात्त: धुर्षीहोआयुदान्तत्वं छावं
दसीकमरपदाद्युदात्तत्वं दुदुहेदुह प्रपूरणे इत्यस्यल्टिवर योरेणयंतरमक्रीडायाण्यंतस्यल्ङिरूपं वर्णव्यत्ययः अश्यां अश्रू
व्याप्तावित्यस्यल्ङिबहुलं छंदसीतिविकरणस्यलुक् व्यत्ययेन परस्मैपदं अथतृतीया याज्ञायमइति जोयामयः यम
नियमो कालेप्राधुर्भवंनियामयः ओषधयः पुरो ऽअपोवर्षकार्येप्रजशक्तिं मेचनसामर्थ्यं मिच्छंति नमस्यंती: प्रह्वीभूता
सा ओषधोम्भिंविंद्गर्भंदानेस्थिरापुष्पफलादिलक्षणगर्भाधानादिसामर्थ्यज्ञानंज्ञानंतिवावज्ञानाफलकामयमानाधेन
वः सर्वस्य प्रीणयित्र्य: ओषधयः सहः सहांसिनाना प्रकाराणि वपूंषि रूपाणि बिभ्रत्यो ध्रियमाणि वारापि फललक्षणंपुत्रंत
नया अन्नाभिमुख्येन चरंति प्राधुवंति लोकेहितं भारवं कुर्वाणानां धेनुपः वसमभिलक्ष्यंगच्छति नहत् पराज्यमयः अमंतिसर्व
प्राप्रमदेतिज्ञामय: सूर्यांग्रोयच्छायाय:स्ता अपोवर्षकोयः स्वरश्मिभिः भौमान्त्रसानादायपुनर्वर्षतीतिवर्षक: सूर्यः आदित्याद्धा

वे॰भा॰ ८० वनेषु रश्मिमिति सरते भ्वनसौर्य वर्णवाकिमिः कंति नारीरवः आसन्मा दिवि गर्भं अपूर्वगर्भो अनसा सामर्थ्यज्ञानं तिज्ञामय आमोगति
कर्मणो वि मिम्या मिमितिति विधीयमानो वपुलवववारस्य आरिभवति नमस्यं नीः ने मस्राखान्म मो वरिपु भिन्नः स्थित्रि निकस्य
९८ वनरंतं जनपिरूपं प्रत्ययस्वरः अन वेद्भव यो धनुः स्वस्ववलविरूपं अत्र निपातनस्य चेति संहितायां दीर्घः अथ चतुर्थी अच्छा
विवक्ति अध्वरे यज्ञे वाचण सोमाभिपवार्थं मुपलान्युग्रानः प्रमुंचनो हंसमेव के सक्रस्तोरसीयावा पृथिव्यौ अच्छाविवक्ति
परिभाषया मित्रने अपि च मनीषां मननसाधनं ईक्षारद् ज्ञानाद्र्गोनीषाः यजत्रा युज्यार्इमारीतयः सनवे अनुष्ठानव्यवहारार्थं मूर्धा
मूर्धं सुखानामयानि विवक्ति वचपरिभाषणे लेटि बहुलं छंदसीति शपः श्लुः अभि पतोः बहुलं छंदसीत्यभ्यासस्येत्वं कुत्वं च्यत्य
येन युक्ताः मुख्यं वरिष्ठो क्रियाविकरणतू क्रियाद्गुणः किसवारं नीरत्तः मनीषां कृषोध्वेः अथ पंचमी याने जह्वाइति हे
अग्ने नवम कमनीय रक्तवर्णा क्रमेण शोभनामे धायामस्या सर्वस्य स्तावृध्नि तीया जिव्ह्यास्त्वास्मउरूची कुर्या त्तिः सत्ती रे
वेदु म ये अस्मनस्तु यने भेवं नेन वाचि करायस्यज्ञानयजनी वाग्भिरवान्सर्वान् देवानिह कर्मणि अस्माकं नवसेरक्षणाय आ
स्सरयउपवेशय किं च ना निश्चान् देवान् मधुनि मदकरा चसोमात्यायय कर्मेष्या नित्य मसिच्यज्ञामेघयो रित्यसिचउच्य
ते वच परिभाषणे कर्मणि यक्रिरूपं बहुलयोगादिति घातः उरूची अंचते क्विनस्य तेस्यो पसंख्यानमिति ङिपु अनुदात्तस्य यत्रो
दात्तलोप इति भिपुउदात्तत्वं पापद्यानस्वस्य णोपरत श्राश्रसादश्व्येको ंनाम गति निवृत्ति उत्तरत्वादिति घातः अथ षष्ठी
यानेपवं इति देवसे धमानहेमन्ने विप्रानानार नव सर्वार्ती अस्मारस्य प्रसंगतिमकुर्वाणाया नेतवृप्रमत्ती मधुरस्वादु श्रिः पीय
वाचयन्ति न कल्पवनमान्नं वर्धति तत्र दृष्टांतः पर्वतस्येव धारा यथा पर्वतस्य मेघस्य उदकधारा ओषधीवनस्पत्यादिपुसं
गतिं कुर्वाणा सा वर्धयति न हृत्वमो सर्व स्य वात विप्र आतवंत आत्मतहेसव्यं तां पमतिं पर हितकरण समर्थां बुद्धि मस्म
भ्यं रास्व रातिर्दानकर्मा अस्माकं ज्ञानच्छिन्नां कर्म विद्योतनां सुधिरं रात्र्यरस्य अस्थं तीयस्य च्यते गति कर्मण इत्यस्मात् छत्रतिउग
ताश्चेतिडीप् तुरअसमानः स्वरः पोपवन्तू पाण्नेत्वं नरस्वलुक्रियादिरूपं बंधतरस्यामिति चडि पूर्वस्योदात्तत्वं यदूलयोगादिति घा

249
1939

तः ममलिंगादौ वनितिरूपतनाद्भिलिगते प्रकृतिस्वरत्वं गस्वराद्भिव्यत्यये नामने परं लोपिरूपं आमंत्रितस्य विद्यमानत्वाभि
घातभावः इति त्रयस्य चतुर्थे द्वितीयो वर्गः धेनुः प्रत्नस्येति नवर्चं पंचमं सूक्तं वैश्वामित्रं त्रैष्टुभमाश्विनं तथाचानुक्रांतं
धेनुर्वाश्विनमिति प्रातरनुवाके आश्विने क्रतौ त्रैष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे चास्य सूक्तस्य विनियोगः धवरित्सूत्रितं च धेनुः प्र
त्नस्य काम्यं दुहानावरिति सूक्ते इति ध्युत्क्षेरश्वनात्रे द्वितीये छंदसे प्रउगशस्त्रे अयमाश्विनश्चतुर्थस्तृचः द्वितीयस्याश्विनं वइति खंडे
सूत्रितं धेनुः प्रत्नस्य काम्यं दुहानोगिरं नाप्याइ श्रोयथा क्विदानितिं तत्र प्रथमा धेनुः प्रत्नस्येति धेनुः प्रीणयित्री उषाः प्रत्नस्य पु
रातनस्याग्नेः काम्यं कमनीयं पयो दुहाना दक्षिणायां उपस पुत्रः सूर्यः तस्याः अंतश्चरति उपसोनंतरं क्रमयामास सूर्यं किरणसंप
र्कं अनयामा सूर्यकिरणगमनस्य सा सोरश्च भयामा दिवसः योनविंसर्वस्य प्रकाशकं सूर्यमावहति विभर्ति ऽथत उपसः पुरस्तात आ
विर्भावं स्तोमः स्तोत्र कारिणामादिरजीगः जागर्तिउपस्थितिरूपं यामायाप्रापणे अतोमन्निन् बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः अजीगः
जागृ निद्राक्षये लङि तिपि अडागमः श्लोलुक् आकारस्य इकारस्थानेरसः गुणो हलादि निरत्ति पोलोपः अथ द्वितीया
सुयुग्वहंतीति हे अश्विनौ सुयुक सुरथे योजिता अश्वा हतेन सत्स्वभृते नरथेन वां युवां प्रतिवहति यज्ञं प्रत्यागमनाय
धारयंति मेधाः यज्ञास्थक्षधी सुषमणिमुखं धूर्वा भवंति तत्र दृष्टांतः पितरेव यथा पुत्राः पितरौ मातापितरावभिलक्ष्य ग
च्छंति तद्वत् अस्मदस्मान सधमान यजमानं भीमा अस्मदीयं बुद्धिं पिबरेधां विशेषेण नाशयं तं वयं तु युवयोर्युवयोरव हविर्लक्षणमन्नं
पक्व मकुर्म सुवामपांक अस्म प्रभिमुखेनाया तं सुयुक युजेर्क्विप् कृषां क्तलुउ विस्तकपोलुक पितरेव पितामात्रेति पितुः शेष
कपोऽश्रा जेरथा ज्वर वयोश्च नोण्यं तस्य जनीजृषनजः कृरत्रो मंता श्विनतिमित्वाहृ यामाव छंदस्यु भयथेति आर्धधा
तुकत्वाण्णिलोपः पिबः पिबादेश मले धातुस्वर अथ तृतीया सुयुग्भिरश्वैरितिहे अश्विनौ सुयुग्भिः सुयुक्तो योजितैर
श्वैः सुरथेन पुनरावर्ततइति सुरथ्याः भूमक्रमकोपेतेन रथेनागत्य स्तोत्राणामुपाक्ष यितारो युवां अद्य आदियते सर्वैः
स्याद्भ्रात्रोतारस्येमं श्लोकं स्तोत्रं शृणुतं अंगहअश्विनौ निपास्मे थावित पुराजाः पुरातना ऋषयः वां युवां अवर्तिं अस्माकं स्तं

वे०भा०८०४

११

ह्वानं पतिगन्तिरा अत्रियेन गंतारावितिकिमाह। किंच अयं चित्र रथयं तीर्थते प्रथमाहके एमे ध्याये कतारवेनेत्यादिगतंगमि
त्वानं नस्यारत्नत्वं अथचतुर्थी आम नेवामिति हे अश्विनौ आमन्त्र्यथा इमांमदीयां स्तुतिं जानीतं किंचरथे
गमन साधनैरश्वैरागतं युवं वां ममत्मा गच्छतं विदेवे सर्वे जनासः स्तोतारः अश्विना अश्विनौ वायु वा हवं ते स्तुतिलक्षणा भिर्धाभिराह्व
यंति किंच गोऋजीकाग वां पयसा मिश्रणो येनाभिमधुमिमरुक्ताणि सोमस्य रूपाणि इमाइमा निहावीति युवाभ्यां प्ररुः हि अध्व
र्यवः प्रथ अमिन नम्रहणं न तिमा सोमन्य था मि नाण्णि मिश्रेभ्यो पे स्तिन ददति नद्दत उत्क्र व सतिनिभ सीति उत्क्रः सूर्यः अग्रे उप
मोचे उदेति न स्मा राम कंतमिति भावः ददः राणरा नेः तस्य लिधुमिरूपं हि यो गार निपातः उत्क्रः वसनवासस्का मिनंची त्यादि
नात्र किल्यास मप्रमारणं ग्रामिव्रमिपशी मां वेमि पत्नाभाव श्चांरसः अथ पंचमी तिरः पुरूचीरिति हे अश्विनौ पुरू चित बह
न्यपिरमांमि स्थाना मितिरः स्वनेत स्मातिरस्तुर्मतौ वां युवां इह कर्मणि रेवयानैः पथिभिः मार्गैरत्यानं मधवाना धनवंतौ हे अ
श्विनौ जनेपुन्नो रयुवां सुवयोरा गूपः असमं नानू घोषणी यत्स्तोत्रं वर्तते ऋत्वाग्राम्णामुपस्तवन्नि तिता रो हे अश्विनौ वां
युवयोमं र्मनांमरक्षणां सामानां इमे निधयः पात्रविशेषाः संनितरा गच्छतमिति भावः आंगूपः आङ् पूर्वा घुषे कर्मणि घ
ञ् आ घुष्यमे इत्या घोषः घोषत्वमप घोरारित्वाङ्गुरत्वाद्वा आङोनुनासिकश्छंदसः ये द्वा अगिइत्युर्थ अस्मादरूप इतिस्त्रे
आपकतस्य यांतो निपातिनः अंगतिगक्तिदश्यानितिअंगूपः स्तोत्रं अंगूपएथा यूपः मदादित्वात्याप्रिकोण प्रत्ययस्वरः एह
यानमितिअ पूर्व योगतः॥ ॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे त्रतीयो वर्गः॥ ॥ आत्मोयमितिपिकेति वयोण व्याकन्ना स्त पुरापं
योकतमिकमे कवाश्मयाम नितं वमनि धी वास्त्राणमो कस्स्यं विपंपामि मिव न स्तोयाम्याइति सैषा सूक्ते षष्ठी पुराणमो
कहति हे अश्विनौ वां युवयोः पुराणं पुरातन सख्यं ओकः सेव्यं शिवं कल्याणकरं भवति किंच नरा नरौ अस्मदीयस्य कर्मणो
नि नारौ युवयोर्युवयोर्द्रविणं धनं जह्नाव्यां जन्हुकुलजायां भवति शिवानि सखकरा मि युवयोः सख्यासख्यानि पुनः कृण्वानाः
कुर्वंतः समानाः हविःप्रदानेनोपकारकत्वात् मित्राभूताय यं मध्यामरकरेण तोमेन वां युवां सह युगपत् तुसि प्रमदे महर्ष

257
1939

येन सख्यं सख्युर्भावः इत्यर्थे सख्युर्यइति यप्रत्ययः जन्हाव्यां जन्होः संबंधिनीत्यर्थेन स्येदमित्यण ओर्गुणः ह्रस्वदीर्घयोर्व्यत्य
यः अरेम मरीहर्षे इत्यस्याशीर्लिङि लिङ्याशिष्यङ् प्रत्ययः निपातः अथ सप्तमी अश्विनावायुनेति हे रक्षाद्रो न सामर्थ्यौप
नौ युवां नानित्यत रुणीनास मानविषत्व अमर्त्यं यवो स्तोक रातत्रो भनफलस्य दातारौ हे अश्विनौ वायुना मियुक्ति स्वसजो
षसा संगतौ ऋभाणा सोमविषय मीनियुक्तो अश्विधा अनुपसीणौ युवं युवां तिरो अ अश्विनिरो हिने हूयमानमिमं सोमं पि स्य
बतं निषुक्तिः यो मेकिपतिरो अह्नं अन्हि अवं अन्हां भवे ठरसीति यत् तिरोभूतमह्नं यस्मिन्काले सतिरो अन्ह्यं पूर्वपद प्रकृति
स्वरः अथाष्टमी अश्विनापरियामिति हे अश्विनाव अश्विनौ पुरूचीः पुरुं अंचति गच्छतीति पुरूचीर्बह्वीर्वृ इषो हविर्लक्षणान्यन्ना
नि वां युवां परियुः परितो गच्छति नवामरभ्राः केनाप्यतिरस्कृताः यतमानाः कर्मणि प्रवर्तमानाः स्तोतारो गीर्भिः स्तुतिलक्षणा
भिर्वाग्भिः युवां परिचरंति ऋतजाः ऋतस्योदकस्य जनयिताऋते यज्ञे प्रादुर्भवतीति वा अध्रिगुतः स्तोत्रभिराकृष्टः वां युवयोः
रथः द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्योमध्यस्तरनीमेव परियाति हस्वंतः प्राप्नोति खलु अश्विनोः रथस्य वेगत्वे मंत्रः यो वामश्विना
मनसो जवीयान्रथस्व श्वो विज्ञ अनिगाति ते भनः कारणा रश्मरीयं यज्ञं प्रत्यागच्छतमिति भावः इणगता विश्वस्य लिटि
दीर्घ इणः किती त्यभ्यासस्य दीर्घः पादादित्वात्निघातः यतमानाः यती प्रयत्ने इत्यस्य शानचि रूसंज्ञपः पित्वादनुदात्तत्वे शा
नचित् सार्वधातुकस्वरेणानुदात्तत्वे धातुस्वरः ऋतजाः ऋते लिटि विहनीरित्यासं अध्रिगुतः जुइति सौत्रो धातुः कर्मणि कः
हनीवाक्मणि तिवृत्पर स्वरः अथ नवमी अश्विनामधुषमइति हे अश्विना अश्विनौ यः सोमः मधुषुत्तमः मधुरसम
स्यंते भेरयन्नधुवाकु युवां कामयमानो वर्तते यहासुवानु वसती वरीप्रभृतिभिर्मिश्रितइत्यर्थः तमिमं सोमं पातं पिवतं दुरोस्मा
कं गृहे आगतं मागच्छतं भृणिभृतं वयो धारकं नतः सर्वैर्वरणीयं धनं वा करि ऋच पुनः कुर्वन्तौ युवयोः रथः कत्नावनः सोमं पुन
रभिपुनवते यजमानस्य तिककृतं निगिप्रेप अभिषुतस्य स्तानाइति यास्कः संस्कारि यद्वा सस्कृतं गृहमागमिष्ट अतिवाये
नागच्छन् भवति यद्वा अस्यात कति पिभ्यां कृति बाहुलकारस्मादपि भवति प्रत्ययस्वरेण मध्योदात्तः करिकृत् करोर्यङ्

दे॰अ॰-८०

३०

सुविता नमिदा भर्तिर्द्दुर्यीत्वा दिनागुणा मोवेयणोदेश कने अस्यात् कारांनत्वारम्भासप्य दिगागमो नधा मोनीति विश्विपात्यन्ते अ
भ्यत्तस्वरः विकर्तं करोतेरादिकर्मणि च संस्कर्तुं प्रवृत्तस्यार्थः शाखादिस्वरः ॥ ॥इति तृतीयस्य चतुर्थे चतुर्थो वर्गः॥ ॥मित्रो ज
नानिति नवर्चं पंचमं सूक्तं वैश्वामित्रं मैत्रं चतुर्थ्यादयः ऽन्यं नमित्यनुक्रमणिका। आदितः पंच त्रिष्टुभः शिष्टाश्चतस्रो गा
यत्र्यः। मित्रो देवता। अग्निरोमार्थे पशौ मित्रस्य पशुपुरोडाशस्य मित्रो जनान्यातयतीत्याद्या नव याज्यानुवाक्याः। मित्रो जनान्यातयति
ती ब्रुवाणो मित्रो दाधार नमपथमा मित्रो जनान् यातयति ब्रुवाणः स्तूयमानः शब्दं कुर्वाणो मित्रः प्रकर्षेण सर्वैः प्रमीयते नयतीत्यर्थः वा न्
स्मिन् क्षेमेन यातनं दिव्यमित्रः सर्वं जननं कर्म कारयितुं नियमयतीत्यर्थः। किंच तथा स निमित्रः अनिमिषाः अनुमिषणेनास्तु यहं
स्त्वा रुसीः कर्षणोमनुष्यान् अभिवपेत्सर्वतः पश्यतीत्यर्थः। तस्मै मित्राय सिलः घृतवत् परस्परणाभिषायाः युतं हव्यं हननयोग्य
मुरोडाशादिकं लभेभि जुहोत्वाय कृष्णेन कृत्वा प्रयच्छतेत्यर्थः उक्तार्थे यास्केनापि मित्रो जनान्यातयति ब्रुवाणः शब्दं कुर्वन् मित्र
रवधारयति पृथिवीम् उत द्याम् मित्रः कृष्टीरनिमिषाभि चष्टे इति मनुष्या नाम कर्मणो भवति मित्र एव एतद्वा मित्राय हव्यं घृतव
ज्जुहोतेति आस्यान जुहोति हविर्सकर्मेति यातनयति वा संज्ञान्यण्यन्तस्य लटि रूपं दाधार तुजादीनामित्यभ्यासस्य दीर्घः कृ
ष्टीन् ऋत्विजे अपानस्य पश्यन्योऽरताः गुणः निपातः देवताद्वाहमिः पुमिवरुसतस्य प्रसमित्रेति याज्या। एषा प्रातर्होमस्य काल
स्य निमित्ते मैत्रं वत्सं यजमानं मित्रं च प्रसमित्रमर्तो अस्तु प्रयस्वानिति संहिता यामितिच सैषा सूक्ते द्वितीया प्रसमित्र वित्ते
आदित्यपूर्ते नक्षत्रसृतेभ्यो मनुष्य तनुभ्यं शिक्षति विहविर्लक्षणमन्नं ददाति हे मित्र समर्तो मनुष्यः प्रयस्वान् अन्नवान् प्रास्ते
न भवतु त्वं लस्तवान्सितः मनुष्यः केनापि न हन्यते न यो जीयते नाभिभूयते न व एनं त्वं तुभ्यं शिक्षति तवं नं पुरुषं अंहः पापं
मित्रः समीपवर्जयेन नान्तिदूरात् न प्राप्नोति विशिष्टः विदर्शनकर्मा स्यात्त्वयेन परस्मैपदं महत्या गारनिपातः जीयते जयते
कर्मणि अक्रियकरवाधानुक विपरितदीर्घः योनः नतीयाकर्मणि सर्वपदस्वरः अश्नोतेः अशूव्याप्तौ स्वादिव्यत्ययेन परस्मैपदं
अयवत्नीया। अनमीवास इळया मदन्त इति चतुर्थी। अनमीवासः रोगवर्जिताः इळया अन्नेन मदन्तो मरतः पृथिव्याः वरिमन्नि

ल्लीर्णप्रदेशो मितज्ञवः मितजानुकाः आयया कामं सर्वत्र गच्छन्तः आदित्यस्य सर्वं विभनं कर्मोपक्षियन्तः तस्य कर्मणः समीपे नि
वसंतः मरीच वरुणकुर्वाणाः नाद्वाव यं मित्रस्यादित्यस्य क्रमतो शोभनायामनुग्रहबुद्धौ स्याम वर्तेमहि मरन्तः अदीर्घ इत्यस्य ज्ञानरि
रूपयेन प्रप मितज्ञवः जानुज्ञवस्य मुखांदसः वपि मनूरुज्ञाकाद पृथिव्यास्विदादिमनि च प्रियस्थिरेत्यादिनावरादेशः कपोसक
सुगिति सप्तम्या लुकस्यायेनानुदात्तः अयं चतुर्थी अयं मित्र इति याज्यं पूर्वमंत्रे प्रतिपादितो मित्रः सूर्यः नमस्यः सर्वैर्नमस्कारणी
यः कर्तोप शोभनमस्कारः कर्मेन मव्यर्थः राजा सर्वस्य जगतः प्रकाशपराने स्वामी एवात्र शब्देन बलम्क कच्यते सत्र शोभनब
लोपेनावे धाः सर्वस्य जगतो विधाता एवं गुणोपेतः सूर्यो जनिष्ट उद्भूत तस्यैवं विधगुणोपेतस्य यज्ञियस्य यज्ञार्हस्य सूर्यस्य क्रमतौ
शोभनायां बुद्धौ भद्रे कल्याणकारिणी सौमनसे चित्तप्रसादे च वयं स्याम भवेम नमस्यः नमसि धूम्र इत्यत्र साधुरितियन् स्वरितः अ
जनिष्ट जनि प्रादुर्भावे इत्यस्य लुङि मित्रिवरूपं सौमनसे शोभनं मनः सु मन इत्यस्य भावस्तस्येदमित्यण् प्रत्ययस्वरः अयं पंचमी। महाँ आ
दित्यइति याज्यमास्पणं नमस्कारं कुर्वन्ति यत्यास्तस्मै पन्यनमाय स्तुत्यतमाय मित्राय आदित्याय अग्नौ एतं प्रीति रूपमेतं हविः अग्नौ
आजुहोत जुहुत यातयज्जनः दिशां महान् अतएव नमस्कारेण प्रसद्यः सर्वैरुपसदनीयः यातयज्जनः प्रातः प्रातः स्वस्व
कर्मणि प्रवर्तनीयाः जनाः येन मित्रेण तथोक्तः यतीप्रत्ययस्यान्यत्यस्य ज्ञानरूपं बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरे प्राप्ते मरुद्वृधादित्वा
त् पूर्वपदान्तोदात्तत्वं गृणते स्तोत्रे सुतुर त्रसुत इति विभक्ते स्तल त्वं पन्यतमाय पननेरध्यर्थं त्वादाघन् यत्नोनायुइत्यायुदात्तत्वं कृष्टं नित्यं
नेणइत्याद्युदात्तत्वं ॥ ॥इति तृतीयस्य चतुर्थे पंचमो वर्गः॥ ॥अभिभूविपावपडेद्दन्नाराश्च समेदन्नौक विंशादिसा
ममति सेगत्राशेमैत्रं दिव पावा स्थानेपंचमतया दिसंख्या कात्र कभाव पनीयाः तत्र मैत्रावरुणशास्त्रं मित्रस्य चर्षणी धृत इत्या या
धृतस्य अवपनीयाम्यर्थं सचितं च मित्रस्य चर्षणी धृत इति च तस्यां मैत्र्यश्च अथ षष्ठी मित्रस्य चर्षणी धृत इति चर्षणी
धृतो मनुष्याणां धारयितानेन धारकस्य सर्वाधिकस्य तानसि सर्वैः संभजनीयं युष्माभिर्दीयं धनं च चित्रश्रवस्तमं अतिशयेन
चायनीयकीर्तियुक्तं सानसिं नमिस कनोतेः सानमिय र्षिसीत्यादिना अमीव प्रत्ययान्तत्वेन निपातनादुपधावृद्धिः नित्वाद्युदात्तः

253
1939

न: स्वमेधियुक्ति । मानो अंहममस्मा त्वास्येयेषि: तस्यामभियोमहि नेत्यनुवाक्या मित्रं च अभियो महिना दिवं प्रसमित्र मर्तो अ
स्तु प्रयस्वानिति मैत्रावरुणे सप्तमी अभियो महिनेति यो मित्रो महिना स्वकीयेन महिम्ना दिवमंतरिक्षमभिबभूवाभिभवति
सप्रथा: सप्रथा: प्रसिद्ध: कीर्ति: तत्सहित: श्रवोभि: स्तुतिरूपाभिरुत्पादितैरन्नै: पृथिवीमप्यभिभवति ... युक्तां करोतीत्यर्थ: स
प्रथा: प्रथ प्रख्याने ... अथाष्टमी । मित्राय पंचेति पंचजना: निषाद पंचमाश्चत्वारो वर्णा:
अभिष्टिशवसे शत्रूणामभिगंतृबलयुक्ताय मित्राय येमिरे मिरे हवि: प्रयच्छंति स तादृशो मित्र: विश्वान्सर्वान्देवान् बिभर्ति स्व
स्वरूपतया धारयति अभिष्टिशवसे ... बहुव्रीहौ पूर्वपद
स्वर: । अथ नवमी । मित्रो देवेष्विति मित्रो भगवानादित्यो देवेषु द्योतमानादिगुणयुक्तेषु आयुषु मनुष्येषु मध्ये योजन: वृक्तब
र्हि: वृक्तबर्हिर्युक्ताय ... इष: ... इष्टानि कल्याणानि व्रतानि कर्मा
णि ... कर्मणि निष्ठायां तं यस्य विभा
षेतीट्प्रतिषेध: बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वर: ... । इति तृतीयस्य चतुर्थे पंचमो वर्ग: । इहेह व इति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं वैश्वा
मित्रं जागतं ऋभुदेवताकं अंत्यस्य ... इंद्रदेवताकत्वं तथा चानुक्रांतं इहेह व सप्तार्भवं जागतं ... विनियोगो
लैंगिक: आभिप्लविकेषु ... इहेह व इति न
... इहेह इति हे ऋभव: ... संयोजयंतीति ... कर्माणि तेषां भावा बंध ता इहेह सर्वे मनसा
सर्वैर्हविर्भि: नर: हे मनुष्या: ऋभव: उशिज: यज्ञभागं कामयमाना भवंत: वेदसा यज्ञभागप्रापककर्मविषयज्ञानेन तानि तादृशा
नि कर्माणि अभिलक्ष्य जग्मु: प्राप्नुवंति ... याभिर्मायाभि: ... कर्माणि याभिर्मायाभि: ये कर्मभि: प्रति
जूतिवर्पस: प्रतिषेवमाभिर्भवनशीलतेजोयुक्ता: सौधन्वना नामांगिरस: पुत्र: कश्चिदृषि: तस्य पुत्रा: सौधन्वना: ते च त्रय: ऋ
भुर्विभ्वा वाज इति एतन्नामकास्त्रयं यज्ञियं यज्ञार्हं भागं सोमपानादिलक्षणं आनश व्याप्नुत ... मंत्रवर्ण: ऋभुर्विभ्वा वाजो

देवानगच्छत स्वपस्यया ... भागमेनेनि ... सोमपीथमभ्युजयनित्युपाख्यानपूर्वकं स्प
ष्टमभिहितं । नर: कर्माणि नेतारो हे ऋभव: उशिज: कामयमाना वेदसा ... युक्ते स्तोतार: ये युष्माकं तानि च म
नुभस्तणादीनि कर्माणि ... अभिगच्छंति ... इत्याह ... ऋभस्तणादिभि: कर्मभि
र्यज्ञभागं यूयमाप्नुतेत्यभिगच्छंति युष्माकं ... इहेह इत्यस्य ... द्विर्वचनं परस्याम्रेडि
तस्यानुदात्तत्वं ... पूर्वपदस्वर: ... बंधुता ... प्रत्यय: ... यामजनबंधसहायेभ्यस्त
लिति तत्प्रकृतिस्वर: । अथ द्वितीया । याभि: शचीभिरिति हे ऋभव: याभि: शचीभि: शक्तिभिश्चमसांश्चतुर: अपिंशत विभक्त
न: यया धिया प्रज्ञया गां मृतामरिणीत चर्मणो ... येन मनसा प्रज्ञानेन हरी एतन्नामकाविंद्रस्याश्वौ
निरतक्षत निरमकुरुत तथा यं मंत्रवर्ण: ... इति निरतक्षत तेन सर्वेणानेन कर्मणा देवत्वं य
ज्ञभागार्हलक्षणं देवभावं समानश सम्यक् प्राप्ता: । अपिंशत पिश अवयवे तुदादि: तस्य लुङि मध्यमपुरुषस्य रूपं यद्वृत्तयो
गादनिघात: अरिणीत री गतिरेषणयो: क्र्यादि: तस्य लङि रूपं अत्रापि पूर्ववदनिघात: निरतक्षत तक्ष त्वक्ष तनूकर
णे लङि रूपं पूर्ववदनिघाते ... अनुदात्त: आनश अश्नोतेर्लिटि रूपं निघात: । अथ तृतीया
इंद्रस्य सख्यमिति मनोर्नपात: मनुष्यस्यांगिरस: पुत्रा अपस: यागादिलक्षणकर्मवंत: ऋभव: इंद्रस्य सख्यं समानख्यानत्वं प्राप्ता:
समानशु: सम्यक् प्राप्नुवन् तथा इंद्रस्य सख्यं प्राप्ता ऋभव: दधन्विरे पूर्वं मनुष्यत्वेन मरणयोग्या अपि इदानीमिंद्रस्य सख्ये
न प्राणान्धारयंति तथा मंत्र: ... सौधन्वनास: सुधन्वनामकस्य ऋषे: पुत्रा ऋभव: सुकृत: शोभनकर्माण:
संत: प्रभूतै: शमीभि: देवत्वप्राप्तिबंधनिवारणहेतुभि: कर्मभि: सुकृत्यया शोभनेन कर्मणा च विष्ट्वी व्याप्य अमृतत्वमेरिरे
प्रापु: तथा च ... अमृतत्वमानशुरिति नपात: न पाति न पातयतीति नपात: ... प्रकृतिभाव: दध
न्विरे धविर्गत्यर्थ: व्यत्ययेनात्मनेपदं लिटि रूपं ईरिरे ईर गतौ ... भवति निघात: सुकृत्यया करोतेर्भावे क्यप् ...

255
1939

वे॰आ॰टी॰ ॥४॥ अस्तवयस्य मत्वर्थीयो नीतोदात्तत्वं समासे रुदुत्तरस्वरः अथ चतुर्थी इंद्रेणयाथेति हे ऋभवो यूयं इंद्रेण सचा सरथं समानं

१०२ स्वयमास्थिताः ते अभिषुते सोमे पानिषते याग अथ अभीनंतरं इंद्रेण सहैव अस्माकं यूयं यज्ञानां कृद्वयने कामयते यजमाने

गमने नगरिक्रमण कल्मषे सवने मितिक्रमत्या तेषां हविस्तु निरुक्तिरित्स्वयमस्य भवद्भ्यो धन्वनाः कथम्बुत्ताः वायुनः

मूलत्वारिक्रमण कल्मषवो परो मे धाविनो येनियास्का वृद्ध्याह्मत्वः वो युष्माकं सकवानि रत्नस्त्व प्राय काणि शोभन

नि शो कर्मोत्तिम प्रति मे प्रीतिमालु मिथुनया परिभूतं तेन नोपदिशवयानि यथावीयोपिसुष्मा कंसामर्थ्यानि त्वनेव पतिमातुं

ग्राक्यानि कृतानां कर्मोनीव स्थितरूपं व्याख्यानमिति करणे प्रत्ययः प्रत्ययस्य स्वरस्तु रान्ते धातुस्वरः वन्नात्राव्ये वंध्या

नृवनस्पते संगतो भवतिवज्ञामे या अथ स्वस्ति आकृतं इतिवत्सुपत्यंस्य सुपर्विंकुवचने वज्ञात् निघातः पतिमे मा

आने विवस्वतिमाः मानं त्वा चतुर्थे कर्तवने आनो लोपाभावः आरंस एकादेशस्वरः अथ स्युविके पंचमे हनि वेद्रवेरवत्राने

इंद्र ऋभुभिः कस्तर्भावत्रः भनिन्तवइंद्र ऋभुवानवद्भिः समस्तिनं इंद्रारूणात्मकनपाधिमत्त्वमिति सेषापसूनेपंचमी इं

इंद्र ऋभुमिति रिंद्रवान वद्भिः वाजो नाम ऋभूणां भ्राता वाजो येन सहिते ऋभुभिः सहितस्यो सक्षिप्तं सम्यग् भिषिक्तं

ग्यावभिः क्रम सोमं गभस्त्योः गभस्ति बाहुस्त्याभ्याम् इति निगृह्णति परार्यां याभ्यामिति चगभस्ति वाहुस्तयो वहिरात्व

मपसारयः सहकामाभ्यां स्त्रीत्वा सोमं पिबेत्यर्थः मघवन्नहे इंद्र धिया स्तोत्ररूपेण कर्मणा इषितः प्रेरितः त्वं दाशुषो हविर्द

त्तवतो यजमानस्य गृहे सोमधन्वेति स्तोधन्वनः पुत्रैः अभिः मनुष्यैः ऋभुभिः सह माकम् अस्त्व सोमपानेन हृष्टो भव सक्षित्तं

इत्सभेवते कर्मणि इति गनिर्न नंदइति मनेत्स्वरः गभस्त्योः प्राप्तसंनद्धिर्यो इत्यस्मात् भास भासेति सूर्ये णविप्रत्ययो धाते

गंगमस्थवयमस्तेः पदोरादित्वो रेवनेयं मत्वरित्वाद्दिविद्युतो इत्यवलं छंदसीति विकरणस्य लुक् निघातः अथ

षष्ठी इंद्र ऋभुमानिति पुरुहूत ऋभिः स्तुत्हें इंद्र ऋभुमान् ऋभुणा ऋभुवान् वाजवान् वाजका भोमान्नायुक्तः श॰ व्याइंद्र

वकर्मणा याप्तहिन हिनोस्मा इह ऋभुमण्य स्मिन् सवने मस्य हृष्टो भवहे इंद्र तुभ्यं स्तवर्यं इमानि स्वमरा शिव हादि येभिरे

257
1939

तव सोमपार्थ्याने ग्निपुमवने सुमिता न्यवसत् नेकिं चरेत्या नाम स्यारीनां नांधुनाधनानि कर्माणि च मनुषो मनुष्यस्य धर्मभिः

कर्मभिः साकं चरंतीनि वतान्यासते अथ सप्तमी इंद्र ऋभुभिरिति हे इंद्र याक्तिभिः अन्नवद्भिः वाजयुक्तैः ऋभुभिः सहितस्त्वं

यात यज्ञं स्तोतु वाजमन्यं कुर्वाणः इह यत्ते यज्ञियं यन्ताद्वत रितुः स्तोमं स्तोत्ररूपं याहि आगच्छ पुनः किं विशिष्टः केतेभिः के

तो नाम प्रतत्वमर्थमभिरिति के ता प्रज्ञा मरुताः तेः ज्ञानं ज्ञानस्ख्याके शिषिरोभिः शिषिरे गमनकुशलैरभ्यैः सहितः आयुधं

मनुष्याययज्ञानायसहस्ननीथः बहुप्रकारनयनोपेत अध्वरस्य न विद्यते ध्वरो हिंसा यस्य ताद्रशः सोमस्य होमनिहोमे

आगच्छेति शेषः वाजयन्याजं वरतीत्यर्थः तिणच्चणाविश्व वक्षावातु रिष्ट मेयस्त्रि निरिलापः केतेभिः किन्त्वाने घस्र

भित्वा इदासुदात्तः इति त्रतीयस्य चतुर्थे सप्तमो वर्गः उषो वाजेनेति सप्तर्चमष्टमं सूक्तं वैश्वामित्रस्य उषं स्पादेवत्त्वा

कं तथा चानुक्रांतं उषो ओ॰ नस्य मिति प्रातरनुवाके उपः क्रतावाश्विनशस्त्रे च त्रैष्टुभे छंदस्येतस्य सूक्तस्य विनियोगः

सूत्रितंच उषो वाजेन रमहत्स्यमिति तत्र प्रथमा उषो वाजेनेति वाजेन यज्ञिनि अन्नेनान्नवति तथा च मंत्रः सं वाजैर्वा

जनीवतीति मघोनि धनवतीति उपः प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानवती त्वं स्रणतः तव स्तोत्रं स्मृत स्तोतुः स्तोमं स्तोत्ररूपस्य यद्वा वाजे

नहविलक्षणेवान्नानेन महस्तोत्ररूपस्वे निमवेघः स्मिन् यारे विश्वैसर्वैरणीयेहे उषो देवी पुराणी पुरातनी एव नित्तरु

णीरूपमा नवत शोभमाना कंत वासाम्हत्स्तेव यौषेति पुरंधिः पुरुबहुधीस्तोत्रलक्षणं कर्म यस्याः सा बहु स्तोत्रव

ती पुरंधिर्बहुधीरितियास्कः पुरंधिः शोभमाना वा एवं विधगुणोपेता त्वं अनुकूलं यज्ञकर्माभिलक्ष्य चरसि यष्टव्यतया

वर्तसे मघोनि मघवद्वान् मनुवर्षे छंदसीवनि यो वेति वनिप् स्त्रियां ऋन्नोभ्योऽप वयुच मघोनामत इति इ

ति संप्रसारणे कृते गुणः संबुद्धौ भंवार्थनघो नस्त्वः निघातः पुराणत्रात् पुराणप्रोक्तेष्विति सूनोरादत्वेन निपातितः दि

स्त्राण त्रितिऽपप्पनुदात्तस्य वयत्रोदात्त लोपः स्यंतोदात्तत्वं पुरंधिः पूर्वो दादित्या उकारस्य अभावेत्राः ईकारस्य ह्रस्व

त्व आयुदात्तप्रकरणे दिवोदासादीनां छंदस्य उपसंख्यानमित्या कृदान्तत्वं अथ द्वितीया उषो देवीति हे उषो देवि अमर्त्या

वे०भा०अ०३ मरणधर्मरहिता चंद्ररथा कनकवर्णमयरथोपेता सूनृता प्रियसत्यरूपा वाग्यदीरयंती उच्चारयंती तथाच मंत्रवर्णः कन्या
वारीवायती सोमपामपि प्रियां दधाना इति ऋतावरी ऋतावती प्रभूताश्वा चित्रा युवासः प्रभूतबलयुक्ता अरुणवर्णा अश्वा
विभ्रतो यामा सत्यस्य सुनियमं ग्रावाणो येनानीतास्ते अश्वाः हिरण्यवर्णा वाताः आवहंतु तस्मिन् यमासः सयतेरकर्तृ रार्थे बलभिल
१०१ र अथ तृतीया उषः प्रतीची नितीह देवी विश्वा भुवनान्यभिवीक्ष्य अमृतस्य केतुर्भव समानमर्थं चरणीयमाना चक्रमिव नव्यस्या ववृत्स्व
अमरणधर्मस्य तस्य सूर्यस्य केतुः प्रज्ञापयित्री अर्थात् भस्मकार्या नातिक्रम्य भूमि पुनः पुनर्गच्छमाना नवा नव्या
नवे रेदेवी विश्वा कं चक्रमिव चरणीयमाना समानं अर्थं उत्तमं मार्गं भ्रमणेन प्रवर्तनं कुरु अर्थं अर्थ्यते गम्यते मार्गो
समर्थ उदात्तनिवृत्तिस्वरेणोदात्तः केतुः चायः पूजानिशामनयोरित्यस्माद्धातोः कीर्तितुः किइत्यादेशः आर्धधातुक
लक्षणो गुणः अर्थस्थ्यर्थः अस्मय नव्यसि नवनकारादीयसुनि ईडिस्वृ परकारलोपश्छांदसः विवृत्स्व वृतेर्बहुलं
छंदसीति विकरणस्य लुक् अथ चतुर्थी अव स्यूमेव चिन्वती मघोन्युषा याति स्वसरस्य पत्नी स्वर्जनन्ती सुभगा सुदंसा आन्ताद्दिवः पप्रथ आ पृथिव्याः
उषाः स्यूमेव वस्त्रमिव तन्तुभिर्वयन्ती चिन्वती अवचयमपरस्यां
यन्ती मघोनी धनवती स्वसरस्य ऋतस्य सरस्य पत्नी सती याति गच्छ
ति स्वः स्वर्गं जनयंती भगवती भाग्ययुक्ता स्वर्करं सा शोभनाग्निहोत्रादिकर्मोपेता यज्ञरूपा दिवः द्युलोकस्य
अंतान् पृथिव्याः अंतान् पप्रथे प्रथयते प्रकाशयतीत्यर्थः स्यूमेव सिवेः तुसंताभिभर्तिः विविद्रः पिभ्यः किंविमन्त्र
स्वरेणाद्युदात्तः अनुदात्तेच्छंदस्य पामूडा उपाकस्य निपातस्य अनुदात्तः चिन्वती नीतुस्तुमइविइपुदात्तत्वं
अनीभम यतेरस्य अंतस्य अनिगेकं स्वरयवधोगविवर्जयातुककैवनिलोपः अथ पंचमी अच्छा वो देवीमुषसं विभाती
प्र वो भरध्वं नमसा सुवृक्तिम् ऊर्ध्वं मधुधा दिवि पाजो अश्रेत् प्र रोचना रुरुचे रण्वसंदृक् हे देवा विभाती विभानाम्
उषसं देवी मनिवोयुष्माकं संबंधिनानमसा नमस्कारेण सुवृक्तिं स्तुतिं प्रभरध्वं प्रकुरुत मधुधा मधुधारणानि पाव्यानि धाननिमधुस्तोम तं धारयंती
पाचयाम मधुधा आदित्यधा भीमत्वं वयस्काभावात् स्तुत्याः वयसंदिवस्पोजाम सेयथा दिवि नभसि उर्ध्वं याज्यः ऊर्ध्वाभिमु

त्वपाजस्तेजः अश्रेतश्रायति यथा रोचनारोचनशीला रण्वसंदृक् रमणीयदर्शनोषाः प्ररुरुचे प्रकर्षेण दीप्यते यद्वा रो
चना लोका स्तानस्मत्प्रकर्षेण स्वतेजसा दीपयति तथाच मंत्रवर्णः व्युच्छंती हि रश्मिभिर्विश्वामाभासि रोचनमिति ससदृक् रे गत्यर्थ
स्यस्पप्रसवः इति चेत् नुमागमः सन्पूर्वाच्चोक्तिनू पहुब्रीहो पूर्वपदप्रकृतिस्वरः अथ षष्ठी ऋतावरी दिवो अर्कैरबोधि आ रेवती रोदसी चित्रमस्थात् ऋतावरी सत्यवती
यज्ञरूपा दिवः द्युलोकस्य अर्कैः तेजोभिः अबोधि सर्वैर्ज्ञायते नव रेवती धनवती सेयं रोदसी द्यावापृथिव्यौ चित्रं नानाविधिरूप
युक्तं यथा भवति तथा आ अस्थात् सर्वतो व्याप्य तिष्ठति हे अग्ने आयतीं त्वदभिमुखमागच्छंती विभाती भासमानां उषसं उषो देवी भिक्ष
माणो हविर्भिर्याचमानस्त्वं वामं वननीयं द्रविणं अग्निहोत्रादिलक्षणं धनं एषि प्राप्नोषि अबोधि बुध अवगमने कर्मणि लुङि चि
ण् भावकर्मणोरिति चिण् चिणो लुक् रेवती रयिमतो बहुलं छन्दसीति संप्रसारणं नाम्नि सुपं छांदसी रइति वत्वं रय्यर्मतौ बहुलमिति गुणः उगितश्चेति ङीप् ग्रावध्वस्थो
पसर्गं नमितिमतुप् उदात्तत्वं अथ सप्तमी ऋतस्य बुध्न इति ऋतस्य बुध्न उषसामिषण्यन् वृषा मही रोदसी आ विवेश मही मित्रस्य वरुणस्य माया चन्द्रेव भानुं वि दधे पुरुत्रा
ऋतस्य सत्यस्य यज्ञस्य प्रेरक आदित्यः ऋतस्य अग्निहोत्रादिकर्मकारणस्य
अभितम्या तत्र वधि मूले उषसामिषण्यन् प्रेरणं कुर्वन् मही रणे महत्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यौ आविवेश सर्वतः प्रविष्टवान् सूर्यः
वर्षित्वा उपष्वन् सर्वतो गच्छन् उषा मंगं धिरावि मम दैगारोदसी द्यावापृथिव्यौ स्पष्टं वनिति योजनीयं तमः उषाः मही मित्रस्य वरु
णस्य माया महती मित्रावरुणयोः माया प्रभारूपा सती चंद्रेव कनकवर्णा वि भानुं स्वप्रभां पुरुत्रा बहुषु देशेषु विदधे विदधाति स
र्वत्र प्रसारयति मही अन्तलोपश्छांदसः पुरुत्रा देवमनुष्येत्यादिना अधिकरणे त्राप्रत्ययः॥ ॥इति तृतीयाष्टके चतुर्थोऽध्याये षष्ठो वर्गः
॥ ॥इमा उ वामिति अष्टादशर्चं नवमं सूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका इमा उ वां भृमयः वरुणबार्हस्पत्य पौष्ण सावित्र्य सौम्य मैत्रावरुण्य
नव च अंत्यो जमदग्नेः पूर्वाः चतुर्थांश्चत्वारः आद्यास्तिस्रः त्रिष्टुभः तिस्रः पंचर्चा गायत्र्यः प्रथमस्येंद्रावरुणौ देवता द्वितीयस्य बृहस्पतिः तृतीयस्य पूषा चतुर्थस्य सविता पंचमस्य
सोमः षष्ठस्य मित्रावरुणौ अभिप्लवके षष्ठेऽहनि तृतीयसवने स्तोमस्तोमोऽत्यौ मस्यां स्तवस्तव्या स्थितेषु त्रैककां अंत्यस्य ऋमत्र
स्तुताः इति शंसनार्थ तत्र वारि संख्याकं च आवपेयुः तत्र मैत्रावरुणस्या पाप्मा धारत्व सूत्रितं च इमा उ वां भृमयो यामि

वे॰भा॰२० ध्यमा भाइतिपनत्वइवि तत्प्रथमा। इमाउवांइति मिहेइंद्रावरुणाइंद्रवरुणौ वांयुवयोः संभेवंधिभिः मन्यमानाः वलिभिः स्तुतिभि
भिः मन्यमाना नभ नरव भ्रमय भ्रमणशीलाः इमाः प्रजा भुवावतेन सोयार्थे चतुर्थी वलपनाधिनाद्या गुणात्तुल्यादिस्या नाभूवनूभवं
३-४ युवांयुवयोः रनाद्रांयन्त्राः इद्रूप्रातेयेनयद्रमात्तसिविवेद्या सभ्यंमिनमन्त्रभरथः स्मप्रस्तुसंपारथः तत्कालीनान्वयः यदिहेइंद्रा
वरुणौ वांयुवयोः संधिन्यः इमाः अस्माभिः क्रियमाणा भ्रमयो युवां पातुं क्रमणशीलाः मन्यमाना मन्यतिः सर्वतिकर्मा युवामर्चंत्यः ना
म्नतया युवयमेतु युवाभ्यांसदृश प्रकृत्यस्मै रवयमात्तुभ्यातुजातिरसतकर्मार्थः अहवामाभूवन्नद्विासंसमानेभ्रमय भ्रमुअनवस्थाने
यमे संप्रसारणं वाडिन्प्रत्ययः संप्रसारणं व्यत्ययेनांतोदात्तत्वं युवाकृते युष्मदस्माभ्यां छंदसी नाद्यउपसंख्यानमिति वलुप्‌ अवि
भक्तयवियुवोरद्राभ्यांस्तःतुल्यासुजर्सिमारावनिकेतनेपु यभादयथेतियन्त्रमोनाप्रतापरात्तं संधिअवधनेइणकिप्‌ दिवृष्य
किप्यानमिति निकपालयेनापुरात्तत्वं भधहितात। अथमुवामिति केइंद्रावरुणाइंद्रवरुणोरयीयन्नरयिमास्तनइच्छन्नयम
स्नमः वैरिकर्मणः रत्नतया अतिशयेनपुरुमहत्यन्यंयजमानः अवेसरक्षणायत्वायवांयुवांश्रः इवनमंसर्वराजोहमीतिभ्रज्ञामा
रूपक्रिमसहूर्वकिपे क्रियाविप्याक्तज्ञोषौरांगतौयुवांमेममहवंयुभ्रदीयमाप्तत्रं श्रणुतंपुरुनमः तमपोव्यत्ययेनाद्युदात्तत्वं
आहवीतिसमतेहस्तुकिभ्यसममवेतिसंप्रसारणे इनेरूपंउडिस्मितिविभक्तेरुदात्तत्वं रथिव्याउदात्तत्वंइणेलघपूर्वादित्यदात्तत्वं
रूवं रूपतेभावेनयमर्गमेत्ययपृतत्ययस्यपित्वादनुदात्तत्वं अथतृतीया अस्मानरिइंद्रावरुणोती हिइंद्रवरुणौ अस्मे अस्माकंतदभि
लषितंनाश्रांवसुधनंस्यात भवेत्हेमरुतः सर्ववीरः सर्वकर्मधीरः समर्थरयिसुभपन्नासेघः पन्नावोसतिविरि तितैतमियकंअस्मे
अस्माकं भवतुवरूत्रीः सर्वैः संभजनीयाः स्वपृत्याः शरणैः श्रणंविज्ञीनारिकेत्राभिस्त्रिशरणानिरग्ड्यः तैरस्मनवंतु होत्राःहूतेस्वां
हवींषिसम्पन्नायुष्माते शावसंवयंतविव्यवहानिह प्रावर्णं तादृशी भारतीसरस्वतीर्दक्षिणाभिः गोरूपाभिः दक्षिणाभिः यदुउ
दाताभिर्वांमिः अस्मान्यालयन्तु अत्रयादित्वन्नसंहितायांपूर्वपदादितिषत्वं वरूत्रीः धमिनस्वजिते त्यादिनाउदीत्त्वेनतिपातन
नादिरवसंधिः होत्राः हूयंतेनादरनयो इमाश्चमभमिभात्त्वनीतिअधिकरणेनन्प्रत्ययः अथचतुर्थी रहस्पति इति विशेवदेवे

रेध्यावसर्वदेव हिमे रहस्पते नोअस्मसंबंधीनि हव्यानि हव्यमोग्यानि पुरोडाशादीनि हवींषि जुषस्व रेवस्वततसंदाधेपेशुद्ध विदत्तव
नेयजमानायमह्यं रत्नान्युत्तमानि धनानि रात्वेरद्भ्यरादनेवस्वेनात्मनेपदं अथपंचमी शुचिमर्कैरिति हेऋत्विजो यूयंअध
रेषुयज्ञेषुशुचंत्रस्पतिमर्कै रर्चनीयैः स्तोत्रैर्नमस्यत परिचरत अनामि अनाभिमुख्येन अभिभवनीयं ओजस्ये बलमाचकेस
वतीयमाचेयहस्पतिंनमस्यतादित्वाद्‌उभयपदप्रकृतिस्वरः आचके कामेर्लिटि ब्रुत्नेभमकारलोपश्छांदसः॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेनव
मोवर्गः ॥अथषष्ठी रुषभंचर्षणीनामिति चर्षणीनांमनुष्याणां वृषभमभिमतफलवर्षकं विश्वरूपंव्याप्तरूपं यद्वा विश्वनामस्
परनामकं गोवा अनेपेनं तं धावमं वरेण्यं वरणीयं वृहस्पतिं नमस्यत इतिपू
वेणान्वयः अदाभ्यत्वाद्‌प्रत्ययः अरुद्धादित्वात्पूर्वपदोत्तोदात्तत्वं अदाभ्यं अदभे र्श्वेतिवक्तव्यमितिण्यप्रत्ययः अथसप्तमी
इयंते पूषन्निति आघृणेदीप्तिमन्हेपूषन्देवनव्यसीनवतरायं सुष्टुतिः शोभनास्तुतिरूपा वाचतेत्वत्संबंधिनी भवति सेपास्
ति अस्माभिस्तोतृभिः सुष्टुभ्यं स्वरपं शस्यते ताःपरसबकृपेरण अन्वयः अयाघृणेइयंते पूषन्नि मिनेत्वांकृपसेनिहेपूषन्स्तोत्रं
कुर्वाणस्यममवे तां तादृशीं गिरं स्तुतिलक्षणां वाचं जुषस्व सेवस्व स्तुत्याप्रीतस्त्वं वाजयंतीं वाजमन्नमिच्छंतीं हर्षकारिणीं धियमि
मां स्तुतिं अभिगच्छ तत्रदृष्टांतः वधूयुरिव भूयुः स्त्रीकामः योषणां स्त्रियं प्रत्यागच्छति तद्वत वाजयंतीं वाजन्नाद्रादिच्छती
त्यर्थे क्यच तत्‌ शतृ अन्तरि अपि अनुदात्तत्वे प्रत्ययस्वरः अवभयवृत्तणादिविषत्यस्य लोटि रूपं अथनवमी योविश्वेतियः पूषावि
श्वाभुवनानि सर्वान्‌ लोकान्‌ अभिअभिमुख्येन विपश्यति विविशेषेण पश्यति किंच तानि संपश्यति यद्वस्तु याथात्म्यं सम्यग्‌जानाति स
नाद्‌नः पूषादेवः नोस्माकं विता रक्षको भवतु भवतु निपश्यति अभिविपश्यतिपत्य योगादनिघातः आपः विबार नुदात्ते धातुस्वरः तिङि चोदात्तवती
ति गतेर्निघातः पश्यति अकर्मकत्वात्स्मैपदं पूर्ववत्‌ निघातः भुवन भवतेर्लैटि रूपं अडागमः भूस्येतिडितिगुणप्रतिषेधे उवङा
देशः निघातःस्यात्तत्रस्यपक्षे हनिविश्वांवमान्त्रस्तवितुरितिहमचोप्रतिपन्नस्यद्वितीयतृतीये मन्त्रेतं तत्सवितुर्वरेण्यमि
तिदेवियत्वाद्‌विमिति सघाम्ते इत्याम। तत्सवितुरितियः सविता देवः नोस्माकं धियः कर्माणि धर्मादिविषया बुद्धिः प्रचोदया

261
1939

वेभा०२०

३.५.

तत्तस्य देवस्य सवितुः सर्वांतर्यामितया प्रेरकस्य जगत्स्रष्टुः परमेश्वरस्य वरेण्यं सर्वैरुपास्यतया ज्ञेयतया च संभजनीयं भर्गः
अविद्यातत्कार्ययोर्भर्जनाद्भर्गः स्वयंज्योतिः तेजः परब्रह्मात्मकं तेजः धीमहि वयं ध्यायामः यद्वा तदिति भर्गो विशेषणं सवि
तुर्देवस्य तत्सारभूतं भर्गो धीमहि किं तदित्यपेक्षायामाह यदिति लिंगव्यत्ययः यो भर्गो धियः प्रचोदयात् ध्यायामि इति समन्वयः यद्वा
सविता सर्वा धियः कर्माणि प्रचोदयात् प्रेरयति तस्य सवितुर्देवस्य द्योतमानस्य सूर्यस्य तत्सर्वैर्दृश्यमानतया प्रसिद्धं वरेण्यं सर्वैः
र्वैः संभजनीयं पापानां तापकं तेजोमंडलं धीमहि धारयामः तस्य धारणं नाम वेमेत्यर्थः भर्गोऽत्र स्वान्नपरत्वे चाथर्वणवेदांश्छंदसि
सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य कवयोऽन्नमाहुः कर्माणि धियस्तु तु ते प्रभवीमि निप्रचोदयात्सविता याभिरेतीति गर्भस्त्रस्तपाके अस
न्नस्तोऽन्नं धनमन्यतस्यामि निरोपधयोर्लोपः रमागमः न्यंक्वादिपाठात्कुत्वं धीमहि ध्यायतेर्लिङि बहुलं छंदसीति संप्र
सारणं व्यत्ययेनात्मनेपदं यद्वा धीङ् धारणे लिङि बहुलं छंदसीति विकरणस्य लुक् प्रचोदयात् चोदयतेर्लेट्याडागमः यद्वृत्तयोगात्
निघातः आडागमस्यानुदात्तत्वेन णिच्स्वरः इति तृतीयस्य चतुर्थे दशमो वर्गः अथैकादशी देवस्य सवितुरिति वाजं ततः वाज
मन्नमात्मन इच्छंतो वयं देवस्य द्योतमानस्य सवितुः पुरंध्या बहुविधया स्तुत्या महत्त्वा भगस्य भजनीयस्य रातिं दानं ईमहे मंत्रे वृषेत्यादिना
किलनुदात्तत्वं अथ द्वादशी देवं नरः कर्मणां नेतारो विप्रा मेधाविनो ऋत्विजः धियेषिताः कर्मणा बुध्या च प्रेर्यमाणाः
सवितारं देवं यज्ञैः यजनीयैर्हविर्भिः सुवृक्तिभिः शोभनस्तोत्रैश्च नमस्यंति नमो वरिवस्यंति नमस्यंति वयं अग्नीषो
मीयस्य पशो मनोतायाः सूक्तवाकः सूक्तं सोमो जिगाति गातुविद्देवानामेति निष्कृतमस्य राज्ञो वरुणस्त मश्विनोर्त्यर्ध वेअ
आरमेदिति अथ त्रयोदशी सोमो जिगातीति गातुवित् गातुर्मार्गः मंत्राणां सोमो जिगाति गच्छति तं गच्छति स्थानं द
र्शयति देवानां निष्कृतं स्थानं आसदं आसदं सर्वैः सादनीयं यज्ञस्य यज्ञस्य योनिं हविर्धानाख्यं एति प्राप्नोति जिगाति गास्तुतौ
इत्यादि अथ चतुर्दशी सोमो अस्मभ्यमिति सोमः स्तोतृभ्यो अस्मभ्यं तथा द्विपदे अस्मदीयेभ्यो द्विपाद्भ्यः चतुः पदे पशवे चतु
ष्पाद्भ्यो गवादिपशुभ्यः अनमीवा रोगवर्जिता नाविर्दोषा विकरणं करोतु परे भसंज्ञायां पादस्य पद्भावः इसः सामर्थ्य इति संहि

263
1959

तायां मत्वं अदेवाग्रस्य यो द्विविधं इषं परस्मात् करत्करोतेर्लेट्यडागमः इष्मस्करदित्यत्र संहितायां कस्करतीत्यादिना
सत्वं अथ पंचदशी अस्माकमायुरिति सोमो देवः अस्माकमायुः अन्नं जीवनं वर्धयन्नूर्द्धं प्राप्यमन्नं अभिमाती: कर्म
विघ्नकारिणः शत्रून् सहमानः अभिभवन् अस्माकं सधस्थं छंदिर्हविर्धानाख्यं स्थानं आसदत् आसीदतु सदेर्लेटि रूपं निघातः अ
थ सप्तमे प्रातःसवने मैत्रावरुणशस्त्रे आ नो मित्रावरुणेति तृचावितिरामायणं इदे प्रभा वास्यैकर्तव्येन्ने तरस्याममावास्या
यां दितीयद्युमित्रे आवरुणं आ नो मित्रावरुणेति तस्यानुवाक्या सूत्रितं च आ नो मित्रावरुणा यद् दृहिष्ठं नातिवेधसश्च न्वइति सै
षासूक्ते षोडशी आ नो मित्रावरुणेति तृच शोभनकर्माणौ हे मित्रावरुणौ नोस्माकं गव्यूतिं गवां मार्गं गोनिवासस्थानं घृ
तैः क्षरणसाधनैः पयोभिः आ उक्षतं समंतात्सिंचतं अस्माभ्यं रागभि: गाः प्रयच्छतमिभाव: रजांस्यस्मदावासस्थानि मध्वा मधु
रेण क्षरेण सिंचतं गव्यूतिं गोर्युतौ छंदसीति वांतादेशः मध्वा सर्वविधीनां छंदसि विकल्पितत्वात् नुमागमाभावः अथ सप्त
दशी उरुशंसेति हे उरुशंसा बहुभिः कर्मणौ हे मित्रावरुणौ उरुशंसा उरुभिर्बहुभिः शंसनीयौ यद्वा उरु महत् शंसः शस्त्रं ययोः स्तोत्र
मोक्षानमसा हविर्लक्षणेनान्नेन स्तोत्रेण वा वर्धमानौ युवां दक्षस्य बलस्य मह्ना महत्त्वेन राजथः इत्यर्थ उरुशंसा नमोवृधा ...
बानस्य मह्ना महत्त्वेन राजथः इत्यर्थे उरुशंसा शंसकलौ कर्मणि ... द्राघिष्ठाभिः दीर्घतराभिः ... प्रियस्थिरत्वा
दिना सर्वादेशाः निपातः पुरानः मैत्रावरुणस्य गृहस्य यास्याप्रणानाज्ञम इति विनियोगः सेषा सूक्ते अष्टादशी गृणाना ज
मदग्निनेति हे मित्रावरुणौ जमदग्निना एतन्नामकेन महर्षिणा गृणाना नामं स्तूयमानौ यज्ञ जमदग्निना प्रज्वलितानिग्निविश्व
मित्रेण स्तूयमानौ एवं कृतस्य यज्ञस्य योनौ देवयजमानाख्ये स्थाने सीदतं उपविष्टानं कृत्वा कृतस्य कर्मफलस्य वर्धयितारौ यु
वां सोमं पातं पिबतं गृणानाः स्तुत्या दिकर्मणि ... अशीदतं सदेर्लोटि पादेत्यादिना सीदादेशः पातं पा पाने बहुलं छंदसी
ति शपो लुक् ॥ ॥इति तृतीयस्य चतुर्थे एकादशो वर्गः॥ ॥ इति सायणाचार्यविरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिता
भाष्ये दशात्मकस्य तृतीये मंडले पंचमोऽनुवाकः समाप्तं तृतीयं मंडलं वामदेवो चतुर्थे मंडले पंचानुवाकाः तत्र प्रथमेऽनुवाके द

वे॰भा॰ ऋ॰
३५.

रत्नामकाचित्पुत्रांमग्नेसदमिदिनिकंश। एवंसकं प्रथमंअग्नेयमनुक्रमणिकात्वांह्यग्नेविंशतिरस्यविजगती प्रत्यय आद्याउपा
या एवमाश्वमलो वारुण्यश्चवेतिमंडलदृष्टावामदेव ऋषिः प्रथमानतुः पश्चास्सरामष्टिः द्वितीयाहि पंचान्नादक्षरानिजगती
ततीयाप्रितमत्यस्मस्ता धृतिः चतुर्थ्याद्यमनादेशापरिभाषयासमस्तामिष्टुभिभः कृत्स्नस्यस्तस्यमंडलायाग्नेयमितिपरिभाषा
याअग्निर्देवताद्वितीयायाश्चिम्नोवरुणदेवत्यायास्तुलाविनियोगोलैंगिकः अध्यायोपकरणेमंडलादिष्ठमेविनियुक्तासेषासूक्ते
प्रथमा त्वांह्यग्नेसदमितिवामदेवः सौतिहेअग्नेमन्यवः मन्युस्पर्धामयासहवर्तमानाः स्वसमाने स्पर्धमानाइत्यर्थः यस्मात्
वनोदेवाअमर्त्यानितरांप्रापयाथ्यध्ययंतितनमापद्यमानाः कृत्वास्वलिलक्षणेनकर्मणान्येमिरेयज्ञकर्मणिरेयान्हविः प्रापयंतुदेवा
नस्मतुचतरांसिनमंप्रेरयंतिरत्नसुपन्नतवजन्मीकेभ्येअमर्त्यमरणधर्मरहितं आसर्वत्तोरेवं यात्तमानंप्रचेतसं प्रकृष्टकर्मविं
ययं चेनाद्यानंयस्मातारंश्वामत्येषुयागं कुर्वाणेषुमनुष्येषुआदेवं आगंतारंक्रन्ततेरवाहविः श्रवणार्थमजनयन् तथाप्रचेतसं
कर्मणाभिइंभ्यादेवंननेरेवंततरेवपागंतारंतामिमंजगनस्तुगप्रत्यानादेशावर्तिषुमंतेसुयोगप्रचेनद्विरानयनार्थंव्याप्तंदे
वामदुर्वनेन्येरिरेइंगतौलिटिमंग्रताराम्बभवविसहेतियोगविभागात्समासः द्वियोगादनिघातः क्रत्वाशासादिषुछंदसिवा
वचनमितिनादेशाभावः यणादेशः अथद्वितीया सम्भातरमितिहेअग्नेसतास्वत्वंभ्रातरमेकेनस्थनवासेनभ्रातरंवरुणं
तारकृमितिवरुणः सदेवंयज्ञवनसंयद्वेवंननीयेदेविर्शिः संभजननीयं यत्नवनसं वयज्ञस्यसंभक्तारंज्येष्ठंअतिशयेनप्रशस्यं
नमयानकथांस्यामितयोरकवंतं वाआदित्यंअदितेः पुत्रं चर्षणीधृतं मनुष्याणामुदकप्रदानेनधारकंसक्रमतीशानमुध्योषुहे
तुनायषणी धृतं वनवणीमिर्विहितुरे संराजानं राजंतं एनांत्रोवरुणंदेवेदेवान्देवनशीलात्मुदेवानतामिभावयत्स्वआवर्त
यअभिमुखीकुरुष्वस्वस्तुवं तेनेत्यादिवलेकृछंदसीतिविकारणस्य लुः निघातः क्रमतीमंत्रवचेत्यादिनातिनुदात्तः क्रपांसत्
यअभिमुखीकुरुष्वस्तवरुनुवंतेनत्यादिवलेकृछंदसीति निघातः ऋतावांससिरातेपुरुनाथावशायेसभ्योपश्चेत्र
लुनिनिनृतीयायाः पूर्वसवर्णदीर्घः एकादेशःस्वरः ज्येष्ठंप्रशस्यस्येष्ठनिज्यचेतिज्यादेशः नित्वादाद्युदात्तः एकादेशस्वरः यज्ञवन
सवनवणसंभक्तौकर्मकर्तरि वअसमस्तयः गतिकारकयोरपिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं चेतिपूर्वपदस्वरः प्रवर्गीभिष्टवउत्तरस्मि

न्यत्येसखेवसखायमित्येषामन्त्रितं च सखेसखायमभ्यावदृत्स्वोर्धऊषुणऊतयेइति सेषासूक्तेतृतीया सखेसखायमि
ति सखेसखि भूतदस्मदर्शनीयहेअग्नेदेवास्माकम् भूतः संतं सखायं वरुणंअस्मभ्यं अस्मदर्थं आववृत्स्वअभिमुखीकुरुतत्र
दृष्टांतः रंह्यारहणेगमनेमाथुभ्रतौरथ्यैवरथेवाजिनाविश्वोयथाश्भ्यं नवकेशीघ्रगतं च श्यंलक्ष्यदेशंप्रत्यभिमुखीकुरु
तु नद्दनेइअग्नेसचानवसह्ययवरुणमळीकंसम्बकरांश्व विरः लब्धवान्तिलपाविश्वमानुषुसर्वेतोव्याप्ततेजस्केषुमरुत्सुम
स्वकारं कभवानस्मिभाग्निवारुणाग्निमारुतयोः कर्मणोपिस्वानसीत्यर्थः क्रः सुचानदीप्यमानहेअग्नेतोकायतनुज्यतेपीडनं
मानागर्भवासेनेतितोकः सुत्रः तस्मैतुजगच्छन्तेवान्दण्यंपितेतितुकपौत्रः तस्मैअंश्कत्वंकृधिकुरुतदस्मदर्शनीयहेअग्नेअस्म
भ्यं त्वंसुधिमुखंकुरुष्वेवरनस्मेभावित्यर्थेम्नाधारिलियतक्रपांसलिगिनिक्रपादेशः रंह्यारह्याहरातत्रसाधुरितियत्प्रत्य
यः अनोनायपद्यापुरतवंसन्नोअग्नेइत्येनयारभ्यरंसंलंउनराणिसप्तानिपचानरनुवाकेआग्नेयेऋतौनौष्ठेउभेछंदसिआम्नि
नत्रास्नेचपिनियुक्ताःनिशमितंचवंस्नोअग्नेवरुणस्यविद्वानित्येनत्मभ्यतीमिश्वातिज्ञिअवभृथेष्ट्यांमिष्टकृदर्थेआग्नीव
रुणौयष्टव्यौतत्रत्वन्नोअग्नइतिदेयाज्यानुवाक्येसूत्रितंच अग्नीवरुणौस्विष्टकृदर्थेत्वंन्नोअग्नेवरुणस्यविद्वानितिअश्वत्थानो
यद्यग्निहोमंजुहुयात्तस्याम्निवारुणेष्टिः तस्यामेतेएवयाज्यानुवाकेतदद्धृषूर्ध्वमद्दिताग्निरित्यप्रक्रम्यतस्ययाज्यानुवाक्ये
त्वंन्नोवरुणस्यविद्वांत्स त्वंन्नोअग्नेवमोभवातीत्येषासूक्तेचतुर्थी त्वंन्नोअग्नइतिहेअग्नेत्वंविद्वान्सर्वपुरुषार्थमाध
यस्त्वं देवस्यद्योतमानस्यवरुणस्यहेकः क्रोधान्नोस्मत्संबोधिनः वरुणकर्तृकात्याग्रहणादवयासिषीष्ठाः अपनय यजिष्ठ
यष्टतमोवन्हितमोहविषामतिशयेन। वोढा शोशुचानोतीत्रायनदीप्यमानस्त्वंविश्वासर्वाणि द्वेषांसिपापानिद्वेष्टणिरजांसि वाअ
स्मत्सकाशात् प्रमुमुग्धिप्रकर्षेणमोचयदेवहेळः हेडअनादरे क्विप्र्यामिरूपंञ्जासः क्रत्वारनुदात्तत्वेधातुस्वरः यासिसीष्ठाः यामापणेप्य
नादर्शीलिङः सीयुडागमः छंदस्युभयथेतिलिङः सार्वधातुकत्वात्सिलोपाभावः अवपूर्वोयाप्तिर्विनाशेवर्ततेमुमुग्धिमुचलेर्लोटिरू
पंबहुलंछंदसीतिशपश्लुः अथपंचमी सत्वंन्नोअग्नइतिहेअग्नेसतादृशस्त्वंऊतिऊत्यारक्षणेननोस्माकंअवमः अर्वाचीनः

265
1939

वे०भा०अ०२०

१०७

त्वामग्ने मनव अस्या उपसो व्युष्टौ व्युष्टकाले प्रातःकाले अग्निहोत्रादिकर्मसिद्ध्यर्थं ते रिष्टो भवत्वतिशयेनाभ्यर्हनीयस्थोभवत्य
चइत्यागमनेनाधामकमवनो मो मो ते चे भवति नो स्माकं नरुणं वरुण ऋत्विजो स्तादिरोगं आवरकं पापं वा अवयक्ष्व नाशयेत्यर्थः
तरणः अस्मरले देविविपरममाण यजमानेभ्यो ऽत्यन्त फलप्रदत्वं स्नेहीकं करवकरइंदहविः वीति भक्षय किंच नो स्माकं कहव
शोभना स्तुनोपेन रश्मिवनेदिष्ट अंतिकवा स्योर्नेदसाध्याविति नेदइत्यादेशः निवाराद्युसत्तः रराणः रमते कानच्चिमकां
स्त्रोप अरसः यवराने धसिवेन कानकभ्यसतानामादि पृथिवस्ते धसोरेशा पत्वी अस्यश्रेतिसभगस्य सकलभजनीय
स्याचेदेवस्य शोभ तिशयेन महास्यामंदइ संदृष्टिः मर्तेषु चित्तमाम तिशयेनचायनी या पूजनीया भवति स्याहीरादे स्प
हणीया भवति तत्रदृष्टांतः यथा रेवस्य क्षीरं कामसमानस्य क्षीरस्य पुरुषस्य अघ्न्याया अहंतव्याया गोः शकविते जोयुक्तं घृतं
क्षरणयुक्तं तस्य क्षीरं स्पृहणीयं भवति तद्वदेव द्रष्टांतां नरयशागीभिः समानस्य मर्तस्य धेनोः दोग्ध्रा गोः मंद्वेव मंदतिर्दानकर्मा
स्तंयथाश्चिवकरं भवति तद्वत्सभगस्य आप्लवते कृत्वा रेवती रुतरपदाद्युदात्तत्वं स्याह्लीकर्मिला नोयओतउदात्तः देवस्यदि
त्यमीविभेज रिवृतेकायंर्य स्वपचाप विरूपं अथ सप्तमी निरस्य तापरमेति अग्नेरर्यभिमानिनो स्वरेवस्य त्रि त्री
णि अग्निवायुसूर्यभनाम्रीणि तानानि मसि धानि परमाउत्तमानि सत्या यथार्थभूतानि जनिमानि जन्मानि स्याहीस्पृहणीया
नि संति पद्यप्रे रेतृणीणि जन्मानि दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरिति त्रीणि जाता पृथिभूषं तस्य त्येवमादिषु मंत्रे षु प्रसिद्धा
नि अनंते अपगतांतेन भस्यांतर्मध्ये परिवीत कवि सर्वस्य जगता जनक शक्रादीप्तियुक्तः अतएव शोचयन् अयं सा
मी नारश्शौरेव आगाद् आगमत् अस्मदीयं यज्ञं प्रयागच्छतु समस्तो ओषधो कृशगत अग्निवेशोभिः परिवीतः वेञ्संवरणकर्मणितः
यजादि त्वात्संप्रसारणं गतिरनंतर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं अर्यः ऋगतौ अर्यः स्वामिवैश्ययो रितिप्रत्ययांतो निपातितः स्वा
मिन्नंते रसत्वमिति तो दात्ततं अथाष्टमी सद्यत्यो वि भे विदेवानां दूतः होतादेवानामाह्वाता हिरण्यरथः सुवर्णम
यरथो पेतःश्च स्वजिह्वः रमणीयज्ञोभज्वालोपेतः सताद्रोपस्त्विषि सर्वाण्येव सम्यादेव यजनास्थानि अभि विष्टिकामय

262

1937

ते पुनश्च शकीदृशा रोहिदश्वः रोहितवर्णाश्वो यस्य स तथोक्तः वपुष्यः वपुषि रूपे साधु दीप्तया कांतियुक्तः अतएव सदा
रण्वा रमणीयो भवति तत्र दृष्टांत पित्वत्यवसंसत्यथा आदिवत्सम्यक् गृहं समणीयं तद्वत् संकक्षिद्व रमतेरन्येभ्यो
पिदृश्यत इति विचरहुव्रीहि पूर्वपदस्वरः वपुष्य तत्र साधुरिति यत्प्रतिस्वरितं विभाषा छंदसि विनिपातिविवनिप् अथ न
वमी सचेनयदिति यज्ञबंधः यज्ञे निविहितानां बंधनं विनियोजनं यस्य स तथोक्तः सो अग्निर्मनुषः कर्मणि प्रवृत्तान् मनुष्या
न् वेनयज्ञाय ज्ञामा वि महात्मा महत्या स्तुतिरूपया वाचा स्तुतं तं अग्निं प्रनयंति उत्तरवेद्यादिषु अध्वर्यादयः प्रक्षि
पंति मर्त्यस्य मानुष्यस्यास्य यजमानस्य ईर्याक्षस्य हेतुस्साधनभिप्रस्तानि साधयन् सो ऽग्निः क्षेति निवसति स देवो धात
मानाग्नि सधनित्वं यस्य गृहे निवसति तेन धनिनासह त्वं भाग प्राप्तोति प्रभूतं धनं यजमानाय दाय पितातेन महिनो भव
रित्यर्थः साधनराधसा धसंज्ञं निधौरथ्यं तस्य ज्ञानरूपं अथ दशमी स न नो अग्निरिति प्रज्ञानन् सर्वज्ञानानः सोग्नि
र्देवभक्तं देवै देवनशीलैः स्तोतृभिः संभजनीयं अस्माभिः संबंधियदुत्तमं धनमस्ति तदिदं त्वं अभिमुख्येन नु क्षिप्रं नोस्मा
नयतु अप्रापयतु अमृताः मरणधर्मरहितानां विश्वे सर्वे देवाधियाहृद्विलक्षणेन कर्मणा हेतुनायत्तयमग्निं अकृण्व
न् हविर्वाप्रापयितारमकुर्वन् यस्य वा अग्नेर्द्यौः पिता पालयिता जनिता जनयित्री च अग्नेर्दिवः सूनुरसि प्रचेता इति श्रवणा
त्पद्यते देवनशीला आदित्यः पिता जनयिता च आदित्याद् अग्नेरुत्पन्नत्वात्सत्यं यथार्थभूतं तमग्निं मुक्षन् घृतादिभिर्
भृतांश्च क्षियंति देवभक्तं मन्त्रं सेवायां कर्मणि निः ऋतीयाकर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः उक्षन् उक्षसेचने लुङिरूपं बहुलं
छंदसीत्यडभावः ॥ ॥इति तृतीयस्य चतुर्थे नवमो वर्गः॥ ॥सज्जायत प्रथम इति सोग्निः प्रथमः आहवनीयादि
रूपतया श्रेष्ठः सत्रपस्त्या रूयूज मानानां गृहेषु जायत आहुत्याधिक तया संपद्यते तथा महो महतो स्य रजसो अंतरिक्षस्य
बुध्ने मूले प श्चिमांत आपि योनौ उत्तरवेद्यादि स्थाने संपद्यते सोग्निः अपादपादवर्जितः अशीर्षा शिरोवर्जितः तदेवाह अंत
अपदं तेपादवीरमील्यतान गुह्यमान अविज्ञेयपादशीर्ष इत्यर्थः वृषभस्य वर्षणसमर्थस्य मेघस्य नीडे नीलयेन भसि आय

वे॰आ॰८॰ सुखन: धमाकारेणआनमायोऽन्वनंति सुहव: प्रथमो वैष्णवोऽग्नि: पस्यासन्नरीसुधुम्ने अंतरिक्षे महोमहतोरजसउदकस्य
तेनसोयायोनोऽऽने वचरति अथाष्टमी। यापादप्रिरेव ब्रिनामंनाआलभन: पर्यनमदेशास्तेनेजस्यसुहमानभाअदयन्मुन
९८ थ्यायोसुखन: नाविनेजांसिस्मात्मनि स्रि श्रीकुर्वन्नूरूपभस्यनीकेस्थानेनभसिचरतिसोम्पिरधनाकर्मयोग्यतयाजायत अपा
नपादस्यलोपोऽस्यादिभ्यइत्यकारलोप: समासान्त: गुहमान: गुह्नसंवरणेशाविकरणीशानक्किरूपं शानचोऽसार्वधातुकस्व
रेणाद्युदात्त: अथद्वादशी। धर्मार्थ आर्तेविहेअग्निविपन्यामुत्थायुक्तं तस्यादस्य योनायोनौस्थानेरूपभस्यवर्णेन सम
र्थस्य मेघस्यनीचेकुम्भभूतेनमिसे यं युनाग्निरूपेण वर्तमानं शार्धस्तेज: प्रथमं पार्तमकर्षेण गच्छदियस्माग्नि: स्यादि: स
वैस्तदणीय सुवाक्रियनरुण यपुष्य: कमनीयाविभावादीस्सिमान् तस्मै स्तेऽभिमनपल्लवर्षकायमिया स: समदेत्राक:
अत्रनयंनसोनमलुमनू अर्तकगयोल ज्ञियस्ययेनात्मनेपदं निघात: विपन्यापनवेल स्यात्स्यत्यय: दूरिकारादत्किनइति
प्रत्ययस्वरेणांतोदात्त उदात्तयणोहल्पूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वे विपन्यामित्तस्य स्वत्रईकोसवर्णेशाकल्यस्यह्रस्वश्चेतिक्र
मौकविकल्प: अनुनासिकस्य अथत्रयोदशी। अस्माकमत्रेविअन्वेहलोकेपूर्वेमनुष्या अस्माकं पितरो गिरस: ऋतंय
ज्ञमाक्रममाणा: अस्वुवाना: संत: अभिप्रसेदु: अभिअभिलक्ष्यप्रजग्मु: तेंगिरस: अग्निपमिचर्यायलानु अश्मव्रजा: पर्वतै:
परिवृतावप्रणोसाअदयविपक्षपर्वतविलांतर्वर्तितम: तस्मिनंतर्मध्ये स्थिता: मधुभा: मधुरोमगी: उस्त्राः पणिभिरपह्य
माना: उदाजन्नुत्तस्माद्विलान्निरगमयन् किंकुर्वंत: नमसोदितेन्धंसिमीरूमसो देवी: प्रकाशार्थं कुर्वाना: आक्षयन्त: वप्रवणोत
रोगाविद्ध: ऋ श्राद्धानिदेभवतइति दर्शनं अथचतुर्दशी। नमस्यन्तनेतितेंगिरस: अद्रिं पणिभिरपहृतानां गां
नां गवांनिरोधकं पर्वतं दरयोसोविदारयंत: मर्मज्ञत अग्निं पर्यचरन्नु एषामंगिरसां नक्तारूपकर्मअन्येमहर्षयोभित: सर्व
प्रज्ञगतीपिबोलनूविज्ञेणाकयमनू पश्वसंघाम: पश्वनिर्गमनार्थानियंत्राणियेषां तेंगिरस: कारंअभिमतस्पाप्रयोजन
स्यकर्तारं अग्निमभर्चनअस्तवनतनस्पोअहं आदित्यासत्यंनोतिविंदलभंतनोमेधाभिवुद्धिभिस्वरूपंतयज्ञान

सर्वेनमर्मंमनूस्तनशुभीयत्तुं क्रियत्ययेनात्मनेपदंनिघात: वकूतैपरेरूपसामर्थ्यंस्यंतस्यतुदिमन्वज्ञविष्णांदस: अथपंच
मी। नेगव्यतेतिनर: कर्मणांनेतार: अंगिरान अग्निंकामयमाना: तेंगिरस: गव्यता गाइच्छता मनसा दृढंगवांनिर्गमनत्वौ द्वारनि
रोधकंउध्यं मसुतंसेद्विनं यज्ञउभी: पूरणार्थ: गोभि: पूर्णगा: येमानं नियच्छंतं परिसर्वत: सतंरक्षमानं दृढं दृढ्हंगोमंतं गोभि
र्युक्तं अक्षंगवां निवासस्थानं अद्रिं पर्वतं देव्येन अग्निविषयेण वचसा वेदात्मकेन स्तोत्रेण विवव्रु: गोनिर्गमनार्थं उद्घाटयंतउ
ध्यंउभती दिविनासमानार्थे पृद्युउभपूरणेकर्मणिक्त: येमानं यमे कानविता अभ्यासलोपो विवादंतोदात्तपरिषित्तमित्यत्र संहि
तायामुपसर्गप्राइभ्यामस्तिवर्जार इतिषत्वं इतितृतीयस्यचतुर्थेचतुर्दशोवर्ग: अथषोडशी। तेमन्वतेतिहेअग्नेनेस्तो
तकृणां अंगिरस: मातुर्जनन्या: धेनोर्वाच: संबंधिनाम स्तुतिसाधकं प्रथमं पूर्वं अमन्वत अजानन्पश्चात्तस्यावा
च: संबंधीनि त्रि: सप्त एकविंशति संख्या कानिस्तुतिसाधनानि छंदांसिनानिच गायत्र्यादीनि जगत्यंतानिसप्त अतिजगत्यादी
नि आनिधृत्यंतानि सप्त कृतिप्रभृति निकृतिपर्यंतानि सप्तेत्येवं त्रि: सप्तछंदांसि परिमाणि उनमावि विंदअलंभत एवं त्रिविध
छंदांसि सेज्ञात्वागस्मिस्तवनं चिक्षयत तत्त: आनती सर्वेजानं विताज्ञा: याई कयोनाम उषस: अभ्यनूषत अस्तुवन्नुत्त गो: स
र्वस्य मन्त्रामातेअ मामसस्यरूणी: अरुणवर्णाषा: आविर्भुवत् आविरभूत् यद्वा तेंगिरस: प्रथमं पुरातनं नाम एह्यि करभि सुग
रुगे धिनीति धेनोर्नाम ध्यंमन्वतो च्चारयामास: मातुर्भूम्या स्वभूत्यानिपणिभिरपहृता निति: सप्तनामान्यविदन्नु उच्चरितं ना
मस्तोमेन तोगाश्चत्वप तदभारवक्षणं शद्वत्कृर्वन तदानीमुषा: प्रादुरभूदितिजानानी: शतुरनुमोनयज्ञादीइतिडीपुउदा
त्तत्वं अभ्यनूषतणुस्तुतौ लिङि रूपं कुटादित्वाद्गुण: अरुणी: गोरादिषु पयंदस: गौरीसिमार्ये निवत् अथसप्तमी दशी।
नेशात्मद्रतितम: रात्रिरूतं ध्वांतं दुधितं दुधि: प्रेरणकर्माप्रानरग्निविरहणकाले उषसाप्रेरितं मतूनेशान् सनशानत्तनोद्यौ
र्नभसि इस्तंरोचनदीप्यत न तोदक्ष्या देवनशील्या उषसो भानु: प्रभा उदर्तं उदगच्छत् अथसूर्य: रहनो महत: अज्यान्आअध्यति
व दिनिन्ना प्र अ ऋजुमर्त्येपुमा पश्यति नादु: स्थानि पश्यन् चरतो रम्या: देवनशीलाया उषसो भानु: नेत्रात्रणशअदर्शनिलडिण

269
1939

वे॰भा॰न॰ शीमन्वोसीने भंवनलाभिवेसंश्राप पिन्यास्तुरानेने धातुस्वरः शेषनरूवदीतीस डिरूसंबाव्यमेस्तनिपातः अथाष्टादशी
आदित्यदिति आदितसर्वोरवानंनरंसुधानाः पथिभिरपहजानिरोधांन्निर्गताग। आनाना। अंगिरसः पश्चाद्रथस्तेषु व्यत्यय
३०१ ने अतेषेण नगाअ पससन्नाआदित्येनरंसुभतंदीनिरीतिसुकरेवे संभकं बरलं पथिभिरपहजं धनं च धारयंत धारयन्
तत्स्योधनानामंगिरसांकिश्च कदुर्योमनवैसुकेषु विवेकबन्धीवाः संपरिवाः उजस्तु देमिन्नमित्रभूतहेवरुणउ पद्यषाणां
वासकेश्च मेपि वेकमंक श्रेमतोवेवायजमानायसत्तमस्त्वरेततवोपद्रवगरण सामर्थ्यं तथा धार्यभूतमस्तु पश्चापश्चप
श्चात्यायरसीतिमिश्रानितः सुसुधानाः सुधेलोटि यन मिरूवंभितारंतोसतः प्रमत्नंभद्रमेवायां कर्मणि दः तृतीयाकर्म
णीनिपूर्वपरप्रकृतिस्वरः अग्रौकेषवीशी। अपवोचयवितेस्पेशस्त्रयुवानं भूर्यरीयमानं होतारं देवानामाह्वातारं विश्व
भरसं आदुनिहरावन्दिमसनेनलिन्वसपायकं मन्निकं यष्टृतमं अग्निंसाअभिसस्यवोनेयस्तोमिगवाम्सुधः अग्निरूध
पयः आनणवनवाङ्कसर्वयजमानानंरक्षिअंश्रोः सोमस्तनास्वडस्यसंबंधिअंपोरसात्व्यमन्त्रं पूतं द्वापवित्रेण शोधि
तंमननपमिनिकं रोहुनशितंवर्धमनेनयवलमानेन नवैकल्लंसुलिरवक्रियनवोयसूनुआवीलिंतिसुयावचिः लिङ्न्याशिष्यडु
कंरसुभसयोनिमार्य धातुकत्वान् संसुरूसलोपः अन्तरणडुन्तदीरहिंसानारवो येहन्मेषुक यो हिंसापरिपिवे लिंवते कर्म
णि दः उपसर्गोत्कनोतिनिसहितानांपद्गमनिरवंनरहतिगने स्वरः अथविंशी। विश्वेषामदितिरिति अयमग्निर्विश्वेषां
सर्वेषांयज्ञियानां यज्ञार्हाणां देवानां अदितिरखंडनीयः अदितिरेवमानातहरेवानांयोपकडत्वर्थः यद्वा विश्वेषां देवानामदितिः भूस्थानीयः आधा
रभूतइतिवाचन अयंवा अग्निर्वैश्वानर इति श्रुतेः यथायमग्निर्विश्वेषां मानुषाणां मानुषाणामतिथिः अतिथिवत्पूज्योभ
वतिरेवानांरवली नन्नित्वमनोस्यान्तणोअवोन्तहवितरणानः संभजनज्ञानवेदाः जातं सर्वं वेत्तीति जातवेदाः सो अग्निः स
पान्नोनतणांतस्ववीरुः समवरीभवतु अतिथिः अततातनसुगमनेनकृतन्यंश्रीत्वादिना अतनूप्रत्ययः निताद्युरातः
इवनिवीयमवधतुर्थपंचदशोवर्गः बोमलेषिनिविन्नात्वर्चेदितीयस्य कंसमरेन स्यार्षमेवे भेदुमाग्नेयंसायमयोवित्यनु

271

1939

कर्मणि का अध्यायसमत्यासानरनुवाकः द्विवनरात्म्नयोः पूर्वसूक्त एवविनियोगउक्तः तत्रप्रथमा योमर्त्येष्विति अमर्त्यः मरण
धर्मरहितो योग्निः मन्त्रेषु मनुष्येषु कृतायास्त्यपान निधायि निहितः अग्निर्याभूत्वामुखंप्रविशदितिश्रुतेः देवो देवन
शीलो योग्निः इंद्रस्त्वेषु देवेषु अरतिः अभिगंता अभिगमनायदोदेवलोकं गंता निधायि निहितः सचहोतारेवानामाह्वाता यजिष्ठ
यष्टृतमो अग्निः मन्त्रास्त्वकीयेनमहता तेजसा कृचर्यैः दीपितुं उनरवेषां निहितः किंवहव्यैर्हवनीयैराज्यपुरोडाशादिह विभि
र्मनुषोमनुष्यस्य यजमानस्यईरयध्यै स्वर्गप्रतिप्रेरणाय निहितः अरतिः ऋगतौ वह्निवस्यतिभ्यश्चित्तिरिअतिप्रत्ययः क्विप्
रंनायन निधायि दधातेः कर्मणि लुङि रूपं पराद्विर्छंदसीबहुलमिस्फनरपरादाशुरातनं ऋचध्येशुचदीप्तौ तुमर्थे अध्येप्रत्य
यः शिवेन सार्वधातुकत्वाल्लोपाभावः अथद्वितीया इत्व्रसस्नोरतिरूमहसः सूनो बलस्यपुत्राग्ने अद्यास्मिन्दिवसेनोस्मदी
यद्युकर्मणि जनः आधानेपवमाने एभिसंस्कृजस्त्वं जातानुत्यानान्तुभयान्देयमनुष्यानन्तः तेषांमध्ये दूतः हवींषिदेवान्
प्रापयितुं ईयसे गच्छसि किंकुर्वन् ऋक्षाः ज्ञानीयाग्नेः ऋजूऋजुकान्मुष्कानाख्येन मांसलोभिधीयते ऋजव प्रसाधव ऋजव
स्वतेमुष्का वृषणो ऋजुमुष्काः तानवृषणः रेत सेचनसमर्थान् ऋक्षान्दीप्यमानानश्वान्च युयुजानः स्वरथे योजयसे यद्वा
ऋषभरूनन्नमेवयुयुजानः रविवहने नियुज्यमाना स्वंवृषणः हविः सेचनसमर्थान्यजमानान्नुक्रात्तदीप्तान्देवांश्चईय
मेसनोमहसः परामविचंदसी विमहसः परांगवजुवानयो सार्वतुम्नंतं ईयसे ईङ्गतौ दिवादिः नियानः युयुजानाः युंजे
वर्तमाने लिटि कानन्विरूपं कृषः कृजुमुष्कान संहितायाम्स्यक इति प्रकृतिभावः ऋजुमुष्कान्समोसस्वरः अथतृतीया
तन्यादरधस्तइति देअग्नेकृतस्यसत्यभूतस्य इतिवचनसंबंधिनो मनसामनसोपिजविष्ठवेगवत्तमोरथस्य वर्धयतिवृ
धमन्नंनक्षरतो रतनस्त्वरतनमुरकं तत्स्नवंतौगाहितवर्णो अत्या अश्वो मन्ये स्तोमि अरुषा अरोचमानो नवद्वैायुज्ञानोरथे
युंजानस्त्वं सुभानेवेषु दिवंतर्भावाभजनीयरूपेण कीर्तनं सुभान्वषट्यान्देवान्विज्ञः परिचारकांश्च मर्त्तान्मनुष्यानंतः
मध्यदर्शितायातेषाम ध्य आससेतारीयमेहविः स्वीकर्तुं यजमानानाज्ञतितशुविः प्रदातुं देवानुगच्छसि मन्ये मन्यसि स्तुतिकर्म

वे०भा०स्त०
१०३०

मनमास्कधांकल्लुगिति पंचम्याआकारः सुज्ञानः सुक्षितयोगेयुक्तिसुक्षितः क्षियेतिवान्वज्ञप्रत्ययः निस्वारंलोपः नः अथ
चतुर्थी अयंमणमिति हे अग्नेत्वं शोभनो क्षेत्रेण करणः करान्धाः शोभनधनोपेतः त्वंउताश्वित्प पामर्त्यें पुमध्येसह
विपश्वाभनद्धिः वासुजनायवज्ञआवाय अर्यमणं वरुणं मित्रं इंद्रं विष्णुं मरुतः अश्विनौ अश्विनौचघटकानुआवहेदु आ
भ्येमहंस्विजू [illegible] इंद्राग्न्यादिषान्वारिद्रं शब्दआस्कयनः देवताद्वंद्वेस्वभयपदप्रकृतिस्वरत्वं महद्विपेइत्यत्रनसूमभ्या
मिकज्ञपर्यतोदात्तत्वं अथपंचमी गोभांइतिहे अस्तुरकलवन्नेअग्ने एषः मदीयोयज्ञः गोमन्गोभिस्तद्वान् अविमान्
अवयोभेषाः अस्यसंतीति वद्वान् अविमान् अवयोभेषाः अस्यसंतीतिनद्वान् अर्धी अङ्वोपतस्मन्त्वसखानरः कर्मणांने
तारो धर्मदयस्तदंतः मत्स्यावोभनुराना गोयजमानानामस्वसनधोकः सदसि तत्तदेवअप्रमस्थः अपृष्ठ्यमस्वास्तुनथाइवा
वानइत्यस्मिन्लक्षणमन्त्वंतद्ग्न्यज्ञावारवृत्पौवास्तुक्थदीर्घः अविच्छिन्नात्सुखानोपनः रविर्धनवान्तुमतर्थयि
एषुपुपः एधनिलवुन्नानिपुअनिधनादिनिकरणानियस्यसतथोनः सभावान्तुउपहृष्टरूपसभायुक्तश्वन्त्वसखान
गोमेयांमतीमिन्वन् मनुपोवसुकांदसं हृन्नुदूर्भ्यांमतुविकिमतुपउदन्तत्वं बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः इतित्तनीयस्यचतुर्थे
बाङ्ओवर्गः अथषष्ठी मत्वरक्षमिति हे अग्ने नेतरर्थचः पुमान् क्षिषिपदन् स्विधामत्रः मन्दइध्मंतत्तमिधानंकाष्ठ
भारंआभरवआहरतियोवातावान्स्वमनयाम अलंसमस्तकंजनवत्तकाष्ठभारेण तापयति तस्यनाष्ठास्यपुंसः स्वत्तवा
वधनवानभव अवक्षिपासुः पात्वित्तासिसीएनंविश्वस्माद् अघायतः अघंपापंइच्छनः सर्वस्मात्पुरुषात्उरुष्यरक्ष
धयामअर्थादिलनंतंताच्छन्दप्रत्ययः शत्रुरनुम्इतिविभक्तेउदात्तत्वंउरुष्यउरुष्वारः कंड्वादिः लोटिरूपंनिघातः अथसप्त
मी यस्तेभराद्रितिहे अग्नेयेयः सुमानुषः नियतेअन्नमिच्छन्तेतुभ्यं हविर्लक्षणंपुरोडाशादिकंअन्नंभरात् सत्तुविभृय
तअग्निरितिवायेश्यमइमहत्कारो तोमंनिशाषनन्निनतरांप्रयच्छेविश्वमानिषिअनिधिवस्त्वयं [illegible] उदीरतउनस्वेषांप्रणयति
अथिनवमक्षरेष्सुः देवतं स्वमनयमानः उरोणम्वर्णा [illegible] धनेवांसमिद्धिः मतिं धनेनत्स्मिन्नत्स्मिन्पुरुषेरयिः पुत्रःपु

व आस्मिन्धयवुध्यावैदिके मार्गेनिश्वलोमनयादास्वान् औदार्योपेतश्चमनुभरात् डुभृञ्धारणपोषणयोरित्यस्यलेडया
डागमेरूपं यद्वृत्तयोगात्रनिघातः अग्नियंत अन्नमात्मानइच्छन्तेक्यच्स्वविवेतीत्वं ह्रस्वश्चारसः निशिषन्नाममनुशि
येलुङिवानिगमन्यत्वमिश्रेपिकेरणेद्गाः शासइदडः ह्लोरितीत्वमुदित्वं इरगतोलेदित्यस्ययेनपरस्मैपदं अडागमः आगम
स्यानुदात्तत्वे धातुस्वरः निङ्चोदात्तवतीतिगतेर्निघातः इतिधत्ते दरधीदीधीव्योलटिव्यत्ययेनेयेशापरूधादित्वात्श्नम् चश्नां
नलोपइतिधतुनवनलोपः कित्स्वत्वाभावानश्नमोरल्लोपाभावाः यद्वृत्तयोगादनिघातः श्नमःस्वरः दाश्वान् दाशृदाने संप
दादिलक्षणोभवेक्विप् तदस्यास्तीतिमतुप् मादुपधायाइतिवत्वं प्रत्ययस्वरपित्वात्स्वनुदात्तत्वे धातुस्वरः अथाष्टमी यस्त्वादोषेति
हे अग्ने यः पुमान् दोषादोषावांरात्रौ नयोषसि प्रातः कालेस्वांमङ्गलान् वाहविष्मान् स्वांप्रियंकुर्वन्कुरुते आअथदाश्वां
संहविर्दत्तवंतं यजमानंस्वदमेस्वकीये गृहेरेयावान् स्ववर्णनिर्मितकक्ष्यावान् अश्वेनअश्वइव संचरत्वंअंहसः पापरूपपा
दादिद्यात्मीपरःपारनयनसैमयजमानायवकुधनंप्रयच्छेत्यर्थः रोधासयम्याआकारः प्रशांमान्नशांस्तुतौलेडयाडागमेरूपं
रूष्यन्तेरुविहिंसाकरणयोः इत्यस्यलेटिधिन्विरूप्योरच्चेत्प्रत्ययः लेटोडाविरयडागमः यच्छ्रवृत्तयोगादनिघातः प्रत्यय
स्वरःहेम्यावान्हेमार्गमित्येदसिचेतिवः पिपरः पृपालनपूरणयोरित्यस्यण्यंतस्यलुङिचङिरूपंनिघातः अथनवमी
यस्तुभ्यमग्नइतिहे अग्ने यो यजमानः अमृतायमरणधर्मरहितायतुभ्यंशज्ञान् हवींषिप्रयच्छनसमन्तकवःयश्चयजमानः
वेनवसितुवः पदिसुर्भेरुणवंतकोविवाशमानः सौभंत्वर्षण सयजमानः रायाधनेनवियोषनूनदृष्टथमवेत्तराधनयुक्तोभवे
देवित्यर्थः अधायोः पापमिच्छतोहिंसकस्यसंबंधिअंहः आहने पापं एनंयजमानंनपरिवरतनपरिरुणुयानसृशेदित्यर्थः
शज्ञानशमुपदमेलेख्यागेडामेरूपं विकल्पांकलुगितिमयाः शशत्यादेशाः रूष्यंतयदृत्तयोगादनिघातः योपत्युमिश्रणेमि
वद्वत्कमितिसिप अडागमः निघातः वरनवरुनवरणेलेटिरूपं अथदशमी यस्यत्वमग्नइतिहे अग्ने धराणोदेवोदिमाना त्वंय
स्यमर्त्यस्यमनुष्यस्यसंबंधिकंधिनं त्वरर्थं स्तुनिहितंअध्वरंअनुपहितं हविर्लक्षणमन्नंके जोपः सव सेहयविषयविष्ठ
ग

1273
1939

वे॰भा॰ ७०
१९१

नमसा हे अग्ने त्वा यजमानः दीप्तिरसन्प्रीतः एवम्भवेन असामयव्रमाणस्य संबंधिनो भवेम यस्य विधतः अग्निपरिचर्यां कुर्व
तो यजमानस्य हे अग्ने आरेवोरथासः रात्र्यस्म वर्धमानो भवति अ. जो पक्षपाती तिसेवनः योऽस्ति स्य बहुलं छंदसीति शपः लुक् आडा
गमः अश्मानस्वः कर्धनं दधाने निस्त्वां कविमवस्पिनेनेति निपातनात् आरेवाः गतिरनंतरइति गतेस्वरः असाम अस्त
भ्रातुरिति भातुनमस्य निवेश्यावागमः उतमस्य पाप्मश्रोयेयान् अनुसृत्य धातुस्वरः विधतः विधविधाने तुदादिः शतुरनुमइति विभक्ते
रुदात्तत्वं ॥ ॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे सप्तदशो वर्गः ॥ ॥ अथैकादशी चित्तिमचित्तिमिति विद्वान्प्राणिनां पुण्यपापरूपाणि
कर्माणि जानानः अग्निः चित्तिं ज्ञानं पुण्यं चित्तिं अनुपालनेन पापं पराचित्तिं ज्ञानं भक्तिमज्ञानं चिनवत् चिनुत् वि
विनोत् पृथक्कुर्वीत तत्र दृष्टांतः एतेन यथा अश्वपालो अश्वानां वीतान् कांतान् निरच्छिनांश्च वृजिनान् दुष्टान् पृथक्करोति तद्वत् पृथक्करो
तु विद्वान् पुण्यकृतो पुण्यकृतश्च मनुष्यान् पृथक्करोतु हे देव राये स्वपत्याय शोभनपुत्रोपेताय राये धनाय नो
अस्मान् कुरु दितिं दानं अस्मभ्यं रास्व देहि अदितिं च अस्मभ्यं दीनतां पशूनां विनाशं निवारय चित्तिं चित्तीः संज्ञाने क्तियायां क्तिन् नि
त्स्वरः उदात्तः चिनवत् चिनोतेर्लेट्याडागमः दितिं दाणदाने कर्मणि क्तिन् रास्व रादाने लेट् व्यत्ययेनात्मनेपदं च वायोगेन निघा
तः ॥ अथ द्वादशी कविं शशास इति हे अग्ने आयोर्मनुष्यस्य दुर्येषु गृहेषु अदब्धाः केनाप्यतिरस्कृता निधारयन्तः निवसंतः
कवयः मेधाविनो देवाः कविं मेधाविनं त्वां शशासुः स्तुवन्ति अतः कारणात् अर्यः स्वामी त्वं दृश्यान् दर्श
नीयान् भूतानाः मर्त्यान् पूजनीयान् अद्भुतान् देवान् एतैः गमनशीलैः पड्भिः पादैः स्वेनतेजोभिः पश्येः दर्शनीयाः दृश्यान् दृशि प्रेरणे
कृत्य प्रत्ययः पड्भिः पदशब्दात् पादः पत् इति पादस्य पदादेशः निघातश्च कित्वात् गुणः निषेधः अदुदात्तत्वं धातुस्वरः ॥ अथ त्रयोदशी त्वमग्ने वाघत इति य
विष्ठ युवतम हे अग्ने त्वं विधते परिचरते अपि सुतसोमाय अभिषुतसोमाय मनुष्याणां कामपूरकः सुप्रणीतिः सुष्ठु नरवेधा प्रणय
नीयः शशमानाय स्तुवते यजमानाय वाघते ऋत्विजे पृथु प्रभूतं चंद्रं
आह्लादकं रत्नं रमणीयं धनं भर आहर यच्छ अर्थः ॥ अथ चतुर्दशी अधा ह यदिति हे अग्ने अधा ह अथ खलु

स्तुवयं त्वया त्वा कामयमानाः पड्भिः पादैः हस्तेभिः हस्तैः तनूभिः स्वैः अवयवैश्च रूमयन् यस्मात् कारणात् कर्मसिध्यर्थं त्वामुप पादया
मः तस्मात् कारणात् कर्मसिध्यर्थं त्वामुपपादयामः तस्मान् सध्यः सत्कर्माणः आशुषाणाः कर्मणि व्याप्नुवंति ते अंगिरसः ऋतं स
त्यभूतं त्वां भुरिजोर्विभ्रतोः कर्मकरणसामर्थ्यं पराभोः इति भुरिजौ बाहू तयोः अपसा प्रयत्नात्मकेन कर्मणा येमुः उद्यच्छंति तत्र दृष्टां
तः रथं न यथा क्रंतः कारव शिल्पिनः काष्ठं तोय्यवानाः हस्तयोर्यथा रथमुद्यच्छंति तद्वत् यद्वा भुरिजौ देवान् मनुष्यान् अविभ्रत्य
इति भुरिजौ द्यावापृथिव्यौ तयोर्मध्ये अपसा परिचरणकर्मणा सत्यभूतं त्वामग्निं येमुः उद्यच्छंति तदानु यद्वा भूरिजौ देवान् मनुष्यान् अवि
भ्रत्य इति भुरिजौ द्यावापृथिव्यौ तयोर्मध्ये अपसा परिचरणकर्मणा सत्यभूतं तमग्निं येमुः उद्यच्छंति अथ संहितायां निपातस्य चेति दी
र्घः क्रंतः करोतेः शतरि बहुलं छंदसीति विकरणलुक् प्रत्ययस्वरः ॥ अथ पंचदशी अधा मातुरिति वामदेवोऽन्यैः षड्भिः अंगिरो
भिः सह प्रार्थयते अधा अपि च मातुः पुरुषाः सप्तकाः सप्तसंख्याकाः विप्राः प्रजावयं प्रथमाः श्रेष्ठाः वयं वेधसोऽग्नेः परिचारकान्
नेतृन् वंशसमाप्तान् नेतृन् जायेमहि वयं तनयाम दिवो द्योतमानस्यादित्यस्य पुत्रा वयं अंगिरसो भवेमहि तमुत
स्याम शुचंतो दीप्यमाना वयं धनिनमुदकवंतं अद्रिं मेघं मंडेम वर्षार्थं भिंद्याम यद्वा धनिनं पणिनामकासुराप हृतं गोधनयुक्तं
अद्रिं पर्वतं रुजेम अंगिरसो भवन्ति निजायेमहि जनी प्रादुर्भावे लिङि ज्ञाजनोर्जेति जादेशः वेधसः डुधाञ् धारणपोषणयो
रित्यस्मान् दधातेर्वेधसः इत्यौणादिकः सः प्रत्ययः धातोर्वेधसादेशः दिवस्पुत्रा इत्यत्र संहितायां षष्ठ्याः पतिपुत्रेति विसर्जनीयस्य
सत्वं रुजेम रुजो भंगे अदादि लिङि रूपं ॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे अष्टादशो वर्गः ॥ अथ षोडशी यथा यथा न इति हे अग्ने अधापि च
नः अस्माकं पितरः परासः पुराणाः प्रत्नाः ऋतं सत्यभूतं यथा यथा वत आशुषाणाः अश्नुवानाः नोऽस्माकं पितरोऽंगिरसः शुचि दीप्तिं स्थानम्
यंत अगच्छन् यथा दीधितिं तेजस्त्वा गच्छन् किं च उक्थशासः उक्थानां शस्त्राणां शंसितारः क्षामक्षयकारणं तमः पापं च भिंदन्तो
विनाशयंतोऽङ्गिरसः अरुणीः अरुणवर्णाः पणिभिरपहृता गाः अप व्रन् अपघ्नन् प्रकाशितवंत इत्यर्थः अयन् इण् गतौ लिङि
इणो यणिति यण् व्यत्ययेन आडागमः दीधितिं दीधीङ् दीप्तिदेवनयोः अस्मात् क्तिनि ह्रस्वः छंदसः नित्यस्वरः युदात्तः उक्थशासः

275
1957

वे॰भा॰२॰ उक्षणाम्य उपपदे दांस्तु वा वित्स्यान् मंत्रेरयमेन क्रोधः करोणी अद्रोणिवच्चितिविद् तकारलोपश्च अनिपातनादेषपदकाले हृस्वस्कां
११७ रम अरुणी मैत्रावरिं पंत एकादेशस्वर प्रणनपराणोनेर्लङि मंत्रे घसत्वादिना च्लेर्लुकारनिपात अपयणि आग्नेयं स्वहविषः सुकर्म
णइविषास्या मूर्च्छितंच भवतमयस्तुः सुकर्माण सुन्वोदपूर्वं वइतिसुकर्माण सुरूवइतिसुकर्माणा सुष्ठु अनुष्ठितया गादिक
र्मणः सुरूच अभनर्दीधय देवयं वीरवान् अमयमाना देवाः देवनशीला स्तोतारः तन्निमस्तुवीमंमानुपंजन्मयमंतः मागादिल
क्षणेन कर्मणा निर्मलीकुर्वंतः नत्रदृष्टांतः भयोनयथा कर्मारः अयोमयशस्त्रेणपमति महारानास्त्रां सम्पिंशत्वनोहविर्भिः दी
पयंतः दंदंवक्ष्यंतः भयोनयथा सोमोनवर्धयंतः अंगिरसः परिषदंतः पमितः सीदंतः मंतः ऊर्वमहांतं गव्यं गोमंतं अस्मन्नप्रापुवन्
वक्ष्यंतः दृषुवर्धने अस्येन परस्मैपदं शतरिपापः शुः गव्यं समूहइत्यर्थे रवलगोरथादितिय समन् सप्ति च्लेर्लुकिरूपं अथाष्ट
दशी आच्छवेदि उयनेजन्मानि हे अग्ने देवानामंगिरसां संबंधि यन्न ॥ अग्निरगोसंघं अनिपर्वतस्यसमीपे अव्यनभासमंता
दिं शोपमयत् नत्रदृष्टांतः यूथेव यथापशूनां पशूयूनांगवांयूथनिस्तमति अभ्यक्षत्वासुम्हे वर्तमाना निपश्चंतिजनास्तदृत् दृष्टे अग्रेव
वर्पसि आरवे अंगिरसांगुण देवानामिंद्रादीनां वलजनिमयोयंजनः अनिमर्दतिके पद्रवः पणिभिरपहतान्यश्मनूअरव्यनसंमंतात् प
श्यनिनत्ररतांतः यथाकमिति शास्त्रंकुर्वानेनवायथा यूथेन पक्षन्य अयंतिदृत भर्तात्मावितमनुष्याणांऊर्वशी उरुभ्याम श्नुवाना
उपरस्याउत्सन्नम्मिमित्ससपत्यामदरवेवर्धनायतमधीभवतिनधाभायोर्मनुष्यस्यभर्त्सारेश्वपापणेसमर्थोभवति यूथेवशासः
सासम्या वा वाश्रेशः क्रमवि स्वदिमयाना नमयदा सुदूशब्दे भावे क्विप भावे कारसः नकार लोपः कुत स्मास्तीति मतुप् दृस्वनुदूभ्यां
मतुविनिमतुप उसतसंभरप्यात् स्याभप नेलुङि ञ्च स्स्यविवक्षि व्यापिभ्यो दि सुडादेशः अनोदेवपः जनिमाज्ञवी प्रादुर्भावेहज
निभ्यामिनविदिधिङ नमस्यः नियात आयुदात्तः अक्रपत् कृप सामर्थ्ये लङि बहुलं छंदसीति विकरणस्यलुक रुडागमः अथैको
नविंशी अकर्मतइति हे अग्ने तेनदेवेन परिवरणमकृमकुर्म तेनकर्मणास्वपसः शोभनकर्मणो मममविभीतीः व्युच्छंत्यउपसः नेजोव
न्तमः आचारयंती धारयंतीत्यर्थः तथानाउपसः अनूनं संपूर्णउरुधासः चंद्रं शाचन्द्र कमिणं यद्वा महिरण्यं अग्निं धारयंतिकिंच

देवस्यापोनमानस्यनवचारुमनोहरं चक्षुः तेजोमर्मवंतः परिचरंतोवयं वचपसोभूमेरितिपूर्वेणान्वयः अकर्मकरोतेर्लङि बहुलं
छंदसीति विकरणस्यलुक मर्मजन मृजपचरूक्षीयरुलुकिरूपि कौचित्तुलुकीति अभ्यासस्यरुगागमः शात्तिनाभ्यस्ता च्छतुरितिनुमभा
वः अभ्यस्तस्वरः अथविंशी एताइति वे वो वि पानहे अग्ने मेधा कवये मे धावित्ते ते तुभ्यं एना एतानि नास्युचथा निउक्था नि शस्त्रा
णि आ वोचम वोचं तानि जुषस्व किंच शुउ चो अवस्त्वउ दिव्यतः नोस्मान्सुमसः अतिशायेन धनयुक्तान् कृणुहिकुरु तदेवोच्यते पुरुवा
पुरुभिर्वहुभिर्वरणीयमहो महोधनं प्रयंधि अस्मभ्यं प्रयच्छ अवोचाम वच परिभाषणे लुङि च्लेरङादेशः पादादित्वादनिघातः
सुमसः वसु वच्छशादिना निविनावा लुगिविमलुपो लुक्वि लोपे च रुनर कारलोपः श्छांदसः यं धि यमे र्लोटि बहुलं छंदसीति विकरण
स्यलुक्वि च्छंदसीति हेर्लुकि वैकल्पेन पि चारुङि नस्येति धि रादेशः इति द्वितीयस्य चतुर्थे एकोनविंशो वर्गः आवोराजानमि
ति हे च ऋत्विक् यजमानाः अध्वरस्य राजानं अधिपतिं होतारं देवानामाह्वातारं रुद्रं बोरूयमाणं द्यतसं शत्रून्सादयंतं वायदा एषा वा अ
ग्नेस्तनूः यद्रुद्र इति रुद्रलक्षं सेरस्थाप भं एवं विधमग्निं वोयुष्माकं अयसे रक्षणाय तनयित्नुरशनिः सद्यः सहसिनः तस्मादशादि
वितानत् विद्युने विति यस्मिनंतरस्थितिं वित्रोपलक्षितं सर्वे द्विबोपसंहतो मरणमिभियावत् तन्मरणात् पुराप्रागेवआकृणुध्वं यूयं स
मंतात् हविर्भिरग्निं भजध्वं रुद्रं रोदयते रोदेर्णि लुक्चेति रक्प्रत्ययः तनयित्नोः तनिः शब्दार्थ पुरादिरदंतः तनिस्रुम्यिपुषिम
मिमविभ्यो णे रितनुअि निरनुच्प्रत्ययः चित्स्वरेणान्तोदात्तः कृपासहै कारे एकादेशस्वरः कृणुध्वं रुवि हिंसा करणयोः ओ
दिरूपं अथाष्टादशी अथयोनिरिति हे अग्ने त्वस्थं यमुत्तर वेदि लक्षणं प्रादेशंचयं चरुम कुर्मः अयं योः निस्तवस्थानं
भवति तत्र दृष्टांतः उ जायेव यथापत्यउशाता पतिं कामयमाना सुवासाः शोभनवस्त्रोपेता जाया स्यात्समीपेतस्य स्थानं
तं वशेति तदन हे स्वपस्य सुकर्मन् अग्ने त्वं परिवितः यस्य्यरे वेस्ते जोभिर्वापरिपीनः अर्वाची नोस्मदभिमुखः सन्निषिध्यारौउ
उत्तरवेद्यामुपविशा तत्रस्थितस्य ते तवइमा उ ज्वालाऊ नये नेरा अर्वाचीत्वस्मदभिमुख्यः प्रवर्तनेचकृम करोतेर्लिटि रूपं वाक्य भेदाद
नि घातनाभावः अर्वाचीनः विभाषां चेरि क गतिस्वरः परिवितः वञ्ज संवरणे कर्मणि निष्ठायज्यादित्वा नसंप्रसारणं गतिरनंतरः

277

1937

भिगनेभ्यः अथ तृतीया कृष्णवतइतिवच स्तोतृणां कर्म हे स्तोतः आश्वरण्यनेन स्तोत्राकरणेन पुराय अरा विनाय अप्राय अप्रम
तायस्त्रसतेन जंदूहेस्कर्म्यायस्क करायअमृतायमरणधर्मरहिताय देवाय नमः अस्मये मन्म स्तोत्रं लिङ्गां स्वंच त्रसम
अक्तन् अस्मस्य सोमस्य सोमान अपछंतः यावेव यथाय्यथा सोमस्य सोमानाद् हुतो सोमाहिपवं सुर्माणोयुज्ञमानो यमम्बिमी के
तैनिहितं सोमसमन्वयः अवसन उत्तम सोमस्य यजमानाः अग्निमीकेसो निग्रहयंतः यथा गाना मेमरूपसोत तज्ञाश्चरुरो
निमैनैवस्तुमयमंत सम या याभ्याः इत्यत्र याद्याणोव नुतंस्तुनिमिति आत्रण्यनेव्यनुतत्वम इतिविभत्कि रुदानवं इकेर्डउत्सुनौ
सिरिलोपस्स वाजनेपदे सिति लोपः यराधिरितद्यास्याद्यादे वोक्तने रूपं अथ चतुर्थी त्वंचिन्नइति हे अग्ने त्वं चित्त्वमे
यज्ञस्य कर्मतायः कर्मनाम अस्याः शस्यै नो नस्तंयं धिनोस्य कर्मणः देवनाम वृसि हे ऋजुसिन्त सत्यस्तहे अग्ने स्वाधीः सुकर्मा
सत्याप्नोवास्तकतस्व यो हिम समरीय स्तोत्रं शृणु अस्वनेनवता अमा धामा धाम्निसहम निमित्तनि उ भयीसास्वाणि रका कस्मि
नकोसेभवंति भविष्यंति तथा यस्मरीयस्य हत्वया महसाव्या सस्या मिकदा भविष्यंति स अमा धामिमादयनेएवंतस्वाचोद
यरिमियन सप्तमा धम्न्या तीति महत्वम धादत्राः अवतिविभाषा कदा योरिति भविष्यदर्थे लट् अथ पंचमी कथा हसदिति हे
अग्ने नन अत्मरीयं पापवृक्णाय कथा स्तहमेकेन हेतुना गहीयवमावेरयः हितिपूरणः दिवि सुलोकायधनमानायस्तुयां
यक्षयाकथं त्वाचापमावेरयो नोमाकं यान पापंकयास्तुंतेकि मस्ति सत्यगिरणां नास्तीत्यर्थः तथा मीढ्वे अभिमन
प्रतं तकेभिमायाथ भिमैया वकथा सपः कथा मा भोमया अर्यम्णे स्वाय भागाय एतन्नाम काय मयरेवाय कु पापी कथं ब्रूयाः
कथं वि भमहाय नृतयाहेयैव कंदसीत्या पत्ययः या मिरेता विभक्तिरितिविभक्तिसंज्ञायां किमः कइति कादेशः मीढ्षे मीहसे
चाग कृतं सोरस्थान नास्यन दंदशिनिद्विपाविमः अवः अत्र व्यत्नयां बाधिले टिले टोडाटो विडागमः पादादित्वात निघाता
भावः आगमस्यानुदात्तत्वात् धातुस्वरः इति तृतीयस्य चतुर्थे धिंत्रो वर्गः अथ षष्ठी कृधिस्यामिति हे अग्ने धिस्थास
अग्निस्थिया दिधिस्व पुत्र मानः तना याहुतिभिर्वर्धमानस्त्वं कत्वायं कथं ब्रूयाः प्रातः सवने प्रस्वनलाय ऋभ्वे भस्य

यायवि निपयि अनेपरितो गंतेवासत्यस्यनेत्रे यदानविरमेअसत्यं यस्यत स्मैवाताम वायरेमहानासत्याये तिवचनव्यत्ययः
नासत्याभ्यामश्विभ्यां से सेधिपृथिवीमाय मरी यंतिनियसं तस्त्वां प्राणिनइति तस्मैसेपृथिवी व्येचक कथं ब्रूयाः हे अग्ने स्वध्वे
स्रणां पाप रुद्रीकिं तेरुद्रायेवाय कककथमागोत्रवो ब्रूयाः स्वधमानः स्वस्वपूर्ति जसानीत्यस्तुत्सौ रुजिरजिमंदि सहिभ्यः कि
दित्यमानप्रत्ययः किमाद्गुणः चित्वादंतोदातः ऋमंये यापापण चित्तत्पुरुषकृतिबहुलमिति द्वितीयाया अप्यलुक् कृत्स्व
र एवेतिविघासगता अन्येभ्यो पिदृश्यन इतिअधिकरणे ननत्स्वेपतुर्थ्येकवचनेअनो धातोरित्यत्र अलइति योग विभाग
त आकारलोपः स्येहन्हिंसा गत्योः बहुलं छंदसीति क्विप् अथ सप्तमी कथा महइति हे अग्ने महे महते पुष्टिंभराय पुष्टि धा
रकाय कायपूष्णे एतन्नाम कायदेवाय कथा केन हेतुना पापं भवीता क्षमस्वाय स्वपूजनि यायय जाय वाहिन्दिये अग्निरूपेण
देवानां हवियाग्रेय हाविरस्कल्याधुविपोरस्त्रे रुद्राय कत्वामंब्रूयाः तथा उरुगायायउरुभिर्बहुभिर्गायमानाय प्राप्रभूतकीर्तये
विष्णवे रेतः सवहेतुपापं कथं वदेः सावेस्तनातिपवनाओष धीरितिनामसंवत्सरः यद्वाहिंसिकानिकृतिः रहा थेमहते
वा रेवनिकृत्यवन्कथंपापं ब्रवः स्यात् पुष्टिंभराय डुभृञ् धारणपोषणयोः संज्ञायां भृत्वत्यादिना खच् अरुर्द्विषदजंतस्यत्रिमु
मपूर्वपरस्य चित्वादंतोदात्तः समासे कृत्स्वरः हनिर्दिअनुदात्तस्यत्रोदात्तलोपइतिकपः उदात्तत्वंत्रा रेवे स्थहिंसायां स्वस्तिहि
नस्यतीत्याद्विनाउन्प्रत्ययः निदित्यनुवर्तनेराद्युदात्तः अथाष्टमी कथा शर्धायेति हे अग्ने ऋताय गात्रे सत्य भूताय ना मा
रुतां शर्धाय बलस्य भूताय मगणाय कथा केन हेतुना मदयमागः मतिब्रूयाः तिनस्थ शुभानाः मनूनस्मै वहनेसरसूर्याय फ
कथाकथं वदे तथाअदितये देव्यो तुरायक्षिप्रगमनाय वायवे च अदितये आदिमापन रायवा प्रत्तिवृत्तः मदीयमागः कथं ब्रू
याः यस्मादेवं तस्मात् हे ज्ञानवेदः अग्ने विकित्वान तत्त्वं ज्ञाना नस्त्वं दिवोदात्यात् देवान् साधसाधीयगच्छ यद्वा दिवो द्युलोकस्य
यज्ञवहनलक्षणं कार्यं साधकुरु स्तरमर्थविद्यमां छंदसि विकल्पितत्वात् डित्वाभावः अतो गुण इति पररूपत्वं स्वच्छमानः स्वच्छ
द्वीप्त्यायां कर्मणि यक् गक्षित्वादिना संप्रसारणं ज्ञानलौ चोत्सार्वधातुकानुदात्तत्वे यकस्वरः साधराधसंसिद्धौ अंतर्भावितण्य

वे॰आ॰२०४ धर्मस्योविध्यत्वयेनब्रपः अथनवमी॥ ऋतेनऋतमितिहेअग्नेऋतेनसत्यभूतेनयज्ञेननियतमस्तुरय्यूनमस्तमुदकंगोर्षेने
पयः आर्द्रत्वआयाचैकआम्बारिहविर्यगृह्यंपय : तांवावद्वत्कमियाय : आयाआयाचुमागो : मधुमस्माधुर्येपितंपकंपयः सर्व
११८ मदभारयतिरुआकमणवर्णामनिरपायो : रूस्रतानैनेनधासिनाधाणिनांधारकेणजामर्षणजानंतइविजा : प्रजास्ता : आम
र्षणनमितेनपयमावीपायमशाय्यायवतिमनैपमीहमापद्मान्यरिप्रयासयस्तेवकरोषिपीपायाप्यायतेर्लिटि लिङ्युङेध्येपी
माय : अथदशमी॥ ऋतेनहीतिरपभः अभिमतफलवर्षकः पुमान्सोम : सोम्निः ऋतेनसत्यभूतेनरपयेनधारकेणपय
साभस : सिलोभवतिहिपावितमय : पूरणा : मयोध्या : अन्तसोग्निः अस्यरमान् एकत्रतस्थितः सन्एवधावरन् सर्वत्रतेज
सावरति मधारधाअपाः वर्षकः पृश्निः सर्वगुरुंपय उर्वीतरिसंमेपंवाडुडुहेदोग्धि अलं अंजुव्यक्तिभस्रणगतिषुकर्म
णिनिवाडुडुहेरिकर्मकोयधातुः ऊधर्अ कथितंचेतिकर्मसंज्ञा इतिस्तनीयस्यचतुर्थेएकोनविंशोवर्गः अथैकाद
शी॥ ऋतेनाद्रिमिति अंगिरस मेधातिथिमस्तय : ऋतेनयज्ञनहेतुनागवांनिरोधकमद्रिपर्वतंभिंदतोविदारयन्तः संत
मेनप्रक्षिपनलनस्तेगोभिः सब्बवंतः सम्यग्गनरः कर्मणिनेतारस्तेजनन्सुखेनउपसंपरिणदन्त परितः प्राप्नुवंतः स्व : सूर्ये
प्याविरभवत् सर्वमेतत् अग्नौचक्षितोमंथनेननिष्पादितोसत्यभूतरतिअसतअस्यनेलुडि चेरस्यतिवतिस्यादिनाआडगदे
ना : अचित्यमागमानुशासनमितियुगभावः अथद्वादशी॥ ऋतेनेरपीरितिहेअग्नेअमृताअमरणहेतवः अमृताः रक्षा :
प्रभिविभिरपाविवाः मधुमच्छिर्णा कर्योपेते : ऋग्भिः उरवेसुकाद्यौरेत्यौनयः ऋतेनसत्येनयज्ञेनचाहेतुनाआपःआप
त्वाः सत्वः सदमित् मर्देवस्नविनेखलवणायमदधस्यु : प्रगजगित नऋदयांतः वाजीनयथासर्गेषुप्रेरणेषु प्रसत्मानः
प्रासाप्रमानोभूः प्रगजगमि तद्वउआपः आपूव्याप्तैः विआमोतेः क्विपह्रस्वश्चेतिकर्मणिक्विप्अप्तृंधिस्यादिनाअसि
दीर्घः प्रसत्मानः स्तोभतिर्गतिकर्मा अथत्रयोदशी॥ माकस्यमिति हेअग्नेकुरोस्माकं हिंसकस्यकस्यचिदपिजनं तो
र्यक्षमत्संसदमितमदेवमागाः कदाचिदपिमागच्छ प्रभिनतो हिंसकस्यजनस्यपद्मागाः सधात्रापर्मत्रअविरिलत्स्ववंधोर्य

तंमागच्छतथा अन्दजो : कुरिक्षितस्याभातु : ऋणंऋणवदेयंहविः माचे : माक्षमयेथाः तथात्वमपिसख्युर्मित्रस्यरिपोः जाओ
दंसंभोगसमर्थधनंमातुजेममाभंजीमहि किंतुत्वयादत्तंधनंभंजीमहिहुरः ह्रप्रसह्यकरणेक्विप्वहुलंछंदसीत्यत्वं मा
चिकस्वदक्षिविभक्तेरुसतत्वंभक्षेमजेभ पाकनाप्यवहारयोः आशीर्लिङिव्यत्ययेनपरस्मैपदं लिङ्याशिष्यङित्यङ्प्रत्ययः
अथचतुर्दशी॥ रक्षाणोअग्नरतिक्षमरवसयत्तसफधनेतिवाहअग्नेरारक्षाणः रक्षामस्माकंरक्षितापीणानानः हविर्भिः प्रीत
स्त्वंतवरक्षणेभिः यद्वैरवनैनौस्मान्रक्षपालयप्रवित्रिसुरअस्मान्यतिदीप्यस्वयीलुदुहमंहः पापंविरजविशेषेणनाशय
किंचमकिचितमहतवाचधानंदधमानंदधवायाघकरक्षोलहि पीणानः नश्वधातुरक्षोरुभ्यइतिसंहितायांणत्वंरारक्षाणः
रक्षतेर्यङ्लुकिचानशिल्पंजकि हनर्हिसागत्यो : लोटिहंतेर्जइतिजादेशः आभाग्नन्नीयस्यासिधिधादत्तोहेरितिलुउनभ
वति अथपंचदशी॥ एभिर्भवेतिहेअग्नेएभिर्मवदीयैरकैरचनीयैःशस्त्रैः सुमनाः शोभमनस्कोभवहेश्वरस्मानस्मदी
यानहविर्लक्षणानवाजानन्नानि मन्नमभिःस्तोत्रैः महस्नप्रतिगृह्णाणउतापिचअंगिरः अंगिरहवींषिप्राप्नोतीत्यंगिरः अग्निः
यदायेगारास्थासंमंगिरसोभवचित्रिप्राप्तनेषामंगिरसांकारणात्वादग्नेरंगिरस्त्वंनकारणंचमंत्रः येअंगिरसः सूनवस्ते
अग्नेपरिजज्ञिरेइतितादृशाहेअग्नेअस्माणिमंत्रानिन्ऋपस्वसेवस्वदेवयानादेवत्तीर्थगन्तादेयानूस्तोतुंप्राप्नोत्यर्थः तादृशीस
मतिः शंसनंनेस्थांमंत्रेनसंवर्धयतुम्सग्गसंम्पर्शनेतुदादि देववाताचागतिगंघनयोः गत्यर्थकर्मकेतिकर्तरिक्तः देवः पचा
घजंतः के येतिचतुर्थ्यातस्यापदस्यप्रकृतिस्वरः अथषोडशी॥ एताविश्वविदेवोविधानहेअग्नेविद्वपेकर्मविषयज्ञान
वतेकवयक्रांतदर्शिनेतुभ्यंमी धानीपापकाणिनिनिगृढानिकव्यानिवचनानिनितरांवक्ष्यानिएताविश्वाएतानिविश्वा
निसर्वाणिवचांसियाक्यानिमक्षिभिर्मननीयैःस्तोत्रैरुक्थैशास्त्रैश्चसहितः विप्रः प्राज्ञोहमशंसिषमवोचंतानिसर्वस्वेत्यर्थः
इतिस्तनीयस्यचतुर्थेद्वाविंशोवर्गः कण्वेभिरिंपंचदशर्चसप्तमसूक्तंबामदेवस्यार्षेत्रिष्टुभंरक्षोघ्नाग्निर्देवताकण्वपंचोना
रात्मप्रमित्यनुक्रमणिका मालरनुवाकाद्विनशस्त्रयोगः प्रवर्ग्यमित्रवेकण्वपाजइयायाघंचर्चोविनियुक्ताः सूत्रितंच

287
1939

वे॰भा॰ म॰ कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीमिति पंचदशर्चं तत्र प्रथमा कृणुष्व पाज इति हे अग्ने पाजस्तेजः संघं कृणुष्व कुरुष्व विस्तारय तदेव तेजोऽन्तं
३१५ प्रसितिं न यथा मृगयुः पक्षिबंधनाय विस्तीर्णां पृथ्वीं प्रसितिं प्रकर्षेण सीयते बध्यते तिप्रसितिर्जालं तद्वत् प्रसितिं पक्षिग्रहणार्थं वन
गहने पुष्पा सर्व यथा हत्वा अपि रक्षांसि हंतुमागच्छ तत्र दृष्टांतः राजेव यथा अमवान् राजा सहबलं तदिति अमो मर्त्यः यद्वा इय
इ अमो रोगः शत्रूणां तत्त्वैरोगे लक्षणा च शत्रूणां रोगभूतस्त्वं राजा इभेन गजेन युक्तः सन् परबलं प्रति निर्गच्छति तद्वत् किंच त्वं तृष्वीं
प्रसितिं द्रूमनात्मनो प्रसितिं अनुद्रुणानः अनुगच्छन् यद्वा तृष्वीमिति तृतीयार्थे द्वितीया तृष्व्या क्षिप्रया प्रसित्या अनुगच्छ
या संततया गत्या द्रुणानः परेषां हिंसन् अस्ता शत्रूणां क्षेप्तासि तपिष्ठैः तप्ततमैः तेजोभिः रक्षसो राक्षसान् विध्य ताडय अत्र नि
रुक्तं कुरुष्व पाजः पालनात् प्रसितिमिव पृथ्वीं प्रसितिः प्रसयनात् तंतुर्वा जालं वा याहि राजेवामात्यवानभ्यवनवान् स्ववान्वेराव
तागणेन गजेन वृषभेणेनह स्विन्नेनेव याह्यन्नुत्लक्षिप्रया द्रुणानः स्तृणीहि क्षिप्रं नाशन तपिष्ठैरिति तपिष्ठैरित्यस्त्रे सिंचिंध्य रक्षसः तपिष्ठैस्त
पततमैः स्वपिष्ठतमैरिति वेति कृणुष्व हिंसाकरणयोः लोटि धिन्विकृण्व्योरितिउप्रत्ययः व्यत्ययेनात्मनेपदं विकरणस्वरस्तु
तिङ्ङतिङ इति निघातः धातुस्वरः अथ द्वितीया तव भ्रमास इति हे अग्ने तव भ्रमासः भ्राम्यंत आशुया आशु प्रवेगयः क्षरयः पतं
ति मर्वत पततं शिशोचतान भृतां दीपयमान त्वं धृषता अभिभवनसमर्थेन तेजसा संघेन शत्रून् अनुक्रमेण स्पृश दह स्तत्तो पायं
र्जा यमि असंदितः परैरनिरूद्ध स्त्वं तपूंषि तापकानि तेजांसि पतंगान्पतनशीलान् विस्फुलिङ्गान् उल्काश्चेति एन त्रितयं
ज्वालाभ्यस्तेषाम् कुतय इति ज्वालाविषयमर्वतो विसृज प्रसारय आशुया सर्पास्तुग्रितियाजादेशः विसृजः धृष
ता धृष्णु प्रसहने क्तादित्वात् ईत्वीय व्यत्ययेन नाव लुप्त इति हि मते रूढानलुं ऋव्य ज्ञानो नेरीर्घश्च इति क्विप् द्विर्वचन लोदीर्घत्वं उ
दात्त वर्णान्नलुक् इति विभक्तेरुदात्तत्वं ननोऽ धातोरितिप्रतिषेधउदात्तस्वरितयोर्यण इति स्वरितत्वं असंदितः दो अवखंडने
कर्मणि निष्ठा द्यतिस्यति इतीत्वं नञ्समासेन स्वरः अथ तृतीया प्रति स्पश इति हे अग्ने तूर्णितमः त्वरिततमस्त्वं स्पशः परबाधकान्
र श्मीन् परान्वा सत्याम्स्न विवेश सर्वथैव सृजन् शत्रून् प्रति विशेषेण प्रेरय भव अदब्धः केनाप्य हिंसितः त्वं अस्याः त्वदीयाया यो विशः अं

म राति रिकयाः प्रजायाः पायुः पालको भव कस्मात् दूरात् अमित्य पेत्यायामाह नो अस्माकं दूरे यो अघशंसः अघं पापात्मकं शंसनम
भिलापः कीर्तनं यस्य सो अघशंसः अंति अस्माकं समीपे इतिनस्मादुभयविधाच्छत्रोः पालको भव किंच ते त्वत्संबंधिनो अस्मान्मा किः
मकिरपि दधियादि धर्षको राक्षसः आदधर्षीत् अस्माकं कश्चिदपि परिभवं मा करोत्वित्यर्थः अंति अंति कस्य कादिलो
पश्चासुदात्तत्वंच अग्ने पादादित्वात् पाष्ठिकमासुदात्तत्वं माकिष्ट इति संहितायां युष्मत्तत्ततक्षुष्वंतः पादमिति षत्वं दधार्षीत् ध
ष प्रसहने लुङि बहुलं छंदसीति चिंतापः पुर्विकरणं छंदस्युभयथेति तिपः ईडागमः निघातः अथ चतुर्थी उदग्ने तिष्ठेति हे अग्ने त्वं
एतज्ज्वालाग्रे उत्तिष्ठ योद्धुं नार्थं उद्यतो भव शत्रून् प्रति आतनुष ज्वाला संघं विस्तारय तेजसा सह परमित्रान् शत्रून् ओष
तात् नितिं तपा मस्तह दह मनिदा नमनि धि दीप्यमानाग्ने यः पुमान्नोस्माकं अ रातिं शत्रुं चकारे कुरुते तं सुसंसनीचान्यक गतं
धक्षिदह तत्र दृष्टांतः अतसं यथा शुष्कमनाह अतसं काष्ठं दहसि तद्वत् इति लोप मासुदात्तं च अग्ने पादादित्वात् पाष्ठिकं अ
थ पंचमी ऊर्ध्वो भवेति हे अग्ने ऊर्ध्वो भव ऊर्ध्वो भवत्सेदहनार्थमुद्युक्तो भव अस्मत् अस्मतः अधिअधिकान् राक्षसान् प्रति विध्य
प्रक्षेपक नाडय दैव्यानि तेजांसि आविष्कृणुष्व आविष्कुरु एतत्रयं विधाय यातुजूनां प्राणिनः क्लेशयितुं वेजवं कुर्वन्ति तेषां यातुधा
नानां स्थिराः दृढानि धनूंषि अवतनुहि अवगतज्यानि कुरु किंच ता मिवं धं अजामिं अवंधं एतान्नुद्वाना त्वं शत्रून् प्रमृणीहि
प्रक्षिप यद्वा जामिं यः पूर्वं प्रहरन्तं जामिं पूर्वमहरन्तं एवं भूतान्महतोयमित्यपेरयमाकृथाः आविष्कृणुष्वेत्यत्र संहितायामिभिदु
दुपधस्य चाप्रत्ययस्येति षत्वं तनुहि तनोते लोटि उतश्च प्रत्ययात् छंदसि वा वचनमिति हेर्लुगभावः यातुजूनां जूः गतौ क्वि
प् चीप्यादिना चित्रहर्षो अमित्रं उपदेशानुट्स्मृणीहि मृड प्राणत्यागे अंतर्भावित ण्यर्थस्य लोटि बहुलं छंदसीति विकरणस्य
श्नानि घातः इति तृतीयस्य चतुर्थे तृतीयो वर्गः अथ षष्ठी स ते जानाति सुमतिं यविष्ठेति हे यविष्ठ युवतम यद्वा देवानां हवींषि मिश्रयितः
तमहे अग्ने यः कश्चित् ब्राह्मणे इव ते गमनव ते कल्याणे हेतुभूते तन गमनाय ब्रह्मणे परिहृदाय तुभ्यं गातुं गायत इव चार्यते इति गातुस्तो त्रं
स दर्शन प्रेरयति स पुमांस्ते तव कल्याणकरीमनुग्रहात्मिकां सुधियं जानाति लभत इत्यर्थः अस्मै स्तोत्रकर्त्रे यजमाना

283
1939

वे०भा०८०४ यविष्ठ्यानि सर्वाणि रक्षांसि नाशयोपधनानि पुष्टानि पुष्टानि निष्कन्न कारीन्दिरः महान् अभि अभिलष्य अर्यो यज्ञानां स्वामी त्वं
विशेषेण वेनम्य केविदन्नवाक्यमेरक्षीलुर्वन्तिस्तो नं कृत्वनेयज्ञमानायविश्वानि सुदिनानि अस्वुत्स्य कारीणिभवंति
११८ गव: तंमीरासीदरिन्मिसा योगो धनानि पुष्टानि योनमानामिष्कन्न कारीभिर्वाभिभवंतिस्यर्य: कर्मणामनुष्ठाता यजमान: दुर: गृहः
भूमियोन विशेषेण योन नेदवनेदगतौ क्विपनस्या स्वीमिमनुपकं भीतिमनुणोवतुं ऐरवईरगतौ अर्थ: नरा नौ अर्य: स्वामिवै
स्यसोमिति यज्ञमत्त यूंनोनिपात: स्वामिन्यनोदात्तं वीनवफलरीसो अंदसेलुङि सुन्यो लुङिनिपरस्मैपदं बहुलं छंदसीतिल
उभव: भवसप्तमी सेरथ्वेइतिभिम्ने पुमान् नित्येनयावन्नीसंकल्पितेनाग्निहोत्रादिसाधनभूतेनहविषा त्वांसांपिपीष
तिमीणयितुं इच्छति यस्त्वो वेधा: शाम्ले: प्रीणयितुं इच्छति सनसेएवयुमान् सभेशोनधना: सौभाग्यवान् यासदानु: शोभन
यनोपेतस्यास्तु किंचदुरोणेषु: देवनकूपेनवस्मेसेसवकीयेआयुषिम्रातपर्णस्वेजीवनेनिवन्नअस्तुअस्मैयजमानायविश्वा
सर्वाणि कृदिनाशोभनानि दिनानिभवंतु अस्यसेधि: सयज्ञ: असकृत्सा धनसमर्थो भवतु पिप्रीषतिप्री: उ तर्पणे धातो:
कर्मणइतिसन्नू अमदअसेलेधुगम: मंत्रेएवेत्यादिना धिक्लुराद: उक्तसंभरणीत्यपेऽग्ने: स्तनमनो अर्चामिनइति
याज्या सर्वित्नेव अर्चामिने कृमिति आप्यवीइतिगिर्इदर्दर्स्मरेतिकर्मणमिति सैषाष्टमी अर्चामिनइतिहेअग्नेतेत्तवस्क
मर्पिं अनुमहंकं तात्रो मनांगुष्टिंवामर्ग्यामि पूजयामिवया लाधुनस्तात्वामभिगच्छतीयमुच्यमानागी: वाक् श्रोपिघोषुयु
अं यथा भवतितथाश्वर्थाकनरश्रिसुतं नेत्वांसंजरनांश्लोतुं संसरतां वयमपि त्वद्या: शोभनाश्चोपेता: कस्थाश्चउपलक्षणमे
मनुष्यपौत्रादिभि: सहिता अंतस्त्वामर्जयेम अलंकुर्वाणपरिचरेमेतियावत्तंनुभनुष्पून् त्वहं भस्मेअस्मात्क्षत्राणिधना
निधारय: निधेहि पोषियुषिम्रायेने ओणादिककरन् निमारायुपत्त: थुवाबाबागप्तिगंधनयोरित्यस्य यडलुगंतस्य रूपं भ
यनवमी इहत्वामृतिति हेअग्नेश्रृतिनिहेअग्नेइहरतोऽन्ना नाव्यकर्मणि पुरुष: दोषावस्त: रात्राविहनिचदीदिवांसं दीप्यमा
नं त्वात्वां मनुषून् कृतमना आत्मनास्वयमेवउपसमीपेभृतिभृषिवं यथाभवतितथा आवरेत् परिचरतित स्मादयमपि जाना

ना शोभनानिरूपाणिपुष्टानि धनानिअभिभिनत्तिदीदिवांस: त्वमा सादरामसा कुर्वंत: अनरत्न की डंत: सस्त्रेगृहेपुत्रपौत्रादिभि: सहसं 285 / 1939
कीडमाना: तथास्सुमनता: शोभनमनस्का: संतस्त्वां सपेम परिचरेमयदाराधावरुलेरिति संबुध्दिदोषा कृतस्यनमसो वस्त: आ
भरव: विवारविन: अनुआत्मनशब्दस्य तृतीयाया: कृथो कलुगितिलुक् मंत्रेष्वाङ्यादेरात्मन इत्याकारलोप: दोषावस्त: इंद्वपक्षे
समर्ते कोज्ञपादस्यथ पूर्वपदप्रकृतिस्वर: संबुध्दिपसेआमंत्रितस्यपादादित्वात्षष्ठीकमायुरात्त्वं सपेमषप समवायेलुङिरूपं नि
घात: अथद्वामी यस्त्वास्वश्वइति निहेअग्नेय: पुमानुत्वेस्व: शोभनाश्वोपेत: सहिरण्य: यागयोग्यधनोपेत: वस्कमनाश्रीहारि
धनयुते नरथेनविन: सनत्वाउपथाति पुमिचरणार्थंतरसमीपंगच्छतिनस्यपुंस: त्रातासर्वइतिभ्योरसकोभवसिपस्त्वपुमान् तेन
ब आतिथ्यं अतिथियोग्यां पूजां आनुषक् अनुक्रमेणऊंजोषत्प्रापयति नस्यपुंस: सरवानुदविन फलप्रदानेनोपकर्ताभवसि
उपयातिसह कृपत्यत्र योगविभागात्समास: तिप: पित्वास्तुदात्तत्वे धातुस्वर: छिनेचोदात्तवनीतिगतेर्निघात: आतिथ्यं अतिथिभ्य
यादतिथेर्ण्यइतिण्यप्रत्यय: प्रत्ययस्वर: कृपोंञोषवजोपयतिवेदिबहुलं छंदसीतिशपलु: छंदस्युभयथेतिविपआर्धधातुक
त्वाणिलोप: अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्त: ॥ ॥इतितृतीयस्यचतुर्थे चतुर्विंशोवर्ग: ॥ ॥अथैकादशी महाँ असि इति हेदे
तारेवानाभाव्यतं यविष्ठ एतं मकृत्वनोऽशोभनप्रज्ञानेहेअग्नेवचोभिस्सुदृहेन कृतै: स्तोत्रै: सकृपजा तयथं बंधताबंधकभा
वनया बंध: तयामहेमहतोत्साहमानकृतामिमिनन्दितत्वदर्थं स्तोत्रात्मकं वच: पितुरुत्पादयितु: तेगोमारेष: सकाशात्माशां वा
मदेवमन्निषावपनंरंभनादीतमनारानमनावाम्नातृणामुपसञ्जिनाद्वत्संत्वाम्सर्दीयस्थान्यवचसस्तोत्रात्मकमेतद्वाक्यं चिकित्वि जा
निहि चिकित्विकिसञ्ज्ञाने अस्मेत्यादिककोऽदरूपं योत: पारादित्वान्षष्ठिकगायुरात्तलं इतरयोस्तुनामंत्रितामभानाधिकरणइतिप्रथम
स्याविद्यमानवद्भावानिषेधात्पादादित्वेननिघात: अथद्वादशी अस्वप्नजस्तरणइति अमूरअमूरसर्वज्ञयद्वाअमूरअतिहगलतेहेऽ
ग्नेभस्व: भज्ञगरमरतियावन्नतरणय: सततगमनस्वभावा: अपक्ष्या: स्मारकाकसक्तोवा: सुकरवा: अतंद्रास अनलसा: सर्व
शसुका: अनप्रम: अरक: अहिंसक: अश्वमिश्वा अश्रांतमना: सध्यंच: परस्परसमंता: पायवोरक्षकास्ते स्मादृश्वा स्तवरश्मय: नि

वे॰भा॰ऋ॰
३५६

पथाग्नयतेनिपुणाः मूर्धानोस्मा-बंधुअसत्वज्ञः समिद्धोर्नेवि‍ऽश्रुतवः मधेनमहस्थोरसःसधांचःसहसूर्यार्देमने‍ःकिंपसहस्य स
ग्निरिति सहस्यमभावेद्वाः सभ्रोरेनास्यांतोदात्तत्वनिपातनात्पणादेह्रोउदात्तःस्वरितयोरितिसस्वरितत्वं अमूर मूढवेविन्ने निष्ठा
यांदकारस्यरेफश्छांदसः मूढामूढं घने औणादिकोरक् अथतयोरसूरी वेपायाहति ७ सन्नेयमेनिह्यसिपी कथाउक्थ्यस्यगर्भि
णीममतानाम धेवाभार्यातस्तु तो रहस्यनिरूवकनवृतिस्यारेतअधिस्थः तंबृहस्पतिः गर्भस्थरेतोनमासेत्सी आहमंत्रय
ममीमिखिलतुतोबृहस्पतिर्निर्भर्हरेनस्त धनुरेतामपगर्भश्चात्रापजात्यं धत्वरूपंदीर्घतमः प्रानुहीतितत्तस्यादीर्घतमाअज
मिष्टसवांपापरिरक्षयाविंभुत्वासत्त्वलभेवेतितदिवा माहहेअग्ने पायवः रक्षकाः पश्यंतः अथोयमितिरूपादस्यापन्न
नःनेनवधेभ्रेरयःशामेवमममता वाःपुत्रं धनुसहितंदीर्घतमसंदुरितात् अंध्यलक्षणान्मात् पात् अरक्षन्‍ रक्षः प्रदा
मेनअपालयन् विश्ववेदाःविश्वप्रज्ञोभवान्‍स्म कृताः शोभनवक्षःपरमादिकर्मकृत्तवः तान्यत्रमीत्वस भादरेणेपमि
गच्छपालयेचेपापप्रिगत्सिषिः अभिपीयतेदीर्घतम इन्दंभितुं परिभवितुंमिच्छंतएवरिपवःएवंदीर्घतमसंनाहदभः नैवप
रिभवंविखलु मामनेयममताया आपत्समिन्यर्थेस्मीभ्योदकःरिप्संतः दंभःदंभेसन्निवंतर्थेत्वादिस्राइउभावःदंभइत्वेतीकारः
दंभः श्वथिनं चिदंभि बुत्रीवैनामुपसंख्यानमितिद्वदः किताप्तुपधालोपः अथपंचदर्शी सयावयमिति अहृयाणा अ
मन्निनगमनमहृयाणोहृणीयमाननदृशियास्कःतास्त्वाहेअग्नेवयं स्तोतारःत्वयासधन्यःत्वत्प्रसादात्समानधनाः तेना
त्वयारक्षिताःवकेतवप्रणीतिप्रणीत्यानवघरणेनानुत्वयाबाजानंनानिअन्नानमप्राप्नुयामहेसत्यतानंतेसत्यंतनोनीतिया
सकंमायनेयमिनत्वितिवासत्यवादिःऋमत्यनामेन्द्रांसापापानांशंसितारौउभाउभौभासन्नविप्रकृष्टे श्रत्रूसूदयतहिअ
नुपुवामनुक्रमेणकणुप्रिमनिन्यूटेप्रतिपादितनमर्षकृतः सधन्यःधनमेपास्तीतिछंदसिवनिपातितिईप्रत्ययःएरनेका
चरतियण् उदात्तस्वरितयोरितिस्वरितत्वं अनुत्वयाअपद्म संस्त्वहती विधीयमानःकुपसयः बहुलवचनात्स्तुपूर्वस्या
पिभवति सजासःसुनिन्तीयाबाजोरेवाः अहयाणा-हीलज्जायांबहुलं छंदसीतिज्ञपश्लुभावःअनित्यमागमशासनमिति

लुग अथपंचदर्शी अवानेअग्नइति हेअग्नेअयाअनयास्मभिधारीव्यास्तुत्याविधेमपरिचरेम अस्माभिः क्रियमाणमिमंस्तो
मस्तोमंगतिम्हभायभविष्याब्रावाअन्नासःशंसंविकृतःवंवीतिन्नासःस्तोतारःतेनभवंनीति अन्नासोन्त्वांमातान्रक्षसोदहभस्म
सात्कुरु हेमित्रमह मित्रैःपूजनीयहेअग्ने दुरोराकर्विरः निरस्तान्‍ अवद्यात् परिवादात्‍अस्मान्‍ पाहि रक्ष मित्रमहोअवद्या
दित्यत्र संहितायांअव्यारवयादितिसत्रसंहितायांअव्यादवद्यादितिएत्वःप्रकृतिभावः इतितृतीयस्यचतुर्थेपंचविंशोव
र्गः इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कणमुपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येविरचितेमा
धवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येतृतीयाष्टकेचतुर्थोध्यायः श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ ॥
ओम् तृतीयाष्टकगंचतुर्थोध्यायआदरात्‍व्याख्यातःसायणाचार्यैः पंचमोध्यायक्रियते २ चतुर्थेमंडलेप्रथमेनुवाके
२ सूक्तानिवैश्वानरायेतिपंचदशर्चंपंचमंसूक्तंवामदेवस्यार्षंत्रैष्टुभंवैश्वानराग्निदेवताकं अत्रानुक्रमणिकावैश्वानराय
वैश्वानरीयमितिविनियोगोलैंगिकः तत्रप्रथमा वैश्वानरायेतिरूलोपाःसमानप्रीतियुक्ता वयमृत्विग्यजमानाः वैश्वा
नरायमंवंदितेऽन्त्याम कायमीरूपेअभिमतव्यस्यादिसेक्ष्वे बृहन्‍ बृहतेभाःभासमानायाग्नयेदेवायकथाकथंकेनप्रकारे
णसम्नोमरथाम सामर्थ्यादिधितिगम्यते अथवाबृहद्भाइत्यतरंप्रयोज्यंकथादस्रोमेत्यकं किंतत्राधिकमितितदुच्यतेयोग्निःस्त
महद्भाःभासमानश्चमनश्चभनेनाविकलेनसंवर्णेनअतएवबृहताभृतेनवसाधेनवोरव्येनमत्वरीरेणउपस्तभायदउपस्तभ्ना
तिसामर्थ्यायामितिशेषःसुव्येकेनबृहत्वांतःउपमित्त्वरोधःउपसमीपेमीयतेक्षिप्यतेइत्यपमितराधस्तदंत्वस्थूणासायथात्वणाश्वा
दनादिनिरोधकंवंशादिकमुपस्तभ्नातिनद्वत्‍ यदावसधेनउवथेनलक्षणेनफलादिवाहकेनस्तोत्रेणसहद्यःलोकमुपस्तभायत्‍ स्तं
भः मौत्रोधातुर्वितिवंछंदसिशायजर्पीतिव्यत्ययेनाह्ववपिशायजोदेवाःबहुलंछंदसीत्यउभावःकिमिवउपमित्त्वरोधउपसमीपे
मीयतइत्यपमित्दुदकंकूलमिव अथद्वितीया मानिंदतेति हेहोत्रादयःअसुंवैश्वानरमग्निंमानिंदतमानिंदांकुरुतस्तकेनेत्यर्थः
यादेवादीयमानोग्निःस्वधावान्‍ अमर्त्यंतनहकिल्बिषान्नेननहाम्मस्त्यीयमरणधर्मसहितायपाकायपरिपक्वप्रज्ञायमह्यंयज

287
1939

ऋ०अ०८०५ ताकयइ अंतरनीरियमानमकारवाप्रांवानिं धनं देहीत्व वागसविशेष्यंतं स्त्रस्तः मेधावीमिधावी नामैतत् अमृतः अमरणस्वभावः विचे
११८ ताः विशीरनमाः वैश्वानरः विश्वैर्नरै सर्वैर्हेनीयाग्निरूपेण व्यापितः रनमः रनमः फलादीनां पाकः महान्महत्नामैतत् अग्निः अंगना
त्रिगुणविनिगूढ नारत्रामग्निरिंकानेतिमाव अपरतीवा समदिर्ध्व हरति दिर्वहो दवोर्मध्यमो तमयो स्वमनयोः परिहृदः तिम्मारस्विती
स्वनेता मतले रता बहुधि धक्षिरण्यते रम्याः रेतः शाद्व धारवाची प्रभूतसारो वाट वभः वर्षिताकामानां तुभि यान्वकु धनाः विविहा
नविशेषेणाव्वन्नवान ईशोंयमग्निः गोः पदनराया गोः पुरसिवुजपकृहं भयं तस्यंमनी पात्रा येत्तानवावीसनत्रज्ञतव्येवर्तते
नमो वाजानवमस्यमवोवरितुमम्तु अथचतुर्थी प्रवांअग्निरिति यावि: सजाधाः शोभनधनानिमजंभः तीक्ष्णदंष्ट्रः सन्तनपिसेन
ज्ञातिवि अनिमयनजन्मनांवापकेन तेजसा नान्वश्यमाणान्दूहन्नव भसन्न प्रकर्षेण भर्त्सयव दहन्तित्यर्थः भसभर्त्सनदीप्त्योः लोट
रतन्म लोपद्दती मरलोप लेयडाटाविन्यरागमः नानकानिलाह पैवेतनः दूरस्य ज्ञानतः एतद्ध्भयमिविशेषणमित्रस्य वरुणस्य चाग्निया
निमुर्वाणिस्विराति यानभामानि तेजः स्वनाविकर्मीणिवा भमिनं निप्रकर्षेण हिंसंक्षिमीयहिंसायांमीचानेर्निगमइतिहस्वत्वं विकरण
स्यः अथपंचमी आन्वकरदवी आभानः आयादिवं भरतिक्रावाषणानगनभर्त्सकाः योषितइव वापापूर्वस्याग्निगमइति विकल्पन
पर्यायः नवयाभव यूह्वन विन्दगह प्रस्यायाविनहवयंतः गच्छतः मज्ञानपद्याय अमार्गे वर्तमाना इत्यर्थः तथा पतिरिपोजनयो नयति
दुर्गियप्यः भियवन्दुरवाः दुरगनव दुरत्वाम नएवपापासः पापाः सतः अन्रताः बानमसत्यरहिताः असत्यावा विकल्पयरहि
ताः मनसाचा वाग्निमभसमानाः इदं पापीभिरनुभूयमानतयाक्षिप्तं गभीरं अगाधं पदं नरकस्थानं अजनत अजनयंत उत्पादयं
ति पुष्टि सेनेन भिन्निपत्यां भरस्वयेनेकवचनं॥ इति तृतीयस्य पंचमे सप्तमो वर्गः॥ ॥अथ षष्ठी इदंमे अग्नइति हे पा
वकाः पवित्रये भवत्मावयुरु भारं नवो दमशाक्यं भारमिन वयथा पातुमसमर्थान् पालयतिलहूलत्वदीयं कर्मस्मिन् ते अद्विमते अ
यतेनममयं रदंदातनम्बलेन ग्रस्यं ए रहत्वमनं तमन्नमननीयं धनं दधाय देहितदेवविशेष्यते रक्षोषन्नात्रूणां धर्षकेणाप्रय
मा अत्व यामे ननु अवेनयुहंगभीरं अन्यैस्तवगाहंयत्स्तं महत्त्वं स्तृत्यु योमां मप धानुयाभ्या पक्ष्वरण्य यक्ष भैदेलसप्रप्रकारं स

ममाम्या पद्माव मसमप्यादतिकृते इदमधनं देहीत्यर्थः गुरुं भारं नकभन्यदीवं भारं भारयं यथाय सैमदानितदस्माकं सनव्यं धनं देहीतिवा
क्यबोध्यं अथ सप्तमी तमिन्वेविमम्यिविदर्यारित्यारत्र योविमन भैरेन वैश्वानरे नत्रायप्रभि धेयाइतियास्केलोकत्वा दत्रादित्यात्मनावेश्व
नराः स्व यने तमिन नमेववैश्वानरं युष्मानं सर्वेषामेकरूपं समानं समानारत्रायन योग्यापुनती अस्मान् त्रो धयंती धीतिर्गतिः अ
र्थ्याभ्युतिः कल्याणदर्शिनंन कर्मणा वेवतिषमं वानमा अभियाभुवाद्धर्मभजे दित्यर्थः अभातेर्लिङिबहुलं छंदसीति विकरणस्य लुक
व्यत्ययेन परस्मैपदं प्रथमपुरुषत्वं च पर्वत्रव स्कन्नेमग्वेध्याध्याहार्यः यस्य युष्मानस्य वैश्वानरस्य जवारुजवमानं चारुदीप्तं
मंडलं जवारुतन वमाणमोहंयति वालववमानरोहीनिवेतियास्कः अग्नेपुरस्ताद्वेस्यांदिविरूपः आरोपयतिस्वात्मनिमस्यादीनिरूवि
ति भूमिरूप्याने तस्याः श्रा अत्रागात् ममस्यन्तुमोमैतत् स्वपततर पतइवनिश्चलस्य एष्ने: सुनामैतत् स्वप्रश्निरिविपुलोकादित्ययो:
साधारणनामकपायत अथाविमगारित्य स्वरम्यमानस्यक लोकस्य अधिउपरिचर्मनत्वरणाच रोणादिको मनिनस्कपास्कतुगि
तिचतुर्थ्यालुक आरुपिने आरोपिनं देवैर्नमस्यं इति पूर्वेणान्वयः अथाष्टमी प्रवा चमिमिमिमर्दीयस्य अस्य वक्ष्यमाणस्य वचसो
वाक्यस्य किं प्रवाच्यमस्तिन धर्मेवोच्यन इत्यर्थः किं तदत्र लिउच्यंते उस्त्रियाणां गोनामैतत् क्षिरादिस्त्रावणीनां गवां संबंधिय
त क्षीरं तानि बुदकमिवतथा स्केनाविकुर्वंति तथा अपवप्नन अपरणंतिदोघारः निणिकनितरां निणक्ति शोधयंती विनिर्णिक
क्षीरमुच्यते सदस क्षीरं अनेन वैश्वानरेण गुहगुहायां उपह्वितं उपहतं वदंति वेव्यत्ययः रूपं भूम्याः प्रियं सर्वेषां साधारनप्रिय
भूतं अग्रमे ष्व परस्थानं पातिरक्षति अथनवमी इदमुत्यदिति इदमुइदमेव त्यप्रसिद्धं महिमहत् पूज्यं महामहत्तां देवानाम
नीकं समूहरूपं सूर्यमंडलं वैश्वानराएवविशेषः पूर्व्यं पूर्वं कालीन्यं पूरकं वायुमंडलं उस्त्रियाक्षीर स्त्राविणी गोः अग्निहोत्रार्थं
मचान संव्रतेन्न तन्मयो दकमपायरस्थने आनतिरश्चे अधिअधिकं यदा अधीतिमस्त स्यथा अनुवादः दीयानं शो तमानंगुहागुहायां
ऋतुधानमीयं त्वंदमानरस्युयनसंप्रंगव स्सूर्यमंडलं विवेद वैश्वानरमेवेतिज्ञानवानस्मि अथदशमी अधयुतानइति
अधअयपुना नारीत्यमाना: पितोयों वार्द्धवी: सचामहमध्येव्यापः मनूएष्वे: गोमंबंधिचारुरमणीयं गुह्यं उपसिनीयुदं
289
1484

यः आसन्नकर्मैतनास्येन्नमनुन वासुधान उत्तम वार्यं विवरणेति मातुः सिरादिनिर्मान्त्र्याः गोः पसे पदे उत्तरे स्थाने उपोलस्त
णे अग्निमत्र समृधिविषमानसीत च कतनां वर्षितुः श्रविपोदीप्तस्य प्रवनस्याहवनीयादिरूपेण मियनस्य वैश्वानरस्य स्व
पासु भिता पि लोपः इति न्नीयस्य पंचमे द्वितीयो वर्गः ॥ अथाष्टमी कृतं वेत्यादि अहं यजमानः नमसा नमस्कारेण
सहस्र यजमानः अग्नेस्तु यजमानः मनरु तं वो वेसनं मनीषि किं तदिति उच्यते हे जातवेदः आत्मानं वेत्ति ज्ञानप्रज्ञावान्
[illegible] धनेन यदिदं धनेन [illegible] स्यात् अस्य धनस्य [illegible] वैश्वानरो भयति तस्य ध
नस्य [illegible] अस्य अभिरमुं [illegible] धनधामस्ति तस्यापाश्चिलुर्विश्वमिति सामान्य
[illegible] यदु द्रविणं [illegible] धनं [illegible] धनं तस्य सर्वस्य स्वामी ईश्वरो भवति यज्ञार्थं द्रव्यमुत्पन्न
[illegible] भवतीति भावः अथ दशमी किं त्वो अस्येति पूर्व मंत्रेणास्य धनस्याभिस्वामित्वमु
क्तं अन्य धनत्वं किं द्रविणं साधन भूतं [illegible] धनमस्ति [illegible] धनमस्ति न [illegible] हे जातवेदः अ
त धनाम्ने [illegible] तनाचानभितत्वं [illegible] विनोवाचः यत् [illegible] द्रविणमस्ति तेन [illegible] भ्यं विवोचः यदं
[illegible] निरानाः अन्ये निषमानाः [illegible] अथ त्रयोदशी कामयी
[illegible] वसुना [illegible] पदार्थं [illegible] पदार्थजातं [illegible]
[illegible] श्रोतमाना [illegible] पत्नीः पतिय पालयित्रिय सूरः प्रसवि
[illegible] उषसः [illegible] उषसः [illegible] वैश्वानरस्य स्तुतिरेव गंतव्या न
[illegible] अथ चतुर्दशी अनिरेण वचसे ति अनरेण द्वान्द्वं त
[illegible] मरुधुकः [illegible] नामस्तत्कं न
[illegible] आयुधासः आयुधप्राव्हः साधनं लक्षयति हविरि

रित्याध नरहिना [illegible] नानरुः [illegible] अथ पंचदशी अस्य श्रयेति समिधानस्य कर्मणि कर्त्त प्रत्यय व्यत्यय
[illegible] अस्या [illegible] किमर्थं प्रियसंयज्ञमानानां ग्नि
[illegible] अतएव [illegible] पुरुवारः बहुभिः ऋत्विग्यज
[illegible] धनेन [illegible] मनुष्यनाम इतिन्नीयस्य पं
चमे नमी वोवर्गः ऊर्ध्वऊषुणइति एकादशं [illegible] वामदेवस्यार्षं [illegible] ऊर्ध्वउषस्येकादशोत्यनुक्रांतं प्रातरनु
वाका [illegible] तत्रप्रथमा ऊर्ध्वऊषुण
इति [illegible] देवानामास्यतः [illegible] होमनिष्पादकाग्ने यज्ञीयान् य
[illegible] भवतीत्यर्थः [illegible] देवतानां देवताना [illegible]
[illegible] अथ द्वितीया [illegible] होता होमनिष्पादकः
[illegible] मध्ये [illegible] यागेषु [illegible]
तेषु [illegible] भानुर्भिः [illegible] सूर्यइव ऊर्ध्व [illegible] ऊर्ध्व मुख माश्रयेति किंच मेने
[illegible] अ
थ तृतीया [illegible] घृताचीत्रइः [illegible]
[illegible] भवतीत्यर्थः [illegible] प्रदक्षिणमेतीति प्रदक्षि
णात् प्रदक्षिण गमनो भवन [illegible] यूपं लक्षयति
[illegible] यूपाभि [illegible] योग्य क्रियाध्याहारः उन
[illegible] गच्छति यज्ञ [illegible]

291
1939

वे०भा०१० स्वरूपेण उरुत्र: पश्व: पशून् नवहिं सरुणा पशुमनक्तीति श्रूते अथ चतुर्थी स्तीर्णे बर्हिषीति बर्हि: स्तीर्णे आस्तने सति अ
१२० यथा हवनीयाग्निः संनिधाने सम्यादि पश्चाग्नेयमत्र भर्गुर भरस्व नेताक्रम्तु याणो देवान्वीणयन्ह्वो स्थावितसति होताहोत्रमि
म्याः पृथिवः उराणः उरूणः कुर्वाणो भर्गुर्नामेनत उरानत उराणः स्वसमपिह विदेवयोग्यस्त संपादने नोरु कुर्वाणः उराण मुग्नि
तरहत्प्रस्थः पशूनानप्र पशूनां पालक इव पशून् विविरतितरं स्य पर्येति निर्हिपर्येषि: क्वियमे अथ पंचमी परितेने निउतमे वार्थं
स्वरस्य भ वर्मन्तार्हमन्निस्पाररोपि: अनाआजनास्वरूपेण वमितहु परिमिताति: सन्त्रपर्येति परि नो गच्छति पशू: कीदृशो
यं मेमासानीत: मोदयिता वा मधुवचा: मधुवचनः कृताया यज्ञवान वाजिनो हविष्मंतोस्यामे: श्रो कान्त्वरीसि यो पिन
अग्रेशपर्थे इवति गर्भविपरित: वरमकारंडपमार्थी व: वाजिनो नअन्नवाइवहवंतीतियो अयं यहमादं भाइ भाजटे नस्मान् वि
स्वाभुवनात सर्वाणि भूतानि भवंते भीतानि भवंति इति तृतीयस्य पंचमे चतुर्थो वर्ग: अथ षष्ठी भद्रानेइतिहे स्वनीक
रोम नस्वाला ग्ने योरस्य भीतिम्नवक्त्वा विसन: विपुणस्य वि पच सर्वतो व्याप्तस्य तेतव चारु: रमणीया भद्रस्तत्या कल्याणी
था भूर्ति: संदृक् संरुपि सम्यक् दृश्यमवतीत्या: यद्यस्मात्त्वानि: दीप्ता: तमसांध कारेण नवरंतवारयंति निभ्रा: यस्मात्तभ्
स्या ने पीत काम वस्मदस: ततन्नितव शरीरेरप: पापं भस्तवा रिरूपं नाधु: तराधिरे: नतुर्वेतिश ता सं इगिति संबंध: अथ सप्त
मी नवस्य सा तुरि निजन्मिनेर्जनविलुवि वृत्यादस्य यस्य पंश्रन स्य स्तुति: पद्मा विल संदमं दीषि र्वा नावा मिके नायिनवार्यते
भिः यमानस्य भित्तरामा नादितरो या वार्य विष्टो मस्य वेधीयणन् तिव त्रिप्रभवनप्रभवत: उताचित् मित्रोन सरवेव स्कंधित: स्क
न्न: पावक: शोच केष्य: मानुषीषु मनो संवृधर्मीषु विक्ष प्रजासु दीप्तंदीप्यते दीदिदीसोपकारलोपश्छांदस: व्यत्ययेन पर
स्मै पदं स्थिमभ्यासस्य ब्रे हेतुनासिवादि इत्य अथाष्टमी दिवें पंचेति मानुषीषु मनो संबंधिनी षु विक्ष प्रजासु संवसाना:
ह्रि: पंचरात्म सार यंगुस्था: यमग्निमीडनन्द मथनेन उत्पादयन जनी प्राडुर्भावोलुङि चारसत्वा इडभाव: कीदृशं अथ योनस्थि
यद्कवपर्पु पंउपसि सुध्यमानं दंतं हवीभि: भक्त कं भ भ्र वृक्षि भिर्दीप्यमानं स्यात शोभना स्यं तिग्मं तीक्ष्णं परशुं न परशुमिव

1939

क्षस्पं दं नारमिति शोप: अथ नवमी तदसे अग्न इति हे अग्ने त्वे ते प्रसिधा: तवहरीस: वसंबंधिनो ह्यः देवता तिं अस्मदी
यं यागं प्रतिभावतंतं क्रमि स्पिराक् यंते सुरि सिवि वत्याद्वा: धीरह्रप: घृतवसा: घृतस्नुत: पत्नाति शय्या भ्रामा सुद्ध दिस्का
नेभ्य उद कस्राते: रोहिता लोरोहितारोहितवर्णा: ऋजवं च: ऋजु अकुटिलं अं चंति गच्छंतीति ऋजुसिचः ऋष्णुगछं: अरुषा
स: आरोचमानाः रुषणः युवान: वर्धितारो वाहस्य पूर्वस्य निगमइति हे अग्ने ये हस्वलु स्वे ते प्रसिधा: सहमाना: शत्रुन मिभवं
तीत्यर्थ: अथा सो गम नशील्या: से पाह्मेरशय्या: इवसनामन: परिचरणीया: तत्वरीया: अर्चयोरत्नमय: तुयनासो न अनुवाइवउ
र्थं गंत यं चरं भिग वंति कीदृक्य: मारुतं शर्द्धोन मरुतं च इति गणइवतु विषणस: तुविस्वासा: तुविस्वानाः अधिक ध्वन यो भवंति
अथ दशमी अकारि ब्रह्मेति हे समिधान समिध्यमाना ग्नेतुभ्यं सवर्थं स्तोत्रं भकारि अस्माभि: कृतं होता उक्थं शस्त्रं स्तोत्रं
मालि शंसति शंस सत्तोत्रे टो ब्रयाविश्य अगम: वंयजमानो यजते अत: कारणात् अस्मभ्यं धनं विधा: विधे हि दधाते श्छांदसे
लुङि बहुलं छंदसीत्य आगम: उशिपार पूरण: किंच आयो मनुष्यस्य शंसं शंसनीयं होतारं देवाना माहातारं अग्निं वानमस्यत:
पूजयंत: उशिजः पश्चादि लक्षणं धनं कामयमाना मनुषो मनुष्या: ऋत्विज: निषेदु: उपाविशन् सेवंत इत्यर्थ: इति तृतीयस्य पं
चमे पंचमो वर्ग: अयमिह इत्येकादशर्चं सप्तमं सूक्तं वामदेवस्यार्षं आग्नेयं आद्या जगती पंचानुष्टुभ इति शिष्टास्त्रिष्टुभ: तथा चा
नुक्रांतं अयमिह ह्येव जगती पंचानुष्टुभ इति सविनियोगो यज्ञइति तत्र प्रथमा अयमिहेति धाय्याभिर्यज्ञाई ऊले गिफ: अ
ग्निप्रणय विषुअयमिह स्लिवेङ्गा यं पतिपत्त तथा च सूत्रितं अयमिह प्रथमो धायि धाय्याभिरिति तिसुरीन्यवैभ्ययो राध्य इति तत्र
प्रथमा अयमिहेति धातृभि यंताहं कर्मकुर्वद्भिः अध्वर्युभि: इह अस्मिन्यज्ञे होता देवाना माव्हाता यजिष्ठः अतिशयेन यष्टा अ
ध्वरेषु यागेषु ईद्यः ऋत्विग्भि: स्तूयमानः प्रथमः सर्वेषां देवानां मुख्य अयं आहवनीया दिस्थानेषु प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानोग्नि: अधा
यि विहित: दधाते: कर्मणि बहुलं छंदसि न माङ्योगेऽप्यट् भाव: तिङ् इति निधान: अयमग्निरित्युक्ते कोसौ वह्निरित्यत आह अप्न
वान: भृगवो मेधधिकश्चिदवि समन्त्र अन्येभ्य गवनेघरण्येषु चित्रं दावाग्निरूपेण बहुधा दृश्यमानीयं विभ्वे विश्वे विश्वे प्राप्नुवन्नास्तवर्

वे.भा.०.२०.

३०३

अमवानिर्म सुने सर्वस्य विश्व: प्रजाया: विशंविमिकं रक्षरं ६ यं दधानाद् व्यवाहक सेनरीसि युक्तं विरूरुकः दीपितवंत: यमित्तिच्छ
न्न यमिति नमेरनसंबंध: अग्नेकस्या नहमि मानस्तु वाक शिवयास्ववोगाग्ने येकनावालुद्युमे चरमिअग्नेकस्य नइत्यायं पंचचं
मणितं च सम्वेद्रम इति यं वेतिना तां प्रथमा मत्केष्ठीया अग्नेकस्यानइति हे अग्ने अपानः कारणात् देवस्य द्योतमानस्य तेनव
अंसंचिते न नते तेज: कस्य आनुषक आनुषक्तं भव तन्न भवे न तलेस्य रागम: प्रकुलं चरमी ति विरणस्य लुक भूतथो मित्रिडीति गुणप्रति
षेधःअत: कारणादित्यत्र कस्मान धुनोती त्यत्र ने हि यस्मा कारणात् कर्नीसोमनुष्या विश्व प्रजा पुर्ध्यंस्तत्वं वात्वांनगृभिरेव
न र हिरे सकृति अथाष्टमीया कर्मवानं इति क्रमावानं आग्निं विप्रेन संविधा एतानं स्त भिर्नसन्नं: परिवृत्तं धामिव विस्तु
गै: अमे न विश्वेषां सर्वे षां भरणां यज्ञानां हस्कआरिं मारं भकं वाग्निं पर्युत्तन्न ऋषिगाद्य: एम दमे सर्वस्मिन् यज्ञगृहे अग्नि
रहनि पूर्वेण संबंध: अथ चतुर्थी भाष्करत्मिति योग्नि: विश्वा चर्षणी: सर्वा: प्रजा: अभिभवति आयस्मनुष्या: आयुरिति म
नुष्य नाम सकपाठात् आङ्गि: सिप्रग मिनं विवस्वनो मनुष्यस्य यजमानस्य हृतं विवस्वन इति मनुष्यनामकेतु प्रज्ञापकं भगवायं
अभ्युदयं तं दीप्यमान इत्यर्थ: सर्व मापरिकेभ्य: किमुवन व्य इति किमु नरं तालुद्रो व्यस्य येन ज्ञानं च अदुपरेज्ञानु सार्व धातुकम
रानले योपेत पादेनकस्मिगणज्ञा पत्न तं तं नमग्निं विशे विशेषज्ञायैस्मै प्रजायै आज भ्रुः आजइ: इत्यहोभंडलिभत्वं अथ पं
चमी तमी होतारमिति कविनादेवो मनुष्या आनुषक आनुपूर्वेण होतारं देवानामाव्हातारं चक्रिता सांज्ञानवंतं किं तस्मै
मिस्मिट: हिर्भा चकेरा दे हलादिशो परी पंस्तुत्स: सत्य वस्वर: नेमीति निमम स्याविं निषेदिरे निषादयंति सम्यक् इत्यारण्वरमयी
संपादकस्योपिनृत्तो धनं दार्नं सक्षिय पस्त नमसाप्तमा भिर्दूमभिस्तज्ञोभिसुन्ते ॥ इति तृतीयस्य पंचमे पेथवर्ग: ॥ अथ
षष्ठी तंशक्षमनी विभिन्नाः विश्वा पुत्र पुमान् पुरुष कना: सस्यादिभिर्मातृ कत्वा मातरइत्युच्यं ते वनआरण्यस समूहचआग्र
स्वायेंतं न वि धमानवीतेकां तंअभि नं पाणिभिर्वहि नयान्अस्से वितंदुरास इत्यर्थ: विभं चास्मीयं गुहा गुहायां हितं निहितं वे
वेरं क्रयन्नं धनं स्वकृषिर्बुगिं नपिहरि: अर्विनं समिद्धयपुरोयज्ञादिहवि: स्वकुर्वंतं क्षेयत्र कारस्य स्थंदसे संतोरणिप गि

पूर्वेषे व हव्याइति रीर्घत्वं एवं भर्त नामग्निं निषेररइति पूर्वेण संबंध: प्रातरनुवाक श्विनशास्त्रयो स्थितु भेद्र मिसमस्यय दितु
नस्याया: पंचर्च: समिन्नं च मसस्य दितुत्ते तिपं चेति मेषा सृक्ते सप्तमी मसस्य यदि ति यत् यमग्निं देवा: स्तोतार: समस्य स्त सस्य
विमुनामि तुते विश्वो गेऊपमीत्यर्थ: ऋतस्योदक स्य धामन धामनि सस्मिन् अधऊधनी चेहरणयं नरमयंति स्तोत्रैर्विविशेष: म
हान् प्रभृत: नमसा नमस्कारेण रातहव्य: दत्तहविष्क: ऋतावा सत्यवान् सोग्नि: सदमित् सदैवाध्वरायाध्वरं यजमानै: कृतय
ज्ञेकपाल येन सर्मीति बक्रस्थमिति वचनात् अत्र इति यावार्थे चतुर्थी वे: वेतिज्ञानातिययद्ददेवा सइद्भवय: समस्य ऋत्विग्भि:
सत्वस्य यत्न यस्याग्नेविभुवा वि: ज्ञेयसस्मिन् भजमाय ऋतस्य सत्यस्य धामन् धामनियोनौ उध न्रूधनि यज्ञेरण यं तमहान्
प्रभृत: नमसा हविषा रातव्योतु तहविष्क: ऋतावा सत्यवान् सोग्नि: अध्वराय यज्ञार्थं सदमित् सदैव तनो भवति सद्यु राय यज्ञवे:
कामयमानो वा अथाष्टमी. वेरध्वरस्येति हे अग्ने विद्वान् सर्वं ज्ञानान् सर्वं अध्वरस्य संबंधिनी होत्राणि हृन्न कर्माणि वे: वेति
अंगिरस्री उभया सस्योधावा पृथिव्यौ रंतामध्ये स्त्रिम मंतमीश्वं सन्विकिवान् सम्यक जनयन्प्रदिवः पुराण: स्वराणनामेदं
सन्नप्रश्ति वृत्ति पुराणनाम कपाठात् उराण: अत्यामतीहविरू रुवद्ध वर्णा: उराणाउरु कृ वर्णोइतियास्के नोतत्वात् विदुष्टर: विह
नर देवानां रत: इन्द्र: सर्गस्य आरोधनानि आरोहणानि आरोहनोणार्हणि स्थानानीत्यर्थ: देवानां हवींषि अपपितुमीयगच्छति अ
नवमी कृष्णं न एमेति अंदकृ न: रोचमानस्य तेन वसंबंधी अग्ने न ज्ञानेलगच्छन्तागच्छ्यते एमवर्त्म कृष्णं कृष्णवर्ण भवति भा: नवसं
यं धिनी दधि: पुर: पुरस्तात् इति चरिष्णु चरणशील अर्चि: नरीयं तेज: वपुषा वपुष्मतां रूपवतां तेजस्विनामित्यर्थ: एकमित्तमुख्यमेवनिय
तवर्थं अभयं तान् अनुपगत यजमाना: गर्भं चरेतं च मुरणिं दधने दधारयंति खलु सत्यं सध्ययित्वाधर्मजान: उत्पन्न: सन्तूहतो
भवसीदु यजमानस्य हृतो भव स्मेव अथदशमी सद्योजातस्येति सद्यो जातस्य आर्णी निर्मथना दनंतरमेवउत्पन्नस्याग्ने: ओज
सेन: दद्यानं ऋ हियाहि भर्ज्यमानं भवती विज्ञेय: वातो वायु: यन्वयस्य स्याग्ने: शोचिर्दीप्तं तेज: अनुलक्ष्यं कृत्यया विग च्छति
नस्योमग्रि: अत्मेपुरुष्ठमं धर्युतिमांनी स्थाणि ज्ञानं रणानि सयोजयति स्थिरा चित् स्थिराण्यपि अन्नाउन्न पाणिका

ऋ०भा०१८० शर्दि निजभैक्षोसि विश्यते विश्यं रयति मसयनीत्यर्थः अथैकादशी त्रिपुषदं लेति यतयोस्मि त्रिपुषिदमेव अन्नाअन्नानि भा
१०७ सर्ववित्रपुणा सिध्र णरक्षिमम महेनवबसवहति रहनीत्यर्थः यथेमस्त्वसोस्मि तपुभात्मानं गतंरकुणत्ते यजमानं हतंकरोति
मिसवन्तम्सा विशेषेणरदमस्मि यानस्यवायो मेळे बलंसत्त्वनमेवने आग्रंहंत्व अग्रपसादीयथाअङ्गवत्तथा अवगमन त्रीलोवि
मरस्विगवाजयतेधामिनं बलवंतकंनो निहिन्वे भैरयानितु इतिन्तमी यस्यपंचमे सप्तमोवर्गः इलंकत्स्यषष्ठेमप्टमंसूक्तं वामदेव्य
स्यार्थं गायत्री करसंक अग्निर्देवता नथावानुक्रमयत इलंबोराग गायत्रं चिति प्युक्त स्तासत्र प्रथम करमे इदं लंके ज्ञान वेदस्य नि
विद्रर्गीव नथावसृप्रितं अस्य पावक इलंवइति तत्रप्रथमा इलंबइति हे अग्ने विद्वद्वरदेव संविष्ठंसम संवेदो धनंयस्यासौ वि
शेवरः तंमर्वचिरं वाहन्सवाहरं धारहरियोवोरास्अमर्त्यमरणधर्माणं यजिष्ठं अतिशयेनयष्टारं हतं देवानांवः आंगिरस्तुति
रूपयावचं अस्य मस्मा नो हमसा ध्याविवर्धयामीत्यर्थः ऊतिः प्रसाधन कर्मेतियास्कः अथद्वितीया सद्विरेतिसद्धिप्रसि धत
वाग्विः यस्य दीती यजमानानां भी रूप रूप धनस्यस्तनेवरवेति स्वकलप्रभृतीभिः दिवः आरो धनं आरोहणं देवानां स्थानं वेतिसो
ग्निः इहनिमत्यर्थे देवानिंयुरीय आवसंति आवहतु नेह धांता विधि तिलिद नस्वलिद्धमिव कुलं लेरीतिमिफुलं वे उडाविव्यउ
गमकोप्रमि हवरश्वकस्य वचूविरिः इतिनिपातः अथतृतीया संदेवदेवइति दवद्योतमानः सोग्निः आनमेयजमानादीनां न
मर्नावितुंनमस्कुर्मिसु देवानिं प्रदीय चेरः क्रमेण चेतिरमेयज्ञस्य रूकनायने रूनं यज्ञं मितने यजमानाश्रियायविधिरा अभीष्टा
न्निवसवयमि धनानि नाविरसतिप्रयच्छति अथचतुर्थी सिहोनेतिसोग्निः होता देवानामाव्हाता भवति सेदुस एवाग्निः हत्यं देवानां
हवनमनिविविधानजानन्दिवः स्वर्गस्य आरोधनं आरोहणं आरोहणार्थं देवानां स्थानं च विद्वान् जानन् अंतः द्यावापृथिव्योर्म
ध्ये द्यनेनमपीडंगमोरिवादिभ्य इति लिदन्निपातः अथपंचमी तेस्यामयेइति यजमानाः अग्नये स्याम हविः ददानाः ये च
इध्यसमिधिः हविर्दत्तैः इधमग्निंवुधनपालयं तेतयजमानाः इंधनेमसमिद्भिर्दीप्तियुक्तं कुर्वंति अथषष्ठी तेरायेति येयजमानाः
अग्नाअग्नौ म पांतन्नुगिमाकरा दुयः सपर्यादधिरेधारयंतिकुर्वती अर्थः तेन यतेसमसर्वासः सभजमानाः राया पशुवारिलरा

297
1939

धनपतेन विपतिरेविश्रयंते भस्त्वापने सूवीर्यैः शोभनवीर्योपेतैः पुत्रादिभिश्च विश्रयंते अथसप्तमी अस्मेरायइति पुरुस्पृहः
बहुभिःस्पृहणीयाः रायः पश्वादिधनानि अस्मे अस्मास्कं यजमानेषु दिवेदिवे प्रतिदिनं सं चरंतुप्रचरंभवंतु दिविशस्य
उत्तरस्याः कर्मा सत्पुनीत्यादिवोदितमित्यादिनावानस्याउदात्तत्वं भित्याधीपस यावितिविभोपेस नितउत्तरभागस्यानुदात्तत्वं वाजासःअ
न्नानि अस्मास्त्मानं इत्यादीनोपरवंतु अथाष्टमी सविप्र इति विप्रामे धावी विप्रः इत्तिमे धावीनामविप्रधार इतिनन्नाम रूपाठात् सोग्निः
ज्ञानवत्त्वेन नत्रावरतिकल्प नामक पाठात् मानुषाणां मनुसंबंधिनां चर्षणीनांप्रज्ञानां विप्रवक्षिरा ध्येयविनाशयतु अंहांसि नाम
निनिरोपः अतिविभातिविभानु अतिज्ञायेनमज्ञायतु इतिन्तमी यस्यपंचमेष्टमोवर्गः अग्नेमृळेतिअष्टर्चं नवमंसूक्तं वामदे
वस्यार्थं गायत्री छंदस्कम् अग्निर्देवताकं अनुक्रांतंच अग्नेमृळेत्यादिआग्निमारुतइति तत्रप्रथमा अग्नेमृळेति हे अग्ने मृळअस्मान्
सुखयमहां असिसमहत्तमोसि देवयुं देवानां कामयितारंतत्तं यजमानं बर्हिरूर्जं आसदंयज्ञे आसत्तुं आइयेथ आगच्छसि अथद्वि
तीया समानुषीष्विति दूळभो दुर्लभः दभ्नस्तारिना दुर्लभः मानुषीषु मनुसंबंधिनीषु विश्रुप्रजासु नायीः प्रकर्षेणगंताअमर्त्यः अ
मरणधर्मासोग्निः विश्वेषां सर्वेषां देवानां हतो भवति भवतु अथतृतीया ससद्मपरीतिसोग्निः सद्मयज्ञगृहं परिणीयते परितोनी
यतेनीयमानः सन्नरिविद्धिः रूकयागेषुमंद्रस्तुत्यः सोग्निः होताभवति उतापिच पोतानिषीदति यज्ञगृहेउपविशति अथच
तुर्थी उतग्नाइतिउताविचाग्निः अध्वरेयागे ग्नाः देवपत्नीर्यजति पूजाभवतीत्यर्थः गृहपतिः गच्छ अध्वर्य भवतिउतोअपिचसो
ग्निः दमेपल्लग्रहे गृहपतिर्यजमानश्च भवति उतापिच भरण्णाब्रह्मणाच्छंसिसंनिषीदति उपविशति अथपंचमी वेषिह्यध्वरी
यतामिति अध्वरीयतां यज्ञमध्वनां मानुषाणां मनुसंबंधिनां जनानां हव्या चहव्यानि हर्थातपिहे अग्नेवेषिह्किमयसे खलुउपवक्ता
ध्वर्युप्रभृतीनां मवेत्पांकर्मणां अनुज्ञातार्थमोमणस्यादिरूपस्यवाक्यस्यवक्तामन्यसातथासि अस्तात्वोवदतिज्ञाताविधामितिश्रुतेः
उपवक्तासर्वेषां कर्मणां अनुज्ञार्थमोमणयेत्यादिरूपस्यवेकस्यार्थउपद्रष्टातद्रष्टोसिमहिमपदन्नाकर्मणांउपद्रष्टाभवतीत्यायस्ते
वनोलत्वात् अथषष्ठी वेषीदस्यविहिभम्वरंचमर्तस्यमनुष्यस्ययजमानस्याध्वरंयागंहव्यंहविः योळ्हनेवोढुंबहर्धातोस्तुम

वे॰आ॰८०५ मूर्धन्ये सेन सेनानिनवेन्यत्रय: अग्निरित्यादि निर्मिन्नं इत्यादुरातुलं ऊर्म्य। सोमेवेषा: अभीमीतिसनयो: सेद्वृहुलं छंदसीतिसपशु: रि
भांबन्धलेखेउदात्ते यडागम: अस्पयजमानस्यहव्यं स्वयमं वर्षाउकामयस इव अथसप्तमी अस्माकं जोषीति हे अंगिर: अग्नेत्वं
अस्माकं परं अस्माकं व [illegible] यजमानमाधनं हवि [illegible] अस्माकं अस्मदीयं हवमान्नं न रूपं सोमं च मरुत्[illegible]णोतेजो [illegible]
३२२ क [illegible] न पुनमारे [illegible] यनी पुमत्वय [illegible] पुम्स [illegible] छंदसीति हि [illegible] अथा
ष्टमी पमिन्द्र [illegible] इतिहे अग्ने यदेन रथे न [illegible] नम [illegible] कादि [illegible] परान्तु यजमानानू र [illegible] विप्र
भ: [illegible] अर्ध्यो नेद [illegible] स्य: मस्या अस्मा यजमानपरि [illegible] सर्वत: अश्नोतु व्याप्नोतु अश्नोतेर्व्यत्ययेन परस्मैप
दं इति [illegible] नवमो वर्ग: अग्नेनम [illegible] वा [illegible] स्यार्थे तथा [illegible] तु क्रमणिका अग्नेनमग्ने पाइ पंचमी
[illegible] चतुर्थी [illegible] पांत्याबास [illegible] सुस्यो [illegible] कोन [illegible] पंचक: पाद्यत्तु [illegible] सप्तक [illegible]
तु [illegible] लक्षणं परपंक्ति छंदस्क: पंचाक्षर: षट्क श्चैक चतुष्कश्चतुष्को वा परपंक्ति [illegible] लक्षणत्वात्तु पंच
[illegible] महापरपंक्ति: छंदस्क: पंचकश्चत्वार: षट्कश्चैकचतुष्कश्चतुष्को वा परपंक्ति [illegible] पंचमी [illegible]
रि [illegible] परपंक्ति: पंचपंचका: षट्कश्चैक इति लक्षण [illegible] अंत्यादि [illegible] चतुर्थीप [illegible]
[illegible] अभिष्टे [illegible] परपंक्तयो [illegible] पर्यंन्तस्तुषिह: परि
[illegible] सप्तविंशति [illegible] अग्नेतमद्याश्वंनस्तोमैरिति आज्य
[illegible] अग्नेतमद्य [illegible] अग्नेतमद्याश्वंनस्तोमैरितिपोन [illegible]
[illegible] अग्नेनमद्य [illegible] संयाज्ये इति अत्र प्रथमा अग्नेतमद्येतिहे अग्ने अद्यास्मिन्
[illegible] गायत्र्य: [illegible] इन्द्र [illegible] तं प्रति [illegible] ध्यामसमर्धयाम: [illegible] त्वां अश्वं न वोढु
[illegible] तथा भद्रं भजनीयं हृदिस्पृशं हृदयंगमं अभिज्ञायेन न प्रिय

299

1939

मित्यर्थ: [illegible] प्रधानस्या [illegible] प्रभृतिभिर्नो [illegible] इति नितस्यां [illegible] अनुवाक्ये आदिष्टे अद्येति प्रधा
[illegible] अभिर्गीभिर्गृणंत इभिर्नो अर्कैरिति सेषा सूक्ते द्वितीया अधाह्यग्न इति
[illegible] अग्ने [illegible] भूतभवसि छंदसि लुङ् लिङ् इति भवने वर्त्तमाने लिटि सि
[illegible] उपागमप्राप्ते [illegible] निपातनादिडभाव: [illegible] भजनीयस्वरक्षस्य
[illegible] अथ तृतीया इभिर्नो अर्कैरितिहे अग्ने नो
[illegible] सुमना: [illegible] भव अथ चतुर्थी आभिष्टे अद्येति आद्य [illegible] अग्ने आभिर्गीभि: स्तु
[illegible] अथ पंचमी [illegible] अग्ने [illegible] त्वदीयाम्
[illegible] रात्रिनामसु [illegible] रात्रिनाम [illegible]
[illegible] प्रत्यय: [illegible]
[illegible] उपाके [illegible]
[illegible] अथ षष्ठी [illegible] स्वधाव: स्वधा [illegible]
[illegible] हिरण्यं हीत रमणीयं त्व
[illegible] अथ सप्तमी [illegible] यजमानेन
पापकृतमपि [illegible] पुराणनामसने [illegible] पुराणनामक [illegible] पापान्मर्त्तान्म
[illegible] अथेति [illegible] स्मेव खलु [illegible] इत्यर्थ:

वे०भा०त० अथाष्टमी । स्विधन: सप्तेति देवश्रवेनोक्ताद्यानि संख्या संख्यानि आ अधा आगमित्वात् संबंधीनि कर्माणि देवेषु योनमानेषु पु
१०४ त्रेषु पाक: कर्मा सन्सुमिनि मरुतीवइ वृचनस्य देवे आदे आदेश: स्विधास्विधानि संतुमंगलानि भवंतु सामस्तिंग्ध्मान्तक मे मंत
नि: सद्ने देवानां स्थानेऽपमिन्ड्रा भन सर्वे मिन यतेनोऽस्माकं नाभिर्धनं भवति इति तृतीयस्य पंचमे दशमो वर्ग: इति सायण
चार्यविरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋग्व्याख्या: चतुर्थे मंडले प्रथमोऽनुवाक: द्वितीयेऽनुवाके एकादश सूक्तानि तत्र भद्रं त इति प
ड्ऋचं प्रथमं सूक्तं वामदेवस्यार्षं त्रैष्टुभं अस्यांमपि देवताकं भद्रं षळ् इत्यनुक्रमणिका । प्रातरनुवाकाश्विन शस्त्रयोराग्नेये क्रतौ
त्रैष्टुभे छंदसि इदमादिके द्वे सूक्ते विनियुक्ते तथा समितिर्मभद्रं ते अग्न इति । सूक्ते इदं तत्र प्रथमा भद्रं ते अग्न इति हे सहसिन् बल
वन् हे अग्ने दीर्घं भनीकं तेज: भद्रं मंगलं सर्वस्य उपाकसमीपभूते दिवसरत्यर्थ: आरोचते समंतात् दीप्यते रुशत् रोचमानं दृशे द
र्शनीयं तेज: नक्ताच्चित् रात्रावपि रुक्षात् दृश्यते आदृश्यु वंशम: रूपं वपुर्वर्तते आश्चिंदिव अरुक्षितं ददृशे अंबसुरोडाश
स्थिरं दृढं तेज: स्वेकंप्रतिभमितिमुं स्विरादिभि: रुक्षं भवति अथ द्वितीया विषाहीत्यग्न इति हे तु विषाथसम यते नारणि सायरोऽग्ने स
मंत्राय इलया वामूढनवानय स्तवाना: ऋषिगारिभि: स्तूयमानस्त्वं वेपसा दत्तादिकर्मणा वेपइति कर्मनाम स्वेप: स्वाधी विकर्म
नामसमाना मनीपा स्तनिं रणामे कुर्वते यजमानाय वयं यजमानप्राप्यस्य प्रयाय स्वास्त्यस्यद्द्वारं वि पाह्वि विव्यति मुचे त्यर्थ:
येन कर्मणीत्यस्याप धानो ऽत्रोपयामसुरूपवत्सवनप्रिय निदृविदृ इति निपातना: हेशाक्रदीप्यमानाग्ने त्वं विश्वेभि: विश्वैस
र्वे: । वड्लं छंदसीति भिसएसभावे देवेभिरित्यादिभि: सहमव पश्यादि धनं वावन: यजमानेभ्य: प्रयच्छ धनते लेटि इत लोप
इत्यकारलोप: बहुलं छंदसीति विकरण्यश्लु: श्लाविति द्विर्वचनस्य हल द्विवाप: लेटोऽडाटावित्याडागम: यह्वानाग्नि त्यमि
ति पामभाव हे कमह: रूपेभन ते अश्वान्येभृ गिरभृतं मननीयं तं धनं नोऽस्मभ्यं रास्व देहि महाम्पि स्त्यत्वं स्विष्टकृताग्नि: कव्य
पवाहनो परव्य तस्माद् अनुवाक्ये नश्चक्र रगेन काव्यादिति द्वितीयानुवाक्या तथा च तृतीये तत्सद्ग्ने काव्याल मनीषा मप्रत्नथा
महत्ता आयमान्दृति सैवास्ते मनीषा तदग्ने काव्यानिहे भग्ने काव्या कव्यानि हवि वहने देवतानयनादीन्यग्नि संबंधीनि

कर्माणि वा त्वत्त्वतो जायते उत्पद्यंते मनीषा स्तवनिरू वावाच: त्वदुत्वत एव जायंते राध्यानि राध्नुं योग्यानि उक्थानि उक्थानि शस्त्राणि 301
त्वत एवजायंते उस्मा मन्यंधि यस्या धियंते इति कर्मे विदच्छति सत्य नाम रूपाणि मत्यकर्मणे दाशुषे हवींषि दत्तवते मर्त्याय मनुष्या 1939
य यजमानाय वीरपेशा वेजइति रूपनाम इदं विश्वांत रूपां अत्र लिंगव्यत्ययेन वीरपेशा इति रूपंद्रविणं पश्वादि धनं च त्वत: एति
निर्गच्छति उत्पद्यत इत्यर्थ: अथ चतुर्थी त्वद्वाजीवाजं भर इति हे अग्ने वाजी बलवान् वाजंभर: हविर्लक्षणान्नस्य वाहक: अग्नेर्वाजंभ
र इत्येतद् वैदिकी वा संज्ञा संज्ञायां भृतॄ वृजीति वाजशब्दे कर्मण्युपपदे खच्प्रत्यय: अरुर्द्विषदजंतस्येति मुमागम: चित्त इत्यंतोदात्
तत्वं विश्ववार स्वप्रि इति रूप यत ऋतं सत्य मन्त्यप्रदान सत्य शुष्मः सत्य बल: पुत्र: त्वत्त्वतो जायते उत्पद्यते: देवजूता दे
वप्रेरित: मयोभू: सुखप्रद: मय इति सुखनामैतत् रथिर्धनं त्वत् जायते आशु: शीघ्रगामी अप्रतिहतगमन इत्यर्थ: जूतवान् वे
गवान् अर्वा अश्व: त्वत् त्वतो जायते अथ पंचमी त्वामग्ने प्रथममिति हे अग्ने त अमरण शीलदेवयंत: देवानिच्छंतो मर्ता: मर्त्या: म
नुष्या यजमाना: चांर्धतिभि: स्तुतिभि: कर्मभिर्वा आविवासंति परिचरंति कीदृशं त्वां प्रथमं देवानां मुख्यं देवं द्योतमानं मं
द्रस्वलं देवानां माद यितारं द्वित्वयस्यतं हेथो युतं हेषमां पापानां पृथक्कर्तारं दमूनसं मेरक्षमाेरक्षणकारणमनसोपेतं दमूनन्नाव्दस्य
कथमयमर्थ: इति दमनाद्मम नावरी तमनवाभ्युवितार्मशनिर्म्दनाम तत्मना: स्यादिति यास्कनोक्तत्वादिति दमू उपपदामनेर
मेरुनामि सितोरादिकङ्ना सितप्रत्यय: गृहपतिं गृहाणां पालयितारं अमूरं प्रमूढं प्रगल्भमित्यर्थ: स्वस्यस्यां आरे अस्मदिति
स्वस्मिमतो ग्वर्यास्माम्यन्तेव अथ षष्ठी आरे अस्मदीति हे सहस: सूनो बलस्य पुत्र मथ्यमानाग्ने मथने हि बलेन
जायते उत्पद्यते अस्मत् उषां हेग्ने दोषा रात्रौ दिवा: दिवा कर: दीप्यमानस्त्वं यं यानस्मान् स्वस्ति अविनाशाय आसचसे म
मविदिति पूरण: यत्र यस्मात्कारणात् विश्वान् मि पासि यजमानान्हि ताग पालयसि तेभ्योऽस्मत्तोऽस्मत: अमतिं पापरूपां सु
१२ मतिं ध्वं आरे दूरे अत्रान्यायेषामामलिं दिति यास्कं आरे दूरे अस्मत: अंह: पापं कुरु आरे इति दूरनामैतत् अस्मत: आरे दूरे दुर्म
तिं दुर्मतिं स्वंकुरु इति तृतीयस्य पंचमे एकादशो वर्ग: यस्त्वामग्न इति षळृचं द्वितीयं सूक्तं वामदेवस्यार्षं त्रिष्टुभोऽग्निर्देवता

य॰भा॰अ॰
७७

यस्त्वामित्यनुक्रान्तं नानरस्तुवा कांविरन्नाग्नस्त्वयो पूर्वमृक्तेन होमः कोविनियोगः तत्र प्रथमा यस्त्वामग्नइति हे अग्ने यः स्रुक् स्त
था संबंधः यो यजमानः चांद्रेन धनेन दात्मं यत्कृ कुर्यात यः यस्मिन् हन मर्यस्मिन् अहनि नितुभ्यं त्रिः त्रिवारं सवनत्रये अन्नं हविर्लक्षण
मन्नं कृण्वत् कुर्यात्‌ हेजा नवेदा नानावेदितगन्नवतोपकेण कर्पाद्धनादिके हेतुना वक्ष्यमाणा प्रसस्त्व अ सहमानं तृतीयं तेज
श्चिविन्यानजानन समयजमानः पुष्टम्‌ धनैर्य गोभिर्धार्मत्यंतं अभ्यस्तु शत्रूनभिभवन्‌ अथद्वितीया इध्मं यस्तइति हे अग्ने योय
यजमानः ते तुभ्यं इध्मं होममसाधनं समिल्लक्षणं जभरत्‌ हृञ् हरणे लिङर्थे लेट्‌ तस्य तिप इतश्च लोकारलोपः बहुलं छन्दसीति शपश्लु
यजमानः ते तुभ्यं इध्मं होममसाधनं समिल्लक्षणं जभरत्‌ हृआहरणे लिङर्थे लेट्‌ तस्य तिप इतश्चेतोकारलोपः महोमहत्‌ तवानीकं आकारश्चार्थे तेज
दिर्वचनादि कार्यं लेटोडाटावित्यडागमः द्रुपदान्तरं विश्रमाण्यादु धाद्याहरणेश्वस्यन्न महोमहद्‌ तवानीकं आकारश्चार्थे तेज
श्रमपर्यन परिचरन्यजमानाः दोषां प्रतिरात्रिं वक्ष्यमाणस्य उपासं प्रतिदिनं कालं चलस्थीकृत्य कालद्वयपीत्यर्थः ईधानः यांदीप्ति
युतं रंगाभिपुष्यन्प्रजाभिः पशुभिश्च पुष्टः सन्‌ प्रजाभिः पशुभिश्च यजमानः अमित्रान्‌ शत्रून्‌ घ्नन्‌ हिंसन्‌ रयिं धनं सचते सर्व
धनं सम्पन्नो भवतीत्यर्थः इत्यासं भरणीये पाचग्नेरुभ अभ्यनानुवाक्यात्तथा चमृत्रितं अग्ने शिरमे रह्नेः स्वर्ग्यस्य
नल्पद्रव्ये इन्द्रेऽनुध्रवो भवति वर्तमाने लृङ्लिट्‌ किंच अग्निः परमस्यात्मानस्य यात्नस्यातस्य गायः पश्वादेर्धनस्य चेशाय विक्षयुवत
मः स्वधावान्‌ तेजस्वी च्यावि विधते परिचरते विधत परिचरणकर्मेति यास्कः मर्त्याय मनुष्याय यजमानाय रत्नं रमणीयं
धनं धातु पद अनुपदं विदधाति करोति अथचतुर्थी यश्चिद्धि इतिहयविरूपुवत्तमांग्नेय यश्चिद्धि यदपि खलु तेन दुदीयेषु
रूपापचारके शुभनिर्विशेषः अर्थवेनः कश्चित्यागाः किंचिदपि पापं चकृम तथापि हे अग्ने अस्मान्‌ अदितेः भूमेरनागानः
नागमः पापरहितान्‌ कृ अस्यतं कधिकुरु हे अग्ने वि वृणु मर्यताविद्यमानान्यनां सिन्धस्माभिः कृतानि पापानि विशिश्रय
विश्वथा विकुरु अथ पंचमी महश्चिद्ग्न इति हे अग्ने देवानामिद्धः दीक्षातुनापि च मर्त्यानां मनुष्याणां अभीके भर्ती के अन्य
तिकनामैनतत भस्माभियं स्यापं कृतं महश्चित्‌ महतो पितृ वा हिंसता देषमादेनमः पापात्‌ तेन वदीया सखायो मित्र भूता स्तोता
र वयं मद्भिन्नर्षदे वयं मारिशाम मा हिंसिताभूम हे भग्ने त्वं तोकाय पुत्राय तनयाय पौत्राय शं पापरूपोपद्रवाणां शांतियोः

मल्कृतोत्यादिनं मक्वत्त्वयच्छ दद्‌ अथषष्ठी यथाहत्यदितं यजत्राः यजनीयाः पूजार्हा हे वसवो विश्वामित्रा गोग्नयः वृषु
यथाह यथे वतन्यतन त्यांता पादि पारे मिनाव भागौग्यं चित गोरीमपि अमुं चनन्यत्‌ वेतो भयस्त्वर एवमेव अस्मदस्मनःहे
अ पापं कृ अन्यं नविम वत अमुतं प्र कुरुत बहुवचनं पूजार्थं हे अग्ने त्वया प्रतरं प्रवृद्धं नोऽस्मदीयमायुः प्रतारि प्रवर्धय क्रियतां
इतिल तां यस्य पंच मेहादशोवर्गः अन्यग्निरिति पञ्चर्चं रत्नीयकं सत वामदेवस्यार्षं दे त्रेष्टुभमाग्नेयं तत्र मंत्रवर्णाभिधेयोऽथ
त्वनतिरेवतवा तथा चानुक्रान्तं अन्यग्निः पंचलिंगा कृदेवत्वं चकादितिलिंगिकोविनियोगः तत्र प्रथमा अन्यग्निरितिमनाग्ने
भनमनस्कोग्निः विभाति नाव्युष्टां ताना मुखसांउषारेषा नां ग्न धयग्न वध्ययधनप्रकाशकमित्यर्थः आगत पूर्वं कर्मालं लक्ष्मीकृ
त्य तस्ययतः तत्रधा भवति किं अश्विना अश्विनौ युवां कृतायुत्त मानस्यदुरोणगृह यातं गच्छतं सूर्यः कृषिगादीनां प्रेरकोदेवः
ज्योतिषाग्नेन तनजमारादितिऽप कालं प्रादुर्भवतीत्यर्थः अथद्वितीया ऊर्ध्वं भानुमिति सविता प्रेरकोदेवः ऊर्ध्वं उन्मुखं भानं
अथेन भाश्ययतियपारुगमयः मर्यं द्विविश्रलोके आगहयति आगहणं कार्यं नित्तदावरुणः समानो देवः मित्रः अन्यदे
श्व प्रतनम वर्धिनः सं अनुयंति अनुगच्छति अनुगमने दशेत: उध्यंतं द्रप्सं पार्थिवं रजोदविश्वतः कल्पत विकांतिनित्यर्थः ग
यिपेगायत्रेन मन्यानन्द नभद्रवन्हृत अथ तृतीया यंसीमकृण्वविति ध्रुवश्च मा स्थिरनियामाः सप्रिकतां शंदधा सीमं
यंत नमम तमम विसंचरथ वर्णाय अर्थं जगत्‌ लक्षणं कार्यं अनवस्यतः नविमुंचतः कुर्यं तत्र वयं सखेभ्रू कृण्वन्‌ ओस्त्वनि
त्यर्थः यर्थमंद्या समम सतरव्याकृः हरितेश्वाः विश्वस्य सम स्तस्य जगतः प्राणिमम्‌ हस्य स्पशो प्रेर कत्वन ताता रंतं सूर्यं
वहतितिधारयंति अथचतुर्थी वह्निष्टेभिरितिहेदेवयातमानसयंच्छजगप्ति वहकामकस्यदानार्थं तं तु अग्निम सम्‌ देविहर
नविस्मारयन्‌ अभितं रूपं स्वर्णं नम्मनतं चरण नियामभूतां रात्रिं अवव्ययत अर्वाचीनं यथा भवति तथा अकृण्वन्‌ ति
रस्कृतवतिन्त्यर्थः वह्निष्टेभिर्वाद मन्यं तं नाक्येरन्ये यामि गमनमार्गं गच्छसि अस्माकं विप्र वोद्धमर्यस्य त्रसक्षम धं प्रतिपाद्य
इतगर्थे हे वर्ग स्वसमर्थं प्रतिपादयितुं आहरविध्यत उन्यनाः मर्यं संवर्धितोऽग्नमयः विरणाः अफ्नं तरिक्षे आपयिष्यंइतरिक्ष

वे०आ०२०५ ममकस्तोभाय रथीश्चोमामकपामत अंतर्गते पूर्वेण सर्वमृत सिताम्मः अंधःकारं सवाध अवाचीनमरधः निरकुर्वीत
र्मः भूयपंचमी अवायनरभि आयनश अरदरवाचो नहिसमितेनपकिवासीनः तत्यपत्ससेणोपलस्वैमानोमंडलभिम
३६ मीनर्दः अभिवस्तः वेनानिय श्रोनक्रियतेअभिवचयः अयामुकः तत्मीनमिलकथा कथंनापप्पुतेन हिंसयते किंउतानः उ
अंमुत्यक्तिन कथामपवाकेनचकेन यातिगच्छतिसपाशत्वेन पाश्चीभमहत्कार्यवकत्वमयति चामिनदिवोहुलोकस्यस्कंभः
कधः सन्तमत्मः वेनेनसमवेचा सूर्य नाकं स्वर्गपातिपालयतिकोरक्षीमततः पश्यति नकोपिजानातीत्यर्थः इतित्वी
मत्सपंचमेवयोस्तोवर्गः अस्याग्निरुपद्दविपंचर्चचतुर्थसूक्तंवामदेवस्यार्षंनैष्टुभमाग्नेयमंअवर्णिकैरेवतं चानथाचातु
गतंतत्प्रत्यमितिमिति त्रिंशके कोरेयनं त्रिमितुत्वादस्या त्रिसत्कस्यलिंगोक्तदेवतत्वंविनियोगोलैंगिकः तत्रप्रथमा प्रत्यग्नि
कपतदमिरेवायोतमानः आनयदः आनयनेग्निः मकोमिसत्त्वोक्षि रोचमाना दीप्यमाना उषसः प्रतिउपसोलक्षीकृत्यअ
श्यानमदयोमवृहिधुरुगावामवृत्तगममैहेनासत्यो अश्विनौरथेनमोनासदीयं इमंयज्ञंअच्छ त्रिमुरत्तंउपयातंउपगच्छतं अ
मूर्द्वितीया उ अंकेतुमितिमित्स्वीधुवा नायत्नोका यज्ञोविश्वेन कथ्यनमुर्दस्त विनाप्रेरकादेवः उर्ध्वं सत्सूतं केतुं प्रकाश
कं भानुं अभीकत्रामयति विश्वेकिमानः अर्थसिद्देणपश्यन्सूर्यः रश्मिभिः तत्कीरणेः द्यावापृथिवीद्युलोकमहलोकांअंतरिक्षं वमा
नः तमीनाद् युस्यन् आयतीम आयतीति आगतिं त्वागाम पारमंतीअरुणीस्वरुणवर्णाः मधसै कवचने द्वितीयास्य पुच
नं अंतरौ अनिवननअनुषामहीमहतीरश्मिभिः किरणेः चित्रा स्वर्गानेचचाके वाचाजावीउषः आगारागच्छन् किंच प्रयोप
मंवीतपाममनु दत्तइसीदेवीद्योतमाना पाः सुद्धाः शोभन सुखेन रथेन सह विनायसरवमापयंईयतेगच्छति अथ चतुर्थी
अवांवहिष्ठा हातिहे अश्विनौ हरक्ते वहिता वोढतमाः तेनमिवारया रहतः गंतारः अश्वासः अश्वाः वांयुवांउषसो उषदेवता
याः सुधे पुर कालेभवहं तु समंतात्पयन्तु भिमस्माक्रारणात्कुहेयणार प्रणो कामानां वर्धितारो हे अश्विनौ इमे सोमाः वां
सुधं मक्फे यापमधो सोमस्यपानाय अभिमतेमादरेयांदर्पयेथां अथपंचमी अनायनइतिरयम्रकूपूर्वं व्याख्याता इ

365
1939

मिवलीयपंचमेमेव मुर्दशोवर्गः अग्निर्होतेतिरत्त्वं पंचमंसूक्तं वामदेवस्यार्षं गायत्रं अग्रेयमनुक्रमणिका अग्निर्होता
ऽपशागायत्रम्मत्रिर्वैधिरियिभ्यां सोमकंसाहदेवामभ्यवत्सरावास्यात्मिकस्यायुरयानं तेनियोधदितिप्रयुक्तेन सोमकसास्
येनरथवां मितिहृत्वे आश्विनौ सोमाभिः रद्दिरग्निर्स्वयतेमतत्लाएवदेवता तत्कविनियोगोलैंगिकः पशोः पर्यग्निकरणे
अग्निर्होतानइतिभाष्यतत्त्वोनुवचनीयः तथाचसूत्रितं अग्निर्होतानइतित्त्वं पर्यग्निहन्याहेतिप्रारे तन्नुवाकेप्याग्नेयेकतौगा
यत्रेकंस्मात्स्तुत्यान्नेचापंतद्वाविनियुक्तः तथाच सूत्रितं अग्निर्होतानो अध्वरइति तत्र प्रथमा अग्निर्होतानइतिहोता दे
वानामास्पता हामनि स्वारकावा अग्निः नोअस्थियस अध्वरयागे वाजीवेलनाल्लु सोयमाकं यतीनी त्रगाम वेदा अश्व इव यत्तथा देवे
भ्यो हविर्वाहनः मनपरिणीयते परितः समंतान्नीयते तथाब्राह्मणं भवतिवाजीसन्परिणीयत इति यात्रमिव ह्येनं संतपरिण
यंतीति अंग रेप भ्रिः देवपुरोधानमाने पुरस्तात्पुरस्तात्प्रे द्योतमानः यज्ञियायज्ञार्हः अथद्वितीया परित्रिविष्टीतिदेवपुरोतमा
नेविप्रः त्रिपुरपदन्यन्नामे देवयः यजमानेदंन तंहरिकिरूपमन्नमादः धनआसमेता धारयन् अग्निः अंगनादिगुणविशिष्टो
ऽग्निः त्रिविष्टिप्रिपारं सवनत्रये पीत्यर्थः परिपतिः समंतान्नीयते यजमानैः रूनं यागेयातिगच्छतिपरिगमने दृष्टांतः रथीरिव रथ
वान् पुरुषो यथा श्रीघ्रं यातिमहन् तथाच ब्राह्मणं परित्रिविष्ट्यध्वरं यात्यग्नीरथीरिवेत्येषहियाज्ञानीपतिरिति ब्राह्मणं अ
थतृतीया परिवाजपतिरिति वाजपतिरन्नपतिः कविः क्रांतदर्शी मेधावी दक्षरेवहविदन्तेयजमानायरत्नानि रमणीयानि ध
नानि दधत्प्रयच्छन्नग्निर्हव्यानि हवींषि पर्यक्रमीत परितः क्रामति व्याप्नोति अथचतुर्थी अयंयः संजयइतियः प्रसिद्धोयं
ऽग्निर्मणोपलभ्यमानोग्निः देवदातेरपवातस्यपुत्रे संजये संजयोनामकश्चित् सोमयाजीतस्मिन्निमित्तभूते सतितद्यागार्थं
इत्यर्थः समत्यस्यप्रत्ने निरीयाथामनंतिवामिरोदस्ययहन्यो देवतागंपप्रश्च य० समंतयान्वष्ठः प्रस्तीर्णाई यीयन्नोयत्ने
इतिपुरः पूर्वस्यां दिशि दिविजायाः नवैधौसमिधा नेनसम्यग्दीप्तेन अभिक्रंभन शत्रूणांहिंसकः सोग्निः कमानदीप्तिमा
दीप्तिमान भवतीतिशेषः अथपंचमी अस्यघा बीरइतिवीर स्तुतोविक्रांतः मर्तोमरणधर्मायजमानाः तिग्मजंभस्यतीक्ष्ण

वे॰भा॰ न॰ ॰नेजम: मीळ्हुष: अभिलषितफलानां सेक्तुः ईवतो गमनवतो स्याग्नेः इष्णीतः ईवतोभवेन येतपारवूरण: एतेनयजमान
स्याभाभोष्टफलं कारयितुं समर्थो भवतीत्यर्थः इतितृतीयस्यपंचमेद्वादशोवर्गः अथषष्ठी नमर्वंतईति मि यजमाना:
१० भर्वंतंनहीमागामिनावमिवमानमोभजत्रीयं दिवः शिशुंनरू ओकस्यपुत्रभूतंमर्यमिवउरुपभारोचमीनंतमग्निं दिवे
दिवेप्रतिदिनंमर्जंतंतेमश्वा परिचरणंकुर्वीरन् अथसप्तमी बोधद्यन्मेतिमाहदेव्यः सहदेवनाम्नोराज्ञः कुमारः सोमकाभिधो
राजाहरिभ्यां अश्वाभ्यां अश्वैरतुं मामां यदा तावेपनयोधयामास इमौतवाश्वावितितदाहं अत्राभिमुख्येनकुमारेणाहुत:
सन्बोदरंनाकस्यकुलस्थानंनिर्गतवानस्मि अथाष्टमी उतत्यायज्ञतेउतापि च माहदेव्यात् सहदेवस्यपुत्रात्कुमारात्सोम
काद्राजः यजताप्रजतेन योप्रयतानाप्रज्ञावोत्यास्तोनोप्रमिहीदोअसद्यः प्रतिदिनेनेनाहूत: तस्मिन्नेवदिने आददेआदत्तवान
स्मिमत्ररक्षारेषि योधरिष्यवहूंयनकुमारमन्त्रैव याप्याभ्युपगम्याप्यावेन स्मात्मलब्धाप्रीतोभवदित्यर्थः अथनवमी एष
वांदेवावश्वि देवौसोतमानौ हे अश्विनौ अश्विनौ वांयुवयोर्तपर्क: माहदेव्यः सहदेवस्यपुत्र: कुमारः सोमकः सोमकाभिधानः ए
षसन्नार्दीर्घायुरस्तुअतायुवांमभवतुत्वन्मवैदेविपोषयतुः पर्वतनारदौ सोमकायेत्यादिनासवेहदेवमहाराजोभासंगत्यनेनप्राप्त
णेनसोमकस्याप्तस्वस्वरीकृतं अथदशमी तंयुवंदेवाविति हे देवावश्विनौ द्योतमानावश्विनौ युवंयुवांसाहदेव्यंसहदेव
स्यपुत्रंकुमारंसोमकरत्न्यराजानंदीर्घायुषंश्ना युष्मदूरणातुनकुरूतं अनेनस्तुत्येनास्यकुमारस्यदीर्घायुरश्विनोऋषिरयाच
तेत्यर्थ: इतितृतीयस्यपंचमे षोडशोवर्गः आसत्योयात्विरयेकादशर्चं षष्ठंसूक्तं वामदेवस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं अत्रेयमनुक्रम
णिका आसत्य: सैकासमितिन्यः कवादस्यादिकायेनिरुक्तउत्थयगम्यनेन चतुर्विंशो हनिमाध्यंदिनसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेइदंद्वि
तीयमर्थनम् तं तथाच सूत्रितं आसत्योयात्वित्यर्थइनस्तं द्वितीयेमैत्रावरुणइति अथ्यूहेदशरात्रे नवमेऽहनि विकल्पशस्त्रमिति
तत्रप्रथमा आसत्यो यात्विति सत्यो सत्येनविधितुंविगतगमार: सोमाभिधीयतेतहानसत्य: सत्यवान्मघवान्धनवानिंद्रोस्मा
कंउपसमीपमायातुआगच्छतु किंचअस्यंइन्द्रस्य हर्यश्वा: सोमाकंउपसमीपइवंतुआगच्छंतुवयंयजमानाइस्तस्मिन्यंतेतस्मैस्फर

अंशोभनयस्संसारोयेनमित्यर्थ: इन्द्राः यंमत्यसोपलभ्यमानमंधः अन्नरूपंसोमं सुपमअभिषुतं कुर्यामगृणानः अस्माभिस्त्यम 307
नइंद्रः अभिपित्वं अस्मदभिमतंप्रापं करते करोतु अथद्वितीया अवस्यशूरेतिहे शूर शत्रूणामभिभवसमर्थ इन्द्र इदानींअस्मिन 1939
सवनेमान्दस्वास्वमदंनोमादयितुं नोस्माकमवस्य विमुञ्च तन्त्रदृशान्तः अध्वनो गंतव्यस्यमार्गस्यांतेनसमीपमस्तुष्याअयथा
यजमानंचरिनद्वात्रानेवकाशेइदंव आः शंसिताः यजमाना: हे इंद्र विदि तुभ्यं सर्वजानतेअस्कृधीयअस्कृधोराणां हिंसकायत्तुभ्यंममन्म
मनीचंउवचं सर्वरूपं सोमं सांसतिरामनस्तोति अथतृतीया कविर्ननिण्यं मितिकविर्मेधावीण्यं निर्णं निर्णितमित्यंतार्हितनामैतत् अंतर्हि
तंमप्यरवसिद्धि सयेवीयाभि कर्मोजातानि विदाना अधना याक्स्य कामानायाथितेइ: अपरस्तेकं सेवनीयंसोमंविधिपाम: भवाध्यपिवन्अ
यं सविवेकेण प्रवर्तमानसतनेषशांशोऽनीत्यर्थ: नसमीहिरसोसुषात अमवहत्वाः यात्स्यमेव रूपसंख्याकान्कास्तुस्त्रीन् अजीजनन्
जनयविनिमृणंतः स्तुवान: स्तवमर्थः वसुनावसुनाभिमसुव्यायाणांमरमामिअस्कारवितद्विवसेन्नापिवतु: स्तवंतः अथचतुर्थी स्वर्यद्वेदीतिय
दयदस्तु मरिमहत् प्रभूतंज्योतिः तेजोरूपंपनस: सारूपतोष: अर्कैः स्तुतिभिः सुद्रशीकं सुष्ठुदर्शनीयं वेदिअवेदिज्ञायतेनतदानींदेवाम
सिन्दे सा स्वर्गे पलोर्मिवासार्थ रूरुचु: दीप्तिसुमावभतु: स्तमोनेत्तमः सर्वमभिरोअभ्यागमनेरुध्वान्दणांविच सेविशेषेणदर्शनाय अं
धारं स्मरस्वानिनिविम्नतिसर्वमिरुधितारुधितानिनाशितामिषकारकृतवान् अथपंचमी ववक्षइंद्रइतिऋजीषीऋजीषशब्देन
धिषवेयुचिमुमनाः अंशाभिभीयंतेपरामिश्राः परमेंद्रवर्धयुक्त: अमितं इयतारहितं महिमानं ववक्षे उवाहकिंचमहित्वा महत्वेनस्वेन
भुवनेभ्यः अस्यइन्द्रस्य महिमा विरेचिअतिरिरिचेअधिकोऽभवदित्यर्थ: इतितृतीयस्यपंचमेसप्तदशोवर्गः अथषष्ठी विश्वानिशक्र
इति विश्वानि सम्मानितर्याणिमनुष्याणांहितानिसखादीनि सर्वाणि विद्वन्जानन्शक्रः समर्थ: इंद्रः निकामैः कामयमानेभ्यः स
मेयस्माभ्युदकानिमकधीरजवान्नित्यर्थं: यहनिकामैर्निकामयमानैः सखिभिर्मरुद्भिः सहितः सन् अपोनभसः सकाशादपइत्यंतरि

वे० भा० ८०५

२८

सत्यमैतत यः भविभविव्यत्ययः धिरंश्वा[illegible]भवयेमरुतः एवोभिर्वायुपे भविभिः अनुमानं चित पर्वतंमेघं पर्वतमितिमेघनामै
तत्व विभिरुः अमेलः उच्चितः कामयमानाः वासैर्मरुतः गोभिर्गोभिरूपेतं अतं अंगिरसामं वंधि गोस्थानं विवधुः आगदयामास अ
थ सप्तमी आपोदस्मभिमिहिरं[illegible]इत्याद्भ्यः अकपिल[illegible]सं आपो[illegible]सणात्पुरु[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] अथ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

मुद्रा[illegible] अभ्रं कुत्स[illegible] नामैतत् आयाहि आगात[illegible]
[illegible] कामः नितरां कामयमानो भुवरभवत ततः वायुवां[illegible]
[illegible] समानरूपौ वां युवां[illegible]चकार इतितृतीयस्य पंचमे
[illegible] अथ[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] अथ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] अथ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] अथ चतुर्थी [illegible]
[illegible]

309
1939

वे०भा०ऋ०

३९

[illegible]

311

1939

त्वा अध्वमदे भवन्वामयजमानाः अत्रीन्दभिः पुरुपोत्यौदिः परीज्मैः सद्भिनावयं यजमाना अर्वैपुकाले पुरोतौरिदंदृर्पयमीत्यर्थः भ
धर्किंशी इवेरिंद्रायेति यथा इंद्रेनोमभीयानिःसवामस्त्वानिकर्मी भिदृत्विन् विवोषनूलरषकुर्यान्तु मः तेजस्वीतन्पा:शरीरि
त्यापाल्व: इंद्रवयानोमयान् अविनारक्षितो भवत्यात् तथावयं यजमानाएवेव एवमेवोक्तप्रकारेणइंद्रायरषभायकः मानांवर्षि
येवहेनिःस्यतरुणा यत्र स्तोत्रं अकर्म अकुर्मन मरुत्संत: भगवोरिप्रातः प्राणारषनरषभिवनहुत यजमानेभ्यो यथा इंद्रेभीप्सित
फलप्रदो भवतितथेदं यजमाना: स्कवंनीत्यर्थ: अथैकविंशी नूनुन इंद्रेतिदेंद्र: मनुष्यसंस्कृत: पूर्वैर्भृषिभि: संस्कृत: स्तुतिप्रेरणान्
अस्माभिः स्तूयमानश्चत्वं इंद्र मस्यं ब्रविभि महत्त्वेन अङ्गिनदीरिवपीपेः भ्रष्टं कृणु हेहरिव: अहरिवान् हरिसंज्ञकाश्व पेनेंद्रत्वं तुभ्यं
नवंन वतरंब्रह्मस्तोत्रमकारि अस्माभिः क्रियतेरथ्य: रथवंतो वयंश्विया प्रज्ञारूपयास्कत्यासदासा: त्वांसर्वदाभजमाना: त्वदर्थं
हविरूपमन्नं धमो च स्यदा नारो वास्याम भूयास्म द्वितीयस्य पंचमे विंशो वर्ग: अंमहांइंद्रस्कभ्यमिसेकविंश्यृचं समनं सू
क्तं वामदेव्यस्यार्षं अनेयमनुष्टुबंतिका अस्मिन्स्यामेकपदेतिअस्मिन्वयंयजमानोनोक्तेत्येन कपदाविराट् त्रिष्टविंशतिस्त्रि
ष्टुभ: इंद्रोदेवता समूल्के दशरात्रे पृष्ठहनिनि केवलोइदंसूक्तं विनियुक्तं तथा सूत्रितं अंमहाइंद्रस्तुभ्यमिति निष्केवल्यमिति अ
थप्रथमा अंमहांइंद्र विहेइंद्र त्वं महान् प्रभूतो भव तिरक्षा: पृथिवीसाद्विरत्पृथिवीनामेन तत् मंहनामहत्वेन युक्ता सतीतुभ्यं त्वदर्थ
मयसम्भंतरीयंवलं अनुम न्यत अन्वमन्यत् अनुमतीवमार योष्यत्वदर्थंबलं अन्वनदेइंद्र त्वंच्याय मात्वधियेनवलेन स्वं अक्षरंजघन्वा
नु किंच अहिनाहमेणअम्रमानान्नग्रहणान्नूयमनेर्लिङ्कानआदेशा:सिंधून् सृजः असृजः सृष्टवानसि अथद्वितीया तवत्विष
हरिहेइंद्र त्विषोदीप्यमानस्य तवत्वदीयजन्मनि मनसि मध्यो रंतसिस्वस्य स्वदीयात् मन्यो: कोपात् पंचम्यर्थे षष्ठी भियसा जात भ
यनरेजत अरेजत भवं पवत भूमिश्च रेजत् कंपमानाथभवसमद्भ्यो महान: पर्वतास: पर्वता: मेघा: अद्यायंत सस्यादीनां वृष्टि प्रद
निवमा कर्तव्यस्त्वथाथां वध्यंत तथा मेघा: आद्रम्या णिनी पिपा मारुपामुपौंडं दंसिमत्रु धन्वानि उदकरहिताना आप: अप: सरयंते
गमयंति अथतृतीया भिनद्गिरिमिति सहमान: शत्रूणामभिभवन्नोज: स्तेन: आविष्कृण्वानः आविष्कुर्वन्निंद्र: वज्रमिच्छन् वज्रं

वे॰आ॰८॰ घेरवन्तमवमायमेनगिरिं पर्वतं भिनत्तू भिनत्तु विभेदकं वर्मं दानः सोमेनवोमानंदंद्व ज्रेण वृत्रं वृत्रनामानमसुरं वधी

११० व अवधीत् यामनन्तः आपः [illegible] यासांतानू दृनः स्वभूतः वज्रेण यासांतरं निवारणरहिताः

ततः अवतावेगेन मरन्भागच्छन् अथचतुर्थी [illegible] इंद्रः प्रजापतिः स्वर्यं कल्लिगाहिभिः [illegible]

येनं सरतः [illegible] तेन [illegible] निरहितं वनेभिसमक्त्वयोर्थ भूमध्यात्महसेन सु [illegible]

[illegible] इति धातुः [illegible] तेन [illegible] विवासप्रजापतिः कवीरः शोभनस्तुत्रवान् [illegible] विमन्यत

मन्यत किं वरे इत्यकर्तानि विवाप्रजापतिः स्वपस्तमः [illegible] अथपंचमी यएकइत् [illegible] सर्वासांप्रजानांरा

[illegible] पुरुहूतः बहुभिः स्तुतः एकः [illegible] यदंइ सहसा [illegible] व्यावयतिमकर्षेण [illegible]

निविष्ठसर्वे [illegible] मघवान् [illegible] हविर्लक्षण [illegible] सोमंमस्य पानस्थानं [illegible]

धनेश्वमिंद्रं अनुसमस्तं [illegible] इतिव्दतीयस्य पंचमे एकविंशो वर्गः अथषष्ठी [illegible] सर्वेसोमाः अस्य

इंद्रस्य सयामत्रेति [illegible] भवन [illegible] तेषा [illegible] समाद्रियन्

तमाः [illegible] किंत्वं [illegible] पतिः [illegible] नामो पतिः किं सत्त्वासत्त्वमेवाभवः

मवतिहइंद्र संदरेश्ये धनेनिधिन [illegible] अथसप्तमी [illegible]

धन [illegible] सर्वकर्मी मघवा अविधा [illegible] धारयसिहमघव

[illegible] उरुकत [illegible] नामानमस्करं [illegible]

[illegible] इंद्रस्य [illegible] समाहृणमितिसमाहृणं [illegible] अस्यंत घर्षकं [illegible] तुभिः

परण [illegible] परिमाणं [illegible] रभंकामानांवर्षितारं [illegible] भनेन

[illegible] पनं इंद्रं वर्य [illegible] नामानकं [illegible] इति पूर्वेणान्वयः अत्र सर्वत्र व

313
1939

[illegible] प्रतिपदे सत्तिद्वितीयेभवति अथनवमी अयं रत्नमिति मघवा धनवान् यंइंद्रः आरिषु संग्रामेषु

एको मुख्यः [illegible] अवमिंद्रः समीची संगता स्तनः [illegible] शत्रुसेनाः तास्वानयनेना

[illegible] अयमिंद्रः संवाद्यं [illegible] नयनेभरतियन [illegible] एवं भूत

[illegible] सखिते पियासः प्रियाः स्याम भवेम अथदशमी [illegible] अयमिंद्रः जयन् [illegible]

पनेसर्वत्र [illegible] संनू सर्वत्र [illegible] नमः [illegible]

रति किं [illegible] करोति [illegible] एवं [illegible] विश्वंसमस्तं

जगत् अस्माद्विजायते विभेति इतिव्दतीयस्य पंचमे द्वाविंशोवर्गः अथैकादशी समिंदेशगाइति योद्धयः स्वलु मघवा धनवा

निंद्रः [illegible] मघवा [illegible] जितवान्भवती [illegible] निधनानि समजयन्

तथा [illegible] संबंधिनो [illegible] शत्रुसेनाः समजयत इंद्रः [illegible]

[illegible] सकल [illegible] सामर्थं [illegible] निर्वाहक सइंद्रः

एभिर्नृभिर्नरमि [illegible] विभक्तास्वाद्भ्यो विभागस्यकर्तादाताभवतीत्यर्थः किंच

[illegible] भवति अथद्वादशी [illegible] इंद्रः [illegible] कियस्वित्तयावद्बलं अध्येति

अधिगच्छति [illegible] पितुः [illegible] सइंद्रः [illegible] पितुः [illegible] कियद्बलग

[illegible] यइंद्र [illegible] इयर्ति प्रेरयतिस्तनय

[illegible] अथत्रयोदशी स्थियं

[illegible] मघवा धनवानिंद्रः [illegible] करोति करोति अकिंचनः

[illegible] शत्रूणां विक्षेपण [illegible]

वे॰आ॰१० मघवेंद्र मधोरं समृद्धैरयुं पावयंति मेघातुःमकाममावृमेरयनिउ४ताचित्रमपवामिंद्रःस्तोमारंवमोधने धातूअधातून्निरुधाति अ
अथचतुर्दशी अयंवक्रम्भ निभृनग्रांम्हर्यमय्र स्थानम्भित्यर्थं पूर्वकामिसत्स्याइकमकचिता अत्रायं प्यक्रम्मिविधूर्ष्येसूदवेत्तु
४१ सतनामाकामि[illegible]नामनुसुना पंसू युउपासनेतस्वसूबःपुत्रः रूपेणत्वयमेवतःमोत्स्न:सन्त्वएषानुमास्य[illegible]कर्षिणामार्थसुद्ध
समर नदन्नीतक्रषि:सुद्धेनवार्यइंद्रस्तुतवतइंद्रः तेनवत्सुमानःसन्तस्तद्वतपुरुषयमूर्द्धस्यसंबंधिनःसंवामास्लमधायस्यादिति अ
मघमिंद्रःसलंमनवक्रमसुधंदमणनवेरयवत्सत्पाणंसुवामितमसंतंगतः एतद्भांएतद्भ्रमानमरपिनिमीवरस्तनध्याभितवानुक्कुरा
णःकुमिलं ययाभवति तथासंचरन्नूकषःकत्ववर्णोमेधःसुवतोस्यसुभोद्भलभूतेस्तसोस्यारकस्यवानीनरिसे मिश्रतं इमेनमिंद्र
अमिवर्णोसा तिंचक्रिशत्नृपांधेमिन्वदकार:मत्तंरसउत्सर्वः अथपंचदशी यमिद्रमायन्तसावोनकतेत्नि एकपदीयस्तक्रपूर्व
पंनहरस्तंतेशनमंयधाते यमिसहनोयसप्तवोनपक्ष्यमानकृतस्थानासानसन्नजासन्विद्विचीयार्थेभमार्थसोमेनामिंचवि
नरुपेषइंद्रमासीनलेस्सर्थः इतिनत्वीयस्यपंचमेवृयोविंशोवर्गः अथषोडशी गर्भांतइंद्रमिन्द्रगर्भानःयइंद्रसंबंधिनेसखि
त्वयवरपणंकत्वानांयत्रिवारंतमिदंजरवासरंअस्तिमोमिसमीणरसंसर्वकृष्णकरमित्यर्थःकेइआधारभूतंइंद्रमवनेरक्षण
र्थनव्यायवयामःनरुचाम:भजेमहत्वर्यः अथसप्तदशी यतानोपोधीविद्धेद्रस्यापिःआसःदहश्रानःसर्वपालकत्वेनपश्यंस्त्वंनो
मकं यावरस्त्वेमवेधिमवविंजभिस्यानाभोमिकस्वेनाउंतास्तवविताससोम्यानांसोमार्हणांयजमानादीनांसरवाप्रजापतिनास
मास्माकि: पितापालकःकेवलंपालकोनकिंतुपितपांपालक मनांमध्येपितृतमःअतिशयेनपालः कर्ताईमकपितृणांस्वस्थाचत्वंलो
कंउरुतेअसयमानायमेन्नेवयोधाःवकारत्यन्यमेनोलत्वअन्धपरोमप अथाष्टादशी सस्वीयन्तामिन्निहइंद्रत्वंसस्वीयन्तांसखि
वमिच्छामसस्वांअभिवारमिदावोविभवृतधायमानःस्वसमानस्वंसमस्वाभवइंद्रस्तवेनस्कनिंकुर्वन्तेमहांवयःअन्नधाःअथा
दर्शिसवाघ॰अ धमहितावयंदिवसंस्तुतेवांआवनास्मआक्रयामःविकुर्वन्भ्याभिःअक्षस्रेणपलभ्यमानैःशामीभिःस्तुतिरूपे
कर्मभिःमहयंभःपूजयंतःइंद्रस्यवत्सप्रसुरोदकमास्यकनइंद्रइतिवाअ सूत्रिनंचस्कनइंद्रामधवायवृत्रेनावस्वयिंद्रःसत्यःसम्रा

315
1939

ऽमी मेधातिथेः एकोमघवितृणीमक्तमरं इंद्र नित्यइत्यत्रत्वमुमघवा धनवानिंद्रः मृत्तः अस्माभिः स्तुतोभवतितदा इंद्रः एकः असहाय
भरीष्वितृकृनिधपत्नीनिअप्रतिगमनानिअभिगमननुकानीत्यर्थः स्वाहत्रा वित्राभ्रहेतिहिनशित्रियस्यैंद्रस्यत्राभ्र्म्ध्रार्मण्या
मयेवनमावं स्तोतारं देवाः नकिर्वारयं ते निवारणं नकुर्वंति मत्तोमवन निवारयंते निवारणं नकुर्वंति अस्येंद्रस्यलरिता स्तोता प्रि
योभवति आप्रियमरुतत्रात्येएवानइंद्रइति परिधानीया सूत्रितं च एवानइंद्रोमघवाविरप्शीति परिदध्यादिति मेधातिथेः
त्री एवानइंद्र निविरप्शीकृमिविन्नाव्वानच्चर्षणी एत्त सर्वेषां प्रजानां धारयिता अनवाभ्रमत्यद्भुतः केनापि प्रतिकूलेन पा
पइत्यर्थः मघवा धनवानिंद्रएवाएवमस्माभिः स्तुतः सन्नो अस्माकं सत्यासत्यरूपाण्यभिमतानि फलानि करत्करोतु हे इंद्र ज
नुषां जन्मवतां सर्वेषां राजानं महिनं महित्वेन पृतनासु बृहत्स्तोत्रे यजत्र यष्टव्य अकृधि अधिकत्वेन देहि
एवानइंद्रोमघवाविरप्शीत्यादिब्राह्मणं अथैकविंशी नृणुतइंद्रेतिव्याख्याता इति तृतीयस्य पंचमे चतुर्विंशो वर्गः अ
यं पंथा इति त्रयोदशर्चमष्टमं सूक्तं मैत्रेयुभं चतुर्थं त्रिष्टुभः अयं पंथाः सप्तमासवादः इंद्रादितिवामदेवानामितियस्यवा क्यं
मनः विधाना नीचत्वे तमादेवतातिपरी भाषितत्वादपि देवत्वेन तमन्तःप्रान्तस्थोऽस्मिन्सूक्ते इंद्रादितिवामदेवसंवादरूपाकाचि
दाख्यायिका तामाह गर्भस्थोज्ञानसंपन्नो वामदेवो महामुनिः मतिं चक्रे न जायेयं योनिद्वारा तु मातृतः
किं तु पार्श्वादितः श्वेनिश्चात्वा तु अवधीत्तिदं रभ्रो ह्यांतिशावादिवी मन्येतिं विंइमातरं अदितिं त्विंद्र सहितागर्भं भित्वा मध्य
मदृते अदितीद्वामदेवाः संवादमथ चक्रिरे संवादइतिहासेन कथा सेषात्र सूच्यते लोकोक्तकविशेषेण ह्या पदेशो युक्ति
तः अथानतस्त्वर्गं लब्धा वक्ष्यमाणभेदइति स्थिति इंद्रादितिक पिश्यामित्रमिथः सूक्ते समपिरे गर्भत्रायान्निपन्विरं मातुर्गर्भादवि
र्गतं वामदेवं प्रति प्रायभाषयवाचा तंकतु हितीया दिभिरर्धः कथिरत्राहपंचभिः निर्हन्त्रत्येति समस्करधर्थाधदितेवं
वः मम वक्तायुवतिः कृत्स्त्रः पंचवेतु वै मुने दौर्गत्यशांति मनाग्नाव्ह मत्वस्तयां यथा एवमर्थाहतभेदइति द्वाक्षयं शास्
नं अथौ तिथेकस्य स्वादपदेशो पुनेमिनः अपि देवतासिध्यर्थं विवेकोऽर्धइयते इति तत्र प्रथमा अयं पंथा इति १ इंद्रावयं

वे०भा०स०

४१

पुराणः अनादिरयं पंथास्ततो योपजायमानः पंथा योनिर्गमरूपो मार्गः अनुवित्तः आनुपूर्व्येण वित्तः सर्वैर्जायमानैर्लब्धः यतो य
स्माद्योनिमार्गान्मनुष्याः उत्पन्नाः अभवन् निष्क्रमणं यथान्ये अपि जायमाना योनिमार्गाद्विप्रवृद्धः गर्भः प्रकर्षेण वृद्धिं गतो वाम
देवः आत्मानं विपरीतं सन्तं अन्यथा ज्ञायमानं मातरं पतनाय पतनेन मरणाय स मा करोतु अथ द्वितीया नाह
मतः इति वामदेवः एवमुक्तवन्तमिंद्रं प्रत्याह अहं अतो योनिमार्गाद्वा न निरयाणि निर्गच्छामि एतद्योनिनिर्गमरूपं दुर्ग
दुर्गमं दुर्गमनं तेन न गच्छामि तिरश्चता पार्श्वात् तिर्यक् पार्श्वान्निर्गमाणि निर्गच्छामि योनिदेशान्निर्गतो
हं बहूनि अकृतानि अन्यैरकृतानि बहूनि कर्माणि
करोमि कर्तव्यानि एकेन सह युध्यै एकेन सह संपृच्छै एवं निश्चित्य अभवम् इति सः अथ तृतीया परायतीं मातरं
अन्वचष्टेति परायतीं म्रियमाणां मातरं अन्वचष्ट अनुपश्यत् एवमपि नान्यान्
नेत्यनुभवानीति न नानु गच्छानीति इति बुद्धिमुक्तवान् तम् इंद्रः वामदेवः स्वकीयमक्षयं करोति
तं पपौ अहं त्वष्टुः गृहे सोमं अपिबम् शतधन्यं प्रतिपादयति इंद्रः नमोऽस्तु त्वष्टुर्गृहे सोमं कृतवान् इत्यभिप्रायः
संबंधि निःसृतं तत्र पीतवान् तेन सोमेन वीर्यवान् अयमर्थः तेन तिष्ठे
वाहनं पुत्रं ऋतुं च तस्मादहं सोमपानं करोमि अथ चतुर्थी किं स ऋधक् कृणवदिति सः इंद्रः सहस्रं
मासान् शरदः पूर्वीः जगर्भ अदितेर्गर्भं बिभर्ति इति इंद्रः पुत्रं अदितिः
मानसिकं एवंभूतः स इंद्रः किं किं कृतवान् अपि सर्वं नापि अकृत्यं कर्म कृणवत् अकरोत् इंद्रस्य सहस्रं मासान्
इति इंद्रो गर्भे स्थितः मातुः उदरे अवसत् अनुपमो नास्ति न विद्यते खलु इति पादपूरणार्थः
उतापि जायमानानां जनिष्यमाणानां मध्ये अस्येंद्रस्य प्रतिमानं नास्ति अथ पंचमी अवद्यमिवे
ति गुहा गुहायां गुप्तेन रूपेण अकरोत् जातमिंद्रं अवद्यमिव मन्यमाना जननी अदितिः वीर्येण सामर्थ्येन न्यृष्टं

विततं सावद्यमकरोत् अपावृणोत् जायमानः उत्पद्यमानः इंद्रस्तस्यामेव अत्कं तेजो वसानः आच्छादयन् उद्गतः इत्यर्थः उ
दस्थात् उदतिष्ठत् किं च रोदसी द्यावापृथिव्यौ आपृणत् समंतात् पूरयामास इति तृतीयस्य पंचमे पंचविंशो वर्गः अथ षष्ठी
एता अर्षंतीति अललाभवंती अललाइत्येवं रूपं शब्दं कुर्वंत्यः ऋतावरीरिव उदकवत्य एव एताः नद्यः संक्रोशमानाः इंद्रस्तुव
माना मद्गुणान् अनुवदंत्य इव पत्र्यायमानाः सत्य अर्षंति इंद्रं अनु एता नद्यः किं भनंति अब्रवीत् याचमानं किं वदंतीत्य
र्थः इमाः पृच्छ वामदेव एतद्विज्ञायते तद्वा अभवत् तं संपृच्छति इति एता नद्यः वामदेवं इंद्रस्य स्तोत्रवचनं भव
तीत्यर्थः किं अपरत्वाद्वि परि तीर्णं आवरकं अद्रिं पर्वतं भिंदंति आपः कस्मिन्निमे धनं भजंतीति किं नु इंद्रो मम पुत्र एव उ
रुवावरकं मेघं भिन्नवानित्यर्थः अथ सप्तमी किमु ष्विदस्मा इति यदा इंद्रो वृत्रासुरं हतवान् तदा आपः ब्रह्महत्यां
पापं निविदः निविष्टा स्तुतिरूपाः इंद्रमेव प्रति भनंति ब्रूयुः इंद्रस्य अवद्यं दिधिषंत इति किं भनंत भनंति
किं वदंतीति अपरितं तस्मात् निविदः स्तुवंति इंद्रस्य पापरहितत्वं अपगतपापत्वं आपः केन रूपेण अस्येंद्रस्य परागतं अह
श्चादिदुष्कृतं धारयंति मम पुत्रो मदीयः पुत्र इंद्रः महता प्रभूतेन वधेन वधसाधनेन वज्रेण वृत्रं जघन्वा
न् हतवान् एतान् सिंधून् व्यसृजत विविधं प्रेरितवान् इंद्रो वृत्रस्य आपो न स्वपापं जग्मुः इत्यर्थः अथाष्ट
मी ममच्चनेति हे इंद्र मम युवतिः स्त्री युवतिः त्वदीया माता अदितिः न परासत् न परित्यक्तवती किं च कुषवा नाम राक्षसी मम मदीयं इंद्रं अगरत् गिरति स्म मह्यं इंद्रो मम ममत्वे वा इत्यर्थः
मां तत्र तां ममच्चन आपः शिशवे नाशयंतु मम पुत्राय मर्डयंतु मम शिशुर्मामानं इंद्रः सहसा तेन वीर्येण उदतिष्ठत् सूतिकागृहात् राक्षसीं बाधमानः सन्
इत्यर्थः अथ नवमी ममच्चनेति हे मघवन् धनवन् इंद्र मम युवतिः प्रमादात् व्यंसो नाम राक्षसः विविधानि आनि हन्
तवान् कुष्णस्य पार्श्वे प्रजघान अपहतवान् अभ्यधावत निर्विद्धः व्यंसः इंद्रात्मसेन ताडितः त्वं उत्तरः अंसात् अधिकबलः
बभूवान् तस्य शिरो दासस्य वज्रेण समपिणक् पिष्टवानसि अथ दशमी गृष्टिः ससूवेति गृष्टिः

317
1939

वे॰भा॰अ॰ ८॰

३ ३३

कस्तं [illegible] नतस्म [illegible] त्वेन [illegible] नाहं [illegible] ननी अदितिः [illegible] यसं वृणायुइं इसतवं [illegible] वेकोऽस्त्वीदुं [illegible] विरंवयसा
[illegible] नभिभाष्येऽयभंसे वलसमथेतुम्मं [illegible] अरी [illegible] मुभि रनभिभूतं स्वयं गातुंअ
[illegible] गमनेतत्वे [illegible] रीशयुइ [illegible] वीदुखं नं [illegible] उत्तमानेविरुनाम्पितहेतुमई [illegible] नस्य योदेवाः [illegible]
[illegible] अदितिः इंद्र महिषं महांतमपि [illegible] मन्त्राभैनतूअन्वे [illegible] यावत् अथानंतरहि [illegible]
[illegible] अतिपा [illegible] विद्युमन्नवीदवाच अथ
[illegible] सप्तदशर्चं [illegible] तुरीयं पिनरं पादस्यहपादेषु [illegible]
प्राग्दिश्यः [illegible] मानरं [illegible] विविधं [illegible] पतिर [illegible] अकरोत्
[illegible] आहदिव [illegible] कारणे [illegible] आसीत्
[illegible] अथ त्र
[illegible] वामदेवः [illegible] नाविपेवेअपच देवेषु [illegible]
[illegible] अमहीयमानां [illegible] यनीयां
[illegible] ॥
इति [illegible] वर्गः ॥ ॥ वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् पुमर्थांश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थ
महेश्वरः ॥ ॥ इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तक श्रीवीरबुक्कणभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण
सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये तृतीयाष्टके पंचमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ॥
॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७

319
1939

श्रीगणेशाय नमः ओम् यस्य निःश्वसितं ० महेश्वरं १ व्याख्यातः पंचमोऽध्यायस्तृतीयाष्टक आदरात् धीमत्सायणाख्येन ष
ष्ठोऽध्यायो व्याख्यायते [illegible] आदिपरिभाषया वामदेव
ऋषिः [illegible] एवैकादशानि [illegible] वरुणइदं सू क्तं
[illegible] अथ मे [illegible] वरुण [illegible] सूक्तं
[illegible] तत्र प्रथमा एवात्वा [illegible]
[illegible] उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ [illegible] प्रकारेण
[illegible] संभजं
ते [illegible] यथार्थं प्रेरयंतः
[illegible] सर्वेषां लोकानां [illegible] परितः समंतात्
[illegible] प्रकर्षेण विलेख
[illegible] अथ दृती [illegible]
[illegible] पर्णस्वभावाः भवतः अप
[illegible] विशेषेण दृतवानसि पौ
र्णमास्यां [illegible] पौर्णमासआमावास्या [illegible] नैत्तिरीयश्रुतं अथ चतुर्थी [illegible]
यदिति [illegible] वायुः [illegible]
[illegible] कामयमानः [illegible] विरूपाण्युत्स्थिराण्यपि [illegible]
[illegible] गिरीणां ककुभः [illegible] अथ पंचमी [illegible]

वे॰भा॰१०५ [illegible]नन्य: गर्भन्तु [illegible] अभि [illegible] सत्यन्तु [illegible]वरथाश्व [illegible] यथार्थं [illegible] प्रकर्षेणा
[illegible]: इन्द्र [illegible] वितरण [illegible] अनर्पब: अद्भिरपूरय: [illegible] सिंधून् [illegible]
[illegible] इति [illegible] प्रथमोवर्ग: अथ [illegible] हे इन्द्र त्वं महीं महतीं [illegible]
[illegible] तुर्वि [illegible] मनसा [illegible] एजत्
[illegible]: हे इन्द्र त्वं सिंधून् जलानि [illegible]
[illegible]: अथ [illegible] हिंसका: [illegible] कृत्यानां
[illegible] नाम्नेनद्यःअपगामिनी नदी: प्राविन्वत् ॥
[illegible] सुप [illegible] स्वर्वती: [illegible] फलम् इन्द्र: [illegible]
[illegible] अथाष्टमी पूर्वीरूप [illegible]
[illegible] पूर्वी: [illegible] सिंधून् [illegible]
[illegible] मानाः [illegible] नदीं [illegible] नाम्नि
[illegible] गणन्[illegible] यज्ञीभि: पुत्रा [illegible] हरि
[illegible] उपक्षि [illegible] नाम्ना [illegible] निवेशनात्[illegible]
१ [illegible] प्रयुत: [illegible]
[illegible] पर्वपर्वाणि [illegible] अंगा:
[illegible] समस्य पर्वाणी इन्द्रेण संधीयंते स्वयं: अ
[illegible] पूर्वीपिवरणानी [illegible]

321
1939

[illegible]: [illegible] आशी [illegible] तथानथा [illegible] विद्वेषिण
[illegible] त्वदीयानि
[illegible] अधै [illegible] इन्द्र [illegible] स्तूयमानस्त्वं [illegible]
[illegible] स्तोत्रं [illegible]
[illegible] स्वस्य [illegible] दातारो [illegible]
[illegible] इति [illegible] वर्ग: आनर्द [illegible] मणिकार
[illegible] संपालय
[illegible] प्रथमा आन इति [illegible] यजमानसंबंधि
[illegible] आयातु [illegible] आन्तोसन्त्[illegible] अतिकाङ्क्षेण
[illegible] संयोगे [illegible] हिंसन् [illegible]
[illegible] मनुष्याणां पालक: [illegible] अथ द्वितीया आनइ
[illegible] हरिभिर्भवे:
[illegible] अस्मदीयस्य कर्मणा [illegible]
[illegible] अथ तृतीया इमं यज्ञं मितिं हे इन्द्र
[illegible] संभाजयिष्यति अपि च [illegible]
[illegible] धनानां [illegible] संयाम जयेम
[illegible] इति [illegible] उपन्तुपण: [illegible] इतियाज्ये

वे॰भा॰८० द्वितीये वाक्ये चतुर्थी उप [illegible] हनि [illegible] धाव॰ अ [illegible] मिदं [illegible] मना: [illegible] नस्त्रा: [illegible] उपाके समीपे [illegible] न्यान [illegible] अत्यंतं कामयमा

१३९ न: मनु [illegible] अभि [illegible] मजं मश: [illegible] सोमं [illegible] मेव [illegible] रक्षो [illegible] माध्यं [illegible] सवने उग्रा तां भि

रू [illegible] मम: [illegible] पंचमी वियो [illegible] वि पक्ष: पक्षकस्य: वक्षोन [illegible]

[illegible] देवान [illegible] वृषभे [illegible] भि: [illegible] भि: [illegible] रस्तो।

[illegible] अभि मन्यमान: [illegible] यो [illegible] अभि

[illegible] इति तृतीयस्य [illegible] वर्ग: अथ [illegible] गिरिर्न इति गिरिर्न पर्वत इव [illegible] प्रस्था:

[illegible] यसन्नादेव चिराद [illegible] न:

[illegible] वज्रं च

[illegible] अयमनमी [illegible] सत्य [illegible] वार [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] अथ षष्ठी [illegible] मार्धि: [illegible] महि [illegible]

[illegible] आहत्यदेहि

[illegible]

[illegible] इति तृतीयस्य [illegible] चतुर्थो वर्ग: [illegible]

[illegible] तत्र प्रथमा अ

[illegible]

[illegible] 323

[illegible] 1939

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] अथ पंचमी [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] इति तृतीयस्य पष्ठे पंचमो

वे०भा०न०

३३५

र्गः अथपञ्ची विपावदिति [illegible] निमित्तं [illegible] कामयमान [illegible]

मानः [illegible] तस्मिं [illegible] उपागच्छेयुः [illegible] आया

[illegible]

[illegible] इति नवमप्रथमा [illegible]

[illegible] इति [illegible]

[illegible] एतिभागतिसइंइः स्वीकरोति इति पूर्वेण

संबंधः [illegible]

[illegible] अथतृतीया [illegible]

[illegible] कामयमा

[illegible]

[illegible] अथ सप्तमी [illegible]

325

1939

वे०भा०२०
२६७

इ भाव: [illegible] मनुष्य [illegible] यथाकामं [illegible] प्रकर्षेण
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] सेवमानस्य यज्ञं
[illegible] कामयमान: [illegible]
[illegible] धारयति अने
[illegible]
[illegible] प्रथमाभि: [illegible]

[illegible] पिबं [illegible] धनं [illegible] अतेन [illegible] समानं स्यस्क
यत [illegible] कथा [illegible] परमैश्वर्ययुक्त: हूयमानं
[illegible] तु: [illegible] यूवेदधाति पूर्वी: पुरातना [illegible] अस्येइस्य सं
[illegible] तु: [illegible] कामानां पूरयितारं [illegible] कथाकथं आ [illegible]
भि [illegible] यजमान: [illegible] दीप्यमानो यजमान:
[illegible] स्तवान् गृहीतवान् इ: [illegible]
[illegible] सर्वा: [illegible] विज्ञायेन [illegible] निपातो नकारो निशयवाची
अयपं [illegible] सं [illegible] कथाकथं
[illegible] तं निरे [illegible] स्य संरव्यं
[illegible] वर्ग: [illegible] यजमाना: [illegible]
[illegible] करं चक [illegible]
[illegible] सर्वे [illegible] स्वर्ण: सूर्यो यथा र
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

327
1939

वे॰भा॰ऋ॰९

४८

नामिर [illegible] नि पापानि इदं मि [illegible] न्यक्कनेरवस्कतं वंधिन्य: पूर्वविदु: [illegible] धा: आप: संनि हि [illegible] मित्वगुकते इस्यसंबं धिनी श्लोकस्य
[illegible] वो वै ह्व तु [illegible] पितो [illegible] निरर्दद्व [illegible] श्लोक: सुषान [illegible] अथनवमी
कृ [illegible] निकृत्यानि पाप्मा नि [illegible] द्वाणि [illegible]
[illegible] नेन वरे [illegible] दण्त [illegible] चार [illegible] नेनगावो येन व: [illegible] दक्षिणा तेन अवि
[illegible] अथदशमी [illegible] कुर्वन्
[illegible] विसी
[illegible] तेसहनं तु
वंते [illegible] इति [illegible] वामदेवस्यापदंद्रस्य
[illegible] इति [illegible]
[illegible] आनर्च येव इन्द्र
यजमान [illegible] जोयं स्यंर
[illegible] मुनेसनियम
न [illegible] मनो भवनि मघवा धनवान्
मइइ: [illegible] आसमं ताद्
नि [illegible] कुर्वंति [illegible] यास्मिन् वरीणि
[illegible] संगना उभयास उभयेयजमाना: स्तोतार
[illegible] त्राना
[illegible] मनुष्या: क्षितय इति मनुष्यनामैतत् अर्णसातौ

मन्वारि [illegible] परस्परं योगे संबंधे सति [illegible] यास्यु धा [illegible] विप्रा: प्रजा अ
[illegible] ते संयंतनि परस्परं संग [illegible] अथ
[illegible] इदि यंवल [illegible] अनंतरमेव पुरोला
[illegible] इति तृतीयस्य षष्ठे
[illegible] अथ [illegible] लोके [illegible] अभिषवं करो
[illegible] विगते छ
[illegible] अथसप्तमी यदिंद्राय
[illegible] तथाप: [illegible]
[illegible] प्रतीर्दर्यन् [illegible] यमाना: सन्व्रत
[illegible] अथाष्टमी [illegible] शात्रू
[illegible] अयं स्वामी [illegible] तरास्येद स्य पत्नी दुरोणे
[illegible] सोमपाने [illegible] वर्पिनार [illegible] अभि अविक्र दत्तू अक्र
[illegible] अथनवमी [illegible] पूर्वाचार्यै: कश्चित् श्लोक: [illegible] परिग्र
[illegible] पुनर्मूल्यं भूयसानप्रर
[illegible] अथ मूल्या
[illegible] नस्या [illegible] समयेने [illegible] वामदेवो [illegible]
[illegible] अयमर्थ: प्रतिपाद्य पादेक
[illegible] मया
[illegible] सकाशा

329
1939

वे०आ०२०९ [illegible] अथ [illegible]
[illegible] समयः [illegible]
३९ [illegible]
[illegible] चतुर्थं
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] यजमाना [illegible]
[illegible] यजमान [illegible]
[illegible] अथ पंचमी [illegible]
[illegible] यजमाना [illegible]
[illegible] यजमानः [illegible]
[illegible] अथ षष्ठी [illegible]
[illegible] यजमानस्य

[illegible] अस्य यजमानस्य [illegible] भवति इंद्रः अस्य यजमानस्य सखा
[illegible] तस्य गुरुरूपस्य [illegible] हिंसितो भवति भ
[illegible] यजमानेन सहस
[illegible] यजमानस्य [illegible]
[illegible] अथाष्टमी इदं परे इति परे [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] अहंमनु [illegible]
[illegible]
[illegible] वामदेव [illegible]
[illegible] वामदेव ऋषि [illegible]
[illegible]
[illegible] वामदेवो [illegible]
[illegible] अहं वामदेव [illegible] सविता [illegible]
[illegible]
[illegible] अथ द्वितीया अ
हं [illegible] अहं वामदेव [illegible] यजमानाय [illegible]
[illegible] देवाः मय
[illegible] अथ तृतीया अहं पुर इति अहं वामदेव [illegible]

वे०आ०२०८

१४०

[illegible]

331

1939

[illegible]

वेआ०२०५

४९

[illegible]

333

1939

[illegible]

वे०भा०त०९

४९

[illegible]

अथ चतुर्विंशी [illegible] गायत्री [illegible]

[illegible] इति [illegible] अथ पंचविंशी [illegible]

[illegible] अथ षड्विंशी [illegible] अथ सप्तविंशी [illegible] अष्टाविंशी [illegible] उत्तम नमिति [illegible]

335
1939

[illegible] अथ चतुर्विंशी [illegible]

[illegible] गायत्र्याभी [illegible] गायत्री [illegible]

[illegible] इति [illegible] पंचविंशो वर्गः [illegible] अथ चतुर्थी [illegible]

[illegible] इति [illegible] चतुर्विंशो वर्गः अथ पंचमी [illegible] अथाष्टमी [illegible] अथ नवमी [illegible]

वे०भा०२०५ [illegible]

५२

[illegible] ५२

[illegible]

337
1939

वे॰ आ॰ ८॰

४४

[illegible]

339
1939

[illegible]

वे०भा०१०

४९

[illegible] अथाष्टमी [illegible] वर्त्तमा
नं नरे [illegible] सहस्पतिर्विनुकरूपाम
[illegible] प्रम न वसा [illegible] पेना मह
[illegible]
[illegible] मिरीध्याना:
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] यन अ
[illegible] वसुभार्क
[illegible]
[illegible]
[illegible]
नाव अथ पूषा। [illegible] स्व धनाय उपयाले पग
[illegible] संबंधिनी [illegible]
[illegible] स्मान्मरा
[illegible] अथ द्वितीया [illegible] इन्द्र श्वो [illegible] यज
मान [illegible] ऋतुभि
र्देव [illegible] अस्माकं [illegible] शोभनैर्गिरि [illegible]

नमस्य [illegible] अथ [illegible] अधारय
[illegible] सोमा: आ [illegible] धारयिता [illegible] वाजा: [illegible]
[illegible] अथ चतुर्थी [illegible] सोममित्य
र्थ: [illegible] यजमानाय [illegible]
[illegible] तृतीयं सव
[illegible] अथ पंचमी आ वाजा [illegible] वायु
न [illegible] इत्यर्थ: वायु
[illegible] इति [illegible] सप्तमे [illegible] वर्ग: अथ
[illegible] इमं यज्ञम्
[illegible]
[illegible] रमणीयानां धनानां दातारो [illegible]
[illegible] अथ सप्तमी [illegible] सोमं पाहि पिबति च अस्मे [illegible] त्वं वरुण
[illegible] गीर्भि: [illegible] ऋतुयाजे [illegible] त्वी
णां [illegible] ऋतुभि: [illegible]
[illegible] अथाष्टमी [illegible]
[illegible] स्यंदनस्वभावै [illegible] माने
[illegible] अथ नवमी [illegible] पित
[illegible] पुनर्नवी करणे [illegible]

341
1939

वे०भा०तृ०५ अग्नीलनपः [illegible] तानुवङ्गाना [illegible] तासु [illegible] चानिदे [illegible] मेघरोद
[illegible] यः स पसाविसरू [illegible] नर [illegible] संसंबंध अथ दशा
[illegible] यो [illegible] धनो [illegible]
[illegible] घनदतये [illegible] निदा
दतमो [illegible] कादसी [illegible] भवन
[illegible] इनता [illegible]
भि: [illegible] इतितृतीयस्यसप्तमे चतुर्थो वर्गः इहोपयातेति
[illegible]
[illegible] धन्वना
मः धन्वन [illegible] रमणीय
[illegible] गच्छतीत्यर्थः हिप्
रण: अथ द्वितीया [illegible] आगच्छ [illegible]
[illegible]
[illegible] अथ [illegible] तेनिहवा
जा: [illegible] सोमपान मि
[illegible] तथा
[illegible] कर्मणा [illegible]
[illegible] सोमः [illegible] आकर्मणा [illegible]

343
1939

[illegible] अन्वर्ष [illegible] स्याहरी अनुवो अत एतत्क्षणेन संध
दिनवं: [illegible] तेतेद्वा [illegible] इतितृतीयस्य सप्तमे दशमो पञ्चमो वर्गः अथ षष्ठी यो व: स्म
नोनीमिहे [illegible] युजमानः [illegible] तृतीय सवन इत्यर्थ: तस्मिन् तृतीये सवनरंस
वनं सवन इत्यर्थः [illegible] धनं [illegible] फल वर्णितार मेदमाना: संत: आत
[illegible] इन्द्र [illegible] सवने [illegible] सोमम पिब: पिबस्व
[illegible] सवनं [illegible] रमणीय [illegible]
सं पिब [illegible] अथ [illegible] यः [illegible]
[illegible] ददात्वा [illegible]
तो [illegible] धने [illegible] धन्वना: मः धन्वन [illegible] अथ नवमी या
मिह [illegible] रमणीयं सोम [illegible] तृतीय सवन [illegible] स्वपस्या [illegible]
[illegible] सं पिब [illegible]
[illegible] इतितृतीयस्य सप्तमे पष्ठो व
र्गः [illegible] ऋषिर्वामदेव [illegible] भाषया जगत्य: अनन्तरो [illegible]
[illegible] जातः [illegible] इति
[illegible] निरपेक्षः संपन्न: तथा च
[illegible] निर्माणस्य [illegible]
[illegible] कर्मणा [illegible] अथ द्वितीया [illegible] चक्रुरिति [illegible]
[illegible] मनसा ध्यानेन [illegible]

वे०भा०५० ५०

स्याहर वार्थे नानेवा स्यात वन स्यापीनयेएनं नोमं पत्तुं हेपाश्च: हे भ्रभग: वोतु मनावेरयाम स्त्रिया वेरयामः अ परत्नीया नद्दोंवाज्ञा

इपिदेवाश्च ऋ भव: हे विभ्व: विभव इत्यरा ये स्वापर स्पार्हं पत्तु नमित्स्यनं तोसु प्रा कं तस्य मिरुनं मद्ध्यं मत्स्यं रेवे पुम ध्यक्षमवा वनं

म [illegible] मनवद तिस्य कं य दिस्य [illegible] मिं नास नो तंत्र अनातत ज्ञाणी संतोम्नि वराणि वतो पुनर्युवांना म्नित्यन्तरुणो वरथाय

मं चरणा स्थवतपत पारि तसं व: अथ चतुर्थी प [illegible] हे [illegible] समंत प [illegible] वसंत प [illegible] साधन [illegible] चतुर्वयं वया: शा रवा:

[illegible] मंचु [illegible] क्रतम [illegible] वनां गां [illegible] रणी [illegible] पित्रे य [illegible] मित्य तस्य रत्न नेअ पश्यन: क

रणा [illegible] मनवत नवाद्य्रो वोतु [illegible] प्रिमना मनवत्स [illegible] थ्यं स्कत्यं भवति अ

थ पंचमी [illegible] वायस्य [illegible] तइथि

र्थ [illegible] भवति विशेष: [illegible] अजो अस्मै [illegible] उत्पाद्दिव वंव: विभ्रत सोतिम्न

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ग्र

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

345

1939

[illegible] अथ नवमी [illegible]

[illegible]

[illegible] इति तृतीयस्य सप्तमे ऽष्टमो वर्ग: उपनोवाजा [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] अथ तृतीया नेवो

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] अथ चतुर्थी [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] अथ पंचमी [illegible]

[illegible]

[illegible] इति तृतीयस्य सप्तमे नवमो वर्ग: अथ षष्ठी [illegible]

वे॰भा॰स॰
४८

[illegible]

[illegible]

तुर्यां [illegible] इति [illegible] स्वसुरे [illegible] आगत्य अग्नि [illegible] भावकर्मे तु निरुक्तं [illegible] फल्गानि समस्त संख्या मेषु आ

कं धानः सर्वतो [illegible] भवनतो गोषु सर्वास [illegible] भूतेषु [illegible] आविर्भूल [illegible] सारथि धन [illegible]

[illegible]

347
1939

तै॰आ॰ बृ॰

४९

[illegible]

... अनेन [illegible] पुनर[illegible]रित्याले ना माह

[illegible] मनअरित्यः [illegible]

[illegible] एवं महानुभावः [illegible]

[illegible] इति तृतीयस्य [illegible] चतुर्दशो वर्गः इंद्र [illegible]

[illegible] इंद्रावरुणा [illegible]

[illegible] अथ द्वितीया [illegible]

[illegible] अथ चतुर्थी [illegible]

349

1939

वे०भा०८०

१५५

अथ पंचमी [illegible]

[illegible]

[illegible]

ऋ०भा० १०० ॥ इति [illegible] मंत्रानन विश्वुनि [illegible] अथ [illegible] मनामिनु [illegible] रथिव्यां च पितरः पाल्यितारा [illegible] आसन् भवन् एते सप्त [illegible]

४९ य: [illegible] गहि [illegible] प्रमाणेव [illegible] यज्ञेन [illegible] वरुण [illegible]

[illegible] वसिष्ठ [illegible] सप्तर्षि [illegible] वरुणमिन्द्रं [illegible]

[illegible] गुरु [illegible] वरुण [illegible]

[illegible] सप्त [illegible] महदेव

[illegible] अथ [illegible] कः वयं

[illegible] वरुण [illegible]

[illegible] इति [illegible] अथ [illegible]

[illegible] अश्विनौ [illegible]

[illegible] तत्र प्रथमा [illegible] इति [illegible]

[illegible] हरिं [illegible]

[illegible] अश्विना [illegible]

[illegible] अथ द्वितीया [illegible] आगमिष्ट [illegible] यज्ञं [illegible]

[illegible] अश्विना [illegible]

[illegible] अथ तृतीया [illegible]

[illegible] आगच्छथ [illegible]

[illegible] आगच्छत [illegible]

[illegible] भन

[illegible] अथ चतुर्थी [illegible] उपसमीपमाति [illegible] भूतभयेन

ऋ [illegible] आगच्छथ [illegible] सञ्जस [illegible]

[illegible] अश्विनाव

[illegible] अथ पंचमी [illegible] उरुप्रभृतं

[illegible] गच्छति [illegible] सोम [illegible]

[illegible] सोमस्य [illegible] सर्वतो [illegible] सोमं [illegible]

[illegible] इति [illegible] अथ षष्ठी [illegible] इति [illegible]

[illegible] आरोहमाना: [illegible] गच्छति [illegible] रथः

[illegible] अथ सप्तमी [illegible] अश्वि

[illegible] अश्विनौ [illegible]

[illegible] अश्वं [illegible] इति [illegible] अथ [illegible]

[illegible] अश्विनौ [illegible] इति तृतीयस्य [illegible]

[illegible] वर्गः [illegible] अश्विनोः [illegible]

[illegible] विनियोगः तत्र प्रथमः [illegible] अश्विना अश्विनौ [illegible]

[illegible] रथः [illegible]

[illegible] मंत्र [illegible] अथ द्वितीया [illegible] आदित्यस्य [illegible]

[illegible] अश्विनौ [illegible] इत्यर्थः [illegible] कर्मभिः [illegible]

[illegible] सोम [illegible] महान्तो [illegible] यद्वा

[illegible] अथ तृतीया [illegible] यजमानो [illegible] सोम [illegible]

[illegible] अश्विना अश्विनौ [illegible] कुर्वाणः [illegible]

357
1939

वे०भा०८०८

५३

तंत भाव र्तयनवहं पति अथ चतुर्थी हिरण्मयेनेति [illegible] हिरण्मयेन रथेनोपयातं सोम्यस्य वै
[illegible] सोम [illegible] घनं [illegible] धारयध [illegible]
[illegible] अथ पञ्चमी [illegible] हिरण्मयेन [illegible]
[illegible]
[illegible] अथ षष्ठी [illegible]
[illegible]
[illegible] अजमीत [illegible]
[illegible] अथ सप्तमी [illegible] आदित्यः [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] अथ द्वितीया [illegible]
[illegible]
[illegible] सूर्य आदित्यः
[illegible] अथ तृतीया [illegible]
[illegible]
[illegible] अथ

चतुर्थी [illegible] हिरण्मय [illegible]
[illegible]
[illegible] अथ पञ्चमी [illegible]
[illegible]
[illegible] अथ षष्ठी आ
[illegible] आदित्य [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] अथ द्वितीया [illegible]
[illegible]
[illegible] मार

ऋ०भा० ह० ८

[illegible]

353
1939

[illegible]

वे॰भा॰८७ ॥ [illegible]

[illegible] ...तृतीयासवनेब्राह्मणाच्छंसिनः सोमस्याविवक्षत ... [illegible]

[illegible] ...इत्यर्थः ... [illegible]

[illegible] ...पुराण... [illegible]

[illegible] ...अथद्वितीया रहस्य... [illegible]

[illegible]

[illegible] ...अथपंचमी... [illegible]

[illegible]

[illegible] ...इति... [illegible]

355/1939

[illegible]

[illegible] ...इन्द्रस्य सोममि... [illegible]

[illegible] ...इत्यर्थः ... [illegible]

[illegible]

वे०भी०८.१० [illegible] ...तृतीयाष्टके सप्तमो ध्यायः समा-
प्तः ॥ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ [illegible]
५५ [illegible]

[illegible] अथ द्वितीया [illegible]

[illegible]

[illegible] 357/1939

वे०भा०२०८ यदेवमं भावयन्तो विदुरुषमाना देवा मिदेवारोयस्या स्वातु गीरुथवद्भिः यंते देवांय न्वेतिरा मौहननायो धूतदेविपृणउ पसकाले हि परा
यंते हत्वा: विविक्तिवद्रापयंवी बन्नाहि बरवावी तूरन्तेनिवाङ्न्वामररवीदेविया मिमक्ष निभिः अवयमनस्तमहि पविवा घयामरक मरुत्य
५५ अथ पवमी प्रतिमयामिमद्रः स्तुत्यारत्नमयः प्रयरवा नमनिरुययनेगयांसगी: नउरकान्नांव धारा उरुक्रयमप्पाः उरुद्द्योमरुतेजः
आसया अपूरपनजवपरी आपनुवी विहिमिभावरीश्वायत्व न सन्यापनुवी: आसुतुमीतेऽसतहगनजोति पानेऽसता नमो धूकार
भाव: आरयोर्हि वमयां हविर्लक्षनेऽश्मन्नः अन्नयानुवस अथयतसवी आ पौलेनो नीनिदेवनतौ हिमुभिः पावेरिआतवोपिरुत्विसं
र्गमियमंबरीरते निमभित्तमनोमिब्रूओ वरेतितवोमिपायवाशेनयुक्तासस्तेवत्कराणि इनिवत्नो यस्याप्समेत्जनीबोवर्गः नेदवस्यनि
ममर्षम स्वे सतं वसरेवस्यार्थआगतं ननिवनत पावातुक्रस्य मनदेवस्यसानि मेहु आगतमिनि अमिक्षविकेत्सीदूह निवेद्वदे विवेशास्मे
इदं नवमयमा नेरवयेतिनमिव तवसयोरेव न्वयार्थवणी वमहतुअंनमस्तनं वसीमहे धार्थ याम असतस्वजसत वतं तहत: अथेनस: अ
हव्नमस्येदेवस्ये वितंयंपः येनथेननयुक्त समू वर्हितनत्यहनामेन मन्देपकतितं धनमा तंसरूपेहविरंन वनेयजमानायसन्माथा
अनेवनजीन वर्हिर्यत्नन्देवः सविताभर्तृभिः रात्रिभिः रमस्त्वामपुरस्तन्समेवं: दिवसैः सर्वैसुनेकंउरयानउ दक्षतुनतुकरोति
र्घः यस्तजातितवेनोवाननवेः उपवरोनि आपरितीया दवो पनितं विजापुलेजरुयतीधारयनिकेवलं हिरण्यं अपितुमनुनस्यरू
रूयस्यामिलोकस्य भर्ताप्रजापतिः प्रजानामरक्षसारिमापालयिनानि ब्राह्मोरेवः विहंगमनीषिहिरण्यं वमनिमंधेन आच्छादयन्तमस्य
यंमितसत: विधि पंइमतरवदेवः प्रथयन प्रस्थापयतिम आदरनज्ञा सूरयनूपयेत: उरुप्रसूतं तनजमसवं उवथं स्तुसं अमीननतु
त्याद्यति अथ स्तोत्रा आप्पारआतीनिअयोदेवः सवितादित्यानि पसंवपोलि पार्थिवानिरजांसितो कान्तितत्सत धावः पृथिव्यस्वस्ति
स्त्राकृतीर्धारयन्पतिन उरुप्रभूतं गीःस्मयतितिहि पुनर्भा प्राज पूर्यो तलाभिमामिदेवः स्वायधर्मणे स्तवीवा यथा पथारणाय स्तोकं मनु(?)
कृष्णवकतोनि सविता सवीनयिपनेये अनुशायानिमिवा वरि कुर्वीतो वास्ता पक्षस्ज यविमसारयन्ती त्यर्थः कुर्वनुअतुभिः कां
निभिः गज्जनमिवद्रायन्नुस्कर तवेस्था पृयत्न प्रसमस्तोरयन अयवाजनकुमिरितिरात्रिनाम नदुपलक्षिते सर्वैः वासरैः सर्वैरपि
स्वि स्यांयवकरोमीत्यर्थः अथ चतुर्थी अराभ्याभक्तना नीति सविता देवः अराभ्यो न्येर हिंसितं नः सनकबन्धानिनप्रसवा द्रानदेपवत्तु
लनिकर्मायि यावित्नामभिरेत्त्वे अश्वन नयलो कस्य प्रजापतयमन अज्ञा भावा युकुर्वीयो प्रातमा क प्रसार यति सस्व कर्मणो नुज्ञापयतीत्य
र्थः सर्वेषापाराणां भर्वाथीतवाल मवितावे प्रसवानाभीग्राइतिहि श्रुतिः ध्रनमनो ध्रतकर्मासतथा कुर्वन महोमहतः अज्ञमस्य गज्जतो भाज
नि ईश्वरोभवतित्यवन्यत्री भिरं अंतरी क्षमनिअयं सवितानिः श्रीः मे सं तरिस अंतराकंभवति गज्ज हियंत रिक्षं परिभूः परिताविं
नाम नमहिमनामहितेनेइन्द्रनि व्याप्नोति वायुविरूपरुणा स्वा स्वर्वेलोकाः अंतरिक्ष भेदस वायुवलोकं सवरुणलोकमित्या श्रु
नेः श्रीरआंग्निरेम नालकानि त्रीणि दिवि संतरिक्षतुलक्षणान्त्रीन्लोकान्निन्वति पूर्वमंतरिक्षस्येवान्तरभेदउक्तः इहतुसामान्या
कारेणोस्य पुनरुक्तिः भीणिरोचनानिरोचमानानि आधिपत्या न्यादि सतुस्त ज्योतिनस्य सर्वा मिलेनेन्व ति पूर्वमंतरिक्षस्येवान्तरभेदउक्तः
अथ सुर धियोरवान्तरभेदांल्लोकानिन्वतिउ ऊनेनिको दिग्रस्यौ द्विप्रजापतिरित्या स्यान् त्रीन् लोकाविनितत्था तिस्रः पृथिवीस्व
निखिलवानलतिमे दोलोकानिन्वति एवमन्यापोदेवः विभिर्व्रतैः कर्मभिः उपवर्धहि आस्वो नो समान मनाः आत्मनेवस्वीयानुग्रह
सु अवाभिरक्षतिअमिरक्षतु परिपालय तु अथ षष्ठी प्रत्यक्षत्वादि तिरहस्यतः प्रभृतधनः प्रसविता प्रकर्षेणानुज्ञाता कर्मणां निवेश
नः मवेशवित्तय: अगतोजंगमस्य स्थानुः स्थावरस्या भवस्य यो वश्यमहान्सविता देवो नो समभ्यं सतवेन्द्रा मंयछतुकीदृशं त्रिवरू
थं भीणि वरूथानि ग्रहाणि स्थानानि शीतातपवर्षनिवारणानि यस्यनत्ताद्रशं अस्मभ्य माकमहमः पापक्षयायभवत्वितिशेषः राजक्रयभान्देयइ
त्येषानुवचनीयास्त्रिलेक्ष्माग न्देवक्रतुभिरवंतु उदयमिस्व ध अथस्मे देति से पासक्षमीमागन्देव इति देवः सविता क्रतुभिः स
हागन् आगमनु गयं त्वेतिरूपं किं वक्ष्यं ग्रहं वर्धनुवर्धयनु मे स्या क मक्षप्रजां हो प्रमनु तावृषेतं इषमन्नं रय धनु सर एवनो स्मान्
रात्र भिताङिभिः अहभिश्च सर्वं पुष्टिनेवित्यर्थः जिन्वतु प्रीणयतु धनातिरसस्य अस्मासमप्रजावंतरयिं समन्वतुव्याप्नोतु प्रापयत्वित्यर्थः
इति सप्तमीयभारमेचतुर्थीवर्गः अभूदेवइतिपत्र्चनपमक्तं माअदेवस्यार्षं सावित्रमंत्यानिचपृष्ठं त्रिष्टुबन्तपरिभाषयाजग
त्यः नथाचानुक्रमणिकाअभूदेवः पदून्निष्टुबंतमितिअग्निष्टोमेवैश्वदेवस्याद्ये सावित्रनिविद्धानमिदं तथाद्यूक्रे अभूदेव एयचादि
त्राणि स्वस्त्रप्ते इतिअश्वामावित्र ग्रहस्यनवाप्यसावित्रग्रणग्रहणंचास्य भूदेवः सविता धेयानितुन इति से पासथमा अभूदेवइ
तिमविता देवः अभ्युपहरतीत्भ नोनुसभनो स्मा कयं पोयवीयोभवति रसनीयागकाले मन्द्रस्वतीयसवनेन्द्रभिरत्मदीयहोतृभिः
उपवाचः स्तुत्यो भवति योदेवो मानवेभ्यो मनोरपत्येभ्यो यजमानेभ्यः तेषामर्थायरत्नारमणीयानि धनानि विभजति स देवः श्रेष्ठंप्रज्ञा

359
1939

वे०भा०२०८ मंत्रविणंगवाल्लिस्तणं धनंनो आकं अ या स्मिनूकर्मणिवपारःधनद पादित्यर्थः तथावंयद्दुलिउ पवाच्य श्वाभृदिति अथ द्वितीयादेवे
१५० भ्यो हीति प्रथमंदेवे भ्यो स्मिहिताय प्रति औरदेवे भ्यो वद्वितये भ्यो यज्ञार्हेभ्यः अमृतत्वंतत्ताधनं उत्तमंउत्कृष्टंतमं भागं सोमादिलक्षणं स्व
मिअसुवानासि आदित्अनंतरमेवयजमानं हवि पां रावारं हे सवितः अथ पंचमकारयसि मनुष्येभ्यो यजमानेभ्यो नीविता जीवितानि
अनूचीनानुकूलमनुक्रमेण यन्निमित्तं पुत्रपौत्राद्यनुक्रमः इत्यग्निष्टोमिकान्निमन्त्र वपुषे अथ तृतीया अचित्तीयदिति हे सवितः वयं अ
चित्ती अप्रज्ञया देवजनेषु यद्दीनि दुर्बलैः पुत्रादिभिः मनसि वाचेदसैः प्रयत्नैर्धनैः प्रभूतीप्रभुत्वात् स्ववयं मरने तियावत्तदु
कालमत्तापुरुषयत्नयावत्वागः मनसेनकेवलं तयेपदंअपितुदेवन्येषु मनुष्येषु वाक्यार्थादिभिः अपकृतमनःकृतवस्तो स्मान्
तमभागमलिनं अगाः गतम् अपापातकाविनाशमनीहि सवितुः सत्यधुमनस्यनप्रमीतत्वं यद्दतियाज्या
सृ भिंतं यत्नप्रथिमसवितुर्देवस्येनप्रथमसिद्धिमेवलुत्वं निप्रथमसमितुर्देवस्यतत्कर्मनप्रमियेनप्रमीयेतप्रहिंस्येतहिंसा
हनभवतीत्यर्थः कवथैकेनप्रत्ययः यद्देवस्यविनिमुद्धिकाराणेवद्वीभावकर्मभावदेवत्वं कर्मेत्यर्थः कथमहिंस्यमित्युत आह यथावि
श्वम कर्नेधारयिष्यतिधारयतिविश्वंधारणंकृत्वं समावित्तत्वमसिनेनयासंपुपि लोकानां पुत्रपुत्रलक्षितो हस्तायैः पृथिव्याः यां
मनस्य आचाये उर्व्याः अमुख्य उलोकवसमानियरयतिनआदित्यपुलोकस्यममुस्वर्गचक्षमातिप्रस्यदस्यनंदुलंकर्मसत्यमावाच्यमिति
अथचतुर्थी इन्द्रज्येष्ठानितिहे सवितः इन्द्रज्येष्ठानूइन्द्रः मनीम्सर्वेषुत्कर्मेभिः ओवा उत्तमानाश्रयायपानेनाञ्छाः तानस्मानूटस्व
मरुद्भ्यः पर्वतेभ्यो व्यधिकमूलप्रतिष्ठरपूर्णकं वरम्यः यजमानेभ्यः पृस्मावतः स्हवत स्थानानिवासान्संप्रायान्गृहीतांदे
नू मतन्तियथाधापथ्यापलयेनागच्छ्यापिनलं व्याभियाभिरिति यन्नतेतस्यानतनवसवायानुज्ञानैयेएकैकवेऐमियमननमनति
कम्यमस्तुः निजंनिअजवहीयेनेन्निरहन्निनिहयज्ञमानाः हेसवितरन्तरक्षेसवासःसवाः सोमादिसीयाप्रथमासोमानयद्दास
वासः सवनानिवानरादीनिप्रतिनिवहन्तअभिपुष्यंति नेकवलमे कस्मिन्येवाहनिसवनत्रयेपुत्रअपितुरिदिवेदिवेप्रतिदिनं सोमगते भ्यो
यजनक मानवंतिअभिपुष्यंतितेभ्योन्नस्मभ्यं इन्द्रः शर्मयंसतयच्छतुयावापृथिवीयावापृथिव्यौव अद्भिः विद्धिः सत्तिसिंधः सिंध्वभि
यानिर्देयनात्र आदित्यैः सदिनादिति शर्मयंसतयच्छतु यावापृथिवी माविश्वेमलेडंइन्द्रादीनां णिंणनमुत्कानेपांप्राधानविरुध्यते ॥

361
1939

इतितृतीयस्याष्टमेपंचमोवर्गः कोअद्यत्वालेतिरष्टाबृंदाद्व्यामंसूक्तं वामदेवस्यार्षंविश्वेदेवत्वं वाकेभक्ष्यस्यापाप्तिर्ग्नेगायत्र्यः त्रिष्टु
अनादेत्रा पंथिमा पवष्ठिमिकुमः नथावानुक्रम्यते कोअद्याद्यष्टौदेवविप्राणामथंतं श्वावित्रिविनियोगोलैंगिकः तत्रप्रथमा कोवस्थानेनिहे
वसवः मर्यंत्र बलविना रोदत्रा वेमुधाने कन्या वातंत्यामृं वेकसव अनस्तृतिसप्रियः कव्यवरताअधरा विनाउ स्वानां वरणीयाभ
यभिदेवाः आरसिसानस्वा वीरंस्वनो अरिने यमसंउनीभिरतवपिवायास्यापित्रीपणंतस्या अत्ययः यदिदंदेवकुरदेवता मंत्रेणस्यात
दि मिधानोनस्थानसमंमिंत पूर्वमविषवानवादिनपूर्वस्माविदम आनदन्वास्येव पाद्गदित्यानश्चदिते मित्रावरुणौतस्मके स्वादित्या रुद्राद
सत्र सरानवद्दमिवान्तंसेवयिनेजयन्तसमि पिकरणइतिसवाना धिकरणेपवनअंधपावरोनिपतियतअस्यानिधानः सिध्यतितस्मात्
पावामनिटलेनत्यसिञ्चावणी इन्द्ररुणाद्दमिमसुनादर्यसोमदेवस्वजमिमतिसुतुस्युष्यान्नअसोधाहेदेवावासुधारतंअध्वरेयागकः वरिवोधादि
धारयति अथद्वितीया यत्येधामानीतियेदेवः पूर्व्याणिपुरातनानि धामानिस्थानानि वाप्रार्चनानअर्चेति प्रयं वृत्तिस्तोतृभ्यः यत्येच
पियोनारोरु स्थानानामपि विनाशनेन्द्राअमृताः मुख्यान् मुवकलिलमो विवासयंति देवानिवानारः फलानांकर्तारअजस्वानित्याः विरध्वः
पूर्वत्यमिमनं विकवपूलपलियः मलकमांचेर समाद्द्वनीयासेककृवंनतेरा चंतेअथतृतीया मपरस्यामितिपरस्या सर्वेगंतव्यामदितिंअदीनां
देवमानरंवारेवीमिपतंयरनशीदं नवपिमानिनी देवीस्वस्तिं स्वस्तिनाम अमेनवामिकंदेवींसत्या याकू नायाकैमंत्रे ध्वइरके प्रास्तादिति उ
देवजनीयावारधियो नोअस्मानिवानः क्रितरांगानः धार्यामि उपास्तानत अहोरात्राभिनानिदेवतेस्मरेअथरं मान्नीयकर्तारंअभिमन्तमि
मित्रापः अथचतुर्थी अर्वमेनिभयमास्वोस्माकं पथांयजनदिमार्गंविवेनिताप यतिषतिः वरुणः इषः विद्यतिअग्निः कविनं कस्वरंगातुं वि
धायिइस्वपूक्रमस्तु स्तवानाम यमानोनवन मनुष्यवत मनुष्यापतंकरूयं वरणीयं अमवन बलोपेतंशर्मगृहंकरवंवानोस्माकंयंतंग
कत्तंउपूरणः अथपंचमी आपर्वतस्यपर्वतस्कन्दः मरुस्येन वामकस्यदेवस्यमरुतां च त्रातुःरक्षकस्य भगस्यदेवस्यच यावांत्तिरक्षणा
निअग्नीआरणंक्तवणिर्वरुणोदेव उन्यानवन्संवंधारहसः पाधात्नअस्मान्पानरक्षतुउनापिचमित्रश्च मित्रयान् मित्राभावाकन्
सानउपवरक्षतुउपूरणः इतितृतीयाष्टमेषष्ठो वर्गः अथषष्ठीनूरोदसीइतिहेरोदसीद्यावापृथिव्यौयुवां अहिनाबुध्न्येन अहिर्बुध्न्यनामे
नदेवेनमरुत्संधिभिर्नियापनीयरिष्टैः कामनिमित्तभूतैः स्तुवीतस्तुवेसनिष्यंवोधनानांसंभक्तुमिच्छन्तः संवरणे संचरणायसमरुस्म

पु०भा०सू०८ ॥ [illegible]नंपथा[illegible]नि[illegible]लेवन्नारेनेदेवीवर्ननवतोदिम[illegible]नयोनवोनधिस्यजन[illegible]पप्रणोनं[illegible]पोसइत्य[illegible]वानेदेवीरपूरण्वं[illegible]स्याद्वीः[illegible]
१५८ ॥ [illegible]जनेनिरव अथ[illegible]देवैर्न इति[illegible]वान[illegible]दि[illegible]वैः सहलो[illegible]निपातुरघातुदेव[illegible]नायनांस्त[illegible]इत्यर्थः सोप्यप्रमाथन[illegible]
[illegible]नामनोकवतुमि[illegible]वरुण[illegible]तुवर्मा[illegible]नि आ[illegible]सो[illegible]रक्षणं[illegible]मि यं[illegible]तुं[illegible]मिव[illegible]मः समर्था[illegible]
[illegible]नुरानेयसंव[illegible]तुमर्हमेत्वर्थः [illegible] भन्दिदीना इति[illegible]वो[illegible]पथनस[illegible]स्तु[illegible]रक्षुं[illegible]प्सिर्महो[illegible]न्तः सौभाग
[illegible]गत[illegible]लानि[illegible]वाति[illegible]भाग्य[illegible]स्मनेरस्तु [illegible]उ[illegible]नि[illegible]मवानि[illegible]निहि[illegible]
[illegible]मि[illegible]वा[illegible]रणी[illegible]नि[illegible]पाप[illegible]मस्तल इति[illegible]थसा
धनेन[illegible]नो[illegible]वरुणोजर्यमेंद्रः[illegible]गम[illegible]गं[illegible]घो[illegible]ननिर्द[illegible]स्य[illegible]निद्राणः इति[illegible]
यस्मा[illegible]मगो[illegible]गः [illegible]नि[illegible]मवर्म[illegible]कार[illegible]नि[illegible]मंद्याना[illegible]नाके द्यावापृथिव्या इत्यनुक्रमणि
का [illegible]सोमपते[illegible]आदित्य[illegible]वाना[illegible]पृथि[illegible]द्यावापृथिवी[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]वी[illegible]मन[illegible]द्यावापृथि[illegible]पुले[illegible]पथ[illegible]मंत्रैः सोम
[illegible]विभि[illegible]वायु[illegible]मरु[illegible]द्यावापृथि[illegible]स्य[illegible]सेन्ना पर्जन्यः मेप
[illegible]भिः [illegible] [illegible]मरु[illegible] मे[illegible]को निह[illegible]रण[illegible]म[illegible]संबंधः अथ[illegible]यादेवी[illegible]मि[illegible]रिति
देवि[illegible]मजन[illegible]ति[illegible]उद्गा[illegible]णमी[illegible]उ[illegible]इति[illegible]वर्तुमं[illegible]देवेत्यादि
[illegible]पावापृथि[illegible]देवि[illegible]र्द्यैः स[illegible]मि[illegible]मंत्रैः हविभि[illegible]वायुमे[illegible]तु मि
[illegible] [illegible] अथ[illegible]मइं[illegible]पाः[illegible]नु[illegible]ने[illegible]आल[illegible]मे द्यावापृथिव्यो[illegible]नोत्यादिन
[illegible]पनिः [illegible]उ[illegible]वि[illegible]णि[illegible]भी[illegible]अनि[illegible]मन[illegible]उत्पनि[illegible]आनो[illegible]वारजसी[illegible]नगि[illegible]धीतो धीमान्
[illegible]मम[illegible]नं[illegible]वान[illegible]पाइति[illegible]चतुर्थी[illegible]सीनि[illegible]द्यावापृथिव्यो[illegible]मनली[illegible]पत्नीसहितैः
[illegible] [illegible]पननेर्वा[illegible]पयंनी[illegible]वाण[illegible]पाः परस्परसंगत[illegible]उरु[illegible]उर्वं[illegible]ते[illegible]व्यात्तयजने[illegible]व्यम[illegible]योनी

[illegible]न विपानं[illegible]लनं[illegible]निवसानं[illegible]त्यादि गायत्र[illegible]स्त[illegible]वा[illegible]राने[illegible]यत्रा[illegible]द्यावापृथिव्यें[illegible]नीव[illegible]नप्र[illegible]प्यः न ॥ 363
[illegible]वां[illegible]तिज्ञ[illegible]मिति तत्रप्रथमा [illegible]पंचमी[illegible]वांमही[illegible]द्यावापृथि[illegible]घवी[illegible]मानेवांयुवाभ्यां[illegible]सोत्रं[illegible] ॥ 1939
[illegible]मि[illegible]भराम[illegible]र्षेण[illegible]पा[illegible]यान[illegible]सुवां[illegible]स्यने[illegible]तुं[illegible]उपसर्गश्रुते[illegible]क्रियाध्याहारः उपगच्छा
[illegible]पः [illegible] सुव[illegible]नेने[illegible]दंर[illegible]स्यान[illegible]लेन[illegible]मिप[illegible]पुनाने[illegible]घयंत्यो[illegible]मानं वां युवां
[illegible]पः [illegible]नि[illegible]वाद्दिनामिथः परस्परं पुनाने[illegible]घयंत्यौ[illegible]नं वांयुवां[illegible]थः [illegible]वाद्दिनामिथः परस्परपु
[illegible]धयं[illegible]सारेण[illegible]नं[illegible]दमा[illegible]नरि[illegible]मिति विवेकः सनात्सदा[illegible]लं[illegible]नं[illegible]यथः
[illegible] मही[illegible]मही[illegible]द्यावापृथिव्यौ[illegible]स्य[illegible]निनं[illegible]थयः[illegible]नरं[illegible]तारयंत्यौ[illegible]पत्नी[illegible]यंत्यौ[illegible]परिपरि
[illegible]निपेट[illegible] इति[illegible]यस्या[illegible]मोवर्गः [illegible]स्यपतिनित्य[illegible]वामदेवस्यार्ष[illegible]चतुर्थीषष्ठीसप्तम्यो[illegible]नु
[illegible]भः पंचमी[illegible]अव[illegible]त्यनुउ[illegible]गि[illegible]हि[illegible]णं[illegible]स्त[illegible]मः आ[illegible]ग्निं[illegible]त्रपतिदेवताकाः चतुर्थी[illegible]देवता
काः पंचम्या[illegible]नाको[illegible]देवताके[illegible]सम्यो[illegible]तथा[illegible]त्र[illegible]स्याः[illegible]प्रत्याः[illegible]कायस्पुरउष्णि
[illegible]नाम[illegible]यमाना[illegible]नेअनुष्टुभा[illegible]नुय[illegible]विनि[illegible]वर्ष[illegible]नेन[illegible]मत्स्य[illegible]याक्रपेद्या तथाच
[illegible]मिनं [illegible]पतिना[illegible]मिति[illegible]याज्ञ[illegible]मो[illegible]निपती[illegible]ति तत्रप्रथमा क्षेत्रस्यपतिनेवियंयजमानाः
[illegible]पति[illegible]न[illegible]पतिं[illegible]अथापरे[illegible]पर्ण[illegible]धयति[illegible]जयाम[illegible]यामक्षेत्रस्य[illegible]गाम्
[illegible]उपसर्ग[illegible]क्रियाध्याहारः[illegible]लक्षणं
[illegible]ति[illegible]क्षेत्रस्यपतिने[illegible]जानीयात् असौ[illegible]मे[illegible]वरुणस्यातिरिक्ता[illegible]पति[illegible]नीयाअथद्वितीया[illegible]
[illegible]पते[illegible]क्षेत्र[illegible]येन[illegible]मध्ये[illegible]तं[illegible]धेनुः पयइव[illegible]यथा[illegible]धेनुस्तथा[illegible]मधु
[illegible]नं[illegible]विनन[illegible]नमि[illegible]पमानार[illegible]मित्यर्थः [illegible]स्य[illegible]कस्य[illegible]पतयः स्वामिनोनो[illegible]यंतु[illegible]यंतु[illegible]
[illegible]नस्येन[illegible]मणि[illegible] [illegible]नम[illegible]यंतु[illegible]तु[illegible]नि[illegible]कर्मा[illegible]णा[illegible]क्षेत्रस्यपतिधानीयें[illegible]मधी[illegible]षधी

वे०भा०८० [illegible]पद्दतिपरीधानीयेति[illegible]न्वान् मैत्रावरुणीया मधुमतीरिति ओषधीरि[illegible]ध्य: श्रीकिम्पियम्[illegible]सम्यंम मधुमतीमपु
५९ मत्वाभवंतु [illegible] [illegible] [illegible] अकुन्वनं [illegible]तथा आप: अंतरि[illegible] मधुमतु[illegible]सेन स्यपतिरस्पि[illegible]
[illegible] [illegible]पनिमनुतम्यकु[illegible]येन अथ चतुर्थी [illegible]इति [illegible]वर्द: [illegible]
[illegible] [illegible]भवतिन[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]यरणेन[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]सर्वं भवतीति तस्य
[illegible] [illegible] सूक्तिनं [illegible]
[illegible] [illegible]देव: [illegible] [illegible] [illegible]आदित्य: मरणा
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]यत्ययोरिति
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]संवरमहे अथ सप्तमी [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]उच्यते
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] अभि[illegible]भवतितथापर्जन्यो[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] इति [illegible]वर्ग: समुद्रादूर्मि
[illegible] [illegible] [illegible]अनुक्रमणिका समुद्रादूर्मिरिकादशाय
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] समुद्रादूर्मिरित्याद्यमिति तत्र प्रथमा समुद्रादू
र्मिरिति [illegible] [illegible] [illegible] समुद्रादूर्मिरिति [illegible]मधुमानूर्मि
[illegible]उदारत् [illegible] [illegible] [illegible]आदित्या
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ५९

यम: [illegible] [illegible]विषसमानं अंशुं [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]इति
[illegible] [illegible] [illegible] एवं सर्वं [illegible]सारेण
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]परिहरेदि
[illegible] [illegible] चत्वारि शृङ्गाणि [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] अथ स्तीया चत्वारि शृङ्गेति [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] चत्वारि शृङ्गा चत्वारो वेदा: शृङ्गाण्यस्य
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] त्रयो अस्य पादा: [illegible] द्वे शीर्षे [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] वृषभ:
[illegible] [illegible] [illegible] महो देव: मर्त्यां
आविवेश [illegible] [illegible] चत्वारि शृङ्गेति [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] त्रयो अस्य पादा: [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] द्वे शीर्षे
[illegible] [illegible] [illegible] त्रिधा बद्ध:
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] चत्वारि शृङ्गेति चत्वारि पदजातानि नामाख्यातोपसर्गनिपाताश्चेत्यादिना व्याचक्षते अपरे त्वपरत् सर्वं मंत्रदृष्टव्यं अ

365
1939

वे०भा०क०

३८

[illegible]

367
1959

[illegible]

ऋ०भा०१० नमसी धका नाननिर्मा विनिर्मितामव अथ तृतीया। यदीगणस्य तिय घरइ मयमग्निः गणस्यमं धामकस्य जगतः रश्मीनां चक्रमिव व्या
६१ पारप्रतिबंधकं नमः अर्ह ग प्रतिगृह्य निवासमिथो भवतीत्यर्थः नरकाचिः दीप्ताग्निः अद्भिर्भक्षैः सहकैत्यर्थः ऋचिभिर्गोभिः दीप्ते
रश्मिभिः मन्यतनिविश्वं जगत् आनमनं तरमेव दक्षिणा प्रख्यावाजयंती अन्तमित्थी आश्यया युज्यते युक्ता भवति अथा वा दक्षिण
मध्याज्यधारा युज्यते तां च धारां उत्तराड परिविस्तुतो ऊर्ध्वं जनानामन्नकृभिर धयन् पिबति अथ चतुर्थी अग्निमच्छेति अग्निर्देवं भ
गमिमत्थं जनेरवथ तारं यता मनः उत्ता यजमानानां मनांसि संचरंति देवाय एव्यान्तदर्थं करायं पधिष्यतीति ध्यायंतीत्यर्थः चक्षुषी
यमवंथा प्राणिनां यथा तस्यैं संचरंतिनतदनयन यस्उमेनमग्निं उपमासहविरूप द्यावापृथिव्योमन्वानेजनयन् तरानीव तः प्रकृष्ट्यर्णो
पेतावानीं विजनवानग्निभक्षमग्निरुदये काले जायते प्रश्च धनइत्यर्थः अथ पंचमी जनि ष्टेति अयमग्निः जेन्यः उत्पाद्यैर्ज्यैः नीयः अग्ना
मन्नउदयकाले जनिष्टप्रादुरभवत् हितपश्चात् हितपुवतेपुवनो वपुकाष्ठेपु अरुषः आरोचमानः सन्हितः स्थापितः पश्चात् दमेरमतन्
यागगृहे मदमन्त्वा रमणीयाः सच्छालाः स्थानेधारयमाणः अथवा यजमानेभ्यः सपदि धानिर्जानात् स्थानेभ्यिः हातारो मनिष्पाद
के मनवर्तो यान यपुष्ट्यः सन् नि षमात् निषण्णो भवति नीवृत्तिर्यजमानेभ्र तइतिश्रुष्टयदि स्यात्तदानी मरुभिमानोत्थिः कार्यातन्त्रय
मनु वाक्यां प्रमितेव अग्निर्हो तान्यश्चार्द्धजीवा नसाध्वीमकर्दयावीतिनो अच्छति मे षा षष्ठी अग्निर्होतेति अयमग्निर्होता होम निष्पादकः
मन यज्ञीयानयुष्टव्यप्स्वमनस्यसीदन निषसाद कुर्वैतेतद्व्यते मानुः सर्वेत्यनिमीनुभर्म्या उपरूउप संगेनात्रापि स्फारभो आत्यादिमोर
प्रायुन्म्लोके मर्वे ईरयव्यस्थाने वरिलक्षणउतापि यमुनानित्यन्तरुणः सर्वत्रमिश्रितो वाकविर्मेधावि पुरुनिष्टः बकुरस्थानः ऋतावायज्ञ
वान्धर्तामवधा धारकः एवं मनः सन् कृष्टीनां कृत्विग्यजमानानां मध्येदधेः मनवर्तनेउ निशेषउपूरणः इतिन्ततीयस्या एषेमहादत्तोवर्गः ६०
अथ सप्तमी मणु ममितिसं यन्तमग्निं नमामि नुक्षिप्रं रक्षेवैइकेतेनिर्क्तो अंविप्रं तमथाक्षिप्र धोरपुसानुं धुं फलसाधकेहतारं होमनिष्पा
दकं भेदस्यागारसौ द्यावापृथिव्योः ऋतेनवारकेनातनानवस्तापितवान् अग्नेविमान्ताकुबेरादित्यात्मनारस्थसारकत्वात् अथवा ऋतेनमत्यभूत
नहविषा दिनेन धामननरस्यादि फलनभ वंवानवाविवाजिनमन्नबंनदेयं यजमानानि त्यंचचनेनोर कताज्येन वासजंति परिचरंति अथा
ष्टमी। मार्जाल्यासत्यनहति मार्जालयः मे मार्जनीयायमग्निः सज्यनपरिचर्यते स्वरवर्कीयस्थानेकीरुआयरमूनाः सनमानाः दांतमनावा

369
1939

कपित्रराव वसिर्निवे धाकिर्मि प्रमम सर्वकर्मे स्तुत्यः ओसप्रमतिधिः अतिथिवत्पूज्यः शिवसुखकरः सहस्तम्भ गोपरिमितत्वाला रषभो
मर्भिणफलाबीनरेता सलिसंवर्सनेवाग्नितरे भोनाभस्वत्त रत्नासर्वत्र तमस्सहइत्यर्थः अथ मत्य स्ववारः हेअग्ने विश्वान्यान् स्तव्य
धि निकान् तर्वान् सह साधाप्ति प्रतिनपरे वर्षे प्राभवसि व्यासुवासभवसि अथ नवमी प्रससाम्नइ निहेअग्नेसमासाथ प्रसद्य स्तदानी
मे नाव्यजनत्तमानानस्ते पृशक्ति वामसि यसीयज्ञाय च रु नमः सचानि यम्यसिं तस्मी क्लेश्यः स्तुसेनातुष्ण्यावसुकरो दीप्तिको वाधिभावा
निरदीरमानधिनः प्रियस्ततोनिवृत्ते तेषांसाम्रितो नपाभवति सिः सुक्तामास्तुवाणां प्रमानो भवसि अथ दशमी तुभ्यं भरंति इति हे यविष्ठ युवत
मात्वे क्षितयो मनुष्या वयमानाः तुभ्यंभरंति ते पादयोनिः इमामबीं सुहांहवि क्षीसणां से खितो निकामनउत्पादपि च हूरानत् आइति वायें किंच मंदिवस्य
अविज्ञायेन सेतुः व्यसक्त्यां धविर्णिन्वान्नानी मैत्र स्ववचेतत्सइभक्त एव अवर्मायं यतनां कृत्नमहत्तमइभइन्सह स्तस्योंच अथैकादशी
आ सप्तियं विशेभागसुमति स्मिन्नवधे अवाति या गिलेमासुम तवर्पिसमंततमं तमसीची तसोनीपतंरथ यञ्जतसि यष्टवैर्त्वो महानिषा
गोर प्रिम्नयस्ये रवपतिनानवाचं पर्वितरिस्य जनमार्गान् प्रति दिनी या यी ध्वी उर्वंतरि सुंसूतेंतरिसे देवान् यएष्वान् दविर पायरविर्भ
स्वमे प्रयिस्मततपति आसहसि असदाद्रीज बोयानेनियमलेन्य स्तंचेम याचितम् आमये धार्मयर पभाय वपेकायफलानां ग
धेनेये सूमेयराद पसन्तनीलंपचः स्तोतं जलोमायमथ अग्निसानयरोसेषमधर्ष्टिं क्वस्तु निम पसंहरति गवि स्थिरोयश्चनमसानमस्कारेण
हृषिवापस्तुवं मनेहसो म प्रसोजस्थीतभवपिताभिप मनोतेय मानेउस्त्याय मित्रउत्सगामनभारित्वामित इतिन्ततीयाएअनयोसन्नोवर्गः ७
मरं मानेनिदादन्नार्यवीती यंद्वके अने पुनः कुमारऋषिः स्सवाना मुखोद्रोयोभोवा यत्यंपितसेतनिञ्जोविपि सनयेनां स्माएवनेभोन्कु
मार अंसापहवासा सी प्रतासितु मस्रिर्सना अवालुष्मनिवा कुमारं कुमारो जो पाशा रउभी पाशानुषेनकं वीरस्य चाल रुश्रुइवेति
मारेतनुवादसिवश्चाज्ञयोस्मा पिशुवे स्मापिनि योगडकः पूर्वेमूलेन सन्नयप्रथमा कुमारं मारे विश्वपथ्यापनआध्यगोत इतिहा सः इत्युच्यते रा
जावेजा समाकुम यवपवसवीं भोधाकुमारो वर्त निर्मी उत्तरयवक्रेण धातितः स्तिन्यनकुमार स्थक्रेण मगारोस पुरोहितः सं हंतास्येति राजानेरा
जावानि पुरोहितानं स पाशास्य कुमारस्य नारमित्यस्सीनरायनेस्त्वं रथवेगस्य पिलनातत्सयाहत यतस्वामी यतो राजन् तस्मात्वंतस्य घातकः ९
व विवदमानौ तो विस्वक्कनदमे पुरागतौ नोचपे अनुनिस्साक्त नमनासो विरुनो दिशः जेनुपत्त्रस्थंचनारहंनारस्त्वामसंक्रोप्तेके सहत्तोवश्री संम्या

तंकुमारं ममजीवनं एव मारुत्याचन मे कुनरम्यु दृष्टीतं यवरस्याद्वेगा एतारम्यपिम हुनन त्यानेपग्हे वपेस्तेजोभिर्गमनमेपुत्रास्देश
कारवाचसमं तद्धारणमन्विं नयनु छांकुमारं तारं वरवासने मनः सदाकुमस्ताने रास्याम स्त्वायं इतिसंचित्य नमस्थिआ धुवाभा स्वरा
रानसमागसलतः शीघ्रंतिपामेवेयेमवदइतिचाहेन साध्यासमस्मयन सबन्द एव गायत्सपिमवयां भार्याज्ञा नाम्रसरस्यास्पस्याधिता
वंचरिकर मास्यवाये गर्हम्यी स्तानिपी स्वापयंतीरस्यास्त्रा संजारे नोपनिक्षा सायाचस्याचे न्या मासन्चापिंतनः स्नेनजातं जातोभव
त्याकाम्रि सुर्वनएव वैशावनेचे तापु केनकरो चामेरु कुरो पामनबस्त्रा समस्थानी पिनेः सरयं यस्यनराज्ञा प्रयाणस्य कुमारकं विवे
दसंघ वकणममा स्त्रानवी राजपुरोहित वर्तमाने सभिगांहनिरागतेएव ताधो सपनेत्य स्वाङ्कविमिलमवीध्न पे मात्रौपे पांशुसाध्याशुंतं कुमा
रमकाश्रीवयन्म वातुमारस्त्वालारकं विघ्नु जि वर्षोवन चलकुमारं पथिसे घरं तंसमद्र चं चक्रेण हतं युद्दहावी विभर्नि घात्यलिन ददाति पित्रे
मस्यजन नरुपयहासवंस्य रुषीसक्षणम इनग्रुं दस्युहाविभर्वि नरराविविभेजस्यानी कुसंमि नन दिनिनेज वासोजना नपग्नं यातिविलुअरतो
भरमणे रोनिस्त्रिबिं पुरः पजासिंमपचाचे दोन धुनकजीवित कुमारवाला न्मयरोधनवाकृतिकथयविज्ञायो बानेजीवयितावन्द्रिअथवा
मृत्त्वाचेव वाकुमाकवापरः व नेतं मातारविशु चलिमिथवंतीसमः स्वंमियुर्गुहायोकिमविधि पितउसारकाययज्ञमानसनकुमारशावेन
नवकार अभ्ईनीयाम्रे नमिविहेपुन नेत्वं कमे वंकुमारे ये पीरिसिस्पिशामिकासती विमर्षे एवंज्ञास्याम हर्षीः विप्रापुनाच्छन्नं अग्नेह
तामुनतथा अनुवादिनवाः भारणा मनुवितमिसपुंसर्ने अंकिपामहती पुत्रवीयारणीरेनं अग्नं जनयन तरेव हिरण्यगर्भः द्वितीयो ग्राहकेरण्याः संवंधि
गभीहि स्माद्भूत्तृ ग्रीवास्वः गता न्वेन्ता पवर्षजहं चलतोआनेअपश्यनयच्चमा आमारविरस्वरूपपरपादयनराजकुमारपक्षेहेमुक्तेभूदेवि
कप्रेतं कुमारं पे नीलविमलभवामित्तुमारं हन्नपरतवायोद्वं एकजरवाधिकुमारातिपिकरयोः परत्येन यथाविलंव्यास्थ्यं अथतृतीया हिर
ण्यं तमिति हिरण्यरं न हिरण्यतद्वं स्तस्वानीयज्वालोपनं कवित्रवर्णधरीद्यवर्णभायुधा आयुधानि आयुधस्थानीयान्स्फुलिंगान्ज्वालावामिसा
मं निर्मिमाणे अग्निंआमंतसमीपस्तेमानसे तेवैरेवो अपश्यं पश्यंच एवंरूक्षाः कामयतेन अहं असौ भस्मतन्मदिनाशयंअसन्तम्‌ स। घनं वानिरूत्कृत स
वंताच्यालक्षि अञ्जनारस्योराता सिमांसानिंद्रादं पशमेश्वयोपि तद्धिता अपिंशः इंद्रमवजंतइत्यर्थः अनुकथा इंद्रमस्तुपतश्चविं रूण्वन्
विं कुर्युः अथचतुर्थी सेयाप्रदपश्यमिति अहं हर्षा इंद्राणी सेनातस्यैसेन्तुन अंग गामेनन्निग्रहंचरंतं आरण्यं मूयं नगवा समूहमिवस्तमत्व

३७१
1939

यमेवपुस्य जशो मवानमपश्यं पश्यामि पुराहरसपिशाच्याश्रमणकालेना ज्वालाः निर्वीर्याना गंधनत्यारपक्षनराः इस्त्रीसोपिः अजनिरुहिर
ग्रस्याइरथं नवस्तुअनर वद्नो पतिमिन्द्रीगिनपतिः नयः पतिमाखवालाएवेस्त्री सुवनयो भवतु अथ पंचमी केमेमर्यकमिमिकेमेमर्यकं मदीयमे
वालं यं राजं गोभिः महमिवयंतमिपुत्रमकुर्वन गोमन्त्री स्याविदोलयनयेषां गोपाः असाकं गोपायिता अरण्यस्थिन अभिगतानासनवभ्रुवसो
वामेवि वेरिणः इमेनेजनं पंचसारुद्रमगम्कः ग्रतं निनेअवमजंतुवयंतु किं यवि विस्ययन्त्वेननाचान् असहिपयज्ञालावानग्विनोसाकं पश्वःप
शुनउयापाविउ पागतंवि अथषष्ठीवसांजानमितिवसांवसनी प्राणिनोरास्तानेरवामिनेज्ञानांप्राणिनांवसतिआवासभूतंअराते यो निरुथम
गोपयन्मवतुलोके पुनर्ध्वंअने अगोत्रस्वात्शास्यग्रंस्त्वनिमंत्राः तंकुमारंअरुणं नलक्षणमविंदा वस्तं अकुंज अथ वा त्रेत्रिगोत्रस्य कुमारं स
पाजित्स्वरूपद्यायाम अलवणिअन्नेनयमत्रिगोत्रं पश्यंविपश्चीनकुमारे अवसृजंतु विसृजंतु मंद्विनारोसत्त्विंदकानि धासे समाभिः मंद्राम वंतुअत्र
प्रवाजी येनेउपत्नीकां पर्यस्याम स्मात्रेयं वरसिंव आत्रेय कुमार इतिपस्तेसपवन्नाणमेगमाः आनमवत्सजं कित्या शास्तेइतितमीयाष्टमे चतुर्दशो
वर्गः अंज सवअमृत्तलीयापस्नाने शानेन्निवेयंमिदितं महत्याहितिविनाष्टमणं सैषास समी शान्तिमितेपतिनिविष्ट अग्नेनिंदितं नितरां वर्षं च ज्ञान
शापमस्पिंसह इस्माप्नेत्रपाः कं चंभोचयः विदितिपरणकन्तो पविपरस्यमध्येपततरं सहिता यांपत्यायेनावदिति सप्तर्षिः अग्नि
मित्रहिंसकोन खलवदसस्थियस्यान्उच्यामिहतुतिर्कमेवात् असाविनप्रमादसकचरमिसंबंधः एव एवदस्य समतः पात्रात्रिविकमगोधविमो
चयतेनः देवानामाशुन हविषितः येतनाचभमेंद्र हलुपयोनिचयावस्थायअथाष्टमी हूणीयमानइतिहे अग्ने हूणीयमानः क्रुध्यं त्वं मत्तमनः
एयेषिं भवागाः मधुगगां विस्यसमतः समनचिकरणा सुहिमध्यमेवारसे परमेयपरे आडागमे एत्येवव्यत्ययेनक्ष्यनोकास्य एकारेचरूलेहूपं
मेमर्थे देवानां मनधाः कर्मणः पालकः इंद्रः प्रोवाचहि मण्वविदनत्वामनुचचक्षत्वांदर्शनेनानुशिष्टोहं हेअग्ने त्वं आगा इतिएवं दृष्ट्वा आह अ
मनवमी विद्वानिवर्ज्यभयमगिवर्ज्योपि पानेन तां एतनाम हत्याविभानिरीयने अथ नथाभूतः सन्नमहित्वाक्षमद्वेनाविद्वानिसर्वाणि पदार्थं
जानातिभाविकृणुतमकथ करोति ॥ एवंमरदोग्निरदेवी अरेरनन्नीला आत्मनीमायाः उपगमेना प्रसहन्तेअभिभवतिकिंच शिशीलितीक्षिण्यो
करोति शृंगेशृंगाणि शृंगमवर्गी क्षिप्रा वाजलो शिशीतेनीक्ष्णीकरोति किमर्थं रक्षसे विनिक्षे रक्षसोनाशायनिश्यति शृंगे रक्षसाविमि
क्षणायवेनिवाजः अथदशमी उतस्वानासइतिउताग्निवाद्यः स्वानासः शब्दकुर्वाणाज्वालाः दिविपंतु फलोके प्रादुर्भवंतु किमर्थं तीग्मायुधाः तीक्ष्ण।

वे॰भा॰२०८

१६२

मुध ग्जावीवज्ञाचा: रक्षोहंत वावरक्षो रनवायउइमिपूरण: मदेन्वितद्वैसतिक्षयाग्नेमामा: कोधाःरीत्वेघावाघ रूजविप्रकर्षेण भृगंग
वंनि पीड्यमेवरवांसी पृक्षा क्र भीलेवा विका: सरेवोओरेवना असवो: सेवा: अवरतेना बारयन्नेव अथो कास्त्री एतं ए तेस्वोमूमि विहितु
मिप्रावनय भावनावचावेनेसरयं एनं वावं नतेनावृत्तिवेसे यावीसेना रख्यमस्य मिषवीवः त्वया त्रोभनस्यामि हनहसं समधात्येहे अग्नेदे
संवरीतन्तं क्षेमंमलिद्रवो: मनिकृतमसपतर्हि स्वरवनी: स्वरणवती त्वाद्विमनीरपत्न्यान्केते नेयम यानुयाम अथषष्ठी तुमियीव
इमितुमियीव: यष्ठवारः अभ्रूलयी वावयुकघावर्षिवकृतमानां वरयावोवर्षमानाम्बिभ्रोअरेवेरो धनंसङ्गनुभकंरकं समनाति संयो
जयमिद्नीमनर्यीअध्विंभत्वाभ नेरवाभयो नृदयमारेवंनस्यातर्पहिं मृतेयागवनेमनसेमनुष्यायफलमानापुत्रामिसत्वंयं सतूयण्तुह
मिधनेवकर्मयेमनुष्यित्वा यारसेमनंवर ज्ञोवर्त: तुमनेवफलणइमिहाच आवंस्वनीयंत्तवंवत्रोवस्थवस्य तस्यपन्त्रेतुभयात्येयंतमग्नेवृप्त
फक्तनिवसुरुनेवालस्तुवासदविनरात्मयाविभितृयेगोवोध्याम्बिमिलकन: ततस्त्रयमा तस्मैवफलमइतिहेअग्ने संवरुणस्तस्य सायारको
नाध्यमिवलनीरेवेत्रियमेवयपरवायसेपिं नृमिवोतरविमानीरेवः यमीवनेस्यानाय पृदासमिससत्वंतुलक्ष्मात्र:सनूभवसिनभोनि
यावमिनरघसत्यहिनवारीभवसीतावं क्षमयत्वमे विश्ववतवेनिरवायनेनिसरनेन हविपाते पांशीवनान्तरेता विभ्याता म्लेमाविद्यांन्निवि
मृतजे इतहततुमवलेवमधवायसतान्निं वतं इड: मामीयज्ञोयेरमिरध्विमेत्वा वमनुष्याय यजमानाः पविवाहे चतुर्थ्यामात्मा कुनोत्व
मर्वमेसेनायविनेवस्तमयवाभवतिवत्नीवनिलिविवाहे चतुर्थीमिति सैषा द्वितीया समर्थमाभवसी तिहेअग्ने तेऽर्यमा भवसि सर्षपं
निवमिव विवराचवती नां वन्य कन्यकानां नंयं असि किंवल्लभावनहविर्लक्षणा जवनतु घंगोपनीयं नामाविमर्षिवेइवानरइ तिनमा
मृतपितंमिचंनमिसमित्र सांगोमिर्विकारेमकृतिकारः सीताहिमि अतंतनिवमसात्त्वंपतीजायापत्ती समनसासमानमनस्कौ रुणो पि
कृतेभि अथदशमी नमुमिवरमिअनयाम्येवां अभिधीमूर्तिलब्धा नेहे पत्नवक्ष्मियेमयणाय मरुनआयोनविद्या मर्जयंतमाजंयंति हेरु
द्रस्याद्रदहर्विया येनेनवृनुतजविमन्नवावेफलं लक्षणेवारु रमणीयंविश्रो भनं नलयमिति चतु उच्यते विप्रास्मे ध्यमंपरस्मात्
नमिसंपश्चतीविज्ञापवं नेनेनवोनामसुरकानां गुरुं नामनामानि पामिरत्ससि अथ चतुर्थी नयथियाल ख्याइतिहेदेवाग्नेस्द्धा: तवस्त्रिय
तम: आरवा: इंद्रारेव सुरूपवधिरंवधाना: अधिमीतिव र्ययंनो अस्मत्तं सपंतस्वज्ञानिहे मारहोम नि पारकं अग्निमनु पोमनुष्यानि मेद्र:

यमिवांमि कवित्रः प्रियुवनः स्वास्थन: हविर्वितरंत: शुभंफलं उशिजः कामयमानस्यायोर्मनुष्यस्य यजमानस्यार्थे अथपंचमी त्वद्यो 373/1939
तमिदेअग्नेत्वेद्युम्नवतो यो वामिदेताविर्व: पूरवः पुराणो वायवीयात्वयत्वाक्षमीहन्तो मेः त्तत्य: पर: परस्तात् परस्मिन्नपिकालेनासिहे
देवदेव भाव: अथवनस्पतेवस्या: विश्वः प्रजाया: ऋषिरपायाओनिविभवोभिभवसिमयज्ञेनमनति अस्यदेवन्वनवत् रुप्यसिहिंसे
मिवदन्मस्मान्परिवार कान्यवनवनवसंभजत अथ षष्ठी वयमग्नइतिहे अग्ने वयं यजमानाः त्वोतात्त्वयाराक्षिताः संतो वयं वनं वनुया
मकुल्यीष्यामनवंमतेतमक्षिया धनं वीरं शाव यं वस्तवो तम कामाः हविषा वोधुध्यमाना वाधयंतः वयं समर्ये समरणे जयेम द्या त्र्न दि
विषेणः दिवस्येतु यागेषु महानु यामवयं वहाववनुयामत्येतत् स्तु षष्ठ्यंते अग्नांसर्वेषह: कर्मिंववयं हे सह सुत्र बलस्य पुत्र पालकोवाग्नेरा
या धनेनवसं मवां पुत्रम्ब्सारिन्तक्षेमवि इति तृतीयाष्टमे षोडशो वर्ग: अथ सप्तमी योनआगइतियोमर्त: आग: अपराधंएन: पाप
वनो अस्मभ्यं अभिभवति अभिन: करोतिनान्निज्ञवहामे घंपापं अधिरधानरधाय म्निरिदिनि पूरण: आगोपरा घंयोमहामिदंकरोतिन स्मा
त्वादिमकरोति न्वर्थ: अथ अष्टमस्त्येणोत्वमनेअग्नेविवित्व: ये ननावन् एवामभिजानिज्ञं लडिउतस्त्रयच्छ स्वस्मवणातद्रसुत्तुय्येनेनम
मित्रं मकृमिनि त्यात्येयं वामिशस्वा नो म्यानहयेबोनेनागसेनसायमर्थमनिवा धनेनृमिति अथ नवमी यामस्यास्युपीतिहे अग्ने वां यस्या
राश्रे: अविद्या रायां उपमीत्वयं पूर्वेपुरातना यजमाना: हवंरेवानां परकं कृष्णा ना: कुर्वाणा: अयजंत हव्येहैविर्मि: साधनै: रणीयीहविर्ल
क्षणानां मंस्ते सं त्वानेआ मास्तेमतिहे अग्ने यस्य दुई यस्यगच्छसि देवोयोतमानो मनेर्मनुष्ये ऋत्विग्भि: वसुभि वीसके रिध्यमानः मन्
अथनवमी उत्तवस्वृधीतिहे महस: महो बलस्य पुत्र अग्ने त्वमवस्मं पिपारय यो विपृथक्रूपान पालय पुत्रस्थानीय: तवयोमयजमा
न: तेत्वंसितरं पालकं पितृं भृतं विद्वान् ज्ञानवञ्ज्ञेहकं तिहविः तमेवंकुर्विति ऋषिरात्मानं पारोक्षेण रूपवाकाग्निर्जरेत:पिताना इतिवक्ष्य
तिपरापिभ्रपुत्रभावो व्यत्ययस्त: पितरं पितृवद् वृकं यजमानमवस्यं पिचयस्त्वं पुत्र: तुत्रवस्तदारक्षणीय त्वं पुत्रो भवसि यसमिधइति
एकतिह विवित्व: येतनावसुग्मकदानो अस्मानभिवक्षसेमि पश्यसि करावक्षुनविन यज्ञस्यारकस्यवावेतयिनायालयामेप्रेस्यसि सन्मा
र्गेण अथ दशमी भूरिनामेतिभूरिप्रभूतंनाम वरीयं नाम वंदमान: सतृदधाति धारयति सामर्थ्यात्पविः अथवानामकंहविः प्रभृतं धार
यतिरानु पिता पालकः त्वंहेयमोवामकाग्नेयत्स्यपि: ओषयामे सवसेदेवस्य व्यवहतुर्यजमानस्य कुविनबहु हवि: सहसा वलेनयुक्त: सन्स्व

वे॰ अष्ट॰ ८

१५४

यजनः कामयमानः यदा कर्म जीवतोदिवयजमानं कामयमानो दिवि वर्धमानोव धर्मानो यजमानं वर्धयन् वासमंधनं वनने प्रयुक्तसि अ
थै कादशी त्वमंगेतिहे अंगत्वामिन्द्रयविदस्तु वनमाने जमितारं अनुस्वहितं विश्वानि दुरितानि दुरितानि भिलपर्षिभवति पारयसि त्वेनान्सक
ताः स्वस्त्यनंखरंयन्ते गिपदो नानासः शब्दयस्तामस्तुपाः साधनकेता अग्रज्ञानमिद्राः दक्षिणाभसाभिर्वर्तिताः अभूवन् भवंति अथ द्वादशी
इमे यामासइतिहे मे यामा मे गंतारः सोमाः तद्विकसुदभिमता अभवन् भवंति यामयवाय सवे धनार्थं वा सवाः नद्गोपराध्वं अथवा विभ
ज्ञानमकृतमकृतवान् मिरः देदइति यावनमेवापतावः इति निपूरणः यजनीरेवरस्वमाणं जस्तुभिः पिंडयमग्निर्वरदधानः स्तत्यावर्धमा
नः सन्नाहस्मे पूर्भिद्राजनमेवंरकाहि पदेसमानधाराद स्थानलधामि पनेर्हि सकायनेवपरादान् इतिनृतीयाष्टमे सप्तदशो वर्गः त्वामग्नत्ये
का दशार्चंचतुर्थं सूक्तं आत्रेयस्य वसुश्रुतस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं त्वमग्ने वसूनम्‌ ८ एकादशेति ग्रानसुकाद्विवन्नाशस्ययोर्विनियोगः
योऽभ्यग्निलिंगेनोक्तः नममप्रया आमग्नेयसः पवित्रमितिहे अग्ने पसूनां वसूकपतिंकल्प वसूनां पतिं स्वामिनंचो नाहूनां धना
नां स्वामिनं त्वां अधरेषु यागेषु अभिमंदेषु आभिमेवमस्त्रौ पूर्णमासे पत्नौ नंयाने चपनमेयानिपासमितं वह्यवा च्छि रवरः पि
तावद्वरिवनी संयानाहकिमन्यव स्वमितं वरस्य वाकम्निरजरः पियानस्त्वं वसोमनो वसाइति सैषा द्वितीया हव्यवानग्निरिति वयं हव्य व
कम्निः अजरः अजीर्णः तन्नः पिनाभवसि नित्रोप: किं सविमर्त्यान: विभावारिग्निमान् सदश्रीकंज्ञो मनस्त्रानो स्य त्याकं भवतु अथमत्य
सवारः सागार्हपत्या शोभनगार्हपत्यसुनाग्निरयो जामसंदीदिहि सम्यक्दक्कश्राय हत्त्वा भसम्प्रभकअस्य दभिसुसंश्रवांसि अन्नानि
संमिमीहि सम्यक्पयच्छ अथतृतीया विश्वानि कविमितिमानुषीणां विश्वां विश्वंतीं सर्वासां मनुष्यरूपाणां प्रजानां पालकं स्वामिनं वाकविं मेधा
विनं शासितमिश्रोधरीतं यापावकमन्येषां शोधकं विश्ववित्वं विश्वावेनास्मिन्मिदिषि जे धारय म्येहेक्र खिजः सदेवो देवेषु मध्ये वार्याणि व
रणीयानि धनानि वनते संभजते अथ पद्यर्थं स्वयं वा वार्याणि हवींषि वनते अथ चतुर्थी जुषस्वानइतिहे अग्ने जुषस्व सेवस्व स्तुतिः क्रयावे
रसक्षणया भयावाचा वा सत्रो या: समानप्रीतिः नथासूर्यस्य रश्मिभिर्यजमानः प्रयत्नं उपः काले कुर्वन् किंचहे जातवेदः आनस्य वेदितर
वने नार्यं स्तमि यंजनस्य सेवस्व आवह देवान् विरंयायस्मिरत्नाम भाषा स्वविवहस्ति नस्य व अथ पंचमी त्वां सिवषूतोनुवाक्यया
कृणिमंच नरोरसमनामग्ने वाष्मं दहतं सौ मंगायेतिसं याज्ये पादति मतः कौसिभ्य: पुरोडाशमष्टाकपालमित्यनापित्सिद्धः रूनोनुवाक्या अत्यासोन

येम रूनः जतोमाराद्वन्नाहति सेषा पंचमी नरोरस्मनाइतिहे मनर्ह: पर्याप्तो रस्मनाशन मनारांजभ मना वा अनिधितस्त द्वस्व: सन्निमन्तो स्वरी
येय यज्ञं उपयामिउपगकाम्विहन् मानतहे अग्ने विश्वाभिभियुजः सर्वान्भयोन्तं विहत्य यज्ञायुयनां तेषां भोजनानि भनानि धनानि आभर आ
हर भविष्यिविभ्यविधो म्यहोयेनभवनीत्यादि निनिरु कं व्रस्यां इतितृतीयस्याष्टमे शाद्शो वर्गः अथ षष्ठी यनेनरस्युमितिहे अग्ने वधेना
युधेन दस्युं उपा हत्विनारं भवानवस्मत्‌ जाशयरक्षतिपूरण: वय: रुण्वान: तन्वे शरीराय स्वायस्वीयाय अथवा स्वायेतन्वे यजमानानुरूपायपु
त्राय वयोनं कुर्वाण: तन्वे शरीराय वयोन्नं कुर्वाण: यपत्यात्सहसस्पुत्रा अग्ने देवान्पि पर्षि नर्पयसि पाहि हे न्तमनेन्त्वमा ग्ने सत्यं वाले सं
शामे अस्मान्याहिरक्ष अथ सप्तमी वयंते अग्न इतिहे अग्ने वां वयं उक्थैः शास्त्रैर्विधिमपस्त्विरेम वयं हव्यैर्हविर्भिर्विधेम पावकशोधक
भद्रशो चेवरस्माणसीमे अस्मे अस्मभ्यं विश्ववारं विश्वैर्वरणीयं रयिं धनं सम्निन्वपापयस्मस्मे अस्मभ्यं विश्वानि द्रविणानि धेहि स्थापय
अथाष्टमी अस्माकमग्न इतिहे अग्ने अस्माकं मध्वरं जुषस्व सेवस्व हे सहसः सूनो हे बलपुत्र त्रिषधस्थ त्रिषु दिव्यादिषु स्थानेषु स्थितं ह
व्यं दर्भिर्कंपत्स्व वसो अवारं दद्विरिति यो स्मंभद्देनिर्मं हविरित्यर्थः वयं यजमानाः देवेषु मध्ये सुकृतः शोभनापूर्वकर्तारः स्याम भवेम त्रि
वरूथेन वा त्रिवरूथे देन त्रिधावारणीयेन शर्मणा करेवन विरिक्षणस्वेणवान् पाहि रक्ष अथ नवमी विश्वानि न इतिहे जातवेदः नो स्माकं
दुर्गहाटु: स्वेन या वाच: त्वेनभोग्याणि विश्वानि दुरितानि अतिपर्षि अतिपारयसि धनं नाना नदी नाविको यथा नद्युत हे अग्ने अत्रिवत् अत्रेर्य
था नथा नो स्मा कं नमसा स्तोमेणा गृणानः स्तूयमानः मननो स्माकं तनूनां अविता रक्षको बोधि बुध्यस्व पुत्रकामे ध्यायस्व स्तेषां प्रधानस्य
पाठ्या स्ववितं यथा हृसवीयिपामन्यमानो ग्नि रत्नेविष्णवसर्वमिति सैषा दशमी यस्त्वाहृदेतियो मर्त्यो मरणधर्मा अमर्त्यं अविनाशं त्वा
तां कीर्तिणा सत्या वि सृहस्ति पिन हृदयेन सुनो मन्यमानाः स्तवनुनो हवीम्रि अत्यर्थमास्मा मिय द्वा स्तोत्र वाचकेन कीर्तिणा शब्देन
स्तति रूपल स्यने स्कातिसुकेन मनसा त्वां मन्यमानो जो हवीमि हे जातवेदः यशो धनं प्रजां चास्मासु धेहि प्रजाभिस्त्वहृजा प्रजाभिर्हे अग्ने अ
मृतत्वं मंतत्यवि छेद लक्षणं अश्यां प्राप्नुवां प्रजामनु प्रजायसे न दुर्नेमर्त्यामृतमितिश्रुतिः मस्यामेव पुत्रकामे ध्यायस्मे त्वमित्येषाग्ने: पु
त्रवतोनुवाक्या यस्मै त्वं सुकृते जातवेदो य त्वाहृदा कीरिणा मन्यमान इति द्विसूत्रितं सैषैकादशी यस्मै त्वमितिहे जातवेदः अग्ने त्वं यस्मै सुकृते सु
कर्मणे यजमानाय उ इति पूरणः लोकं स्थानं कार्यवरुणवः अकरोः यद्वा लोकं आलोकेन स्थानं कृणवः अनुग्रहेण कुर्वित्यर्थः स यजमानोऽश्वि

375
1939

वे०भा०न्र०

१६५

यंवद्दत्र्योपेनंतुभिणवकुपुत्रोपेनंवीरवंतमाँरवीर्येण। वोपेनंगोमंतंगोभिर्युक्तं रयिं धनंनज्ञानेषामोनिस्वातिअधिनश्वरः इतिन्तृतीय
स्याएमेर्वोभ्यद्वितीयोवर्गः सुसमिधायेति कारत्रार्चं पंचमंसतोमंयंयसवनुरुमिलस्यार्षं गायत्रंइध्माग्नुवेदेवताके आग्रमिलकलालानन्तृ
पाइर्विन सरतभिसाथमंगायन्मभिनसुकमणिकरुसत्राणम्भिरत्रापीतनं लाभिधाम पेतिसर्वे पाद्यथा र्विवेत्यानलात् तत्रप्रथमा स
कसमिधयोबिकरुमिभायमत्सम्भिभायएल्कामकाम्नेहेयविवेरीरिमने एतमाअंतीमंप्रभूतंकृत्तलनअम्प्ययेगनाद्दिगुणयुक्तस्य
आत्मेदसिमानयन्नात्र अथद्वितीया नराशंसइतिनराशंसः नरैः शंसनीयाग्निरिमंयज्ञंरसमहविर्यासकृदूप्तिसत्त्युमेरयन्तिसदेवः अराभ्यःअ
गिस्यकेनाधिकविर्भवधीयरुन्सः अथतृतीया इळितइतिहेअग्नेईळितःकुसः अम्मावहे इंद्रंचित्रं चायनीयंप्रियं इहास्मिन् यज्ञेसगेवर
धेभिर्येहत्वेतस्यइक्षणाय अथचतुर्थी ऊर्णम्रदाइतिहे ऊर्णम्रदाऊर्णाकंबलवत्मृदुहेबर्हिर्विप्रथकअर्काःस्तोतारोभ्यनूपतस्कचन्ति
हेकृप्तरीदासातवेपनाधिनद्वनायवानोअसुकंभव अथपंचमी देवीर्द्वारइतिहे द्वारोयज्ञस्यद्वारमभिमानिन्योहेदेवीर्देव्यः विश्रयध्वंवि
सुकामस्वत्सकृपवृणात्गमनगमनतायनाः नोअस्माकं भूतयेरक्षायैयज्ञंयजमानंप्रपृणीतनपूरयःकामैः यज्ञमेवसुपूर्वाः इतिन्तृती
यस्याएमेविंशोवर्गः सुप्रतीकेइतिहेअहोरात्रेअभिमानिन्यौदेव्यौसुप्रतीकेसुरूपेनक्तोषसाभयोःअधअत्रस्यवर्धमिच्यौ यज्ञमह
दैवाइतियज्ञस्योद्दकस्यवामानराणिनिमर्श्रयौनयोर्मधोमसेकंदेवाग्निउपसंअहेदेवीइमहेस्तुतः अथसप्तमी वातस्यपत्मन्नि
तिवातस्यपतनत्रुतेपनेवावायुगमनार्थं इळितोअस्मामिः स्तुतोयद्वावातस्यपतनधेस्वनेअंतरिक्षेगच्छंतौदेव्यौदेवानभग्नेरा
दित्यश्चसकृद्वौदेव्यौदेवतामायज्ञारोनुषंमनुष्यमनुष्यस्यइमंचोअस्माकंयज्ञंआगतमागच्छतंनोमनुषोयज्ञमितिअधिकरणे
षष्ठीअस्माकंयजमानस्ययज्ञमित्यर्थः अथाष्टमी इळासरस्वतीतिइळापृथिवीसरस्वतीतनमात्रसरस्वान्वायुःतस्यस्त्रीसरस्वतीमहीभा
रतीमत्तस्यादित्यस्यपत्नीअत्रवयधेयमानोअलयापितर्जन्महद्दत्तानिस्रिस्त्याथवणाद्यसामगृह्यनेअथर्वेनाःसिस्तंतरिक्षेसृष्ठा
नावादेव्यःएतामयोभुवःसुखस्यभावयित्र्यःअस्त्रिधाहिंसिकाःसत्योबर्हिर्वेदिस्तीर्णंप्रविशंतु अथनवमी शिवस्त्वष्टरितिहेत्वष्टदेवशिवः
कल्याणकरःसन्निहागहिअस्मद्यज्ञमागच्छविभुर्व्याप्तस्त्वंपोषकारणेतुत्वमागत्यपतत्नाभानस्त्रास्वयमेवयज्ञेयज्ञेसर्वेषुयज्ञेषुनोअस्मा
नुदवक्तुरुभयतःअपिसेवउनरायुतिरुरुनेयत्रवेततत्रत्वामभिधमास्थात्मृतिंमेपयत्रवेसवनस्पतरस्कन्दरस्याहुभोस्याःसंदनइति

377
1939

मैपाद्दत्नामीयत्रवेत्तेतिहेवनस्पतेयत्रपाभिमानिदेवयत्रयत्रस्मिन्स्थानेवेदेवानांगुह्यागुह्यानिनामानिनामकानिरूपाणितत्रहव्या
निगमयप्रापयअथैकादशीस्वाहास्वयंयइतिअग्न्यादिभिर्देवेरवाःदेवेभ्यःइदंहविःस्वाहाकारोमीविशेषःस्वाहुतंकरोमित्यर्थःएवंस्वाहाकृ
तेसतिनःइतित्रतीयस्याएमेरकविंशोवर्गःअग्निंतमन्यइतिसूर्च्चपंकंसूक्तंवसश्रुइतिनस्यार्षंआग्नेयंपांक्तंअग्निंतरस्त्रायांकमित्यनुक्रम
णिकाप्रानस्नुवाकआग्नेयेऋतौपांक्तेषंदसोविनद्यास्येवंरस्मृतंअग्निंतमन्यइतिपांक्तमिभनिविकृतत्रेआन्वमेधिकेमध्यमेहनीदमे
वाज्यशस्त्रेसूक्तिनंचअग्निंतमन्येयोवसुरास्येस्कुरान्विभरोनि तत्रप्रथमा अग्निंतमन्यइनितमग्निंमन्येस्तौमियोग्निर्वसुर्वासकःयं
अस्तंसर्वेषांगृहवराश्रयभूतंधेनवोयंविगवंबिप्रीणयंतुअस्तमस्तलक्षणंअर्वनोरणयंतोश्वाआशवःशीघ्रगामिनोयंनितथानित्या
सोवाजिनःनित्यप्रवृत्तहविर्लक्षणंचर्वतोयजमानायमस्तयंनितंमन्येइषमन्नंस्तोतृभ्योसम्यमाभराग्नेअथद्वितीया सोअग्निर्यइति
सोअग्निःसस्वत्याग्निःयोवसुर्वासकोगृणेगृणेस्तूयतेयंधेनवःसमायंतिहोमार्थअर्वतोश्वाःरथरुद्योसपुगमनाःसमायंतिसुजातासः
मरयोमेधाविनःसमायंतिसुजातासःसूरयोमेधाविनःसमायंतिइमितादृशंतं अथतृतीया अग्निर्हिवाजिनमितिअग्निर्हिखलु
विशेयजमानायवाजिनमन्नंवर्तपुत्रंअद्भवंतंमर्त्यंवाददातिविश्वचर्षणिः विश्वचर्षणयोमनुष्यारक्षणीयाअर्यंकावायस्यसत्तथा
कःयद्वापश्यविकर्मैततसर्वस्यद्रष्टाग्निरायेधनार्थिनेअथवाद्वितीयार्थेचतुर्थीधनंस्वाभर्तुंकृपुसर्वत्रव्याप्तंवार्यंसर्वेर्वरणीयंप्रीतःसं
नयाविदातुंवागच्छतिपश्मिस्वादिगतंआभिह्विकेषुअयंपुत्रनीयसवनेस्तोत्रियस्तववस्यातेअग्नइध्मिमफभेकबध्यंइसर्पिषइतिहेएको
वेतिनअतवेप्रथमासतेचतुर्थी अतेअग्नइतिहेअग्नेदेवकमनंदीसिमंतंअजरंअजीर्णंनित्यंआसर्वतइधीमहिदीपयामःयद्यखलु
स्यासाचेनववनीयद्वीसक्तस्यामनिनदीप्तिःरादयतिदीपयनेघविदलोके अथपंचमी आतेअग्नइतिहेत्वावित्पाक्षोपतेस्वामिनअग्नेस्केशो
चिरत्रस्यनेववर्त्यामेगणसहस्तुभंदविदृयतेहेलृभंइतिकृतुआलस्यरुकशोभनहिरण्यवाहेरस्म शत्रूंतुत्वामुपयिनःविश्यतेविश्रांप्र
आनीवालकस्थवादूहविषावोयइपमित्यिगतं इतितृतीयस्याएमेद्वाविंशोवर्गः अथषष्ठी प्रोत्येअग्नयइतिप्रोप्रेवपुष्यंतिस्तवेहेअग्नयोधि
ष्ण्याअग्निषुयद्दालोदिकाअग्नयस्तेअःपरार्थःअग्निषुवेदिकेपुविश्वंसर्वार्यंवाणीयंअपेस्मिनंधनंपुष्यंतितेअग्नयोहिन्विरेप्रीणयतिइन्वि
रेआप्नुवंतिवनंदपन्थंतिअन्नमिन्वंतिआनुषक्सर्वत्रानुपनंतत्राग्निंसामान्याभिप्रायेणैकवचनं अथसप्तमी तवत्येअग्नइतिहअग्नेत्व

वे०भा०४८०

ईस्याः ये नेअर्वयोः इमवेमहि महरः सधिकं वाधिनो त्वं नो वा आ यं नव धं नियद्गलु या यमा वाजिनो इवास्वये रश्मयः पत्तुभिः पतनैः शफानां
गोवां अलव या निभरं लइ चंगि आ ववाला धनायकोरसं तइत्यर्थः नेवर्धनअथाष्टमी नवानो अग्न इतिहे अग्ने स्तोतृभ्यो नो समभ्यं नवाः स्त
वानू याता तमिनीः क निवाता म प्रजाया इ पः वाउनल सणा त्व मामिआमरप्रय व्येवयर सेरसं सर्वेषु यागेषु सुमन्तु अर्वयं तः
ने वधं नाननासः वालं नल सवलं नधवनं मंतः स्वामनलआ मूयातमभि तविध मूर्धा पुत्तीयस वनं वैक स्मिन स्तोत्यन्त्वे उभे
सः वाइयनान्तरी वा तूमि नव मेवान वसी उभे स्म वेदिपिहे के धार्ध्वतमना लय स्त्व ग्नोग्निना हिरण्मवान्न उभे सर्पिषः पूर्णे दर्वी जुहू यम
न व ल ना नालथ धीमि नेय यत्ति से व सि वाउनो अपि यवो मनु धेय सुवागे तु मूर्धा उदत्रय कालेहवानस्य तेन व लस्य पालयितः ७अ
चतुर्थी एवां अग्नि निनि एकांक रीत्या अमि गीर्भिः मतिर्भिः यशोभि अद्भ्यो नतावने हविभिरनूपगन्तु पवअनुगच्छंतितथाक
त्रमअर्थकः यमयंतितस्मात् मं नि द त्रि म् अतीत्यर्थः एकामे याः स्वान् परोक्षनवा निर्दिष्टानि किंतु अस्मे अस्माकं सर्वाद्गिरा भनउ
वादि के उतापि यत्नत आइ नस्याः भाद्यदेवता भवंति मेसम्भावस्वः आर्ध आलदत्तिर पम धारयत्ति इमितसी बस्या एमेत्र्य यो धियो पर्णः
म स्त्व म् संवइति तृतीयसप्तम ईले आग्ने वाइप कयि अस्ताप्रीः धियः यस्मं नपरिभाषयानुपूर्वः तथा वानुभातं सखा यइयः पइस्तं
न घिनि नानरतु वाकास्ये येआत्तु प्रये वरत्नानि तत्स्ये वाना वर्जनि दत्त सूक्तम् सस्वायक सवस्त्वा मग्ने पवित्रं तइति हेत
अनन्तम याः सखायः मंत्र इति हे सखायः म विसृज व विजः गोभूसंतूसं सुरूप उपतर्ग कनेर्योग्य त्विषा धावहरः किंत्वसम्बंध मितिमन्त्र
नोमे व अस्त्व यवर्षि न व अभिनवे न मरुः आ वासित्तो नां यज्ञमानानां अर्था निवर्पिता य सहयुतमा य ऊर्जो नपात्व लस्य नपातस्येन नस
मायवमरूत्ने वलस्य न संस्कुरुतेति अथा हिमीनो याकुआमित्य स्त्वे वि सोम्ये कुआ थिनत्रतं नइ तिउ षः कुआसे त्वस्या ग्नेः संस्तोसमा
नोरभ्या ० पणान योदे अत्र सनि रुः स्पस्ने वागन्दे अर्हनन्दि नति ति विहू आ भाम र्हतः पूज्या पूजयं तो वा मंसुः यस्मिं पतेदीपयत्तितर
र्थसंजनबीनिमात अंनवः आणि कः मकुमेति संबंधः अथ त्रनीया संयत्इ इतियवरत्पो चानि संवनामहे सं भजामहे यदा वमानु प
नामनुसाणामतस्त्रं कहवाहमिर्वासम्नि असे व ने उत्त तलमी पुल स्वधोत्तमन स्या त्वस्य दावसाव लेन सामर्थ्येन ऊत त्योर कस्य पाहकं रश्मिं
आरेद्विः पवउच वनरतं न नोरू वा निवाथर्थः यथाक्रत स्य यज्ञस्य रत्ति मेरश्मिव क्र हर्क नवं आददे स्वीकरोमि अथचतुर्थी सस्मा कूणोती

तिमम समस्वधम्प्विः कृणोतिकरोतिदेवतु प्रज्ञा नं आसर्वतः क खेत्कृथ्यने विदत्यर्थेन तं चिन्ता प्राप्वपि हृदे आ सेने इति चार्थ हृदे अप्रियवर्तमा
नायक दस्वयस्पा कौ वेय मग्निः अतरीतो षणान भिष्याः सन्तन स्वती धेनां सिप त्रम्भिवा पि घवकर्षेणा दह तिन्येतिपूरणः अथ पंचमी भवत्से
त्रिवत्या ग्ने ववर्णेपविस्वयो वाविषु इहेमर्गा पुरुक्षि पुत्ते दत्तव राई मेनं अवअ धोक्तत्वं कल्प त्यर्थ वः दृष्टांतः तदानी मेनमग्निं अभिरु
रुल त्र अभ्यारोहं नेया भ्र धाराः अ हर्रविनिनियकार्यीय स्वजन्यं सोलपपथ्युसमभवनीति भूमापत्य एवमित्तुः एकदेशो पुत्रोयथा पितुं
रूआरोह वितद्भत् इति त्रती यस्याः एमे चतुर्विंशो वर्गः अथ षष्ठी यं मर्त्य इति यमग्निं पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयमग्निं विदत्ये निमर्त्यो
यत्नमा ने षिमम धारयसे सर्वस्वरा पा रार्थं पितृनामत्स्वा नो प्रस्तारे नयक र्षण स्वा इ कर्नारिं भ ततना तिं अ स्लेग्दे हे निवा सकनारिं आयवे
भचार्थ यजमानार्थं वा चित्त पूरणः अथ सप्तमी सहित्ये निसहित्म सत्स अग्निः धन्वनि हृदक पदं अश्मासिलं तं च काष्ठादिभि रसितं अ
आ त्वि मर्त्वन रवेड यवि दहनी त्वर्थः राना तृणादि वंड दियिना पश्चान् प वरा विपशार्य थान्तणा तानेक्रमेणभक्षयतिनहृत् त्विषिमक्षः
शविदनथीविरतः क्रभ महान् अग्नि भस्तन विपि अपी डिमपलः अथाष्टमी इ त विष्वया स्या इतिअपयम ग्निः क्रतु विषयीति खलु यस्मा
अग्नये अग्निपत अग्नि त्वपरीरोपयने भग आ मित्र धिनीव पशमीव दिदेश पूः क्रमसवामाना रथिरस्तृत् अणाकुर्वी जिल्गल् दुपकार
कं ववपस्मान् यदतितावा ग्निर्मगमस्त्वा भावे अभ्युत्तअयनवमी अप्यस्व इतिहे सर्पिरा मत्ने घृतानात्र अग्ने यस्त्वं आवसं नो भयसितः
रज्ञाय थावे सत्त वस्य श्रवेनेतुभ्यं सम स्ति स्रव मपित्वन ने सका ज्ञान त्वा चेनऐ षुमर्त्यपुस्त्रात्य आ त्रेयुय पुम्मयत्ताःआधा आधे
हि उनाधिव भवो तमाधाः विभेद धीमामनुष्य हवुषि मष्याधाः अथदशमी इतिच्चिन्न खुमितिहेअग्ने इति चिन्नरथं कृतप्रकारणेणमन्त्र
मवनमाधनं स्तोत्रे अग्निः अग्निज स्वेकैश्च योरग्नि वाजिनी लेखग्निज अवध्यो षाजनयितानू पिस्त्या दानं त्व माया नव्यं यज्ञ माइदे अदा
नवा आददं तमेवाग्ने शरणतो भरद्रत दस्यून् अग्निः न फो वइ पः मासत्यान् भ्र ज्ञाम भिभवत्व इ यहे षु नविरोधिनः मास स्थानपुन ऋत
मरत्यायी इतिदत्तीयस्याः इमेपंचविंशोवर्गः त्वामग्न इति नमर्च मसमंच तं अग्ने यस्या र्ष आगतमाग्नेयं त्वामग्ने सप्त जागतमित्यनुक्रमणि
का जातर नुवाकास्ये ये ऋ नना गते छंदस्या श्विन श्वा स्मि चेदं सूक्तं नथायम् ऋ तस्य गोपा त्वामग्न ऋताय वइति न प्रथमा त्वामग्न ऋतायवइति
हे सक ऋत यस्य कर्मस्येपात्नं पुरातनं वां प्रत्नाम पुरातना ऋताय वो यज्ञ कामा ऋ पय ऊ ज यो स्व रक्षणाय समीधिरे सम्यग्दीपितवंतः कीदृशं त्वां पुनक वं

379
1939

[illegible] पत्यरूपेण स्थापितवानित्यर्थः [illegible] गर्भं [illegible] पुरुरूपं आहवनीयादिबहुरूपेण बहुरूपं धनस्य [illegible] परस्परसंसर्गविशिष्ट [illegible] मातुः [illegible] सर्वाः प्रजाः [illegible] [illegible] रत्नधातमं रमणीयानां [illegible] अथ चतुर्थी [illegible] गीर्भिर्गृणतः [illegible] [illegible] अथ पंचमी [illegible] [illegible] भवति [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्राकृताः [illegible] औषधिभिः [illegible] [illegible] इति यास्क [illegible]

॥ [illegible] ॥ इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तक [illegible] श्रीसायणाचार्यविरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये तृतीयाष्टके ऽष्टमोऽध्यायः

॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥ इति तृतीयाष्टकभाष्यं समाप्तम् ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

अथ चतुर्थाष्टकप्रारंभः

सं० ५० १
१

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ ॥ त्वामग्ने हविष्मंतो देवं मर्तास ईळते ॥ मन्ये त्वा जातवेदसं स हव्या वक्ष्यानुषक् ॥ अग्निर्होता दास्वतः क्षयस्य वृक्तबर्हिषः ॥ सं यज्ञासश्चरंति यं सं वाजासः श्रवस्यवः ॥ उत स्म यं शिशुं यथा नवं जनिष्टारणी ॥ धर्तारं मानुषीणां विशामग्निं स्वध्वरं ॥ उत स्म दुर्गृभीयसे पुत्रो न ह्वार्याणां ॥ पुरू यो दग्धासि वनाग्ने पशुर्न यवसे ॥ अध स्म यस्यार्चयः सम्यक् संयंति धूमिनः ॥ यदीमह त्रितो दिव्युप ध्मातेव धमति शिशीते ध्मातरी यथा ॥ तवाहमग्न ऊतिभिर्मित्रस्य च प्रशस्तिभिः ॥ द्वेषोयुतो न दुरिता तुर्याम मर्त्यानां ॥ तं नो अग्ने अभी नरो रयिं सहस्व आ भर ॥ स क्षेपयत्स पोषयद्भुवद्वाजस्य सातय उतैधि पृत्सु नो वृधे ॥ १ ॥ अग्न ओजिष्ठमा भर द्युम्नमस्मभ्यमध्रिगो ॥ प्र नो राया परीणसा रत्सि वाजाय पंथां ॥ त्वं नो अग्ने अद्भुत क्रत्वा दक्षस्य मंहना ॥ त्वे असुर्यमारुहत्क्राणा मित्रो न यज्ञियः ॥ त्वं नो अग्न एषां गयं पुष्टिं च वर्धय ॥ ये स्तोमेभिः प्र सूरयो नरो मघान्यानशुः ॥ ये अग्ने चंद्र ते गिरः शुंभंत्यश्वराधसः ॥ शुष्मेभिः शुष्मिणो नरो दिवश्चिद्येषां बृहत्सुकीर्तिर्बोधति त्मना ॥ तव त्ये अग्ने अर्चयो भ्राजंतो यंति धृष्णुया ॥ परिज्मानो न विद्युतः स्वानो रथो न वाजयुः ॥ नू नो अग्न ऊतये सबाधसश्च रातये ॥ अस्माकासश्च सूरयो विश्वा आशास्तरीषणि ॥ त्वं नो अग्ने अंगिरः स्तुत स्तवान आ भर ॥ होतर्विभ्वासहं रयिं स्तोतृभ्यः स्तवसे च न उतैधि पृत्सु नो वृधे ॥ २ ॥ जनस्य गोपा अजनिष्ट जागृविरग्निः सुदक्षः सुविताय नव्यसे ॥ घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा द्युमद्वि भाति भरतेभ्यः शुचिः ॥ यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितमग्निं नरस्त्रिषधस्थे समीधिरे ॥ इंद्रेण देवैः सरथं स बर्हिषि सीदन्नि होता यजथाय सुक्रतुः ॥ असंमृष्टो जायसे मात्रोः शुचिर्मंद्रः कविरुदतिष्ठो विवस्वतः ॥ घृतेन त्वावर्धयन्नग्न आहुत धूमस्ते केतुरभवद्दिवि श्रितः ॥ अग्निर्नो यज्ञमुप वेतु साधुयाग्निं नरो वि भरंते गृहेगृहे ॥ अग्निर्दूतो अभवद्धव्यवाहनोऽग्निं वृणाना वृणते कविक्रतुं ॥ तुभ्येदमग्ने मधुमत्तमं वचस्तुभ्यं मनीषा इयमस्तु शं हृदे ॥ त्वां गिरः सिंधुमिवावनीर्महीरा पृणंति शवसा वर्धयंति च ॥ त्वामग्ने अंगिरसो गुहा हितमन्वविंदंछिश्रियाणं वनेवने ॥ स जायसे मथ्यमानः सहो महत्त्वामाहुः सहसस्पुत्रमंगिरः ॥ ३ ॥ प्राग्नये बृहते यज्ञियाय ऋतस्य वृष्णे असुराय मन्म ॥ घृतं न यज्ञ आ-

रामू
१

स्ये सुपूतं गिरं भरे वृषभाय प्रतीचीं ॥ ऋतं चिकित्व ऋतमिच्चिकिद्ध्यृतस्य धारा अनु तृंधि पूर्वीः ॥ नाहं यातुं सहसा न द्वयेन ऋतं सपाम्यरुषस्य वृष्णः ॥ कया नो अग्न ऋतयन्नृतेन भुवो नवेदा उचथस्य नव्यः ॥ वेदा मे देव ऋतुपा ऋतूनां नाहं पतिं सनितुरस्य रायः ॥ के ते अग्ने रिपवे बंधनासः के पायवः सनिषंत द्युमंतः ॥ के धासिमग्ने अनृतस्य पांति क आसतो वचसः संति गोपाः ॥ सखायस्ते विषुणा अग्न एते शिवासः संतो अशिवा अभूवन् ॥ अधूर्षत स्वयमेते वचोभिर्ऋजूयते वृजिनानि ब्रुवंतः ॥ यस्ते अग्ने नमसा यज्ञमीट्ट ऋतं स पात्यरुषस्य वृष्णः ॥ तस्य क्षयः पृथुरा साधुरेतु प्रसर्स्राणस्य नहुषस्य शेषः ॥ ४ ॥ अर्चंतस्त्वा हवामहेऽर्चंतः समिधीमहि ॥ अग्ने अर्चंत ऊतये ॥ अग्ने स्तोमं मनामहे सिध्रमद्य दिविस्पृशः ॥ देवस्य द्रविणस्यवः ॥ अग्निर्जुषत नो गिरो होता यो मानुषेष्वा ॥ स यक्षद्दैव्यं जनं ॥ त्वमग्ने सप्रथा असि जुष्टो होता वरेण्यः ॥ त्वया यज्ञं वि तन्वते ॥ त्वामग्ने वाजसातमं विप्रा वर्धंति सुष्टुतं ॥ स नो रास्व सुवीर्यं ॥ अग्ने नेमिररां इव देवांस्त्वं परिभूरसि ॥ आ राधश्चित्रमृंजसे ॥ ५ ॥ अग्निं स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यं ॥ हव्या देवेषु नो दधत् ॥ तमध्वरेष्वीळते देवं मर्ता अमर्त्यं ॥ यजिष्ठं मानुषे जने ॥ तं हि शश्वंत ईळते स्रुचा देवं घृतश्चुता ॥ अग्निं हव्याय वोळ्हवे ॥ अग्निर्जातो अरोचत घ्नन्दस्यूंज्योतिषा तमः ॥ अविंदद्गा अपः स्वः ॥ अग्निमीळेन्यं कविं घृतपृष्ठं सपर्यत ॥ वेतु मे शृणवद्धवं ॥ अग्निं घृतेन वावृधुः स्तोमेभिर्विश्वचर्षणिं ॥ स्वाधीभिर्वचस्युभिः ॥ ६ ॥ प्र वेधसे कवये वेद्याय गिरं भरे यशसे पूर्व्याय ॥ घृतप्रसत्तो असुरः सुशेवो रायो धर्ता धरुणो वस्वो अग्निः ॥ ऋतेन ऋतं धरुणं धारयंत यज्ञस्य शाके परमे व्योमन् ॥ दिवो धर्मन्धरुणे सेदुषो नॄंजातैरजातां अभि ये ननक्षुः ॥ अंहोयुवस्तन्वस्तन्वते वि वयो महद्दुष्टरं पूर्व्याय ॥ स संवतो नवजातस्तुतुर्यात्सिंहं न क्रुद्धमभितः परि ष्ठुः ॥ मातेव यद्भरसे पप्रथानो जनंजनं धायसे चक्षसे च ॥ वयोवयो जरसे यद्दधानः परि त्मना विषुरूपो जिगासि ॥ वाजो नु ते शवसस्पात्वंतमुरुं दोघं धरुणं देव रायः ॥ पदं न तायुर्गुहा दधानो महो राये चितयन्नत्रिमस्पः ॥ ७ ॥ बृहद्वयो हि भानवेऽर्चा देवायाग्नये ॥ यं मित्रं न प्रशस्तिभिर्मर्तासो दधिरे पुरः ॥ स हि द्युभिर्जनानां होता दक्षस्य बाह्वोः ॥ वि हव्यमग्निरानुषग्भगो न वारमृण्वति ॥ अस्य स्तोमे मघोनः सख्ये वृद्धशोचिषः ॥ विश्वा यस्मिंस्तुविष्वणि समर्ये शुष्ममादधुः ॥ अधा ह्यग्न एषां सुवीर्यस्य मंहना ॥ तमिद्यह्वं न रोदसी परि श्रवो बभूवतुः ॥ नू न एहि वा-

383
1939

स॰ सं॰ १
२

मृमर्न्नेव ज्ञान आभर ॥ ये वक्त्रं ये मे सुरथः स्वाभिधामहे सप्तोनेभिः ॥ ८ ॥ आयुंतेदं [illegible] ज्ञानत्वो समूलये ॥
[illegible] ॥ तेनाद चित्रयौ [illegible] ॥
[illegible] ॥ ९ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १० ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ११ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १२ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १३ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १४ ॥ [illegible] राम॰ ८

385
1939
॥ ३५ ॥

[illegible] ॥ १८ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १९ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २० ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २१ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २२ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २३ ॥ [illegible]

सं॰वृ॰०१
२

द्यां सं कुंभभि नेस्मा विश्वमंच्ने निबेभ त्तद्दल्वरः॥ अग्निमाध्व महते सोभ सौत्रं वेसु स्मान्नु तुमानि सं तु॥ संजोस्तुत्यं मुथमुषा
रूपु वरणं सुभता भूमि भिनिणुम हीसि॥ सोमिंद्र स्तुथमहे सा संतु दै नतु श्रियं॥ रुतुभा सु मुवो असि सम नयुरों धियसे॥ स
मिंद्रा भव्व आकु नडं वानो सिल भर॥ तं मिहे मु वाकसि॥ आ मुहो ताड वृस्यता धियं मुत्यं धुर॥ नृणांश्वंदे युवाहनं॥
२३॥ श्रेयांसं मनु यं द्युमं न्न्वानी रो मुनुदिनं धोरयंम॥ अचांक्रिया मुरुमः मुत्र दंयारुत्न भेषाम्भूषि रिद्गात्तियो रः॥ अनु
यरो मूरुनां भिकत्नां मंदसान नायें विं पापुत्रं से सु मस्य॥ आदं जव भ्नेमाभि यद्म हेदल पायुहारं मुजः सनेयाड॥ उत श्रं
त्याणो मकनो न भ्रसंद्रः स्वनस्तुल न स्वध्या॥ वद्दिहले मनु ये कणर्विदद्दद्वारे पापुत्रं रद्दां असेद॥ आ द्दोर सोमि
मुदं यमभा पम्सो वसुनो सिद्ध यसे यु गोकः॥ जिमाति पिष्ठो अपुत्र यु राजुः यनोभ्यु संनुम दसानं वह नं॥ अश्वभ्रत्नोम
धवत्यु भं रवा भनु मिमं भरद्द्रः सोमपेयो॥ यत्क्यस्य हारमः पत्ननीः पुरः सुनो रुपं रत्नभेक्रः॥ २३॥ नवथुरस्व
मतुलिं वभोम सोकव त्वेषम् यवामिषद्यवल॥ अवनीदं मरुमः सुय ज्जो दभ नमुवसा वाधन्नुयां॥ सखा स यं अप
वृन्त पं मान्व रत्नस्त्री मरु पाभो राताम॥ श्रीमतु मिंद्रो मनुष्य मरो सिसक्तो भवद मुह त्यां सोमे॥ श्रीयं ष्टुता म
हिंपो भूमपालास्त्री सरो सत्यु घनो सोमासः॥ द्वारं ना भिष्व अर्हन तथा मरु मिंद्रो यथ यहहिं नुयाम॥ तुशाना मरु
हस्व इरमान दुहर्मिंद्र मरु पानि भित्र भ्वैः॥ वृत्रानो अन्न सुरत्नं च पाप्र कुत्सैनदेवे रवनो दस्यून॥ प्रान्य ज्ञुरुम
हहः मैथम्थ कत्तो प्रन्यद रोदवु यानविकः॥ अनासोद स्यून मृण्ये वृत्रेन्मनधोद्र ष आह णद्र मृध वानः॥ २४॥ स्तो
मो सुमन्ना मोदहस्मी वेद व भूम्न रेभ योवे दस्यो पापिभु॥ आनामृजि स्थो मस्योभ कत्वा प वैन्यु क्तो रायिवः सोममस्य
॥ मव र्णासः मुनयो मासुद इंदवान्यु सांध्य भयत्युके॥ गव्यंतिहु वभीषि धानविनेत विप्रारः शशमाना अपश्रन्न॥
कृष्णा सुद्रु पारं पृयाणि विद्यु मन्त्री वामघवन्या न कर्म॥ या चानु ने व्याकृणवः शविष्ठ प्रवुनानो विदुथेषु प्रवाम॥ ए
ना विश्वान्त्य वर्धि रुद्र पो मोतुन मा नविंद्र॥ यानि कुर्या विंद्र कृणवो दस्यु वानि नेवु तानि विष्याअविनत्त्याः॥ रामः
इदं भत्या कृण्वो नानु यत्स्य तानि वेच्छ न्नन्याअनेक॥ वस्त्रेव भद्रा सुकृता वसूयु रथं न धीरः स्वपा अतक्ष॥ २५॥ ३
कोस्यवीरः कोभपस्य दिंदु सुखर भुषमो पमानं हरिभ्यां॥ योरायावज्री सुकृतसोमं मिच्छन्दा को गंता पुरुहूत कुती॥

387
1939

भयोत्व वसं तुदसंम्य न सकृषं तु धामुर भोत्र मिच्छन॥ अवेच्छ मृत्यां तु ननेमे आहुरि दूं नरो वृवृधाना अरोम॥ मनु सुबंत्त ते खा
मेहता नां सुकृतो मुमो निमाजु मोषः॥ वेद दिदा न्स्वूणं यथि द्युमं हतुं मुघवा सर्वसेनः॥ स्थिरं मनश्च कृषे जात इंद्र वे षीद
को यु धये भूयसश्वित॥ अश्मानं चिच्छव सा दिद्युतो भि विदो मवंत मुमु स्नियानां॥ परोयत्त्व परम आजनिष्ठाः परावतिश्रु
त्यं नाम विभ्रत॥ अतश्चि दिंद्रा दभयंत देवा विश्वा अपो अजयहास पत्नीः॥ २८॥ तुभ्येदिमे मरुतः शेवा अर्चंत्यकें सु
न्वत्यंधः॥ अहि मोहान मपआश यानं प्रमायाभिर्मायिनं सक्ष दिंद्रः॥ वि षूमृधो जनुषा दानमिन्वन्नहन्गवा मघवन्त्सं
चकानः॥ अत्रादा ते सवनं सुतः पुरा यदुवेन पात्रनीव मल्य मिच्छन्॥ यजा हि मामह यामा दिदिद्रु शिरो स सुम्नं पुर्विमं
धापन॥ अग्मानि चित्युष्य वनं माधं मा सक्रिये वरादसोमुरुभ्यः॥ त्वियो हि दस्म आपु धानि नू के दिमो अरं न वला
अंनुष्यो॥ अतनं स्यदभं अन्य धेनं अभाप भेरुरुधपेदस्मु मिंद्रः॥ समनुमात्रो मितानं वनेइहि वतेसोविंयुतो यदास
म॥ संनादं दो अभि जरस्य वेकृ यदी सामास मधुनो अमेदन्॥ २७॥ यदी सोमा बभ्रु धूता अमंदन्नरो र वीवृष
भः सादने षु॥ पुरंदरः पपिवा इंद्रो अस्य पुनर्गवामददा दुस्त्रियाणां॥ भद्रमिदं रुशमा अग्ने अक्रन् गवां चत्वारि ददतः
सहस्रा॥ ऋणं चयस्य प्रयता मघानि प्रत्य ग्रभीष्म नृतमस्य नृणां॥ सुपेशसं मावसृ जंत्यस्तं गवां सहस्रै रुशमासो अ
ग्ने॥ तीव्रा इंद्रम ममदुः सुतासो अक्तो र्व्युष्टौ परितक्म्यायाः॥ औच्छत्सा रात्री परितक्म्या याँ ऋणं चये राजनि रुशमानां॥
अत्यो न वाजी रघुरज्यमानो बभ्रुश्च त्वार्य सनत्सहस्रा॥ चतुःसहस्रं गव्यस्य पश्वः प्रत्यग्रभीष्म रुशमेष्वग्ने॥ घर्म
श्चित्तप्तः प्रवृजे य आसीदयस्मय स्तम्वादाम विप्राः॥ २८॥ इदं यसि पितुमत्संनृतो विरूप्नि मज्योत्स्नि मुघवा वाजयंत॥
पूषन्नरे प्रसीदरिर्ता नियात अगिरो भातिषु पुण पिशोस न॥ आ यदूं बहारिवो मात्रिवनुः पिर्यगरोत अग्निनः सदवस्व॥ नूहि
त्वा दव स्यो अन्य वरस्पेभुना श्रवत्र न्निकस्य वरूथं॥ उपसनहः सहस्र आजानि पुरा रख्य दरंयुय पिष्विष्यो॥ सावद्य
स्तु रुपोय वृत्र भनीन्यानि यामं रहस्व समोवः॥ अन कुमोर घमस्रोयतसत्त वा यन्ने पुरुहू नधसता॥ स्मृत्याणरि दूमदय
न भूरुको नभ्यं न्यवर भूत नवाउ॥ वृष्णा यनेह्य ण भके म वाणि इया वाणु अदितिः सजोषा॥ अनश्वासो यपुतसो
भाग्नि द्विषिना अश्वर्वते नु दस्माः॥ २९॥ अतेपूर्वाणि करणानि विप्रा वनू तने मघवन्न्यान्यर्क॥ शं की वायोरिभरा रो

राम
४

389
1439

सं०प०२
५

मानः पिबत द्राधकम् ॥ आनेहवो हरिकः अघुरिपो रुह सोमो व वर्तत मधुश्चे ॥ अनुसारज जनं नो नदि वज्री भिर्मिदं प्रपुरु
हम्पु विश्वेभि [illegible] पुरुहूतं पपले मनो अभि [illegible] तु परि इवः ॥ रथारोधि साज रिक्षा सरा [illegible] वाच मघवन्तु
[illegible] ॥ एन [illegible] यां [illegible] ॥ प्र [illegible] ममृ [illegible] न सरा [illegible] मा निवेन ॥
[illegible] ॥ सत्तो [illegible] रथः [illegible] ॥ यो रो हितौ
[illegible] ॥ पूते [illegible] ॥ ७ ॥ संभन्तु नो
[illegible] ॥ समिद्धा [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ न सरा [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] रथसा [illegible] रातिः रात
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १० ॥ [illegible]
[illegible] राम
[illegible] ५
[illegible] ॥ ११ ॥

391
1939

[illegible] ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
१२ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १३ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १४ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

सं० २०२
१

[illegible] ॥ १५ ॥ [illegible] ॥ १६ ॥ [illegible] ॥ १७ ॥ [illegible] ॥ १८ ॥ [illegible]

राम
६

393
1939

[illegible] ॥ १९ ॥ [illegible] ॥ २० ॥ [illegible] ॥ २१ ॥ [illegible] ॥ २२ ॥ [illegible]

सं०१४०२
१

[illegible]

राम
७

395
1939

[illegible]

रा०च०२
८

[illegible]

राम
८

397
1939

[illegible]

मं०५०२
२

[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥
॥ २१ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] मरुतो [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २२ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २३
॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] मरुतो [illegible]
[illegible] ॥ २४ ॥ [illegible] मरुतो [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] पर्वतानां [illegible] ॥ राम २
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २५ ॥ [illegible] मरुतो [illegible] ॥ [illegible]

399/1939

[illegible] मरुतो [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] मरुतो [illegible]
[illegible] ॥ २६ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] मरुतो [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २७ ॥ [illegible]
[illegible] मरुतो [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] मरुतो [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ २८ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
॥ २९ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

सं०७०२
९०

[illegible]

राम
९०

401
1939

[illegible]

सं० ख०३
११

[illegible]
[illegible] ॥ २८ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २९ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ३० ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ३१ ॥ ५ इति [illegible] ऽध्यायः ॥ ॐ ॥ ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ रजांसि चित्रा वि चरन्ति तन्यवो [illegible]
[illegible] पर्जन्य [illegible] रामू
[illegible] ११
[illegible] ॥ १ ॥ [illegible]

403
1439

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ३ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ४ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ५ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ६ ॥ [illegible]

म० व० ४
२२

[illegible]

राम
२२

205
1939

[illegible]

सं० १० ४
१२

[illegible]

राम
१२

407
1939

[illegible]

अ० ४ अ० ४
१४

[illegible] ॥ २९ ॥ प्र सम्राजे बृहदर्चा गभीरं ब्रह्म प्रियं वरुणाय श्रुताय ॥ वि यो जघान शमितेव चर्मोपस्तिरे पृथिवीं सूर्याय ॥ वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान वाजमर्वत्सु पय उस्रियासु ॥ हृत्सु क्रतुं वरुणो अप्स्वग्निं दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रौ ॥ नीचीनबारं वरुणः कबन्धं प्र ससर्ज रोदसी अन्तरिक्षं ॥ तेन विश्वस्य भुवनस्य राजा यवं न वृष्टिर्व्युनत्ति भूम ॥ उनत्ति भूमिं पृथिवीमुत द्यां यदा दुग्धं वरुणो वष्ट्यादित् ॥ समभ्रेण वसत पर्वतासस्तविषीयन्तः श्रथयन्त वीराः ॥ इमामू ष्वासुरस्य श्रुतस्य महीं मायां वरुणस्य प्र वोचं ॥ मानेनेव तस्थिवाँ अन्तरिक्षे वि यो ममे पृथिवीं सूर्येण ॥ ३० ॥ इमामू नु कवितमस्य मायां महीं देवस्य नकिरा दधर्ष ॥ एकं यदुद्ना न पृणन्त्येनीरासिञ्चन्तीरवनयः समुद्रं ॥ अर्यम्यं वरुण मित्र्यं वा सखायं वा सदमिद्भ्रातरं वा ॥ वेशं वा नित्यं वरुणारणं वा यत्सीमागश्चकृमा शिश्रथस्तत् ॥ कितवासो यद्रिरिपुर्न दीवि यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म ॥ सर्वा ता वि ष्य शिथिरेव देवाधा ते स्याम वरुण प्रियासः ॥ ३१ ॥ इन्द्राग्नी यमवथ उभा वाजेषु मर्त्यं ॥ दृळ्हा चित्स प्र भेदति द्युम्ना वाणीरिव त्रितः ॥ या पृतनासु दुष्टरा या वाजेषु श्रवाय्या ॥ या पञ्च चर्षणीरभीन्द्राग्नी ता हवामहे ॥ तयोरिदमवच्छवस्तिग्मा दिद्युन्मघोनोः ॥ प्रति द्रुणा गभस्त्योर्गवां वृत्रघ्न एषते ॥ ता वामेषे रथानामिन्द्राग्नी हवामहे ॥ पती तुरस्य राधसो विद्वांसा गिर्वणस्तमा ॥ ता वृधन्तावनु द्यून्मर्ताय देवावदभा ॥ अर्हन्ता चित्पुरो दधेंऽशेव देवावर्वते ॥ एवेन्द्राग्निभ्यामहावि हव्यं शूष्यं घृतं न पूतमद्रिभिः ॥ ता सूरिषु श्रवो बृहद्रयिं गृणत्सु दिधृतमिषं गृणत्सु दिधृतं ॥ ३२ ॥ प्र वो महे मतयो यन्तु विष्णवे मरुत्वते गिरिजा एवयामरुत् ॥ प्र शर्धाय प्रयज्यवे सुखादये तवसे भन्ददिष्टये धुनिव्रताय शवसे ॥ प्र ये जाता महिना ये च नु स्वयं प्र विद्मना ब्रुवत एवयामरुत् ॥ क्रत्वा तद्वो मरुतो नाधृषे शवो दाना मह्ना तदेषामधृष्टासो नाद्रयः ॥ प्र ये दिवो बृहतः शृण्विरे गिरा सुशुक्वानः सुभ्व एवयामरुत् ॥ न येषामिरी सधस्थ ईष्ट आँ अग्नयो न स्वविद्युतः प्र स्यन्द्रासो धुनीनां ॥ स चक्रमे महतो निरुरुक्रमः समानस्मात्सदस एवयामरुत् ॥ यदायुक्त त्मना स्वादधि ष्णुभिर्विष्पर्धसो विमहसो जिगाति शेवृधो नृभिः ॥ स्वनो न वोऽमवान्रेजयद्वृषा त्वेषो ययिस्तविष एवयामरुत् ॥ येना सहन्त ऋञ्जत स्वरोचिषः स्थारश्मानो हिरण्ययाः स्वायुधास इष्मिणः ॥ ३३ ॥ राम १४
अपारो वो महिमा वृद्धशवसस्त्वेषं शवोऽवत्वेवयामरुत् ॥ स्थातारो हि प्रसितौ संदृशि स्थन ते न उरुष्यता निदः शुशुक्वांसो

509
1939
ला

नाग्नयः ॥ ते रुद्रासः सुमखा अग्नयो यथा तुविद्युम्ना अवन्त्वेवयामरुत् ॥ दीर्घं पृथु पप्रथे सद्म पार्थिवं येषामज्मेष्वा महः शर्धांस्यद्भुतैनसां ॥ अद्वेषो नो मरुतो गातुमेतन श्रोता हवं जरितुरेवयामरुत् ॥ विष्णोर्महः समन्यवो युयोतन स्मद्रथ्यो न दंसनाप द्वेषांसि सनुतः ॥ गन्ता नो यज्ञं यज्ञियाः सुशमि श्रोता हवमरक्ष एवयामरुत् ॥ ज्येष्ठासो न पर्वतासो व्योमनि यूयं तस्य प्रचेतसः स्यात दुर्धर्तवो निदः ॥ ३४ ॥ षष्ठमण्डलं ॥ त्वं ह्यग्ने प्रथमो मनोतास्या धियो अभवो दस्म होता ॥ त्वं सीं वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु सहो विश्वस्मै सहसे सहध्यै ॥ अधा होता न्यसीदो यजीयानिळस्पद इषयन्नीड्यः सन् ॥ तं त्वा नरः प्रथमं देवयन्तो महो राये चितयन्तो अनु ग्मन् ॥ वृतेव यन्तं बहुभिर्वसव्यैस्त्वे रयिं जागृवांसो अनु ग्मन् ॥ रुशन्तमग्निं दर्शतं बृहन्तं वपावन्तं विश्वहा दीदिवांसं ॥ पदं देवस्य नमसा व्यन्तः श्रवस्यवः श्रव आपन्नमृक्तं ॥ नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि भद्रायां ते रणयन्त संदृष्टौ ॥ त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्यां त्वां राय उभयासो जनानां ॥ त्वं त्राता तरणे चेत्यो भूः पिता माता सदमिन्मानुषाणां ॥ ३५ ॥ सपर्येण्यः स प्रियो विक्ष्वग्निर्होता मन्द्रो नि षसादा यजीयान् ॥ तं त्वा वयं दम आ दीदिवांसमुप ज्ञुबाधो नमसा सदेम ॥ तं त्वा वयं सुध्यो नव्यमग्ने सुम्नायव ईमहे देवयन्तः ॥ त्वं विशो अनयो दीद्यानो दिवो अग्ने बृहता रोचनेन ॥ विशां कविं विश्पतिं शश्वतीनां नितोशनं वृषभं चर्षणीनां ॥ प्रेतीषणिमिषयन्तं पावकं राजन्तमग्निं यजतं रयीणां ॥ सो अग्न ईजे शशमे च मर्तो यस्त आनट् समिधा हव्यदातिं ॥ य आहुतिं परि वेदा नमोभिर्विश्वेत्स वामा दधते त्वोतः ॥ अस्मा उ ते महि महे विधेम नमोभिरग्ने समिधोत हव्यैः ॥ वेदी सूनो सहसो गीर्भिरुक्थैरा ते भद्रायां सुमतौ यतेम ॥ आ यस्ततन्थ रोदसी वि भासा श्रवोभिश्च श्रवस्यस्तरुत्रः ॥ बृहद्भिर्वाजैः स्थविरेभिरस्मे रेवद्भिरग्ने वितरं वि भाहि ॥ नृवद्वसो सदमिद्धेह्यस्मे भूरि तोकाय तनयाय पश्वः ॥ पूर्वीरिषो बृहतीरारेअघा अस्मे भद्रा सौश्रवसानि सन्तु ॥ पुरूण्यग्ने पुरुधा त्वाया वसूनि राजन्वसुता ते अश्यां ॥ पुरूणि हि त्वे पुरुवार सन्त्यग्ने वसु विधते राजनि त्वे ॥ ३८ ॥ ॥ इति चतुर्थाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥ ॥ ॐ ॥ त्वं हि क्षैतवद्यशोऽग्ने मित्रो न पत्यसे ॥ त्वं विचर्षणे श्रवो वसो पुष्टिं न पुष्यसि ॥ त्वां हि ष्मा चर्षणयो यज्ञेभिर्गीर्भिरीळते ॥ त्वां वाजी यात्यवृको रजस्तूर्विश्वचर्षणिः ॥ सजोषस्त्वा दिवो नरो यज्ञस्य केतुमिन्धते ॥ यद्ध स्य मानुषो जनः सुम्नायुर्जुह्वे

सं०४०२
११

[illegible]

राम
११

411
1939

[illegible]

मं॰ क॰ ५.
१८

[illegible] ॥ १० ॥ [illegible] ॥ ११ ॥ [illegible]

रामृ.
१८

॥३२॥

413
1939

[illegible] ॥ १३ ॥ [illegible] ॥ १४ ॥ [illegible]

अं०व०५
२७

त्तः ॥ [illegible] नवं सुस्त [illegible] ॥ [illegible] ॥ अग्निर् [illegible]
[illegible] ॥ अग्निर्हि [illegible]
[illegible] ॥ १८ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १७ ॥ अग्नि [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १८ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ अग्निर् [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १९ ॥ [illegible]
[illegible] राम
[illegible] ॥ [illegible] ॥ २७

415
1939

नान्या [illegible] ॥ [illegible] ॥ २० ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २१ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २२ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २३ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २४ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २५ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २६ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २७ ॥

अं० वं० ५
३८

प्रत्येषु जा [illegible] शोचिषे [illegible] ॥ अग्ने [illegible] ॥ उप [illegible] सहस्कृत ॥ अग्ने सस्तुम्
[illegible] ॥ अग्ने [illegible] ॥ अग्ने
[illegible] ॥ २८ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २९ ॥ [illegible] ॥ होता
[illegible]
[illegible] ॥ ३० ॥ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ७० ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]

साम०
३८

417
1939

[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ मनो [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २ ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ अ
[illegible] ॥ [illegible] ॥ उग्रमु
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ४ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ५ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ८ ॥ [illegible]
[illegible]

ऋ.अ.०८
१९

[illegible]

रा.म्.
१९

419
1939

[illegible]

बा० रा० २०

[illegible]

रा० २०

421/1939

[illegible]

मं०४०८.
२९

[illegible]

राम्
२९

[illegible] ॥ २८ ॥ ॥ इति चतुर्थाष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥ ॐ ॥ 423/1939

[illegible]

सं०१०१
२३

[illegible] ॥ पुरः
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ५ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ६ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ६ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ७ ॥ [illegible] राम
[illegible] २३
[illegible]

425
1939

[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ८ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ९ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १० ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ११ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]

२३

[illegible]

ति

राम
२३

427
1939

[illegible]

सं॰ अ॰ ७
२५

वः॥ २२॥ तमु त्वा यः पुरासिथ यो वा नूनं हिते धने॥ हव्यः स श्रुधी हवं॥ धीभिरर्वद्भिरर्वतो वाजाँ इंद्र श्रवाय्या
न्॥ त्वया जेष्म हितं धनं॥ अभूरु वीर गिर्वणो महाँ इंद्र धने हिते॥ भरे वितंतसाय्यः॥ या त ऊतिरमित्रहन्मक्षू
जवस्तमासति॥ तया नो हिनुही रथं॥ स रथेन रथीतमोऽस्माकेनाभियुग्वना॥ जेषि जिष्णो हितं धनं॥ २३॥ य
एक इत्तमु ष्टुहि कृष्टीनां विचर्षणिः॥ पतिर्जज्ञे वृषक्रतुः॥ यो गृणतामिदासिथापिरूती शिवः सखा॥ स त्वं न
इंद्र मृळय॥ धिष्व वज्रं गभस्त्यो रक्षोहत्याय वज्रिवः॥ सासहीष्ठा अभि स्पृधः॥ प्रत्नं रयीणां युजं सखायं की
रिचोदनं॥ ब्रह्मवाहस्तमं हुवे॥ स हि विश्वानि पार्थिवाँ एको वसूनि पत्यते॥ गिर्वणस्तमो अध्रिगुः॥ २४॥
स नो नियुद्भिरा पृण कामं वाजेभिरश्विभिः॥ गोमद्भिर्गोपते धृषत्॥ तद्वो गाय सुते सचा पुरुहूताय सत्वने॥
शं यद्गवे न शाकिने॥ न घा वसुर्नि यमते दानं वाजस्य गोमतः॥ यत्सीमुप श्रवद्गिरः॥ कुवित्सस्य प्र हि व्रजं गोमंतं
दस्युहा गमत्॥ शचीभिरप नो वरत्॥ इमा उ त्वा शतक्रतोऽभि प्र णोनुवुर्गिरः॥ इंद्र वत्सं न मातरः॥ २५॥ दू
णाशं सख्यं तव गौरसि वीर गव्यते॥ अश्वो अश्वायते भव॥ स मंदस्वा ह्यंधसो राधसे तन्वा महे॥ न स्तोता
रं निदे करः॥ इमा उ त्वा सुतेसुते नक्षंते गिर्वणो गिरः॥ वत्सं गावो न धेनवः॥ पुरूतमं पुरूणां स्तोतॄणां विवा
चि॥ वाजेभिर्वाजयतां॥ अस्माकमिंद्र भूतु ते स्तोमो वाहिष्ठो अंतमः॥ अस्मान्राये महे हिनु॥ अधि बृबुः
पणीनां वर्षिष्ठे मूर्धन्नस्थात्॥ उरुः कक्षो न गांग्यः॥ यस्य वायोरिव द्रवद्भद्रा रातिः सहस्रिणी॥ सद्यो दाना
य मंहते॥ तत्सु नो विश्वे अर्य आ सदा गृणंति कारवः॥ बृबुं सहस्रदातमं सूरिं सहस्रसातमं॥ २६॥
त्वामिद्धि हवामहे सातौ वाजस्य कारवः॥ त्वां वृत्रेष्विंद्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः॥ स त्वं नश्चित्र वज्रह
स्त धृष्णुया मह स्तवानो अद्रिवः॥ गामश्वं रथ्यमिंद्र सं किर सत्रा वाजं न जिग्युषे॥ यः सत्राहा विचर्षणिरिंद्रं
तं हूमहे वयं॥ सहस्रमुष्क तुविनृम्ण सत्पते भवा समत्सु नो वृधे॥ बाधसे जनान्वृषभेव मन्युना घृषौ मीळ्ह राम २५
ऋचीषम॥ अस्माकं बोध्यविता महाधने तनूष्वप्सु सूर्ये॥ इंद्र ज्येष्ठं न आ भर ओजिष्ठं पपुरि श्रवः॥ ये
नेमे चित्र वज्रहस्त रोदसी ओभे सुशिप्र प्राः॥ २७॥ त्वामुग्रमवसे चर्षणीसहं राजन्देवेषु हूमहे॥ विश्वा सु

429
1939

नो विथुरा पिब्दना वसोऽमित्रान्सुषहान्कृधि॥ यदिंद्र नाहुषीष्वाँ ओजो नृम्णं च कृष्टिषु॥ यद्वा पंच क्षितीनां
द्युम्नमा भर सत्रा विश्वानि पौंस्या॥ यद्वा तृक्षौ मघवन्द्रुह्यावा जने यत्पूरौ कच्च वृष्ण्यं॥ अस्मभ्यं तद्रिरीहि सं नृषाह्येऽमित्रान्
पृत्सु तुर्वणे॥ इंद्र त्रिधातु शरणं त्रिवरूथं स्वस्तिमत्॥ छर्दिर्यच्छ मघवद्भ्यश्च मह्यं च यावया दिद्युमेभ्यः॥ ये गव्यता मनसा
शत्रुमादभुरभिप्रघ्नंति धृष्णुया॥ अध स्मा नो मघवन्निंद्र गिर्वणस्तनूपा अंतमो भव॥ २८॥
अध स्मा नो वृधे भवेंद्र नायमवा युधि॥ यदंतरिक्षे पतयंति पर्णिनो दिद्यवस्तिग्ममूर्धानः॥ यत्र शूरासस्तन्वो वितन्व
ते प्रिया शर्म पितॄणां॥ अध स्मा यच्छ तन्वे तने च छर्दिरचित्तं यावय द्वेषः॥ यदिंद्र सर्गे अर्वतश्चोदयासे महाधने॥
असमने अध्वनि वृजिने पथि श्येनाँ इव श्रवस्यतः॥ सिंधूँरिव प्रवण आशुया यतो यदि क्लोशमनु ष्वणि॥ आ ये वयो
न वर्वृतत्यामिषि गृभीता बाह्वोर्गवि॥ २९॥ स्वादुष्किलायं मधुमाँ उतायं तीव्रः किलायं रसवाँ उतायं॥ उतो न्वस्य
पपिवांसमिंद्रं न कश्चन सहत आहवेषु॥ अयं स्वादुरिह मदिष्ठ आस यस्येंद्रो वृत्रहत्ये ममाद॥ पुरूणि यश्च्यौत्ना शं
बरस्य वि नवतिं नव च देह्यो हन्॥ अयं मे पीत उदियर्ति वाचमयं मनीषामुशतीमजीगः॥ अयं षळुर्वीरमिमीत धीरो न
याभ्यो भुवनं कच्चनारे॥ अयं स यो वरिमाणं पृथिव्या वर्ष्माणं दिवो अकृणोदयं सः॥ अयं पीयूषं तिसृषु प्रवत्सु सोमो
दाधारोर्वंतरिक्षं॥ अयं विदच्चित्रदृशीकमर्णः शुक्रसद्मनामुषसामनीके॥ अयं महान्महता स्कंभनेनोद्द्यामस्त
भ्नाद्वृषभो मरुत्वान्॥ ३०॥ धृषत्पिब कलशे सोममिंद्र वृत्रहा शूर समरे वसूनां॥ माध्यंदिने सवन आ वृषस्व रयिस्था
नो रयिमस्मासु धेहि॥ इंद्र प्र णः पुरएतेव पश्य प्र नो नय प्रतरं वस्यो अच्छ॥ भवा सुपारो अतिपारयो नो भवा सुनीति
रुत वामनीतिः॥ उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान्त्स्वर्वज्ज्योतिरभयं स्वस्ति॥ ऋष्वा त इंद्र स्थविरस्य बाहू उप स्थेयाम शरणा
बृहंता॥ वरिष्ठे न इंद्र वंधुरे धा वहिष्ठयोः शतावन्नश्वयोरा॥ इषमा वक्षीषां वर्षिष्ठां मा नस्तारीन्मघवन्रायो अर्यः॥
इंद्र मृळ मह्यं जीवातुमिच्छ चोदय धियमयसो न धारां॥ यत्किं चाहं त्वायुरिदं वदामि तज्जुषस्व कृधि मा देववंतं॥
३१॥ त्रातारमिंद्रमवितारमिंद्रं हवेहवे सुहवं शूरमिंद्रं॥ ह्वयामि शक्रं पुरुहूतमिंद्रं स्वस्ति नो मघवा धात्विं
द्रः॥ इंद्रः सुत्रामा स्ववाँ अवोभिः सुमृळीको भवतु विश्ववेदाः॥ बाधतां द्वेषो अभयं कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः

सं०व०७

२८

स्थाण ॥ नवन्वियंसं संनोद्धृ हितकस्वाय भृङ्गैसौमनसोस्याल ॥ सस्यवानुस्वपुरः सुभस्यैआयाद्विष्टैषः सनुत्तर्यैयोनु ॥ अ
वुन्तरं दमुपलाना भागिरतैः अस्यामिनि मुमोथवंनं ॥ कुलराधःसवनापुरूष्णपोगावन्विन्नसंसर्मिद्वन ॥ कर्दैस्लवृत्कः पं
णाल्कोयनानुपदृथगभिमृषनापिस्वदारव ॥ गादविवमुररलुन्यमनंरूणातिक्कुलपदुंसावीभिः ॥ ३२ ॥ श्रुत्वंवृत्तरद्भ्य
मुखंरमुयंनुमास्मानि ननात्र नमप ॥ धूमान्राद्दिक्षु भवत स्पुरागा वाङ्कूयतुविघ्नाइद्दोमनुष्यान ॥ परापूर्वेषामुख्या
कृतकृत्विनर्गुराणुअपरमिराय ॥ अथानुभूतार वधन्तनः पूर्णरिंदुः शुरदस्वनरीति ॥ रूपंरूपप्रतिरूपावभूवनर
स्पकूयंसंबुवस्याय ॥ इंद्रोलुपाभिःकुरूद्धरं यानपुत्राद्यस्पेदरंयकःयतादशी ॥ युजानाहुरिलाश्रथीमश्रिलम्हरी
जनि ॥ [illegible] हिमुनःपरा आसनतुनासीनिवुमुरस्तु ॥ भुगुम्यूनिसैन्यमागन्मद्वातुर्वीसती भूमिरद्रूरणा
भंत ॥ नृरसवृमानि किलागविंशश्रिश्रासुनेनेभिदृद्र्यंथा ॥ ३३ ॥ दिवोर्दिवसरसीरून्यमर्धरूण्याअसंभृट
पुसपेवानाः ॥ अहंकृम्य रैपुभावम्नयनौरश्रंमपुश्विनंपंवरंच ॥ मुस्तोकरःकृशार्धसलाडुरत्वन्कोशोपुरसंवृज्जि
नारान ॥ द्विवादालादनाथुम्नसुकपःशानुरंवरूपतेयभीष ॥ इत्याम्यादराकाशारशवस्त्राधिभाजना ॥ रशेरि
रण्यापुरांरकोराला दसानिय ॥ रनुरथान्पादिमनः शुतेनाअर्थवेभ्यः ॥ भूम्युथः पापवेराथ ॥ महिराधौविश्वजनं
रधाना भूरशाअन्यात्रभुयाअुभ्रयव ॥ ३४ ॥ वनस्पनेवाद्वंगोहिभूयाअस्मतास्वामुतरणःसुवारः ॥ गोभिःसंन
कुभामिगौवयेरूयाकुलालभयकुजेतानि ॥ दिवस्पृथिव्याःपर्योगुडूलंतस्य निभः पर्याभृतंसह ॥ अपामोजमाजं
णमुमोमिरावलर अस्युवमंदूयिधारथयम ॥ इंद्रस्युवन्नामरूतामनीकंमित्रस्यगर्भोवरुणस्पनाभिः ॥ सेमांनोहव्य
रातिंजुषाणा देवरथ प्रतिहव्यागृभाय ॥ उपश्वासय पृथिवीमुतद्यां पुरुत्रा ते मनुतां विष्ठितंजगत ॥ सदुंदुभेसजूरिंद्रे
णदेवैर्दूराद्दवीयो अपसेध शत्रून ॥ आक्रंदयवलमोजोनआधानिष्टनिहिदुरितावाधमानः ॥ अपप्रोथदुंदुभेदुच्छुना
इतइंद्रस्यमुष्टिरसिवीडयस्व ॥ आमूरज प्रत्यावर्तयेमाःकेतुमहुंदुभिर्वावदीति ॥ समश्वपर्णाश्चरंतिनोनरोऽस्माकमिं
द्ररथिनोजयंतु ॥ ३५ ॥ ॥ इतिचतुर्थाष्टकेसप्तमोध्यायः ॥ ॥ ॐ ॥ युक्ष्वाहिदेवहूतमाँ अश्वाँ अग्ने रथीरिव ॥
नि होता पूर्व्यः सदः ॥ उत नो देव देवाँ अच्छा वोचो विदुष्टरः ॥ श्रद्विश्वा वार्या कृधि ॥ त्वं ह यद्यविष्ठ्य सहसः सूनवाहुत ॥ ऋतावा यज्ञियो भुवः ॥ [illegible] राम. २८

यवं ह् पश्यत वा उ[illegible]लवे ॥ यथाध्ययंस्तु कृता यहाजिन्नत्रभृणिर्पा ॥ अनेनाथशो विपाशो भनवृत्तुचेसद्दा लिभिः सद्दी
दिह ॥ पुरा दुषा मजातिस्मस्याग्रुपकृतमय नूत्रमूलदसया ॥ अर्वाचःसीकुपसुर्येवसंप स्वानोनर्देस्व ॥ यमा पो अद्रयाव
[illegible] ॥ यदेशुयानोवृता श्रापनुम्रमिः श्युव्या अधुस्मनि ॥ १ ॥ अयःपुत्राभानुनारोदसीउभे धूमेन धावते
दिवि ॥ तिरस्तमो ददृश ऊर्म्यास्वा श्यावास्वरुषो वृषा श्याव अरुषो वृषा ॥ बृहद्भिरग्ने अर्चिभिः शुक्रेण देव शोचिषा ॥
भरद्वाजे समिधानो यविष्ठ्य रेवन्नः शुक्र दीदिहि द्युमत्पावक दीदिहि ॥ विश्वासां गृहपतिर्विशामसि त्वमग्ने मानुषीणां
शतं पूर्भिर्यविष्ठ पाह्यंहसः समेद्धारं शतं हिमाः स्तोतृभ्यो ये च ददति ॥ त्वं नश्चित्र ऊत्या वसो राधांसि चोदय ॥ अस्य रायः
त्वमग्ने रथीरसि विदा गाधं तुचे तु नः ॥ पर्षि तोकं तनयं पर्तृभिष्ट्वमदब्धैरप्रयुत्वभिः ॥ अग्ने हेळांसि दैव्या युयोधि नो
देवा ओ [illegible] ॥ २ ॥ आसखायः सबर्दुघां धेनुमजध्वमुप नव्यसा वचः ॥ सृजध्वमनपस्फुराम् ॥ या शर्धाय मारुताय
स्वभानवे श्रवोऽमृत्यु धुक्षत ॥ या मृळीके मरुतां तुराणां या सुम्नैरेवयावरी ॥ भरद्वाजायाव धुक्षत द्विता ॥ धेनुं च विश्व
दोहसमिषं च विश्वभोजसम् ॥ तं व इंद्रं न सुक्रतुं वरुणमिव मायिनम् ॥ अर्यमणं न मंद्रं सृप्रभोजसं विष्णुं न स्तुष आदिशे ॥
त्वेषं शर्धो न मारुतं तुविष्वण्यनर्वाणं पूषणं सं यथा शता ॥ सं सहस्रा कारिषच्चर्षणिभ्य आं आविर्गूळ्हा वसू करत्सुवेदा
नो वसू करत् ॥ आ मा पूषन्नुप द्रव शंसिषं नु ते अपिकर्ण आघृणे ॥ अघा अर्यो अरातयः ॥ ३ ॥ मा काकंबीरमुद्वृहो वन
स्पतिमशस्तीर्वि हि नीनशः ॥ मोत सूरो अह एवा चन ग्रीवा आदधते वेः ॥ दृतेरिव तेऽवृकमस्तु सख्यम् ॥ अच्छिद्रस्य दधन्
वतः सुपूर्णस्य दधन्वतः ॥ परो हि मर्त्यैरसि समो देवैरुत श्रिया ॥ अभि ख्यः पूषन्पृतनासु नस्त्वमवा नूनं यथा पुरा ॥
वामी वामस्य धूतयः प्रणीतिरस्तु सूनृता ॥ देवस्य वा मरुतो मर्त्यस्य वेजानस्य प्रयज्यवः ॥ सद्यश्चिद्यस्य चर्कृतिः परि
द्यां देवो नैति सूर्यः ॥ त्वेषं शवो दधिरे नाम यज्ञियं मरुतो वृत्रहं शवो ज्येष्ठं वृत्रहं शवः ॥ सक्षुधारं तायत सस्मिन्नूर्मिर्ना
यत ॥ दध्यायुधं जनवत्सु कृत्वानानु नायत ॥ ४ ॥ सकृद्ध द्यौरजायत सकृद्भूमिरजायत ॥ पृश्न्या दुग्धं सकृत्पयस्तदन्यो नानु जायते ॥ तं
आगमं तु न द दस्य भुवन स सु ता मा वरुणाभि वा अभि ॥ विरावि रारं यं मधुर ध्व द सन कनु रराति र्यं कुस्याः ॥ [illegible]
सुर्वः मरुतुम नुमिंयु स्व स्पंकुलु मरू पंचनं ष्य ॥ अरु पन्मं दुहितस भपा नस्ता भिर न्या पपि शा सरीअन्या ॥ [illegible]

431
1939

सं०४०८
२९

रन्ती पावके मन्म श्रुतं नक्षत ऋच्यमाने ॥ प्र वायुमच्छा बृहती मनीषा बृहद्रयिं विश्ववारं रथप्रां ॥ द्युतद्यामा नि-
युतः पत्यमानः कविः कविमियक्षसि प्रयज्यो ॥ स मे वपुश्छदयदश्विनोर्यो रथो विरुक्मान्मनसा युजानः ॥ येन नरा
नासत्येषयध्यै वर्तिर्याथस्तनयाय त्मने च ॥ ५ ॥ पर्जन्यवाता वृषभा पृथिव्याः पुरीषाणि जिन्वतमप्यानि ॥ सत्य-
श्रुतः कवयो यस्य गीर्भिर्जगतः स्थातर्जगदा कृणुध्वं ॥ पावीरवी कन्या चित्रायुः सरस्वती वीरपत्नी धियं धात् ॥ ग्ना-
भिरच्छिद्रं शरणं सजोषा दुराधर्षं गृणते शर्म यंसत् ॥ पथस्पथः परिपतिं वचस्या कामेन कृतो अभ्यानळर्कं ॥ स नो
रासच्छुरुधश्चन्द्राग्रा धियंधियं सीषधाति प्र पूषा ॥ प्रथमभाजं यशसं वयोधां सुपाणिं देवं सुगभस्तिमृभ्वं ॥ होता य-
क्षद्यजतं पस्त्यानामग्निस्त्वष्टारं सुहवं विभावा ॥ भुवनस्य पितरं गीर्भिराभी रुद्रं दिवा वर्धया रुद्रमक्तौ ॥ बृहन्तमृ-
ष्वमजरं सुषुम्नमृधग्घुवेम कविनेषितासः ॥ ६ ॥ आ युवानः कवयो यज्ञियासो मरुतो गंत गृणतो वरस्यां ॥ अचि-
त्रं चिद्धि जिन्वथा वृधन्त इत्था नक्षन्तो नरो अंगिरस्वत् ॥ प्र वीराय प्र तवसे तुरायाजा यूथेव पशुरक्षिरस्तं ॥ स स्पृ-
शन्ति तन्वः श्रुतस्य स्तृभिर्न नाकं वचनस्य विपः ॥ यो रजांसि विममे पार्थिवानि त्रिश्चिद्विष्णुर्मनवे बाधिता-
य ॥ तस्य ते शर्मन्नुपदद्यमाने राया मदेम तन्वा तना च ॥ तन्नोऽहिर्बुध्न्यो अद्भिरर्कैस्तत्पर्वतस्तत्सविता चनो धा-
त् ॥ तदोषधीभिरभि रातिषाचो भगः पुरंधिर्जिन्वतु प्र राये ॥ नु नो रयिं रथ्यं चर्षणिप्रां पुरुवीरं मह ऋतस्य गो-
पां ॥ क्षयं दाताजरं येन जनान्स्पृधो अदेवीरभि च क्रमाम विश आदेवीरभ्यश्नवाम ॥ ७ ॥ हुवे वो देवीमदितिं
नमोभिर्मृळीकाय वरुणं मित्रमग्निं ॥ अभिक्षदामर्यमणं सुशेवं त्रातॄन्देवान्सवितारं भगं च ॥ सुज्योतिषः सू-
र्य दक्षपितॄननागास्त्वे सुमहो वीहि देवान् ॥ द्विजन्मानो य ऋतसापः सत्याः स्वर्वन्तो यजता अग्निजिह्वाः ॥ उत
द्यावापृथिवी क्षत्रमुरु बृहद्रोदसी शरणं सुषुम्ने ॥ महस्करथो वरिवो यथा नोऽस्मे क्षयाय धिषणे अनेहः ॥ आ
नो रुद्रस्य सूनवो नमन्तामद्या हूतासो वसवोऽधृष्टाः ॥ यदीमर्भे महति वा हितासो बाधे मरुतो अह्वाम देवान् ॥ राम
मिम्यक्ष येषु रोदसी नु देवी सिषक्ति पूषा अभ्यर्धयज्वा ॥ श्रुत्वा हवं मरुतो यद्ध याथ भूमा रेजन्ते अध्वनि प्रविक्ते ॥ -२५
॥ ८ ॥ अभि त्यं वीरं गिर्वणसमर्चेन्द्रं ब्रह्मणा जरितर्नवेन ॥ श्रवदिद्धवमुप च स्तवानो रासद्वाजाँ उप महो गृ-

433/1939

णानः ॥ ओमानमापो मानुषीरमृक्तं धात तोकाय तनयाय शं योः ॥ यूयं हि ष्ठा भिषजो मातृतमा विश्वस्य स्थातुर्जगतो जनित्रीः ॥
आ नो देवः सविता त्रायमाणो हिरण्यपाणिर्यजतो जगम्यात् ॥ यो दत्रवाँ उषसो न प्रतीकं व्यूर्णुते दाशुषे वार्याणि ॥ उत
त्वं सूनो सहसो नो अद्या देवाँ अस्मिन्नध्वरे ववृत्याः ॥ स्यामहं ते सदमिद्रातौ तव स्यामग्नेऽवसा सुवीरः ॥ उत त्या मे हवमा ज-
ग्म्यातं नासत्या धीभिर्युवमङ्ग विप्रा ॥ अत्रिं न महस्तमसोऽमुमुक्तं तूर्वतं नरा दुरितादभीके ॥ ९ ॥ ते नो रायो द्युम-
तो वाजवतो दातारो भूत नृवतः पुरुक्षोः ॥ दशस्यन्तो दिव्याः पार्थिवासो गोजाता अप्या मृळता च देवाः ॥ ते नो रुद्रः सरस्वती
सजोषा मीळ्हुष्मन्तो विष्णुर्मृळन्तु वायुः ॥ ऋभुक्षा वाजो दैव्यो विधाता पर्जन्यावाता पिप्यतामिषं नः ॥ उत स्य देवः सविता
भगो नोऽपां नपादवतु दानु पप्रिः ॥ त्वष्टा देवेभिर्जनिभिः सजोषा द्यौर्देवेभिः पृथिवी समुद्रैः ॥ उत नोऽहिर्बुध्न्यः शृणोत्वज ए-
कपात्पृथिवी समुद्रः ॥ विश्वे देवा ऋतावृधो हुवानाः स्तुता मन्त्राः कविशस्ता अवन्तु ॥ एवा नपातो मम तस्य धीभिर्भरद्वाजा
अभ्यर्चन्त्यर्कैः ॥ ग्ना हुतासो वसवोऽधृष्टा विश्वे स्तुतासो भूता यजत्राः ॥ १० ॥ उदु त्यच्चक्षुर्महि मित्रयोराँ एति प्रियं वरु-
णयोरदब्धं ॥ ऋतस्य शुचि दर्शतमनीकं रुक्मो न दिव उदिता व्यद्यौत् ॥ वेद यस्त्रीणि विदथान्येषां देवानां जन्म सनुत-
रा च विप्रः ॥ ऋजु मर्तेषु वृजिना च पश्यन्नभि चष्टे सूरो अर्य एवान् ॥ स्तुष उ वो मह ऋतस्य गोपानदितिं मित्रं वरुणं सु-
जातान् ॥ अर्यमणं भगमदब्धधीतीनच्छा वोचे सधन्यः पावकान् ॥ रिशादसः सत्पतीँरदब्धान्महो राज्ञः सुवसनस्य
दातॄन् ॥ यूनः सुक्षत्रान्क्षयतो दिवो नॄनादित्यान्याम्यदितिं दुवोयु ॥ द्यौष्पितः पृथिवि मातरध्रुगग्ने भ्रातर्वसवो मृ-
ळता नः ॥ विश्व आदित्या अदिते सजोषा अस्मभ्यं शर्म बहुलं वि यन्त ॥ ११ ॥ मा
नो वृकाय वृक्ये समस्मा अघायते रीरधता यजत्राः ॥ यूयं हि ष्ठा रथ्यो नस्तनूनां यूयं दक्षस्य वचसो बभूव ॥ मा व एनो
अन्यकृतं भुजेम मा तत्कर्म वसवो यच्चयध्वे ॥ विश्वस्य हि क्षयथ विश्वदेवाः स्वयं रिपुस्तन्वं रीरिषीष्ट ॥ नम इदुग्रं नम आ
विवासे नमो दाधार पृथिवीमुत द्यां ॥ नमो देवेभ्यो नम ईश एषां कृतं चिदेनो नमसा विवासे ॥ ऋतस्य वो रथ्यः पूतदक्षा-
नृतस्य पस्त्यसदो अदब्धान् ॥ तां आ नमोभिरुरुचक्षसो नॄन्विश्वान्व आ नमे महो यजत्राः ॥ ते हि श्रेष्ठवर्चसस्त उ नस्ति-
रो विश्वानि दुरिता नयन्ति ॥ सुक्षत्रासो वरुणो मित्रो अग्निरृतधीतयो वक्मराजसत्याः ॥ १२ ॥ ते न इन्द्रः पृथिवी क्षाम

ऋं०भा०८
२७

[illegible] ॥ नू सु आनो॑ हृव्यं॑ नंशि देवा भारद्वाजः सुमु
[illegible] ॥ अ॒पत्यं॑ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २३ ॥ नेता [illegible]
[illegible] ॥ अ॒निवा॒वो म॑रुतो [illegible]
[illegible] ॥ कि॒मं गत्वा [illegible]
[illegible] ॥ अवं॒तु [illegible] पिन्वमानाः ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २४ ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

राम्
२७

435
1939

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ इन्द्राग्नी [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ विश्वा

अं० ४० ८
२८

विश्वाभिर्गीर्भिरागतमस्यसोमस्यपीतये॥ २६ ॥ श्नथद्वृत्रमुतसनोतिवाजमिन्द्रायोअग्नीसहुरीसपर्यात्॥ इरज्यन्तावसव्यस्यभूरेःसहस्तमासहसावा
जयन्ता॥ तायोधिष्टमभिगाइन्द्रनूनमपःस्वरुषसोअग्नऊळ्हाः॥ दिशःस्वरुषसइन्द्रचित्राअपोगाअग्नेयुवसेनियुत्वान्॥ आवृत्रहणावृत्रह
भिःशुष्मैरिन्द्रयातंनमोभिरग्नेअर्वाक्॥ युवंराधोभिरकवेभिरिन्द्राग्नेअस्मेभवतमुत्तमेभिः॥ ताहुवेययोरिदंपप्नेविश्वंपुराकृतं॥ इन्द्रा
ग्नीनमर्धतः॥ उग्राविघनिनामृधइन्द्राग्नीहवामहे॥ तानोमृळातईदृशे॥ २७ ॥ हतोवृत्राण्यार्याहतोदासानिसत्पती॥ हतोविश्वाअपद्विषः
॥ इन्द्राग्नीयुवामिमेभिस्तोमाअनूषत॥ पिबतंशंभुवासुतं॥ यावांसन्तिपुरुस्पृहोनियुतोदाशुषेनरा॥ इन्द्राग्नीताभिरागतं॥ ताभिरागच्छतं
नरोपेदंसवनंसुतं॥ इन्द्राग्नीसोमपीतये॥ तमीळिष्वयोअर्चिषावनाविश्वापरिष्वजत्॥ कृष्णाकृणोतिजिह्वया॥ २८ ॥ यइद्धआविवासतिसु
म्नमिन्द्रस्यमर्त्यः॥ द्युम्नायसुतराअपः॥ तानोवाजवतीरिषआशून्पिपृतमर्वतः॥ इन्द्रमग्निंचवोळ्हवे॥ उभावामिन्द्राग्नीआहुवध्याउभाराधसः
सहमादयध्यै॥ उभादाताराविषांरयीणामुभावाजस्यसातयेहुवेवां॥ आनोगव्येभिरश्व्यैर्वसव्यैरुपगच्छतं॥ सखायौदेवौसख्यायशंभु
वेन्द्राग्नीताहवामहे॥ इन्द्राग्नीशृणुतंहवंयजमानस्यसुन्वतः॥ वीतंहव्यान्यागतंपिबतंसोम्यंमधु॥ २९ ॥ इयमददाद्रभसमृणच्युतं
दिवोदासंवध्र्यश्वायदाशुषे॥ याशश्वन्तमाचखादावसंपणिंतातेदात्राणितविषासरस्वति॥ इयंशुष्मेभिर्बिसखाइवारुजत्सानुगिरीणां
तविषेभिरूर्मिभिः॥ पारावतघ्नीमवसेसुवृक्तिभिःसरस्वतीमाविवासेमधीतिभिः॥ सरस्वतिदेवनिदोनिबर्हयप्रजांविश्वस्यबृसयस्य
मायिनः॥ उतक्षितिभ्योवनीरविन्दोविषमेभ्योअस्रवोवाजिनीवति॥ प्रणोदेवीसरस्वतीवाजेभिर्वाजिनीवती॥ धीनामवित्र्यवतु॥ यस्त्वा
देविसरस्वत्युपब्रूतेधनेहिते॥ इन्द्रंनवृत्रतूर्ये॥ ३० ॥ त्वंदेविसरस्वत्यवावाजेषुवाजिनि॥ रदापूषेवनःसनिं॥ उतस्यानःसरस्वतीघो
राहिरण्यवर्तनिः॥ वृत्रघ्नीवष्टिसुष्टुतिं॥ यस्याअनन्तोअह्रुतस्त्वेषश्चरिष्णुरर्णवः॥ अमश्चरतिरोरुवत्॥ सानोविश्वाअतिद्विषः
स्वसॄरन्याऋतावरी॥ अतन्नहेवसूर्यः॥ उतनःप्रियाप्रियासुसप्तस्वसासुजुष्टा॥ सरस्वतीस्तोम्याभूत्॥ ३१ ॥ आपप्रुषीपार्थिवा
न्युरुरजोअन्तरिक्षं॥ सरस्वतीनिदस्पातु॥ त्रिषधस्थासप्तधातुःपंचजातावर्धयन्ती॥ वाजेवाजेहव्याभूत्॥ प्रयामहिम्नामहिना
सुचेकितेद्युम्नेभिरन्याअपसामपस्तमा॥ सरस्वत्यभिनोनेषिवस्योमापस्फरीःपयसामानआधक्॥ जुषस्वनःसख्यावेश्या
चमात्वत्क्षेत्राण्यरणानिगन्म॥ + रथइवबृहतीविभ्वनेकृतोपस्तुत्याचिकितुषासरस्वती॥ + ॥ ३२ ॥ ॥ इतिचतुर्थस्य राम २८
अष्टमोध्यायः समाप्तः ॥ ॥ श्रीमहेश्वर नागेश्वर प्रसंन
॥ श्रीराम ॥ श्रीसांब ॥ राम॥

437
1939

अथ चतुर्थाष्टकभाष्यसमारंभः ग्रंथसंख्या॥ ९७४०

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ पंचमे मंडले त्वामग्ने हविष्मंत इति नवर्चं नवमं सूक्तं आत्रेयस्य गयस्यार्षं सप्तमीपंचम्यौ पंक्ती शिष्टा अनुष्टुभः अग्नि
र्देवता १ त्वामग्ने हविष्मंत इति हे अग्ने देवं दीप्यमानं हविष्मंतः हविर्भिर्युक्ता मर्तासः मर्त्या ऋत्विजः ईळते स्तुवंति अहं च जातवेदसं ज्ञानं
वेदो धनं यस्य स तथोक्तः तं एवंविधं त्वां मन्ये स्तौमि स त्वं हव्यानि अस्माभिर्दत्तानि हवींषि आनुषक् निरंतरतया अनुपक्तं यथा तथा व
क्षि वहसि २ अग्निर्होता इति यज्ञार्थं कर्मार्थं सर्वं प्रज्ञाः संवरणीयः स त्वं श्रवस्यवः यजमानस्य कीर्तिं संपादयंतः जनाः हवींषि अग्नि
मवरविना स्तुवंति एवं विधो होता दाश्वत् स्वादि स्तोता यजमानः एकबर्हिषः तत्तत्स्वस्य यस्य क्षयति निवसन्त्यस्मिन् स्वर्गसाधन फ
लानि इति क्षयः यजमानस्य गार्हपत्ये होता देवानामाह्वाता भवति ३ उत स्म यमिति उत स्म अपि च मानुषीणां मनो अनितानां विशां प्रजानां धु
र्भ आसराद्भिः रूपेणारणीरथापोथो पकं त्वा भ भोभनयज्ञं यमग्निं अरणी अरणी नवं नवं जनयंति यथा अपत्यमिव जनिष्टअजनि
तानां ४ उत स्मदुर्गृभीयसे इति उत अपि च महद्भिरमहर्ता अंशुपः संगच्छमाना पुत्रइव वालसर्प इव दुर्गृभीयसे तेनग्रहीतुं हे अग्ने
यस्त्वं पुरु बहूनि वनानि निरपि भक्षितरक्षो भवसि किं च यद्यदा सेन्र्णे पशुरिव भक्ष्यं तत्र धानं सुत्रा तृणे विसृष्टः सन्नूययास सर्वं भक्षयसि तत्र
इति ५ अध स्म यस्यार्चयः इति अध सम्यक् उन्मिनः प्रसवतो यस्याग्ने अर्चयः अर्चींषि सम्यक् सर्वतः सर्वतः प्राप्नुवंति इति त्रिषु स्थानेषु
व्याप्तः इति धूमवान् अग्निरित्यर्थः अंतरिक्षे वर्तमान इव सर्वतो विगच्छंतीत्यर्थः कथमिव ध्मानेव कर्मारो यथा भस्त्रा
दिभिः अग्निं संवर्धयन् तद्वत् ध्मातः यथा ध्मानं समीपे विद्यमानो अग्निः तेन ध्मायमानः आत्मानं श्रीशीनेति तीक्ष्णीकरोति तद्वत्स्वय
मेव स्वात्मानं तीक्ष्णीकरोतीत्यर्थः अहं विपादहरणः ६ तवाहमग्न इति हे अग्ने अहं मित्रस्य सर्वेषां मित्रस्य तव ऊतिभिः रक्षाभिः प्रशस्ति
भिस्तवसतः ते तव द्वेषसः सर्वानां मनुष्याणां दुरितानि तरेयं किं च पापसाधनकर्माणि हे पोसु तोनह त्यसुसान् शत्रून् निरं
हंतु यांस्तु सेन्द्रं तुरेयं ७ तं नो अग्न इति हे अग्ने सहस्वः बलवन् तरः हविषां नेतारः नः अस्माकं तं रयिं लोके प्रसिद्धं पश्वादिलक्षणं धनं
आभर आहर किं च स आहर पूर्वोक्तः स अग्निः स पपत् अस्मदीयान् शत्रून् संपयतु सोऽग्निः पोषयतु अस्मान् पोषयतु वाजस्यान्नस्य सा
तये लाभाय भव च भवतु उत अपि हे अग्ने पृत्सु त्वं युतः अस्माकं देवसम्भेदे युधि भवा इति चतुर्थस्य प्रथमस्य प्रथमो वर्गः ॥ अग्न ओ
जिष्ठमिति दशर्चं दशमं सूक्तं आत्रेयस्य गयस्यार्षं चतुर्थी सप्तम्यौ पंक्ती शिष्टा अनुष्टुभः अग्निर्देवता १ अग्न ओजिष्ठमिति हे अग्ने ओजिष्ठं बलव

तमं द्युम्नं धनं अस्मभ्यं आभर आहर हे अध्रिगो अप्रतिगतगमन अग्ने अनिवारितगमन त्वं मय अस्मे नियः तस्य संबोधनं तत् अस्मान् प्रीणता परिगोप्याय वे
ना वाचनेन मघवर्णे त्वो जयवाजाय अन्नस्य लाभाय पंथां पंथानं अन्नस्य समीपप्राप्तिसाधनं मार्गं रासि कुरु २ त्वं नो अग्न इति हे अद्भुत सर्वेषां आश्च
र्यभूत अग्ने अस्माकं कत्वा कर्मणा अस्मा ऋतुना नव भक्ष्यापारेणमीन मनः सदस्य बलस्य महना महत्त्वेन दानं कुर्विति प्राप यतः कारणात् त्वयि
असुर्यं असुरघ्नं बलं भूतं आरुरुक्षत सिंहोन मर्य इव मित्रियः यज्ञार्थं यक्षाणां यज्ञानां राक्षसापनोदनलक्षणानि कर्माणि कु
र्वाणो भव ३ त्वं नो अग्न इति हे अग्ने स त्वं नः तावका अस्माकं गयं स्वहे पुष्टिं च गवादि विषयां वर्धय प्रापय लोके प्रसिद्धाः सूरयः स्व
धवर्णाः नरः स्तोतारो मनुष्याः स्तोत्रैः मघानि मंहनीयानि गवादिधनानि यप्रापय आनशुः प्राप्नुवन् तद्वयमपीत्यर्थः ४ ये अग्न इति हे अ
ग्ने चंद्र प्राणिनां आह्लादकारक ये नराः ते गिरः स्तुत्यां वाचि स्तोत्ररूपवाचः शंसंति शंसमानाः जुर्वंति ते अश्ववराधसः अश्वधना भवंति किं च शुष्मिणः
पलवंतः मंतः शत्रुभिः बले शत्रुशोषका भवंति येषां स्वसंपधिस्तोत्रं कुर्वतां दिवश्चित् आकाशात् अपि बृहत्महती सुकीर्तिर्भवति एवंविधं
यांगयः मनोत्मना स्वयमेव बोधनिवाचयति ५ तव त्ये अग्न इति हे अग्ने त्ये तव अर्चयः भ्राजंतः दीप्यमानाः स्थेनेप्रसिद्धाः तव
अर्चयः चरिष्णवः गमनशीला कपर्दा इव परितः सर्वतो व्याप्ताः विद्युतो अविरतप्रभा इव अनेनस्य काङ्गाविज्ञायाः
स्व स्वानः शब्दयमानः रथो न रथ इव अनेना वाजं युवा अविरतं वाजे ते अस्माकं अर्थे सुसेयुः सुविजयाय यथा प्रवर्तते तद्वत्
नवो अनेनरुचि विद्यावाभिलापउत ६ नू नो अग्न इति हे अग्ने नः अस्माकं नुक्षिप्रं ऊतये रक्षायै भवसि राधस्य राये च निमित्त वाधसह्वितस्य
गातये धनानां रक्षाय भव किं च अस्माकं सः अस्माकं पुत्रं मिश्रयः सूरयः स्तोतारः विश्वाः सर्वाः आशाः दिशः तरिषणि तासां तरणे क्षमा
भवंतु ७ त्वं नो अग्न इति हे अग्ने अंगिरः अंगिः स्तवः पूर्वैः महर्षिभिः स्तवानः स्तवानः इरामिति ते अग्ने स्तूयमानस्त्वं विश्वास सहं महतामपि अभि
भवितारं रयिं धनं नः अस्माकं आभर आहर हे देव देवानामाह्वातारः स्तोतृभ्यः नः अस्मभ्यं सवसे स्तोतुं सामर्थ्यं च प्रयच्छ उतापि च पृत्सु युद्धेषु
नः अस्माकं रघे वर्धयस्व भव इति चतुर्थस्य प्रथमे द्वितीयो वर्गः ॥ जनस्य गोपा इति षड्चं एकादशं सूक्तं आत्रेयः सुतंभर ऋषिः जगती छं
दः अग्निर्देवता १ जनस्य गोपा इति जनस्य गोपाः गोपायिता रक्षिता जागृविः जागरणशीलः सुदक्षः सुबलः सोऽग्निः नव्यसे नवतराय सुविताय
लोकानां कल्याणाय अजनिष्ट जातः घृतप्रतीकः घृतेन प्रज्वालितांगः बृहता महता दिविस्पृशा अभ्रंलिहेन तेजसा युक्तः शुचिः शुद्धः एवंविधो अग्निः भ

439

1939

वे०आ०व०१
२

रनेभ्यः [illegible] नरवर्ग [illegible] दीप्तिमत् यथा भवति तथा विभाति प्रकाशते २ यज्ञस्य केतुमितिमंत्रः ऋत्विजः यज्ञस्य केतुं प्रज्ञापकं पुरोहि
तं यजमाने पुरस्कृतं इदं ऐन्द्रे [illegible] तेषां मान्यं वानं [illegible] नरथं अग्निं त्रिषधस्थे त्रिस्थाने विहार प्रदेशो प्रथमं समिन्धिरे समैधनस्त्रो
त्र [illegible] देवानां [illegible] सोऽग्निः बर्हिषि बर्हिषुत्नेत त्रिस्थाने यज्ञ्यायस्त्रायनिषीदत पतिष्ठितो भवदितियावत् ३ अनंरुर
इति हे अग्ने [illegible] नाभ्यां असंस्पृष्टः अबाधितः एव जायसे [illegible] भवसि [illegible] सर्वैः स्तुत्यः [illegible] सर्वत्रव्याप्तः [illegible] विवस्वनः
अग्निं [illegible] मानवं [illegible] तेन [illegible] सनो यजमानानाम् [illegible] मर्त्य [illegible] तेन अवर्धयन् [illegible] मनयन् [illegible]
[illegible] अनीत [illegible] भवत ४ अग्निर्नो यज्ञमिति [illegible] सर्वपुरुषार्थो [illegible] साधकः अग्निः नः य
[illegible] अस्मदीयं यागे [illegible] अग्निविभरं ते विहरंति विहरणं कुर्वंतीत्यर्थः हव्यवाहनः हवि
[illegible] अग्निः [illegible] देवानां [illegible] भजमानाः [illegible] अग्निं प्रधाने [illegible] ५ तुभ्येदमग्न इति हे अग्ने
तुभ्यं [illegible] इदं [illegible] मनीषा [illegible] वाचः [illegible] आपृणंति पूरयंति [illegible] साव
[illegible] अवनीः अवनाः [illegible] ६ त्वामग्ने अंगिरस इति हे अग्ने अंगिरसः ऋषयः गुहा गुहायां
[illegible] अभिलं [illegible] आहुः बलेन सुतः सत्वं मथ्यमानो जायसे
हे अंगिरसः अंगिरसां [illegible] सांसहसः पुत्रमाहुः इति चतुर्थस्य प्रथमे तृतीयो वर्गः प्रायेयेमहत इति मंत्रस्य [illegible] ऋ
षिः त्रिष्टुप् छंदः अग्निर्देवता १ प्राग्नये बृहत इति बृहते महते [illegible] ऋतस्य उदकस्य [illegible] अस्तराय बलवते [illegible]
[illegible] नमस्यत [illegible] गिरः [illegible] अभिवसम् [illegible] सम्यक् संस्कृतं आस्ये
[illegible] २ ऋतं चिकित्व इति ऋतं सत्यं [illegible] चिकित्वः
[illegible] पूर्वी [illegible] ऋतस्य उदकस्य धाराः तस्य पोषणार्थं [illegible] उत्पादयतु [illegible]
[illegible] बलेन सुनो [illegible] कर्मणां [illegible] यावत् [illegible] नामभ्यां
[illegible] कामानां वर्षितुः [illegible] स्तोत्रमेव [illegible] यामि ३ कथा नो अग्न इति हे अग्ने ऋ

[illegible] सर्वथा [illegible] कुर्वन् [illegible] कर्मणा [illegible] अस्मदीयस्य स्तोत्रस्य [illegible] अकः वने
[illegible] भजमानस्य [illegible] पश्वादि [illegible] लक्षण स्य
पतिं [illegible] ४ केते अग्न इति हे अग्ने [illegible] तेन संबंधिनः ते पुरुषाः केकी
[illegible] कामानां वर्षितारः रक्षितारः [illegible] दीप्तिमंतः [illegible]
[illegible] अन्यस्य [illegible] के [illegible] इत्यर्थः [illegible] दुष्टस्य
[illegible] गोपाः गोपायितारो रक्षितारः [illegible] के [illegible] इत्यर्थः ५ सखायस्त इति हे अग्ने [illegible] स्तोतारः विषूणाः वि
[illegible] सर्वत्र [illegible] एते [illegible] शिवाः [illegible] शिवासः शिवाः आप्ताः
[illegible] अग्ने [illegible] स्वयमेव [illegible] ६
[illegible] अग्ने [illegible] मनुष्यः [illegible] स्तोत्रेण [illegible] कामानां वर्षितुः अग्नेः ऋतं स्तोत्रं
[illegible] सपूर्णं भवतीत्यर्थः सः [illegible] परिचर्यां
[illegible] कामानां [illegible] पुत्रः [illegible] भवत्वित्यर्थः इति चतुर्थस्य प्रथमे चतुर्थो वर्गः अर्चंतस्त्वेति
[illegible] गायत्री छंदः अग्निर्देवता १ अर्चंतस्त्वेति हे अग्ने त्वां अर्चंतः पूजयंतः वयं हवामहे आह्वयामि अर्चंत
[illegible] मनसि धीमहि समिद्धिः संदीपयामः अर्चंत इति [illegible] २ अग्नेस्तोममिति द्रविणस्यवः
द्रविणं धनमिच्छंतः [illegible] आकांक्ष्या [illegible] देवस्य [illegible] स्याग्ने क्षिप्रं पुरुषार्थानां साधकं स्तोमं स्तोत्रं अद्य अस्मि
[illegible] ३ अग्निर्जुषत [illegible] अग्निः नः अस्माकं गिरः स्तुतीः [illegible]
[illegible] धनं [illegible] ४ तमग्ने सप्रथा इति हे अग्ने [illegible] सर्वैः वरेण्यः सर्वैर्वरणीयः [illegible] सप्रथाः सर्व
तः [illegible] यजमानाः [illegible] धनेन यज्ञं वितन्वते ५ त्वामग्ने वाजसातममिति हे अग्ने विप्राः स्तोतारः वाजसातमं वाजोन्नं
[illegible] महर्षिभिः [illegible] स्तोत्रैः [illegible] अस्मभ्यं [illegible] वीर्यं सर्वैः श्लाघनीयं बलं [illegible] देहि ६ अग्ने नेमिरि
ति हे अग्ने [illegible] नेमिभिः [illegible] अरान् इव नाभौ अर्पितान् [illegible]

441
1939

दे०भा०च० कान्तदेवैर्हिं[illegible]विमनानाविधं[illegible] धनं भाक्तं[illegible] स्तोत्रम्[illegible] ॥ इति चतुर्थस्य पंचमे षष्ठो वर्गः ॥ अग्निं स्तोमेनेति षड्ऋचं चतुर्दशं सू
क्तं[illegible] ऋषिः गायत्री छंदः अग्निर्देवता ॥ अग्निं स्तोमेनेति हे स्तोतः अमर्त्यं अमरणधर्माणं अग्निं स्तोमेन स्तोत्रेण बोधय यो अग्निः समि
धानः [illegible] मनः [illegible]री यानि हव्या नि हवींषि देवेषु दधत् निदधातु ॥ २ ॥ तमध्वरेष्विति मर्त्याः मनुष्याः देवं द्यो
तमानं अमर्त्यं अमरणधर्माणं मनुष्याणां [illegible]धिनीळते [illegible] ॥ ३ ॥ तं हि शश्वंत इति
[illegible] नरः [illegible] हव्याय हवनार्थं चरुपुरोडा
[illegible] हिरण्यः ॥ ४ ॥ अग्निर्जातइति [illegible] अरण्योः [illegible] शत्रून् घ्नन् हि सन्
[illegible] ॥ ५ ॥ अग्निमीळेन्यमिति हे [illegible]
[illegible] ॥ ६ ॥ अग्निं
[illegible] स्तोमेभिः स्तोत्रैः वर्धः
[illegible] ॥ इति चतुर्थस्य पंचमे [illegible]वर्गः ॥ इति पंचमे मंडले [illegible] प्रथमं सूक्तं आं
गिरसो धरुणऋषिः त्रिष्टुप् छंदः अग्निर्देवता ॥ प्रवेधसइति [illegible] बलवान् [illegible] शोभनं
[illegible] धरुणः हविषां धारकः [illegible]
[illegible] ॥ २ ॥ ऋतेन [illegible] यजमानाः दिवः द्युलोकस्य
धरुणे धारके [illegible] यजमानाः यज्ञस्य
धरुणं धारकं [illegible] स्तोत्रेण धारयंत धारयंति ॥ ३ ॥ अंहोयुव
इति [illegible] यजमानाः तन्वः स्वा त
नूः [illegible] सर्वतः वर्तमानाः शत्रू
[illegible] ॥ ४ ॥ [illegible] प्रथमानः [illegible] जनेव
[illegible] धार्यमाणो [illegible] सर्वमन्नं जस

443
1939

[illegible] ॥ ५ ॥ वाजो नु न इति हे देव अग्ने [illegible]
[illegible] धरुणधारकं [illegible]
[illegible] अग्निमस्य अग्नि[illegible] प्रीणयः
इति चतुर्थस्य प्रथमे सप्तमो वर्गः ॥ ईळेन्यइति पंचर्चं द्वितीयं सूक्तं आत्रेय[illegible] ऋषिः [illegible] अनुष्टुभः अग्निर्देवता ॥ ईळेन्य इति
[illegible] मनुष्याः यमग्निं मित्रं न सखा
[illegible] ॥ २ ॥ [illegible] हव्यं हविः हिरण्यः [illegible] करोति वा
[illegible] वरणीयं धनं वि ऋ
[illegible] ॥ ३ ॥ [illegible] मघवत् [illegible]
[illegible] हविर्भिः स्तो
[illegible] ॥ ४ ॥ [illegible] यजमानानां [illegible]
[illegible] सर्वैः श्रवणीयं तस्मिन् अग्निमेव परिवभूवतु परिगृह्णीतः
॥ ५ ॥ [illegible] वरणीयं धनं आभरसं पादय जमा
नाः [illegible] अधिभव ॥ ३ ॥
इति चतुर्थस्य प्रथमे [illegible] वर्गः ॥ आयज्ञैरिति पंचर्चं तृतीयं सूक्तं आत्रेय[illegible] ऋषिः [illegible] अनुष्टुभः अग्निर्देवता ॥ आयज्ञैरिति हे देव
मर्त्यः मनुष्यः [illegible] स्तोत्रं आह्वयति [illegible] मनुष्यः स्तोता [illegible] शोभने
[illegible]
[illegible] ॥ २ ॥ [illegible] संबंधो भव
[illegible] अग्ने अर्चि
[illegible] ॥ ३ ॥ [illegible] कर्मणाय

...दितिनाक्षकवत्स नियनाभिरथे आदधाति हव्य: यज्ञार्थं आधातव्य: सोग्नि: अधउत्तस्त्वनंतरमेव विश्वास्वकसर्वास्वविक्षु प्रजासु प्रशस्यते स्तू
यते ४ नूइतिहेअग्नेनन अस्मभ्यं वार्यं वरणीयं धनं तुविप्रयस्तम इहीपूरयोथन: मत्य: स्तोतार: स्तन: सकाशात् आसा आस्येन स्तोत्रेण
सवंत धनं तुविप्रयस्तम: सकलस्तुत्रस्य बहु अभि सम्भसीत्तम हंसअस्मयं अनित्रोघ: बाहिभि आनउअपश्रोरक्षसस्वस्तये सेमायघ्नान्धि
त्वं वा वेअग्ने उत्तानि त्वं स्तन्नात्मन: रुषे समर्घये अधिभव: ५ इतिचतुर्थस्यप्रथमे नवमो वर्ग: प्रातरग्निरिति पंचर्चं चतुर्थं
सूक्तं आत्रेयो द्वित ऋषि: पंचमी पंक्ति: शिष्टा अनुष्टुभ: अग्निर्देवता १ प्रातरग्निरिति पुरुप्रिय: बहुप्रिय: विश: यजमानस्य धनेनिवेशय
मानेभि: यजमानानां स्तुतिभि: पुरुप्रियोतिथि: एवं विधोग्नि: प्रातस्तवेन स्तुत्य: अमर्त्य: अमरणधर्मा योग्नि: मर्त्येषु मनुष्येषु
यजमानेषु हवींषि विश्वानि सर्वाणि हव्यानि कामयते २ द्विताय मृक्तवाहसइतिहेअग्ने द्विताय द्वितपुत्राय मृक्तवाहसेऽशुद्ध
स्य... मित्रा... नाम... कारणात् तेतुभ्यं स ... आयुपकुरु
... सोमं धनं ... त्वं ३ तं वो दीर्घायुशोचिषमिति हे अग्ने दीर्घायुशोचिषं दीर्घं गमनं दीप्ति यस्य
स: ... आहृत्यामिति ... अरिष्ट: शत्रुभि:
अहिंसित: ... यज्ञविषया क्रिया भवति ... आसन् आस्यउक्थानि स्तोत्रा
णि ... नी ... पूरण: ४ ये
... हेअग्नेतवनाम घोनां
... इतिचतुर्थस्य प्रथमे दश
मो वर्ग: अभ्यवस्थाइतिपंचर्चं पंचमं सूक्तं आत्रेयो वव्रिऋषि: आद्या द्वितीया चगायत्र्योतृतीया चतुर्थी च अनुष्टुभौ पंचमी विराट्
अग्निर्देवता १ अभ्यवस्था इति ... उपस्थे समीपे ... २ जुहुरे वीति ... विचित्र
... स्तोत्रैर्यो निरक्षंति ततः ...
शत्रुभि: ... प्रविशति ३ आश्वैत्रेय ... मनुष्या: ... धनाद

445
1939

... अभिवर्धयति किंविधा: ... ऋत्विज:
... अन्तकामा: ४ प्रियंदुग्धमिति ... द्यावापृथिव्यो: सवा सहायु
... प्रियअस्मदीय स्तोत्रं ... धर्मोन प्रवर्ग्य इव ... वाजे
... शत्रुभि: अहिंसित: ... शत्रूणां हिंसक: ५ क्रीळन्न इति हे ... अग्ने ... क
... अनि भव ... पाम ...
... शत्रूणां धर्षका: ... मत: संतु ६
इतिचतुर्थस्यप्रथमे एकादशो वर्ग: यमग्न इति चतुर्ऋचं षष्ठं सूक्तं आत्रेया: प्रयस्वंत ऋषय: अंत्या पंक्ति: शिष्टा अनुष्टुभ: अग्निर्देवता १
यमग्न इति हे अग्ने वाजसातम अन्नानां सनितृतम ... रयिं धनं अस्माभि: देयमानं हविरूपं धनं मन्यसे ... चित्तसूरणं ... श्रवणीयं
... अस्मदीयं ... धनं नेदेवत्रा देवेषु पनय प्रापय २ ये अग्न इति हे अग्नेयजना ... पन्न
... धर्मे ... बलेन उपक्षर अयनीया: बलाय क्षहीना:
भवंतीत्यर्थ: ... हिंसां च अपसेधिरे आत्मानं प्रापयंति ३ होतारं
... देवानामाह्वातारं ... महे ... किंच यन्ने पुष्ट
... गामहे स्तम: ४ इत्था यथा ... अन्ने ... रक्षणी
यथा ... गोभि: सधमाद: ... पुत्रैश्च सधमाद: ... इतिचतुर्थस्य प्रथमे द्वादशो
वर्ग: मनुष्वत्त्वेति चतुर्ऋचं सप्तमं सूक्तं आत्रेय ससऋषि: अंत्या पंक्ति: शिष्टा अनुष्टुभ: अग्निर्देवता १ मनुष्वत्त्वेति हे ... मनुष्वत् म
नुरिव निधीमहि ... समिधीमहि समिद्धि: ... अंगिर अंगिरात्मका ... देवयते देवकामाय ... यजमा
नाय ... यज २ त्वंहिमानुषइति हे अग्ने त्वं मानुषे जने मनुष्यके लोके प्रीत: हि स्तोत्रै: ... ध्य
... हविर्भि: सपूर्णा ... भवति २ त्वांविश्व

वे०भा०व०१ मनोरिव अदृमिमन्नो यमसंहधीयमाणाः विश्वेसर्वे देवासोदेवाः संहतं भक्तनमकुर्वन् अतः कारणात् हेवलेभ्ये अनदर्शिन् देवयोतमानबलो
मर्वत परिचरंतो यजमाना यज्ञेषुईडे तेवान आह्वयन्तपंचमे ४ देववद्दूमिमर्त्यः मनुष्यः देवंद्योतमानं अग्निं वः सुदेवयज्यया यदेवयाग
संईळे नोनुनर्नंदेहे आजुस्त्रायेमसिद्धः हविर्भिः प्रवृध्यः नमरीरिदिरोप्यासकमस्यमत्यभूतस्य अधेसमयोनिः कारणं स्वर्गसाधनं
यज्ञस्थानं आसदः देववादेनेभासीद आसदयैपुनर्वचन इति चतुर्थस्य प्रथमे सप्तदशोवर्गः प्रविश्वसामन्निति चतुरर्चं अष्टमेसू
क्तं आत्रेयविश्वसामाकृषिः अंत्यापंक्तिः शिष्टानुष्टुभः अग्निर्देवता १ प्रविश्वसामन्निति हेविश्वसामन् अत्रेयेत्वं अत्रिवत् अत्रिरिव पाव
क शोचिषे रोचिषेन कीमन्यये मार्चयप्रगायय यो अग्निः अध्वरेषु यज्ञेषु सर्वैः यजमानैः स्तुत्यः होता देवानामाह्वाता विशिततेनमं ईड्यः तमः २ न्यग्निं
जातवेदसमितिहे जातवानाजातवेदसंजातधनं देवं द्योतमानं आदेभिः अत्रमुपवारं अग्निं निदधाता निधनंकिं वेदेवाय सतमः देवानां आग
तमः यज्ञः यस्मात् अतः अधनं अमस्मासि हविर्भिर्मानं नवे आनुषक्तानुषंकं यथा भवति तथा आहवनमस्तिनिहितनमग्निं सेनुगच्छतु ३ चिकित्वि
न्मनसं वित्तिं नोनेयवितिः चिकित्विन्मनसं चिकित्विनं मनो यस्मात् सोचिकित्विन्मनाः स देवं सर्वाः यानाः उपगच्छन्ते मर्तासः मर्तासः वयं उत्तमे
क्षणार्थ वरेण्यं तस्य भजनीयस्य तत्तव्यावनः अवसे तर्पणायकसत्यंयाधितस्तसः ४ अग्ने चिकिद्वीति हे अग्ने हे सहस्य सहसः बलस्य
पुत्र नः अस्मदीयं भवेत् रूपवरणं इदं चः स्तोत्रं चिकिद्धि जानीहि ते वामस्त्रुग्भिर्वेदित स्तोत्रं यस्य सौकः क्षयः सर्वः धनं दधन्ते तं वाजं
तयं अतिपुत्रः तेनो तेत्वे सर्वलिर्वायं चित्रत्वः गीर्भिः श्रेयत्वं अलंकुर्वन्ति इति चतुर्थस्य प्रथमे चतुर्दशो वर्गः अग्ने संहन्तमिति
चतुर्ऋचं नवमं सूक्तं गयमकृषिः अंत्यापंक्तिः शिष्टा अनुष्टुभः अग्निर्देवता १ अग्ने सहन्तमिति हे अग्ने प्रसहनं प्रकृष्टेन बलेन सहनं शत्रू
णामभिभवं नरविंदुसुम्नस्य द्युम्नायमहतं रूपेआभरं आहरं यः पुत्रः प्रासहा शत्रूणामभिभविता आया अस्येन स्तोत्रेण युक्तः स
सत्यानां युषु अभिभवेषु आभिमुख्येन अनुविश्वाः सर्वाश्चर्षणीः मनुष्यान् शत्रून् ससहत् अभिभवति २ तमग्न इति हे अग्ने स
हस्यः बलवत्सर वना सह तेवा अभिभवितारं तं पुत्रं तवतं आभर आहर त्वं हि सत्यः सत्यमहत्तः महान् गोमतः गोभिर्युक्तस्य वाजस्य तस्य
दातः १ विश्वेहित्वा इति हे अग्ने स्रुघोषसः सहप्रियमाणाः स्तरबर्हिषः स्तीर्णबर्हिषः विश्वे सर्वे जनासः ऋत्विजः मयस्य यज्ञगृहे होतारं
देवानामाह्वातारं प्रियं वरेण्यं भीमे चतुर्वाजः उरूणि वार्याणि बहूनि वार्याणि वरणीयानि धनानि र्याचंते याचन्ते हि ४ सहि षतिति हे अग्ने

स ओषे नु युधासिद्धाः विश्वचर्षणी ऋषिः अभिमाति शत्रूणां हिंसकं सहो बलं आदध्ये धारयतु हि स्मपूरणो हे शक्र अत्रो विष्पवत्त्वां नः अस्म
दीयेषु रणेषु युद्धेषु हे पुरोवत् आधानसुन्नं यथा भवति तथाप्यत्व हे पावक पापानां शोधकाग्ने द्युमत् दीप्तियुक्तं दीदिहि दीप्यस्व इति
चतुर्थस्य प्रथमे पंचदशो वर्गः अग्ने त्वमस्मैति चतुरर्चं दशमं सूक्तं गोपायनालोपायनानां बंधुः सुबंधुः श्रुतबंधुः विप्रबंधुः च्चैकैकाऋषि
परोद्विपदा विराड् द्विपदा विराज् छन्दस्को अग्निर्देवता १ ॥ २ ॥ अग्ने त्वन्न इति हे अग्ने वरूथ्यः वरणीयः संभजनीयः त्वं नः अस्माकं अंतमः
अंतिकतमः भवत उताचिच त्राता रक्षकः शिवः सुखकरः अमवरूथ्यः वासकोग्निः सर्वेषामग्रणीः वसुरूवा वसुः याम्यान्त्रः त्वं अच्छ आभिमुख्ये
नानियि अस्मान् याहि क्रमतमंजनिस्रायेन दीप्तिमतं रयिं पश्वादिलक्षणं धनं दाः अस्मभ्यं देहि ३ ॥ ४ सनोबोधीति हे अग्ने सत्वं
नः अस्मान्बोधि बुध्यस्व हवं अस्मदीयमाह्वानं श्रुधि शृणु अघायतः अघमिच्छतः सर्वस्मात् सर्वस्मात् जनात् नः अस्मान् उरुष्य रक्ष हे शोचि
ष्ठ अतिशयेन प्रदीप्त दीदिवः दीप्तिमान्चो दीप्ताग्नेतं त्वां सुम्नाय सुखाय तत्वायन्त्वे सखिभ्यः समानख्यातिभ्यः पुत्रेभ्यः तदर्थं नूनं ईमहे याचा
महे इति चतुर्थस्य प्रथमे षोडशो वर्गः अच्छा वो अग्निमिति नवर्चं एकादशं सूक्तं आत्रेयो वसुश्रुतनामा नोत्रऋषिः अनुष्टुप् छन्दः
अग्निर्देवता १ अच्छा वो अग्निमिति हे स्तोतः वसुपदं देवमग्निं अवसे रक्षणाय अच्छ गासि अभिप्रगायन वसुः अग्निर्होत्रार्थं
वाचयमानानां मद्देवानां पिता सोग्निः नः अस्मभ्यं राममानदातुकर्तूणांऋषिपुत्रः ऋषिभिर्मथनेन जनितत्वात् पुत्रः इत्युच्यते पंच
धीनि कृतावान् सोग्निः दिषः अस्माकं शत्रून् पर्षति धारयतु २ सहि सत्य इति पूर्वे चित् पूर्वे महर्षयः होतारं देवानामाह्वातारं मं
द्रजिह्वं हविषां मदनेन देवानां मादयितारं कृष्णस्थामः तं सनीतिभिः शोभनदीप्तिर्युक्तं विभावसुं प्रभावयंयमग्निं ईधिरे समेधयन्त देवास ॥
श्चितर्देवान् अविष्णमग्निमीधिरे समेधयन्त महाग्निः सत्योभवति दाता पूरणः ३ सनो धीतीति सः उत्तमे धीतिभिः स्तुतिभिः स्तूयमानः वरेण्य वर
णीयः अग्ने मतं सुमतिं वरेण्यं यावत् नमेन श्रेयुषु अभितिश्रायेन बोधीती धीतिः अस्मदीयेन परिचरणात्मकेन कर्मणा रसमत्या च शास्त्रेण चप्री
तः सन्नराधमानि नः अस्मभ्यं दीदिहि दीदिहि ४ अग्निर्देवेष्विति अग्निः देवेषु राजति यः अग्निः मर्तेषु आविशन् राजति यो अग्निः नः अ
स्माकं हव्यवाट् वा नो भवति अस्मदीयेषु यज्ञेषु देवनार्थं हव्यानां वोढा भवति हे यजमानाः तमग्निं धीभिः स्तुतिभिः सपर्यत परिचरत ५
अग्निस्तुविश्रवस्तममिति अग्निः तुविश्रवस्तमं अतिशयेन बहुमतं विश्रवाणं यकृत्तोत् उत्तमं उत्तूर्यं अन्तर्तं शत्रुभिः अहिंसितं श्राव

447
1939

कस्त्रिं कलौ वरां अग्निं आन्विधन ८ प्रबहद्विवहस्य सिन्वन्तनि स्वयवसम: देवैः प्रकाशमानैः स्तोत्रैभिः व्यासनम: यज्ञः
यज्ञस्य धनं स्मि: आतुन कस्यानु पर्व यथाभ वतिन वाघैतु स्वाम गतु तेम स्त्रिअ आसद्अग्वेरा सास्त्वार्थे वर्हिस्तृणिलः १ एदंमरुतइ
इमिमरुन: मरुणा अश्विनाअग्विनौमिप्र: सूर्य: वरुणश्च देवास: एस्तेवर्षदेवा: सर्वयाविज्ञासमस्तेनस्वीयेन परिअनेन सार्वईदं वर्हि:
आसीदंतु इतिचतुर्धस्य ममर्मे विंदुपेकर्म ॥ अनस्त्वंनेमि पसुवं मयो हवां सूक्तं विश्वस्य पुत्र: अरुण मरुत्सत्रस्तु: भरतस्य अन्व
मिव: एतेनय: कृष्ण: नथामात्मनेर धातु दिविसर्वासम अग्निं कि आयासितः । विश्वभः श्रीणा: अस्तुभ: पर्वादिं दायीदेवस्याग्निः
अग्वेक: ३ अनस्त्वंनेमि अग्निराजर्षीणां सर्वं अग्वेपुरत: अनेनस्त्वेनवावर्णयत्‌ हेवैश्वानरअततदि: सर्वा वालयित्वाचेति: शान
नम: अमर: वलवान् मघोन: धनवान् मैरस्य: त्रिविष्टुभ: अरुण: स्वधामरज्ञर्षि: अनस्त्वं अनमात्राकृदेन संसुतैगावा गावो अ
नधार्हे गवांदि रयाणां वरशभि: अहेमेमे महांममदहेसरानक: षि: विकेसबैअनैः अनेनश्लानेनशायने २ योमेशलामे चेनियः अ
रुण: शलायप्लवादि कवर्णां गो गोनां गवां विंवाति च युक्षरवेन सुतैमकथरवानोहरी अश्वौ चमेमहांदरातिहै वैश्वानरा ये मरुत्स्तन: सस्तु
अत्यामि: सम्यक्स्तम: स्वधान: हविर्भि: वर्धमान: तंनवौ अरुणा मशर्मसत्स्वयम ३ एवानेअग्वइतिय: अ रुण: तुविजातस्य
यक्रत्यस्य मे पूर्वी: मही गिरस्कवि: अनामीव: सनसुवेनमनसा अभिग्रणादिदं गच्छणे तिनआमां व्यथीतिएवएवंहे अग्नेनविदाय अ
स्येनं मस्याय वेतुभ्यं नवमेनयत्नमां सुमर्विं अविंदक्रान: काममयमान: ससदस्कस्यिइदंगच्छणे तिमांपार्थिनवान् योमइतिय: मिक्ष ४
माणो र्थीसुरपेपेरकस्य अश्वमे धायराजं येमेमहां देहीतिप्रवोवविप्रवीतियोऽश्वमेधं धानानि मिस्तसइत्यर्थ: ऋचा अग्ने: स्तोत्रेणस
हयनेआ आन: समीपंगच्छनतस्मै अर्थिने अश्वमेध: सर्निधनंददत्‌ दासु: हे अग्नेन्नायते यइमिच्छनेतस्मै अश्वमेधायमे धांम
क्षणिभ्यां मह्यं ददन्तू देहि ५ यस्यमेनि यस्य ये न अश्वमेधस्य अश्वमे धेनरान्ना: रला: पुरुणा: काममाना: प्रूरका: शतमक्षसण उक्षाण: य
त्प्रवरी: ममां उत्सर्पयति अर्पणहर्षनिस्मद्येवे उसाशोणा: आशिर: दधिसक्तु पयोरूपा: नितः आशिर: अधिश्रयणसाधनभूता: ये
वां ने आशिर: सोमाइवन प्रीणनाय भवंतु ६ इद्मग्नी इति हे इद्मग्नी शावरस्वीशोन: अपारिमितं अर्थिभ्यो धनं ददाती तिशानंसवोनत्रि
त अश्वमेधे राज्ञो वीरवा र्यं शो भनवीर्यं सहितं स्तवन्त अजरं अरात्हितं सत्रे धनं धारयंतं निधारयनं कथमिवदिवि अंतरिक्षे सूर्यमिव इति

चतुर्थस्य पंचमे एकविंशो वर्गः [illegible] इति [illegible] चतुर्थं सूक्तं [illegible] ऋषिः [illegible]
[illegible] १ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ४ [illegible]
[illegible]
[illegible] ५ [illegible]
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य पंचमे द्वाविंशो वर्गः [illegible]
[illegible] १ [illegible]
[illegible]

451
1939

[illegible] धारयंति मरुतो धारयंति [illegible] मरुतः [illegible]
[illegible] २ अनु [illegible] इति [illegible] मरुतः [illegible]
[illegible] महती [illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible] पिबमनत [illegible]
[illegible] यजमानाय [illegible] गाः [illegible] यजमाने गाः [illegible] सोमं [illegible]
[illegible] ४ [illegible] रोदसी द्यावापृथिव्यौ [illegible]
[illegible] अकार्षीत् [illegible]
[illegible] विमोचयन [illegible]
[illegible] ५ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] वर्गः ६ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ७ [illegible]
[illegible]

ऋ०भा०च०

८

श्रीमीमिलन्तांतिवाजाणिभया: पीबवानभमियनस्यसइंद्रेअंहिंस्वंकंपानरूनवानूतरावित्रेबसवेदेवाः अरंसोमपाहिन्नापूर्णइंद्रस्य
मार्थआंकुनअकृषंननकृदुरांत: कास्नूतमिलश्रमेकमसिवनहतु १२ उक्तवायरिमियन यवयदइहेईस्तुउक्तान्नाकाव्येभ्यसहस्यै:
०१ भिमवनवृतीकिःअनुवानमि अ तपूर्भवेबृससकमेआगनेनमरादइंद्रत्वंभ नयसमिन्कालेबन्यानःशत्रून्वृतेनदेवेश्व
मदनरथंबबाकस पंपूर्केवक्षत्राएनयामलेरावनोः कामहिंती अनु १० मान्यस्यकमिन्तिहेइंद्रपूर्वहिनकस्तेयस्यअन्यदेव
चक्रमानरूपबवकर्मश नरेकच मंत्रुलानृतुससबथित्वः धनंयानवृमानुमरू अका पीमिलंवअनालामा आसुरहिनानअशत्वा
ननुयमरनृनूनलकनलयेमत येनमान येनबलेणकमाजः सतीली: दुर्गोणेसंयामेषन समाल: मीमिकवामिंद्यानअसरानृव्यरणा
ननिनरोत्तिबवालमि इतिचतुर्थस्यप्रथमेचतुर्वोनवर्गः स्तोत्रसेमिइंद्रगोरवीनेः एनयामकस्यममसंबंधिनः सोमासः
मोसा मिसासंबधंपात्रुवैरिमिनायमिरविनःउत्तायजदकिरकमानेमिसुरनवायकममकंसरंषयःकृशामानमःहेइंद्रऋजी
बुवाश्वनकृति अनयायनवशमिवाधवाम: वकमामिपुरोळाशादिमिपयनूपानंकुर्बनूतलात्वांमायकेअमिसुतीनकारकिंयते
०३ नबकजिवन अंबंधिन सोमंअभिक सवाः १२ गवनवासइमिनकवासः यागमनुमिक्वोनकन्वासेः समाप्यगताः तेनूबचाः
स्त्वामासःरामिमसेः नमायगणाः तेस्त्वाम्वाः एनरुमयावियाः स्वंगिरसः ऋजसोमासः संताअभिसुतसोमासःइंद्रअर्कैः अर्च
नीयैः स्तोत्रैः अभ्यर्चनअभिसुवंतिनथमानमानाः नमनःमरः नेनारः स्वंगिरसः अपिधानवंतबलेनासुरेणाच्छादितवंनेचित
गाःअभिसुकुमसमारूपवन् १३ कथानुनइतिहेमघवनूघनवनइंद्रमाद्दिया
मकुमृतिलमनिनबृवित्रगोसंयविवमस्तिवैमवृद्दत्रअमि
निवीबवीत्तिविवदांपरुपेअदुलाक्षिवीर्याणिविद्वान्नेतुसंवकसेनुवकसंनुधमेवरांणिदेवाविधपलधनमइंद्रयावोयानि
बीबनसामिमपास्मित्नुविगलनबउतानेनरीमानिनमिवीर्योणिविशुक्तैपुनक्तेपुनरुत्तमयवामप्रेउपराम १४ एतानिइवनिहेइं
द्र:अपसीनआनुमिः आपन्निलनत्वंअनुपाअववतिस्येनआत्मीयेनवीर्येणयलेनमृतिभूरीणिबहूनिएनानिएनानिमत्यक्षेणोपलभ्य
मानानिविश्वानिमानिमालानिभुवनजातिचकर्थान्संपतिहेवजिनूवज्रिनइंद्रस्थानसमस्नानधर्मस्यअस्वंतुसिमंवावतयो
निविवषानिकृत्व दुर्गः नेत्रमरवस्य वातविधाः नसवलस्यवर्तानिवारयितामकोप्यस्ति १५ इंद्रमेहनिहेइंद्राविष्ठवलवनमस्क

नेनुभ्यंबानिवानिस्तोत्राणिनव्याः नूतनाः अपनलावयंअकुर्मअकुर्महेइंद्र क्रियमाणाः अस्माभिः क्रियमाणानिअस्तवस्तोत्राणिस्तो
त्रिस्तोत्राणिकमस्वस्वेसखधीराः धीमान्सवाः शोभनकर्मावसनुसुःधनकमोहेवस्नेवस्वाणीवभद्राभद्राणिभजनीयानिककृता
ककृतानिस्तोत्राणिरथंयमिवअनस्यंअकरवे इतिचतुर्थस्यप्रथमेपंचविंशोवर्गः ऋ३ स्याधीरइतिपंचदशार्चंषोडशंसूक्तंवसु
कषिः मिष्टुप्छंदः इंद्रोदेवनाऋणंचयनामरा आपिकविनलूयतेसोपिरवना १ ऋ३ स्मयीरइतिअकमबजवाम्पुरुकृतःबहुमिरा हूतः
यःइंद्रःसाधारेवेयधनेमयमलसोमअभिमन्कअभिसुतसोमंयजमानमन्विच्छन्ऊनिउत्सेरक्षणायेततस्ययजमानस्यभोकः गृहंग
नामायामवलिधीरश्रीमान्ःसयःइंद्रःवदुअभिपतेमसंरक्षेशोभनरथोयस्यस्यमकःवरथःनेहरिभ्यांस्ववास्नाभ्यांअश्वाभ्यांरमम
अंगछनंमिद्रकोपह्वनऊम्बरदत्तो २ अवाधयत्तामिनिअस्येंद्रस्यपरस्तानंभावाबचसंअहमेवाश्यसंकीर्तेशःसस्वःभंतेउग्रंउद्दर्णै
विंचदत्तनदेवनअन्वितमअसौरवातुःसंमअपवितुअसोइंद्रस्यपरंभन्वा येभन्वगमंअन्यानउतमअन्यानपिमार्गेइंद्रमेवआर
वनस्त्यानसिरस्तालेमेमस्वइंद्रमातुःकिमालानिउच्यनेनरोयज्ञानांनेनारःयुयुधानाःयुभ्यमानाःवकेअशोमइंद्रंप्राप्तवंनः २
भवनुवयमितिहेइंद्रनेत्तरीआयानिकर्माणिसेविकुअयंवयस्तोनारःऋनेसोमेअभिसुनेसतिनानिकर्माणिबवामनःअस्मदीयानि
मानिकर्माणिकर्मणसुकिनानिनानिविद्वानूजनःश्रणवयस्पृणुयानूसर्वसेनःसेनाभिःसेनामिर्युक्तःअर्यमघवाधनवानइंद्रःआ
मनश्वसानजनानूपविबकनेअश्वैरुघने ४ स्थिरमनइतिहेइंद्रजानउत्पन्नमात्रएवत्वंस्थिरंबलनरहितंमनःचितचकृषेचकर्थस
र्वानबलिवान्त्यमिनिर्इशानमामिंद्रकवउनअसकायएवसंयुधयेसुत्वाय्मृयमसिवनकृलरःराक्षसादीनपिबेषिगच्छसिकिंच
आरमानंचिवगअलायरवं.पर्वतमपिश्रममावलेदिषिमनःअमिन्नःकिंचउस्त्रियाणांकिंचउस्त्रियाणांक्षीरस्यसारिनानोगवांधनूनांऊर्व
मपृकंपिरःअवेरचःथलंभयः ५ परोयकृत्समिविपवयदाहइंद्रपरस्ताद्उपरिष्टानस्थितःपरःपरमउत्कृष्टमसंपरायवितरेभ्यस्तेभ्यव
जीयंनामनामधेयबिभ्रतधारयन्आजनिवआसमंतातअजायथाःशेषःपरोक्षकृतःअनाम्नितअलआरभ्यएवदेवाःअम्यारभ
इंद्रानकभवंताविभ्यःविवनाअपःसर्वाणिउदकानिइंद्रअजयतवशीयकेकिरद्राय्यःदासपत्नीःदासोबने:पालयितायासामयांनाइति ६
निचतुर्थस्यप्रथमेषविंशोवर्गः ७ तुभ्येदेनमरुतइतिएतेमरुतःमहदर्णतिचरतीतिमरुतःस्तोतारःसप्तोषःशोभकक्रतवःसंतःस्तोत्रेणा

453
1939

ऐ॰आ॰ब॰१ [illegible] रक्षात्वं [illegible] लक्षणम [illegible] त्वं [illegible]
[illegible] सर्वसंख्ययः [illegible]
[illegible] ७ [illegible] त्वमानः [illegible]
[illegible]
[illegible] ८ [illegible]
[illegible]
[illegible] ९ [illegible] अभिषुताः सोमाः [illegible]
[illegible]
[illegible] १० [illegible] अभिषुता आसन् [illegible]
[illegible] अभिषुताः
[illegible] सोमाः [illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य [illegible] वर्गः ११ [illegible] अभिषुताः सोमाः
[illegible]
[illegible] १२ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] बहुवचनं १३ [illegible]
[illegible] गवां धेनूनां सह

[illegible] अभिषुताः सोमाः [illegible]
[illegible] १४
[illegible]
[illegible] १५ [illegible]
[illegible] सहस्राणि [illegible]
[illegible] हिरण्मयाः [illegible] आसीत् [illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य [illegible] वर्गः [illegible]
[illegible]
[illegible] १ [illegible]
[illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ३ [illegible] सूर्यसंबंधिनेत्रः [illegible]
[illegible]
[illegible] ४ [illegible]
[illegible]
[illegible] ५ [illegible]

ऋ०भा०अ०१

१०

[illegible] इति चतुर्थस्य प्रथमे एकोन[illegible] वर्गः [illegible]

[illegible] इति चतुर्थस्य प्रथमे [illegible] वर्गः [illegible]

457
1939

[illegible] इति चतुर्थस्य प्रथमे [illegible] वर्गः [illegible]

ऋ०भा०अ०४

[illegible]

459
1939

[illegible] इत्यर्थः इति चतुर्थस्य प्रथमे त्रयस्त्रिंशो वर्गः इति ऋग्भाष्ये चतुर्थाष्टके प्रथमोऽध्यायः अग्रे पंचमे मंडले तृतीयेनुवाके [illegible] इति चतुर्दशर्चं प्रथमं सूक्तं [illegible] १ [illegible] २ [illegible] ३ [illegible] ४ [illegible] ५ [illegible] इति चतुर्थस्य प्रथमे द्वितीयो वर्गः [illegible] ७ [illegible]

वे॰भा॰अ॰०२ अपातरं दस्त्र अयवन्त ऋतु नक्षवातो अभि पुन [illegible] सोमस्य पिबीति वीणयात्मवं [illegible] लक्षणं सोमं सोमं पिबेत्यर्थः ८ उतत्ये
पेमि उताषि वो नेमसं [illegible] रणाः रत्नाः [illegible] दिरणिनः हिरण्यवृ [illegible] रसंस्यो एतत्राम करा अवे गैरिक्षि
१२ तस्य गैरिक्षित गोत्रोत्पन्नस्य नामः [illegible] आ सो मे [illegible] उत [illegible] अहम् ऋतुभिः [illegible] सस्थ गे [illegible] ९
अश्वाः [illegible] मारुत [illegible] नरपत [illegible] स्वराज्ञः शोणाः शोणवर्णा
[illegible] ऋतु [illegible] गमना [illegible] अनुवा [illegible] स्वयं [illegible] विभ्रि सुव
मर्मा [illegible] निशेष [illegible] अनि [illegible] इत्यावन्त्र दस्त्रन अयच्छ
म आवर्ह आभरणं [illegible] स्तुत्य [illegible] उलर्थ १० उतत्ये मे [illegible] राय अन्य
स्य [illegible] नामक [illegible] राज्ञः [illegible] शोभनदीय [illegible] बहुमाना रायः
[illegible] अविगता [illegible] निविष्टेप [illegible] गावः
[illegible] इति चतुर्थस्य द्वितीये द्वितीयो वर्गः अज्ञानिद्रा [illegible] संवर
[illegible] १ अज्ञा [illegible] स्यतं [illegible]
[illegible] रंधा
१ [illegible] अंधसः अन्नस्य पाने
[illegible] सहस्त्र [illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible] मा [illegible] अभि [illegible] मानभ
[illegible] अलंकाराय स्य
[illegible] नअपो
[illegible] ३ [illegible] अवधीत् [illegible] अनतो [illegible] अयज

461
1939

न सकल्पत्नेन [illegible] विभे नविभे [illegible] त्विं तु [illegible] प्यनीत्यर्थः य
[illegible] अभि [illegible] बलति ५ नयं चभि [illegible] अयमिं
[illegible] आरंभ आरं [illegible] अभि [illegible] सहपुष्यतान्व
[illegible] अभि [illegible] किंतु
[illegible] कामयमानं यजमा
[illegible] इति चतुर्थस्य द्वितीये [illegible] वर्गः ६ [illegible] विशेषेण न
[illegible] यजमानस्य पितुः [illegible] यजमानस्य [illegible]
[illegible] ७ समीपणे
[illegible] यजमानाय विभ
[illegible] विपीतिं
[illegible] ८ [illegible] परस्परं प्रसि
[illegible] अन्यं [illegible]
[illegible] अंगिरसेमिः मरुद्भिः सह [illegible]
[illegible] ९ सहस्रसा [illegible]
[illegible] उपमान भूतं
[illegible] सर्पदीनं अस्त १
[illegible] अंगिरोगोत्र [illegible] ऋषि [illegible] अनुष्टुभः
[illegible] १ [illegible] अभिभविनाः [illegible] अन्यैरनभिभाव्य २

वे॰भा॰अ॰०१

यदिंद्र नर्य निके इंद्र नेनवचनवाः [illegible] पः रथाः वनाः [illegible] पूर्वणे पुसंश्रिताः अनियत [illegible] रतिस्तः त्रिषुलोके षु वर्तमानाः
यदन्या वार्धे पनसाः [illegible] नां [illegible] कृणव [illegible] अन्यस्माभस्माहर ३ अनेन व तइति
इंद्र [illegible] अस्य [illegible] इंद्र [illegible] तीर्षणा गमन् तुर्वणिः
[illegible] सर्वतो [illegible] ४ [illegible] इंद्रस्य
[illegible] मानानां [illegible] बलं [illegible] तेन
मः [illegible] इंद्र [illegible] ५ [illegible] भि त्रयं [illegible]
[illegible] अन्यकन इंद्र [illegible] गच्छ अ
भिभविनुं इति [illegible] पंचमो वर्गः [illegible] त्वमेव
अनाता [illegible] सुतानं [illegible] संख्या [illegible]
नेभाद्र्यन्ते ७ [illegible] नवरणीयं
भाक्षितं [illegible] ८ अस्माकमिं
द्रेति इंद्र अस्माकं [illegible] अभिज्ञाये
[illegible] स्तोत्रं [illegible] महेक
[illegible] इति चतुर्थस्य [illegible] वर्गः [illegible] जगती [illegible] त्रिष्टुभः
इंद्रो देवता १ [illegible] दमन दा
[illegible] कामयमानश्च
[illegible] २ [illegible] आरो
[illegible] सर्वेष [illegible]
[illegible] गीर्भिः [illegible] ३ चक्रं न [illegible]

463
1939

[illegible] अभि [illegible]
[illegible] इंद्र [illegible] अयं ऋषिः [illegible]
[illegible] ४ [illegible]
[illegible] इंद्र [illegible]
[illegible] ५ [illegible]
[illegible] इंद्र [illegible] कामानां वर्ध
[illegible]
[illegible] अस्मान [illegible] ५ [illegible] राया [illegible]
[illegible] रथः [illegible] त्रिभिः [illegible] संगच्छमानो अरि
[illegible]
मरुत इति [illegible] इति चतुर्थस्य [illegible] सप्तमो वर्गः संभानुनेति पंचर्चं पंचमं सूक्तं अत्रि ऋषिः
त्रिष्टुप् छंदः इंद्रो देवता १ संभानुना [illegible] सूर्यस्य [illegible] सर्वत्र [illegible] ज्वालाः [illegible]
लोपि [illegible] कारणात् [illegible] इंद्राय [illegible]
[illegible] उदयकाले [illegible] सोमयागं कुर्म इति [illegible] तस्य
[illegible] २ समिद्धाग्निरिति [illegible] स्तीर्णबर्हिः [illegible]
[illegible] ग्रावाण [illegible] पाणी [illegible]
[illegible] ३ [illegible] इंद्रस्य पत्नी [illegible]
[illegible] अनुगच्छति [illegible] इंद्र [illegible]
[illegible] ४ [illegible] राजेति [illegible]

वे०भा० ५०२

१४

नथ्यपने व्यथिनोन भवतिय म्मिं पाल्ल नितरी ये वक्षोस्तु: नीम्र मरजनु वोमोमंपि पनिगोस स्नावसीसाद्दिम्मि भणवंनं सरालासत्यने: स्ता
मि: मधुपरे: आसर्वन: अन्नतिगकानि: नि: वक्षो पापं सेलिंग कामिसिवी: प्रज्ञा: स्क: भगा: शेप्भनम: सोनामनामक: धनं पुष्टनुपोप
यम ५ पुष्पान्ध्व समिनिदुष्याव पोपवे नवभा रोम्मवसेमासनरत्नणयोगमनस्वस्यम भेवकअभिमपानिमायि मिन्मे अर्मवसीत
र्थ मयाइमेरत्नोस्वर्नमान मंपानीवीयनेभावराजन्मंअत्यामिव: इन्द्रवसूनतोमोरत्नशान मोसं इतिचतुर्थस्य द्वितीये त्रयोवर्गः उ
शप्टइतिपंचर्चं पंचमं सूक्तं अभिर्ऋषि: इन्द्रोदेवता १ आसद्दित्येहइन्द्रानभूतायुकामन्नेलेन वउरो: भभूतस्यराधस: धनस्यरानि: स
नं विक्षामघनोजन: अरण्यानन अस्मभ्यं हेविनवर्षणेतवस्वादृस्तः स्तेन शोभनपनेद्र ध्राधामाभिमंहयप्र ७ २ यदी
मिंद्रनिद्र इत्यादि अतिशायेनयलबनयुनद्दमन्नंस्थवान्नं पवणीयं इमवतोरत्त्विपेपारवसिहहिरण्यपणेंद्र त्वं पेपन्न्यंकथये
दीर्घश्रवजमं अभिहरभवनानीवंद्रर्त्वमभ्भिमा वांउवह: पणंपयन एड्डपासोम्यन इति अदिवः पञ्जनवः इन्द्रनेवदीव्या: येशफमास:
वलभला: मत्वा: नमिवीरिह्रा: भासेमेव्ना अंश्नीवा: केनसाव: महत्र पकर्मस्तशाल: उभाउमौ रेवोत्वंयमरुत्वंगंगश्नेतिउभौ रिवस्व
शेता मगमन्नमुश: मकाशमन अभिरवअभिनो गृमनामयथा: स्तुथः ४ उतोनोअस्यसिदेतो अथियच्च्छनुद्रहनंद्र: न अस्मभ्यं
स्तपवित्र अनिर्द्दिष्ट मोमयत्तरवेशनननमप्नेरम ऊमामर्ग्रंसर्वनं पनथ्या भसोहरं द्वयन सेअस्मभ्यं उत्ता यससेचमि
तमि ५ नूकअभिमीतिवेद्रानस्त्रोद्रः देनलसम अभिषिम्मि अभिगमने तु च्चिदसमत्सोतर्वमेनि: द्रेइन्दु देन वक्कार्मन्तु प्रामणि
सत्वेसमिनेत्नोमत्: स्वामममानं द्र नत्वामनिरस्मोषा देममपृसे अ: वामम वेमपुनरूक्ति: याषीर् इतिचतुर्थस्य द्वितीये पंच
मोवर्गः यदिंद्रचित्रमेहनेत्यष्टर्चं षष्ठं सूक्तं अत्रिन्यृषि: अंत्याष्टि: शिष्टानुष्टुभ: इन्द्रोदेवता १ यदिंद्र चित्र मेहनेचिवायनीयअहि
न: वर्नायन इन्द्र मवर्नम तरामनेतीयहरत्सवानतये वा: धनमहितस्वनहेमिस्सामास स्यजनेद्रनं अस्मभ्यं तत्तमाहरत्वीउभा
भ्यांआभरवाहर २ यन्मन्यसरिं द्रवरेषुपुंचनेव आवरणीयं मन्यसे तवद्दर्तअस्मभ्यं आभर तेनवसं पन्निन: वयनात
माराधाय: स्वामविद्याम: रुपायस्य: भुद्रविलपारोयस्यस्यसन्मारानवदेयस्वरस्याम: ३ यत्तेदित्सुप्रराध्यमिनि हर्दद्र
तेनवमनदितसुर्वेयम: वर्षेणस्त तर्वनं विश्रमलं वंस्थवमनोलितनमसनाहिअद्रिवः वज्रवन्नइन्द्र याविन्दद्दमथिवा
भ्रंमन्मा आरविभाद्य वनिमानतंमन्नाय ४ मंहिंष्ठवो विमधोनामर्चिरवर्षिणं पनवतो वृष्पास्र महिष्ठअतिशयेनपूज्यं वर्षणी

नांमनुष्याणांराजानं इन्द्रं वउवेत प्रश्नमिनं पूर्वीभि: पुरानगीर्भिः वाग्भिस्तोतारः गकपेवेत न ५ अस्माइत्काव्यमिति अस्माइत्
अस्मै इन्द्रायकाव्यं कवेस्तोतु: संबंधिवचः वाग्भ्यपद्य उथपं स्ववसानीयं मत्स्यादेतंसवीरउइन्द्रायदेव परिहर्षयस्तोत्रं स्थयाहकायभिर
स्मानी: अनवअसिनोमर्याविक अनवगिर: प्रामतिरीपयंति इतिचतुर्थस्य द्वितीये षष्ठोवर्गः आवाह दिमिनीति
नवर्चमष्टमं सूक्तं अभि: ऋषि: आद्यावित्र अष्टि: पंक्तयन्तोभनुष्टुभौ शिष्टा: बाल्लमियुभ: पञ्चा ओवा: निदेवता: पंचमी
मूर्वो बल्लाशिदात १ आवाहदिति हेइन्द्र आवाविक्ष आवहापवागभ्रगल वृहे सोमयव सोमस्यमीनद्र अद्रिभिः ग्रावभिः सुतं
अभिषुतमी मंदेवमपर्ययर्षति: स्वात्मंमअतिन्द्राय मन्युपांहेरलमर्पर्षि: वर्षदि: मरुद्भि: सहपाहिपिव २ वयाग्रावेति
ग्रावाअभिषवसाधनः पाषाणः तवायर्षेव अर्ष तत अभिषुतः सोमः इयाहे कहेनमवनइन्द्रः सोमं स्तपमिः सहपिव ३ क्वा
वेतितेषग्निनु त्वासोमरत्नमसेनावर्द्धरत्ना तानुने आइयाभिमिः सर्वेभिरामि: पानीयाभिः उमिमिः रहामि: ५ ऋजीषी वज्रीति
तीविष वनदेवमिथुनसोमान साउव सोमसमनरनीय सर्वे आयाथामिषुनो ससमहीयुः सोमः सोमस्याप्ततिनसनीधी प्रत्नीवज्री
वज्जवन्तपमः धर्मितानुग्रहमात्तुगुणां सारमाणा नोमनून्सोस मंद्रो ध्रुवानवानराआइयं: स्वरस्वरस्वदंनासोमरसस्यपाना
य मंमलवुभानो इन्द्र धर्मित्रोउकरायोवेगतिमाध्रपयाततनपगजस्यसवादः मस्माभिमता वा आगतुमर्हसिसवनेसतमा मापवसो
मिनेंद्र ५ यस्ताकविति इन्द्रमादिचवुर्मिमेमी अर्मिणां सर्मकीर्दा: हतेनासूर्वामेस्कोवेवेनांयुनवयामातक्र अक्रूरस्पूपाणायह
र्युपुनः वाभिलुगत्नोंउसंतवः ननसासा सामेनिनिनवअथिधमनु आहृष्णान वयसस्वनानि सर्वाणि अरीषपु: रहयंनेतयानत्रत्य: सर्व
अन्न: अदेवपनित वायृ: पुराअंअ्रान: वनं नुधोमहरी सवीतया इतिचतुर्थस्य द्वितीये सप्तमोवर्गः ९ यसीनोराये त्तनिअधअपत्र
गत मोरवानेतरां स्वर्गीरमाय वतवना: सेनिमिर्द्ध इन्द्र: मेनिमानिंमानानस्यरित्यानाजय अमरसरवतमान: तुरपीतिरोधानमाम
धनिषिनिमाव: हेइन्द्र: सर्वा अवा: नउअपयतं मिअप्यानिवर: ननमाअशकोरत्न अपयनेनअपगनदकर्मणा सूर्यअंध
कारस्यावर्णकर्त्यन अपमन लोनमाविनंदुनियोगनवयास्मोश सामने नानि अविनं नलन्याएवरणां पगमोपायेमि वारणं
सर्वमिनि पूर्वमंत्रापेक्ष्याध्याहार्य ७ मामामिमनिमिनिइन्द्र: सर्वदा अर्थात नेमामामनिर्मानवमेतनसव भूतंराम अन्नेष्याद्रुप:
रेस्व: अस्मा: निमसा पवनकेवनमसामामिरीमोमानिरवृति: वदेमिन वनिधीयो मिमपर्मीन्ने सर्वानानूनामा भवमिसत्सराधा: सत्य

465
1939

[illegible]

467
1939

[illegible]

दे॰भा॰प॰ [illegible] ॥ १३ [illegible]

१९ [illegible]

[illegible] १४ [illegible]

[illegible] १५ [illegible]

[illegible] १६ [illegible]

[illegible] १७ [illegible]

[illegible] १८ [illegible]

[illegible] १९ [illegible]

[illegible] १० [illegible]

[illegible] १ [illegible]

[illegible] २ [illegible]

[illegible] ३ [illegible]

[illegible] ५ [illegible]

[illegible] ७ [illegible]

469 / 1939

वे०भा०व०२

[illegible] धनरत्नानां [illegible] विदं [illegible] यः देवः [illegible]
[illegible] यजमाना [illegible] सन्नागमय
[illegible] ८ [illegible] अभिः [illegible] मघवान् धनवान् [illegible]
[illegible] शोभन धना: [illegible]
[illegible] ९ [illegible] करणशीलं [illegible]
[illegible]
[illegible] इत्यर्थः १० [illegible] यजमानः
[illegible] इत्यर्थः [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ११ [illegible] शोभनवाणः
[illegible]
[illegible] इत्यर्थः [illegible] १२ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १३ [illegible]
[illegible] इंद्र आहुता [illegible]
[illegible] कुर्वाण: [illegible] करोतु १४ [illegible]
[illegible]

[illegible] निगच्छति
ति १५ [illegible] मरुतः [illegible]
[illegible] आहूय [illegible] इत्यर्थः
[illegible] १६ [illegible] पृथिव्यादि
[illegible] सर्वत्र निर्मा
[illegible] १७ [illegible] भवेम वय
मत्रयः १८ [illegible]
[illegible] वीर्यवतः पुत्रा
[illegible] द्वितीये [illegible] वर्गः आ [illegible] अत्रिः
[illegible] देवता: १ [illegible] सहिता: [illegible]
[illegible] धनाय [illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible]
[illegible] द्यावापृथिव्यो: [illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible] अस्य अन्नं सोमं
[illegible] ४ [illegible] सोमो देवता अग्निं अभि
[illegible] शोभनहस्ता [illegible]
[illegible] शोभनांगुलीः [illegible]

471
1939

वे॰आ॰व॰॥ आ[illegible]रयन्नु[illegible]देदेवेभ्यि[illegible]अभवंभ[illegible]निर्मलेडुदेदेरोभ्यि ५ असावि[illegible]इदं[illegible]नेतुभ्यं[illegible]पाणायसेवमानायसोमः
अमाविभमिलुनः[illegible]सबपारिकर्मणोदेरायवलाय[illegible]नेमदायबपसमोदेनरमान[illegible]हूयमानः सन्[illegible]झाभ
१८ मानावांपूरि[illegible]यिवादिवोहवी[illegible]योगेयोगा[illegible]वेयो[illegible]मिवालनं[illegible]वाग[illegible]भिम[illegible] इति[illegible]न्वयदिती
येपिंशोवर्गः ६ [illegible]सई[illegible]अ[illegible]देवा[illegible]माण[illegible]देवीनां[illegible]नामिकदेवताः[illegible]असमदर्थे
[illegible]देवे[illegible]गनये[illegible]अस्माकं[illegible]स्तोत्रेण[illegible]
[illegible]
[illegible]सीम[illegible]७ [illegible]इदानीं[illegible]मेधा
[illegible]
[illegible]८ [illegible]
[illegible]गंतुं[illegible]
[illegible]
[illegible]९ [illegible]देवस्य[illegible]
[illegible]
[illegible]१० [illegible]हूयमानः सन्[illegible]
मरुतः सर्वान्मरुतः[illegible]मरुतः[illegible]
[illegible]
[illegible] इति[illegible]वर्गः ११ [illegible]अस्माकं यज्ञं यज्ञनाय
[illegible]देवी सरस्वती[illegible]आगंतु आगच्छतु तथा[illegible]मरुतः[illegible]पूर्वतान् सरस्वती[illegible]आगंतु[illegible]
[illegible]देवी सरस्वती[illegible]अस्मदीयां[illegible]

[illegible]तु १३ [illegible]सर्वे[illegible]अस्माकं[illegible]
[illegible]
[illegible]मानं १२ [illegible]आगंतुआ
गच्छतु[illegible]सर्वे[illegible]
[illegible]
[illegible]१४ [illegible]यजमानस्य[illegible]
[illegible]
[illegible]आगमन[illegible]मनुष्याः यजमानाः नमसा नमस्कारेण
[illegible]१५ [illegible]
[illegible]
[illegible]१६ [illegible]
[illegible]१७ [illegible]
[illegible]
[illegible] इति[illegible]वर्गः [illegible]
[illegible]
[illegible]१ [illegible]यजमानाः[illegible]पूर्वे यथावि
[illegible]
[illegible]सर्वमभिभवंतं
[illegible]२ [illegible]

473
1959

वे॰भा॰व॰२ ह्रियंते [illegible] [illegible] संबंधिन्यः [illegible] याः आपः संभिन्नाः [illegible] कुर्वांः सर्वाः [illegible]
[illegible] मवेमि [illegible] संस्कृत्य गोपाः [illegible] सदृशायनुदंभ
[illegible] [illegible] दिग्धे [illegible]
[illegible] १ [illegible] अयमग्निः [illegible] सततमत्स्वत्
[illegible] धातुः [illegible]
[illegible] तस्य भगवोवहित् [illegible]
[illegible] [illegible] विद्युद्यस्य [illegible]
[illegible] एकः [illegible] ४ [illegible] परस्परसंयुक्तानां [illegible] गमने [illegible]
[illegible] आदित्यसंबंधिनः [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] ५ [illegible] मिथुनसेन [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] ओषधीः [illegible]
[illegible] ६ [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] ७ [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] ८ [illegible]

मस्येभिः [illegible] प्रयच्छयस्तु सस्वर्गंतुः सूर्यस्यानुगंता [illegible] सूर्यं गंतुम् [illegible] कर्मणा उदयादिलक्षणे
[illegible] दीयनामानं [illegible] इत्यर्थः [illegible]
[illegible] एव स्वयं अप्रेरितः सन् [illegible] मनीषये [illegible]
[illegible] करोति ९ [illegible] पर्यवसान् भूतसूर्यस्य
[illegible] [illegible] इत्यर्थः
[illegible] यजमान [illegible] कारस्य [illegible] कामं फलं [illegible] नेन वि
[illegible] इति १० [illegible] निरुयम
[illegible] सर्वकामपूरक इत्यर्थः [illegible] परस्य [illegible]
[illegible] रमणीयाभिः [illegible] मनोरथैः [illegible]
[illegible] संबंधः [illegible] चतुर्विंशो वर्गः ११ [illegible]
[illegible] शंसनीयगमनः [illegible]
[illegible] परस्परं रसं
[illegible] १२ [illegible] सर्वदा [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] १३ [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

475
1939

ऋ॰भा॰अ॰१ [illegible] १४ [illegible] इति चतुर्थस्य द्वितीये [illegible] वर्गः [illegible]

२० [illegible]

[illegible] देवाः देवनः १ [illegible]

[illegible] ४ [illegible]

[illegible] इति चतुर्थस्य [illegible] वर्गः [illegible]

[illegible] ६ [illegible]

[illegible] ७ [illegible]

[illegible] १० [illegible] ११ [illegible] इति चतुर्थस्य द्वितीये [illegible] वर्गः [illegible]

477
1939

ऋ०भा०अ०४

दिनः वरूत्रीर्देवाः सा अस्मभ्यं देवपत्न्यः १ औशन्तु [illegible] स्वयं अनन्यप्रेरिकाः सत्यः [illegible]
[illegible] मीमांसतर्थी [illegible] अस्याः पुरः [illegible]
[illegible] अन्तर्यामि [illegible]
[illegible] २ [illegible] वरुण [illegible] सूर्यं [illegible] अस्माकं
[illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible] आदित्य [illegible] ४ [illegible] अस्माकं
[illegible]
[illegible] अस्तु [illegible]
[illegible] ५ [illegible] अस्मान् आ
गमन् आगच्छन्तु [illegible] हविः स्वीका
[illegible] किंच वरुणस्य
[illegible] ६ [illegible] किंच [illegible]
[illegible] अस्माकं [illegible]
[illegible] ७ देवानां पत्नी [illegible] देवानां
[illegible] अस्माकं [illegible]
[illegible] अन्तरिक्ष [illegible]
[illegible] ८ [illegible] देवपत्नीः देवपत्न्य
[illegible] पत्नी [illegible] किंच [illegible] वरुणानी [illegible]

[illegible] पत्नी [illegible] शृणोतु किंच देवीः पत्नी [illegible] ऋतुः कालः [illegible]
[illegible] इति ऋग्वेदस्य चतुर्थाष्टके तृतीयोऽध्यायः ॥ ॥
श्रीगणेशाय नमः [illegible] ऋषिः त्रिष्टुप् छंदः विश्वेदेवा देवता १ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] २ अङ्गिरास इति अङ्गिरसः गमनशीलाः [illegible]
[illegible] उरवः [illegible]
[illegible] ३ [illegible] सूर्यस्य [illegible]
[illegible]
[illegible] आदित्य [illegible]
[illegible] ४ [illegible] आदित्यं [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ५ [illegible] मंडलं [illegible]
[illegible] मंडले [illegible]
[illegible]
[illegible] ६ [illegible]
[illegible]
[illegible] ७ [illegible] देवता [illegible]
[illegible]

479
1939

वे०भा०अ०२

२२

यान्न मक्षव संवचशीमहि यासु मांगायं[illegible]लिंनामित्रमलिंशतिं[illegible]ने वरिष्ठलिंअशीमहि नमः नमस्कारैः दिवे द्योतमानाय सूर्याय
[illegible] [illegible] इति चतुर्थस्य सप्तमे ष्टतीयेप्रथमो वर्गः कद्रुद्रियायेति पंच ऋचश्चतुर्थं सूक्तं प्रतिभानुर्ना
माभेव ऋषिः अनुष्टुप्छंदः विश्वेदेवा देवता, १ कद्रुद्रियायेति [illegible] पूरणः [illegible] सर्वे पां प्रियभू
[illegible] [illegible] २
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] अपः [illegible]
[illegible] पूरणः [illegible] प्रवर्धयति ३
[illegible] सूर्यः [illegible] अहर्निसं [illegible] अनुभिः रात्रिभिः
[illegible] सर्वतो [illegible]
[illegible] प्राणिनोप्य
[illegible] ४ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ५ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] त्रिष्टुप्छंदः विश्वेदेवा देवता १ देवं
[illegible]
[illegible]

[illegible] पूरणः २ [illegible]
[illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ४ [illegible] सविता
[illegible]
[illegible]
[illegible] ५ [illegible]
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य [illegible] वर्गः विश्वो देवस्येति पंचर्चं पष्ठं
सूक्तं [illegible] पंक्तिः [illegible] अनुष्टुप् विश्वेदेवा देवता १ विश्वो देवस्य [illegible] द्योतमानस्य नेतुः प्राप
[illegible] सर्वे जना [illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible]
[illegible] ४ [illegible] सूर्यं प्राप
[illegible] यजमानमनाः [illegible]

481
1359

[illegible]

483
1939

[illegible]

१भा०अ०३

२४

[illegible] आपइइत्यत्र आतुरं [illegible] मरुतः [illegible] भानुः दीप्तिः [illegible] मेवमिरन्

[illegible] ७ [illegible] मरुतः [illegible] उभयं [illegible]

[illegible] मारुतं [illegible]

[illegible] उरवार्थे मसुतनास [illegible]

[illegible] मरुतः [illegible] स्कन्नाभिकांयां [illegible]

[illegible] गुणोत्साव [illegible]

[illegible] ८ [illegible] मार्गा [illegible] रीसतीरास्माग्गां

[illegible] सुन [illegible] इति

चतुर्थस्याष्टमीदशमो वर्गः ११ [illegible] स्वयमेव

[illegible] धारकाः संतः

[illegible] १२ [illegible]

[illegible] मरुतः आस्तु सर्वलोकुर्वन्

[illegible] केचित् [illegible] स्यो आ

[illegible] १३ [illegible] सर्वविधानारः सोतिमेषां

[illegible] १४ [illegible] मारुतं गणं [illegible]

[illegible] मरुतः [illegible]

[illegible] १५ [illegible] मरुतां [illegible] देवान्

मरुतः [illegible] शीघ्रगमनेन [illegible]

[illegible] १६ [illegible]

वेमनिवार्य [illegible] गोमा [illegible] मानरं [illegible] अनुमुवन् [illegible] आश्चायिनं [illegible] गमनवंतं रुद्रवोचं त्रिक

त [illegible] मरुतः १७ [illegible] व्याकांसंथा [illegible] मरुतः [illegible] सर्वमपि [illegible] एवएक [illegible]

गुणः [illegible] निगर्वा [illegible] रत्नवंतः [illegible] गायां [illegible] अनुपार्थितं [illegible] गव्यं गोसमूहास्मिकं

[illegible] इति चतुर्थस्य तृतीये द्वादशो वर्गः [illegible] इत्यार्चन

[illegible] पंचमी [illegible] चतुर्दशीपोडश्य [illegible] अष्टमीद्वादशी

[illegible] मरुतो देवता १ [illegible] मरुत [illegible] पुमान् [illegible]

[illegible] मरुतः [illegible] आसमवनियन्नपराः [illegible] सुयुक्ते रथे योजितवंतः २ [illegible] मरुतः

[illegible] ३ [illegible] आपथः [illegible] मूलाः थी

ताः [illegible] अनुसमु अनुक्रमेण [illegible] ३ [illegible] मरुतः [illegible] आकु [illegible] उपा

[illegible] अंशे [illegible] मदे [illegible] नायकिमाकुरीमि [illegible] नेतारः

नेतारः [illegible] मनुष्येभ्यो [illegible] लोक [illegible] ४ [illegible]

[illegible] मरुतः [illegible] आश्रयभूताः संतः [illegible] पुरुक्ष्यं [illegible]

[illegible] सर्वान् [illegible] ५ युष्माकं [illegible]

[illegible] मरुतः [illegible] युष्मान् अनुग्रहस्य [illegible] रयामि [illegible] त्यर्थः [illegible]

[illegible] इति चतुर्थस्य तृतीये एकादशो वर्गः ६ आयन्नरइतिनवर्चं

[illegible] मरुतः [illegible] यजमाना [illegible] आव्याप [illegible] पर्जन्यं मेघ

[illegible] अनुस्वविसर्जनवि [illegible] मरुतः [illegible] महा उदके

न महा [illegible] अंतरिक्षं [illegible] यथा [illegible]

[illegible] पूर्वत्रान्वयः ८ आया

वे०भा०च०३.

निति हे मरुतः यावकः अत्यंतं दूरदेशादि [illegible] लोकान् [illegible] अयथा भंगं रिशान् आयाल पिक [illegible] लोकान् आवासमां अवस्थान् अवसि
तिनावुरुस १ मावोरसेतिहेमरुतः वः युष्मान् [illegible] सनीदाः अनितभा मा [illegible] माइनमा [illegible] अनितभा कुभा क्रुमुतिनदी
[illegible] मानिरसः सिन्धुः [illegible] मनसः [illegible] पुरीषिण्याः पुरीषं उदकं [illegible] रचि
मा [illegible] कुत्सः [illegible] सं च नः सुम्नं भूत् १० तं वः शर्धमिति हे म
रुतः [illegible] हरणशीलानां [illegible] युष्माकं [illegible] मारुतं गणं [illegible] सुम्नान् अनुयंति
[illegible] इति चतुर्थस्य द्वितीयो वर्गः ११ शर्धंशर्धं व इति हे मरुतः [illegible] गणंगणं गणं
गणं [illegible] १२ [illegible]
[illegible] मरुतः १३ [illegible] हे मरुतः ये
[illegible] घनन य च
[illegible] १४ [illegible] हे मरुतः [illegible]
[illegible] विश्वी
[illegible] सर्वेण [illegible]
[illegible] १५ [illegible] असनि भवति हे
नरः नेतारः मरुतः [illegible] एवं भवंति [illegible] युष्मदीयाः १६
[illegible] हे [illegible] मरुतः [illegible] गच्छंत
[illegible] मरुतो गिरा
[illegible] इति चतुर्थस्य तृतीयो वर्गः [illegible] चतुर्दशर्चं [illegible]
[illegible] मरुतो देवता १ [illegible] पर्वत
[illegible] पर्वत [illegible]

[illegible] आ अर्चत [illegible] इत्यर्थः २ प्रवो मरुत इति हे मरुतः वः युष्माकं गणाः प्रप्रादुर्भवं
[illegible] अतिरिक्तः परि
[illegible] आप
[illegible] ३ [illegible] नरः [illegible]
[illegible] पूरणः
[illegible] मरुतः [illegible] आप्रादुर्भवं
[illegible] ४ [illegible] रुद्रपुत्राः मरुतः [illegible]
[illegible] मरुतः यूयं [illegible]
[illegible] ५ [illegible] सामर्थ्यं [illegible]
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थो वर्गः ६
[illegible] मरुतः [illegible]
[illegible]
[illegible] ७ [illegible] हे मरुतः यूयं [illegible]
[illegible] प्राणान् वियुज्यंते
[illegible] रक्षाः [illegible]
[illegible] ८ [illegible] मरुतः अर्यमणः अर्यमा
[illegible] मरुतः [illegible]
[illegible] ९ [illegible]

482
1939

वे०भा०व०१

२९

[illegible] मरुतः [illegible] भवंतः [illegible] पर्णवंतः [illegible] सेतोमस्यां [illegible] भवनि मारुती भवनि [illegible] भूः मि मरुत्स्वा भवनीत्यर्थः नांसर्वा
[illegible] यावत्तथा [illegible] गच्छ नेभ्यः [illegible] भवति [illegible] मरुतां संचारयतथा अंतरिक्षात् अंतरिक्ष्य
भवाः [illegible] यावत्तथा [illegible] मरुत्सु भवति पर्वता [illegible] भवति [illegible] मरुतः १० यन्मरुत इति हे म
रुतः [illegible] मर्वर्णाः [illegible] यूयं [illegible] आ [illegible] मरुतः [illegible] मन् [illegible] यदासो म
पानुमितं [illegible] संघः [illegible] देवस्य [illegible] मार्गस्य पारं [illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य [illegible] वर्गः ११ अंसेषु व इति हे मरुतः सुधाकं अंसेषु [illegible] आयुधानि भासंवी [illegible] य
[illegible] आपः [illegible] अग्निभाजः [illegible] गभस्त्यो [illegible] भासंत इत्यर्थः
[illegible] हिरण्यमयाः [illegible] १२ [illegible] मरुतः [illegible] गंतारो यूयं [illegible]
[illegible] विननं [illegible] कुरुमेत्यर्थः [illegible] उदकमिव [illegible] यूयं १३ सु [illegible] हे वि
[illegible] अस्माकं [illegible] राय [illegible] भवेम [illegible] वयं सु [illegible] भिः दना
[illegible] आदित्यः [illegible] अपरिमितसारतरसमयनहे मरुतः १४
[illegible] हे मरुतः यूयं [illegible] धनं [illegible] वीरैः [illegible] हे मरुतः यूयं सामविप्रं [illegible] विप्रं प्रेरयि
[illegible] मरुतो यूयं राजानं दीप्तं [illegible]
[illegible] १५ [illegible] धनं [illegible] येन धनेन
[illegible] हे मरुतः [illegible] क्रियमाणां [illegible] स्तोत्रं म
[illegible] इत्यर्थः इति चतुर्थस्य त
[illegible] वर्गः [illegible] मरुतो देवता १ [illegible] यज्ञस्य
[illegible] धारयंत [illegible] मरुतः [illegible] भिः [illegible]
[illegible] यथा भवति तथा [illegible] अभिलक्ष्य यानां गच्छ [illegible] रथा अ

[illegible] अनुपर्वति २ [illegible] हे मरुतः यूयं [illegible] धारय [illegible] इत्यर्थः किं न विषीवलं सामर्थ्यं यथावि
[illegible] सामर्थ्यात् इत्यर्थः हे मरुतः यूयं [illegible] मरुतः अंतरिक्षं आ [illegible] लेन [illegible]
[illegible] ३ [illegible] इति [illegible] मरुत इत्यर्थः [illegible]
[illegible] भवंति [illegible] सूर्यस्येव र
[illegible] ४ आभूषेण्यं [illegible] हे मरुतः वः [illegible] सूर्यस्येव [illegible] रूपमिवारि
[illegible] इत्यर्थः [illegible] धारयत [illegible] ५ उदीरयथेति हे मरुतः यूयं [illegible] अं
[illegible] उदीरयथ [illegible] हे [illegible] मेघाः नोपदस्यंति न
[illegible] इति चतुर्थस्य तृतीयो वर्गः ६ यदश्वानिति हे मरुतः [illegible] हिरण्यवर्णान् [illegible] प्र
[illegible] हे मरुतः [illegible] ७ मा पर्वता इति हे मरुतः वः [illegible] पर्वताः
[illegible] गच्छ [illegible]
[illegible] ८ यत्पूर्व्यमिति हे मरुतः यूयं [illegible] पूर्वमनु [illegible] इत्यर्थः य
[illegible] इत्यर्थः [illegible] क्रियते [illegible] उत्कृष्टस्य [illegible] आ
[illegible] ९ मृळत न इति हे मरुतः नः अस्मान् [illegible] कोपेन माधि [illegible] किंतु अस्मभ्यं
[illegible] इत्यर्थः १०
[illegible] हे मरुतः यूयं [illegible] अस्मान् [illegible] कर्मभ्यः [illegible]
[illegible] अस्माकं [illegible] इति चतुर्थस्य
[illegible] मरुतो देवता ११ अ
[illegible] हे [illegible] अभिभवत [illegible] विशेषः [illegible] भिः [illegible]
[illegible] आभरणेभ्य [illegible] अग्निन्याम [illegible] आद्य पंचम्य [illegible] चित

489
1939

वे॰आ॰४॰व॰२

ष्टरण अवयवभूताः अंजिभिराभरणैः ... आह्वयामि १ यथाचिन्मन्यस इति हे अग्ने त्वं हृदा हृदयेन मनसा यथा चिन्मन्यसे येन प्रकारेण
अभिमतं ... मे मम आशसः ... गच्छंतु आशासा ... उग्राः अनंतरं ये मरुतो ...
... आगमन ... आगच्छंतीनाम् ... वर्धनैः ... हविः
... ३ मीळ्हुष्मतीवेति ... पराहता ... अस्मद् ... स्वामि
... आगच्छतेति हे मरुतः
... ४
नि ये रिणंतीति ... ओजसा ... गावो न ... दुर्धुरः
... ५
उत्तिष्ठ नूनमिति हे ... स्तोमैः समुक्षितानां ... पुरुतमम् अपूर्व्यं
... गवां सर्गमिव ... इति चतुर्थस्य ... वर्गः ६ युंग्ध्वमिति हे मरुतः रथे अरुषीः वडवाः यु
ङ्ग्ध्वं रथेषु रोहितः ... पुनर्वहनं
... ७ उत स्य इति ... वाजी अरुषः ... तुविष्वणिः प्रभूत
... ८ रथं नु मारुतं ... रथं ... स्वभावं
मारुतं ... वयं ... आहुवामहे ... यस्य
... ९ तं वः शर्धमिति हे मरुतः वः ... रथानां ... गणं ...
... इति चतुर्थस्य ... वर्गः इति पंचमे मंडले चतुर्थोनुवाकः पंचमेनुवाके षोडश सूक्तानि
... आगस्त्य ... मरुतो देवता १ आ रुद्रास इति हे रुद्रासः रुद्रपुत्राः इंद्रवंत

इंद्रयुक्ताः सजोषसः समानप्रीतयः हिरण्यरथाः ... सुविताय ... गंतव्याय यज्ञाय नः ... आगच्छत किमर्थं
इयं ... मतिः ... आगच्छत ... दिवः ... उत्साः उदका
... २ वाशीमंत इति हे मरुतः यूयं वाशीमंत वाशीति
... ऋष्टिमंतः ... मनीषिणः ... सुधन्वानाः शोभनधनुष्काः इषु
मंतः बाणवंतः निषंगिणः ... स्वश्वाः शोभनाश्वाः सुरथाः शोभनरथाः पृश्निमातरः ... स्वायुधाः ... आयुधोपेताः
... शोभनं ... ३ धूनुथ द्यामिति हे मरुतः द्यां दिवि पर्वतान् मेघान् ... हविर्
... वना ... पृथिवी ४ वातत्विष इति ... वर्षनिर्णिजः ... यमा इव सुसदृशाः
सुपेशसः ... शोभनरूपाः पिशंगाश्वाः ... अरुणाश्वाः अरेपसः अपापाः प्र
... उरवः विस्तीर्णाः ... मरुतः ...
... ५ पुरुद्रप्सा इति ... अंजिमंत आभरणवंतः सुदानवः शोभनदानाः ... अनवभ्रराध
सः अनवभ्रधनाः ... अर्काः ... मरुतः दिवः ... आगत्य अस्मभ्यं अ
... इति चतुर्थस्य ... एकविंशो वर्गः ६ ऋष्टयो व इति हे मरुतः वः युष्माकं अंसयोर
धि ... आयुधविशेषाः ... अभि ... ओजः बलं हिमंतश्री
... अग्नयः ... ७ गोमदिति हे मरुतः गोमत् ... रथवत् ... सुवीरं ... चं
द्रवत् हिरण्योपेतं राधः ... मरुतः ... अस्माकं ... स्तवः युष्माकं
... ८ हयेनर इति हे नरः नेतारः मरुतः नः अस्मान् ... स्तवीयासः प्र

491
1939

पे०भा०५०५ नभस्व: अमृता: अमरणस्वभाव: ऋतज्ञा: ऋतस्य ज्ञातार: सत्यश्रुत: सत्येन श्रुता: सत्येन प्रसिद्धा: कवय: मेधाविन: युवान: नित्यतरुणा:
बृहद्गिरय: प्रभूतस्तुतय: बृहदुक्षमाणा: अधिकं वर्धमाना: हविर्भि: सेविता: सेना: अस्मान् [illegible] इति चतुर्थस्य तृतीये अष्टाविंशो वर्ग: म
२८ तमु नूनमिति अष्टर्चं [illegible] ऋषि: त्रिष्टुप् छन्द: मरुतो देवता: १ तमु नूनमिति तमु नूनमेव पूर्वस्तमेव मारुतं मरुतां संबं
धिनं गणं [illegible] स्तुषे [illegible] मरुतां गणं येषां मरुतां गणं ये मरुत: अश्वा: शीघ्रगा
[illegible] अभवन् [illegible] सन्ति ते [illegible] स्वा
[illegible] गणं स्तुषे २ त्वेषं गणमिति ते [illegible] गणं [illegible] भूमिं [illegible] कर्माणि [illegible]
[illegible] अपि
[illegible] ३ आ वो यन्त्विति [illegible] उदवाहास: उदकस्य वोढार:
मरुत: [illegible] युवान: [illegible] एत
[illegible] मे धाविन: सुयाम: नित्यतरुणा: ४ यूयं राजानमिति हे मरुत: यूयं [illegible] अस्य
[illegible] मरु
ता: सुयाम: युवान: मरुत: [illegible]
[illegible] मरीता: ग्रो
[illegible] ५ अराइवेदिति अरा इव [illegible] अहेव अहानीव दिवसा: प्र
[illegible] एवं महा
नुभाव: मरुत: [illegible] ६ यत्प्रायासिष्टेति हे मरुत: यत् यदा प्रायासिष्ट
[illegible] नाम भि: [illegible]
[illegible] अपां [illegible]
[illegible] ७ प्रतिष्ट्यामित्येषां मरुतां [illegible] पृथिवी [illegible] भव

न गर्भं [illegible] गर्भं गर्भस्थानीयं [illegible] उदकं [illegible]
[illegible] यं चक्रि
[illegible] ८ हयेनरा मरुत इति हे नरा: नेतार: मरुत: [illegible] प्रभृथा: अमृता: अम
रणस्वभाव: ऋतज्ञा: ऋतस्य ज्ञातार: सत्यश्रुत: सत्येन [illegible] प्रसिद्धा: कवय: मेधाविन: युवान: नित्यतरुणा: बृहद्गिरय: प्रभू
तस्तुतय: बृहदुक्षमाणा: अधिकं वर्धमाना: हविर्भि: सेविता: सेना: अस्मान् [illegible] इति चतुर्थस्य तृतीये [illegible] वर्ग: प्र वः स्पळ
क्रन्निति [illegible] ऋषि: [illegible] मरुतो देवता: १ प्र वः स्पळक्रन्निति हे मरुत: य: युष्मभ्यं [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] २ अमादेषा
मिति [illegible]
[illegible] मरुत: [illegible]
[illegible] ३ गवामिवेति हे मरुत: [illegible]
[illegible] विसर्जनेन [illegible] विसर्जना
[illegible] यथा
[illegible] ४ को वो महान्तीति हे मरुत: [illegible] यजमान: [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] एवं करोतीति ५ अश्वा इवेदिति हे मरुत: [illegible]
[illegible]

493
1939

वे०आ०व०१

[illegible] मर्यादवमनुष्यावधावधंमितधामसूधः [illegible] पीधितारोमरः नेतारः [illegible] नि [illegible] महात्मानः मर्यस
[illegible] नेत्र [illegible] आ [illegible] ५ तेअज्येष्ठा [illegible] मरुतः अज्येष्ठाः अकनिष्ठासः उद्भिदः उद्भिदः [illegible]
[illegible] एवंभूताः [illegible] मातरः [illegible] पृश्निः [illegible] महोभिः [illegible]
[illegible] ७ [illegible] पक्षिणः [illegible] पंक्तयः
[illegible] वा [illegible] पर्वताः [illegible] सर्वे [illegible]
[illegible] मनुष्याः [illegible] ८ मिमातु [illegible]
[illegible] विविधप्रकाशादिदाना
[illegible] आच्यावयंति इतिचतु
[illegible] मरुतो देवता १ इत्येअ
[illegible] विलान
[illegible] प्रदक्षिणेन प्रदक्षिण्येन गच्छत
[illegible] २ [illegible] मरुतः [illegible] मरुतां [illegible] अश्वान्
[illegible] सूर्यरश्मि [illegible] वनानि [illegible] अपि
[illegible] तेषां स्तोमं [illegible]
[illegible] ३ [illegible] मरुतः [illegible] महान्तः [illegible] विभाय विमे
[illegible] मरुतः [illegible] आयुधवंतः [illegible] आप
[illegible] ४ [illegible] हिरण्यैः हिरण्यस्थानीयैः
[illegible] श्रेष्ठाः तवसः बलवंतः मरुतः रथेषु [illegible]
[illegible] ५ अज्येष्ठासः इति अज्येष्ठासः अकनिष्ठासः परस्परं [illegible] भावरहिताः सहि

[illegible] एते मरुतः [illegible] वर्धते [illegible] स्वपाः शोभनकर्माणः एषां मरुतां [illegible] पि
[illegible] मरुतां [illegible] अविशेषः ५ यदुत्तमे इति हे अग्ने हे मरुतः
[illegible] दिवि [illegible] त्रिरु [illegible] दिवः [illegible]
[illegible] आगच्छत [illegible] प्रसिषामहे [illegible]
[illegible] ७ [illegible] सर्वे [illegible] उत्कृष्टतरात
[illegible] अस्मदीयैः स्तोत्रैः [illegible] शत्रूणां
[illegible] नराः [illegible] ८ अग्ने मरुद्भिरिति हे अ
[illegible] मरुद्भिः [illegible] गणभावमाश्रयद्भिः पावकेभिः शोधकैः [illegible]
[illegible] आयुभिः [illegible] पुराणेन [illegible] सहितः इतिचतु
[illegible] पंचमे सूक्ते पंचमी [illegible] गायत्र्यः [illegible]
[illegible] मरुद्देवताकाः [illegible] शमीयसी [illegible]
[illegible] एतं [illegible] चस्यदा
[illegible] यज्ञेवि
[illegible] समदानमन्त्रा भार्या [illegible]
[illegible] संज्ञयावा
[illegible] भिक्षार्थं [illegible] नरं
[illegible] यस्मा
[illegible] मास [illegible]
[illegible] सर्वमार्गं गच्छन् [illegible] मरुतां [illegible]

495
1959

दे०भा०चं०२

३७

हिरण्यपाणमानन्[illegible] प्रणय [illegible] कृताञ्जलिः [illegible] तुष्टाव [illegible] विशिष्टैः स्तोत्रैः [illegible] परितुष्टचि
नः [illegible] नरस्य मरुतो [illegible] पश्चात् [illegible]
[illegible] स्तुत्य [illegible]
[illegible] मरुतां गणाः [illegible] वर्ण्यते १ [illegible] इति [illegible] मरुताः [illegible] अन्ये [illegible] यूयं के
[illegible] भवथ [illegible] एक एक [illegible] यय [illegible] आत्मानं परमस्याः [illegible] इत्यर्थः २ [illegible] इति
[illegible]
[illegible] ३ [illegible] इति [illegible]
[illegible]
[illegible] इत्यर्थः ४ परावीरास इति हे वी
रासः [illegible] अत्यन्तं [illegible] यथा अ
[illegible] ५ [illegible] इति [illegible]
[illegible]
[illegible] इति [illegible] वर्गः ६ उत [illegible] स्त्री पुंसः पुरुषा
[illegible] धनरहिता
[illegible] ७ [illegible]
[illegible] ८ उत घा नेम इति उत घ
[illegible]
[illegible] धनं [illegible] सर्व
[illegible] ९ उत मे रपदिति [illegible]

मायुवतिः [illegible] आयुषः मी [illegible] इत्यर्थः
[illegible] इत्यर्थः १० यो मे धेनूनां शतमिति [illegible] रुमीहस्त इति [illegible] पुरुमीळ्हो [illegible] मेम
[illegible] धनं [illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य तृतीये [illegible] वर्गः ११ य ईं वहन्त इति [illegible] शीघ्रगामिभि
[illegible] १२
[illegible] विशेषण
[illegible] १३ सुवास इति समारुतो गणः सुवासितः [illegible]
[illegible] इति १४ को वेद नूनमिति एषां
मरुतां [illegible] १५
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य [illegible] वर्गः १६ ते नो वसूनीति हे [illegible] हिंसकानां [illegible]
[illegible]
[illegible] १७ एत मे स्तोमम् [illegible]
[illegible]
[illegible] १८ उत मे [illegible] इति [illegible]
[illegible] १९ [illegible] मघवा धनवान् [illegible]
[illegible] आश्रितः इति चतुर्थस्य तृतीये एकोनविंशो वर्गः
[illegible] १ [illegible] सूर्यस्य [illegible] मण्डले
[illegible] इत्यर्थः [illegible] मण्डले [illegible]
[illegible]
[illegible] २ [illegible] मित्रावरुणा [illegible] मित्रावरुणौ [illegible]

497
1939

[illegible]

इति चतुर्थस्य तृतीये [illegible] वर्गः ॥ ॥ इति ऋग्भाष्ये चतुर्थाष्टके तृतीयोध्यायः ॥ ॥ ७ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ ८

ओम् ऋतस्य गोपाविति [illegible] आत्रेयो [illegible] ऋषिः जगती छन्दः मित्रावरुणौ देवता । १ ऋतस्य गोपावधितिष्ठथो रथं [illegible]
[illegible]

[illegible]

इति चतुर्थस्य चतुर्थे प्रथमो वर्गः ॥

[illegible] मित्रावरुणौ देवता १ [illegible]

[illegible]

499
1039

३२

मां गतिं गमनं [illegible] यथा मार्गेण [illegible] मार्गेण यथा गच्छेयं न केवलं अहमेक एव गतः किंतु सर्वेपि तथागम[illegible] [illegible] संगताः ४ सुताभ्यामिति हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ सुताभ्यां [illegible]
[illegible] सुताभ्यां [illegible] धनं [illegible] धनवन्तो अदारुणा [illegible]
[illegible] ५ आ नो मित्र [illegible] वरुण [illegible] [illegible] सुवानः [illegible] आगच्छतः
[illegible] ७ युवं [illegible]
[illegible] सुताभ्यां [illegible]
[illegible] ८ [illegible] सोममिति [illegible]
[illegible] हस्तिभिः [illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे द्वितीयो वर्गः ५
[illegible] मित्रावरुणौ देवता १ [illegible] वरुणः मित्रो [illegible]
[illegible] ९ [illegible]

[illegible]

501
1939

[illegible]

[illegible] मित्रावरुणौ देवता १ [illegible]

[illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे [illegible] वर्गः [illegible] मित्रावरुणौ देवता १ [illegible]

वे॰भा॰५०४ वः यद्वांमित्रावरुणा [illegible] आसपा गिरा [illegible] कृत नमहि [illegible] युवां [illegible] नमहत [illegible] सर्वमागतमिति [illegible] २
[illegible] मित्रावरुण [illegible] संम्राजा सर्वस्य स्वामिनौ [illegible] युवां [illegible] कर्षेण [illegible]
[illegible] २ [illegible] यस्य [illegible] महतः एव धनस्य
[illegible] भवत [illegible] विशेषः हे [illegible] युवां [illegible] विशेषः ४ ऋतमृतेनेति ऋतेन उदकेन [illegible]
[illegible] मित्रावरुणौ युवां [illegible] भवतः ५
[illegible] यथा [illegible]
[illegible] अधिनिष्ठत [illegible] इति चतुर्थस्य चतु
र्थे [illegible] वर्गः त्रीरोचनेति [illegible] ऋषिः [illegible] मित्रावरुणौ देवता १ त्रीरोचनेति हे मित्र हे वरुण युवां त्री
[illegible] भूलोकान् [illegible]
[illegible] २ इरावतीरिति
हे वरुण हे मित्र [illegible] का
[illegible]
[illegible] मित्रावरुणा मित्रा
[illegible]
के ४ [illegible] आदित्या अदितेः पुत्रौ दिव्या
[illegible] मित्रावरुणौ [illegible] अमृतः अमरणधर्माणो
[illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे [illegible] वर्गः पुरूरुणेति [illegible] ऋषिः गायत्री छंदः मित्रावरुणौ देवता १
पुरूरुणेति पुरूरुणा [illegible] अवः [illegible] हे वरुण हे मि
त्र [illegible] २ [illegible] मित्रावरुणौ [illegible] युवां [illegible]
विशेषः [illegible] इति विशेषः ३ यान्

[illegible] हे मित्र [illegible] युवां [illegible]
मि [illegible] ४ [illegible] कर्माणौ [illegible] धनमा भूतेमम
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे पंचमो वर्गः आनो गंतमिति [illegible] ऋषिः गायत्री छंदः मित्रा
वरुणौ देवता १ आनो गंतमिति हे वरुण हे मित्र [illegible]
[illegible] २ [illegible] सर्वस्य स्वामिनौ [illegible]
[illegible] ३ उपनः सुतमिति [illegible] हे वरुण हे मित्र यु
[illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे [illegible] वर्गः [illegible]
[illegible] ऋषिः [illegible] छंदः मित्रावरुणौ देवता १ [illegible] मित्रावरुणयोः [illegible]
[illegible] हे मित्रावरुणौ [illegible] २ [illegible] हे मित्रावरुणौ युवां धर्मणा [illegible]
[illegible]
[illegible] ३ [illegible] सोमपीतये सोमपानाय इ
ति चतुर्थस्य चतुर्थे [illegible] वर्गः इति पंचमे मंडले पंचमोनुवाकः [illegible] पंचमं सूक्तं आत्रेय [illegible] ऋषिः
[illegible] देवता १ [illegible]
[illegible] तस्मात् सर्वस्मात्
[illegible] २ [illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible] ४
[illegible] भवतु [illegible]

वे॰भा॰अ॰ ३४

हवानौ लम्र धौ जरे पता भपा यौ अस्मे अत्र म्यं वं फ अस्म तमे पथु सम्म कृत्प म सु सम्म क पय च्छन मि त्यर्थः ५ आय हामिति हे अश्विनौ यो
युवयो मस मर्कदार कण्व द शीघ्र गं रथं म यां युवयो [illegible] आस्थिन वनीन हवा परि तो रणं ते दम्ये के अरुणाः आरोचमानाः घ
नाना धिता आनप आलापना [illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे एकादशो वर्गः ६ युवोरश्विरिति हे नरा अश्विनौ युवोः युवयोः युवा
[illegible] अश्विना [illegible] मनिद [illegible]
[illegible] धर्म [illegible] अकारं [illegible]
[illegible] गंतारं [illegible]
[illegible] ८ [illegible]
[illegible] यत्नय
[illegible]
[illegible]

505
1959

[illegible]

वे०भा०४०

[illegible] ७ [illegible] अश्विना अश्विनौ [illegible]

[illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे [illegible] वर्गः ॥ ६ आयाने [illegible]

[illegible] ७ अश्विनाविहा [illegible] आगच्छतं [illegible]

[illegible] आगच्छतं ८ अश्विनू [illegible] ९ अ

[illegible] इति चतुर्थस्य चतु

[illegible] अश्विनौ देवता १ [illegible]

[illegible] २ [illegible] ३ [illegible]

[illegible] ४ [illegible]

[illegible] ५ [illegible] अश्विनौ [illegible]

[illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे सप्तदशो वर्गः ॥ प्रातर्यावाणेति पंचर्चं पंचमं सूक्तं अत्रिः ऋषिः त्रिष्टुप् छंदः अश्विनौ देवता १ प्रातर्यावाणे [illegible]

[illegible] पूर्वभाविनौ अश्विनौ [illegible]

[illegible] पूर्वकालीनाः कवयः अनूचा [illegible]

[illegible] २ [illegible] अश्विनौ [illegible]

[illegible] ३ हिरण्यत्वगिति [illegible] रथः

[illegible] हिरण्यत्वक् हिरण्यत्वच [illegible] मनोहरवर्णः [illegible]

[illegible] अश्विना अश्विनौ [illegible] ४ यो

[illegible]

[illegible] ५ [illegible]

[illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे [illegible] वर्गः ॥ अश्विना [illegible]

[illegible] अश्विनौ देवता १ अश्विनौ [illegible]

[illegible] २ अश्विनौ [illegible]

[illegible] ३ अश्विनौ [illegible]

[illegible]

507
1939

वे॰भा॰व॰ वजेयेनभवतिनभूतनेनभववाश्वयमतयेनश्वंनमेनभवाकं[illegible]यनमेनवायेनरक्षितुंआग७तंआश्विनाअश्विनौ। इतिचतुर्थस्यचतुर्थे
एकोनविंशोवर्गः॥ अश्वावंतीप्रिहाममनयप्रे:सुतावित:भातृव्य:पाक्स्कायानं[illegible]थायत्नन:[illegible]नेमीयेतोग्स्हरसवितान्ये वे
नाधननसंग[illegible]ने:धानः[illegible]तस्तुनिरवत्तिश्चानिरकालुंपेरायांतु:मिवन:[illegible]अपायेषितयामा
३६ [illegible]निर्गमस्याविरंमनि हरिमिति[illegible]समस्वावनोपीहरमानस:नमविनौसमागस्य[illegible]काउच्चत्यनस्मोपिंज्ञीग्रंनावदशोवभू
वतु:मऋषि:आर्वस्यामार्यमिवाभ्युनर्भयानप्रानरत्युवु:पेयंमधि[illegible]वमिवच्छिन:सपृटाग्निर्थासस्समयेदश्वान्[illegible]हूयंतया ५ वि
[illegible]ति हेवनस्पते[illegible]नस्पतिष्टिकास्त्रपेपादिकविष्ठि[illegible]विगृष्ठ[illegible]नमवस्य[illegible]समायमाणाया:स्त्रियायोनिरिवहेअश्विना
अश्विनौमेहवंकृनेश्वणुतं[illegible]सप्तवध्रि[illegible]नमोचयतं ६ भीताये[illegible]निर्गमाचविस्तुपेनाधमानायविमोक्षयाच
मानायसप्तवध्रयेअश्विनावश्विनौसुयंतुवीमायाभि:रक्षांसपत्रिकारोपेटिकांसंनातख:ममनिर्गमार्थसंगच्छथ:नौयथावान:व्य
[illegible]मनस्वितमनं[illegible] यथावात[illegible]ऋषिस्तयोधिन:गर्भिण्या:प्रसवायास्वकमेनवानअश्विनौयुष्मावानेसुष्कार्णीसरआदिकंस
र्वन:सर्विगयानिसम[illegible]यनिएवंएवंतेनव्यगर्भ:१०अनुकंपनाइतस्तत:सेवतुदशमास्य:दशमामासानुगर्भेस्थितः:निरेतुविर्गच्छतु ८
यथा[illegible]यथेनिवानोयथा[illegible]यथाएतानिकंपयानियथास्वयंसमुद्र:नरंगै:कंपनिएवमेवंत्वंहेदशमास्यदशमासानल
[illegible]गर्भोत्स्येनमहस्त्रेतिअवेहिनिर्गच्छ ९ दशामासाञ्छशयान:[illegible]कुमार:दशमासानूशयान:उषित्वानिरैतुनि
र्गच्छतु[illegible] इतिचतुर्थस्यचतुर्थेविंशोवर्ग: महेनोअद्येतिदशर्चंसप्तमंसूक्तंआत्रेय:सत्यश्रवाऋषि:पं
क्ति:छंद:उषादेवता:१ महेनोअद्य[illegible] महतेरायेधनप्राप
ये[illegible]बोधय[illegible]अस्मान्[illegible]प्रजायय:[illegible]सम्राज्ञानेश्वर[illegible]अश्वसूनृते[illegible] मा प्रियम
[illegible]सत्यश्रवसि[illegible]वाय्ये[illegible]सुजाते अश्वसूनृते २ सानोअद्याभरद्वसुरितिहुदि
[illegible]उष:आभर[illegible]सत्यश्रवसिवाय्येसुजातेअश्वसूनृते[illegible]अकारोनर्थक:पार्थिवपू
[illegible]विभावरीप्रकाशोपेतेउष:[illegible]अभिष्टये[illegible]होतार:ऋत्विज:स्तोतार:स्तोमै:स्तो
त्रै:गृणंति[illegible]हेमघोनि धनवतिमघै:[illegible]श्रियामहतामघ[illegible]आभयन्त्यीया:भवंतीदामन्वंतः

यन्नवंनोभवंतिकयामघ:कृष्णियोभवंतुधना[illegible]भवंति ७ यच्चिद्धितेगणाइतिहेउष:यच्चिद्धिपूरण:येकेचनतवस्तभूता:इमेपु 509
रतो[illegible]गणा:मयनप्धनस्तनाय[illegible]वंतिनेसर्वेपि[illegible]अस्मान्परिचिच्छिदरे[illegible]परितोधारयंतिनिवष्टय:अस्मानेवकाम
यमाना:[illegible]अक्रियमाणअसीरणराध:धनंहविलक्षणंददत:यजंतइत्यर्थ: इतिचतुर्थस्यचतुर्थेएकविंशोवर्ग: ८ एषु
धाइतिहेउषमोदिवि[illegible]मघवा[illegible]पुरुरिपुमहावत[illegible]वीरवन्यशः आधा:आधेशोदहियेमघवान:धनवंत:सूरय:न:अस्मभ्यंत
[illegible]अश्वाजनी[illegible]धिनानि[illegible]रारासंतददु:नैपितस्यार्थ: ७ तेभ्योद्युम्नमितिहेउष:[illegible]धनवतित्वंद्युम्ने द्योतमानं
हिरण्यादिरूपधनंआवह[illegible]महतीदीप्तिवंतेभ्योयजमानेभ्य:आवह[illegible]अस्मभ्यं[illegible]गोमद्धनानिअश्वावद्भिअश्वैर्युक्तानि गव्यागोभि
[illegible] ८ उतनोगोमतीरिष[illegible]अस्मभ्यंगोमतीगोभिरुपेताभिरिष:अन्नानि आवहआनयहेदिवो
दुहितउष:[illegible]सूर्यस्य[illegible]शोचिषा[illegible]साकं[illegible]अर्चिभि:[illegible]सूर्योदयकालेइत्यर्थ: ९ व्युच्छा दुहि
तर्दिवो[illegible]उष:[illegible]कर्मघाति[illegible]स्वानस्तुषा[illegible]यथास्तेनंतापयतिराजा
[illegible]सूर्य[illegible]दीतेसूर्य: १० एतावद्वेतिहेउष:त्वंअस्मभ्यंवाअथवादित्सितंकिंएतावत्तद्र
नपूर्वार्धे[illegible]यो भूयो वा दातुमर्हसिअप्रार्थितमपियद्धनंयमस्मिन्[illegible]देहीत्यर्थ:हेविभावरीप्रकाशोपेतेउष:
[illegible]स्तोतृभ्य:[illegible]नीनमोविवासयंतीनप्रमीयसेनहिंसितुंशक्यसीत्यर्थ: मात्वं दातुमर्हसि इतिचतुर्थ
स्यचतुर्थेद्वाविंशोवर्ग: द्युतद्यामानमितिषडृचमष्टमंसूक्तंसत्यश्रवा:ऋषि:त्रिष्टुप्छंद:उषादेवता १ द्युतद्यामानमिति द्युतद्यामानंदीप्त
रथं[illegible]ऋतेनसत्येन[illegible]मावरीमस्यवतीं[illegible]अरुणवर्णां[illegible]विभातीं[illegible]मीदेवीद्योतमानांउषसं[illegible]सूर्यंगच्छंतीएवं म
[illegible]विप्रा:मेधाविन:ऋत्विज:मतिभि:स्तुतिभि:प्रतिनयनेस्तुवंति २ एषाजनंदर्शताबोधयन्ती[illegible] एषा उषा:बोधयंतीज
नं[illegible]पथ:मार्गान्सुगान्सुगमनान्कृण्वतीअग्रेसूर्यपुरस्तात्यातिगच्छतिकीदृशी:उषा:बृहद्रथा[illegible]महती
विश्वमिन्वा[illegible]ज्योति:[illegible]यच्छति ३ एषागोभिररुणेभिरितिएषाउषा:अरुणेभि:अरुणवर्णै:गोभि:बलिव
र्दै:रथं युजाना[illegible]अस्रेधंती[illegible] रयिं धनंअप्राप्यु[illegible]कुर्वती पथ:मार्गान्[illegible]प्रकाशयं
ती किमर्थं[illegible]गमनायदेवीद्योतमानापुरुष्टुता[illegible]विश्ववारा सर्वैर्वरणीया विभाती प्रकाशयंकरोति ४ एषाव्येनीति

वे०भा०५०

नक्तरूपा: [illegible] उयो प्रथमम अभयो: पश्चि हार उत्ता: पश्चानन्तं [illegible] आपि रूव्यानाप्रकटी [illegible]
[illegible] सविता [illegible] आदित्यस्य [illegible] मेरो: [illegible] रम्यक: ए
[illegible] ५ ए [illegible] वर्णी [illegible] अलंकृता
[illegible] सर्वे [illegible]
[illegible] सर्वान्[illegible] सवितु: [illegible] कल्याणवि
[illegible] धनानि [illegible] त्वं [illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे [illegible] वर्ग: युंजत इति पंचर्चं [illegible] सूक्तं [illegible] ऋषि: जग
ती छंद: सविता देवता १ युंजते मन उत धियो [illegible] सविता [illegible] मनश्चोपि [illegible] मनुष्याह
[illegible] विप्रस्य [illegible] बृहत: महत: विपश्चित: स्तु
[illegible] एकएव [illegible] रथ [illegible] धार
[illegible] सवितु: [illegible] मही [illegible] २ विश्वा रूपाणि [illegible] सवितु: [illegible] च
[illegible] सविता सर्व
[illegible] प्रयाणं उदयं अ
[illegible] सवितु: प्राया यं
[illegible] सवितु [illegible] ओजसा बलेन च
[illegible] एतश: एतव
र्ण: [illegible] ॥ ४ उत यासि सवितस्त्रीणि रोचना [illegible] लोकान् [illegible]
[illegible] उभयत: उभयपार्श्व परीयसे
[illegible] मित्रो भवसि [illegible] ५ उतेशिषे [illegible] सवितस्त्वं ए

क उत एक एव [illegible] सर्वकर्मानुष्ठानकरणे त्वं ईशिषे समर्थो भवसि उत अपि च पूषा पोषको भवसि हे देव यामभि: गमनै: उत अपि च इदं वि
श्वं भुवनं सर्वभूतजातं [illegible] राजसि ईशिषे [illegible] महानुभाव: तस्मात् [illegible] स्तोत्रं [illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे चतुर्विंशो वर्ग: तत्सवितुरिति नवर्चं [illegible] सूक्तं [illegible] ऋषि:
[illegible] सविता देवता १ तत्सवितुर्वृणीमहे [illegible] भोजनं [illegible] वृणीमहे प्रार्थयामहे [illegible] सवितु: [illegible] दे
[illegible] सर्वस्य भोगप्रदमित्यर्थ: [illegible] धनं भगस्य भजनीयस्य सवितु: अ
[illegible] धीमहि धारयाम [illegible] इत्यर्थ: २ अस्य हि [illegible] सवितु: [illegible] प्रियभूतं स
[illegible] न मिनंति हिंसंति ३ स हि रत्नानि दाशुषे सुवाति सविता भग: भजनीयो दे:
[illegible] रत्नानि [illegible] धनानि [illegible] भागं भजनीयं [illegible] ईमहे याचामहे ४
[illegible] इति सवित: देव: [illegible] सौभगं धनं [illegible] दुःष्वप्न्यं [illegible]
य ५ विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुव [illegible] भद्रं तन्न आ सुव [illegible] इति
चतुर्थस्य चतुर्थे [illegible] वर्ग: ५ अनागसो अदितये [illegible] सवितु: [illegible] अनागस:
[illegible] सर्वाणि [illegible] वामानि [illegible] धीमहि धारयाम ७ आ विश्वदेवं [illegible] विश्वदेवं वि
[illegible] सवितारं [illegible] सत्पतिं [illegible] सविता देव: [illegible] वृणीम
हे [illegible] ८ य इमे उभे [illegible] य: सविता देव: [illegible] पुर: पुरस्तात् [illegible]
[illegible] वृणीमहे [illegible] ९ य इमा विश्वा जातानि [illegible] सर्वाणि जातानि उत्पन्नानि प्राणिन: जंगमान इत्यर्थ: [illegible]
[illegible] सविता [illegible] वृणीमहे इति [illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे षड्विंशो वर्ग: अ
च्छा वद [illegible] आत्रेय: ऋषि: पर्जन्यो [illegible] त्रिष्टुभ: [illegible]
नी १ अच्छा वद तवसं गीर्भिराभि: [illegible] पर्जन्य: वृषभ: [illegible] क्षिप्रदान: [illegible]
[illegible] स्तुहि २ वि वृक्षान् हंत्युत हंति रक्षस: [illegible] पर्जन्य: वृषभ:

511
1939

वे॰भा॰व॰

३८

[illegible]

513

[illegible]

भनुरन्नयपास्त्वायसमानस्त्वानंसदभिनूसर्वदेयआतरथानिलोमिरंतं वैर्यामित्[illegible] निवेनमवर्तिनंवाअण्णेवाभूयासयमित्यर्थः
मूप्रनिवस्तीपदेयन्नगः अपराधे वहूलनं [illegible] अन्ननोधिनाद्याम [illegible] किंनवासइति किंनवासः [illegible]
गिहुः अपवर्गिवयन्नोपवनिसाधिएतूनपापकरोहितिआहित्यविवाप्सवाया [illegible]
[illegible] लापंनावियनलामीन्नः [illegible]
अः स्याम इति चतुर्थस्य चतुर्थे एकत्रिंशो वर्गः ईळन्वीमनिमिवन्दन्तनतुरं [illegible]
[illegible] अनुष्टुभा ईळन्वीळवा १ ईळन्वीमनिमिहेरूरन्नी [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे द्वात्रिंशो वर्गः [illegible]
[illegible]

[illegible] इति चतुर्थस्य चतुर्थे त्रयस्त्रिंशो वर्गः [illegible]
[illegible]

515
1939

वे॰भा॰अ॰ ४

५०

दुर्धर्तव: दुर्धर्ता: स्याम भवेम ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे पंचविंशो वर्गः ॥ पंचमे मंडले षष्ठोऽनुवाकः ॥ इति पंचमं मंडलं ॥ भारद्वाजे षष्ठे मंडले षडनुवाकाः
[illegible] अनुवाके [illegible] सूक्तं भरद्वाज ऋषि [illegible] अग्निर्देवता १ त्वं ह्यग्ने इति हे अग्ने प्रथमः देवानां
[illegible] मनोता [illegible] अभव: [illegible] सर्वत्र [illegible] स्याम [illegible] सह [illegible] अभिव
[illegible] २ [illegible] वसीरः मि
[illegible] देवतां अग्न
[illegible] अनुपूर्व २ [illegible] मार्गेण इत्यस्य
[illegible] निवास [illegible] अनुगच्छ [illegible]
[illegible] महान् [illegible]
[illegible] ४ [illegible] अवस्यव: अग्न
[illegible] भियाय
[illegible] प्रण: ५ [illegible] मनुष्य: [illegible] पृथिव्यां
[illegible] सद्य [illegible]
[illegible] मनुष्याणां [illegible] अस्माकं सदमिन्
[illegible] ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे षड्विंशो वर्गः ॥ [illegible] पूज्य: [illegible] कामानां पूरक
[illegible] निषसाद [illegible]
[illegible] मनसा [illegible] ७ [illegible] इति हे अग्ने
[illegible] स्थान: दीप्यमान
[illegible] स्वर्ग [illegible] अगम [illegible] मार्गेण [illegible] ८ [illegible]
[illegible] कामानां वर्षक

[illegible] मनुष्याणां [illegible] तरीणां [illegible] लाभाय [illegible] स्कम
[illegible] ९ [illegible] मित्रासेभ्य [illegible]
[illegible] सर्वाणि वा
[illegible] १० [illegible] नमोभि: नम
[illegible] हविर्भि: [illegible] गीर्भि: स्तोत्रै: [illegible] भद्रयां
[illegible] ११ [illegible] रोदसी द्यावा [illegible] व्या
[illegible] स्थविरेभि: स्थविरै: रेवद्भि:
[illegible] १२ [illegible] मनुष्येभ्य: धनस दमि
[illegible] अस्मात्
[illegible] सो श्रव
[illegible] १३ [illegible] बहुप्रकाराणि वसूनि
[illegible] राजमाने [illegible] बहूनि वसूनि त्वं
[illegible] ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे षड्विंशो वर्गः ॥ ॥ इति ऋग्भाष्ये चतुर्थाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥ ॥ यं
[illegible] अनुष्टुभ अग्निर्देवता १ त्वं हि क्षैतवदिति हे अग्ने त्वं हि त्वं च
[illegible] सर्वस्य द्रष्टा: वसो वासक अग्ने
[illegible] २ [illegible] मनुष्या: यज्ञेभि:
[illegible] गीर्भि: स्तुतिभि: [illegible] हिंसक रहित: २
[illegible] सर्वस्य द्रष्टा ३ सजोषस्त्वेति हे अग्ने सजोषा: सजोष: सह प्रीयमाणा: दिव: स्कंभे:
नर: [illegible] मानुष: [illegible] यजमान: [illegible]

512/1939

वे०भा०च०

[illegible]

इति [illegible]

[illegible]

579
1939

वे॰भा॰च॰ भक्तानश्नीसनर्दं मि [illegible] सोमनसीतिनं तेजसा [illegible] ततात्मन [illegible] नेसोमि [illegible] पत्नी [illegible] भनष
४२ मीरं गार मीरया [illegible] पृ [illegible] नना [illegible] आपूरयति ८ आयोभिरिति [illegible] अग्निः धाय्योभिर्धारके स्थैर्ये [illegible] तेभिः [illegible] त्वयमे
वृष्णमाने [illegible] धिविभिः [illegible] सोमिः [illegible] पत्नी [illegible] पृथिव्यौ वसता धनेन आपूरय
ति वि [illegible] विवेश [illegible] नो [illegible] वायलम [illegible] नक्षन्
करो [illegible] समानः सूर्य [illegible] प्रकाशयाते ॥ ॥इति चतुर्थस्य पंचमे च
तुर्थोवर्गः [illegible] अग्निर्देवता १ [illegible] हेतारं दूतं [illegible] सहसः सूनो य
त्वस्य पुत्रो [illegible] कारणमसु [illegible] देवतानां [illegible] यज्ञेभिः हविर्भिः यजासि देवान् यजसि एवं
वमेव [illegible] समनाक्षियंयुध्दियत २
[illegible] सा अग्निः [illegible]
[illegible] नायसततगामी [illegible]
[illegible] निपूर्वेण नयः २ यावो नयस्य
नि [illegible] सूर्यो न [illegible] शत्रुवर्णः सन
[illegible] सर्वं वा विभि [illegible] व्याप्नोति
[illegible] ४ [illegible] सहसः [illegible] स्तोत्रीयः कृत्यो
[illegible] अनुपालन [illegible] स्तीय [illegible] सीर्त्नी
[illegible] यसनाः [illegible] धाः [illegible] तथा राजे [illegible]
[illegible] ५ [illegible] अग्निः
[illegible] अग्निः वायुर्न
[illegible] भरितं [illegible] अत्येति [illegible] कारि

[illegible] नयामनेरमयः अतः [illegible] हविषामराती अरातीर्भवतिस्यामे
[illegible] पतत आभिमत्येन गच्छतः [illegible] इति चतुर्थस्य पंच
मे पंचमो वर्गः ६ [illegible] दीप्तया [illegible] भानुमद्भिः प्रभावद्भिः अर्कैः
अर्चनीयैः [illegible] सूर्य इव [illegible] अश्निः
[illegible] गमयति ७ [illegible] स्तोत्रं
[illegible] अग्नेत्वतमा [illegible] कृतीनां
[illegible] तिप्रीणयंति ८ नूनो अग्न इति हे अग्ने
न [illegible] मार्गे [illegible] अंहसः पापात्पर्षि [illegible] लक्षणे
मार्गे पारय [illegible] महागासि [illegible] हिमा [illegible] हे मे
नान [illegible] इति चतुर्थस्य पंचमे षष्ठो वर्गः ॥ [illegible] इति सप्तर्चं पंचमं सूक्तं भरद्वा
ज ऋषिः त्रिष्टुप्छंदः अग्निर्देवता १ [illegible] मननीये स्तोत्रे [illegible] बलस्य सूनुं युवा
नं [illegible] अभिप्रायेन युवानं प्रचेताः [illegible] सुरुवारः बहुभिः वरणीयः
[illegible] यजमानानां एवंभूतो अग्निः विश्ववाराणि सर्वैः वरणीयानि [illegible] लभ्योरदीती ति यावत् तं
[illegible] २ [illegible] यजमानाः
[illegible] सर्वाणि [illegible] भूम्यामिव
[illegible] सम्यक् [illegible] २ त्वं विक्षु प्रदिव इति हे त्वं ग्ने
प्रदिवः पुरातन [illegible] सीरसी [illegible] आत्मीयेन कर्मणा वा
[illegible] अभवः [illegible] यजमानेभ्यः प्रापयितुं [illegible] कारणात् [illegible] जानानां प्राणि
नां [illegible] अग्ने [illegible] यजमानाय [illegible] आनुषक् आनुषक् मननं यथाभवति तथा [illegible] ४ यो

8521
1939

वे०भा०५० द्योतः मनुष्यइति हेअग्नेयमग्नुः मनुष्यः अंतर्हितेस्त्रोचमानः सन्त्सन् अस्मान् अभिदासत् उपक्षयति बाधतेपश्चात्तरः अभ्यं
मरवर्ती मन्दमिहः अनुकूलमित्राणां वस्तु थ्यानेरू थ्यानं तं उभयविधं हेतुंपि [illegible] तपसा तेजसा तपसा तेजस्वीत्वं
भस्तं रमिः जरारहितेः पदभिः दर्षितैभिः हस्तैः हेतुभूतैः तक्षैः असाधारणेन तोभिः तपस्व ५ यत्तज्ञेनेति हेसहसः सूनोबलस्य
पुत्रा पतिनेसः प्रजमानः यज्ञेनयागेनरस्त्रातस्त्रिः समिधसमिधामिंधनसाधनेनयत्स्य उक्थैः शस्त्रैः अर्कैः अभिवनीयैः
द्योतेश्च पश्विरसमिहे अमृतमरणधर्मरहितात्वं सपजमानः मर्त्येषु मनुष्येषु पचेताः प्रकृष्टज्ञानः सम्भूताघनेनयष्टा द्योतमाने
नश्रवसाअन्नेनविभातिविशेषेणप्रकाशते ६ सतत्कृधीषि हेअग्नेसः सेद्धइनितावेषिताः सन्तूर्यत्विमंतनतकृधि कुरुसहस्वान्
बलवान् बाधस्व स्वर्धमानसहमानयेनेनत्वसम्निनायपर द्युमिद्योतमानेस्तेजोभिः अत्तोमिस्त्वं बोभिः स्कालिरूपैः स्वावयैः यत्
स्यस्यसेस्तुत्यमनवमनाममननीयं [illegible] सोम्याक्तं पस्त्ये ७ अश्यामतमग्नि हेअग्नेतवसंवाधिन्या उतीउत्या
रक्षयात्वं [illegible] अश्यामप्राप्नुयाम [illegible] रयिंधनं अश्यामप्राप्नुयामतं तथावाजयंतः
वाजमन्नं आत्मनः इच्छंतो वयं [illegible] अभिआमिमुख्येन [illegible] अश्यामप्राप्नुयाम हे अजररहिता [illegible] द्योतमानं
[illegible] अश्यामप्राप्नुयाम इति चतुर्थस्य पंचमे सप्तमो वर्गः [illegible] पंचसूक्तं भरद्वाज ऋषिः त्रिष्टुप् छंदः अग्निर्देव
ता १ [illegible] उपमंतं [illegible] अवधं अवांइक्मानः [illegible] वनरेण [illegible] सन्
अश्वअभिमुख्येन [illegible] गच्छति [illegible] सम्यक् [illegible] ममहवसीपेन [illegible] स्यामं [illegible] नवि
तीवीस्वाग्नेन [illegible] भवं [illegible] २ सविस्तानइतिस अग्निः [illegible] वर्णः वर्नतेनन्यतुः शब्दाकारी
रोचमानः अंतरिक्षे [illegible] अजरेभिः नारारहितेः [illegible] रश्मिभिः [illegible] सुवनमः [illegible] पावकः शोध
कः अग्निः [illegible] मनुष्यः [illegible] अनुगच्छति [illegible] इतिपूर्व
संबंधः ३ विनेविवगिषि [illegible] शुचयः निर्मलाः भामासः दीप्तयः वि
[illegible] सर्वत्रविचरंति [illegible] द्योतमाने [illegible] नूतनगमनाः [illegible] वनाय
ना [illegible] ४ येनेशुक्रासइतिहे [illegible]

नेतव [illegible] ध्वसः [illegible] नीयान् ओषधीः [illegible] हेतीत्यर्थः [illegible] ता सः
[illegible] भ्रमणशीला ज्वाला समूहः [illegible] अग्निउपरि सानुसमु
[illegible] पृथिव्याः [illegible] उर्व्याउरुपृथुलं [illegible] विशेषेणप्रकाशते ५ अधजिह्वेति अ
[illegible] गोयुयुध उत्क्रमिमिनात पातको
[illegible] भीमः भयंकरः [illegible] दर्पः वनानिदयने
[illegible] प्राणिनां [illegible] ६ आभानुनेतिहेअग्ने सत्वंमहः महानुपार्थि
वानिपृथि [illegible] अपि [illegible] तारं
पाणि [illegible] भानुना [illegible] महोभिर्वलैः हेवसुषः [illegible]
[illegible] ७ सचित्रचित्रमितिहे चित्रचायनीयहे [illegible] चंद्र
[illegible] सरथंधनंयुवस्व [illegible]
[illegible] पाथोवयसोवस्य [illegible] तारं वंदं
[illegible] अस्मभ्यं [illegible] इतिचतुर्थस्यपंचमेष्टमोवर्गः मूर्धानमि
[illegible] भरद्वाजऋषिः [illegible] त्रिष्टुभ वैश्वानरोग्निर्देवता १ मूर्धानंदिवइति मूर्धानंशिरोभूतंकस्य
[illegible] आभिमुख्येन [illegible] यजमानानां [illegible] हविर्वहनायस
ततं [illegible] हवींषि [illegible] पात्रं पात्रांतरं [illegible] एवंगुणविशिष्टंवैश्वानरमग्निंदे
वा [illegible] २ नाभिंयज्ञानामितियज्ञानांज्यो
ति [illegible] आहवः [illegible] एवंभूत
[illegible] संबंधिनं अध्वराणां यज्ञानां संबंधिनं रथ्यं रथिनं यथा
रथी [illegible] मथनेनोत्पादयंति २ नद्दिप्रइति ॥

528
1939

वे०भा०च० हेमंथवा शीहविर्लक्षणान्नवानपुरस्त्वं नवरातः सकाम्यत्वात् विप्रः मेधाविजायनेनतथा धीरासः धीराः त्वन्नत्वनः अभिमानिषाहः शत्रू
णां अभिभवितारः आर्यानेवस्मादेवंनस्मातदेवैश्वानरस्यानरसराजमाना मेनंअस्माकंस्पृहणीयाय्याः स्पृहणीयान्निवसूनि धनानि
धेहि निधेहि ४ तांमिंद्रवदिति कअमृतमरणधर्मरहिता मेविश्वेसर्वेदेवाः तोनारंजायमानंअरण्योः सकाशात्प्रादुर्भवमानं तांशिशुंन
४४ पुत्रमिव अभिसमनवंतेअभिसंनवंतीतिअभिवदंतेवैश्वानराग्नेयमयज्ञस्थिरोः पालयिष्योः द्यावापृथिव्यो मध्येमअरीदेःदीप्यमानत्वानीं
तवक्रतुभिः कर्मभिः अमितआदित्यारपिगत्वाअमृतत्वंदेवत्वंभावयन्तयजमानाः माभुवोतिवैश्वानरत्वंवितिहेवैश्वानराग्नेतत्वलुदी
यानिनानिप्रसतिभुवनिप्रत्नानिकर्माणिमूर्धनि महोतिमहित्वात्यर्षनकस्थनाम्यो धर्षयतिबाधतेयजपरस्त्वंपित्रोः द्यावापृथिव्योः
उपस्थे उपस्थानेअंतरिक्षेवसुनेपुत्रंवसु पुमार्गेपुष्यज्ञमानःसम्यक्अस्तोकेतुंप्रज्ञापकंसूर्यरूपंतुनास्तनं अविंदअलभ्यस्तमः तमो
रूपमसुरं मननसाधिबार्हवत्व अस्माथयइस्यं नराणामिक्षमानीनिपूर्वेणान्वयः ६ वैश्वानरस्येतिवैश्वानरस्याग्नेः चक्षसातेजसा
भस्मनस्यउदकस्य केतुनाप्रज्ञापकेनादेरूपेणोकारवमानामिसमक्षिततथानामिविमिमानामिनिर्मितानि तस्य तस्यैववैश्वानरस्यमू
र्धनि उपरिवर्तमानेधूमेमलनापदेणमनिषिद्धाविश्वाविश्वानिव्याप्तानिभवनानिभुवनानिउदकानिअधिवसंतितथावयःइवप
क्षिणः वमपमपर्णशीलाः सप्तसंख्याकाःविसुहः नद्याःगंगाद्याःसरूहुःरोहंतिउत्पन्नदेवंवैश्वानरात्प्रादुर्भवंति ७ वियोरजांसी
मीमि सुक्रतुः सुक्रतुर्वैश्वानरः विशेषणानिनामितिमानः योविःरजांसि उदकानि अमिमीतनिर्मितवान्तथादिवःद्युलोकस्यसंबंधीनि
रोचनानिरोचमानानिनक्षत्राणि ... क्रांतदर्शीसत्योधिः अमिमीतिपृथिवीविश्वासर्वाणिभुवनानिभूतजातानि परिपप्रथेपरितो
वधयन्लोकंमरुः देनादब्धोहिंसितः गोपाः सर्वस्यगोपायिताअमृतस्यउदकस्यरक्षितासितापालयितासन्वर्तत इतिशेषः इ
तिचतुर्थस्यपंचमेनवमोवर्गः वैश्वानरस्येतिसप्तर्चंअष्टमंसूक्तंभरद्वाजऋषिः आद्यापट्टलगत्यः सप्तमीत्रिष्टुप्वैश्वानरोग्निर्देवता १ दस्स
म्यक्क्षुइति ... सुन्दः काममानोवर्षितुः अत्मस्यआरोचमानस्यजातवेदसः जातानिवेदतुः वैश्वानरस्याग्नेः सहःअभि
भवनसमर्थंविदथाविदथे यज्ञेनुविनिमत्वोचं प्रब्रवीमि ... कर्मणासोमीलयर्थं शुपुरुः नव्यसीनवतराच्छयिःनिर्मलाचारुः शोभनामतिः
स्तुतिः अस्मैवैश्वानराय अग्नयेपवनेमलत्वा ... पवमानमिवनिर्गच्छतीत्यर्थः सोमइवयासोमोदक्षापवित्रात्स्रवति तद्वत् २ सजा
यमानःपरमेव्योमनिआकाशेजायमानः सूर्यात्मनाप्रादुर्भवन्व्रतानिकर्माणिलौकि

कानिवैदिकानिचरक्षनरक्षनरक्षतिअंतरिक्षंव्यमिमीतएनतउपलक्षितानन्यान्लोकान्निर्मितवान्तथासुक्रतुः शोभनकर्मावैश्वान 525
रोग्नि महिनास्वमहिम्नानेजमानाः... नाकमस्पृशत् स्पृष्टवानिस्म ३ व्यस्तभ्नादितिमित्रःमित्रभूतः सर्वेषां अद्भुतः महान्वैश्वानरोग्निः
महिनामहिम्ना रोदसी द्यावापृथिव्यौ व्यस्तभ्नात् विशेषेणस्तंभितवान्तथाज्योतिषातेजसासतमोधकारं अंतर्धापनअंतर्धिअकृ
णोत्अकरोत्अपि... द्यावापृथिव्यौ चर्मणीवयथा पशुः विश्वानिला ...चर्मणी शोषणार्थंप्रसारयतितथा व्यवर्
तयतविस्तारमकरोत्विश्वहा वैश्वानरोधमानः विश्वंसर्वंवृष्ण्यंवीर्यंधत्तेधारयति ४ अपामुपस्थ इतिअपांअंतरिक्षस्यउपस्थे
उपस्थानेमध्येमहिषाः महांतः मरुतः अगृभ्णतअगृह्णन्इमंवैश्वानरंवैद्युतात्मनावर्तमानं अजानन् तद्वत् गृहीत्वाचविशः प्र
जाः राजानं स्वामिनं ... उपनस्थुः अवसन्अपिचवैश्वानरं अग्निंपुरा सूर्यसमीपे विद्यमानं दूतः मातरिश्वावायुरावनः
हरत्दूतःविवस्वतः आदित्यात्परावतः दूरदेशात् आभरत् ५ युगेयुग इतियुगेयुगे कालेकाले विदथ्यं विदथे यज्ञे ... तद्वत्उद्दिश्यग
व्यमीनवम... गृणद्भ्यः ... धत्तं ... राजन् राजमान अजस्र जरारहितापय
मवव... जेनेवजनिता... तथाभवतितथाविदेहि ५
अस्माकम्... अपराजितं ... धनंधारय... अनपत्यं
भसंज्ञ... वैश्वानराग्ने ... शतसंख्यायुक्तं तथासहस्रि
णं ... ७ अदब्धेभिरिति ... अहिंसितैः तव
... गोपाभिः गोपकैः रक्षकैः नोस्मान्... पाहिरक्ष हेवैश्वानराग्ने ... वीपिद ... अ
स्माकं शर्म ... प्रवर्धय इतिचतुर्थस्यपंचमेदशमोवर्गः अहश्चेतिसप्तर्चंनवमंसूक्तं
भरद्वाजऋषिः त्रिष्टुप्छंदः वैश्वानरोग्निर्देवता १ अहश्चकृष्णमिति आहः ... सवर्णनमसाकृष्ण
वर्णा ... कृष्णवर्णमह ... सर्वजगत् ... स्वप्रकाशिभिः
विवर्तेते ... स्वपवैश्वानरः ... वैश्वानरोग्निः जायमानोनराजा ... ज्योतिषातेज
साअसामासां अभिभवानिरजनिनाशयति २ नाहंतंतुमिति नाहंतंतुं ... तानि सूत्राणि ... यज्ञात्मकस्य ... गायत्र्या

वे॰भा॰क

शनिश्चं रामि स्तन ग्राम्याणि वनान्युदनं धिआनामिन माभो तुभो तुवृतिभिरग्नीना निघसमयज्ञं विआ ध्वर्ययाणी वकर्माणिनान्य
द नविज्ञानामभि भवि वएतर भयता धैतेपदं मूर्ह्नलक्षणं समरे संममने देवयज्ञे अतमाना संततं तेष्टमाना अखिलं वयं तिसंतन्वं ति
यस्त्ररूपेण विभार यंतीनार्भ इत्र असिन लोके स्थविरस्य सर्वस्य मनुष्य भद्राणि वनत्वानि तानि इमानि परः परस्तात् अस्म
त्पिन लोके वर्तमानोय क्षयः न सर्वानि काअवरेण अकअवस्तात् अस्मिन् लोके वर्तमानि नवैश्वानरादि अनुशीरः सन्नुदाति वदे
ललक भिरपि प्रयच्छतुं अधरातीत्यर्थः ३ मूर्धानं तु मिति सइत्सर्वं वैश्वानरो अग्निः नंतुं तंतुं स्थानीयानि गायत्र्यादीनि छंदांसीस्कतत्र
स्त्राणि विज्ञानावित मास एकोनु स्थानीयानि वसूनि जयति नक्षत्राणि सर्वाणि सत्तु यास्तु काले काले तत्र स्तुवानसमये
त्वत्सिन स्थानि सर्वानि वरा विरे नयं अयं वैश्वानर अमन्त्रस्य गोपाः रक्षिता अवकात् भूलोके वसन् पार्थिवानि रूपेण संचरन् पर
पर आनि रिक्षं अन्तेन सूर्यात्मना प्रयम् सर्वं जगत् अवप्रयन् हस्मानि परिद्रष्टमानानि सर्वाणि विवेकतज्ञानाति स एव ति पूर्वं कंत्र संबं
४ अग्ने हाति तिअयं वैश्वानरो अग्निः प्रथमः आस इला माता बोधि हेला द्वितीया प्रजापतये अमृत्या अभिसंपरायते जो भूते सर्वं अग्ये पुमरण स
भावपुजारी पुअक्तनं मत्यराभिहेलार वैश्वानरात् आ योनि आक्रम्य पाकात् स्थली अपि वरतीसमपि अग्नः निश्चल आसमंतात् नि
पन निषण्णः सर्वथापि सेवेभन आमत् मरणाहिलो विततपाननिरेणसंवं आलक्ष्य सर्वे यर्षमाणवत् भवती सक्षपचयते ५ धवं
आनिरिति इन्द्रवं विदथ अयं अनम नत्सर्वं पतन एवं अमित्रा नु वपगवे वेद्याने स्थानस्य ज्योतिः पवयस्त्राम् स्तगाअभेषु प्राणि पुरुं
मनं श्रेणिं मिहितं प्रजाप कित्स सवपि सर्व रक्षाये वंसर्वाना किंवा मिदं सर्वे विश्व समभवस समानमस्का केनकाः सवेलाः समान
पुत्राण्यमन एवं मन्युयं मनुप्रजो त्यज्ञानारं मातृ समयं विथ्यं यति अभि सुस्वेन विविधं प्रापुवंति से वंत इत्यर्थः ६ विमेकर्णमिति
वैश्वानरस्यानुमं सनमदणो ८ अवि वियात विविधं गच्छ अन वानी नरीय गुणस्वामि अत्तात्तत्यावे श्वानरं रिरक्षमाणस्य मम
वसः इन्द्रियं सियत कवि विविधं गच्छति वाध्वाभि प्रसवाद्वसरस्येह तुरीये आदि संविषिदे तं न बुद्धि अतिन्द्रमपि विपलयतः विविधं गर्छ
नि वैश्वानरं अनु अमनः हरे अधी हरपि प्रकारे विषये आभी अध्यानंपस्मादत्त्रां भिवरानि विविधं प्रवर्तते एवं सर्वाध्येषु पुरलयपु
नित अवैश्वानरस्य मनमि तिवस्वा भिर्गुदं किमसत्सुं संप्रमिमन्निधे मनसा प्रयस्येहांतुन्त्रशावयमित्यर्थः ७ विश्वेदेवा इति हे वैश्वा
नर अयतमभि अधः अतेनमहवात विनवंनमि अस्ते वैदेवाः अनमस्यन नमस्कुर्वति कुत्तो हेनो भियानाः अंधकारे ईनाः तादृशाः अमर्त्य

मरणाग्नि नो वैश्वानरो अग्निः न अत्मान्युनयतु त्या अवरस्तेन अवतु रक्षतु पुनः सनिरादराध्यां इति चतुर्थस्य पंचमे एकादशो वर्गः पुरो वड्
मन्त्रं दत्तमानं मरतानरपि ममप्सीरवना पितुमिताः परावाराकृताश्रुताः भितुम अग्निदेवता १ पुरो वइति हे अग्निस्यत्समानाः यूयं मे
दमार्तं दिवि दिविमकं सर्वतां संयुरोपं वा ८ अंशुमंत्रगणं अग्निं मन्यत्रिवर्तमाने अध्वरे प्रयत्नवारहितेन ज्ञमिनयते पुरो दधिअं दध्यं पु
रतो नगाहरणीयस्तेन धारयत्तवं पिः मनसा स्वैश्वर्यत इविधं पिभाक्तितेण दीप्यमाना आत्तवेदः अतानावरितामोग्निः हिय
मानन अस्मान्य अस्य शोभनया गानन्दरलि वतोनिनमामुरोदधिअमित्यर्थः २ तमस्य समइतिहे घमः दीप्तिमनु पुरुणीय अञ्ज्वाल
ज्ञानः देवानामन्ने अग्निभिः नवानवभुनेत्यैअग्निभिः सार्धंइधानः अमि ध्यमानः दीप्तः मनसनुषः मनुष्यस्यसतातु तं सोमं स्थिवि
नित्योपः उपारणः धंसोमं स्तोत्रं इयम सदवो इव तं वपविनाभ्यानुस्तं पनमिवशस्विज्ञा इंअस्मै नयमनय मंनाः स्तोनार समतेनवम
मनानामस्य वासिनीरी र्घतमसःमाता ताइवपवं नेपुवं निसंस्तवनिदापवर्गितं उच्चारयंतीत्यन्वयः ३ पीपायसइति स
यजमानः मर्त्येषु मनुष्येषु भव्यस्ववसा अन्नेन पीपायवर्धते धिया मे पानीय यजमान उर्वी ऊतिभिः वित्राभिः वननीयाभिः अग्नये
ददावात्मपुरो अमृतादि ददाति तं यजमानं विदाशोभिः वननीयत्वाप्तो पेनाम्भ ऊतिभिः रक्षाभिः गोतमः गोत्रस्य साना संभक्तानेदधाति
धारयति ४ आवः प्रशावि मिकृत्वा अग्निवर्जनीय अग्नि यजमानः प्रादुर्भवनप्रवीक्षिलीर्णं धाता पृथिव्यो हुरे हद्दाहुरे दस्यमानया
भाभादीप्या आपप्रो आपूरयति सपावकः अग्निः अ अत्मनं तरुल्कोया सैवंचे रात्रे संयंविकुर्वत्नसकयितमं अंधकारं ज्योत्स्विनादी
प्यामि सर्वमानर दक्षोऽस्मे ५ नूनमित्यमिति हे अग्ने मघवन् हविर्लक्षणधनयुक्तेभ्यः नः अस्मभ्यं पुरुवाला भिः बहुने ऊती ऊतिभिः
गमनेः नक्षत्रं वाननीयरथिं यं कं तु शी प्रंधिं यन्नस्थिरं ये विरेहि वसम दूयेय राध सात्वेन अवसा अस्मेव वस्त्रीयंभिः शोभनवीर्यैः
अन्याना वानस्तुवानसनिशायेन अभिमानि अभिमवं तिला इवायान्तु यानम्ब असम्यं देहीत्यर्थः ८ इमं यज्ञमिति हे अग्ने उशन्काम
यमानः मनसुरा वर्तियतं वाग गमा उनं नवाविलक्षण मग्ना धापिस्वालनि धारयंवह पुरोडाशादिकं आसानः उपविशन् हविष्मान् ह
विर्युक्त यजमानः नवदर्यं इवते वेदोमितभिमभितन्तवय अपि वमरह्ता पुसरर्विंसऋतु दोषे गर्जितां कतिंचो दधिवधायेगच्छ
अस्य मीअथेणी न्यथाथ्यवान्स्यान्नस्यमानो संभतनो नि भिते अधी ताननकचीनरस्व ७ पिंद पांसी मिति हे अग्ने हीणांमिहद्वनंत्रा
गन विरनुषि विधि गमयदकोअन्नवामदी यं यम् दुरो भीशो भनवीरे पुत्रपौत्रादिभिः रूपेता संतः शानं हिमाः शतं हेमंतान् स्वव सरा

527
1

ऋ०भा०भा०

५६

न मंरमत्पाः भ्याम इति चतुर्थस्य पंचमे एकादशोवर्गः [illegible] भरद्वाज ऋषिः त्रिष्टुप्छंदः अग्निर्देवता १
[illegible] होता देवानामाह [illegible] प्रशिक्षुति [illegible] हूयमान
[illegible] यायावापृथिव्यो च एना
[illegible] विश्वा
[illegible] रत्नानि युतः भ्
[illegible] एकरात्यान वं
[illegible] १ [illegible]
[illegible] अतिशयेन
[illegible] ४ अ
[illegible] असि [illegible] देवानां [illegible]
[illegible] ५ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ इति चतुर्थस्य पंचमे द्वादशो
वर्गः [illegible] भरद्वाज ऋषिः त्रिष्टुप्छंदः अग्निर्देवता १ [illegible]
[illegible]
[illegible] २ [illegible]

वंनाने सर्वजनो [illegible] नाद्यास्तं नरो नरिनुः सूर्यस्येव अंहः गयेग नवमवतित्यर्थः
[illegible] अरतिः गंत्रीज्वाला
[illegible] सर्वस्य प्रेरकः सूर्यः
[illegible] अमर्त्यः मरणरहितः सोग्निः ओषधी
[illegible] जगत्तापयसि ४ त्वा
[illegible] एतत्कौत्रैर
[illegible] कर्मणा
[illegible] यज्ञे यजनीयेऽस्माकं [illegible]
[illegible] ५ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ६ [illegible] प्रजाया
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य
पंचमे त्रयोदशो वर्गः [illegible] भरद्वाज ऋषिः त्रिष्टुप्छंदः अग्निर्देवता १ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible]

529

1339

वे०भा०अ०

४७

अग्ने मित्रो न मित्रो देवः [illegible] मानावेभूरेः [illegible] यस्य वा मस्य वननीयस्य धनस्य चरा
लाभ [illegible] ममत [illegible] मनीषा [illegible] नाम [illegible] आ घ [illegible] बलेन [illegible] विप्रः मेधावी सन्
[illegible] आपांसुत्रेण [illegible]
[illegible] सहस [illegible] सूनो [illegible] पुत्रस्य
[illegible] धारय [illegible]
ते संगच्छते ९ [illegible] मह [illegible] मन्यः शत्रु
[illegible] संयंधि [illegible]
[illegible] ६ यदा [illegible] सूनो [illegible] महान् [illegible]
[illegible] भिः सर्वाभिः गी
भिः स्तुतिभिः [illegible] इति चतुर्थस्य [illegible] पंचदशो वर्गः अग्नीयष्ट वि
[illegible] अग्निर्देवता १ [illegible]
वः [illegible] प्रकृष्टं प्र
[illegible] २ अग्निरिति [illegible] प्रकृष्टस्थानवा
[illegible] सर्व
[illegible] यज्ञेषु
[illegible] ३ [illegible] भूताः [illegible]
[illegible] अन्नं [illegible]
[illegible] पुत्रं आ तां
[illegible] अग्निं [illegible]

[illegible] ५ अग्निर्देवता [illegible] अग्निः [illegible] यजमानं [illegible]
[illegible] धारणं [illegible]
[illegible] द्यावापृथिव्योः वर्तमानस्त्वं दे
[illegible] तिरे महे अग्ने
[illegible] इति चतुर्थस्य पंचमे षोडशो वर्गः [illegible] पंचमं सूक्तं [illegible]
[illegible] अग्निर्देवता १ इममू षु वः [illegible] भरद्वाज [illegible] इमम्
[illegible] विश्वासां सर्वासां विशां प्रजानां
[illegible] अग्निः [illegible] यागकाले दिवः [illegible]
[illegible] २ [illegible] वनस्पतीनां [illegible]
[illegible] हर्यतः [illegible]
[illegible] स्तोत्रैः मह
[illegible] २ [illegible] अरक्षः बाधकरहितः
[illegible] भवति
[illegible] हव्यं
[illegible] ४ [illegible] शोभना
भिः स्तुतिभिः [illegible] अतिथिं [illegible] स्वर्ग [illegible]
[illegible] अयं [illegible]
[illegible] ५ पावकया [illegible] अग्निः पावकया [illegible] भानुना य

531
1939

यथा॥ वमः [illegible] नभासं तं न [illegible] यामन [illegible] पूर्वं न [illegible] पुरुष [illegible] सूर्येण सह संया
[illegible] अभावे सर्वं [illegible] भवन्ति [illegible]
[illegible] पूरणः इति [illegible] ९ अग्निं [illegible] स्तोतारः वः यूयं प्रियं प्रियं म
[illegible] उप [illegible] परिचरा तद्धि
[illegible] अस्माकं इव
[illegible] धनहेतुभू
[illegible] विप्रं मे [illegible]
[illegible]
[illegible] अमरणं सु
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ११ [illegible]
[illegible]
[illegible] पूरयति १२

[illegible]
[illegible] १२ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १४ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १५ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] इति [illegible] पंचमः [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १७ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १८ [illegible]
[illegible]
[illegible] १९ [illegible]

नानां भाणिनां मध्ये वयमभय मेवसा[illegible]धामभिं धनेनस्हं नेमहान्तं अकर्मक अयं नमक्षन: धारणान्न: अस्माकं गार्हपत्यानिगृह
पतन्वाभिभवरीणां मं पुपुत्र पत्र धनादिभि: १ का[illegible] शाकट: [illegible] शाकट: अस्त्वरी: तेन च संपूर्णतालस्य ते पुत्र पश्च
धनादिभि: संपूर्णाभि[illegible] सम्यक् [illegible] सोनयेत्यर्थ: इति चतुर्थ
स्याष्टमे [illegible] वर्गः इति षष्ठे मंडले प्रथमेनुवाक: द्वितीये [illegible] प्रथमं सूक्तं भरद्वाज
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ४ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १० [illegible]

ति[illegible] आयाहि आगच्छ [illegible] बर्हिषि [illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य पंचमे द्वाविंशो वर्गः [illegible]
[illegible] १२ [illegible]
[illegible] अस्मान् [illegible]
[illegible] १३ [illegible]
[illegible] ४ [illegible] अथर्वण:
[illegible]
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य पंचमे [illegible] वर्गः १५ [illegible]
[illegible]
[illegible] १७ [illegible]
[illegible] १८ [illegible]
[illegible]
[illegible] १९ [illegible]
[illegible]
[illegible] २० [illegible]
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य पंचमे [illegible] वर्गः २१ [illegible]
[illegible] २२ [illegible]
[illegible]

535
1929

वे॰ भा॰ ४॰

[illegible]

वा प्रतनेन एवं भूतो ध्विः [illegible] योषित्‌ [illegible] आसीत्‌ अग्निः [illegible] इति चतुर्थस्य पंचमे सप्तविंशो
वर्गः १८ [illegible] आहरेत्यर्थः ३७
[illegible] सतः अमहे
[illegible] ३८ [illegible]
न [illegible] ३९ [illegible] शत्रूणां हंतालि
[illegible] ४० आयं हत
इति [illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य [illegible] वर्गः ४१ [illegible] देवं
[illegible]
[illegible] ४२ [illegible]
[illegible] ४३ [illegible]
[illegible] ४४
[illegible]
[illegible] ४५ [illegible]
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य पंचमे [illegible] वर्गः ४६ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ४७ [illegible]
[illegible]

537

तं ममन्व द्युम्नाय भवसि विश्वेष ४८ अग्निं रयाम इति अधियं मत्यं एत्रहंतम अभिज्ञायेन यत्र अस्य हंतारं मम यो रेवासः रेवाः इध
[illegible] अपहत्या निघना निभाभ्यासः कारसकाङ्गात्म भहत्या नियेन च याभिना बलवृत्ता यिना रक्षांसि च
[illegible] निहिंसितानि तमधिं इंधनेद त्वनयः इति चतुर्थस्य पंचमे षोडशो वर्गः ॥ ॥ इति ऋग्भाष्ये चतुर्थाष्टके पंचमोध्यायः
॥ ॥ पिबा सोममिति पंचदशर्चं द्वितीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं [illegible] पिबा सोममभि यमुग्र
तर्द ऊर्वं गव्यं [illegible] पणिभिः [illegible]
[illegible] सोमैः [illegible]
[illegible] २ स एवाहीति [illegible] सोमपान् [illegible]
[illegible]
[illegible] हविषा हर्यो
[illegible] ३ एवा पाहीति [illegible] पुराणात् सोमा
[illegible] मत्सु [illegible] धार्भिः
[illegible] अन्त्या नि च पि
[illegible] अभि [illegible] ४ ते त्वा मदा इति ह
[illegible] मत्सराः मदकराः [illegible] सोमाः [illegible] मत्सरासः मदकराः ते
[illegible] ५ येभिः सू
र्यमिति हे इंद्र येभिः यैः सोमैः मदमानः [illegible]
[illegible] पणिभिः [illegible]
[illegible] इति चतु
र्थस्य षष्ठे प्रथमो वर्गः ६ तव क्रत्वेति हे इंद्र [illegible] कर्मभिः [illegible]

प्रसिद्धं पयः [illegible] हे इंद्र [illegible] गोभ्यः गाः निर्गमयितुमित्यर्थः [illegible] बलेन पाषाणादि [illegible]
[illegible] अंगिरसान् अंगिरोभिः [illegible] गाः उदसृजः उदगमयः
७ पप्राथ क्षामिति हे इंद्र [illegible] महत् [illegible]
[illegible] द्यावापृथिव्यौ अधार
यः [illegible] सोमः
[illegible]
[illegible] इंद्र [illegible]
[illegible] ९ अध त्वा विश्वे [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १० अध त्वष्टा ते [illegible] महतः
[illegible]
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य षष्ठे द्वितीयो वर्गः ११ वर्धान्यं विश्वे [illegible] सहप्रीयमाणा वि
[illegible]
[illegible]
[illegible] १२ आ क्षोदः इति हे इंद्र [illegible] महत [illegible]
[illegible]
[illegible]

वे०भा०ऋ० [illegible] ११ [illegible] अस्माकं रक्षणाय आवर्तया
[illegible] सर्वाणि [illegible]
[illegible] शोभन [illegible]
[illegible] १४ [illegible]
[illegible]

[illegible]

ऋ०भा०अ०

५३

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

दम ना दानमानानां आलौ संयामे अस्मान् अभ्याव[illegible] आवर्तस्व दृष्टान्तः पश्चात् पाःपश्वसूनां पालकाः पथ्यः यूथेव यूथानि आवर्तयति न
इत ४ नवई इ[illegible] न यद्वा वायें [illegible] नो वयं स्तो नाराः शाकेः शाके समर्थै अस्यन्न व सहायैः मरुद्भिः सहितं
यति नंशा[illegible] वार्थः तं इंद्र परमे स्वस्व प्रसिद्ध[illegible] यथा [illegible] पूर्व पुरातन [illegible] अनेधा अन
वध रक्षिता [illegible] अहिंसिता [illegible] वयं तथावे सर्वे ५ धनजितमिति [illegible] धनजितः धनकर्मा धन प्रदः मए
वृधन[illegible] [illegible] स्वामी इति [illegible] सोमवद् [illegible] असि एव पथ्याः
[illegible] धनानि [illegible] अभिगच्छेम [illegible] इति चतुर्थं
[illegible] [illegible] अभिभाव[illegible]
[illegible] [illegible] समर्था [illegible] धानमानानि
यानि धनानि [illegible] मनुष्याणां भोग्यत्वा [illegible] धनानि [illegible] अस्मभ्यं दाः प्रय
७ ७ [illegible] जितवंतो वयं [illegible] पुत्रस्य [illegible] पुत्रस्य च [illegible]
[illegible] पूर्वेणान्वयः ८ आ नो भरेति हे इंद्र [illegible] वर्षिता [illegible]
[illegible] अस्मभ्यं आभर आहर [illegible] धनस्य [illegible] हे इंद्र [illegible] याभिः रक्षा
भिः [illegible] श्रुत्यादि [illegible]
[illegible] ९ आ नो भर इति हे इंद्र वृषभ वर्षिता [illegible] अस्मद भिमुखेः [illegible] पश्चिमभागात्
[illegible] पूर्वभागात् [illegible] सर्वतः दिग्भागात् अभि अस्मान् अभिलक्ष्य आ समंता
[illegible] १० [illegible] मनुष्यैः [illegible] मन्त्रैः स्तु
[illegible] हे इंद्र [illegible] याभिः [illegible] राजमानं इत्थं
उभयस्य [illegible] तस्मात् कारणात् [illegible] विपुलं [illegible] धेहि ११
[illegible] मरुद्भिः [illegible]

543
1939

सर्वो नारं पाको [illegible] लिंगकु [illegible] योगमानंत्रा संग्रामिना रे [illegible] लोकस्य [illegible] अभ
[illegible] मनुष्येभ्यः [illegible]
[illegible]
[illegible] सर्वेसं [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
रादूरं [illegible] १ [illegible]
[illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible]
[illegible] विश्वासां पुरो
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ४ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

सर्वं मर्वमपिबत [illegible] ५ महेतुरुद्दमियन [illegible] मरुतः महत्तद्दुः [illegible] संबंधि विश्वा
मर्त्यायु विश्वस्य सर्वं [illegible] मित्रो व अपथा [illegible] पद्दिन मकारि निरस्त [illegible] अर्थः सरथः सारथये [illegible] सायमरथं समानरथं स
[illegible] ब्रह्मेतानुर्वस्यषष्ठेनवमोवर्गः ६ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ७ [illegible]
[illegible]
[illegible] ८
[illegible]
[illegible]
[illegible] ९
[illegible]
[illegible]
[illegible] १० [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ११ [illegible]
[illegible]
[illegible] १२ [illegible]

545
1439

[illegible] आपः उदकानि [illegible] प्रवहंती। अर्णो [illegible] उदकानि प्रवहयती [illegible]
[illegible] अपारयः समुद्रमना
यः ११ [illegible]
[illegible] मन्त्रापक्ष [illegible] संग्रामेषु [illegible]
[illegible]
[illegible] इमाउ त्वा [illegible] एकादशी
[illegible] १ [illegible] हवीरइंद्र
[illegible] हविर्लक्षणं
धनं [illegible] अभिगच्छति २ [illegible] रा [illegible]
[illegible] ३ महन
[illegible]
[illegible]
न [illegible] ४ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ५ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ८ [illegible]

मरुत्सुगणा [illegible] अनुयमनं निबंध
नं [illegible] कर्मभिः
[illegible] ७ अभि [illegible] प्रतिष्ठितेन तथा
[illegible]
[illegible] ८ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ९ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ११ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १२ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible]

547
1929

वे॰भा॰प॰

[illegible] मृगा न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः [illegible] भीमः [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] इति [illegible] वर्गः [illegible]

[illegible]

[illegible] ८ [illegible]

[illegible] ९ [illegible]

[illegible] यजमानाय [illegible]

क्षमा हयेषु [illegible] ८ [illegible] १ [illegible] व्यस्य [illegible] दिव

भवस्य [illegible] यंगमस्य [illegible] धारयन्ति धारयन्ति तेन । वज्रेण [illegible] याः सर्वाः मा

या अस्तु [illegible] १० आसंयतमिन्द्र [illegible] तरणाय [illegible] महती अ

[illegible] नस्तु [illegible] ११ स नो नियुद्भि

[illegible] नियुद्भिः अ

[illegible] नियुद्भिः [illegible]

[illegible] इति [illegible] वर्गः । [illegible] ऋषिः त्रिष्टुप् छन्दः इन्द्रो देवता १

[illegible]

[illegible]

[illegible] २ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ३ [illegible]

[illegible]

[illegible] ४

[illegible]

[illegible]

[illegible] ५ [illegible] 549

वे०भा०च०

५७

[illegible] इंद्र [illegible] विप्रः [illegible] सोमेभिः [illegible] इंद्र [illegible] उक्था उक्था
[illegible] इत्यर्थः इति चतुर्थस्य षष्ठे पंच
दशो वर्गः ॥ ५ ॥ [illegible]
[illegible] अभिषु
[illegible] स्तोत्राणि
[illegible] ७ [illegible]
[illegible]
[illegible] ८ [illegible]
[illegible] स्तोत्रा
[illegible] ९ [illegible]
[illegible]
[illegible] १० [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य षष्ठे षोडशो वर्गः ॥ इति [illegible] प्रथम
[illegible] १ [illegible]
[illegible]
[illegible] स्तोत्रे [illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible]
[illegible]
न ४ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ५ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य
षष्ठे सप्तदशो वर्गः ॥ ६ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ७ [illegible]
[illegible]
[illegible] ८ [illegible]
[illegible]
[illegible] ९ [illegible]
[illegible]

537
1939

ऋ०भा०अ०

यं धियं प्रज्ञां कर्म वा यातयथः। उभौ अपि रथेन स्तुतौ वा रक्षायै अभिपश्यन्तौ अहिंसन्तौ ऊर्ध्वा ऊतयः स्थाः उत् सु
स्तुतस्य १० त्वमस्मानविना इति हे इन्द्र त्वं यायावरैः कर्मणां स्तोतॄणां ऋणेनाऽऽभीके संग्रामे अवसे रक्षणाय सचस्व सेवस्व
इदानीमस्मान् सन्निकृष्ट स्थितान् [illegible] अमुनः यस्मिन् काले त्वामाह्वयामहे इन्द्र त्वं स्तोतारं पाहि तथा अस्माकं गृहे अरण्ये कानने चारिषु
मार्गे यस्मिन् रक्षन् शुभनरै [illegible] शोभनपुत्रा वयं शतहिमाः शतसंवत्सरान् मदेम हृष्येम इति चतुर्थस्य पंचमे षोडशो वर्गः यान ऊ
तिभिः इति नवर्चं [illegible] भरद्वाजस्यार्षं त्रिष्टुप्छंदः इंद्रो देवता १ यानऊतिभिरिति हे इन्द्र [illegible] धियाया ऊतिरक्षा अधमा
अधमा [illegible] इति तिभिः ऊतिभिः [illegible] सुखेन सामर्थ्यं [illegible] पालयसि हे उरूणें महान्
[illegible] अक्षान् संयोजय अभिः अवसे उपर्ण २ आभिः [illegible] हे इन्द्र आभिः अस्मदीयाभिः स्तुतिभिः [illegible]
[illegible] हिंसन्तौ [illegible] सेनाः अभिपश्यन् आपिं सन्ताः [illegible] अभिगमयस्व शत्रो मन्यं [illegible] पत्यर्थयनात्
अपि [illegible] सर्वाः दिशः अजा आर्यायय
[illegible] १ इन्द्र आमस्य [illegible] इन्द्र आमय [illegible] वा आमय [illegible] इन्द्र
[illegible] शत्रूणां संयं धनिन [illegible] बलानि यि
[illegible] उभयविधान् शत्रून् पण [illegible] कृणु
[illegible] ४ [illegible] शरीरेण [illegible] शरीरेण [illegible] भमानो परस्य
[illegible] तनये पौत्रे निमित्त भू
[illegible] पुत्राद्लाभस्य [illegible] हीन
[illegible] ५ [illegible] शत्रूणां हिंसक अतः त्वया नय
[illegible] प्र
[illegible] इति चतुर्थस्य पंचमे एकोनविंशो विंशो वर्गः ६
[illegible] निमित्तवान्यविभप
[illegible] ७ अधस्मतइ इ

अधस्म अपि च हे इंद्र [illegible] वर्षणयः पुरुषाः [illegible] भीस्मा कुपेसु [illegible] पालको भव उ नापि च [illegible] तासं
[illegible] हे इंद्र [illegible] स्तोतारः अस्मान् पुरो
[illegible] ८ अनु [illegible] हे इंद्र [illegible] ऐश्वर्यं [illegible] अनुदाधि [illegible] निमि
[illegible] अनुदाधि येन शत्रून् अभिभवामि [illegible] अनुदाधि हय
[illegible] सर्वैः देवैः [illegible] सर्वैः [illegible] ९ एवानस्पृधः इति हे इंद्र [illegible] एवं [illegible] स्पृधः
शत्रुसेनाः [illegible] उ नापि च हे इंद्र
[illegible] इति चतुर्थस्य पंचमे विं
शो वर्गः अधा न इंद्र इति [illegible] भरद्वाजस्यार्षं त्रिष्टुप्छंदः इंद्रो देवता १ अधा न इंद्र इति हे इंद्र [illegible] वयं स्तो
तारः [illegible] स्तोतारः [illegible] युष्
[illegible] य
[illegible] हे इंद्र [illegible]
[illegible] ३ [illegible] हे इंद्र त्वं [illegible]
[illegible] अभि गया
[illegible] शीर्षपराहत्य
धीः ४ [illegible] हे इंद्र [illegible] शत्रुभिः सह युद्धं कुर्वन् दशा
[illegible] सन् तुग्रं
[illegible] ५ [illegible] हे इंद्र [illegible] शत्रूणां हिंसक उ
[illegible] प्रदर्शयितारि
[illegible] हे इंद्र

553
1939

आभिः ऊतिभिः रक्षाभिः दिवोदासं राजानं धावन् अ कर्णेण पालयसि इति चतुर्थस्य पंचमे एकविंशो वर्गः ९ अम्भराभिरिति हे इन्द्र त्वं
[illegible] आभिः [illegible] अस्मभ्यं [illegible] सोमैः [illegible] आभिः ऊतिभिः [illegible] त्वामकाय [illegible]
[illegible]
[illegible] ७ आ हे इन्द्र [illegible] सहित्र [illegible] बलवत् महं वीराः
[illegible] बलेन [illegible]
[illegible] ८
[illegible] अतिशयेन [illegible]
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य पंचमे द्वाविंशो वर्गः [illegible]
[illegible] १ [illegible]
[illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] इत्यर्थः २ [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] ४ [illegible]
[illegible]
[illegible] ५ गाभा [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ६ [illegible]
[illegible]
[illegible] ७ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ८ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ॥ इति चतुर्थस्य पंचमे पंचविंशो वर्गः ॥ ॥
इति [illegible] चतुर्थाष्टके पंचमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ॥ ॥ओम् [illegible]
[illegible] १ [illegible]
[illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible]

585
1939

अन्यया वचणाः सेनाः ... नानाः रथैसुसमानाः अध्वन्नभयमिमार्गे अभिमिष्ठ अर्थयं [illegible] विशेषः ३ प्रियेतु
पादिति हेद्रदुभिः [illegible] परिवर्णं [illegible] अर्थवंनिभ [illegible] लेन [illegible] णां पर्व
[illegible] वंननहान [illegible] रांननगमन [illegible] आत्मीयं रूपं
[illegible] ४ [illegible] सेनासमः कन
अभिमुख [illegible] भिनुने [illegible] पुरोडाश
दिः [illegible] अपस्य
[illegible] अभि [illegible] गंनोरोम्भवतिइं
[illegible] ५ [illegible] अस्मानिर्नद्दा
[illegible] आनाद्विसुपि [illegible] हेतुआ
नः [illegible] नीयपथा
[illegible] ६ [illegible] अमनव्याभवतु
[illegible] भवतिधना
[illegible] समानमतुपमे उरु
[illegible] उपक्षिप्त [illegible] निः
[illegible] इति चतुर्थस्य सप्तमेअष्टमोवर्गः भूमइति [illegible] देवाना १ भूयइदावर्धइति अयमिं
द्रः भूयइन [illegible] आरभिनुमशक्यः सचेन्द्रः धनुनिध
[illegible] अस्ये [illegible] थावापृथिव्योअर्धमितुअ
र्धमपप्रतिअस्येद्रस्य [illegible] भागः [illegible] प्रतिनिधिर्भवतित्यर्थः २ अथामस्यइति [illegible] महतअसुर्यअ
[illegible] नानिकारावि [illegible] प्रतिदिनं [illegible] णाव

मस्मयदर्शीत दर्शनीयः भूतमव लिपः ऋभुः शोभनकर्मासइंद्रः सप्रनिभ [illegible] वित्तीर्णानि विविधान्यथानुआकर्षी
त ३ अध्यापित्रू विदिति इद्रअघाविन्अघापिन्नु [illegible] नदीनांसेवं [illegible] कर्मवर्तने [illegible] नदीभ्यः गान्तुं मार्गेआरदः प्रव
[illegible] पक्षिणं मतवर्तिनइत्यर्थः अधिक्षु [illegible] गिरयः [illegible] निषण्णाः उत्पतनं परित्यज्य [illegible]
[illegible] मतनंदनः पुरुषाइव यथा [illegible] नथेत्यर्थः अतः कारणात् [illegible] शोभनकर्मानुइंद्रस्य
याः [illegible] ४ [illegible] मस्यभिन [illegible] नास्तिमर्तः त्व
[illegible] अन्योपिमनुष्यः [illegible] नीयनेन [illegible] इत्यर्थः अपिच [illegible] अर्णः उदकं प
[illegible] अपः उदकानि [illegible] खनया
[illegible] ५ [illegible] आपः [illegible] यथा [illegible] भवति
[illegible] अपि [illegible] नीनांचर्षणीनां प्रजानांराजाअभ
वः [illegible] प्रकाशयत्नित्यर्थः इति चतुर्थस्य सप्तम
द्वितीयोवर्गः अभूरेकइति पंचर्चमष्टमं सूक्तं [illegible] देवाना १ अभूरेकइति हे रयि
पते धनपालक इंद्र एकः प्रधानभूतः [illegible] स्वामी [illegible] आत्मीययो [illegible] प्रजाआउ
[illegible] इत्यर्थः किंच चर्षणयः मनुष्याः [illegible] नृणांप्रेरके [illegible] पौत्रेच एते
[illegible] २ [illegible] भियाभयेन [illegible] विश्वानिव्यापकानिपार्थि
वानि [illegible] अपिचहे इंद्रने [illegible]
आ [illegible] आगमने [illegible] पर्वताः गिरयः [illegible] सर्वं [illegible] स्थिरं प्राणिजातं
भयेनेविभेति ३ [illegible] अभियुध्यअभि
युध्य [illegible] हिं [illegible]
[illegible] अपिच [illegible]
[illegible] इत्यर्थः ४ [illegible] अक्षरस्य [illegible]

557
1939

वे·भा·व·७

६१

ष्यपुरः पुरीः अग्निर्दिनाध्यमर्हितानाः [illegible] हे शचीवः प्रज्ञावन् हे शचीवः मर्कैतैरभिषुतेन सोमेन क्रीतं इयंत्रयस्मिन्काले
मन्थने सोमाणि पर्वकुर्वनेन्द्रियो [illegible] अभितः घनानि करः गणेण [illegible] नस्मिन्काले शांबर
मसुरः अबद्ध [illegible] ४ मम [illegible] इति [illegible] सत्यं तसोके [illegible] त्वसुरस्य तद्रोदसत्यं
[illegible] सहन्तेन च स्येन उपवाहि आगच्छ
[illegible] इति [illegible] सप्तमे नवमो वर्गः
अपूर्वैविपं [illegible] भिः [illegible] इन्द्रो देवता १ अपूर्व्या [illegible] पुरूतमानि व
[illegible] महतेवीयंनसत्यलवने
[illegible] २ समानामेतिसंइन्द्रः [illegible] रोदिकं च पृथिवी
[illegible] जनभंजनत्व अधिव
[illegible] पत्ति भिरासता नागवानि
[illegible] ३ [illegible] सर्वदामिन
[illegible] सखिभिः
ममानरव्यावे [illegible] भवन्तु [illegible]
[illegible] पुरीः [illegible] ४ [illegible] गिरास्त [illegible] महद्भिः वाजेभिः
[illegible] अभिसुव्यनन्नीभ्याभि नव्याभिः नवतराभिः पु
[illegible] मित्यर्थः ५ ममर्गेणेति तुराषाट् तुराणां
[illegible] दक्षिणान् दक्षिणान भ
[illegible] प्रतिदिनं भ
[illegible] इति चतुर्थस्य सप्तमे चतुर्थो वर्गः यओजिष्ठ इति पंचर्चं द्वात्रिंशं सू
क्तं [illegible] इन्द्रो देवता १ यओजिष्ठ इति [illegible] ओजिष्ठः बलवत्तमः मरः [illegible]

विभि [illegible] धनवान् एवं गुणविशिष्टं तं पुत्रं नः अस्माकं सदा हे इन्द्र हरिवः पुत्रः [illegible]
[illegible] अभिन्दरसत्यन्वयं २ तो [illegible] विविधाः [illegible]
[illegible] पणीन् बलस्यानुचराः असुराः
[illegible] अभिगन्ताभवति ३ तं नो
इन्द्र [illegible] विरोधि
न २ [illegible] नान्तुभयविधानन्हे [illegible] हतवा
[illegible] विदारयसि
[illegible] ४ [illegible] भिः अकुत्सिताभिः ऊतिभिः
[illegible] भवेम धनयः संभ
मा [illegible] मसि आहुयामः
[illegible] ५ नूनंन इन्द्रेति [illegible] अस्माकं अभिष्टेअ
भिगमने [illegible] मघित्तस्य महत्तत्त्वमवं
[illegible] भवेम इति चतुर्थस्य सप्तमे पंचमो वर्गः संचक्षेअ
[illegible] इन्द्रो देवता १ [illegible] पूर्वीः [illegible]
[illegible] पुरापूर्वस्मिन्काले नूनमथ च रूपी णां भ
[illegible] नथा [illegible]
[illegible] २ पुरुहूतो य इति पुरुतः [illegible] महान् एकः प्रधा
भूतः एवं गुणविशिष्टाय [illegible] सेवलाय
[illegible] नो भवतु सर्वं ३ नयस्य हिंसती [illegible]
[illegible] भ [illegible]

[illegible]

यन यस्मात् गृणीषे [illegible] [illegible] निर्मलानां दोग्ध्रीं [illegible] स्तोत्राणि मानि रं मानिगच्छे
[illegible] इति चतुर्थस्य सप्तमे सप्तमो वर्गः सत्रामहामहीति
पंचर्चं [illegible] इंद्रो देवता १ सत्रामहा [illegible] सोमपान [illegible] सत्रासत्य
[illegible]
[illegible]

561
1939

वे०भा०अ०

६३

नीवेन्वथा न धनाः महमाघवः कृधीम[illegible] भवेम १ प्रोदेवेहर[illegible]हरयः हरितवर्णाः सोमाः[illegible] कर्म अस्मदीयं यज्ञं प्रोअ
[illegible]प्रवर्तेण[illegible]प्राप्तवन्तु नाना गाः पूयमानाः [illegible] तेना[illegible]वृष्ट्यः सुराजना[illegible]रीसो
निवासभूतः [illegible] एवंभूतः इंद्र[illegible]सोमं पपीयावे[illegible] २ आसत्काणइति आसत्का
णाः परिमोग[illegible] ये[illegible]आशा[illegible]इंद्र
[illegible]
[illegible]सोमलक्षणं हवि
[illegible] ४ [illegible]
[illegible]विप्रस्य
[illegible]
[illegible] ५ [illegible]अयमिंद्र[illegible]वीरस्य वाजस्य
[illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्य सप्तमे नवमो वर्गः अयाहित
[illegible] १ [illegible]यानद्धा[illegible]
[illegible]धारयन्तु देन्यस्य देवसं
[illegible]गो[illegible]दानु शोभनदान
[illegible] २ [illegible]पीयात[illegible]
[illegible]मानां स्वयं प्रेर्यमाणा सती[illegible]
[illegible] ३ तं वो धियं[illegible]हे इंद्र[illegible]
[illegible]ऐश्वर्यवंतेअतः कारणात् अधि
[illegible]वर्धत वर्धते ४ वर्धात्
[illegible]वर्धात्वर्धयतिरतापि[illegible]सोम[illegible]अयमिंद्र[illegible]वर्धयति तथा[illegible]हविर्लक्षणमन्नं चरु पुरो

अन्नाहि[illegible]वर्धवर्धयति गिरः स्तोत्राणि[illegible]वर्धयंति येन[illegible]रात्रे आमन्न्य
मनि[illegible]वर्धयंति मासाः शरदः संवत्सरा[illegible]दिवसाश्च एवमिंद्रं[illegible]वर्धयंति अहपूर्णः ५ एवाजज्ञानमिति हे विप्रमेधा
[illegible]मतः[illegible]अथ वृत्रतूर्येषु रणेषु[illegible]
[illegible]इति चतुर्थस्य सप्तमे[illegible]वर्गः मंद्रस्य कवेरिति पंचर्चं[illegible]
[illegible]भरद्वाज ऋषिः त्रिष्टुप् छंदः इंद्रो देवता १ मंद्रस्य कवेरिति[illegible]विप्रमन्मनः विप्राः मेधा
विनो मन्मनः स्तोतारो[illegible]सर्वत्र प्रसिद्धस्य[illegible]यं भूतस्य मध्वः मधुनः
सोमस्य मामन[illegible]हे इंद्र त्वं[illegible]गावः अस्य प्रम[illegible]यासां ता[illegible]
इषः अन्नानि[illegible] २ अयमुशानइति[illegible]अयमिंद्रः[illegible]निर्मिताः[illegible]पर्वतसमीपे विघमा[illegible]
उस्राः गाः[illegible]अंगिरोभिः[illegible]स्तोत्रेण[illegible]
[illegible]पणीन्[illegible]अयमिंद्र
अभियोधत[illegible] ३ अयं द्योतयदिति हे इंद्र[illegible]अयमिंद्रः सोमः अक्तुः[illegible]रात्रि[illegible]
[illegible]संवत्सरान्[illegible]
[illegible]पक्षमासादयः सर्वप्रकाश्य
[illegible]इपः इपः[illegible] ४ अयं रोचयदिति अयमिंद्रः[illegible]
मानः[illegible]मनादीप्यमानः अरुचः[illegible]लोकान्[illegible]पृथ्वी वह्निः उपसच्च अ
यमिंद्रः[illegible]सर्वान्[illegible]स्तोत्रेण युज्यमाने
[illegible]राजन्[illegible]मानेंद्र गृणानः स्तूयमानस्त्वं
[illegible]पृथ्वी वह्निः इषः अन्नानि[illegible]अर्चयित्रे अपः[illegible]
लक्षणानि उदकानि ओषधीः[illegible]अर्वतः[illegible]मनुष्यांश्च[illegible]
इति चतुर्थस्य सप्तमे[illegible]वर्गः इंद्र पिबेति[illegible]भरद्वाज ऋषिः त्रिष्टुप् छंदः इंद्रो देवता १ इंद्र पिबेति हे इंद्र त्वं सोमं पिबयः सो

563

1939

१०भा० पं०

सः तुभ्यं [illegible] अभिषुतः पुनः सोमः [illegible] अतः कारणात् [illegible] अवस्य [illegible]

[illegible] अभि [illegible] पवित्र [illegible]

[illegible] २ अस्य [illegible] एवंभूतः [illegible] सोमं अपि

[illegible] गविभवाः क्षीरादयः [illegible]

[illegible] संपूरकः ३ समि

[illegible] अभिषुते [illegible]

[illegible] ४ आयाहि [illegible]

[illegible]

[illegible] ५ यदि

[illegible]

[illegible] इति चतुर्थस्य सप्तमे [illegible] वर्गः [illegible]

[illegible]

[illegible] सोमाः [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] अभिषवादिभिः [illegible] सोमः [illegible] सर्वेषां अधिष्ठाता [illegible]

[illegible]

[illegible] ४ [illegible] सोमः [illegible]

[illegible] इत्यर्थः [illegible]

[illegible] ५ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] इति चतुर्थस्य सप्तमे [illegible] वर्गः [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] २ [illegible] सोमः [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ३ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

525

1939

वे०भा०व० यावकमर्थेद्र: ममत्वा मर्वस्त्वलेन्य स्थेन त्वस्य शार्धम उस्साह मानस्य त्वो ओ: अभिहलेअभिगृणन्तास्त्रकृनाडिमवानकुः कृत्रा: अव
स्वात्तमं मानुपालपन इतिचतुर्दशोवर्ग: यस्यद्रिनियनुर्भवंविशम सूत्रभरद्वाजस्यार्षमौष्णिहमैन्द्रमनुक्रान्तं १ यस्यत्यादिमिहेद्रियस्य
६५ मामस्त्वाव मूर्लं मद पामस्त्रमिनहर्षसनिगूरं वरमत्तुपमरादिवोदासाय यद्धोरं थवःअहिंसी: अनन्तमस्मिद्रंयथा भवविनथारंथपःअहिंसी
सर्व हरेद्रसोमंसोम सुर्दर्थत्तमःअभिपुतःअत:तंपिब २ यस्मानीभमिविहेद्रत्वं यस्यवोमस्त्वाबभूर्तनीमस्कनंनीस्तंअमिपुतंप्रानः
सवनिवमस्त्न ३ वस्त्रगाद्द्रमिहेद्रंप्रवंभस्वापंपः सोमस्तस्मात्स्यामस्त्रअवेनमेरुतोमेरमानरः सनूमाथोमैद्रायःअसाधारणंव
कर्मेवि पथ्रावोनिवनमोमनवीमस्त्राणमिस्यर्थ सायंसोमः सत्रोमिपुतसंपिव इतिपंचदशोवर्ग: नत्रयोरथिवा इतिचतुर्विंशात्यृचं
प्रथमंसूक्तं वृत्त्मणोपुत्रस्यशंयोरार्षमैन्द्रं आदित: पक्ष्तुष्टुभः मसस्यास्त्रमीनवम्यो विराजः अन्त्यैकंपदा विराड्द्वितीयाद्याःस्त्रिष्टुभः १ यो
रयिवो रयिंतमो यश्रद्दुम्नैर्भवद्वर्द्धन सोमः सुतःसइन्द्र तंतेमदं गृणीमसि यरुणेषु ...
... २ यःशग्मस्तुविशग्म
ते रायो दामा मतीनाम् सोमः सुतः स इन्द्र तेऽस्ति स्वधापते मदः ३ ...
भविवि ४ ...
... ४ ... ५
यं ते ...
...
...
...
...
...
...
...

567
1939

लोनभ्य उरुव्यारक्षणेषु यारा आगत्य पायुरभवत्रयको भवति अथाष्टमी ऋतस्यपथीति ऋतस्यया: तस्यपथिमार्गो येभ्यावेथ्यानाम
र्धस्याइद: सोम अपाइरुणवीनोभूनवद्धवेधा: विधाइद्रअपाद्सोमं पिवन् स्वयमेन कर्मणि चनस्मिन्सोमेइन्द्रस्यमन्त्रां सिञ्चियेअयि
तुरवा स्तोतारश्च विप्रः अभ्रकनन्वमाणिकु वैरिमन्द्र नाम्नत्रा सूर्णानामकं महेमहत आत्मीयवपुः शरीरंदधानो धारयनुवचोभिः
स्तुतिभिः वेन्द्रकुननीय: भजनीयस्य मनरुआयरशीनार्थयाव: विरणोनु प्रकाशयन्तु अनुकूलेनेजएप: यदावेन्येति वेनते: स्तुतिकर्मणो
रूपं वसुनिरूपनामवेन्य: कमनीयवपुः भास्वरं रूपं रशार्नार्थयाम: विरणोनिवर्वाभि: स्तूयमानः सन् ९ इममन्मिति इंद्रस
मन मंरीणि मंरहंवलं अस्मो अस्माकं धारयमानानां स्तोतॄणां अस्माकं पूर्वीर्बहीः रातिः शत्रुसेनाः संधानिमिथ्ये निवारयअपिवा
स्माकं वर्धीय हृदयं अन्यो ... ऋतुपिकु ... नथा धनस्य सातौ भजने अस्मान् अविरिगमय यद्धा धनस्य संभ
जनार्थमस्मानय १० इन्द्रमभ्यमिनिदेमधघवन् धनवनिन्द्रस्य कालानो राजेतुभ्य ... मेवयये ... सम्भजा अभूस यद्दूत्व दर्थम
... कारणानमाविवेन: ... अस्मान्सर्वदा कामयस्व वेनतिः कान्तिकर्मा
... अपिवेषः ... कश्चित्स्तोता... स्तोता ... भवोरनंरधनस्य
धारयन्मनम्हह ... स्यचोदनं ... इति चतुर्दशस्य ... पञ्चमो वर्ग: ११ माअस्वनइति हे
इन्द्र ... धनवमानवसस्थे सयि त्व
वर्तमानाय ... पूर्वा ... निवारणानि ...
... अभिपोन्तु ... अप्रमानान् ... शत्रून् ...
... १२ ...
...
...
... १३ ...
...
... पूर्वाभि: पूर्वकाले ... कृताभि: ... इदानीं क्रियमाणाभि: ... उभयवि

पाभिरानुभिर्भिः वाहर्थं वर्धनं मदं स्वभावन सोमस्य दातारं अस्मात्स्तोमं सोमः प्रदयइत्यर्थः १४ अस्मानदइति अस्य सोमस्य पानेन मदेहर्षे
सति शिवगन्ने त्राने निंद्र स्वयम्बर [illegible] इमे पूर्वम् [illegible] गतानि [illegible] त्वा [illegible] नमाकर्षयनं [illegible] मामं [illegible]
शोभनस्तुभ्यकस [illegible] यत्राअ त्वां [illegible] ग्रं इदं यस्य [illegible] कृधि १५ याना मत मिभि [illegible] मिंद्र सुत मभिषुत
[illegible] पानाम वतुमा [illegible] सोमेन मदसानः वज्रिन्
[illegible] गता [illegible] हरिक [illegible] अभि गता [illegible] हुतः [illegible]
[illegible] कर्मणां [illegible] काहु धाय
[illegible] कर्मणां [illegible] धारयिता ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे [illegible] वर्गः १६ इदं त्यपात्रमिंद्र पानमिंद्र पानं
इदं [illegible] पिबतु [illegible] इंद्रपा
[illegible] सोमः [illegible] सोमं इंद्रः
[illegible] १७ [illegible] शौर्यवंति [illegible]
[illegible] निकूलचरण
[illegible] आयुधानि
[illegible] १८ आ त्वा [illegible]
[illegible]
[illegible] आ त्वा हरय इति हे इं
द्र [illegible] कामानां वर्षितारः युक्ताः
[illegible] अभ्यायोतना दृशा अस्याः [illegible]
[illegible] शोभनयोजनाः २० आ तेवृष
[illegible] मदनः हृष्यन्तः [illegible]
[illegible] आ [illegible] रणाय [illegible] कामानां वर्ष

पिभेतु [illegible] नाम [illegible] होमार्थं प्रणयंतितस्मा
दागच्छेत्यर्थः ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे [illegible] वर्गः २१ [illegible] लोकस्य [illegible] मेकाभवसि [illegible]
[illegible] पाणिना
[illegible]
[illegible] २२ माह
[illegible] अपि
[illegible] २३ अयम्
[illegible] सूर्यमंडलेत
[illegible] पुनः [illegible] पुतनीय
[illegible]
[illegible]
[illegible] सा मे अवि
[illegible] २४ [illegible] सोमः सूर्यस्य [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] यद्वा [illegible]
[illegible] कर्मणा [illegible]
[illegible] प्रातः सवने [illegible]
[illegible] प्रातः स
वन [illegible] ॥ ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे [illegible] वर्गः ॥ ॥ [illegible]

569
1939

ऋ०भा०अ०

६७

नं रुद्र स्वस्ति [illegible] यो वीरो पुरुषमित्येषामितिन्र वि० नियुत्वन्त्रयः पणकाः पदनिरुक्तमध्यमः पद्य [illegible] दनिर्वि र [illegible] लक्षणत्वान्नृत्रय
[illegible] अनुपत्निद्रागा यस्यः अधिग्रुः पणाभिः [illegible] निनंनेन्ते [illegible] सुन्ना मनः [illegible] १ [illegible] यं इंद्रः तुर्वशं यदुं च एन [illegible] राजा
[illegible] महरे [illegible] मनेन नयनेनपरावन [illegible] पदानील वान्नुवान [illegible] स इंद्रः नोस्माकं सखाभवन् २
अ [illegible] निभिवर्धि [illegible] लोना न हिन [illegible] पुरुषे [illegible] पारयतिकि मुवन् [illegible] नरि आरयतीनि स इंद्रः अस्माशानां स्वित
अ [illegible] वनन्नामर्वनादिअनु [illegible] भवति ३ सहीर [illegible] स्वमणीतिय प्रकृष्टसीव म
[illegible] नभिनादिभिः [illegible] यथाणाः [illegible] भर्वति तथा [illegible] न
वनना [illegible] एव ४ स [illegible] इमिहे [illegible] मानात्स्यान्नासोनारः [illegible] वाहनी [illegible] इर्थं
भवं [illegible] मन [illegible] महीमहती [illegible] प्र [illegible] प्रदानेत्यर्थः ५ त्वमकस्येति हेवत्रसन्
[illegible] णां शत्रूणां [illegible] भवति
[illegible] इति चतुर्थस्य सप्तमे एकविंशो वर्गः ६
नयसीध्विति [illegible] नथा [illegible] सन [illegible] अस्मान्
[illegible] मतीनां नेतृभिः [illegible] स्तोत्रं [illegible] यस्य अत
[illegible] ७ [illegible] णं [illegible] रूपैर्वहनीयं [illegible] अस्मा
[illegible] नभिंद्रेह [illegible] गोभिः [illegible] कामान्
[illegible] ८ [illegible] मभिभवतु [illegible] णि हि
नादि [illegible] निपूर्वसंबंधः ९ पिरुद्धानीतिहे अद्रि
[illegible] पुराणि बलानि [illegible] विभिं धियेधियेसु
[illegible] मायाबृत [illegible] मिनाः [illegible] १० न [illegible] भासोम
[illegible] आह्याम
[illegible] इति चतुर्थस्य सप्तमे द्वाविंशो वर्गः ११ नम [illegible] इन [illegible] हव्यो [illegible] आ

[illegible] भूविथ सत्त्वमस्मदीयं हवं
[illegible] १२ [illegible] शत्रुनोस्मान् अ
[illegible] १३ अभूरेकोरिति हे वीरविविध [illegible]
[illegible] शत्रूणाजेता
[illegible] प्रत्ययः १४ यानउतिरिति हे अमित्रहन्नभि
[illegible] शत्रूणां [illegible] शत्रुजयार्थ
[illegible] १५ [illegible] महारथः [illegible] शत्रूणांअ
[illegible] इति चतुर्थस्य सप्तमे त्रयोविंशो वर्गः अथ षोडशी यएकइतिविचर्षणिः विशे
[illegible] प्रजानां पतिरधिपतिः [illegible] स्तोतु
[illegible] १७ [illegible] गणनामिन [illegible]
[illegible] १८ [illegible] अस्मदीय
[illegible] भिगोत्री [illegible] सेना [illegible] अत्यर्थ
मभिभव १९ [illegible] अभिभूत [illegible] चोदक्षि
[illegible] आह्वयामि २० सहिविश्वानिति [illegible] विश्वानि सर्वाणि
[illegible] गीर्भिः स्त
[illegible] इति चतुर्थस्य सप्तमे चतुर्विंशो वर्गः अथैकविंशी सनो नियुद्भिरिति हे गोपते ग
[illegible] यथा भवति तथा आपूरणपूरय २२ नद्दगायेनि हे
[illegible] शत्रूणां [illegible]
[illegible] इत्यर्थः २३ नवाव

S71
1939

[illegible] मधि नाम इंद्र सोमनो बहुभिर्गोभिः [illegible] दानं प्रदानं न खलु नियतं मे नियच्छति उपनंदकरोतिय [illegible]
[illegible] गिरा [illegible] नस्तोमवणेमानिर्मा दशमीत्यर्थः २४ कुविसखे नितु विद्धकुत्राः स्थलि मिहं
नोमितुभि [illegible] भिर्गोभिर्मुख [illegible] गां रक्षसुग्रहस्मूनां उपस्तुपथि [illegible] णांहंनेद्भ्रग [illegible] कर्षणग छंनि [illegible]
[illegible] भिःराज्ञिनैः [illegible] भिर्वा नोरक्ष्यावैः [illegible] णात् २५ इमाउत्वेनिशत [illegible] पुष
[illegible] गिरः [illegible] नोनुक्षर्षेणशुनः शुनर्ग तेकिन्नोलिरंगवि [illegible] वक्षन्त
[illegible] भिनः हूमंनि [illegible] गाना [illegible] समभिलक्ष्य
[illegible] र्वि [illegible] २६ इन्द्रा [illegible] स्थेस्येमसिल्लद्भणाः [illegible] राशिस्तु
[illegible] गोरमिमवां प्रदाता मवसि [illegible] कारणे कार्यशब्दः तथा
[illegible] भवासि २७ इमंत्वेनिहेइद्रमनाष्वं ऽनमः सोमस्य पानेन [illegible] स्यान्वा [illegible] योयेन शरी
रेणांमंत्र [illegible] नार्थ [illegible] णकुर्वा: २८ इमाउत्वेनिहेगिर्वणः
गीभिर्वनं [illegible] सोमस्मिनुते [illegible] गिरः [illegible] धेनवो [illegible] गावो न गावइव वत्सं यथा
[illegible] २९ [illegible] णाभिनामं [illegible] लोन्तर्णा अस्मा
[illegible] तायां नं
[illegible] ३० [illegible] सोन [illegible] भूतभवन्तं वाम्मिन्महं
[illegible] ३१ अभिस्तुहि [illegible] पणीनां [illegible] नेनरक्षेत्वा स्तोतुमश्चन
[illegible] भिनमाह [illegible] णोमहत्वश्चा इनि [illegible] णायाव तिश्रः [illegible]
[illegible] मूर्धामिमूर्धव [illegible] गाथागाथाः [illegible] भायः [illegible] नकसइ [illegible]
[illegible] भवतीत्यर्थः ३२ [illegible] महाकल्या
णी [illegible] इति दानं मघत्वमिति [illegible] अधिक्षिप्तं धनं ददाति तं [illegible]

मा [illegible] ३३ [illegible] आयंस्तुतीनामीरयीवार [illegible] स्तोतारः [illegible] अस्तुणं निअ
भितु [illegible] अतिशयेन [illegible] सहस्रं [illegible] मानमं अतिशयेन सहस्रसंख्यस्य स्तोत्रस्य
[illegible] भिःप्रमिश्च [illegible] नीयं [illegible] रहस्यमितुत्रस्य [illegible] पंथ
[illegible] मनोरहस्य [illegible] १ [illegible] महइ नि [illegible] नार्य [illegible]
[illegible] हवामहे [illegible] विभिरप्रयामहे हे इंद्र [illegible] मनो [illegible] लयित्वा [illegible] नरः
[illegible] मनुष्या: [illegible] नेतव्य [illegible] सा [illegible]
[illegible] नोवयंनीत्नामवाहयामिइत्यर्थः २ [illegible]
[illegible] नेमत्स्व [illegible] नि [illegible] इंद्र [illegible] स्वानां [illegible]
[illegible] इनः [illegible] यथा [illegible] ३ यः मत्रहेतियः सत्राहाम
[illegible] म्यसर्वस्य [illegible] रघ्याम [illegible] मसहसहस्रमक [illegible]
[illegible] नि [illegible] नभिप्रायेणदं तबोध
नं [illegible] ४ [illegible] सत्रनामनिहिते [illegible]
[illegible] धसेवा धस्वनथामहा धने [illegible] धनस्य [illegible]
[illegible] यर्थानन्तुष्टन [illegible]
[illegible] ५ [illegible]
[illegible] भामरभा [illegible] नुपएवं भूतहे इ ए
[illegible] नेनइमे [illegible] अपृयन्ति [illegible] भामरत्यन्वयः इति चतुर्थस्य सप्तमस्य सर्विंशोवर्गः ६
[illegible] नानां [illegible] भविद्ध्यरं त्वां अवसे रक्षणा
[illegible] नि [illegible] सुप्त्या [illegible]

573
1939

वे॰भा॰४॰

६९

मामिवाषिनामि[illegible] यदिंद्रे निहेइंद्राउ
[illegible]
[illegible] ८ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १ [illegible]
[illegible]
[illegible] १० [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ११ [illegible]
[illegible]
[illegible] १२ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १३ यदिंद्र
[illegible]
[illegible] १४ [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

575

1939

वे॰भा॰ब॰

[illegible] ...निर्मथनं ... [illegible] ... सोम ... [illegible]
[illegible]
[illegible] ... इति चतुर्थस्य सप्तमे षोडशो वर्गः १६ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ... ७ ... [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ... ८ ... [illegible]
[illegible]
[illegible] ... ९ ... [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ... १० ... [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ... इति चतुर्थस्य सप्तमे ... वर्गः ११ ... [illegible]
[illegible] ... १२ ... [illegible]
[illegible]

[illegible] ... १३ ... [illegible] 377
[illegible] 1939
[illegible]
[illegible] ... १४ ... [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ... १५ ... [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ... इति चतुर्थस्य सप्तमे ... वर्गः ... [illegible]
[illegible] ॥ ... [illegible]
[illegible]
[illegible] ... १७ ... [illegible]
[illegible]
[illegible]

[library stamp, illegible]

लोकमि महल [illegible] वमली अर्थ: १८ [illegible] प्रमित्योरत्राणां प्रतिनिधि: सन्रूपं ननदस्यान्दिदेवतास्वरूपं व भूय [illegible]
[illegible] पालयि पातु: १ ई १ ६: [illegible] भवली अर्थ: [illegible] न्यान्दिदेवनारूपं प्रतिचक्षणाय प्रति [illegible] भव
[illegible] ानगानेन [illegible] शरीर: [illegible] गच्छति [illegible] वास्या [illegible]
[illegible] गुणपन [illegible] आह अर्थो [illegible] स्वर्गेषु [illegible] शतात्मा सहस्रसंख्याका अपरिमिता: सेजि
[illegible] परमेश्वपर्यइत्यस्य [illegible] गमादिं: प
[illegible] सर्वगत: सकलं [illegible] पाधिभि [illegible] शरीर [illegible] पवते सत्वानादिमाया शक्ति
[illegible] निबंधा: एतत्सर्वं [illegible] परमात्मानो [illegible] रूपं श्रृं
[illegible] शरीरं [illegible] रूपं सर्वगत अपरात्माप्रमितरूप: सन्नसर्वाणि शरीर
[illegible] नामवर्धिसंवेद: परमेश्वर: मामाभि
[illegible] सहस्रसंख्या
[illegible] १९ [illegible] भूमिं [illegible]
[illegible] पश्य: [illegible]
[illegible] एवं
[illegible] २० [illegible] सार्थ म
[illegible] आगच्छ [illegible] गोचरंग संचार
[illegible] हरणा [illegible] भू [illegible] हस्य [illegible]
[illegible] मार्गं प्रविक्ष
[illegible] विंशोवर्ग: अथ [illegible] नता नत्र

[illegible] वर्णा [illegible] निर्वर्तयति [illegible] अन्यमर्थं
[illegible] अपरं भागं प्रकाशयितुं [illegible] भाग: [illegible] यज्ञकर्मणांवस्यं
[illegible] विशेष: [illegible] अह
[illegible] २२ [illegible] अतिथि [illegible]
[illegible] चतुर्थ [illegible] वर्णपूर्णान् [illegible]
[illegible] प्रत्यग्भी
[illegible] दीयमित्यर्थ: २३
[illegible] हिरण्यपूर्णान् [illegible] धनानाम् अधिकं धनं येषां [illegible]
[illegible] हिरण्यपिं [illegible]
[illegible] २४ [illegible] संख्याकान् [illegible] मघवान्
[illegible] अथर्व [illegible] अत्रवा
[illegible] २५ [illegible] भरद्वाजान् भरद्वाजपु
[illegible] भव [illegible] तु ॥ ॥ इति चतुर्विंशोवर्ग: ॥ ॥ [illegible] पारथो [illegible] वि
[illegible] २६ [illegible] योगस्य
[illegible] गोभि: [illegible] सन्न [illegible]
[illegible] २७ वि
[illegible] पंचभ्यर्थानुवा
[illegible] आवेग: अपोवेगइववेगवंतं गोभि
गोभि [illegible] अध्वर्यो [illegible]

579
1939

वे०भा०ब०

यथरकव भक्ष्यमिमी हविषो नामानुवाके मिंगादेवर्मस्ये ७८ देस्यस्य दुंदुभिपोषः इषवसन्नं उन प्रकारेणचलितेण बरेयाः मनांएन संग्रामं अ
नीकंभ यम नेनदन्तरी संग्रामेण निम यमहभि मामिनो रे स्य गर्भोगर्भ नवर्न मान : सन् इत्याह्व्यामस्य रो वामिहवीं षिप्रतिगृभाय
पमिनणाव येणमखेवर्त यद्मो दुंदुभिर मिमहानीयः मुविनंपउपवपासयमिन्द्रेन दुंदुभिसूक्तोहिति २९ इयस्य मासयमि हे दुंदुभिः दृषि
वी उतापिव यदिदं उपयामवस्ताली येन नव अभे नास्मामव यथा लोक इत्वं तु पिवन इन्द्रेनामृतें नं भवमिलाद्रं शत्रु कुर्वीत्यर्थः अपि च पृथ
ष्टनाभिह्रायेण सिंजनमावर्तसंगर्भव इभवन्नवं वामिमामंनेनदिवंशं इं सुरूमावकु भामत्तुलोमन्तनानाला नातु हे दुंदुभे सत्वं इंद्रेणभन्यैर्देवैः
श्चमतः महदा ह दीवः सोभीबेततं अभिहालेन दूतनं शत्रू नदीयात् अपसे धमपगमय अपन्निकर्क दुंदुभिरितिशब्दानुकरणं दुंदु
भिग्दर्भिवा दुंदुभ्यनेवास्मास्वर्शणस्यादि २० आक्रंदयेतिहे दुंदुभेआक्रंदयसमन्तक्रोदयबलं मेनाओजोरेतेषु गारीरबलं नोसंभ्य
आधा : आ धेहि मम अवतादिवानु दितनिदुर्मनानिमाधनानो दुंहि संक्रं भितलनिः भिनो शाढं तुस्ननइति धानुः हे दुंदुभे दुकुना अस्मद्
रवमलंगं लोकमस्वर्कर्वमारे हन्तृसेना द्रोणमात्र न्नात्मक यो मैं वा प्रवतं वेदस्य सुपितिः मुष्टि रिव इंद्राम नुधाह्वानाभवसि अतोस्मान्
पीडयवरदीक्ष १९ आमूजेत्मिमेनां सूर्यो दुंदुभि देव उत्तमं इदं मृहु अभय एवविंशी हे इंद आमूज शत्रुस्थितागाः अजअवा
न मसभागमयनानु देवाना अमनिविक्षिप्ता प्रबाधयिन्निनिचन अथसंवदुंदुभिः केतु मितमस्या मनुपथा सर्वज्ञायमेनथावा
वदोमिन्वदंशनाह कुरवासमर्प ओदुभ पतना अन्नवन्नाहसवनो अस्मद् वा ननम एक सुरुषाः संवरंतिशत्रुभिर्युध्यमानावनेंनेनथा तहिने इं
द्र अस्माकं रथिनः र जासुम सुरुषा श्रीकृत्वर्वन्तु इति सकुर्थम्यसातमे पंचविंशोवर्गः इतिऋग्वेदभाष्ये संहितायां सप्तमोध्यायः ॥
श्रीगणानां त्वामह ॥ ॥ यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थं महेश्वरं १ अथअष्टमा
ध्यायोभाष्यते ॥ प्रयमंत्स्लयपस्तस्मुपानुवाके सप्तर्चं सूक्तं व्याख्यास्यामि ॥ तत्र अक्षायज्ञोमि दाविंदा तु एवं पंचमंसूक्ते ॥ गृहस्पतिपुत्रस्य
शंयोरार्षं षष्ठीपञ्चमे दशमे अजैव सप्तमी द्विपदा विराट् अध्याद्या बृहतीमहा सतोबृहती महाबार्हती प्रगाथा विराड्धे काकुभः प्रगा
थः शुद्ध अजैव बृहती अन्त्येति विनियोगः सर्वादेवताः अकुभ प्रगाथाः पुर उष्णिहं बृहती पिपः समधा प्यानु उपयाथाम्
म्याहारयेवैविनि य आयज्ञायज्ञेत्यारृहती ब्राह्मोऽरोक्ता क्रोशे केन्निमङ्गप्रणतज्ञवान् दिनी या सतो बृहती अथ आगतो बृहती सती सु
नलसाक्षेभ्य वनवानन्यौ चार चतुर्थी बृहती सतोबृहत्या पंचमी षष्ठी महासतोबृहत्यौ अष्टमी महासतोबृहती नवमी बृहती दशमी एकाद

[58]
1939

शीषडम्मा त्सा उभयनीया ककोष्ठापाद मातक्र पद्द दस्त्री सतो बृहती त्रयोदशी पुरउष्णिक् अष्टा चत्वारा आगतः षोडशी विक्ठुप्ससदश्च शीअष्टाद
शी एकोनविंशी बृहती षोड स्याद्दर्ना घन ह्यस्णांपूर्वाद्वेनाविंशी बृहती अष्ट की द्वाभध्ये द्वाद्शास्तरः द्वाविंशी अनुष्टुप् मा वापि एवं भिरेव
लाघवा भवमिदव बाधमनयिनि योगात्तें गिक्रः आदिमत्त्ने यज्ञायज्ञाव इत्यथस्तोत्रियः प्रगाथः सत्रिनेचयन् यज्ञायज्ञा वो अग्नये द्योवो
दृष्टिणेद्दश्निवगार्थो नोमिपानुरूपाभिमिति १ यज्ञायज्ञावदतिहे स्तोतारोवो यूयं यज्ञायज्ञे सर्वेषु यागेषु दक्षसे प्रवृद्धाया अग्नये गिरा गिरा ल
मिरुपवाचावाचा वासंमेतकुरुते मिर्षप यशा अमिमित्रममोवरुल स्मालरोवद्दरयः यूयं वयमंसतो भक्तुरूनामि ॥ वयमपि नमग्निं प्रशंसि
वाम सदमुयोः पारम रणहनिमज्ञो रक्षादित्रिः पाद्गुरणाको एतत्वनेनक्ननं तरसोलुद् प्रशंसाम कीदृशं अमृतं मरणहितं ज्ञानवे
दसंजातानां वेदितारं जातप्रज्ञं जातधनं वा मित्रं नमखिभूतमिव प्रियं अनुकूलं यद्वाम्नयये तु मित्रस्य वाचोजः अपत्ययद्दनि च कर्मणि चतु
र्थी कि यायहणमपिदर्शयमिति कर्मणोन भविनण्यर्थस्य दिहंपंचणाचोगान् भिवानेर्यपरिहंतेमिनि पानप्रतिषेधः नत्रायमर्थः हे स्तो
नबं यज्ञायज्ञ इयमन्पिं गिरागिराकवाहसेवयध्वयमिचेनवयमपि अम्लरनादिगुणकं तं प्रशंसाम २ ऊर्जोनपातमिति ऊर्जो नपातं बल
स्य पानपानंपुत्रं भक्तं ति पमितनुष गानप्रशंसाम यथः हि मे निनिपानद्रयतमः दयोहितस्मार्थे सव्वल्लन यमास्थिज अस्मि युरस्मात्क
मवता अभवति ववदरवरानयद्द आसीद्दवीरेदस्याद्दस्तेनमान अप्यराश्रम हवीषिदद्द्यामसत्वाग्निः धाजेषु संग्रामेषु अविनारक्षि
ना दयोवत्रं स्थात्माभवन भवतु उनापि च मनून तन्नू वानां अस्मसूनाणां : भानासुवनभवतु ३ कृणाव्य प्रद्निहि अस्मदृष्यावर्धिना
कामानी रदे ऊर्जायास्याप्ताताराम्मिनः मनानु गुणैरधिकः एवं भूलमं अर्थिपादीत्यपिभासि दिविवृत्राषणप्रकाशसि खलु हे शुचे दीप्ताग्ने अ
ज्मेणभवि विद्येन योविवानन्मा गोस्यवनस्र्योदीप्यमानस्त्वं ज्ञ दोनिमिः ऋष्टिभिः ऋ शीर्हि हि सकुअस्मान् दीपयप्रकाशय ४
महोदेवानिति हे अग्ने एवं महो महानोदेवान् यज्ञसि यजमानानां यज्ञेहविभिः पूजय सिअतो अस्माकमपि यज्ञे आनुषक् आनुषकं सतनं यथा भव
मिनथा यक्षि देवान्यजक्रतेर्नवप्रवृणुयाउतापिबतंमामकर्मणावसीमिलिपरिग्रहार्थीयः तान्सर्वान्देवान् अर्वाचः अस्मदभिमुखान्
कृणुहि कुरु अवस मस्मद् कर्मणर्थं नया वा भवानान्दयैलक्षणा अन्नानि तस्वने भ्योदेवेभ्योद हि उताधिच समपिवतंवत्तुभ्यं प्रतानि
दर्थाभिमभजन्व ५ वमाथा वद्यहंनि आपो वसतीवर्षा व्याम दयोमावाण : वनावनानि काष्ठानि च ऋतस्य यज्ञस्योदक स्य वागर्भ गर्भव
इन वर्तमानं यमग्निं पिपति पूरयंति यदआप : सक्द्रिया : अद्यो मेघा : एवा निरण्यानि च ऋतस्य गर्भं याडवैकनराहृपेण वर्तमानं

ऋ०भा०व०८

७३

[illegible] इति चतुर्थस्य प्रथमो वर्गः [illegible]

[illegible]

[illegible] इति चतुर्थस्याष्टमे[illegible] वर्गः ॥ ॥ १७

[illegible]

583

1939

वे०भा०क०८

[illegible] ॥ इति [illegible] चतुर्थो वर्गः ॥ [illegible]

[illegible]

चतुर्थस्य [illegible] वर्गः ॥ [illegible] अन्तरिक्षात् [illegible]

[illegible] सत्यस्य [illegible] गीर्भिः

[illegible] गणाभि [illegible]

[illegible] पावीरवी [illegible]

[illegible] पावीरवी [illegible] पावीरवी [illegible] कमनीया

[illegible] सरस्वती [illegible] धातु

[illegible] देवपत्नीभिः [illegible] गायत्र्यादी [illegible]

[illegible] शरणं [illegible]

[illegible]

585
1939

वे०भा०७८

७५

[illegible] ॥ १३ ॥ [illegible] ॥ १४ ॥ [illegible] ॥ १५ ॥ [illegible] इति चतुर्थस्याष्टमे [illegible] वर्गः [illegible] षष्ठे मंडले चतुर्थोनुवाकः [illegible] विनियोगः १ [illegible] स्तोत्रे [illegible] सामान्येन पूर्व [illegible] शोभन [illegible]

पूषावोयवेतेव: परस्तात् परस्मिन् देशे तं [illegible] अस्मिन् [illegible] आदिभिः [illegible] देशे गच्छतो धनाय निवारणाय स्वकीयं दक्षिणं हस्तं परिदध्या
त्परिधानं विनिवारकं [illegible] नो अस्मदीयं नष्टं [illegible] पुनः [illegible] आगच्छतु   अथ चतुर्थस्याष्टमे विंशो वर्गः   ॥ हियामिति षळृचं षष्ठं सू
क्तं. भरद्वाजस्यार्षं गायत्रं [illegible] अनुक्रम्यते [illegible] गतो विनियोगः १ ॥ [illegible] विमुचो नपात् विमुच्य नू [illegible] काले [illegible] काश
न सर्वाः [illegible] नष्टपुत्रस्याध्वे आगमदीति पूषन् [illegible] गच्छन्तमर्गिं प्राप्तोलीनि [illegible]
[illegible] स्यपज्ञ स्यरथीः रथीनाभ यनथा [illegible]
[illegible] २ [illegible] कपर्दिनं कपर्दि [illegible]
[illegible] अस्माकं ॥ वयं पूषणं रायो धनानि इमहे याचामहे ३ रायो [illegible]
[illegible] आगमदीति पूषन् [illegible] भवति [illegible] पूषन् [illegible]
[illegible] धीवतो धीवतः सर्वस्य स्तोत्रं [illegible] पुरुषस्य सखा भू
[illegible] धीवतो धीवतः सर्वस्य स्तोत्रं वतः पुरुषस्य सखा भूत् [illegible] भवसि ४ पूषन्नित्यजा
[illegible] पूषणमित्यन्वयः ५
[illegible] स्तोत्राणि [illegible]
[illegible] पूषा [illegible] ६ आ [illegible] तेपूषोवाहन तया प
[illegible] आयं [illegible] इति एकविंशो वर्गः
[illegible] गायत्रं [illegible] विनियोगः १ [illegible]
[illegible] पुरुषेण [illegible] आदिशे आ
[illegible] २ उनवामइति [illegible] शत्रूणां हन्त
[illegible] सहाय भूतेन युक्तः
[illegible] ३ उनादइति [illegible] अतिशयेनार्थानि [illegible]

S87
1939

वे॰भा॰ ष॰ ८ [illegible] नमिन्द्र हिरण्ययं [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ८ [illegible]
[illegible]
[illegible] आ इमहे अभियाचामहे ॥
इति [illegible] वर्गः ॥ [illegible] गायत्रं [illegible] विनियोगः १ इन्द्रा नु पूषणा [illegible]
[illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible] ४ [illegible]
[illegible] पोषको देवः [illegible]
[illegible] ५ [illegible]
[illegible] ६ [illegible]
[illegible] इति [illegible]
[illegible] वर्गः [illegible] विनियोगः १ [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] सर्वाः सर्वाः मायाः प्रज्ञाः [illegible] कारणात् 589
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible] कर्माणि [illegible]
[illegible] पूषा पोषको देवः [illegible]
[illegible] सूर्यात्मना प्रकाशयन्
[illegible] ३ [illegible] हिरण्मयीः [illegible] मध्ये अन्तरिक्षे 1939
[illegible] पूषणा [illegible]
[illegible] ४ पूषाख्यं [illegible] पूषा पोषको देवः [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] पूषणं
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] विनियोगः [illegible]
[illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible]

ऋ० भा० व० ८ इन्द्राणी [illegible] ॥ इत्येतस्यां [illegible] विन्द्राणीवाः [illegible]
[illegible] ४ [illegible] इन्द्राणी [illegible]
७७ [illegible]
[illegible]
[illegible] ५ [illegible]
[illegible]
[illegible] इतिचतु
[illegible] ६ [illegible]
[illegible]
[illegible] ७ [illegible]
[illegible] इन्द्राणी [illegible]
[illegible] ८ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ९० [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ९ [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] कामयमानौ २ [illegible]
[illegible] अभिलक्ष्य [illegible]
[illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible]
[illegible] ४ [illegible]
[illegible] ५
[illegible]
[illegible] ६ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ८ [illegible]
[illegible] ९ [illegible]
[illegible]
[illegible] १० [illegible]
[illegible] इतिअष्ट
[illegible] ११ [illegible]
[illegible] १२ [illegible]
[illegible]

591
1939

वे०भा०व०८
७८

[illegible] भावयितुं १३ [illegible] सुवांइत्वेआश्च
[illegible]
[illegible] अतः कारणात् [illegible]
[illegible] १४ आनोगव्येभिरिति [illegible]
[illegible]
[illegible] १५ इन्द्रवायू [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ४
[illegible]
[illegible] ५ [illegible]

[illegible] १५ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १६ [illegible]
[illegible] सर्वाहितेऽहितीः [illegible]
[illegible]
[illegible] १ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible]
[illegible] ३ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ४ [illegible]
[illegible]
[illegible] ५ [illegible]

593
1939

वे०भा०व०८

७८

[illegible]

593
1939

[illegible]

वे०भा०प०८

[illegible] ८ [illegible]

[illegible] ९ [illegible] १० [illegible]

[illegible] ११ [illegible] १२ [illegible] १३ [illegible]

[illegible] १४ [illegible]

[illegible] १५ [illegible] १६ [illegible]

[illegible] १७ [illegible]

[illegible] १८ [illegible]

[illegible] १९ [illegible]

[illegible] २ [illegible] ३ [illegible] ४ [illegible]

[illegible] १० [illegible]

[illegible] ५ [illegible]

[illegible]

595
1939

वे०भा०अ०८

८०

कणुकः महानिद्धर्धिव्यं:अत्वादनं ४ [illegible]मिति हे आ घृणे आगनधीले पूषन्न्अस्ववोदनि अस्त्वणो [illegible]प्रेदक्षिश्रीयामारस्विभर्हिहस्तेथा
रव [illegible] लममस्युमयं [illegible] हरयंआरित्यामिलन्वि [illegible] ताकीणनिमश्चिमित्यमिनि [illegible] णुकुरु ९ यानेअ इनि हे आ घृणे आगन
दीप्तपूषन्नेन [illegible] आक्रआ [illegible] आपश्चात्पश्चायनइत्यो पवमः गायः ओपश्चारनेकस्याः [illegible] एव पक्षसा धनीयपश्नासाध्यित्री
भवति [illegible] वाचाजस्या:अं [illegible] महे वाचामहे १० उतेयेगो पतिमिति उत आपि वाहे पूषन् गोपणिसर्वासमनिश्रीं वाजसां वाजान
[illegible] सभिधीऊनां पि [illegible] णां समिभिरां धीं एवं धूनां [illegible] यानोस्माकं धीलवे [illegible] आय
उपभोगायधीमस्तुभिः इति अष्टाद्वशोवर्गः संपूषन्निति [illegible] नमस्युलं [illegible] संपूष निलस्तुओन १ संपूषन्निति
हे पूषन् [illegible] वयमिति [illegible] मार्गेण [illegible] पायमपरि
[illegible] नीस्यर्थः तेनविदुषेत्यन्वय: २ समक्ष [illegible] मंग
[illegible] गच्छे [illegible] प्रपश्चात्स्य नीति यमवत्
रवान ९ पूषत्यमिति [illegible] नीत्याधिनाधिनदूपधि अवचन २ [illegible] नीयतेअस्यपविधी
[illegible] अस्माइति यो यजमानः अस्मै पूषेहविधान
[illegible] [illegible] नयुमसुधनं विंदेलभ
म ५ [illegible] गाः अनुनुगन्तु [illegible] नःयजामःहनःस
भ्यपूषा [illegible] इतिएकोनविंशोवर्गः ६ [illegible] हे पूषन् [illegible] यजमानस्य गाः पशून् अनुएमि हे ६
[illegible] नामा [illegible] मन्यादनुगच्छ ७ माकिर्नेशदिति हे पूषन्नस्मदीयं धनं माकिर्नेश माक्षिरिषत्
[illegible] नाशि [illegible] नापि [illegible] हिसित
[illegible] भिर्गोभिः सहआगच्छ यायकाले आगच्छ ८ शृण्वतमिति अ [illegible] तं इर्यं [illegible]
[illegible] धनानि महे याचामहे ९ पूषन् तव [illegible] पूषन्
[illegible] स्ताससि भयामः १० परिपूषेति

न: [illegible] ना: [illegible] ये [illegible] षां ते एवं भूता येदेवाः मं
निमा [illegible] स्तववनः १ उत [illegible] द्यावापृथिवी [illegible] [illegible] कुरु नं तथा हे रोदसी
[illegible] गृहं [illegible] न [illegible] धनत्वात [illegible] ल [illegible] मित्यर्थः अपिच हे धि
[illegible] ४ आनो रुद्रस्येति रुद्रस्य [illegible]
[illegible] वसवो वासयितार: अ [illegible]
[illegible] आहृयामतरा नी
[illegible] ५ [illegible] अभ्यर्धयज्वा से
[illegible] अभ्यर्धयज्वा अभ्यर्धमभ्यर्धनीलिया [illegible] हे मरुत
[illegible] नगच्छत [illegible] मार्गं [illegible] भूता [illegible]
[illegible] इति चतुर्थस्याष्टमस्यावर्गः ६ अभित्यमिति [illegible] स्तोत: [illegible]
[illegible] यजमान: [illegible]
[illegible] स्तुवमान: सन् [illegible] मरुतः प्रभूतान् वाजा
[illegible] ७ आमानमापइति [illegible] आप: [illegible] तिओमा [illegible]
[illegible] यानान्नं [illegible] लोकानां भयानांच धनस्य
[illegible] आरोग्यकर्तार: [illegible] ८ अभोदेवइति [illegible]
[illegible] देवः [illegible] धनवान्
[illegible] इत्यन्वयः ९
[illegible] अवनं

597
1937

वे०भा०व०८ [illegible]

॥ इति द्वादशो वर्गः ॥ [illegible]

599
1939

वे०भा०व०८ [illegible]

६२

[illegible]

601

1939

[illegible] इति चतुर्थस्याष्टमे त्रिंशो वर्गः ९ [illegible]

[illegible] इति चतुर्थस्याष्टमे [illegible] वर्गः १९ [illegible]

[illegible]

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

वे॰भा॰ ४॰८ [illegible] निर्मितास्तास

र[illegible] १४ [illegible]

[illegible] उपसर्ग [illegible]

[illegible] त्राणिभा

[illegible] ॥ ॥ इति चतुर्थस्याष्टकस्य [illegible] वर्गः ॥ ॥ इति चतुर्थस्याष्टकस्याष्टमोऽध्यायः

समाप्तः ॥ ८ ॥ इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते

वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये चतुर्थाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ॥ श्रीवेदपुरुषार्पणमस्तु ॥ ॥ ८ ॥ ८ ॥ ८

LIBRARY OF THE BOMBAY BRANCH OF THE ASIATIC SOCIETY

वे॰भा॰ ४॰८

८४

604/1959

इति चतुर्थाष्टके भाष्यं समाप्तं ग्रंथसंख्या ५७७०

LIBRARY OF THE BOMBAY BRANCH OF THE ASIATIC SOCIETY

८४